

KRIS I FOLKHEMMET

Svensk politisk historia 1900 – 2011

Karl N Alvar Nilsson

Innehållsförteckning

FÖRORD	sid 7
SITUATIONEN I SVERIGE VID 1900- TALET S BÖRJAN	sid 9
Befolkningsutveckling och sociala förhållanden	sid 9
Rasism och rasbiologi	sid 11
Nationalism	sid 13
Unionen med Norge	sid 15
Influenser från Tyskland	sid 16
Organisering av arbetsmarknaden	sid 16
PARTIBILDNING	sid 18
Sveriges socialdemokratiska parti (SAP)	sid 18
Vänsterpartiet (V)	sid 19
Folkpartiet liberalerna (FP)	sid 20
Moderata samlingspartiet (M)	sid 21
Centerpartiet (C)	sid 21
HUNGERKRAVALLER OCH PARLAMENTARISMENS GENOMBROTT	sid 23
Rösträttsfrågan före första världskriget	sid 23
Folkförsörjningen under första världskriget	sid 24
”Revolutionen i Västervik”	sid 25
”Upproret på Seskarö”	sid 27
Oroligheter i Stockholm och parlamentarismens genombrott	sid 28
DEMOKRATINS GENOMBROTT	sid 30
Sverige och finska inbördeskriget	sid 30
Rösträttsfrågans slutliga lösning	sid 31
SPÄNNINGEN MELLAN MARKNAD OCH POLITIK	sid 34
MINORITETSPARLAMENTARISM 1920 – 1932	sid 36
Socialdemokraterna avför socialiseringsfrågan från dagordningen	sid 36
Arbetslöshetspolitiken på 1920-talet	sid 36
1925 års försvarsbeslut	sid 37
Kosackvalet 1928 och Munckska kåren	sid 38
Ådalskravallerna och Kreugerkraschen	sid 40
UTVECKLINGEN I ITALIEN, TYSKLAND OCH SPANIEN OCH REAKTIONEN I SVERIGE	sid 42
Utvecklingen i Italien	sid 42
Utvecklingen i Tyskland	sid 43
Utvecklingen i Spanien	sid 49

NAZISTISKA ORGANISATIONER I SVERIGE FÖRE OCH UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET	sid 51
Nazistiska partier	sid 51
Samfundet Manhem	sid 56
Riksföreningen Sverige-Tyskland	sid 56
Försvarsfrämjandet	sid 59
 SVERIGE INFÖR ANDRA VÄRLDSKRIGET	 sid 61
Krisuppgörelsen och reformer under 1930-talet	sid 61
Flyktingpolitiken under 1930-talet	sid 64
Jakten på kommunister	sid 67
Birger Dahlerus som Hermann Görings skickebud	sid 69
 SVERIGE UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET	 sid 71
Andra världskrigets utbrott	sid 71
Fortsatt jakt på kommunister	sid 72
Stämningen inom officerskåren	sid 74
Ett kungligt svenskt medlingsförsök	sid 78
Jagarepisoden	sid 79
Svenska studiebesök i Tyskland och andra kontakter	sid 80
Svenska eftergifter till Tyskland	sid 83
Nytt kungligt agerande	sid 87
Affärerna med radiomajoren och överstelöjtnant Emil Fevrell	sid 87
Attentat och samarbete mellan svensk och tysk polis	sid 89
Omläggning av den svenska utrikespolitiken	sid 90
Den svenska flyktingpolitiken under andra världskriget	sid 91
Dagsposten	sid 93
Valet 1944 och socialdemokraternas efterkrigsprogram	sid 97
 KRIGSSLUTET – SMÅ OCH STORA AFFÄRER	 sid 99
Skuld och Moral	sid 99
Baltutlämningen	sid 100
Ryssavtalet	sid 101
En liten affär	sid 101
Paulsonaffären och Sandlerkommissionen	sid 101
Rosenblad affären	sid 102
Kellgrenaffären	sid 104
Boldt-Christmasaffären	sid 106
Meyerhöfferaffären	sid 109
Förhör inför befordran och anställning	sid 109
Bedömningsnämnden	sid 110
Karl Gerhard avslöjar nazister	sid 111
Wallenbergs hemliga stöd till nazisterna	sid 113
ORGANISATIONER OCH PERSONER LÅNGT UT PÅ HÖGERKANTEN I SVERIGE EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET	sid 115
Slutet på utrensningarna	sid 115
Varför blev det ingen nazistutrensning	sid 115

Svensk socialistisk samling	sid 116
Nordiska rikspartiet	sid 116
Sveriges nationella förbund (SNF) och med SNF nära förbundna organisationer	sid 118
Sveriges nationella förbund och Dagsposten	sid 118
Hjälpkommittén Tysklands barn	sid 119
Carlbergiska stiftelsen	sid 120
Tidningen Fria Ord	sid 121
Narvaförbundet	sid 123
Klara-Lidingö FBU_förening	sid 124
Nordiska krigs-och FN-veteranförbundet	sid 124
Sverige-Chilesällskapet	sid 124
Sanct Michaels orden	sid 125
Tidningen Aktinform	sid 125
Nationell Tidning	sid 126
Nysvenska rörelsen (NSR)	sid 126
NSR och Ingvar Kamprad med flera	sid 126
NSR – en rasistisk och elitistisk rörelse	sid 127
NSR:s organisation – personer och aktiviteter	sid 127
Per Engdahls internationella kontakter	sid 129
Nysvenska rörelsens styrkor minskar	sid 130
Försvarsfrämjandet	sid 131
Operation Sverige	sid 133
Tidskriften <i>Contra</i>	sid 135
Sverigedemokraterna	sid 139
Medborgarrättsrörelsen – Friheten i Sverige	sid 141
Mer eller mindre nazistiska rörelser, grupperingar eller nätverk	sid 143
Greve Magnus Stenbock	sid 143
Sven Rydenfelt	sid 145
Peter Wallenberg	sid 146
Erik Anners	sid 146
Marianne Rasmusson och Svenska Dagbladet	sid 146
Angrepp på demokratin	sid 147
Övrigt	sid 149
SOCIALDEMOKRATISKA REFORMER, KALLT KRIG OCH REGISTERING AV KOMMUNISTER 1945 - CA 1969	sid 150
Tiden fram till 1957	sid 150
Pensionsstriden och fortsatta socialdemokratiska reformer	sid 152
Ett nytt politiskt parti bildas, Kristen demokratisk samling	sid 155
Det kalla kriget	sid 159
Antikommunismen i Sverige	sid 163
Försvarsfrågan	sid 169
ETT HÅRDNANDE POLITISKT KLIMAT	sid 171
Författningsfrågan	sid 171
Press- och partistöd	sid 171

Näringslivet satsar på att förändra åsiktsklimatet	sid 172
Kärnkraftsfrågan fram till 1976	sid 174
Fortsatta reformer	sid 175
Svensk utrikespolitik under Olof Palmes ledning	sid 176
Löntagarfonderna	sid 178
Valrörelsen 1976 och borgerlig regering	sid 178
Ett nytt poliiskt parti, Miljöpartiet	sid 180
Valrörelsen 1982 och ny socialdemokratisk regering	sid 180
U-BÅTSFRÅGAN	sid 184
MORDET PÅ OLOF PALME	sid 188
Palmehatet	sid 188
Statliga utredningar som berör mordet på Olof Palme	sid 189
Tingsrättens bedömning i målet mot Christer Pettersson	sid 190
Hovrättens bedömning	sid 191
Högsta domstolens (HD) bedömning	sid 192
Uppgifter som tillkommit efter att HD inte beviljat resning	sid 192
Christer Petterssons koppling till högerextremism	sid 193
INGVAR CARLSSON SOM STATS MINISTER	sid 197
Skattereform, avregleringar och EG-ansökan	sid 197
Ett nytt politiskt parti – Ny demokrati	sid 199
CARL BILDT BLIR STATS MINISTER	sid 200
Ekonomisk kris och samhällsförändring	sid 200
Nytt pensionssystem	sid 203
NYTT MAKTSKIFTE	sid 205
Ingvar Carlsson avgår, Sahlinaffären, Göran Persson tar över	sid 205
EU-toppmötet i Göteborg	sid 208
Socialdemokraternas partikongress 2001	sid 209
Sverige, USA och Afghanistan	sid 210
Valrörelsen 2002 och invandrarfientlighet	sid 213
Irakkriget	sid 213
Folkomröstningen om Sveriges inträde i EMU	sid 215
Historieämnet görs till ett ideologiskt slagfält	sid 217
Tsunamikatastrofen	sid 217
KUNGEN FYLLER 60 ÅR OCH MONARKIN HYLLAS AV SOCIALDEMOKRATISKA KVINNOFÖRBUNDETS ORDFÖRANDE	sid 219
VALRÖRELSEN 2006 OCH NYTT MAKTSKIFTE	sid 223
Svenskt näringsliv och välfärdsstaten	sid 223
Ett nytt parti, Piratpartiet	sid 225
Statsministerkandidat Fredrik Reinfeldt	sid 226
Valrörelsen 2006	sid 226

Fredrik Reinfeldts regeringsbildning	sid 227
Skatten och ersättningsnivåer som verktyg för att öka klyftorna	sid 234
Fattigdomen och otryggheten ökar	sid 234
Jobbskatteavdrag	sid 235
Pensionssystem och skattesänkningar för pensionärerna mm	sid 236
Förmögenhetsskatten	sid 237
Fastighetsskatten	sid 237
Rotavdrag	sid 238
Rutavdrag, skattereduktion för hushållsnära tjänster	sid 238
Höjda avgifter och sänkta ersättningsnivåer	sid 239
Arbetslöshetsersättning	sid 239
Sjukpenning	sid 239
Privatisering och utförsäljning av statlig och kommunal verksamhet	sid 240
Kärnkraften	sid 242
Sveriges utrikes- och säkerhetspolitik	sid 242
Borgerliga alliansen efter valet	sid 243
SVERIGE BEFINNER SIG I KRIS – Sverige behöver en ny regering och nya politiker som inte är uppväxta och fostrade i den politiska adeln	sid 247
Varför förlorade socialdemokraterna valet 2006	sid 247
Sverige befinner sig i kris	sid 250
Profithunger, ansvar och plikt	sid 252
KAN MAN LÄRA AV HISTORIEN	sid 254
LITTERATURFÖRTECKNING	sid 258
NAMNREGISTER	sid 262

FÖRORD

Detta är en annorlunda bok om Sveriges politiska historia under de senaste 110 åren. Idén till boken föddes för flera år sedan då *Dagens Nyheter* inför omröstningen om EMU den 16 juli 2003 på ledarplats erinrade om tiden 1881 – 1913.

Tiden var lyckosam, såväl ekonomiskt som politiskt. Växelkurserna fasta, inflationen låg, den finanspolitiska disciplinen god.

Tiden har kallats ”den vackra epoken” (la belle époque). Under den här tiden kunde de välbeställda samhällsklasserna leva ett bekymmerslöst liv. Många av de välbeställda i Stockholm byggde sig stora sommarhus, så kallade grosshandlarvillor, i Stockholms skärgård. En del rika flyttade ut till trädgårdsstäderna i Stockholms närhet. I Djursholm och Saltsjöbaden byggdes stora villor ofta i nationalromantisk stil. Men för de allra flesta var det ett liv i fattigdom, smuts och sjukdom. TBC och polio tog många offer och många barn led av engelska sjukan, som berodde på vitaminbrist.

Under denna enligt *DN* lyckliga tid saknade de flesta svenskar rösträtt. Det var kapitalismens tid. Det var stormaktsalliansernas tid och Sverige var under den här tiden starkt influerat av Tyskland. Det var under den här tiden rasism och rasbiologiska idéer bredde ut sig och nationalismen blomstrade och banade väg för fascism och nazism. Det var under den här tiden som de styrande med våldsamma metoder slog ned alla försök att skapa ett rättfärdigare samhälle.

Rickhard Sandler, en ung folkhögskolelärare, som senare skulle bli statsminister, chef för Statistiska Centralbyrån (SCB) och utrikesminister skrev inför valet 1911 en liten bok med titeln *Samhället sådant det är*. Sandler konstaterade att en tredjedels procent av förmögenhetsinnehavarna hade förmögenheter på över 200 000 kronor, ett enormt belopp på den tiden, och att denna tredjedels procent ägde en tredjedel av den samlade förmögenheten. Syftet med boken var att ge argument för hur samhället borde förändras. Han visade med torra siffror att bakom allt vackert tal om folk och nation fanns enorma orättvisor.

Men under den här enligt *DN* lyckliga tiden började också ett nytt politiskt system att ta form i Sverige. Tidigare hade inte funnits några politiska riksorganisationer och inte heller några centralt ledda valrörelser. De maktavande hade framställt sig själva som företrädare för helheten – nationen – och inte några speciella intressen eller grupper organiserade i partier.

Även om den enligt *DN* lyckliga tiden nu ligger 100 år tillbaka är det mycket från den tiden som satt sin prägel på tiden därefter. Därför börjar den här historiebeteckningen ungefär vid 1900-talets början.

Arbetet med boken påbörjades när Niklas Ekdal i *Dagens Nyheter* den 8 oktober 2007 ansåg att statsminister Reinfeldts viktigaste uppgift inte var att möblera om framtiden, utan att möblera om det förflutna. Så här skrev Niklas Ekdal:

Demokratin och den allmänna rösträtten var egentligen liberalernas verk. Välståndet entreprenörernas, freden var slumpens och välfärdsgemenskapen en gammal högeridé signerad järnkanslern Bismarck. Socialdemokraterna administrerade det materiella överflödet, men lyckades framför allt ta åt sig äran för hundra år av svenska succéer. Det varma folkhemmet var en konservativ idé som helt sonika övertogs av Per Alin Hansson.

Jag tror inte att det går att överlämna historieskrivningen vare sig till Niklas Ekdal eller till Fredrik Reinfeldt. Men våra politiker har under de senaste åren möblerat om Sverige så att landet i många avseenden börjar likna den enligt *DN* lyckliga tiden 1881 – 1913. Därför har boken fått titeln *Kris i*

folkhemmet.

Boken behandlar den politiska utvecklingen under de senaste 100 åren. Till skillnad från de flesta andra böcker i samma ämne uppehåller sig den här boken ofta vid specifika händelser som kan vara betydande för de stämningsslagen som rått i landet. Vidare placeras den svenska historien in i ett internationellt sammanhang och visar på reaktioner i Sverige på utvecklingen i andra länder, på 1920- och 1930-talet som i Italien, Tyskland, Spanien och senare Sveriges roll under andra världskriget och kalla kriget, kriget i Vietnam, forna Jugoslavien, Afghanistan och Irak.

På historiskt vetenskapligt håll har man länge haft en negativ inställning till skribenter som anlägger ett moraliskt synsätt på historien. Sådana vinklingar har ansetts leda till utpekande och frågor om skuld och ansvar ställs i centrum. Den vetenskapliga ambitionen att förstå det förflutna skulle därigenom trängas undan. Under de senaste åren har emellertid frågor om moral, skuld och ansvar fått ett ökat utrymme. Det får det även i den här boken.

Moral handlar om uppfattningen om rätt eller orätt. En individs moral visar sig i det vederbörande gör eller underlåter att göra. Moraliska principer har ofta ett slags självklar karaktär som de flesta förutsätts intuitivt inse. Ofta sätts likhetstecken mellan moral och etik. Men med etik avses egentligen de bakomliggande tankarna till det berättigade i vad som gjorts eller underlåtit att göra. I många situationer måste olika faktorer ställas mot varandra innan ett beslut fattas.

Upplevelser av skuld sammanhänger med ett felaktigt handlande, felaktigt tänkande eller att ha handlat mot sin egen övertygelse. Innebörden av ett lands – Sveriges – moral eller skuld förefaller omöjlig att precisera. Inte ens innebörden av Sverige i dessa sammanhang är klar. Menar man alla invånare? Menar man de politiker som hade makten? Menar man de tjänstemän som tillämpade de lagar som politiker stiftat? Det förefaller egentligen omöjligt och meningslöst att tala om kollektiv moral och skuld. Dessa begrepp hör hemma på individnivå.

Vid valet 2010 kom Sverigedemokraterna in i riksdagen. Det är en av anledningarna till att högerextrema rörelser och yttringar fått ett stort utrymme i boken.

Vid en riksdagsdebatt år 2000 yttrade Göran Persson ”Herr talman! Vi måste lära av historien.” Det finns nog en del att lära av historien. De som vuxit upp under de senaste 20 åren har vuxit upp i en tid då utvecklingen gått åt fel håll. Det som byggts upp under flera årtionden håller nu på att raseras. Solidaritet har ersatts av egoism. Klyftorna har ökat. Segregationen har ökat. Men historien visar att det går att förändra samhället.

På samma sätt som Rickhard Sandlar 1911 visade hur det förhöll sig i Sverige försöker den här boken visa hur det är nu och att Sverige är på väg åt fel håll. Boken är inte bara en historiebok utan också en debattbok.

Ofta görs källhänvisningar i den löpande texten. I boken finns också en omfattande litteraturförteckning och boken är också försedd med namnregister.

Det tog lång tid att göra boken klar. Jag drabbades av gråstarr och hade under en lång period svårt läsa, men blev opererad våren 2010 och ser nu riktigt bra. Men har svår värk från en höft och skall få en ny höftled inopererad i morgon. Därför tycker jag att det är lämpligt att avsluta skrivandet nu.

Flen 2011-06-13

Karl N Alvar Nilsson

SITUATIONEN I SVERIGE VID 1900-TALETS BÖRJAN

Befolkningsutveckling och sociala förhållanden

År 1900 var antalet invånarna i Sveriges ungefär fem miljoner och befolkningen ökade stadigt. Ungefär hälften arbetade i jordbruket, som inte förändrats särskilt mycket under de senaste 500 åren, men där nu slårtermaskinen, som drogs av hästar, och hästräfsan gjort entré. Av befolkningen bodde ungefär 75 procent på den egentliga landsbygden och 25 procent i städer, köpingar, municipalsamhällen och bruksorter.

Stockholm hade ungefär 300000 invånare, Göteborg 130000 och Malmö 60000. Till Stockholm och andra storstäder strömmade folk som inte kunde få sin utkomst på landsbygden. De kunde få arbete i industrin och flickor även som pigor i välbeställda familjer. I städerna mötte de en ny värld. Elektrisk belysning, vatten och avlopp, gasspis och en och annan telefon fanns i lägenheter som beboddes av de välbeställda. När det gällde uppvärmning var vedspis i köket och kakelugnar det vanliga. Det fanns ett tiotal bilar. År 1905 upprättades ett bilregister. Det fanns då 115 bilar. Alla närtransporter utfördes av hästfordon och 1901 började elektrifieringen av spårvagnarna i Stockholm. Den första lastbilen inköptes av Pripps bryggerier i Göteborg 1901. Bland de välbeställda var det vanligt att skaffa cykel och vevgrammofon.

Växande företag var bland annat LM Ericsson, ASEA, Separator och Nobels industrier, men det var skogsindustrin som var dominerande och det fanns ett stort antal bruksorter som baserade sin verksamhet på gruvdrift. Efter sekelskiftet kom industrier som AGA och SKF.

Många emigrerade främst till USA. De som utvandrade tidigt kan ha varit småbrukare av den typ som Wilhelm Moberg beskrivit i sin bok *Utvandrarna*. Andra var hemmasöner och hemmadöttrar som fick söka sig jordbruksmark i USA när föräldrarnas gårdar inte kunde delas upp ytterligare. Andra var liberaler som sökte frihet och inflytande. En del som utvandrade gjorde det av religiösa skäl. En sådan grupp var de bönder från Hälsingland som följde väckelsepredikanten Erik Jansson till Illinois i USA. Fram till sekelskiftet 1800/1900 hade utvandringen ändrat karaktär. Utvandringen var då mer individuell och många var arbetare från städer och tätorter, pigor och drängar som flydde från fattigdom och husbondevälde och i en del fall också från militärtjänst. Bland arbetarna som utvandrade fanns också sådana som blivit svartlistade på grund av att de varit aktiva för att bilda fackföreningar. År 1910 bodde ungefär var femte svensk i USA.

Vid sekelskiftet 1800/1900 framväxte en allt starkare reaktion mot utvandringen. Från jordbrukarhåll hävdades att utvandringen berövade jordbruket nödvändig arbetskraft. På militärt håll ansåg man att allt för många undandrog sig militärtjänst genom att emigrera. Frågan togs upp i riksdagen och 1907 tillsattes en utredning angående utvandringen, som leddes av Gustav Sundberg som var liberal. Sundberg ansåg att utvandringen skulle motverkas genom bättre sociala förhållanden. Från högerhåll förespråkades restriktioner av bland annat Nils Wohlin. Betänkandet avlämnades 1913, men kan knappast ha haft någon större inverkan på utvecklingen. Första världskrigets utbrott 1914 innebar att utvandringen avtog. Bortsett från kriget påverkades utvandringen i hög grad av hur konjunkturerna utvecklades i både Sverige och USA. Under depressionen i Sverige under de första åren av 1920-talet ökade på nytt utvandringen för att sedan sjunka tillbaka till en låg nivå. Trots den stora utvandringen ökade Sveriges befolkning till cirka sex miljoner fram till 1920. Därefter avtog befolkningsökningen särskilt under 1930-talet. Makarna Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* utkom 1934. Medellivslängden för kvinnor var år 1900 57 år och för män 55 år.

År 1900 uppgick antalet verksamma inom jordbruk till knappt tre miljoner. På de större gårdarna och godsens tillgodosågs arbetskraftsbehovet av drängar, pigor, statare och torpare. Statarsystemet infördes på 1700-talet. Statarna var egendomslösa gifta lantarbetare. De var

kontraktanställda på i regel ett år i taget och anställdes familjevis. Det förutsattes således att hustrun deltog i arbetet på gården eller godset. Statarnas bostäder var på många håll miserabla. Vid barnafödandet fick statarfruarna inget längre arbetsuppehåll. De fick arbeta tills värkarna satte in och var ofta redan dagen efter på plats i utearbetet eller på mjölkpallen. Lönen till statarfamiljerna betalades till största delen i natura det vill säga en överenskommen stat. Vid sekelskiftet 1800/1900 beräknas det ha funnits omkring 35 000 statarfamiljer. Statarsystemet avskaffades 1945.

Torp kom på 1600-talet att beteckna en jordbruksfastighet där brukningsrätten uppläts åt en brukare som för brukningsrätten gjorde dagsverken på godset eller herrgården. Brukningsrätten till torp kunde ärvas. Dagsverken som betalningsform förbjöds 1943.

Legostadgan reglerade förhållandet mellan husbonden och hans anställda pigor och drängar. Den första legostadgan tillkom 1664. Den senaste tillkom 1833 och var med revideringar gällande ända till 1926. Av Sveriges rikets lag 1877 framgår av 10§:

Tjenstehjon skall i sitt förhållande wara gudfruktigt, troget, flitigt, lydigt, nyktert och sedligt samt icke undandraga sig det arbete och de sysslor, husbonde skäligen föresätter. Är tjenstehjon försumligt, gensträfwigt, eller oordentligt och låter det sig ej rättas, eller visar sig otroget, okunnigt eller eljest odugligt i tjensten, må det därifrån skiljas med förlust af hela lönen, samt erhålle sådant betyg det förtjenar; ersätte ok husbonden skada, der han derom wid domstol utförer.

Av 52 § framgick: ”Afviker tjenstehjon ur tjenst förr, än tjenstetid ute eller redo för sig gjort, hafwe husbonde wåld att hemta det åter, och blifwe tjenstehjon i tjensten till flyttningsdag, samt miste halfwa lönen och gælde skadan.” I legostadgan reglerades också husbondens rätt att aga sina anställda. År 1858 borttogs rätten att aga anställda. Detta gällde dock inte pojkar under 18 år och flickor under 16 år.

Jordbruksbefolkningens storlek minskade bland annat till följd av en ökad mekanisering. Till slutet av 1940-talet hade antalet minskat med en miljon och minskningen fortsatte. Den här utvecklingen medförde att industrialiseringen och övergången till handel och samfärdsel kunde fortgå utan uppehåll. Med denna utveckling följde också en ökad urbanisering. Av landets befolkning bodde år 1900 knappt 30 procent i tätorter, 1920 knappt 45 procent och 1950 drygt 66 procent.

Den här skisserade utvecklingen, som vad gäller industrialiseringen började i mitten av 1800-talet, medförde att klasstrukturen förändrades. En ny överklass med storföretagare inom industri, handel och bankväsen växte fram. Denna överklass växte successivt ihop med det tidigare aristokratiska och byråkratiska ledarskiktet. Industrialiseringen medförde också att nya mellanskikt bildades av mindre och medelstora företagare inom handel, industri, samfärdsel och serviceverksamhet. Bilismen, mekaniseringen och elektrifieringen gjorde det möjligt att skapa företag inom nya områden. Inom de något större företagen växte det fram ett nytt mellanskikt av tjänstemän.

Boendeförhållandena i början av 1900-talet var ofta usla och många gånger var det arbetsgivarna som tillhandahöll bostaden. Detta var det vanliga på bruksorter och större gårdar med statare och andra jordbruksarbetare. Det byggdes arbetarlängor och statarlängor. Fram till 1890-talet var den gamla timmertekniken rådande. Som skydd mot väder och vind satte man panel på utsidan av timret. I slutet av 1800-talet kom de som tillhandahöll bostad på att det gick att sätta panel även på insidan och ersätta timmer och plank med sågspån. På få år sjönk sågspånen samman i väggarna och vinden trängde in särskilt där det fanns övervåningar. På landsbygden förekom så kallade backstugor, som var delvis ingrävda i sluttningar för att spara virke. I storstäderna fanns

stadskärnor med kvarter som bebyggts med tre till femvåningshus för borgerliga hyresgäster. Utanför den planerade bebyggelsen och på innergårdarna uppstod en planlös kåkbebyggelse. Det var här som pigor och drängar som blivit överflödiga på landet fick tränga ihop sig. Det rådde bostadsbrist och hyrorna var höga. Inte sällan bodde en familj med barn i ett rum och kök och hade samtidigt en eller flera inneboende. Somliga fick nöja sig med att hyra en plats där de kunde sova.

Trångboddheten och smutsen gjorde att sjukdomar härjade. Vart femte barn dog under sina första levnadsår. Tuberkulos härjade i alla åldrar. Många barn drabbades av rakitis (engelska sjukan), som innebar att skelettet mjuknade, vilket medförde svårigheter att gå och röra sig. Sjukdomen berodde på brist på d-vitamin och solljus.

De rika hade redan på 1800-talet börjat bygga sommarhus i skärgården eller i städernas omgivningar. Omkring sekelskiftet blev det vanligt flytta till trädgårdssamhällen som Djursholm och Saltsjöbaden.

Gifta kvinnor var omyndiga och alla kvinnor saknade rösträtt till riksdagen. År 1903 debatterade riksdagen den gifta kvinnans myndighet och rätt att själv disponera sin egendom, men det skulle dröja till 1920 innan giftermålsbalken i 1734 års lag ersattes av en ny lag som gjorde kvinnan ekonomisk och juridiskt jämställd med mannen.

Rasism och rasbiologi

För utvecklingen av rasismen under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet hade Charles Darwins verk *Om arternas uppkomst* en avgörande betydelse. Verket gavs ut 1859 och utkom på svenska 1871. Darwins upptäckter ledde främst genom samhällsfilosofen Herbert Spencer fram till socialdarwinismen. Enligt socialdarwinismens företrädare drivs utvecklingen framåt av konkurrensen mellan individer, etniska grupper, klasser, raser eller samhällen i kamp för överlevnad och makt. En kamp som ytterst anses vara grundad i människans biologi, eller som en kombination av individuell egoism och marknadsekonomi. Med hänvisning till Darwin förklarades och rättfärdigades sociala och ekonomiska skillnader mellan raser och samhällsklasser. För socialdarwinismens företrädare blev det naturligt att rangordna olika folkslag med den ariska rasen högst upp. Rasblandning blev med det här synsättet förkastlig.

Österrikaren Gregor Mendel, som betraktas som genetikens grundare, genomförde i mitten av 1800-talet korsningar mellan olika ärtsorter. Han fann då att de stora variationerna i ärtväxterna i följande generationer följde en matematisk lag – den mendelska lagen. Mendels upptäckter gav omkring sekelskiftet 1800/1900 upphov till ärftlighetsläran inom botaniken. Forskare som arbetade med ärftlighetsproblematiken hos människan anslöt sitt arbete till botaniken. De fann då att en del mänskliga egenskaper, till exempel blå- och brunögdhet, följde den mendelska lagen. På det sättet föddes eugeniken – tanken på att man på samma sätt som man kunde förädla växter skulle kunna förädla människan. Positiv eugenik syftade till att öka barnalstringen hos ”lämpliga” föräldrar och negativ eugenik till att på olika sätt minska antalet barn med förment dåliga föräldrar.

Många svenskar inte minst vetenskapsmän påverkades av de germanska eller ariska rasläror som bredde ut sig vid sekelskiftet 1800/1900 och som hade sin främste företrädare i Houston Stewart Chamberlain. En av dessa var professorn i botanik Bengt Lidforss, som var en av de första akademikerna som anslöt sig till socialdemokraterna. I en recension, av Chamberlains arbete *Die Grundlagen des Neuzehten Jahrhunderts*, som Lidforss 1909 publicerade i boken *Onda makter och goda* varnade Lidforss för rasblandning. När Tysklands industri expanderade pågick en stor invandring av lägre stående raser. Detta skulle på sikt leda till en bastardblandning av germaner, slaver med mongoliska inslag, romer och judar. Lidforss varnade för en liknande utveckling i Sverige. Den skada som kapitalismen åstadkom genom utsugning var enligt Lidforss övergående och mindre ödesdiger än den skada som kapitalismen åstadkom genom rasblandning.

En framträdande rasist hade socialdemokraterna i Arthur Engberg. Han skrev i tidningen *Arbetet* den 12 mars 1921 bland annat: "Judendomen har varit och är den indoariska folkstammens mistel. Den kräver en ädel ras som näringskälla, och det vore orättvist att förneka, att den har säker blick för det bästa och livsdugligaste." Engberg blev senare ecklesiastikminister och slutade sin bana som landshövding i Uppsala

I Sverige bildades i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet flera antisemitiska organisationer och det gavs också ut antisemitiska tidningar. Inom kyrkan förekom tidigt antisemitism. Biskopen i Strängnäs U L Ullman skrev 1892 i *Tidskrift för Kristlig tro och bildning*:

Tvenne makter hava alltså samverkat till att hjälpa judarna tränga in i den ställning de nu intaga i det moderna samhället: en andlig makt, nämligen de moderna idéerna om mänskliga rättigheter och statsborgarskap, och en materiell, nämligen penningarnas makt i handel och finansväsen. Utan att någonsin sammansmälta med de inhemska nationella folkelementen, deltaga nu judarna ändå i nationens egentliga liv, ja de har ofta trängt sig fram till samhällets höjder, och folken förnimma att främlingar härska bland dem och över dem.

Rashygieniska tankegångar etablerades i Sverige under 1910-talet bland annat i samband med att den gällande äktenskapslagstiftningen sågs över och förändrades. Tankarna kring äktenskapslagstiftningen kom inte enbart att handla om statens skydd av familjen som en socialt och ekonomiskt fungerande enhet utan också om värnande av befolkning och nation genom en god avkomma. I samband med diskussionerna om olika äktenskapshinder framkom radikala rashygieniska idéer. Från läkarhåll ansåg man att äktenskapshinder var ett allt för kraftlöst rashygieniskt redskap eftersom det inte hindrade att barn föddes utom äktenskapet. I läkaresällskapet hävdade 1910 professor Karl Petrén att "operativa ingrepp, som hindra individen från att propagera rasen är vida säkrare än äktenskapshinder". Rättspsykiatern Olof Kinberg ansåg: "Steriliseringstanken tränger sig allt mer fram, och man kan vara säker på att den tid icke ligger alltför långt fram, då denna fråga blir så aktuell, att den även kommer att taga lagstiftarnas uppmärksamhet i anspråk.(- - -)."

Lidforss efterträddes som professor i botanik av Herman Nilsson-Ehle. Han blev Sveriges förste professor i ärftlighetslära och en ivrig förespråkare för att ett rasbiologiskt institut skulle inrättas. Den motion som föregick beslutet om att inrätta Statens institut för rasbiologi i Uppsala 1921 lämnades i riksdagens första kammare och hade författats av socialdemokraten Alfred Petrén och var utöver Petrén undertecknad av bland annat Nils Wohlin från Jordbrukarnas fria grupp och liberalen Mauritz Hellberg. I andra kammaren avlämnades en motion i samma ämne med hänvisning till Petréns motion. Denna motion undertecknades av bland annat Hjalmar Branting och högerledaren Arvid Lindman. I sin motion kunde Petrén hänvisa till ett antal uttalanden från ärftlighetsforskare och läkare bland annat professorerna C M Furst (anatomi) T Thunberg (fysiologi), J V Hultman (anatomi) och docenterna Herman Lundborg (neurologi och psykiatri), Nils von Hofsten (zoologi) och Nils Heribert Nilsson (botanik). Den senare hade bland annat uttalat: "Vi offra utan vidare oerhörda summor till uppfostringsanstalter och fängelser för att underhålla raselement, som genom rasbiologiska åtgärder kunde betydligt nedbringas." Det handlade således inte längre enbart om att komma till rätta med ärftliga sjukdomar utan också kriminalitet, alkoholism, osedligt leverne och fattigdom.

Chef för statens rasbiologiska institut blev docenten Herman Lundborg. Denne hade i ett arbete som redovisats 1913 genomforskat en släkt i Skåne och funnit att en form av epilepsi följde den mendelska lagen. År 1914 kom Lundborgs bok *Rasbiologi och rashygien* i vilken han försökte visa den nordiska rasens överlägsenhet. Han skrev även populärvetenskapliga böcker i samma

ämne. *Västerlandet i fara* utkom 1934. Han blev 1936 hedersdoktor i Heidelberg.

Samma år som man beslutade att inrätta Rasbiologiska institutet motionerade 18 borgerliga riksdagsledamöter om ”skyndsamt utredning att på lämpligaste sätt befria samhället från zigenare och andra tattare.” Först beskrevs i motionen det liv som tattare och zigenare levde och därefter kom förslag till lämpliga åtgärder:

Man måste även se detta spørsmål ur rashygienisk synpunkt, om man tar sikte på en nations framtida lycka. (- - -) Lämpligt vore att fortast möjligt verkställa en utredning för utrönande av hur stort antal dylika individer finnas inom landet; sedan detta blivit känt borde oförtövat åtgärder vidtagas i syfte att få en ändring i nu rådande missförhållande. Barnen borde tagas om hand i uppfostringsanstalter. De äldre individerna ska varnas för att fortsätta å den inslagna banan. Tages ingen hänsyn till detta torde de lämpligast upptagas å arbetsinrättningar. Skulle barnen visa en tendens att bli goda människor, borde göras vad som göras kunde för att få in dem på sunda banor; misslyckas försöket finge de dela sina föräldrars öde.”

Det får väl antas att de vuxna på anstalterna inte skulle ges tillfälle till fortplantning. Tattare var på 1800-talet och långt fram på 1900-talet en benämning på socialt utslagna grupper. Debatten om ”tattarproblemet” var särskilt stor under mellankrigstiden.

År 1934 hade frågan om rashygieniska åtgärder utretts så pass att Per Albin Hanssons regering lade fram en proposition om sterilisering. Om lagens nödvändighet rådde stor politisk enighet. År 1941 utvidgades lagen. Justitieministern bondeförbundaren K G Westman karakteriserade lagen som ”ett betydelsefullt steg i riktning mot att sanera den svenska folkstammen.”

Det har bland annat i samband med den steriliseringsdebatt som startade med en artikelserie i *DN* av skribenten Maciej Zaremba i slutet av 1990-talet påståtts att steriliseringarna skulle ha ingått i en social ingenjörskonst – ett slags socialdemokratiskt ”folkhemseugenik”. Det finns därför anledning att framhålla att företrädare för en långtgående steriliseringslagstiftning fanns i alla partier och att de pådrivande var läkare och ärftlighetsforskare liksom att tankegångarna ifråga om sterilisering föddes under 1910-talet. På 1930-talet fanns långtgående steriliseringslagstiftning i många länder och i så vitt skilda politiska system som Nazityskland och USA. År 1975 avskaffade Sverige som ett av de första länderna i världen tvångsterilisering.

Nationalism

Nationalismen betraktas ofta som en 1800- och 1900-tals-rörelse. Men i Sverige går det att spåra nationalism långt tillbaka i tiden. Göticismen var en kulturell företeelse som yttrade sig i en patriotisk beundran för våra påstådda förfäder, som ansågs ha varit utrustade med sällsynt goda egenskaper och besjälade med mannamod och redligt sinnelag. Olof Rudbecks verk *Manheim* kom i slutet av 1600-talet. Han försökte visa att Sverige kort tid efter syndafallet befolkades av ättlingar till Noaks son Jafet och att dessa hastigt förökade sig och vid vissa tillfällen besatte stora delar av Europa. Runorna som användes i Norden hade på det sättet blivit förebild för det grekiska alfabetet. Andra gick inte lika långt men göticismen levde vidare. År 1811 bildades Götiska förbundet av bland annat Erik Gustaf Geijer, Esaias Tegnér och Per Henrik Ling, den svenska gymnastikens fader. Tegnér skrev i nationalistisk anda bland annat dikten Svea och i samma anda skrev Erik Gustaf Geijer dikterna Odalbonden och Vikingen. Dessa dikter lästes i skolorna ända fram till mitten av 1900-talet.

Vid Nationalmuseets 100-årsjubileum 1885 fick entréhallen sitt pampiga utseende och Carl Larsson påbörjade sina storslagna fresker med scener ur svensk historia. Under åren 1888 – 1907

uppfördes Nordiska museets pampiga byggnad på Djurgården och ungefär samtidigt anlades Skansen. År 1905 togs det pampiga riksdagshuset i bruk. Naturhistoriska Riksmuseets storslagna byggnad stod färdig 1916. År 1908 invigdes den nya Dramatenbyggnaden och Dramaten återfick därigenom sin tidigare ställning som nationalscen. Vid sekelskiftet framtonade också en allt mer positiv bild av Karl XII, som fick tjäna som nationell och konservativ symbol. Redan 1868 hade Karl XII-statyn i Kungsträdgården, med kungens hand pekande mot Ryssland, avtäckts. Bilden av Karl XII formades av historiker som i flera fall var politiskt aktiva. En av dessa var historikern och högermannen Harald Hjärne som ansåg att Karl XII var den siste som ägde vilja och förmåga att i handling möta det ryska problemet. Karolinska förbundet bildades 1910 och 1921 bildades en 30-novemberförening. Båda föreningarna finns kvar.

Unghögern är benämningen på nationalistiska högergrupper som i början på 1900-talet ville förnya den konservativa politiken. På olika håll i landet bildades nationella ungdomsorganisationer, som ofta hade sina starkaste fästen i universitetsstäderna. Dessa organisationer växte ofta fram ur det starka försvarsintresse som funnits ända sedan slutet av 1800-talet. År 1891 bildades studentföreningen Heimdal i Uppsala. I Göteborg bildades 1905 Göteborgs fosterländska ungdomsförening. År 1908 bildades i Stockholm Ungsvenska förbundet, som etablerade samarbete med föreningen i Göteborg som 1911 ändrade sitt namn till Ungsvenska Förbundet. Även på andra håll i landet växte fram ungsvenska förbund. År 1915 bildades Sveriges nationella ungdomsförbund (SNU) och flera av de tidigare bildade nationella sammanslutningarna anslöt sig till SNU, som kom att fungera som högerns ungdomsorganisation och propagandaapparat fram till 1934.

En av unghögerns ideologer var professorn i statsvetenskap och vältalighet Rudolf Kjellén. Han var riksdagsman för högern 1905 – 1908 och 1911 – 1917. Under första världskriget intog dessa unghögergrupper en protysk hållning. Kjellén utkom 1914 med boken *Die idéen von 1914*. Kjellén såg kriget som en kamp mellan idéerna från franska revolutionen om frihet, jämlikhet och broderskap och 1914 års idéer som han ansåg att Tyskland stod för. Friheten hade enligt Kjellén lett till laglöshet, sedeslöshet och anarki. Bland inom kyrka, stat, samhälle och familj hade lösts upp. Idén om frihet borde därför ersättas av idén om ordning. Det innebar bland annat krav på en stark statsledning. Idén om jämlikhet hade lett till nivellering, masskultur och krav på rättigheter utan skyldigheter. Idén om jämlikhet borde därför ersättas av idén om rättvisa. Därmed menades att var och en skulle inta sin bestämda plats i en organisk ordning. Kjellén såg nationen som en organism där var och en hade en bestämd funktion kungen sin, brukspatronen sin och drängen sin och så vidare. Idén om broderskap gav Kjellén en egen tolkning. Han såg nationen som ett fadershus – ett folkhem – där var och en underordnade sig den gode faderns – elitens – ledarskap.

När de två högerpartierna i riksdagens första kammare 1912 gick ihop till ett parti kallade man det nya partiet för Första kammarens nationella parti. De som påstod sig vara nationella ansåg sig stå över partistrider och särintressen och enbart agera i nationens intresse. Ett klassparti, som socialdemokraterna, sågs som en kräftska i samhällskroppen.

År 1906 begränsades yttrandefriheten när det gällde antimilitaristisk propaganda. Flera dömdes till fängelse för antimilitaristisk propaganda. Bland dessa fanns bland annat Zeth Höglund, Hinke Berggren och Ture Nerman.

Frikyrkorörelsen hade framgångar och en väckelse gick genom landet. Lewi Pethrus blev efter att ha varit baptistpastor i Lidköping 1911 föreståndare för baptistförsamlingen Filadelfia i Stockholm. Församlingen utslöts 1913 ur baptiströrelsen och bildade en egen pingstförsamling. Inom svenska kyrkan bredde missmodet ut sig över frikyrkorna. Då framträdde unglyrkomännen. Manfred Björkqvist blev i Uppsala ordförande i Kristliga studentförbundet. Där lade han 7 november 1909 fram en plan för ett studentkorståg, som kan betraktas som unglyrkorörelsens

födelse. Mottot var ”Sveriges folk – ett Guds folk”. Ungkyrkorörelsen ansåg att kyrkan skulle kunna bli den nationella samhörighetens grund – ett andligt folkhem. Man ansåg att Sveriges folk var utsett till att värna germansk kultur mot den ryska slaviska ortodoxa kulturen och den katolska kulturen i söder. Psalmen ”Fädernas kyrka” sjöngs liksom ”Vår Gud är oss en väldig borg”. Gustaf II Adolf hyllades som en av Guds främsta stridsmän. Björkqvist blev unglyrkorörelsens främsta företrädare och redaktör för rörelsens tidning *Vår Lösen* 1909 – 1926 och startade en rad organisationer bland annat Sigtunastiftelsen. Han engagerade sig också i försvarsfrågan.

Religionen värnades. Nationalekonomen Knut Wicksell dömdes 1909 till två månaders fängelse för hädelse för att ha skämtat om jungfru Marias obefläckade havandeskap. Hinke Berggren som hållit föredrag om barnbegränsning dömdes 1910 till två månaders fängelse.

Unionen med Norge

Den 14 januari 1814 undertecknades freden i Kiel, där Danmark tvingades avstå Norge till konungen av Sverige. På våren 1813 hade den danske kronprinsen Kristian Fredrik utsetts till ståthållare i Norge. När nyheten om att unionen var upplöst nådde Norge tog kronprinsen ledningen för en självständighetsrörelse. En konstituerande församling samlades i Eidsvoll den 10 april 1814 och skrev en författning som antogs den 17 maj 1814 och samma dag valdes Kristian Fredrik till Norges kung. Enligt konstitutionen utsåg kungen en regering medan de som tilldelades rösträtt utsåg Stortinget, som tilldelades den lagstiftande makten. Kronprins Karl Johan, senare Karl XIV Johan befann sig då på kontinenten och krigade mot Frankrike. Från svenska regeringens sida gjordes inget för att ta kontroll över Norge. För att slå vakt om den norska självständigheten och sin egen ställning mobiliserade Kristian Fredrik den norska armén den 9 juni 1814. Den 28 juli anföll svenska armén Norge, som inte kunde motstå det svenska anfallet. Kriget varade bara i två veckor. Kronprins Karl Johan gick med på en kompromiss med norrmännen genom att med vissa ändringar godta Eidsvollförfattningen. Kristian Fredrik abdikerade och Sveriges kung Karl XIII valdes den 4 november till norsk kung. Norge hade genom Eidsvollförfattningen egen regering, egen inrikesförvaltning och eget parlament. Den enda begränsningen i Norges självständighet bestod i att utrikespolitiken och utrikesförvaltningen var gemensam.

I Norge gick utvecklingen i mer radikal och demokratisk riktning än i Sverige. Norge fick tidigare än Sverige politiska partier och blev 1884 det första parlamentariskt styrda landet i Norden och år 1898 genomfördes allmän rösträtt för män. På 1890-talet framfördes från Norge krav på en egen utrikesförvaltning. Om dessa krav kunde då såväl liberaler (Venstre) som konservativa (Høyre) förenas. Förhandlingar inleddes om att Norge i varje fall skulle få egna konsulat, men dessa framskred inte bättre än att det vid slutet av 1800-talet låg krigshot i luften. Någon riktigt allvarlig konflikt uppstod dock inte förrän 1905. När de norska kraven avvisades avgick den norska regeringen och Oscar II lyckades inte bilda någon ny regering. Den 7 juni 1905 förklarade Stortinget att kungamakten var ur funktion och sade därför upp unionen med Sverige. Nu svallade känslorna i konservativa kretsar Sverige även om en del såg ett hot i samarbetet med det radikala Norge. Omkring 10 000 personer vandrade till Rosendals slott på Djurgården och hyllade Oscar II med *Kungasången* och *Du gamla du fria*. Kungen sade sig vara kränkt av revolutionen i Norge. I juli förklarade en urtima riksdag det norska beslutet för olagligt och krävde en folkomröstning i Norge. I hela Norge röstade enbart 184 personer för att unionen skulle bestå. Därefter återstod inget annat än att göra upp om formerna för en unionsupplösning. Den 23 september avslutades förhandlingarna genom Karlstadskonventionen och Oscar II ändrade sitt valspråk från Brödrafolkets väl till Sveriges väl.

I samband med unionskrisen gav socialdemokratiska ungdomsförbundet ut *skriften Ned med vapnen*. Författaren Zeth Höglund dömdes till sex månaders fängelse. Året därpå dömdes Hinke

Berggren till 10 månaders fängelse för att ha hållit ett antimilitaristiskt föredrag för värnpliktiga. År 1908 dömdes Ture Nerman för flygbladet *Tänk först, handla se*.

Influenser från Tyskland

Sverige var när 1900-talet började starkt influerat av Tyskland. Den här utvecklingen började på 1870-talet när det tyska kejsardömet upprättades. Relationerna med Tyskland omfattade inte bara industri och handel utan i hög grad också vetenskap och kultur. Franska ersattes av tyska som första utländska språk i skolorna och många svenska vetenskapsmän fick sin utbildning i Tyskland. Detta gällde till exempel den blivande forskningsresanden Sven Hedin.

År 1901 genomfördes en genomgripande försvarsreform. Indelningsverket avskaffades och ersattes av allmän värnplikt. Övningstiden fastställdes då till 240 dagar. Förebild var då den tyska värnpliktsarmén, som firat triumfer mot Danmark, Frankrike och Österrike. Försvarsreformerna genomfördes samtidigt som den moderna arbetarrörelsen tog form. Det fanns inom de högre klasserna ett motstånd mot den allmänna värnplikten eftersom krigsmakten då skulle komma att innehålla samhällsomstörtande element. Socialismen sågs som ett hot och för att avvärja detta hot krävdes en lojal krigsmakt. Det som till slut föll avgörandet var Sveriges förhållande till Norge, som ville lämna unionen med Sverige, och Tysklands upprustning. Sverige och Tyskland hade en gemensam fiende i Ryssland. I riksdagen föreslogs att de indelta knektarna skulle få friköpa sina torp, men detta avsågs av riksdagens första kammare.

Även när det gällde lagstiftning riktad mot arbetarrörelsen kunde inspiration hämtas från Tyskland. År 1889, samma år som det socialdemokratiska partiet bildades infördes en straffbestämmelse för agitation. Tio år senare tillkom den så kallade Åkarpslagen, som var riktad mot fackföreningsrörelsen och som stadgade straffarbete för den som genom våld eller hot försökte tvinga någon att inställa arbetet eller avböja erbjudet arbete. Lagen gällde med vissa modifieringar ända till 1938. För att övervaka bland annat socialdemokratiska möten inrättades omkring sekelskiftet 1800/1900 detektiva polisen. Många socialdemokratiska agitatorer, debattörer och tidningsmän drabbades av åtal. I Tyskland förekom att man för att bevara lugnet gick arbetarnas krav till mötes genom socialpolitiska åtgärder. I Sverige genomfördes dock inga större reformer. Ålders- och invalidpension infördes 1913, men var inte så stor att den gick att leva på. I riksdagens andra kammare dominerade bönderna som visade föga intresse för industrialismens samhälle och i första kammaren dominerade arbetsgivarintresse. En orsak till återhållsamheten på det sociala området var också att social upprustning kolliderade med försvarets krav på högre anslag.

Organisering av arbetsmarknaden

Med industrialiseringen följde också framväxten av en arbetarklass. Redan i slutet av 1800-talet hade arbetarklassens förhållanden stabiliserats på det sättet att de flesta arbetarna var barn till arbetare. Det var också vid den tiden som arbetarna började organisera sig fackligt och politiskt. Landsorganisationen (LO) bildades 1898. Landsorganisationen hade 1907 186 000 medlemmar. I samband med storstrejken 1909 minskade antalet medlemmar för att sedan stadigt öka. År 1939 hade LO 961 000 medlemmar. Utvecklingen medförde att man på högerhåll talade om fackföreningstyranni. Arbetsgivarna började också organisera sig och Svenska arbetsgivarföreningen (SAF) bildades 1902. Rätten för arbetarna att organisera sig var inte garanterad och det hände att arbetare som gick med i en fackförening eller strejkade vräktes från sina bostäder, som ofta ägdes av arbetsgivarna, och ersattes av strejkbrytare. Centrala förhandlingar mellan LO och SAF ägde rum första gången 1906. SAF erkände då arbetarnas rätt att organisera sig. LO godtog samtidigt arbetsgivarernas rätt att fritt välja personal och att leda och fördela arbetet. Men många både arbetsgivare och arbetare var oorganiserade.

Under 1900-talets första år var konflikter mellan arbetare och arbetsgivare vanliga. Strejker och lockouter tillhörde vanligheterna och arbetsgivarna tillkallade ofta strejkbrytare vilket medförde bråk och kravaller. År 1908 strejkade hamnarbetarna i Malmö för bättre arbetsvillkor. Polis och militär tillkallades, samtidigt som arbetsgivarna anlidade brittiska strejkbrytare för att göra arbetet. Tre ungsocialister Anton Nilsson, Algot Rosberg och Alfred Stern tillhörde inte de strejkande hamnarbetarna, men ville genom ett bombattentat skrämja de engelska strejkbrytarna. Den 12 juli rodde Anton Nilsson ut till fartyget Amalthea där strejkbrytarna var förlagda och apterade en sprängladdning på fartygets skrov. Vid den kraftiga explosionen dödades en person och skadades 23. Anton Nilsson och Algot Rosberg dömdes i rådhusrätten och hovrätten till döden och Alfred Stern till livstids straffarbete. Högsta domstolen ändrade Rosbergs dom till livstids straffarbete, vilket genom benådning blev även Nilssons dom.

Sommaren 1909 lockoutade SAF 150 000 arbetare inom industrin. LO svarade med storstrejk. Arbetarsidan tvingades efter kort tid att ge upp. Följderna av storstrejken blev svåra. Arbetslösheten ökade, fackföreningarna förlorade medlemmar och utvandringen ökade. Hundratals arbetare straffades med fängelse och böter enligt de så kallade Åkarpslagarna för att de försökt hindra strejkbryteri.

Inom fackföreningsrörelsen liksom inom nykterhetsrörelsen och frikyrkorörelsen växte en ny typ av ledare fram. Fredrik Thorsson var den förste med arbetarbakgrund som tog plats i en regering. Han blev 1918 finansminister i den regering som liberalen Nils Edén bildade och hade gjort karriär inom fackföreningsrörelsen.

PARTIBILDNING

Sveriges socialdemokratiska arbetarparti (SAP)

Den svenska arbetarrörelsens fick sitt genombrott under 1880-talet. En våg av strejker gick då över trävarudistriktet i mellersta Norrland. Dessa var en reaktion mot sågverksägarnas lönesänkningar under lågkonjunkturen i slutet av 1870-talet. Den mest kända strejken är Sundsvallsstrejken 1879, då myndigheterna lät militär omringa de strejkande arbetarna och genom hot att tillämpa lösdriverilagen, genom vilken kunde dömas till tvångsarbete, tvingades de strejkande att gå tillbaka till arbetet. Händelsen visade på behovet att bygga upp en stark facklig rörelse. Mellan arbetarrörelsens fackliga gren och den politiska etablerades tidigt ett nära samarbete. Sveriges socialdemokratiska arbetarparti (SAP) bildades 1889. Det hade då föregåtts av ett årtionde av agitation. August Palm, som var född 1849, hade kommit i kontakt med socialistiska idéer under sina gesällvandringar i Tyskland. Han höll sitt berömda tal *Hvad vilja socialisterna* i Malmö 1881. Han gav också ut Sveriges första socialistiska tidning *Folkviljan* i Malmö 1882 – 1885. År 1885 startade August Palm i Stockholm tidningen *Morgontidningen – Socialdemokraten*. Han efterträddes 1886 av Hjalmar Branting som redaktör. Axel Danielsson, som var född 1863, hade arbetat tillsammans med Palm på *Morgontidningen - Socialdemokraten* och startade 1887 i Malmö tidningen *Arbetet*. Stockholm blev ett andra centrum för den politiska arbetarrörelsen och där blev Hjalmar Branting den obestridlige ledaren och 1889 partiledare.

Tillsammans med fackföreningsrörelsen byggde man upp en slagkraftig organisation med arbetarkommuner. Man anlade Folkets hus och Folkets park som blev platser för både agitation och nöje. Konsumentföreningar hade börjat bildas redan i mitten på 1800-talet, ofta för att bryta brukspatronernas monopolställning, men det var först genom stöd från arbetarrörelsen som verksamheten tog fart. År 1899 bildades Kooperativa förbundet (KF). Arbetarnas bildningsförbund (ABF) bildades 1912 genom samverkan mellan den politiska och fackliga rörelsen och KF.

Socialdemokraternas första ledare var starkt påverkade av marxismen. Man krävde produktionsmedlens förstatligande, republik och statskyrkans avskaffande. Med erfarenhet bland annat från Sundsvallsstrejken var man inte främmande för att brukande av våld skulle kunna bli nödvändigt för att skapa ett nytt och bättre samhälle. Det första partiprogrammet antogs 1897 och hade författats av Axel Danielsson. och hade det tyska marxistiska Erfurtprogrammet som förebild. Inledningsvis angavs att partiet eftersträvade en total omdaning av samhällets ekonomiska organisation, där produktionsmedlen efterhand skulle övergå i samhällets ägo. Arbetarklassens ekonomiska och sociala frigörelse skulle ske genom erövrande av den politiska makten och facklig lönekamp. Partiprogrammet konfirmerade en fredlig reformstrategi. Detta sammanhänge med att arbetarrörelsen drog till sig allt större skaror och att de flesta av dessa saknade teoretiskt intresse för marxism och socialism, men hade krav på synbara sociala reformer. Marxismen fick därigenom träda tillbaka för den praktiska politiken. År 1896 blev Branting SAP:s första representant i riksdagen. Han var SAP:s enda representant i riksdagen fram till 1902.

Socialdemokratiska ungdomsförbundet bildades 1903. Till de ledande inom förbundet hörde Per Albin Hansson och Gustav Möller. Inom förbundet fanns flera som var mer radikala än moderpartiet och 1908 besegrades Per Albin Hansson och Gustav Möller av en radikalare falang under ledning av Zeth Höglund. Höglund var antimilitarist och kritisk mot samverkan med liberalerna. Till de radikala hörde också Hinke Berggren och han uteslöts ur partiet 1906 och uteslutningen godkändes vid partikongressen 1908. Oppositionen levde dock vidare och ledde 1912 till bildandet av Socialdemokratiska vänsterföreningen, som i samarbete med Socialdemokratiska ungdomsförbundet propagerade för en radikalare politik. Vid

Socialdemokratiska partikongressen 1914 antogs en så kallad enighetsklausul som innebar att ungdomsförbundets medlemmar vid fyllda 21 år måste ansluta sig till partiet. Medlemskapet i partiet förpliktade ungdomsförbundet att vid alla tillfällen främja partiets linje. Resolutionen hade tillstyrkts av ungdomsförbundets centralstyrelse men med tillägget att ungdomsförbundets medverkan skulle ske ”i full överensstämmelse med partiets program och socialismens principer”. Vid ungdomsförbundets kongress samma år antogs resolutionen med den av centralstyrelsen antagna lydelsen.

Hösten 1915 åkte Zeth Höglund och Ture Nerman till en internationell kongress i Schweiz. Där fastslogs att arbetarna måste störta sina regeringar eftersom krigets orsaker fanns inbyggda i det kapitalistiska systemet. År 1916 kallade Höglund, som var ordförande i Socialdemokratiska ungdomsförbundet till en fredskonferens där han redovisade sina intryck från Schweiz om hur kriget skulle stoppas. Socialdemokratiska partiet tog avstånd från konferensen. Polisen hade intresserat sig för konferensen och Zeth Höglund, författaren Ivan Oljelund och kulturskribenten i *Socialdemokraten* Erik Hedén åtalades för mobiliseringsstrejk och förberedelser till högföräderi och dömdes till fängelse.

Vid socialdemokraternas partikongress i februari 1917 satt Zeth Höglund i fängelse. I sitt hälsningsanförande uttalade Hjalmar Branting om de inre partiförhållandena: ”måste denna kongress bli en uppgörelsens dag”. Ungdomsförbundet ålades att godta den så kallade enighetsresolutionen i oförändrat skick. Om så inte skedde var avsikten att utesluta ungdomsförbundets ledande skikt. Vid en medlemsomröstning inom ungdomsförbundet fick det beslut som ungdomsförbundet fattat 1914 dock en överväldigande majoritet. Därmed var brytningen klar mellan SAP och Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Samma år bildade SAP ett nytt ungdomsförbund, Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund (SSU). Den uteslutna vänsterfalangen startade en egen tidning *Politiken* med Ture Nerman som redaktör.

Inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen hade 1915 fattats ett liknande beslut som enighetsresolutionen. Beslutet kallades av oppositionen för munkorgsstadgan. Detta ledde 1917 till att ett antal riksdagsledamöter lämnade den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Zeth Höglund frigavs ur fängelset i maj 1917. Tillsammans med Socialdemokratiska ungdomsförbundet och andra i opposition bildades en vecka senare Sveriges socialdemokratiska vänsterparti. Partiet krävde åtta timmars arbetsdag, allmän rösträtt för män och kvinnor, första kammarens avskaffande och republik. Partiets tidning blev *Folkets Dagblad Politiken*. Ledande i partiet blev Fredrik Ström, Zeth Höglund och Karl Kilbom.

Vänsterpartiet

Komintern bildades 1919 som en övernationell kommunistisk organisation. Kominterns högkvarter låg i Moskva och Kominterns verksamhet styrdes i allt väsentligt av det sovjetiska kommunistpartiet. Vid Kominterns andra kongress 1920 antogs 21 teser, som bland annat innebar att varje nationellt parti måste underkasta sig Kominterns internationella exekutivkommitté. Enligt teserna skulle vidare i namnet på de olika nationella partierna som ingick i Komintern ingå ordet kommunistisk.

Sveriges socialdemokratiska vänsterparti anslöt sig 1919 till Komintern. Två år senare visade det sig att en minoritet inom partiet inte ville godta de 21 teserna. Minoriteten under ledning av Ivar Vennerström fortsatte under det tidigare namnet – Sveriges socialdemokratiska vänsterparti – och återvände 1923 till SAP. Den kominterntroga delen antog namnet Sveriges kommunistiska parti (SKP).

Förhållandet till Moskva vållade nya kriser. Zeth Höglund var en av dem som motsatte sig ytterligare centralisering till Moskva och kunde inte godta att Kominterns internationella

exekutivkommitté skulle sända representanter till medlemspartiernas styrelser för att kontrollera att Kominterns beslut följdes. Till sist ställdes Höglund inför ultimatum att acceptera Kominterns beslut eller lämna partiet. Partiet sprängdes 1924 och tillsammans med Höglund lämnade omkring 5000 medlemmar partiet. Höglund drev under en period ett från Moskva oberoende kommunistparti men återvände 1926 till SAP. Han blev riksdagsman och chefredaktör för *Socialdemokraten* 1936 – 1940 och finansborgarråd i Stockholm 1940 – 1950. Ny partiledare för SKP blev Nils Flyg. Redaktör för partiets tidning *Folkets Dagblad* var Karl Kilbom.

År 1929 splittrades återigen SKP under stor uppståndelse. Ledningen för SKP kallades i ett par omgångar till Moskva för rannsakan. De hade inte varit renlärliga och gjorde tydligen inte tillräcklig avbön från sina misstag. När partiledningens arbetsutskott möttes den 9 oktober och vägrade böja sig för kraven från Komintern förklarade Kullervo Manner från Internationella exekutivkommittén att mötesmajoriteten var suspenderad. I denna majoritet ingick bland annat Nils Flyg och Karl Kilbom. Efter mötet inleddes en mer eller mindre handgriplig kamp om partiets tidning *Folkets Dagblad*, partikassa och partilokaler. Majoriteten säkrade kontrollen över partiets tidning medan minoriteten barrikerade sig i particentralens lokaler. Partiets lokalorganisationer, ungdomsklubbar, kvinnoklubbar och andra slets itu. När stridsröken lagt sig och de båda sidorna kunde räkna ihop sina anhängare visade det sig att av partiets ursprungliga 18 000 medlemmar hade drygt hälften följt sina ursprungliga ledare ut ur Komintern. Knappt hälften så många slöt sig till den nya ledningen. I ungdomsförbundet var förhållandet det omvända. Sex tusen följde den Moskvatrogna delen och knappt hälften så många den uteslutna. De uteslutna tog bort ”sektion av Komintern” från partinamnet. Senare bytte partiet namn till Socialistiska partiet (SP). Partiledare blev Nils Flyg och redaktör för partiets tidning Karl Kilbom. SKP (minoriteten) startade 1930 tidningen *Ny Dag*. Partiledare var Sven Linderöth och redaktör för *Ny Dag* Hugo Sillén. Han efterträddes 1934 av Gustav Johansson.

De upprepade utrensningarna ur SKP ledde till att gränsdragningen mot kommunisterna blev tydligare och kampen mellan socialdemokrater och kommunister hårdare.

SP under ledning av Nils Flyg kom att utvecklas i nazistisk riktning. Det miste sina riksdagsplatser efter valet 1940 och upphörde ungefär vid andra världskrigets slut. SKP levde emellertid vidare.

År 1964 blev Carl-Henrik Hermansson partiledare för SKP. Under hans ledarskap förändrades partiet och beroendet av Sovjetunionen upphörde och partiets verksamhet inriktades på en nationell kommunism. Komintern upplöstes för övrigt redan 1943 som en eftergift till Sovjetunionens allierade under andra världskriget. År 1967 bytte SKP namn till Vänsterpartiet kommunisterna (VPK) och 1990 till Vänsterpartiet (V).

Folkpartiet liberalerna

Folkpartiet liberalernas historia går tillbaka till reformvännerna i riksdagen under 1800-talet. Mot slutet av 1800-talet fick i dessa kretsar kravet på allmän rösträtt ökad anslutning. Ur rösträttsrörelsen uppstod 1902 det första liberala rikspartiet – Frisinnade landsföreningen, som i riksdagen hade sin motsvarighet i Liberala samlingspartiet. Partiet bildades för att kämpa för politisk demokrati. Valet 1905 blev en framgång för liberalerna och fler arbetare än vid de tidigare valen till riksdagens andra kammare hade nått de 800 kronor i årsinkomst som krävdes för rösträtt. Tillsammans hade liberaler och socialdemokrater majoritet i riksdagens andra kammare. Flera riksdagsledamöter uppträdde emellertid som ett slags politiska vildar. Inför valet 1911 skärpte Frisinnade landsföreningen partidisciplinen och uppställde tre punkter som varje liberal kandidat måste acceptera nämligen andrakammarparlamentarism, besparingar inom försvaret och utredning om rusdrycksförbud.

Det skulle dröja till omkring 1920 innan liberaler och socialdemokrater tillsammans kunde genomdriva allmän och lika rösträtt och parlamentarism. Fram till den tidpunkten hade liberaler och socialdemokrater utgjort ett vänsterblock. Men när rösträttsfrågan fått sin lösning fanns det inte längre tillräckligt med frågor som förenade liberaler och socialdemokrater. Liberalerna blev ett klart borgerligt parti och så har det förblivit. Liberalernas stöd i väljarkåren minskade, en del gick till socialdemokraterna och en del till de nystartade bondepartierna. Inom liberalerna uppstod splittringstendenser mellan frikyrkofolket och nykterhetsvännerna på ena sidan och kulturradikalerna på den andra. Efter förbudsomröstningen 1922 sprängdes partiet i två delar, ett frikyrkligt och försvarsnegativt parti - Frisinnade folkpartiet - och ett icke förbudsvänligt parti, kulturradikalt och försvarsvänligt parti - Liberala partiet. År 1934 gick Liberala partiet och Frisinnade folkpartiet tillsammans under namnet Folkpartiet, som år 1990 bytte namn till Folkpartiet liberalerna.

Moderata samlingspartiet

Allmänna valmansförbundet bildades 1904, som högerns valorganisation. Vid bildandet deltog de olika högerfraktionerna som fanns i riksdagen. Bakom tillkomsten låg en strävan att mobilisera alla högerkrafter mot de socialdemokratiska och liberala framgångarna och deras krav på bland annat allmän och lika rösträtt och parlamentarism. I sitt program uttalade Allmänna valmansförbundet att i fråga om rösträttsfrågan skulle man eftersträva en lösning som tryggade alla samhällsklassers behöriga inflytande, vilket betydde något annat än allmän och lika rösträtt. I programmet gjordes också antisocialistiska uttalande och man ville ha lagstiftningsåtgärder för bevarande av arbetsavtalets okränkbarhet och skyddande av den enskildes rätt att fritt få arbeta. I fråga om de direkta skatterna krävde man att detta ordnades så att trygghet och rättvisa skapades för den enskilde. Det var arbetsgivarnas och de stora kapitalägarnas intressen som skulle tillgodoses och allt sedan Allmänna valmansförbundet bildades har det funnits nära band mellan arbetsgivarnas organisationer och högerpartiet oavsett vilket namn detta haft. Först 1935 sammanslogs första kammarens nationella parti och Lantmanna- och borgarpartiet till ett enda parti Riksdagshögern. Allmänna valmansförbundet bytte 1939 namn till Högern. Partiet antog 1969 namnet Moderata samlingspartiet och har med Fredrik Reinfeldt som ledare börjat kalla sig De nya moderaterna.

Centerpartiet

När Centerpartiet presenterar sin historia är starten ett upprop som presenterades i tidningen Landsbygden 1910 som författats av Carl Berglund. Bönderna hade i början av 1900-talet förlorat i politisk betydelse. Lantmannapartiet i riksdagen hade uppgått i andrakammarhögern och lantmannarepresentationen hade minskat för varje val. Det fanns därför skäl för bönderna att organisera sig politiskt. En politisk bonderörelse kan också placeras in i ett internationellt sammanhang. I Europa och i all synnerhet i Tyskland började bönderna i slutet av 1800-talet sluta sig samman i intresseorganisationer. Inte sällan förekom i det sammanhanget konspirationstänkande på antisemitisk grund. Bönderna hotades av socialismen och kapitalismen som båda kunde ses som verk av judar.

Bondetåget 1914 innebar en renässans för bönderna i politiska sammanhang. En som var aktiv vid organiserandet av bondetåget och framväxten av en politisk bonderörelse var Elof Eriksson. Han skulle med tiden bli en av Sveriges allra värsta antisemiter.

Den konservativa regeringen med amiralen i flottans reserv och industrimannen Arvid Lindman i spetsen genomdrev 1911 att en så kallad pansarbåt av F-typ skulle byggas. Den liberala regeringen som tillkommit efter valet 1911 och leddes av Karl Staff inställde emellertid det planerade bygget, vilket väckte enorma protester i konservativa och nationella kretsar. Med

striderna kring F-båten inleddes den strid som kulminerade med bondetåget 1914. Den 6 februari 1914 uppvaktades kungen av 30 000 bönder. Genom sitt, av bland annat Sven Hedin, skrivna tal till de församlade gick kungen offentligt emot sin regering, vilket stred mot de parlamentariska principer som Karl Staff företrädde varför han avgick. Sven Hedin hade redan 1912 gjort ett inlägg i försvarsfrågan genom sin pamflett *Ett Varningsord* som spreds i en miljon exemplar. Hedin varnade i pamfletten för rysk expansion. Innan Staffs avgång hade ett arbetartåg organiserats med Hjalmar Branting i spetsen för 50 000 deltagare. Under demonstrationen ropade Carl Lindhagen ”Leve republiken”. För detta fick han böta 100 kronor.

År 1913 bildades Bondeförbundet, men partiet splittrades snart i två delar Bondeförbundet och Svenska Bondeförbundet. Året därpå bildades Skånska Bondeförbundet. En av initiativtagarna var Elof Eriksson. På årsdagen av bondetåget bildades 1915 Jordbrukarna Riksförbund. En av initiativtagarna var även nu Elof Eriksson, som också var pådrivande när det gällde att få Skånska bondeförbundet och Svenska bondeförbundet att ansluta sig till Jordbrukarnas Riksförbund, vilket också skedde. Eriksson valdes in i det nya förbundets centralstyrelse och under åren 1918 – 1921 var han förbundets organisationschef. År 1921 gick Jordbrukarnas Riksförbund och Bondeförbundet ihop under namnet Bondeförbundet. Samma år fick partiet sina första mandat i riksdagen. 1943 bytte partiet namn till Landsbygdspartiet Bondeförbundet. Därigenom ville man markera att partiet inte bara tog till vara böndernas intresse utan hela landsbygdens. 1957 bytte partiet namn till Centerpartiet Bondeförbundet. Böndernas skara höll då på att minska och namnbytet var ett sätt att bredda rekryteringsbasen och markera att man var ett mittenparti som tillvaratog flera gruppers intressen. Tanken fullföljdes 1958 då partinamnet blev enbart Centerpartiet. Partiet presenterar sig nu som socialliberalt.

Inom bonderörelsen tilldrog sig rasbiologin och rashygienen stort intresse. En av bonderörelsen företrädare var Nils Wohlin. Vid remissdebatten 1920 yttrade han:

Ingenting har gjorts åt vår allra största fråga, ras- och befolkningsfrågan, utan tvärt om har vår svenska folkkras de gångna åren skadats oerhört, i det att en oerhörd flod av mindervärdiga element från utlandet fått strömma in i landet.

Hos Wohlin framträdde ingen tydlig antisemitism. Det gjorde det däremot hos andra företrädare för bonderörelsen bland annat konsul Otto Wallén, som var riksdagsman för Bondeförbundet och K G Westman, som var riksdagsman 1919 – 1943 och statsråd 1936 – 1943.

I Bondeförbundets grundprogram antaget vid 1933 års förbundsstämma stod det att läsa:

Som en nationell uppgift framstår den svenska folkstammens bevarande mot inblandning av mindervärdiga utländska raselement samt motverkande av invandring till Sverige av icke önskvärda främlingar.

Folkmaterialets bevarande och stärkande är en livsfråga för vår nationella utveckling. Ett energiskt arbete måste bedrivas för folkhälsans höjande och vårt folk skyddas mot degenererande inflytelser.

HUNGERKRAVALLER OCH PARLAMENTARISMENS GENOMBROTT

Rösträttsfrågan före första världskriget

Den riksdagsordning som infördes 1866 innebar att de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder ersattes av en riksdag med två kamrar.

För att få rösträtt till andra kammaren skulle man vara man, ha en inkomst på minst 800 kronor eller äga en fastighet taxerad till 1000 kronor eller arrendera en fastighet, taxerad till 6000 kronor. Detta innebar att alla kvinnor, de flesta arbetare, hantverkare och lägre tjänstemän liksom mindre jordägare saknade rösträtt. För att vara valbar skulle man ha fyllt 25 år. De 230 ledamöterna utsågs genom majoritetsval, vanligen i enmansvalkretsar.

Rösträtt till kommuner och landsting var beroende av inkomst och förmögenhet. På landet åsattes varje skattskyldig ett fyrktal. Detta var ett slags skatteenhet som stod i relation både till inkomst och förmögenhet. Med flera fyrkar följde fler röster. Även kvinnor och juridiska personer hade rösträtt. I flera kommuner kunde fram till sekelskiftet 1800/1900 en enda person, juridisk eller enskild ha egen majoritet. År 1900 infördes en begränsning så att ingen kunde ha mer än 5000 fyrkar.

De 150 ledamöterna till riksdagens första kammare utsågs av landstingen. Kammaren skulle förnyas successivt under en period av nio år. För valbarhet till första kammaren krävdes en inkomst på 4000 kronor eller en förmögenhet på 80 000 kronor. Ledamöterna i första kammaren fick inget arvode. Genom dessa regler var det en mycket begränsad krets som kunde ifrågakomma som riksdagsmän i första kammaren.

Båda kamrarna skulle vara likställda. För lagändring krävdes bägges bifall. I budgetfrågor kunde man tillgripa gemensam omröstning om man inte kunde enas. Detta gav andra kammaren ett visst övertag i ekonomiska frågor. Samtidigt kunde första kammaren hindra alla lagförslag inklusive reformering av författningen.

Genast när den nya representationsreformen genomförts restes krav på allmän och lika rösträtt. Från 1880 och framåt kom allt fler arbetare upp i en inkomst på 800 kronor. Många i all synnerhet bönderna såg detta som ett hot och motsatte sig en utvidgning av rösträtten. Rösträttsfrågan hamnade bland annat därigenom i ett dödläge. Men på 1890-talet blev rösträtten en stor politisk fråga. Sveriges allmänna rösträttsförbund, en utomparlamentarisk rörelse, bildades 1890. Så kallade folkriksdagar valda genom allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor hölls 1893 och 1896. En namninsamling 1898 med krav på allmän och lika rösträtt samlade 394 000 underskrifter. Det blev därför allt svårare att bortse från kraven. Införandet av allmän värnplikt 1901 medförde att många frågade sig om det var rimligt att neka människor rösträtt och samtidigt kräva att de skulle delta i landets försvar. Turerna kring rösträttsfrågan var många. När liberalen Staff var statsminister framlade han 1906 ett förslag till författningsändring. Detta förslag antogs av andra kammaren men förkastades av första. I den situationen begärde Staff att andra kammaren skulle upplösas och nyval anordnas. Denna begäran avsågs av kungen. Motiveringen var att det inte var rimligt att upplösa en kammare som bifallit Staffs proposition. Uppgiften att bilda ny regering gick till högerledaren Arvid Lindman. Oscar II, som var medveten om att den nya regeringen måste gripa sig an författningsfrågan gjorde en anteckning till statsrådsprotokollet om att likställigheten mellan riksdagens båda kamrar måste skyddas och att förslag om proportionella val till båda kamrarna borde framläggas.

Arvid Lindman framlade sin rösträttsproposition 1907 i vilken han jäm kat ihop ett antal olika åsikter. Propositionen antogs med vissa modifieringar av båda kamrarna 1907 och 1908. Reformen har ibland från högerhåll framställts som ett betydelsefullt steg mot demokrati.

Reformens främsta syfte var dock att hindra en genomgripande demokratisering.

Reformen innebar att till riksdagens andra kammare infördes allmän och lika rösträtt för män över 25 år. Valen till såväl riksdagen som landsting och kommuner skulle vara proportionella. Vid valen till kommuner och landsting infördes den 40-gradiga skalan. Ingen fick längre ha mer än 40 röster. Ingen fick heller ha mer än en tiondel av rösterna i en kommun. Den som skulle få rösta skulle dessutom ha gjort värnplikten och inte ha skatteskulder. Valbarhetscensus till första kammaren sänktes till 3000 för inkomst och 50 000 för fastighet. Rösträttsreformen 1907 -1909 innebar att de konservativa krafterna fortfarande dominerade riksdagens första kammare.

Efter valet till andra kammaren 1911 blev Karl Staff åter statsminister, men avgick 1914 efter kungens uttalanden i samband med bondetåget. Den nya regeringen var formellt opolitisk. Hjalmar Hammarskjöld blev statsminister, bankiren K A Wallenberg blev utrikesminister, skeppsredaren Dan Broström sjöförsvarsminister, storgodsägaren och friherren Johan Beck-Fris blev jordbruksminister, och Axel Wennersten, som var en ledande person inom den västsvenska textilindustrin blev finansminister. Den nya regeringen var väl förankrad i den traditionella överklassen och den nya elit som vuxit fram i industrialismens spår. Man kan se den nya regeringen som ett av de konservativa krafternas sista försök att förhindra demokratins och parlamentarismens genomförande.

Sverige och folkförsörjningen under första världskriget

I början av augusti 1914 utbröt första världskriget. Regeringen Hammarskjöld utfärdade en neutralitetsförklaring, som alla riksdagspartierna slöt upp bakom. Svenskarnas sympatier för de krigförande var emellertid delade i stort sett enligt höger-vänsterskalan. Den yttersta högern krävde till och med uppslutning på Tysklands sida. De såg Tyskland som ett värn inte bara mot det ryska barbariet utan också mot samhällsupplösande radikalism. En av förespråkarna för uppslutning på tysk sida var riksmarskalken Ludvig Douglas, som tidigare varit utrikesminister. Han reste till Tyskland våren 1915 och kom hem med ett förslag till allians med Tyskland. Sverige skulle i utbyte få tillbaka Finland och Åland. Kungen rådde Douglas att tala med statsministern och det hela rann ut i sanden. Kungen och i all synnerhet drottning Victoria, som var kusin med den tyske kejsaren var klart tyskvänliga och kungen lät genom svenske ministern i Berlin meddela Tyskland att han bara väntade på lämpligt opinionsläge för att få folket med sig på ingripande på tysk sida. Sven Hedin gav sig full av entusiasm iväg till Tyskland och skrev sedan en reseberättelse *Från fronten i väster*. Han ansåg att ett tyskt nederlag skulle innebära undergång för Sverige och menade att Tyskland gick i spetsen för den härskande rasen på jorden. Kanske var det en tillfällighet, men 1917 öppnades Karl XII grav under närvaro av storsvenskarna Sven Hedin och Verner von Heidenstam och historikern Carl Grimberg. Det fanns även tysklandsaktivister bland socialdemokraterna. Tre av dessa gav anonymt ut boken *Svensk utrikespolitik i världskrigets skugga*. De framhävde Tyskland som Europas ledande stat och befriare. Det stod snart klart vilka de tre författarna var och de blev uteslutna ur partiet. De tre var Gustaf Steffen, professor i nationalekonomi, Otto Järte, tidningsman, och Yngve Larsson.

Sveriges neutralitet ifrågasattes av England, Frankrike och Ryssland. Efter påstötningar från Tyskland minerade svenska marinen Kogrundsgränsen i Öresund, vilket i stort sett omöjliggjorde passage till och från Östersjön. Samtidigt eskorterade svenska marinen fartyg som gick med malm från Luleå till Tyskland. I augusti 1916 förbjöd England all export till Sverige.

Inrikespolitiskt handlade det om att klara försörjningen. När kriget bröt ut var Sveriges ekonomi på väg nedåt och många trodde att kriget skulle förstärka nedgången. Man fruktade att råvarutillförseln skulle strypas och Sverige avstängas från marknader utomlands. Detta visade sig felaktigt. Sjöfarten kunde upprätthållas och behovet av importvaror ökade hos de krigförande

länderna. Vinsterna för svenskt näringsliv ökade och sjöförsvarsminister Broström kunde glädja sig åt att rederiernas överskott blev allt större. Inom branscher som traditionellt var inriktade på hemmamarknaden som sko- och textilindustrin lades produktionen om för export. Särskilt uppseendeväckande var utvecklingen inom livsmedelsområdet. Exporten av kött flerdubblades och huvuddelen av exporten gick till Tyskland. De goda exportmöjligheterna slog igenom på priserna på hemmamarknaden.

Under krigets första år klarades folkförsörjningen genom att människor tvingades lägga om sin konsumtion från dyra animaliska produkter till vegetabiliska. Men situationen förvärrades när potatisskörden 1916 blev dålig och även av att producenterna lade om sin livsmedelsproduktion från vegetabiliska produkter till animaliska. Åkerarealen för brödsäd minskade och arealen för foderväxter ökade. Potatis och säd användes också som kreatursfoder.

Levnadskostnaderna för en arbetarfamilj beräknas ha stigit med 40 procent under krigets två första år, medan lönerna stigit enbart med 20. Men för många i samhällets högre skikt betydde kriget goda tider. Den politik som fördes gav fritt spelrum för den som ville kamma hem spekulationsvinster på exportmarknaden, men också för dem som spekulerade i brist på sådana varor som tillhörde livets nödtröft på hemmamarknaden. ”Smarta” personer köpte upp livsnödvändiga varor och höll dem i lager tills priset stigit. Konsumtionen av lyxvaror ökade, städernas restaurangliv blomstrade och produktionen av villor för de besuttna fick ökad fart till exempel i Djursholm.

Regeringen tvingades nu vidta åtgärder som begränsade de fria marknadskrafterna. Hösten 1916 infördes ransonering på socker och vid årsskiftet 1916/1917 infördes ransonering på brödsäd och bröd. I januari 1917 visade det sig att situationen var värre än beräknat. Då sänktes dagsransonerna samtidigt som mjölet blandades upp med fodergrödor som tidigare inte räknats in i ransonen. Vid remissdebatten 22 januari 1917 yttrade framåt midnatt Fabian Månsson:

Det är inte herr Hammarskjölds skull så mycket som hela den kapitalistiska förvildningen, som har förgiftat vårt samhälle. Det är denna klass, som nu vägd på en våg, prövad i nödens stund och befunnen oduglig, befunnen för lätt. Den har för lite samhällskärlek, för lite rättrådighet, för lite hjärta, för mycket lust till rikedom, för dålig uppfostran över huvud taget.

Remissdebatten slutade tre minuter i tre natten den 23 januari.

Hammarskjöld som i folkmun döpts till Hungerskjöld lämnade in sin avskedsansökan den 4 mars 1917. Kungen uppmanade regeringen att sitta kvar, men efter en del turer avgick regeringen och uppdraget att bilda ny regering gick till högermannen Carl Swartz. I hans regering blev Arvid Lindman utrikesminister. I maj tecknade den nya regeringen avtal med England, som innebar att Kogrundsrrännan öppnades och 14 fartyg som legat fast i England släpptes. I slutet av kriget ställde Sverige fartyg till de allierades förfogande och fick i utbyte brödsäd, olja med mera.

Den 15 mars 1917 var den stora nyheten i tidningen *Socialdemokraten* ”Revolution i Ryssland”. Detta var den så kallade februarirevolutionen. Den kommunistiska revolutionen kom först under hösten. Den 13 april passerade Lenin Stockholm på väg till Ryssland

Efter socialdemokratiska partiets splittring i februari till dess Socialdemokratiska Vänsterpartiet bildades i maj uppstod ett slags tomrum. Detta gav fritt spelrum för syndikalistiska och ungsocialistiska krafter. Livsmedelsbristen, motviljan mot kriget, utvecklingen i Ryssland och revolutionär propaganda skapade en stämning där inte en våldsam utveckling kunde uteslutas.

”Revolutionen i Västervik”

Lördagen den 14 april 1917 började ”Revolutionen i Västervik”. Den började med att arbetarna vid

AB Bröderna Flinks Granitstenhuggeri lade ned arbetet och tillsammans med en del byggnadsarbetare uppsökte de rådmän Andersson och kronofogde Lindberg som förestod Brödkortsnämnden respektive Fördelningsnämnden. Arbetarna krävde bland annat ökade brödransoner och påstods ha hotat kasta ut Lindberg genom fönstret. Måndagen den 16 april diskuterades det inträffade på de flesta arbetsplatserna i Västervik och nästan mangrant beslutade man sig för att lägga ned arbetet. Vid ett möte på kvällen antogs en resolution i vilken bland annat krävdes ökade brödransoner, stopp på livsmedelsexporten, ökad livsmedelsimport, kraftig beskattning av dem som tjänat pengar på krigskonjunkturen och skattefrihet för inkomster under 3000 kronor. Arbetarna uppmanades att kräva lönehöjningar och åtta timmars arbetsdag. Västerviksresolutionen publicerades i en rad socialdemokratiska tidningar.

För Socialdemokraterna gällde det att återta initiativet. Ett sådant tillfälle gavs den 21 april 1917 när statsministern skulle besvara en interpellation i livsmedelsfrågan. I all hast anordnade Stockholms arbetarkommun och Stockholms fackliga centralorganisation en demonstration utanför riksdagshuset. Talare var Per Albin Hansson. I sitt tal tog han upp de krav från Västervik som var förenliga med partiets politik, men han länkade också in missnöjet på allmän och lika rösträtt. Hjalmar Branting avlöste Per Albin Hansson som talare och han vädjade till folkmassan att ge demonstrationen ett lugnt förlopp. Syndikalister och andra till vänster om socialdemokraterna hamnade tillfälligt vid sidan av.

”Revolutionen i Västervik” blev inledningen till en våg av missnöjesyttringar runt om i landet. Syndikalisterna sände ut cirkulär med direktiv för hungerdemonstrationer och dessa publicerades den 28 april i tidningen *Syndikalist*. Oron som startat i Västervik spred sig även till de militära förbanden. Matstrejk utbröt vid I 19 i Boden den 20 april. Av försiktighetsskäl samlade befälen in gevärens slutstycken vid en del kompanier. Oroligheter förekom bland annat vid Svea Ingenjörskår, Svea Livgarde, Oscar Fredriksborgs och Vaxholms fästningar, Karlskrona och Östersund.

I mitten av april 1917 påbörjades organiseringen av Stockholms skyddskår. Sveriges nationella förbund (SNF) tycks ha haft en aktiv roll, men initiativet var väl förankrat i inflytelserika högerkretsar. Bland undertecknarna av kårens programförklaring fanns förstakammarhögerns ledare Ernst Trygger och kommandanten i Stockholm Carl Rosenblad. Som kårens ordförande engagerades generalmajor Viktor Balck, som varit ordförande i organisationskommittén för olympiaden i Stockholm 1912. För att påskynda rekryteringen annonserade man den 28 april i *Dagens Nyheter (DN)* samtidigt spreds flygblad med uppmaning till uppslutning i skyddskårens led. Samma dag diskuterades i riksdagen anslagen till civildepartementet under vilket polisens verksamhet sorterades, vilket öppnade möjligheten att ta upp frågan om den skyddskår som höll på att organiseras. Alla ledande socialdemokrater deltog i debatten och de fick stöd från liberalt håll. Branting påtalade att Krigshögskolans lokaler användes för utrustning och frågade varifrån vapnen kom. Liberalen Edén ansåg att bildandet av kåren var provokativt. I sitt tredje inlägg lovade statsministern att uppmana ordningsmakten att se till ”huruvida icke det lämpligaste vore att inhibera den tilltänkta kåren”. Redan på kvällen meddelade *DN* i sitt depeschfönster: ”Borgargardet upplöses av regeringen!”

I sitt tal första maj 1917 tog Per Albin Hansson upp frågan om borgargården:

Den demonstrationsvåg som nu går över landet har ingivit borgarklassen en hälsosam skräck. Det är ett gott tecken att borgarna fruktar för revolutionen. Det är icke heller ett tecken som förskräcker oss att borgarna rustar sig mot revolutionen. Det är inget nytt att en härskande klass söker till det yttersta försvara sina privilegier. Med borgargården skrämmas man emellertid icke. Väpnar sig borgarklassen mot oss, så skall det svaras med samma mynt.

Redan medan riksdagsdebatten pågick inströmmade oroande telegram från Ådalen. Det handlade om arbetsnedläggelser, demonstrationer, krav om billigare livsmedel och högre löner. Men även frågan om allmän och lika rösträtt togs upp.

”Upproret på Seskarö”

Seskarö är en ö 25 kilometer söder om Haparanda. Oroligheterna på ön började den 25 maj. Händelsen är av intresse därför att den visar vilka drastiska åtgärder man var beredd att vidta mot ”upproriska” arbetare. Sågverksarbetarna ansåg sig veta att öns två bagare hade betydande brödlager från tiden före ransoneringen och att de brukade sälja en del av lagren på svartabörsmarknaden i Haparanda. Efter ett möte i Folkets hus begav sig ett hundratal arbetare till ett av bagerierna och gjorde ett så kallat tvångsköp. Arbetarna tillägnade sig 186 tvåkilospaket hårt bröd och lämnade 119 kronor och 75 öre som betalning. Värdet uppskattades till drygt 120 kronor och bagaren påstås ha varit nöjd med betalningen. På pingstaftonen den 26 maj hade ett par hundra arbetare samlats utanför det andra bageriet och lyckades ta sig in och gjorde ett nytt tvångsköp. Bagaren som hette Eriksson gjorde polisanmälan. Enligt anmälan hade folkhopen tillägnat sig 540 kilo bröd värt 381 kronor och 80 öre och lämnat 352 kronor och 67 öre som betalning. I anmälan angavs 16 arbetare. Annandag pingst hämtade polisen fyra arbetare till förhör på Granviks brädgårdskontor. Vad som hänt spred sig snabbt och innan förhören hunnit påbörjas hade 300 personer samlats utanför kontoret. Man var rädd för att de fyra skulle föras till Haparanda och ville inte att syndabockar skulle pekats ut eftersom tvångsköpet varit en kollektiv aktion. Vid kajen låg ångfartyget Nils med ångan uppe. När polisen fann folkmassan hotfull sprang länsman Forsström till Granviksbolagets huvudkontor för att ringa sin chef kronofogde Svanström. Någon ropade: ”Kasta honom i sjön”. När en av poliserna tittade in i rummet där de fyra låsts in fann han att den siste hoppade ut genom fönstret. Folkmassan gick nu till huvudkontoret där länsman Forsström ombads komma ut. Samtliga skyldiga var beredda att anmäla sig och erbjöd sig att till åklagarmyndigheten överlämna en lista där alla namn fanns upptagna som ekrar i ett hjul, ingen först och ingen sist. Länsman Forsström uppmanades därefter att lämna ön.

Tisdagen efter pingst återvände ångfartyget Nils med kronofogde Svanström, länsdetektiv Glad, länsman Forsström och fjärdingsman Molinder. Arbetarna samlades då i Folkets hus och bestämde sig för att vidhålla sin tidigare uppfattning att upprätta en lista på dem som deltagit i tvångsköpet. Kronobetjäningen uppmanades att lämna ön. I denna situation rekvirerade kronofogden 50 man militär från Haparanda. Landhövdingen Murray var på tjänsteresa och det är oklart om landsekreteraren gav sitt medgivande. Neutralitetsvakten i Haparanda stod under befäl av överste Gyllensvärd. Ur polis- och ordningssynpunkt var truppen underställd gränsinspektör Gustaf Hårleman, som varit polismästare i Malmö.

Militärstyrkan anlände vid femtiden den 30 maj. De möttes vid bryggan av folk som härmade befälens kommandorop. Arbetarna samlades till nytt möte i Folkets hus. Under mötet anlände kronofogden och länsdetektiven och förklarade att det var nödvändigt att förhören återupptogs. Kronofogden förklarade att 10 – 20 personer skulle förhöras under dagen, en och en och därefter släppas. Mot detta restes ingen invändning. Förhören hölls på bagare Erikssons gård, där det till slut samlades en folkmassa på kanske 1000 personer. När ingen av dem som tagits till förhör kom ut blev stämningen i folkhopen orolig. Kronofogden avbröt förhören och meddelade att två personer häktats. Militären försökte skingra folkmassan men lyckades inte. En sten kastades mot kronofogden, men träffade ett fönster intill trappan. Talkörer ropade: ”Vi vill ha ut våra kamrater!”. Kronofogden kom nu ut ur huset med en lagbok i handen läste upp upprorslagen. Militären framryckte därefter i samlad trupp med fällda bajonetter. Folkmassan som bestod av arbetare

kvinnor och barn ryggade tillbaka men sedan utbröt tumult. Det hela slutade med att militären avväpnades. Dessförinnan hade en sergeant avlossat ett skott och militärstyrkans chef tömt sin pistol och skadat två arbetare. En arbetare som erövrat ett gevär avlossade ett par skott mot huset, men han uppmanades att sluta. Länsdetektiven Glad kom ut och sa: ”Ja ni kan skjuta oss om ni vill. Vad är era villkor.” Han fick till svar att någon avrättning inte var aktuell, men att såväl militären som polisen skulle lämna ön. Telefonledningen från förhørslokalen klipptes av, men innan detta gjordes hade länsdetektiven hunnit ringa till polismästare Hårleman i Haparanda. När militärstyrkan avrest samlades gevär och pistoler in och gömdes först i Folkets hus och flyttades senare till en godtemplarlokal som höll på att byggas. Man upprättade också en utkikspost för att ha kontroll över ankommande båtar.

Ungefär klockan tio den 31 maj lade fartyget Simson till vid ångbåtsbryggan. Ombord fanns två kompanier infanteri, ett kulsprutekompani och några sjukvårdare. Befälhavare var major Erik Grafström. *Norrskensflammans* rubrik dagen därpå var ”Bly i stället för bröd”. Hos landskamreren begärde Hårleman att ytterligare ett hundratal militärer skulle sändas till ön. Denna transport fördröjdes genom att Simson gick på grund vid sin återfärd från Seskarö. Men den 1 juni anlände bogserångaren Fram med ytterligare 125 militärer. Militärstyrkan uppgick därefter till ungefär 500 man. På bryggan vid Granviks sågverk hade dessutom ställts upp en kanon. Runt ön patrullerade en motorbåt bestyckad med kulsprutor. Den 2 juni anlände jagaren Vale som varit på övning i Gävletrakten. Seskaröbornas båtar togs i beslag.

Redan den 30 maj hade landshövding Murray som befann sig på tjänsteresa informerats om händelseutvecklingen. Den 3 juni kom han med lotsbåten Vega till Seskarö. Han hade med sig en last av diverse livsmedel som smör, kaffe, gryn, makaroner och torrmjöl. Meddelande utgick om att landshövdingen ville tala med befolkningen i Folkets hus. Arbetarna krävde att militären skulle avlägsnas från Folkets hus. När detta skett fylldes Folkets hus och många blev kvar utanför. Landshövdingen höll tal till de församlade stående i dörren. Han betonade att han kom som en vän och att han medfört en del livsmedel och redovisade åtgärder för att inte livsmedelsbrist skulle uppstå igen. Han uttalade också att om de församlade lovade att iaktta lugn och värdighet så lovade han att göra allt som stod i hans makt för att normala förhållanden åter skulle inträda och att den rättsliga uppgörelsen som måste följa skulle bli av så ringa omfattning som möjligt. På hans fråga om de församlade ställde upp på detta fick han ett rungande ja. Han gav därefter order om att militären skulle lämna ön, vilket skedde de två närmaste dagarna.

Oroligheter i Stockholm och parlamentarismens genombrott

Den 4 juni drog det ihop sig till oroligheter i Stockholm. Den 5 juni 1917 skulle statsministern besvara en interpellation från Branting om den 40-gradiga skalans avskaffande och kvinnlig rösträtt. I *Socialdemokraten* antyddes den 4 juni att högers motstånd mot en författningsreform höll på att vika och man varnade för obetänksamma åtgärder. I tidningen *Politiken* var det andra tongångar. Där uppmanade man i stället till strejk i hela landet när interpellationen skulle besvaras. Under natten till den 5 juni spreds flygblad som uppmanade arbetarna att samlas utanför riksdagshuset. Men de maktavande var inte heller överksamma. Mindre pålitliga värnpliktiga hölls internerade och avväpnade i Stockholms kaserner och på Skeppsholmen. Poliskavalleriet var grupperat på Strömgatan med sin huvudstyrka vid Operan och en mindre del vid Arvfurstens palats. Ett femtiotal poliser var utposterade framför Riksdagshuset, Riksbron var avspärrad av poliser liksom Norrbro. Bakom poliskedjan vid Norrbro stod Arméns underofficersskola, bestående av äldre underbefäl. På slottets inre borggård fanns ett kompani östgötaregiment som beordrats till Stockholm som garnisonsförstärkning och ett kompani från Svea livgarde. Befälet över styrkorna fördes av ordningspolisens chef intendent Sjunnesson.

Den demonstrerande folkmassan samlades vid gatumynningarna mot Gustaf Adolfs torg på Regeringsgatan, Malmtorgsgatan, Strömgatan och Fredsgatan. Stämningen var irriterad, glåpord förekom, spårvagnarna hindrades från att komma fram, en luftledning drogs ned och en spårvagn rullade bakåt och kolliderade med en annan, en polis slog någon som ansågs irritera hans häst med ridpiska, stenar kastades mot polisen. Hjalmar Branting kom ut från riksdagshuset och gick mot Gustaf Adolfs torg. Hans avsikt var att försöka få demonstrationen upplöst i lugn och ordning och uppmana demonstranterna att gå till Folkets hus där han skulle ge besked om det svar han fått på sin interpellation. Samtidigt uppstod en rörelse i de främre leden av demonstranter som trängde fram på Gustaf Adolfs torgs norra sida. I det ögonblicket startade polisen sin aktion. Det finns en klassisk bild på Hjalmar Branting omgiven av beridna poliser med dragna sablar. Journalisten vid *Socialdemokraten* Nils Horney uppgav i sina memoarer att han följde folkmassan in på Fredsgatan och sedan på Drottninggatan. Han blev infångad av ett par poliser men lyckades slita sig loss. Ett sabelhugg som riktades mot honom missade, men slog av honom hatten. En äldre man hamnade mitt i stridsvimlet. En polis riktade ett sabelhugg mot honom som den gamle mannen parerade med sitt paraply. En annan polis gav honom då ett hugg som träffade i nacken där han fick ett blödande sår. Det visade sig senare att mannen nyligen fått ett slaganfall och var okunnig om vad som föresiggick. Han dömdes trots detta till missfirmelse av polisman och motstånd mot polisen. Det var händelser av den här typen som gjorde att Horney efteråt i rubriker och reportage kallade poliserna för ”Stockholmskosacker”. I *Politiken* konstaterades: ”Massrörelsen har fått sitt elddop och den låter sig sannerligen inte nedslås av lejda mördare. Det för frihetens sak gjutna blodet ropar efter hämnd och det ropet skall ej tystna förrän mördarna fått sin lön.”

Branting fullföljde sin avsikt att redovisa interpellationssvaret för de skaror som samlats på Barnhusgatan och Norra Latins gård. Statsminister Swartz hade lovat att fortsättningsvis föra en strikt neutralitetspolitik och lotsa landet ut ur livsmedelskrisen. Han hade däremot inte lovat att medverka till rösträttsfrågans lösning. Från olika håll restes krav på storstrejk. Från Brantings sida framhölls att arbetarnas deltagande i det kommande valet skulle bli avgörande för rösträttsfrågans lösning och han varnade för att gå fram mot väpnad makt.

Vid andrakammarvalet hösten 1917 fick Lantmänna- och borgarpartiet (högern) 57 mandat, Bondeförbundet och Jordbrukarnas fria grupp 14, Liberala samlingspartiet 62, Socialdemokraterna 86 och Vänstersocialisterna 11. Första kammaren hade emellertid en helt annan sammansättning. Nationella partiet (högern) hade 88 mandat, Liberala samlingspartiet 45, Socialdemokraterna 16 och Vänstersocialisterna 1. Frågan efter valet gällde om kungen och högern skulle fortsätta kampen mot parlamentarismen eller om andrakammarvalet skulle få bli utslagsgivande vid bildandet av en ny regering. Först uppmanade kungen Carl Swartz att sitta kvar. Men missnöjet med högerregeringen var som valutslaget visat så stort att Swartz fann det nödvändigt att avgå. Därefter försökte kungen att få till stånd en samlingsregering. För socialdemokraterna och liberalerna var detta otänkbart. Kungen led ett nederlag och tvingades att godta parlamentarismen. Budet att bilda ny regering gick till liberalen Nils Edén. Han godtog uppdraget under förutsättning att det skulle bli en vänsterkoalitionsregering med ett program som skulle uppta en opartisk utrikespolitik och en snabb författningsreform. Edén avkrävde kungen löfte om att denne inte skulle göra några ”borggårdsanspråk” utan lojalt godta regeringens politik.

Ett av regeringens första beslut var att genom nåd frisläppa de tre dömda för sprängningen av strejkbrytarfartyget Amalthea.

DEMOKRATINS GENOMBROT

Sverige och finska inbördeskriget

I den regeringen, som Edén bildade 1917 blev Hjalmar Branting finansminister. Han insjuknade omkring årsskiftet 1917/1918 och ersattes då av Fredrik Thorsson. I övrigt ingick från socialdemokraterna Erik Palmstierna, Verner Rydén och Östen Undén. Av totalt 11 statsråd var således fyra socialdemokrater.

Den nya regeringen ställdes även inför andra problem än författningsfrågan. Den ryska revolutionen hösten 1917 skapade oro i Sverige men i all synnerhet i Finland. Den borgerliga senaten i Finland förklarade Finland självständigt den 6 december 1917. I början av 1918 erkände den ryska regeringen Finlands självständighet och det gjorde också Sverige och Frankrike. Ryska trupper fanns då kvar i Finland och den ryska regeringen var ovillig att dra tillbaka dessa trupper med hänsyn till att första världskriget pågick. I Finland bildades både borgerliga skyddskårer och röda garden. På borgerligt håll i Finland fruktade man att de ryska trupperna skulle göra gemensam sak med de finska rödgardisterna. Den finska senaten förklarade i den situationen de borgerliga skyddskårerna för Finlands lagliga armé. Man kallade också hem en finsk jägarbataljon som utbildats i Tyskland och stridit mot de ryska trupperna på ostfronten. Den ryske generallöjtnanten Gustaf Mannerheim hade vid oktoberrevolutionen tagit avsked från den ryska armén för att inleda en civil karriär i Finland. Men den 16 januari fick han den borgerliga regeringens uppdrag att återställa ordningen i Finland. Den 18 januari avreste han till Vasa för att där skapa den stab som skulle leda kommande aktioner och den 27 januari inleddes dessa i Österbotten. Samtidigt utbröt strider i södra Finland vid Kämärä station på linjen Viborg – Petersburg mellan skyddskårister och rödgardister. Den 27 januari kan därför ses som startpunkten för det finska inbördeskriget mellan vita och röda.

Sympatierna i Sverige för de stridande följde i stort sett partigränserna. Socialdemokrater och vänstersocialister höll på de röda och övriga partier på de vita. Regeringen intog i princip neutralitet. Kraven på hjälp från de vita avvisades men export av vapen tilläts efter att den liberale utrikesministern hotat avgå. Man tillät också att frivilliga begav sig till Finland och officerare fick avsked för att resa till Finland och delta på den vita sidan. I kriget deltog från svensk sida omkring 1100 man. Av dessa var 94 officerare, 24 underofficerare och 440 underbefäl varav många så kallade studentfurirer och ett antal meniga. Bland dem som deltog fanns Erik Grafström som ledde militärstyrkan på Seskarö, Archibald Douglas, son till riksmarskalken Ludvig Douglas och dotterson till storhertigen Ludvig 1 av Baden och därigenom släkt med drottning Viktoria. Dennes kusin Carl August Ehrensvärd, Ernst Linder, Carl af Petersen, Henry Peyron, Axel Rappe och Harald Hjalmarsson, som var far till den blivande högerledaren Jarl Hjalmarsson. Vidare deltog Martin Ekström, som hade börjat sin militära bana som stamanställd, men sedan gjort karriär i turkiska och tyska armén. Han utnämndes av Mannerheim till major. Senare skulle han bli ledare för Nationalsocialistiska Blocket. Regeringen hade betänkligheter när det gällde frågan om officerarna skulle återanställas när de återkom till Sverige. Douglas, Peyron och af Petersen kallades till kungen som lovade att göra vad han kunde för att de skulle återanställas och så blev det. Flera av dem som deltog skulle senare inta framstående positioner inom det svenska försvaret. af Petersen svarade vid Mannerheims stab för politisk övervakning. Till sin hjälp hade han då Robert Paulsson, som varit stamanställd och arbetat vid ”Detektiva polisen” med övervakning av socialdemokratiska agitatorer. I slutet av andra världskriget skulle han komma att avslöjas som tysk spion. Han hade sålt uppgifter om flyktingar till Tyskland men också till Carl af Petersen som då var chef för den så kallade C-byrån som sysslade med spionage.

Även andra stödde den vita sidan i Finland. Greve Eric von Rosen skänkte ett flygplan och

följde själv med när det flögs över till Vasa. För att igenkännas hade flygplanet försetts med von Rosens lyckosymbol ett hakkors som målats i de finska färgerna. Händelsen betraktas i Finland som det finska flygvapnets födelse. Hakkorset behölls som nationalitetsbeteckning inom flygvapnet fram till andra världskrigets slut. von Rosen blev senare svåger till Hermann Göring och en av grundarna av Nationalsocialistiska blocket.

Inställningen till den vita respektive röda sidan skapade en skiljelinje mellan socialdemokrater och vänstersocialister på ena sidan och övriga partier på den andra. Vid hemkomsten hyllades de vita som hjältar i borgerliga kretsar medan andra kallade dem mördare. Ture Nerman ropade ”mördare” på gatan och blev åtalad för detta. Han försvarade sig med att de frivilliga till stor del bestått av drägg, förbrytare och välkända strejkbrytare.

En annan fråga riksdagen tog ställning till 1918 var en ny fattigvårdslag. Omkring 1870 hade främst från bönderna rests krav på en restriktivare fattigvårdslagstiftning. Enligt 1871 års fattigvårdsförordning kunde obligatorisk hjälp utgå till vissa grupper. Medborgarna hade emellertid inga möjligheter att kräva att fattigvård utbetalades till dem. Tyngdpunkten i dåtidens argumentation från högerhåll och bönder var att den late och arbetsovillige skulle svälta, tills han kom på bättre tankar och började arbeta. De politiska framgångarna för socialdemokraterna och liberalerna medförde att krav restes på en socialpolitisk omdaning. Enligt den nya fattigvårdslag som antogs 1918 omfattade den obligatoriska fattigvården emellertid endast personer som var minderåriga eller oförmögna att arbeta. Fattigvårdsauktioner – utauktionering av bland annat föräldralösa barn och åldringar som saknade anhöriga till den som tog minst betalt – förbjöds. Krav på inrättande av ålderdomshem infördes. Vidare återinfördes möjligheten att överklaga beslut om fattigvård. 1918 års lag framstod som generös i förhållande till 1870-talets synsätt, men präglades av restriktioner i syfte att bevara individens vilja att försörja sig själv.

Rösträttsfrågans slutliga lösning

Den stora frågan för den nya regeringen var emellertid reformering av författningen. Till vårriksdagen 1918 framlade regeringen Edén en proposition i författningsfrågan. Den innehöll kvinnlig rösträtt och den 40-gradiga skalans avskaffande. Propositionen antogs av riksdagens andra kammare men föll på grund av första kammarens nej. Högerledaren Arvid Lindman yttrade i sammanhanget: ”Att få rösta är ingen rätt vare sig för den ene eller den andre. Det enda avgörande därvidlag är statsnyttan. Är det verkligen till nytta för staten att dra in kvinnorna i politiken och är det till nytta för dem själva?”

Tidigt hösten 1918 gjorde Edén sonderingar hos Swartz om huruvida en kompromiss i författningsfrågan skulle vara möjlig. Högerns svar kom den 18 oktober och innebar att det enda man kunde gå med på var förutsättningslös utredning. Men denna höst drog en våg av revolutioner över Europa. Den tyske kejsaren abdikerade den 9 november och den österrikiske den 11 november. Stämningen i Sverige blev allt mera spänd. Värner Rydén förde anteckningar om situationen. Läget avser sannolikt den 12 eller 13 november:

Statsministern [- - -] meddelade, att överståthållare Ramstedt kommit tillstådes och lämnat oroande meddelanden om ställningen i huvudstaden. Under dagens lopp hade vänstersocialisternas ledning haft sammanträde och uppgjort en aktionsplan innefattande dynastins störtande, bildande av arbetar- och soldatråd över hela landet samt allmän storstrejk [- - -]. Civilminister Schotte redogjorde därefter för en rapport, som polismästare Gustaf Hårleman under dagens lopp avlämnat angående ordningsmaktens hållning i Stockholm. Militären vore ingenstädes att lita på. Inte ens vid hästgardet skulle en pålitlig skvadron kunna uppdrivas. (Gustaf Hårleman hade tidigare varit gränsinspektör i Haparanda)

På kvällen hölls enligt Värner Rydén nya överläggningar inom regeringen. Då rapporterade krigs- och sjöministrarna att stämningen inom krigsmakten var mycket revolutionär. Försiktighetsåtgärder hade vidtagits på flera olika sätt. Särskilt opålitliga truppförband hade hemförlovats och inom flottan avlägsnats till Karlskrona. Ur alla gevär i förråd hade slutstyckena avlägsnats och lämnats i förvar hos pålitliga officerare. I Norrbotten hade landstormsgevären förts till Boden. Efter framställning från polismästaren hade även kulsprutornas slutstycken tagits bort.

Även Gustaf V måste ha varit omskakad. Torsten Nothin nämner i sina memoarer att Gustaf V för honom någon gång på 1940-talet berättade, att han ansett läget så allvarligt att han låtit nedpacka en del av sin lösegendom för den händelse han skulle nödgas fly ur landet.

Till den 30 oktober 1918 hade riksdagen kallats till urtima session för att ta ställning till ytterligare dyrtidstillägg till statstjänstemännen och uppskov av vapenövningar på grund av spanska sjukan. I Sverige avled i influens epidemin 1918 – 1919 cirka 35.000 personer och de drabbade var främst i åldern 20 – 40 år. Riksdagen fick emellertid även andra ärenden på sitt bord. Den 14 november meddelade regeringen att man hade för avsikt att för den samlade riksdagen framlägga ett förslag i författningsfrågan. Inom samtliga partier var meningarna delade. Inom socialdemokraterna framfördes från radikalt håll krav på republik och första kammarens avskaffande. Inom det liberala partiet fanns sådana som var motståndare till en omfattande radikaliseringsreform av den kommunala rösträtten. Inom högern hade knappast inställningen till en författningsreform förändrats sedan våren. Det som var förändrat var den revolutionära stämningen.

Den proposition som regeringen lade fram var mer långtgående än den som förkastats av riksdagens första kammare under vårriksdagen. Man föreslog lika rösträtt för alla medborgare som fyllt 21 år. I riksdagen tillsattes ett särskilt utskott för att bereda frågan. I princip godtog högern demokratiseringskraven men vissa förändringar gjordes dock. Rösträttsåldern vid kommunala val höjdes från 21 till 23 år och vid val till landstinget och sådana stadsfullmäktige som liksom landstingen skulle utse ledamöter till riksdagens första kammare blev rösträttsåldern 27 år. Utskyldsstrecket togs inte helt bort. Kommunalskatten skulle ha betalats för ett av de tre åren som föregått valet. Reglerna för valbarhet till första kammaren ändrades inte. Kraven var 35 år, egendom taxerad till 50.000 kronor eller inkomst på 3.000 kronor. Konkursstreck, omyndighetsstreck och fattigvårdsstreck fanns också kvar. Författningsreformen 1918 har betraktats som det demokratiska genombrottet i Sverige även om den av många som odemokratisk ansedda monarkin fanns kvar och kungen inte fräntogs allt inflytande. Vidare kunde valbarhetsreglerna till första kammaren uppfattas som stötande. Vid 1919 och 1921 års lagtima riksdag beslutades om kvinnlig rösträtt..

I högerns egen historiebok kan det demokratiska genombrottet beskrivas som om högern genomförde demokratin eftersom den högerdominerade första kammaren sa ja till författningsreformen. En riktigare beskrivning ger förre högerledaren Gunnar Heckscher i boken *Gammal och ny konservatism*, 1947:

När den av högern behärskade första kammaren gav sitt medgivande till 1918-1921 års författningsreform, skedde detta knappast frivilligt annat än i formell mening. Högern accepterade en på laglig grund genomförd demokrati hellre än att riskera en revolution. Det var ej partiets eget val, icke det statsklick man ansåg vara det riktiga, i varje fall inte vid denna tidpunkt

En annan reform av betydelse som infördes under den edénska regeringens tid vid makten var den från 1920 försöksvis införda åttatimmarsdagen, som dock inte omfattade lantarbetare och

hembiträden. Man beslutade också om en försvarsrevision.

SPÄNNINGEN MELLAN MARKNAD OCH POLITIK

Demokratins genombrott innebar i Sverige liksom i andra länder att det uppstod en spänning mellan marknad och politik. Den politiska kraften utgår från allmänna val där var och en har en röst. Marknaden utgår i stället från ekonomiska resurser. Dessa är till skillnad från de politiska ojämnt fördelade. För svaga grupper och för andra som vill åstadkomma en jämnare fördelning av detta livets goda är det naturligt att i detta syfte utnyttja det politiska fältet, där resurserna är jämnt fördelade.

Det marknadsliberala synsättet utgår från att marknaden är ett självreglerande system. I detta system fungerar skillnader i löner och priser som signaler till marknadens aktörer om var de bör sätta in sina resurser. Skillnader i löner och priser driver också aktörerna till att anstränga sig och belönar eller straffar dem i förhållande till hur väl de anpassar sig till marknadens krav. Om detta system lämnas ostört antar man att det uppstår ett jämviktsläge som är optimalt för alla parter. I detta system fyller ojämlikheten en funktion genom att ge klara och tydliga signaler. Skillnader i löner och förmögenhet kan ses som belöning, vägledning och bestraffning. Försök att genom skatter och andra politiska åtgärder minska graden av ojämlikhet minskar tydligheten i systemet och leder till snedvridningar och minskar tillväxten. Höga och progressiva skatter anses vara särskilt skadliga. Verksamhet i statlig eller kommunal regi bör bara ske om det är absolut nödvändigt. Sådana verksamheter kan vara till exempel försvars- och polisverksamhet. Till det marknadsliberala synsättet kopplas inte sällan moraliska tankegångar. Socialpolitiska åtgärder minskar arbetsviljan och leder till moraliskt förfall. Samhällsstrukturen ses som ett rättvist resultat av mänskliga ansträngningar.

Demokratins genombrott medförde att det bredde ut sig en rädsla bland de besuttna för att det inte skulle gå att begränsa jämlikhetsdriften. Häradshövdingen Marcus Wallenberg tog 1921 initiativet till bildandet av Skattebetalarnas förening. Initiativet kan ses som en reaktion på demokratins genombrott och allt sedan dess har föreningen bekämpat alla åtgärder som skulle kunna leda till social och ekonomisk utjämning. De främsta företrädarna för föreningen har alltid kommit från näringslivskretsar. Där återfinns till exempel Jakob Wallenberg och Curt Nicolin. Organisationens tidning fick namnet *Sunt Förnuft*. I första numret av *Sunt Förnuft* tog nationalekonomen Gustav Cassel till orda. Hans artikel hade rubriken "Hushållningens grundlagar". I sin sparnit ville *Sunt Förnuft* minska takten i folkskolans utbyggnad: "Det naturligtvis synnerligen lovvärda arbetet för höjandet av ungdomens kunskapsnivå bör likvisst ej, som nu tycks ske, genom heltidsläsningens införande bedrivas så, att befolkningens ekonomiska välstånd äventyras." Folkskolan bestod vid den här tiden i många landsortskommuner av en tvåårig småskola och en fyraårig folkskola. Undervisningen i folkskolan bedrevs ofta så att två klasser heltidsundervisades. De två andra klasserna hade då så kallad repetitionsundervisning en dag i veckan. För fyra klasser åtgick då enbart en lärare. En övergång till heltidsläsning skulle medföra både behov av flera lärare och mera lokaler. År 1923 föreslog *Sunt Förnuft* att folkskollärarna skulle bytas ut mot småskollärare. Man skulle då spara 250 000 kronor. I en tabell nedan redovisades lärarnas löner:

	Småskol- lärarinna	Kvinnlig folkskollärare	Manlig folkskollärare
Lön	1650	2500	3000
Staten	1530	2310	2810
Kommunen	120	190	190

På det här sättet fortsatte det. År 1923 tog undervisningsrådet Fredriksson till orda i *Sunt Förnuft*: ”Den ökade teoretiska skolutbildningen intet samhällsintresse” var rubriken på hans artikel. Det är svårt att tolka hans artikel på annat sätt än att han var rädd för en ökad konkurrens om de högre posterna i samhället och att den traditionella eliten skulle trängas undan:

För att fylla de mera krävande samhällsuppgifterna kan man fråga sig om studiebegåvning är den nödvändigaste förutsättningen. Därtill fordras helt visst andra goda egenskaper, hög moral, viljestyrka, självbehärskning och anpassningsförmåga, egenskaper som ej alltid förekomma i samband någon mera framträdande studiebegåvning. De teoretiska studierna kunna ibland också leda till, att individen mister en del av sin ursprunglighet och handlingslust, och de taga dessutom sin utövare så i anspråk, att han kan gå miste om en mängd tillfällen till värdefulla inflytelser från det praktiska livet.

Skattebetalarnas förening med Marcus Wallenberg i spetsen protesterade under 1920- och 1930-talet i stort sett mot allt som skulle kunna kosta pengar. Man protesterade mot utbyggnad av avloppssystem, sjukhusbyggen och mot byggande av vägar och broar. Alnöbron, Svinesundsbron, Tranebergsbron och Västerbron är exempel på broar som inte byggts eller där byggandet skjutits upp om Skattebetalarnas förening fått råda.

Vid Skattebetalarnas förenings årsstämma 1936 yttrade Marcus Wallenberg: ”Som åren gått har aptiten vuxit; ägandeskapsbegreppet har samtidigt förtunnats. Man börjar med en knappnål och slutar med en silverskål.”

Under de snart 100 år som Skattebetalarnas förening funnits har tongångarna varit i stort sett de samma. Efter hand har organisationen som nu har cirka 100 000 medlemmar varav cirka 30 000 företag utvecklats till en kampanjorganisation med enkla budskap som till exempel ”Slopa förmögenhetsskatten”, ”Slopa fastighetsskatten”, ”Slopa statsskatten”, ”Hälften kvar” ”Hälften kvar av hela lönen” och ”Platt skatt”. Samtidigt framhåller föreningen hur dåligt välfärdsstaten fungerar.

MINORITETSPARLAMENTARISM 1920 - 1932

Socialdemokraterna avför socialiseringsfrågan från dagordningen

Sedan beslutet i författningsfråga fattats kom skillnaderna mellan socialdemokrater och liberaler i dagen. Koalitionen upplöstes våren 1920. Liberalerna kunde dock inte tänka sig att regera ihop med högern som motarbetat demokratin. Det blev därför Hjalmar Branting som efter att ha gett Gustaf V garantier beträffande socialisering och försvar fick bilda en rent socialdemokratisk regering. Inget parti hade emellertid majoritet i riksdagen så någon risk för radikala omdaningar fanns inte. Före riksdagsvalet 1920 tillsatte regeringen dock två utredningar om socialisering och industriell demokrati. Socialdemokraterna befann sig vid ett slags vägval mellan marxism och praktisk välfärdspolitik. Tillsättandet av utredningarna kan ha varit ett försök att komma ur det dilemma som vägvalet utgjorde. Socialiseringsutredningen arbetade ända fram till 1935 då den avvecklades. Utredningen om industriell demokrati framlade 1923 ett förslag om driftsnämnder. Förslaget förkastades av löntagarna för att inte vara tillräckligt långtgående och av arbetsgivarna av principiella skäl. År 1946 slöts ett avtal om företagsnämnder som i stort sett byggde på 1923 års förslag.

År 1920 inträdde Sverige i Nationernas förbund (NF) och stora förhoppningar fanns då om att nya världskrig skulle kunna undvikas. En av de frågor där NF involverades var Ålandsfrågan. I juni 1921 godtog NF Finlands krav på att ögruppen skulle tillhöra Finland trots att en överväldigande majoritet av Ålands befolkning i en folkomröstning i december 1918 förespråkade en återförening med Sverige.

Valdeltagandet vid riksdagsvalet 1920 blev lågt. Socialdemokraterna förlorade 11 mandat och vänstersocialisterna sex. Högern vann 14 mandat, Bondeförbundet och Jordbrukarnas riksförbund vann tillsammans 16 mandat och Liberalerna förlorade 15 mandat. För första gången deltog Sveriges kommunistiska parti (SKP) och erhöll två mandat.

En orsak till socialdemokraternas tillbakagång kan ha varit socialiseringsfrågan. Branting lämnade in regeringens avskedsansökan. Det egendomliga inträffade då att inget parti var villigt att överta regeringsansvaret före 1921 års riksdagsval då de nya rösträttsreglerna skulle tillämpas för första gången. Det blev i stället en expeditonsminister under ledning av Louis De Geer, som dock tvingades avgå i februari 1921 sedan ett förslag om höjd kaffetull inte gick igenom i riksdagen. Han ersattes av landshövdingen i Göteborgs och Bohus län Oscar von Sydow. Han genomdrev mot högerns motstånd att dödsstraffet i fredstid avskaffades. Dödsstraff i krigstid avskaffades 1972 och 1976 infördes förbud mot dödsstraff i grundlagen. Den sista avrättningen i Sverige ägde rum 1910.

En ny giftermålsbalk antogs efter långa debatter av riksdagen 1920. Giftna kvinnor blev myndiga och ekonomiskt och juridiskt likställda med sina män. Det blev också enklare att skiljas. Tidigare hade krävts otrohet men efter lagändringen räckte det med djup och varaktig söndring. Redan 1923 diskuterades kvinnliga präster, men från prästerskapets sida ansåg man att Sverige skulle ställa sig utanför kristenheten om man godtog kvinnliga som präster. Men 1923 fick kvinnor i varje fall rätt att inneha högre statliga ämbeten dock fick inte kvinnor bli poliser eller militärer.

Kvinnor som gifte sig eller blev med barn kunde avskedas och det skulle dröja ända till 1939 innan det blev förbud för detta. De som var motståndare till ett förbud anförde att man måste värna om hemmet. Synen på kvinnor i arbetslivet påverkades säkert också av den höga arbetslösheten.

Arbetslöshetspolitiken under 1920-talet

Under 1920-talet var motsättningarna mellan arbetare och arbetsgivare hårda och konflikterna många. Inom borgerligheten fanns en stark opinion mot fackföreningsrörelsen, som påstods utgöra en fara för individens frihet.

Hösten 1921 hölls det första andrakammarvalet enligt de nya rösträttsbestämmelserna. Socialdemokrater, vänstersocialister och kommunister gick framåt och fick tillsammans 106 mandat. De övriga partierna gick tillbaka, men hade ändå en klar majoritet i riksdagens båda kamrar. Man hade hamnat i ett parlamentariskt problem som skulle vara de närmaste 12 åren. Regeringarna blev svaga och riksdagen stark. Problemet löstes tillfälligt genom att uppdraget att bilda regering gick till Hjalmar Branting, som kastades rakt in i de problem som efterkrigsdepressionen vållade. Arbetslösheten steg i början av 1920-talet till 27 procent bland LO-an slutna arbetare. Under senare delen av 1920-talet sjönk arbetslösheten men låg hela tiden på nivåer över 10 procent. Under 1930-talets början steg arbetslösheten åter till närmare 25 procent och kom strängt taget aldrig under 10 procent före andra världskrigets utbrott. Socialdemokraterna saknade en egen ekonomisk politik för att lösa problemen och var hänvisade till den politik som liberala ekonomer rekommenderade det vill säga sparsamhet. År 1914 hade Statens arbetslöshetskommission (AK) inrättats som rådgivande organ inför den kris man då befarade. AK kom därefter att bli verkställande organ för den arbetsmarknadspolitik som fördes under 1920- och 1930-talet. År 1940 uppgick AK i den nyinrättade Statens arbetsmarknadskommission som 1948 ombildades till Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). Den 1 januari 2008 övertogs AMS:s och länsarbetsnämndernas uppgifter av den nyinrättade myndigheten Arbetsförmedlingen.

Arbetslöshetspolitiken utgick ända fram till början av 1930-talet från att arbetslöshetsunderstödet, för att inte skada ”de välståndsskapande krafterna”, måste ligga under den lägsta arbetslönen. Detta innebar att en arbetare som kanske tjänat 10 kronor om dagen tvingades försöka leva på ett par kronor om dagen. De arbeten som administrerades av Statens arbetslöshetskommission (AK-arbeten) måste vara så lågt avlönade att de inte konkurrerade om arbetskraften med den öppna marknaden. AK-arbetena fick inte heller vara angelägna. Arbeten som i vilket fall som helst skulle utföras de närmaste åren fick inte läggas ut som nödhjälpsarbeten. Många AK-arbeten hade därför karaktär av meningslöshet. Till exempel tvingades arbetslösa att med släggor slå sönder sten till makadam, ett arbete som normalt brukade göras maskinellt. Därtill kom att arbetslösa som ville ta del av nödhjälpsarbetena kunde tvingas ta arbete långt hemifrån och lämna familjen för att bo i primitiva baracker.

Den statliga arbetslöshetspolitiken skulle vidare vara utformad så att den var neutral i striden mellan arbete och kapital. AK:s konflikt direktiv tolkades så att personer som var arbetslösa och vägrade ta arbete i ett strejkdirabbat företag skulle avstängas från understöd. År 1923 utbröt omfattande konflikter inom sågverks-, pappersmasse- och järnbruksindustrin. Enligt direktiven skulle då 4000 arbetare som var anställda inom dessa områden avstängas från understöd. Regeringen föreslog då att arbetare som varit arbetslösa i sex månader skulle få behålla sitt understöd. Förslaget fälldes av den borgerliga riksdagsmajoriteten, vilket medförde att regeringen avgick i april 1923. År 1919 hade tillsatts en försvarsrevision och från högerhåll såg man gärna att den socialdemokratiska regeringen avgick innan beslut i försvarsfrågan fattades.

1925 års försvarsbeslut

Den socialdemokratiska regeringen efterträddes av en regering under ledning av förstakammarhögerns ledare Ernst Trygger. I Tryggers regeringsförklaring angavs försvaret som den viktigaste frågan att lösa. Trygger hade sannolikt hoppats att kunna åstadkomma en kompromisslösning tillsammans med de övriga borgerliga partierna, men misslyckades med detta.

Deltagande i 1924 års andrakammarval var lågt. Högern vann tre mandat, Bondeförbundet två och socialdemokraterna fem. Liberalerna var nu delade i liberaler och frisinnade och förlorade tillsammans åtta mandat. Efter ett antal turer gick uppdraget att bilda regering återigen till Hjalmar Branting. Nya i regeringssammanhang var Ernst Wigforss och Gustaf Möller. Med kort mellanrum

avled Branting och finansminister Fredrik Thorsson. Ny partiordförande blev Per Albin Hansson. Till statsminister utsågs emellertid Rickard Sandler och Per Albin Hansson blev försvarsminister. År 1925 lade regeringen fram en försvarsproposition. Efter en del eftergifter till de frisinna under ledning av Carl Gustaf Ekman fattades beslut i försvarsfrågan. Från socialdemokratiskt håll uppfattades beslutet av många som ett avsteg från en socialistisk försvarspolitik. Beslutet innebar emellertid stora nedskärningar inom försvaret. Totalt drogs 16 arméförband in, 12 regementen, två trängkårer, ett intendenturkompani och ett detachement från Svea ingenjörkår. För flottans del beslutades om oförändrat antal fartyg, men eftersom äldre fartyg inte ersattes innebar beslutet ändå en nedskärning. En nyhet var att ett särskilt flygvapen inrättades. Antalet värnpliktiga som skulle tas ut till militärtjänst minskades med 15 000 man. Antalet befäl minskades med ungefär 45 procent. Beslutet utlöste på militärt håll stor förbittring och sågs av somliga som ett resultat av det demokratiska genombrottet. Henry Peyron en av deltagarna i finska inbördeskriget skrev 1924 till Rickman von der Lancken: ”man frågar sig verkligen om det skall dröja länge innan folkvalde, parlamentarism och självsvåld har löpt linan ut.” Båda blev senare generaler.

År 1926 kom nästa regeringskris. Anledningen var en lönekonflikt vid Stripa gruva i Lindersbergs kommun. Arbetslöshetskommissionen beslutade att hänvisa arbetslösa arbetare till den blockerade arbetsplatsen och de som vägrade avstängdes från arbetslöshetsunderstöd. Den socialdemokratiska regeringen förklarade att detta inte borde ha skett. Regeringens ställningstagande underkändes i riksdagen och regeringen avgick.

Ny statsminister blev C G Ekman, som betraktats som vågmästarpolitikens mästare. I samarbete med socialdemokraterna och Bondeförbundet drev han 1927 igenom en skolreform som innebar att alla skulle gå fyra eller sex år i folkskola innan de sökte till högre utbildning. Flickor fick samtidigt tillträde till de statliga gymnasierna. Detta var ett första steg mot ett enhetligt skolsystem.

Den borgerliga majoriteten antog 1928 en lag om kollektivavtal och arbetsdomstol. Lagstiftningen syftade till att skilja mellan rättstvister och intressetvister. De förra gällde tolkningen av lag eller avtal och skulle inte få föranleda konflikter utan i stället lösas av Arbetsdomstolen. I intressekonflikter skulle stridsåtgärder kunna tillgripas förutsatt att gällande avtal löpt ut. Lagstiftningen avsåg att hindra så kallade vilda strejker och arbetare som deltog i vilda strejker kunde dömas till böter.

Kosackvalet 1928 och Munckska kåren

Inför valet 1928 ingick socialdemokraterna valsamarbete med kommunisterna under beteckningen Arbetarpartiet. Valsamarbete skedde också på den borgerliga kanten. Så kallade valkarteller var vanliga fram till 1952. Kartellbeteckningen sattes över partibeteckningen på valsedelns och mandatens som kartellen fick fördelades i proportion till hur många röster varje parti fått. Tillsammans kunde partierna få fler mandat än om de gått fram var och en för sig. Vid valet 1924 hade det krävts cirka 7 000 röster för ett socialdemokratiskt mandat och cirka 18 000 för ett kommunistiskt. Vid valet 1928 stod således socialister och borgerliga mot varandra. År 1928 hade socialdemokraterna motionerat om en utredning angående skärpning av arvsskatten. Motionen var författad av Ernst Wigforss. Motionen blev ett av huvudnumren i valrörelsen och från sitt sammanhang uttryckta citat ur motionen användes i valkampanjen bland annat: ”Fattigdomen fördrages med jämnmot, då den delas av alla”. Med formuleringen ville Wigforss visa det relativa i våra föreställningar om fattigdom och rikedom. I debatten om arvsskatten yttrade Per Albin Hansson bland annat:

Vi socialister tro icke, att det kan skapas en rättvis ordning, med välstånd för alla, utan att den

ekonomiska makten på samma sätt som den politiska flyttas från fåtalet till folket självt.

Per Albin Hansson beskrev också 1928 det samhälle som socialdemokraterna ville åstadkomma. ”Folkhemmet” skulle åstadkommas genom ”nedbrytande av alla sociala och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i härskande och beroende, i rika och fattiga, besuttna och utarmade, plundrare och utplundrade.”

Från borgerligt håll och i all synnerhet från högerens sida framställdes socialdemokrater och kommunister som nationellt opålitliga. Inför valet hade Sveriges nationella ungdomsförbund (SNU), som fungerade som högerens ungdomsorganisation, en central roll. Det återkommande temat i SNU:s propaganda var försvaret, den privata äganderätten, arbetets frihet (fritt fram för strejkbryteri) och kommunismen. Inför valet tryckte och distribuerade SNU 54 olika broschyrer och flygblad i sammanlagt tre miljoner exemplar samt fyra affischer i sammanlagt 50 000 exemplar. Särskild uppmärksamhet väckte de så kallade kosackaffischerna. Dessa visade ryssarnas invasion av Sverige. Av texterna framgick att den som röstade på Arbetarpartiet röstade på Moskva och för beslagtagande av enskild egendom. Med anledning av affischerna har valet 1928 kallats för kosackvalet

Bankiren A W Högman hade låtit göra affischerna och överlämnat dem till SNU. Högman bekostade också vapeninköp till Sveriges fascistiska kamporganisation (SFKO) och Munckska kåren som bildats 1927. Stockholms polismästare Hårleman ansåg att det fanns behov av en reservpoliskår, som kunde sättas in mot upproriska arbetare, men han misslyckades med att rekrytera en sådan. Han fick då rådet att vända sig till den pensionerade generallöjtnanten Bror Munck. Den styrka Munck organiserade fick namnet Stockholms luftförsvars frivilliga understödsförening och uppgick till mellan 2 000 och 3 000 man. Den var på militärt sätt organiserad i plutoner, kompanier och bataljoner. De olika enheterna hade samlingsplatser på olika håll i Stockholmsområdet. Till varje samlingsplats skulle en poliskommissarie ansluta. För medlemmarnas självförsvär på väg till samlingsplatserna inköptes pistoler. En konflikt inom SFKO ledde till att en av grundarna lämnade organisationen 1931. Han avslöjade då Munckska kårens existens och att vapen smugglats in i Sverige.

Vid valet 1928 blev valdeltagandet det dittills högsta 67,4 procent. Socialdemokraterna förlorade 14 mandat och kommunisterna vann tre. Högern vann åtta nya mandat och Bondeförbundet fyra. Liberalerna och de frisinnade förlorade ett mandat. Försök gjordes att bilda en borgerlig samlingsregering, men detta misslyckades. Det blev Arvid Lindman som fick bilda en högerregering. Alla partier fick vid valet 1928 ett ökat antal röster, men de borgerliga hade lyckats bäst med att mobilisera väljare. Att de borgerliga lyckades bäst med att mobilisera väljare kan ha berott på att de genom den valsamverkan som etablerats mellan socialdemokrater och kommunister kunde framställa båda partierna som nationellt opålitliga och för att gå Rysslands ärenden. Antikommunismen var utbredd och i det sammanhanget var den fientlighet som kom till uttryck i Kominterns programmatiska skrifter betydelsefull. Följande är ett uttalande från Kominterns 6:e kongress 1928:

Proletariatets erövring av makten är ingen fredlig ”erövring” av den färdiga borgerliga statsapparaten genom uppnående av parlamentsmajoriteten. Bourgeoisie använder alla våldets och terrorns medel för att skydda och befästa sin rövade egendom och sitt politiska välde. Liksom feodaladeln under förgången tid kan inte heller bourgeoisien lämna sin historiska plats åt den nya klassen utan den mest förtvivlade och förbittrade kamp. Bourgeoisies våld kan därför brytas endast genom proletariatets stränga våld. Proletariatets erövring av makten är det våldsamma störtandet av den borgerliga makten, krossandet av den kapitalistiska statsapparaten (den

borgerliga hären, polisen, ämbetsmannahierarkien, domstolarna, parlamentet osv.) och dess ersättande med proletära maktens nya organ, vilka framför allt är redskap för att undertrycka utsugarna.

Efter valet 1928 kom socialdemokraterna att inta en allt hårdare attityd till kommunisterna. En kamp som i stor utsträckning utkämpades inom fackföreningsrörelsen.

År 1929 gjorde sig den internationella lågkonjunkturen gällande. Efter en likviditetskris i Jordbrukarbanken tvingades finansminister Nils Wohlin att avgå. Senare samma år misslyckades regeringen Lindman med att få igenom ett förslag om tullskydd för svenska spannmålsprodukter. Regeringen avgick och C G Ekman återkom som statsminister.

Ådalskravallerna och Kreugerkraschen

År 1931 förvärrades den ekonomiska krisen. Regeringen försökte möta krisen på traditionellt sätt genom att minska företagens produktionskostnader och minska statens utgifter och anpassade sin arbetsmarknadspolitik till detta synsätt. Politiken medförde ökade sociala motsättningar och konflikter på arbetsmarknaden. I april öppnade beväpnade strejkbrytare eld mot strejkande brädgårdsarbetare i Halmstad. Militär tillkallades och det utlystes belägringstillstånd. Den mest omskriva konflikten är den som resulterade i de så kallade Ådalskravallerna.

I januari 1931 utbröt en lokal arbetskonflikt vid två fabriker i Ådalen, som tillhörde Graningeverken. I maj tillkallade koncernen ett sextiotal strejkbrytare för att utföra lossnings- och lastningsarbeten. Enligt Birger Norman som skrivit boken *Ådalen 1931* utgjorde strejkbrytarna en brokig samling. Där fanns till exempel sådana som varit frivilliga på den vita sidan i finska inbördeskriget. När de kom hem hände det att deras engagemang blev känt. De blev då utfrusna på sina arbeten och till slut återstod inget annat för dem än att ansluta sig till det organiserade strejkbryteriet. De ordinarie arbetarna vid Graningeverken uppträdde hotfullt och några strejkbrytare omhändertogs och misshandlades. *Svenska Dagbladet* skrev om ”upprörande misshandel. Tre män hissades upp i rånocken. Blodiga och sönderslagna män föras bakbundna genom Sandviken som fångar före våldsmännens demonstration. Kvinnor uppträda som furier.” Länsstyrelsen tillkallade en militärstyrka. Den mottogs vid sin ankomst med stenkastning. Dagen därpå som var Kristi himmelsfärdsdag, anordnades ett demonstrationståg mot Lunde där strejkbrytarna var förlagda.

Militären stängde av ett område vid hamnen i Lunde. Sedan militärerna försökt stoppa demonstrationståget kommanderades eldgivning. Fyra deltagare och en åskådare dödades och fem andra deltagare skadades. Enligt *Svenska Dagbladet* den 15 maj tvingades militären öppna eld och de första skotten påstods ha kommit från ”massan”. Något belägg för detta framkom aldrig. Följande dag införde länsstyrelsen arbetsförbud för strejkbrytarna och militär och poliser sändes hem. Händelsen väckte enorm upphetsning i tidningar och i riksdagen. Mot skotten i Ådalen protesterade såväl socialdemokrater som kommunister. Samtidigt framträdde den motsättning som fanns. I *Ny dag* den 15 maj var rubriken: ”Socialdemokraternas ledare bönhörda”:

När Sveriges borgarklass för ett par veckor sedan sände militär och kulsprutor till Halmstad för att skydda strejkbrytarna och skjuta ner arbetarna, om de protesterade mot detta slödder – då skrev den socialdemokratiska partiordföranden Per Albin Hanssons tidning Ny Tid följande belåtna kommentar:

”Bråkmakarna i Halmstad av vad slag de är har emellertid anledning att taga sig i akt. Det svenska samhället saknar inte medel i sin hand att hålla bråkmakarna i styr. Skall det fortsätta, så lider det inget tvivel om att myndigheterna kommer att vidtaga åtgärder som inte är behagliga för

*kommunistelementen i Halmstad och dem man lyckas driva framför sig.”
(- - -)Klassmedvetna arbetare som hittills följt det socialdemokratiska partiet! Kan ni längre stå kvar i eller stödja det parti, som direkt hetsat till arbetarmorden i Ådalen?*

I riksdagsdebatten upprepades från regeringen, högern, och liberalerna: ”Ordningen måste upprätthållas.” Från socialistiskt håll ansåg man att problemet var att arbetsgivarna på ett provokatoriskt sätt använde sig av strejkbrytare och det var detta som borde förhindras. Chefen för militärstyrkan kapten Mesterton dömdes till åtta dagars husarrest för försummelser när det gällde kontakterna med landsfogden och en löjtnant till 10 dagars husarrest för försummelser i tjänsten. Krigshovrätten undanröjde domarna och Högsta domstolen fastställde Krigshovrättens beslut.

Vid Ångermanlands södra domsaga dömdes fyra arbetare för händelserna dagen före skottlossningen. En arbetare dömdes till straffarbete i två år och sex månader för ledande av upplopp, brott mot annans frihet och demonstration utan tillstånd. En arbetare dömdes till åtta månaders straffarbete för misshandel och deltagande i upplopp, en tredje arbetare dömdes för deltagande i upplopp till fyra månaders straffarbete. En fjärde arbetare fick två månaders villkorlig dom för brott mot annans frihet.

Vid en tredje rättegång dömdes ett antal redaktörer för smädelse och ärekränkning bland annat Arthur Engberg och Karl Kilbom. I början av 1932 gav regeringen Ekman amnesti till dessa. Efter händelserna i Ådalen har militär inte använts för att upprätthålla ordningen.

Den stora händelsen 1932 var Kreugerkraschen. År 1931 hade regeringen beviljat lån till Kreuger för att hjälpa honom ur en likviditetskris, men detta hjälpte inte. I mars 1932 tog Kreuger sitt liv. Det visade sig då att C G Ekman tagit emot 50 000 kronor för sitt partis räkning. Detta sammankopplades med de krediter som regeringen lämnat Kreuger. Senare visade det sig Ekman tagit emot ytterligare 50 000 kronor i februari 1932. Först förnekade Ekman sin egen namnteckning, vilket han senare förklarade med ett tysthetslöfte till Kreuger. Ekman tvingades avgå och ersattes av Felix Hamrin.

Vid andrakammarvalet 1932 ökade valdeltagandet till 68,6 procent. Socialdemokraterna fick 104 mandat, Sveriges kommunistiska parti två (partiet splittrades 1929) och Socialistpartiet sex. De socialistiska partierna hade vid valet fått 50 procent av rösterna och de borgerliga 49,3. Men liksom vid tidigare val kostade kommunisternas mandat många röster. Högern förlorade 15 mandat och liberaler och frisinnade åtta. Bondeförbundet vann nio mandat. För första gången ställde ett nazistiskt parti, Sveriges nationalsocialistiska parti, upp i ett riksdagsval, men fick enbart 15 188 röster.

UTVECKLINGEN I ITALIEN, TYSKLAND OCH SPANIEN OCH REAKTIONEN I SVERIGE

Utvecklingen i Italien

Sverige påverkades under 1930-talet i hög grad av utvecklingen ute i Europa. Få var oberörda och människor tvingades ta ställning för eller emot det som hände.

Mussolini lade 1919 grunden till den fascistiska rörelsen. Han bildade då de första "Fasci di combattimento" (kampgrupper). Dessa hade både sociala och nationalistiska mål. Bland medlemmarna fanns flera krigsveteraner. Rörelsen växte snabbt på grund av missnöjet med freden efter första världskriget, de parlamentariska kriserna och rädslan för bolsjevismen. De egendomsägande klasserna sökte sig till fascisterna och rörelsen genomgick därigenom en högervändning. Fascisternas kampgrupper terroriserade vänsterpolitiker och strejkande arbetare. En 1922 utlyst storstrejk banade väg för Mussolini. Om inte regeringen stoppade strejken skulle han göra det. I oktober inledde Mussolini marschen mot Rom, där han i spetsen för fascistpartiet krävde regeringsmakten. Kungen Viktor Emanuel kapitulerade inför kraven som hade starkt stöd inom arméns officerskår och den 30 oktober 1922 bildade Mussolini tillsammans med de borgerliga partierna en koalitionsregering. Genom en ny vallag som antogs 1923 jämnades vägen för ett fullständigt fascistiskt maktövertagande. Giacomo Matteotti blev 1924 ledare för Italiens socialistparti. Efter ett kraftfullt tal mot fascismen i parlamentet kidnappades han av en grupp fascister och mördades. När hans kropp hittades några veckor senare blev detta inledningen till den så kallade Matteottikrisen, som för ett tag hotade Mussolinis maktställning, men som slutade med att Mussolini stärkte sin makt ytterligare. År 1925 förklarade Mussolini att han övertagit hela ansvaret för styrelsen av Italien och alla politiska partier utom det fascistiska hade upphört att existera.

Fascismen kritiserade det internationella kapitalet, samtidigt framhölls det privata näringslivets stora betydelse. På 1930-talet långt efter att Mussolini tagit makten utvecklade han en mer sammanfattande framställning av sin politiska åskådning. I centrum stod nationen som betraktades som en organism inbegripen i en skoningslös kamp med andra nationer. För Mussolini var staten det centrala:

Staten är garant för den inre och yttre säkerheten men är även vårdaren och förmedlaren av folkets själ, sådan den tagit sig uttryck genom seklers insatser i språket, i sederna och i tron. Staten existerar inte blott i det nuvarande, utan också i det förgångna och framför allt i det tillkommande.

Italien förde under Mussolinis ledning en aggressiv utrikespolitik. Han ville stärka Italiens inflytande på Balkan, utöka Italiens kolonialvälde i Afrika och Medelhavet förklarades tillhöra Italiens intressesfär.

Den 3 oktober 1935 gick italienska trupper från Eritrea och det italienska Somaliland över gränsen till Abessinien. Av Nationernas förbund (NF) stämplades Italien som angripare och en internationell finans- och handelsbojkott inleddes. Denna fick dock ingen effekt. En orsak till detta var att Tyskland aldrig deltog i sanktionerna. Svenska Röda korset sände efter en insamlingsaktion fem ambulanser till Abessinien.

Den 5 maj 1936 intog Italienska trupper Addis Abeba och kort därefter besattes hela Abessinien av italienska trupper. Framgångarna firades på Piazza Venezia i Rom där Mussolini meddelade att kungen Viktor Emanuel antagit titeln Kejsare av Abessinien. Enligt Mussolini hade ett imperium skapats som motsvarade det unga Italiens livsvilja samtidigt som det innebar en reinkarnation av det gamla romerska imperiet.

Resultatet av kriget blev att Italien lämnade NF och blev Hitlers bundsförvant. 1 november 1936 skildrade Mussolini samarbetet med Tyskland som en vertikallinje mellan Berlin och Rom, vilken inte skulle vara åtskiljande utan snarare en axel till vilken alla europeiska stater som, var besjälade av samarbets- och fredsvilja kunde ansluta sig. Talet slutade med en varning till Storbritannien vars maktställning i Medelhavet betecknades som farlig för Italien. I april 1939 ockuperade Italien Albanien och en månad senare knöts en pakt mellan Italien och Tyskland i vilken de förband sig att samordna ekonomi och försvar. Mussolini kallade överenskommelsen stålpakten.

Den italienska fascismen väckte tidigt intresse runt om i världen främst för sin förmåga att disciplinera fackföreningarna och bekämpa socialism och kommunism. Flera högerextrema rörelser i Europa kan ha fått inspiration från Mussolini. Även i Sverige fick Mussolini tidigt positiv uppmärksamhet och blev en inspirationskälla för dem som startade högerextrema rörelser innan Hitler kommit till makten i Tyskland.

I samband med att drottning Victoria, som vistades sina sista år i Rom i villa Svezia 1930 avled och hämtades hem till Sverige tilldelades Mussolini Sveriges förnämsta orden, Serafimerorden. När Mussolini 1933 fyllde 50 år var rubriken i *Svensk Damtidning*: ”MUSSOLINI, Italiens folkhjärte fyller 50 år”.

Utvecklingen i Tyskland

Situationen i Tyskland efter första världskriget var kaotisk. I november 1918 hade Hitler återvänt från kriget till München. Han fick där i uppgift att övervaka radikal-nationalistiska grupper och i september 1919 övervakade han ett möte med Deutsche Arbeiterpartei. Han gick därefter med i partiet. År 1920 bytte partiet namn till Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei. (NSDAP). Hitler utarbetade ett program som antogs av partiet och från 1921 var Hitler partiets ledare och omtalades som Führer. Partiet hade då ungefär 1000 medlemmar. Av dessa var flera militärer och partiet var militärhierarkiskt uppbyggt och i verksamheten spelade Sturmabteilung (SA) stor roll. Hösten 1923 var antalet medlemmar cirka 50 000. Den 8 – 9 november 1923 gjorde Hitler i München ett misslyckat försök till statskupp. I kuppen deltog Hermann Göring, som skadades, men lyckades fly. Hitler dömdes till fängelse och under fängelsetiden författade han *Mein Kampf*. Första delen utkom 1924 och andra delen 1925. Efter att Hitler hade avgett löfte om att hålla sin politiska verksamhet inom författningens ram släpptes han ur fängelset. Vid valet 1928 fick NSDAP 2,6 procent av rösterna. År 1930 ökade andelen röster till 18,3. Kommunisterna ökade och socialdemokraterna gick tillbaka. Valet var dock ingen lösning på den parlamentariska problematiken. Brüning från det katolska Zentrumpartiet fortsatte att regera. Våren 1932 kandiderade Hitler i presidentvalet men Hindenburg segrade med bred marginal. Brüning utfärdade 1932 förbud mot SA och Schutzstaffeln (SS) som hade sitt ursprung i Hitlers personliga livvakt och hade Heinrich Himmler som chef. Brüning kom också i konflikt med Hindenburg och Tysk nationella folkpartiet (högern) när han försökte lindra arbetslösheten genom kolonialisering av jordbruksområden i östra Tyskland, främst Ostpreussen. Åtgärden skedde på bekostnad av storgodsägarna och den preussiska adeln till vilka Hindenburg hörde. Brüning avgick och efterträddes av en högerregering under ledning av Franz von Papen. En av von Papens första åtgärder var att utlysa nyval. Han tillät också SA och SS. Valrörelsen kännetecknades av en rad våldsamheter och nationalsocialisterna vann sin största framgång i ett fritt val och fick 37,3 procent av rösterna. Hitler krävde att få bli rikskansler, men erbjöds enbart en post i regeringen. Regeringen hade föga stöd i riksdagen och von Papen upplöste riksdagen och ett nytt val hölls i november 1932. Vid valet fick nationalsocialisterna 33,1 procent av rösterna. De liberala småpartierna raderades vid valet 1932 i stort sett ut. Regeringen ombildades och general Kurt von Schleicher

blev rikskansler. Han sökte stöd från vänstern och försökte splittra nationalsocialisterna genom att erbjuda Gregor Strasser som tillhörde nationalsocialisternas vänsterflygel plats i regeringen. Hitler vägrade att gå med på detta. Schleicher tvingades avgå i januari 1933 sedan Hitler avvisat hans krav på nyval. I den situationen erbjöds Hitler att bli rikskansler. Nationalsocialisterna fick därutöver två ministerposter. Vicekansler var von Papen och regeringens övriga 10 ledamöter bestod av personer från Tysknationella folkpartiet (högern) och konservativa ämbetsmän.

Hitler blev rikskansler den 30 januari 1933. Den 3 februari skrev Torgny Segerstedt i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning (GHT)*:

Det är faktiskt en förolämpning mot allt vett och sans att pracka på ett stort folk en styresman av denna kaliber (- - -). Och nu skall vi tvingas att sysselsätta våra tankar med vad herr Adolf Hitler hittar på. Det är oförskämt att ställa till det så. Att tvinga allvärldens politik och press att sysselsätta sig med den figuren, det är otillåtet. Herr Hitler är en förolämpning.

Dagens Nyheter (DN) intog i princip samma ståndpunkt som GHT. *Aftonbladet (AB)*, som ägdes av Torsten Kreuger hade en helt annan uppfattning. *AB* såg Tysklands nya regering som ett bålverk mot kommunismen. *Socialdemokraten* såg Hitler som ett redskap för storfinansen och storgodsägarna.

Redan vid regeringens första sammanträde när det diskuterades hur regeringen skulle kunna få majoritet i riksdagen krävde Hitler nyval. Ledaren för Tysknationella folkpartiet förespråkade för sin del att kommunistpartiet skulle upplösas vilket skulle ha gett hans parti en vågmästarroll mellan nationalsocialister och övriga. Hitler genomdrev dock sitt krav. Den 1 februari upplöstes riksdagen och nyval utlystes till 5 mars. Hitler utnyttjade under valkampanjen sin ställning som rikskansler och makten över statsapparaten. Men detta övertag föreföll när valet närmade sig inte ge den utdelning han förväntat sig.

Sex dagar före valet inträffade riksdagshusbranden. Kort tid efter att branden upptäckts samlades vid brandplatsen Hitler, vice rikskanslern von Papen, chefen för den nazistiska propagandan Joseph Goebbels och Hermann Göring som i egenskap av preussisk inrikesminister var chef för polisen i Preussen och Berlin. Från nazistiskt håll förklarades att kommunisterna stod bakom branden som kunde vara signalen till en allmän resning. Beslut fattades om omedelbara åtgärder. Göring gav redan medan branden pågick order om att alla kommunistiska riksdagsmän skulle häktas. Vidare utfärdades förbud mot alla kommunistiska och socialdemokratiska tidningar samt order om att alla affischer och trycksaker av marxistisk karaktär skulle beslagtas. Dagen efter bekräftades Görings order av regeringen. I en förordning upphävdes yttrande-, förenings- och församlingsfriheten liksom skyddet av brev-, telegram- och telefonhemligheter. Polisen gavs rätt att företa husundersökningar, beslagta privat egendom och häkta alla misstänkta.

Vid valet den 5 mars gick det nationalsocialistiska partiet fram till 43,9 procent av rösterna, men hade trots terrorn och övergreppen inte fått en egen majoritet i riksdagen. Tillsammans med Tysknationella folkpartiet hade nationalsocialisterna majoritet i riksdagen. Men för att få stöd för fullmaktslagar krävdes två tredjedels majoritet. För att säkra en sådan majoritet berövades kommunisterna sina 81 mandat. Till detta kom att nio socialdemokratiska riksdagsmän i likhet med flertalet av kommunisternas riksdagsmän häktats och förts till nyinrättade koncentrationsläger i Dachau, Oranienburg och Feldburg. Omröstningen föregicks av att korridorer och ingångar besattes av SA- och SS-förband som rent fysiskt hindrade ett antal riksdagsmän från att rösta. Fullmaktslagen antogs med 444 röster mot 94. De 94 motståndarna bestod av samtliga närvarande socialdemokrater och enstaka liberaler. Genom riksdagens antagande av en fullmaktslag gavs Hitler rätt att på egen hand lagstifta och bygga upp sin nazistiska diktatur. Andra partier än det

nationalsocialistiska förbjöds.

Svenska Dagbladet visade förståelse för utvecklingen i Tyskland. Valutgången 5 mars 1933 hälsade tidningen med tillfredsställelse och såg det som en garanti för att lugn och ordning skulle upprätthållas i landet.

Olika teorier har framlagts om vilka grupper som förde Hitler till makten. Det har också hänt att det påståtts att Hitler kom till makten med fredliga medel. Hitlers maktövertagande har också kopplats till den stora arbetslösheten, vilket ger ett intryck av arbetslösa skulle ha gett Hitler sitt stöd. Från valet 1928 till valet 1932 raderades i stort sett de liberala småpartierna ut. De fick 1928 29,5 procent av rösterna och 1932 enbart 5,2 procent. Det katolska Centrumpartiet ökade sin andel av rösterna från 15,4 till 16,2 procent. Tysknationella folkpartiet gick tillbaka från 14,2 procent 1928 till 8,5 procent 1932. Undersökningar har visat att i de större städerna fick Hitler störst stöd i områden som dominerades av högre medelklass och överklass. Undersökningar har också visat att Hitler fick minst stöd i storstädernas fattiga områden.

Den 18 – 19 mars 1933 sammanträdde Socialistiska arbetarinternationalens exekutivkommitté i Zürich. Där deltog från Sverige socialdemokraterna Rickard Lindström och Zeth Höglund. Rapporter från Tyskland talade då om överfulla fängelser och att Hitlerregimens motståndare hamnade i koncentrationsläger. Den 9 – 11 april sammanträdde fackföreningsinternationalens representantskap i Zürich och beslutade om hjälp till nazismens offer. Hjälpen organiserades genom Matteottifonden, som fått namn efter den mördade italienske socialistledaren. Sveriges socialdemokratiska parti (SAP) och olika fackförbund inom Landsorganisationen (LO) påtog sig också försörjningsansvar för socialdemokratiska och fackligt aktiva tyska flyktingar, dock inte kommunister. På kommunistiskt håll organiserades hjälp genom Röda hjälpen som bildats 1922 och fått en svensk kommitté 1930.

Den nya tyska riksdagen öppnades den 21 mars 1933. Vid denna ceremoni uppträdde Hindenburg i generalfältmarskalksuniform med kejsarrikets ordnar och dekorationer. Vid hans sida stod Hitler som antagit titeln ”führer und reichkanzler”. Ceremonierna avslutades med parad av Riksvärnet, SA och Tysknationella folkpartiets egen styrka Stahlhelm.

Det fanns många svenskar som intog en positiv inställning till utvecklingen i både Tyskland och Italien. En av dem som tidigt tog ställning för utvecklingen i Tyskland var litteraturforskaren och skribenten Fredrik Böök. Hans ställningstaganden grundades i hög grad på kommunistkräck och rysshät. Han gjorde också en koppling mellan kommunismen och judarna. I boken *Resa till Jerusalem* skrev han 1925: ”Giv åt den judiska kommunismen ett eget barn, ett eget land, och det blir ingen vivisektion mera.” På uppdrag av *Svenska Dagbladet* gjorde Böök våren 1933 en reportageresa i Tyskland under tre veckor, som han senare gav ut i bokform, *Hitlers Tyskland*. Redan inledningsvis konstaterade han att människorna i Tyskland såg gladare och hoppfullare än de gjort på länge och det gick en våg av förtröstan genom nationen. Det som av många uppfattades som hotfullt tolkades av Böök i positiva tongångar: ”Gatubilden får ett tillskott i rörelse och färg genom de talrika S.A.- och S.S.-männen.” Om socialdemokratin och Hitler skrev han: ”Det hat mot de socialdemokratiska fackföreningarna som grundades hos den unge Hitler har han blivit obrottsligt trogen, och med hatets falkblick har han följt partiets göranden och låtanden . Han har gjort många fina och riktiga iakttagelser.” Böök framhöll den judiska invasionen inom universitet, banker och press liksom tillströmningen av judiska läkare och advokater och fortsatte: ”Man kan lätt få intrycket, att det populäraste i nationalsocialismen är antisemitismen. För att förstå detta måste man komma ihåg att nästan varje tysk by har intim erfarenhet av den judiske ockraren.” Böök ansåg att Hitler utan ”paradoxal överdrift ” räddat Tyskland och därmed Europa undan kommunismen: ”Skall Hitlers seger och nationalsocialismens tredje rike en gång betecknas som den stora vändpunkten? Det finns i Europa ännu en och annan som önskar och hoppas det, och till

dem bekänner jag mig höra.”

Eric von Rosens och Hermann Görings svägerska Fanny Willamovitz-Möllendorf skrev i *Svensk Damtidning* 36/1932 en artikel om ”Hitler och hemmet”: Hitler som hon träffat vid flera tillfällen berömdes för sina goda egenskaper. Hitlerrörelsen uppfattade hon som en intensifierad hembygdsrörelse av oanade mått i vilken också kvinnan hade sin givna plats. Enligt vad hon uppgav uppfattade Hitler äktenskapet som en kraftcentral, där framtidens släkte fostras och stärkes till välsignelse för arten och rasen.

I *Svensk Damtidning* 23/1933 oroade sig tidningen för att det fanns framstående män som levde utan värdinna vid sin sida: ”Varken Hindenburg, Hitler eller Göring har det kvinnliga stöd, som de skulle behöva. (- - -) hans (Hindenburgs) närmaste män inom riket äro att beklaga, att de äro ensamma. Med samma våldsamma raseri som han slår ned sina motståndare, älskade Göring sin avlidna svenska maka, vilken förde honom över gränsen, då han fått ischiasnerven söndersliten av kulspruteeld på Münchens gator. Även Hitler skulle nog behöva en liten slingerväxt. (- - -) Mussolinis maka får sålunda aldrig officiera i svartskjorta. Hon lever ärad och aktad i Romagna, där il Duce understundom inspekterar henne.”

I nummer 26/1933 rapporterade *Svensk Damtidning* i positiva ordalag från ett ståtligt bröllop på Rockelsta i Sörmland. Eric von Rosen gifte då bort sin dotter Birgitta med herr Albert Nestle från Lahr Baden i Helgesta kyrka i Sörmland inte långt från Rockelsta: ”Bland gästerna märktes som nämnts ministerpresident Göring. Dagen till ära klädd i nazistisk flyguniform med sabel och bland annat de vackra ordnar vilka nyligen förärdades honom av Mussolini under flygfärden till Rom. I bröllopsgåva skänkte han de nygifta en flott Mercedesbil. (- - -) Som utgångsmarsch spelades Horst Wesselsången för första gången i en svensk kyrka.”

Generalmajor Fale F:son Burman var som ung officer medlem i Sveriges nationella förbund (SNF) och mycket aktiv vid valet 1928. I sina memoarer skriver han om sin syn på nazismen: ”Jag skall gärna erkänna att jag till en början blivit mycket fängslad av denna tyska folkrörelse (- - -). I Italien hade Mussolini med sina fascister lyckats få god ordning på det eljest hopplösa kaos som i många avseende kännetecknat läget där. Som den utpräglade antikommunist jag var, fann jag det glädjande med snart sagt varje mot dessa ultraröda riktad rörelse. (- - -) Jag var alltså mycket tyskorienterad, främst av ren militär fackbeundran men också på grund av antikommunismen. Det enda störande i bilden var att den tyske ledaren Adolf Hitler var en ren uppkomling, en korpral som satt sig på generalerna.” Burman stördes tydligen inte av demokratin satts ur spel och att judar förföljdes. Burman lämnade SNF 1934 och gick då med i Bondeförbundet.

Den 30 juni 1934 – de långa knivarnas natt – gick Hitler i spetsen för SS till aktion mot de vänsterorienterade inom nazistpartiet. Chefen för SA Röhm och hans närmaste män mördades. Gregor Strasser mördades. Hans bror Otto Strasser hade lämnat Tyskland redan vid Hitlers makttillträde. Men Hitler gick också till attack mot motståndare utanför nazistpartiet. General Kurt von Schleicher mördades tillsammans med sin fru och närmaste man generalmajor Bredow. Hjalmar Schacht som var riksbanksordförande utsågs av Hitler även till ekonomiminister med särskild uppgift att skapa förutsättningar för den tyska återupprustningen. Samtidigt som Hitler undanröjde vänstern inom partiet etablerades genom Schachts goda kontakter med de tyska storföretagen.

Den 2 augusti 1934 avled Hindenburg. Genom en särskild lag hade Hitler redan dagen före övertagit rikspresidentens befogenheter. Omedelbart efter dödsfallet gav von Blomberg order om att alla officerare och manskap skulle avlägga trohetsed till Hitler. I en folkomröstning den 19 augusti bekräftades Hitlers ställning.

Angreppen på judarna började genast när Hitler kom till makten och kom till ett slags avgörande vid partikongressen 1935. Riksdagen inkallades då till Nürnberg och den 15 september

antogs de så kallade Nürnberglagarna. Med dessa lagar förlorade judarna sina mänskliga rättigheter.

I mars 1936 besatte tyska trupper Rhenlandet som skulle vara demilitariserat. Det fascistiska Italien och det nazistiska Tyskland närmade sig varandra och den 1 november 1936 proklamerades axeln Rom – Berlin.

År 1936 stod Tyskland som värdland både för vinterolympiaden i Garmisch Partenkirchen 6 – 16 februari och för sommarolympiaden i Berlin 1 -16 augusti. Liksom inför olympiaden i Peking 2008 förekom inför olympiaden i Berlin 1936 i flera länder proteströrelser. Orsaken var främst förföljelsen av judar. En i idrottsammanhang välkänd person var Torsten Tegnér. Han var *Idrottsbladets* chefredaktör 1915 – 1967 och tillhörde Riksidrottsförbundets högsta ledning (överstyrelsen) 1926 – 1941. Efter att ha besökt Litauen 1935 skrev han i *Idrottsbladet*:

För att få ett begrepp om ting och förhållanden är det inte alltid nödvändigt med ”djupgående studier” I en blink kan ofta sammanhanget, tonen och arten blixtra fram väl så tydligt. Som nu ”de judiska affärsmännen i östra Mellaneuropa” – ja i Tyskland. Varför äro de så bitterligen hatade?

Jag förstod det efter en halvtimme: Denna halvtimme åtgick för att växla mina fattiga tjugofem ”lat” till ”lit”. Nationalbanken hänvisade oss till privatbankerna, och så kommo vi då en trappa upp i något slags Diskontogesellschaft eller vad den prunkande banken nu kallades. Här måste man studsa inför den obrutna raden av mopsigt stirrande unga snabeljudar, sittande vid de normalt kontorsutstyrda borden. Förargas vid den nonchalans, varmed femte diskens två judeslynglar kastade omkring våra värdsamma ansökningshandlingar, frapperas av den omständighet, varmed dessa mammonspräster invecklade den egentligen så enkla proceduren, och den servilitet, varmed de åkallade den robust spacklade ”Madame Rosenberg” – tydligen en templets översteprästinna - att lägga sin feta hand vid aktstycket. Notera den vilda ömhet, varmed de virvlade fram siffror på den billiga räknemaskinen - deras motsvarighet till radband och bönekvavn – och den suffisans, varmed madammen per skrivmaskin förfärdigade texten till en urkund: detta skall väl motsvara latinet i mässan; dock underläto ”vi bönder” att låta oss imponeras, både de litauiska fältens filosof och Svenska Gångförbundets utsände.

Äntligen kom då den tidpunkt, då horden av judar icke längre kunde älta de älskade papiren, komplicera krumelurerna och potentierna profiten. Med en kombination av saknad och förakt sågo de oss försvinna med ett visserligen blygsamt antal ”lit”-sedlar och småmynt i nypan.

År 1942 utkom Torsten Tegnér med boken *Kamrater jag mött på idrottsbanan*. Boken innehåller artiklar som han skrivit tidigare bland annat ovanstående. Hitler stod när boken kom ut på toppen av makt och i Litauen avrättades då omkring 165 000 judar eller 75 procent av den judiska befolkningen. År 1968 utkom Tegnér med boken *Fram till frihet*. Tegnér framställde sig då som antinazist.

Inför olympiaden i Berlin startade hösten 1935 Samfundet Manhem, som bildades 1934 på årsdagen av Olof Rudbecks födelse och som hade folkstamvård på programmet, en nationalinsamling för att stödja Sveriges deltagande i olympiaden och skänkte själva 5000 kronor. Samfundet Manhem hade flera medlemmar med anknytning till idrottsrörelsen. En av dessa var Clarence von Rosen, bror till Eric von Rosen. Clarence von Rosen var Sveriges representant i Internationella olympiska kommittén 1900 - 1948 och en av förgrundsgestalterna inom svensk idrott. Han var med och bildade Svenska fotbollsförbundet 1906 och den pokal som vandrade runt bland svenska mästarna i fotboll fram till år 2000 var skänkt av Clarence von Rosen. År 2000 blev det en del skrivelser i *Aftonbladet* om Clarence von Rosen och ”Nazistpokalen”. Pokalen ställdes då undan. Vid invigningen av sommarolympiaden 1936 var Sven Hedin en av talarna.

Den 30 september 1938 kapitulerade Storbritannien, Frankrike och Italien för Hitlers krav på Tjeckoslovakiens delning, varvid Sudetlandet införlivades med Tyskland. Tjeckoslovakien förlorade inte bara territorium utan också folk och industrier. Tjeckoslovakien föll samman våren 1939. Slovakien och Karpato-Rutien förklarade sig självständiga den 14 mars 1939 och dagen därpå ockuperade Tyskland Böhmen-Mähren som gjordes till protektorat. Slovakien ställde sig under tyskt beskydd och Ungern som i november 1938 tagit delar av Tjeckoslovakien ockuperade hela Karpato-Rutien.

Den 9 – 10 november 1938 – Kristallnatten – genomförde nationalsocialisterna en omfattande pogrom (judeförföljelse med massmord och plundring). Nazistregimens förevändning för kristallnatten var att en jude från Tyskland skjutit en tysk diplomat i Paris den 7 november. Hundratalstals synagogor sattes i brand, butiker, skolor och bostäder vandaliserades och brändes. I stället för att få skadestånd ålades judarna att betala en kollektiv bötessumma på en miljard mark och cirka 30 000 judar fördes till koncentrationsläger. Den 21 november hölls i Auditorium i Stockholm ett stort protestmöte mot judeförföljelserna i Tyskland. Ungefär samtidigt förklarade Socialstyrelsen att judisk härkomst inte var tillräckligt skäl för att en person skulle betraktas som politisk flykting. Fredrik Böök ansåg att kolonialmakterna skulle organisera en massutvandring av judar till kolonierna eftersom tyskar och judar inte kunde leva ihop. Vid Hitlers makttillträde fanns omkring 500 000 judar i Tyskland. Fram till andra världskriget hade en fjärdedel av dessa utvandrat.

Den 20 april 1939 fyllde Hitler 50 år. Generallöjtnant Thörnell, viceamiral Tamm och generallöjtnant Jung hade inbjudits till uppvaktningen av tyska legationen och fick tillstånd att resa av försvarsminister Sköld. De reste tillsammans med en delegation som företrädde dem som på initiativ av Carl Ernfrid Carlberg, initiativtagare till Samfundet Manhem, beslutat uppvakta Hitler med en statyett av Karl XII. Bland material som Tamm överlämnat till krigsarkivet finns en redogörelse för uppvaktningen av Hitler: ”Den 18 på morgonen skedde avresan med snälltåg över Trelleborg – Sassnitz. Övriga gäster voro Chefen för försvarsstaben, generalmajor Jung, Ordföranden i Deutsche Gesellschaft generallöjtnant de Champs med sekreterare överstelöjtnant Fevrell, professor Nilsson-Ehle från Svalöv, hovstallmästare greve Clarence von Rosen, chefredaktör Carl Trygger och kapten friherre Stendingk. (- - -). Vi fingo ställa upp oss på två led i bokstavsordning de 21 länderna emellan och vi svenskar kommo att stå mitt emot den dörr, från vilken Hitler inträdde åtföljd av en stor stab. Han gick fram till de olika delegationerna och togo de i främsta ledet i hand vilka föreställdes av resp. ministrar. Hitler sade ganska klanglöst till var och en ’Freue mich sehr ihre bekanntschaft zu machen’. Vår vän Clarence tyckte synbarligen icke att detta korta utbyte av tankar var tillräckligt utan steg hastigt fram tryckte Hitlers hand mellan sina båda, såg honom i ögonen och uttalade orden: ’Mein Führer’”. Jämte statyetten överlämnades en hyllningsadress med texten:

Till ledaren Adolf Hitler den 20 april 1939: Svenska män och kvinnor, som i den tyske ledaren och folkkanslern Adolf Hitler se Europas räddare, vilja ge uttryck åt sin djupt kända hedersbevisning och tacksamhet. Vi förbinda med denna hälsning en erinran om vår store konung Karl XII, som i sin hårda historiska kamp var besjälad av samma anda, vilken vi svenskar också förnimma i Eder världshistoriska insats för Stortysklands grundande och Europas vidmakthållande.

År 1939 utsågs Hermann Göring till kommendör av svärdsorden. Gustaf V och arvprinsen Gustaf Adolf, Carl XVI Gustafs far, åkte till Berlin och tilldelade Göring utmärkelsen.

I Enskilda bankens årsberättelse 1939 som signerats av bland annat Jakob och Marcus Wallenberg gick det att läsa:

Sedan det tyska riket under målmedveten ledning återtagit sin stormaktställning, har detta land ansett tiden mogen att realisera sitt utrikespolitiska program, vars avsikt i främsta rummet är att med riket införliva områden som huvudsakligen befolkas av tyskar. Tryggt genom förbund med det under Mussolinis kraftfulla ledning upprustade Italien, kunde Tyskland i mars månad utan svärds slag besätta Österrike och i september de tysktalande delarna av Tjeckoslovakien.

Utvecklingen i Spanien

För att skapa en motvikt mot fascismen och nazismen hade Komintern i mitten av 1930-talet uppmanat de anslutna kommunistpartierna att tillsammans med andra partier bilda breda antifascistiska folkfronter. En regering som stöddes av en så kallad folkfront bildades i Spanien i februari 1936.

General Franco hade för sin högerextremism 1931 försatts i disponibilitet, men när högern tog makten i Spanien 1933 fick Franco på nytt höga militära befattningar. När folkfrontsregeringen tillträtt förflyttades Franco till Kanarieöarna. Den 17 juli 1936 tog han emellertid befälet över trupperna i Spanska Marocko och korsade Gibraltarsundet och tågade mot Madrid.

Francos revolt lyckades enbart i Spanska Marocko och delar av norra och västra Spanien. I övrigt övergick revolten i inbördeskrig. Socialister och kommunister betygade regeringen sin lojalitet, men inom den spanska arbetarrörelsen fanns ett antal fraktioner där somliga i samband med revolten tog saken i egna händer. Den 21 juli behandlade Per Albin Hansson situationen i *Socialdemokraten*. I striden mellan svart diktatur och en folklig regim var ställningstagandet enligt Hansson givet. Men han fann samtidigt att den folkliga regimen i Spanien inte vunnit fasthet och inte tycktes vara en säker garanti för en demokratisk utveckling. Precis som under finska inbördeskriget blev sympatierna för de stridande i Spanien delade. I början av augusti talades i *Svenska Dagbladet* om: "Fasansfullt skräckvälde i Madrid", "Regeringsseger i Spanien liktydigt med att anarkisterna taga makten" och "Röda Madridbarn skjuta till måls på vitas lik". Socialdemokratiska partistyrelsen anslog tidigt 5 000 kronor till hjälp åt nödlidande spanska arbetare. LO anslog 50 000 kronor och en del fackförbund följde exemplet. På en karikatyrteckning av Gösta Chatham i *Svenska Dagbladet* ses Stalin med välvilja betrakta hur LO och socialdemokraterna samlar in pengar för kommunismens seger i Spanien. Chatham blev senare tecknare i den tyskfinansierade tidningen *Dagsposten*. Högerledaren Bagge ansåg att insamlingsverksamheten äventyrade Sveriges intressen.

Den 1 oktober 1936 utropade Franco sig till Spaniens statsöverhuvud och i ett tal skisserade han det framtida Spanien där den allmänna rösträtten var avskaffad, men där folkviljan skulle komma till uttryck på annat sätt. I Göteborg möts personer från Folkpartiet, socialdemokraterna, Socialistpartiet och kommunistpartiet i syfte att bilda en hjälpkommitté för Spanien. Bland undertecknarna fanns utöver stadens ledande socialdemokrater och kommunister bland annat Torgny Segerstedt. På olika håll i Sverige anordnades möten om Spanien och insamlingar. Bland de särskilt aktiva fanns Georg Branting. Fler och fler frivilliga begav sig till Spanien. Som en av organisatörerna bakom frivilligverksamheten utpekades av polisen kommunisten Knut Olsson. I slutet av december organiserades ett svenskt frivilligkompani som fick namn efter Georg Branting.

I januari 1937 berättade *Svenska Dagbladet* att utrikesminister Sandler deltagit i Spanienaktiviteter. Men då handlade det om en annan publik än den som mötte Georg Branting. Kvinnokommittén för spanska barn hade haft matiné på utrikesministerhotellet. En talrik dampublik med kronprinsessan Louise och prinsessan Ingeborg i spetsen hade infunnit sig. Fru Maja Sandler höll välkomsttal och Sveriges minister i Spanien Ivan Danielsson, som begav sig hem när inbördeskriget började och hade sina sympatier hos Franco, hade kåserat om Spanien som turistland på franska och Rickhard Sandler hade fungerat som artig värd.

Tyskland och Italien stödde från inbördeskrigets början Franco. Ansträngningar gjordes tidigt för att åstadkomma ett noninterventionsavtal. Bland de länder som anslöt sig fanns Frankrike, Storbritannien, Portugal, Italien, Tyskland och Sovjetunionen. I början av 1937 såg det ut som om man också skulle kunna åstadkomma ett kontrollsystem. De berörda staterna måste då lagstifta om förbud mot frivilligtrafiken. När Sveriges riksdag skulle ta ställning till ett förbud fanns bestämda rykten om att Italien och Tyskland sänt reguljära trupper till Spanien. Östen Undén uttalade med anledning av detta att ”man skall vara försiktig med pressrykten”. I april fick justitieminister K G Westman besvärande frågor med anledning av att det visat sig att Francoanhängare tagit sin tillflykt till svenska legationen i Madrid. Riksidrottsförbundet ledning hotade vid den här tiden med uteslutning av de idrottsföreningar som medverkade i insamlingen av pengar till ett fältsjukhus på regeringssidan. I denna ledning ingick bland annat arvprinsen Gustaf Adolf, civilingenjör Bo Ekelund, kapten Bo Lindman och Torsten Tegnér.

Den 20 april 1937 skulle noninterventionspaktens kontrollsystem träda i kraft. Rickard Sandler uttryckte optimism för framtiden, men fick fel. Den 26 april blev den Baskiska huvudstaden Guernica utsatt för en förödande bombattack av italienskt och tyskt flyg. Guernica utgjorde inget militärt mål utan attacken var en klar terroraktion. Picasso utförde efter attacken sin berömda målning Guernica som med sina symboliska inslag vill visa civilbefolkningens lidande. Målningen ställdes ut på världsutställningen i Paris 1937 i ett försök att påverka världsoptionen. I mars 1938 ställdes målningen ut i Stockholm. Utställningen öppnades av ecklesiastikminister Arthur Engberg. *Svenska Dagbladets* recensent såg målningen som ett tragiskt dokument på hur illa det går, när den estetiserande konsten försöker gripa in i en verklighet som är utanför konsten.

I mars 1938 hamnar det som sker i Spanien i skuggan av Hitlers blixttaktion mot Österrike. Tyska trupper gick den 12 mars över gränsen till Österrike och besatte snabbt hela landet. Befolkningens huvuddel hälsade tyskarna med jubel. Hitlerbeundraren Fredrik Böök befann sig i Wien och rapporterade i *Svenska Dagbladet*. Vid socialdemokraternas förstamajdemonstration 1937 hade Spanien fått stort utrymme. År 1938 nämndes inte Spanien särskilt utan man demonstrerade mot all krigsföring som riktade sig mot en skyddslös civilbefolkning. Under våren föddes visst hopp om att regeringssidan i Spanien skulle kunna få vapen från USA. Mot den gudlösa regeringen i Spanien protesterade då USA:s ambassadör i London katoliken Joseph Kennedy och snart hade den katolska kyrkan mobiliserat ett sådant motstånd att Roosvelt med hänsyn till sina katolska väljare, måste skrinlägga alla planer på att ge Spaniens regering sitt stöd.

Den 18 juli 1938 anordnades ett stort Spanienmöte på Östermalmstorg. Omkring 250 organisationer och 10 000 människor deltog. Huvudtalare var Georg Branting. Två dagar senare publicerade *Svenska Dagbladet* en artikel av Eric von Rosen. Sedan han skänkte ett flygplan till vita sidan i finska inbördeskriget hade han blivit svåger till Hermann Göring, varit med och bildat Nationalsocialistiska Blocket (NSB), gjort ansträngningar för att alla nazistiska organisationer i Sverige skulle enas, blivit medlem i Samfundet Manhem där han bland annat hållit föredrag om nazisternas partidagar i Nürnberg 1935 och han hade också blivit medlem i Riksföreningen Sverige-Tyskland, som bildats 1938 och verkade för förståelse för det nya Tyskland. I sin artikel klagade von Rosen över att en stor del av svenskarna blivit vilseledda, när det gällde inbördeskriget i Spanien. Franco hade långt före krigets utbrott förstått att Spanien var på väg mot ett ”rött helvete”. Han ansåg vidare att det var angeläget att Sverige snarast möjligt ordnade sina förbindelser med Spanien på ett för svensk värdighet och svensk handel tillfredställande sätt. Från näringslivets sida restes vid den här tiden krav på handelsrepresentation hos Franco.

I januari 1939 föll Barcelona, men kriget fortsatte. I april hade dock Franco kontroll över hela Spanien. Till ny minister i Spanien utsågs justitieminister K G Westmans bror Karl Ivan Westman.

NAZISTISKA ORGANISATIONER I SVERIGE FÖRE OCH UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET

Nazistiska partier

De första svenska fascistiska och nazistiska organisationerna hade sina rötter i antisemitiska organisationer som bildades i Sverige i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. I veckotidningen *Vidi* som startades i Göteborg 1913 fick antisemitismen ett framträdande organ. På hösten 1923 presenterades Hitler i tidningen. Han framställdes som en av tidens märkligaste personligheter och som Tysklands blivande räddare. Samma år bildade en krets kring tidningen *Vidi* Svenska antisemitiska föreningen. Till kretsen hörde bröderna Birger, Gunnar och Sigurd Furugård, som tidigt hade kontakt med nazistbetonade grupper i Tyskland. Bland medlemmarna i föreningen fanns Hermann Göring som under 1920-talet tidvis vistades i Sverige. Föreningen hade hakkorset som symbol. Bröderna Furugårds ambition var att skapa en politisk rörelse och i augusti 1924 utsändes ett upprop om bildandet av Svenska nationalsocialistiska frihetsförbundet. När förbundet bildades avtjänade Hitler sitt straff för den misslyckade ölkällarkuppen i München och satt på fästningen Landsberg och författade *Mein Kampf*. Bröderna Furugård hade ingen framgång med sin partibildning, men 1926 reorganiserade Birger Furugård partiet som bytte namn till Nationalsocialistiska bonde- och arbetarpartiet. Våren 1927 besökte Furugård Tyskland och träffade då Joseph Terboven som senare blev ledare för ockupationen av Norge. Senare samma år var Furugård inbjuden till rikspartidagen i Nürnberg och träffade då Hitler.

År 1925 fick även Stockholm en antisemitisk tidning, *Nationen*. Tidningens redaktör var Elof Eriksson med ett förflutet i den politiska bonderörelsen. *Nationen* blev hans språkrör ända fram till 1941. Den 3 september 1926 presenterades i *Nationen* ett upprop från Sveriges fascistiska folkparti. Elof Erikssons initiativ gled honom emellertid ur händerna. En grupp under ledning av Konrad Hallgren hade fått tillgång till *Nationens* prenumerantlista och samlade en grupp prenumeranter till ett hemligt möte där man bildade en fascistisk kamporganisation. Organisationens tidning blev *Spöknippet* som utkom med sitt första nummer i oktober 1926, i vilket publicerades ett upprop riktat till svenska män och kvinnor: "Långsamt men säkert söka Moskvabesoldade demagoger störta vår urgamla kultur i bolsjevismens avgrund. I hat och tvedräkt märka vi ej, att dessa lejda folkgunstlingar snart fört oss till moralisk och ekonomisk ruin. I lögnaktiga och tvetydiga tal hetsas svenskar mot svenskar. Det är endast en tidsfråga, när vi skola knutas av ryska analfabeter och nomadiserande stammar av juda stam. (- - -). Uppropet var undertecknat "Sveriges Fascistiska folkparti och kamporganisation" (SFKO). I mars publicerades två upprop. Det första utmynnade i uppmaningen. "Anslut er beväpnade till den fascistiska kamporganisationen!" Det andra riktade sig till anställda inom försvaret: "Ställ edra vapen till fosterlandets tjänst och ej det för dagen härskande partiet!" Snart framträdde som ytterligare ledare inom partiet furiren Sven Olof Lindholm och löjtnanten Sven Hedengren.

Per Engdahl uppger i sina memoarer, *Fribytare i Folkhemmet*, att han anslöt sig till SFKO i januari 1928. Han kom från Jönköping där hans far var major på A6. 1927 tog Per Engdahl studentexamen och vistades hösten 1927 i Paris. Därefter började han studera i Uppsala. I februari var han med och bildade Uppsala fascistiska kampavdelning. I gruppen ingick enligt vad han uppger bland annat det blivande socialdemokratiska statsrådet och landshövdingen i Uppsala Ragnar Edenman som hette Eriksson på den tiden. Ibland gästades gruppen av den blivande historieforskaren Sven Ulrik Palme. SFKO anordnade möten på en rad platser och nya avdelningar bildades. Man talade mot partivälde, parlamentarism och klasskamp, nedrustningsförädlarna och den storfinansiella judendomen.

I augusti 1929 besökte Konrad Hallgren och Sven Olof Lindholm partidagarna i Nürnberg.

När de lyssnade på Hitler, Goebbels och Alfred Rosenberg upptäckte de att de stod den tyska nazismen nära. I oktober samma år beslutade man att partinamnet skulle ändras till Svenska nationalsocialistiska folkpartiet (SNFP). Detta var det första nationalsocialistiska partiet som lyckades skapa en någorlunda rikstäckande organisation.

Inom SNFP uppstod ganska snart stridigheter. Göteborgsavdelningen lämnade SNFP och bildade Nysvenska folkförbundet och Per Engdahl anslöt sin grupp till detta förbund. Partiets tidning blev *Vår kamp*. Efter splittringen och sammanslagningen följde ytterligare sammanslagningar. Under våren 1930 beslutade Furugårds SNBA och Hallgrens SNFP för att gå samman under namnet Nationalsocialistiska folkpartiet. Birger Furugård blev partiledare och kallades Riksledare, Sven Olof Lindholm blev redaktör för partiets tidning *Nationalsocialisten* och Sven Hedengren blev Riks-SA-ledare. Under hösten 1930 träffade Furugård en överenskommelse om samgående med Nysvenska folkförbundet i Göteborg. Men Per Engdahl föredrog då att gå sin egen väg och bildade i Uppsala föreningen Det nya Sverige. Det sammanslagna partiet antog namnet Nysvenska nationalsocialistiska förbundet och tog säte i Göteborg. Redan vid årsskiftet 1930-1931 bytte partiet namn till Sveriges nationalsocialistiska parti (SNSP).

Konrad Hallgren blev bortmanipulerad från ledningen och kort tid efter sammanslagningen lämnade han partiet. Under en tid drev han verksamhet i Stockholm under den gamla partibeteckningen SNFP. År 1931 lämnade han tre skrivelser till polisen. I den första anmälde han partiet för olaga vapeninnehav, i den andra att det fanns en hemlig skyddskår i Stockholm. Dessa två skrivelser lämnade polisen utan åtgärd. I den tredje skrivelsen upprepade han det han anmält tidigare och lämnade en kopia till tidningen *Socialdemokraten*, på det sättet avslöjades Munckska kåren.

Hösten 1932 deltog SNSP i riksdagsvalet och fick drygt 15 000 röster. Inom SNSP uppstod dock ganska snart också stridigheter. Ett problem var att Sven Olof Lindholm befann sig i Göteborg och var redaktör för partiets tidning medan partiledaren fanns i Deje i Värmland. Men stridigheterna inom partiet hade sannolikt också en ideologisk dimension. Göteborgsavdelningen och Furugård hade en annan syn på socialism än Lindholm. Den 13 januari 1933 uteslöts Sven Olof Lindholm och hans anhängare ur partiet. Genast efter uteslutningen bildade Lindholm och hans anhängare ett nytt parti, Sveriges nationalsocialistiska arbetarparti (SNAP). Man startade också en ny tidning, *Den Svenske Nationalsocialisten*.

När Hitler kommit till makten var det flera som kände sig kallade att bli en svensk führer. Problemen för Furugård fortsatte dock och i oktober 1933 avsatte partistaben Furugård som partiledare. Detta skedde genom att det i *Vår Kamp* meddelades att Furugård avgick för att därigenom underlätta ett enande av de svenska nazisterna. Furugård ville emellertid inte veta av någon avsägelse. I *Nationalsocialistisk Tidning* meddelade han den 14 oktober att han uteslutit partistaben i Göteborg. Tillsammans med en del Karlstadsnazister gjorde han en expedition till Göteborg för att lägga beslag på partiets handlingar. Partiets ledning flyttade till Karlstad. Furugård etablerade samarbete med Malte Wedin, som bildat en del nationalsocialistiska sammanslutningar bland annat Nationalsocialistiska förbundet, som var ett försök att ena olika nationalsocialistiska rörelser. Förbundets tidning var *Landet Fritt*.

I Göteborg fanns också SNSP-staben, som efter uteslutningen av Furugård kallade sig Svenska nationalsocialistiska samlingspartiet och gav ut tidningen *Vår Kamp*. I Västerbotten fanns en rörelse som samlats kring bröderna advokat Sven Hallström och jägmästare Erik Hallström. Redaktör för rörelsens tidning *Svensk Front* var museiintendent Holger Möllman-Palmgren. I Skåne fanns Nationalsocialistiska förbundet som gav ut tidningen *Nazisten*.

I december 1933 kom ett upprop om bildandet av ett nytt parti i tidningarna *Landet Fritt*, *Nazisten*, *Vår Front* och *Vår Kamp*. Det nya partiet hade namnet Nationalsocialistiska Blocket

(NSB) och partiledare var översten Martin Ekström. Han var väl känd för sina krigsinsatser i bland annat finska inbördeskriget. Bland initiativtagarna till partiet fanns bland annat Eric von Rosen. Partiet inledde med en kampanj för sin ledare vars liv inte varit händelseöst. Men ledaren måste också framträda. Det gjorde Martin Ekström på ett möte i Auditorium den 26 januari 1934. Lokalen var fylld till sista plats och publiken var av överklasskaraktär. Ekström inledde sitt tal med att tala om att han inte var någon talare, vilket besannades. NSB fick aldrig några stora framgångar. En orsak till detta kan ha varit att Sveriges nationella ungdomsförbund utvecklades allt mer i nazistisk riktning och 1934 bröt med högern. Eric von Rosen engagerade sig för att NSB skulle samarbeta med Furugårdsnazisterna. I ett brev daterat 3 mars 1935 skrev han till Martin Ekström: ”Jag har härmed glädjen att rapportera för min ledare, att samarbetet mellan NSB och SNSP denna afton blivit säkerställt enligt de riktlinjer, som avsågos vid sammanträdet i förrgår. Vi hoppas och tror, att det förbund som denna kväll slagits, kommer att bli till gagn för vårt land. Hell Sverige.” Till brevet var fogat en hälsning från bland annat Birger Furugård. I riksdagsvalet 1936 ställde NSB och SNSP upp i 12 valkretsar i kartell under beteckningen Nationalsocialisterna. Kartellen fick drygt 3 000 röster

När finska vinterkriget bröt ut blev partiledaren för NSB Martin Ekström chef för en av de tre stridsgrupper med frivilliga från Sverige som sändes till Finland. Därmed försvann också NSB. Ekström deltog också i finska fortsättningskriget på Hangöfronten.

Även för Birger Furugård var valet ett misslyckande och han beslutade sig för att lägga ner partiet. Medlemmarna uppmanades att begära inträde i Lindholms parti SNAP. Vid riksdagsvalet 1936 fick SNAP cirka 17 500 röster. Under 1936 dök det upp ett nytt namn i partiets tidningar. Det var Björn Dahlström son till den socialistiska agitatorn Kata Dahlström. Man bildade fackgrupper och studentförbund. År 1937 inköpte partiet en fastighet på Luntmakargatan i Stockholm och dit flyttade partiledningen 1 oktober 1937. Några stora framgångar för partiet blev det dock inte. Lindholm var också tveksam till utvecklingen i Tyskland. I ett brev till Sven Hedengren i september 1938 skrev han: ”Vi kommer ingenstans! (- - -) Men Tyskland ligger oss i fatet så förbannat, så det går inte. Folk är som galna, och det som sker i dessa dagar kommer man aldrig att glömma. Hitler – Nazismen Krig, mord elände!” I oktober 1938 tillkännagav Lindholm att partinamnet skulle ändras till Svensk Socialistisk Samling (SSS). Partiets tidning bytte namn till *Den Svenske Folksocialisten*. Hakkorset ersattes av vasakärven och den så kallade Hitlerhälsningen togs bort.

I flera sammanhang har gjorts ett stort nummer av att Allmänna Valmansförbundet (Högerpartiet) 1933 i en broschyr tog avstånd från nazismen. I Nationalencyklopedin skrivs till exempel under rubriken Moderata samlingspartiet om Arvid Lindmans och partiets bestämda avståndstagande från de nazistiska idéerna i alla dess former. I broschyren fanns emellertid åtskilligt som måste betraktas som nazismen närstående. Som en förklaring till nazismens utbredning pekades på Versaillesfredens moraliska förödmjukelser och medelklassens utarmning. Ytterligare en förklaring var antisemitismen och enligt broschyren var det judiska folkets slaget i Tyskland ett allvarligt problem: ”därom behöver man inte tvista”. Vidare framhölls att: ”En folkvårdande konservatism underkänner ingalunda de rasbiologiska frågornas betydelse”. Den folkliga självstyrelsen grundade sig enligt broschyren på en idé om samverkan mellan fria medborgare med hela folkets väl som mål. Denna folkstyrelse hotades till sin existens av klasspartierna, vilkas rundhänta löften och överbudande av alla andra i omsorger om den egna klassen var en kräftskada i samhällslivet: ”klasspartierna och klasspolitiken måste bannlysas och den svenska självstyrelsen återställas på folkgemenskapens grund!” Vad Allmänna valmansförbundet klart tog avstånd ifrån var de socialistiska och antikapitalistiska inslag som ursprungligen fanns i nazismen. När Hitler kommit till makten hade han emellertid ingen svårighet

att samarbeta med den tyska storfinansen.

Sveriges nationella ungdomsförbund (SNU), som fungerade som högerens ungdomsorganisation, utvecklades allt mer i nazistisk riktning. Turerna mellan Allmänna valmansförbundet och SNU var omfattande innan den slutliga brytningen kom. Den 26 april 1933 presenterades i *Nationell Tidning* förbundets uniformerade kampgrupper. Chef för dessa blev kaptanen och riksdagsmannen Alf Meyerhöffer. Detta var sannolikt en av orsakerna till att riksdagen den 10 juni antog en lag om förbud mot politiska uniformer. Men det pågick också verksamhet mer eller mindre i det fördolda för att påverka SNU:s utveckling. I slutet av augusti 1933 träffades Elmo Lindholm som var ordförande i SNU, skribenten Rutger Essén och Adrian Mohlin som var en av unghögerns ideologer hemma hos Leo Sager i Mullsjö. Efteråt skrev Leo Sager till den blivande generalmajoren och militärbefälhavaren Nils Rosenblad: ”Molins, Esséns och Lindholms besök förlöpte lugnt: (- - -) Av samtalet i övrigt framgick att SNU nu önskade göra allvar af sin önskan att slutligt skilja sig från gammalhögern och vart det uppenbart att ett framtida samarbete med nazisterna ej låg fjärran”. Adrian Mohlin var kritisk mot högern, som han inte ansåg i tillräcklig grad värnade om nationen. Han gjorde också anspråk på att vara en av föregångarna till nazismen. De 5 november 1934 skrev han i *Svenska Dagbladet*: ”Det första samlade uttrycket för en politisk unghögeråskådning var väl mitt ungdomsarbete av 1905, *Svenska spörsmål och krav*, som man i stora drag kan karaktärisera som ett fascistiskt eller nazistiskt program – vilket epitet man nu vill skälla mig för – femton år före både Mussolini och Hitler.”

Översten Erik Grafström känd från finska inbördeskriget och Seskaröupproret drev i Växjö en rörelse med namnet Nysvensk samling och tillhörde dem som försökte påverka SNU:s utveckling. Han hade kontakt med bland annat SNU:s ombudsman C E Wilcke, Rütger Essén, häradshövdingen Gustaf Lindstedt och översten Martin Ekström. Häradshövdingen Gustaf Lindstedt tillhörde 1925 års krigslagstiftningssakkunniga och var 1928 – 1929 ordförande för steriliseringssakkunniga, vilkas förslag låg till grund för 1934 års steriliseringslag. Han tillhörde också Riksidrottsförbundets ledning. Rütger Essén medverkade under 1930-talet i ett stort antal tidningar som utrikespolitisk expert och var också en ofta anlita föredragshållare. Bland de som anlidade honom fanns bland annat Militärhögskolan.

SNU:s ordförande Elmo Lindholm ansåg hänvisande till Rudolf Kjellén, som 1911 skapade ordet nationalsocialism att: ”Det finns en socialism ovanför partitillfälligheterna, i idéernas rike. Denna är, logisk och grammatikalisk, motsatsen till individualism och inget annat. Accenten är lagd på statsmakten i stället för den enskildes rätt. (- - -) Socialismen som parti inskränker denna idé till arbetarklassen. Därav dess samhällsvåda. Vidga ut idén över hela folket – tänk nationalsocialism i stället för klassocialism – och det samhällsvådliga blir samhällsstyrka.” Den 19 – 21 maj 1934 höll SNU förbundsstämma och beslutade då att bryta med högern och bilda ett eget parti. Det nya namnet blev Sveriges nationella ungdomsförbund och Nationella förbund (SNU o NF). Förbundet hade då ungefär 32 000 medlemmar. Senare ändrades namnet till enbart Sveriges nationella förbund. Tre högerriksdagsmän av vilka Alf Meyerhöffer var den mest framträdande bildade i riksdagen en nationell grupp. Hösten 1934 var det kommunalval. På flera håll förekom då valsamarbete mellan SNU o NF och Allmänna valmansförbundet (högern). Vid valet erhöll SNU o NF mandat på ett 70-tal platser, bland annat i Sjöbo, Karlskrona och Eksjö. Cirka hälften togs på egna listor och hälften på Allmänna valmansförbundets. Arvid Lindmans och högerens avståndstagande från nazism sträckte sig således inte så långt att samarbete med SNU o NF på lokal nivå var uteslutet. Vid valet 1936 fick SNF drygt 31 000 röster vilket inte räckte för att SNU skulle kunna behålla sina riksdagsplatser.

Per Engdahls rörelse Det nya Sverige, ställde aldrig upp i val, men växte och fick efterföljare på andra håll i landet och på det sättet uppstod Riksförbundet Det nya Sverige. Från och med 1932

började förbundet utge tidningen *Vägen Framåt*. Hösten 1937 gick Per Engdahls rörelse och SNF samman. Per Engdahl blev anställd av SNF och placerades i Malmö.

När andra världskriget började fanns det två nazistiska rörelser av någon betydelse, Sveriges nationella förbund (SNF) och Svensk Socialistisk Samling (SSS). Till dessa kom Socialistpartiet som under Nils Flygs ledning allt mer utvecklades i nazistisk riktning. Nils Flyg avled 1943 och socialistpartiet lades ned efter valet 1944. Men snart skulle det bli ytterligare en organisation.

Vid en middag hemma hos den tyskfödde industrimannen Kurt Leube i Malmö efter det tyska anfallet på Ryssland 1941 föreslog direktör John Weibull att man skulle skriva ett öppet brev till statsminister Per Albin Hansson. Brevet skulle tjäna som upprop och bygga på tre punkter: Kommunismen skall krossas, Finlands sak är vår och Bättre förhållande till Tyskland. Weibull hade utarbetat ett förslag, delvis ihop med Adrian Mohlin. Namnen man fick in skulle kunna bli underlag för en partipolitiskt oberoende organisation. Brevet publicerades den 29 juli 1941 i *Stockholmstidningen* och *Aftonbladet*, vilka ägdes av Torsten Kreuger. Brevet var undertecknat av bland annat provinsialläkare Magnus Cavalli Björkman, Jönköping, Per Engdahls far majoren och fabrikören Sven Engdahl Torekov, kanslirådet C W Hagman, Stockholm, bankir A W Högman, Stockholm, professorn i teologi Hugo Odeberg, Lund och direktör John Weibull. Torsten Kreuger, Kurt Leube, John Weibull och ytterligare en industriman satsade 25 000 kronor vardera som en grundplåt för den nya organisationen.

Utifrån idéerna i det öppna brevet till statsministern grundades vid en konferens den 5 september 1941 en nationell propaganda och upplysningsammanslutning. Närvarande var enligt protokollet bland annat Per Engdahl, ledaren för Socialistpartiet Nils Flyg, redaktör Holger Möllman-Palmgren, professor Hugo Odeberg, professor Karl Olivecrona och dennes hustru Birgit Lange och John Weibull. På förslag av Nils Flyg fick organisationen namnet Svensk opposition (SO). Till ledare för organisationens arbetsledning utsågs Per Engdahl. Sveriges nationella förbund reagerade snabbt mot den nya organisationen och beslutade att utesluta dess medlemmar. Efter brytningen skrev John Weibull till Rütger Essén och beklagade uteslutningen. Han avslutade brevet: ”Jag tillåter mig att översända en kopia av detta brev till vännerna Clarence von Rosen, direktör Olof Edman, dr Sven Hedin, general Falk och kapten Laurell, som vi alla veta äro varmt tillgivna den nationella rörelsen.” Brevet tyder på att bland annat Clarence von Rosen och Sven Hedin hade ett slags överordnad roll bland överklassnazisterna.

Den nya rörelsen, som 1956 bytte namn till Nysvenska rörelsen, lyckades bygga upp en rikstäckande organisation. Vid brytningen följde flera av SNF:s ledande krafter Per Engdahl bland annat kapten Uno Hammarström och Nora Torulf. Per Engdahl efterlämnade matriklar från rörelsens första år upptar cirka 8 600 medlemmar. Ledningen hade sitt säte i Malmö och Per Engdahl var rörelsens ledare fram till sin död 1994. När andra världskriget slutade fanns det således tre nazistiska rörelser av någon betydelse, Sveriges nationella förbund (SNF), Nysvenska rörelsen och Svensk socialistisk samling (SSS).

Vid sidan av de nazistiska partierna bildades tre andra organisationer som blev samlingspunkter för nazister, Samfundet Manhem, Riksföreningen Sverige-Tyskland och Försvarsfrämjandet. Carl Ernfrid Carlberg var initiativtagare till Samfundet Manhem och hade stor betydelse för de nazistiska rörelserna i Sverige. Han var rik och en av Stockholms största fastighetsägare och hans bekantskapskrets var stor. 1928 var han med och bildade Kommittén för stadions prydnad med konstverk. Med i kommittén var också Clarence von Rosen och Stockholms ståthållare Henning Elmqvist. 1930 startade han bokförlaget Svea Rike som gav ut rasistisk och nazistisk litteratur. Två år senare medverkade han till en donation till Uppsala universitet och året därpå skänkte han sin lantegendom Lillsved på Värmdön till Svenska gymnastikförbundet för att man skulle starta en gymnastikfolkhögskola. Carlberg hade kontakt

med Elof Eriksson och det kan ha varit från honom Carlberg fick sitt intresse för antisemitism, fascism och nazism.

Samfundet Manhem

Samfundet Manhems stiftelseurkund är daterad 17 september 1934 på årsdagen av Olof Rubecks födelse. Enligt stiftelseurkunden, som undertecknats av 184 personer, var Manhem opolitisk. När det gällde folkstamvården ansåg dock stiftarna att det var nödvändigt att säga ifrån. En stor del av de föreläsningar som hölls i samfundets regi handlade om rasbiologi. Professor Gösta Häggqvist skrev i Manhems årsbok 1935/36 om rasforskningen: ”En ras går sällan under genom krig. Oftare förgiftas den och förlorar så småningom sina karaktärer genom blandning med andra raser. Må Gud bevara oss därifrån att en gång i detta land kommer att bo människor, som kalla sig svenskar, men förlorat förmågan att tänka den götiska tanken.” Gösta Häggqvist var professor vid Karolinska institutet. Han var verksam inom Nationalsocialistiska Blocket (NSB); Sveriges nationella förbund (SNF) och Riksföreningen Sverige-Tyskland. På 1930-talet blev han medlem i styrelsen för Rasbiologiska Institutet. I denna styrelse ingick ytterligare en från Samfundet Manhem nämligen ärftlighetsforskaren professor Herman Nilsson-Ehle. Han deltog i den steriliseringsutredning som lade fram sitt betänkande 1936. Både Häggqvist och Nilsson-Ehle var medlemmar i Vetenskapsakademien. Genom sin ställning som vetenskapsmän kunde de ge legitimitet åt den rasism som odlades i Samfundet. Både fysisk och moralisk fostran var viktig för samfundet. Gunnar Hahn, som ofta förekom i radioprogram om folkmusik under 1930- och 1950-talet skrev i Manhems årsbok om musik. Han ogillade jassens utbredning: ”De sydliga folkens danser och musiken därtill äro nämligen uttryck för erotik – i de nordiska folkens danser däremot finns inget spår av erotik utan endast sund livsglädje.” C E Carlberg skrev dikter och i varje fall en tonsattes av Gunnar Hahn.

Antalet föreläsare var stort. Clarence von Rosen rapporterade från partidagarna i Nürnberg 1936. Eric von Rosen berättade om en älgjakt i norra Tyskland i sällskap med Hermann Göring och fältmarskalk Mannerheim. Han gav också intryck av män i Hitlers närhet som von Ribbentrop, general von Blomberg, riksministrarna Kerrl och Hess, propagandaminister Goebbels och finansminister Schacht. Per Engdahl höll ett antal föreläsningar bland annat om den nationalsocialistiska staten. Högerpolitikern C P Ossbahr, bondeförbundaren och antisemiten Otto Wallen var föredragshållare liksom Elof Eriksson som talade om ”Det judiska väldet i Sverige”. Andra var Lizzi Carlsson, gift med historieforskaren i Lund Gottfrid Carlsson, och professor Karl Olivercrona. Majoren Gustaf Moberg oroade sig för det judiska inflytandet vid Gymnastiska Centralinstitutet (GCI). I maj 1941 föreläste han om ”Nyordning i Lings anda”. Läkaren Åke Berglund som var Lindholmsnazist tillhörde Manhemskretsen. Han var 1930 – 1940 ledamot i styrelsen för Sveriges praktiserande läkare och var läkare åt Tyska legationen. Gunnar Prawits tillhörde också kretsen kring Manhem. Han var jurist och byrådirektör på Lantmäteristyrelsen och också lärare i jorddelningsrätt vid Tekniska högskolan. Han var särskilt intresserad av rasblandning och gav 1938 ut boken *Ras och historia*. Boken togs emot positivt i bland annat höger tidningen *Östgötakorrespondenten*. Vid Samfundet Manhems sannolikt sista årsting 1944 talade advokat Sven Hallström, en av grundarna av NSB.

Samfundet Manhem fungerade som samlingspunkt för nazister från olika partier, högermän och bondeförbundare. Det utmärkande var överklassbakgrunden.

Riksföreningen Sverige-Tyskland

Första numret av tidningen Sverige-Tyskland utkom i april 1938 och innehöll ett upprop för bildandet av Riksföreningen Sverige-Tyskland. Uppropet inleds: ”Med beklagande måste man

konstatera, att i vårt land det i viss mån oundvikliga ställningstagandet till det nya Tyskland på sina håll urartat i en tyskhet, som i längden verkar förödande på det goda förhållandet mellan oss och det tyska frändefolket. (- - -) Föreningens ändamål är alltså att på rent svensk grundval, utan ställningstagande i partipolitiken, verka för ett rättvist bedömande av det nya Tyskland.” Det var med andra ord enligt grundarna av föreningen ställningstagandet till det nazistiska Tyskland och Hitler som urartat. Föreningen utvecklades till den viktigaste organisationen för det övre skikt av det svenska samhället som stödde Nazistyskland. Beträffande Riksföreningen Sverige- Tyskland är källäget bättre än för andra organisationer som stödde Hitlertyskland. Det finns bland annat fullständiga matriklar bevarade för åren 1942 – 1943 med namn, titlar och fullständiga adresser. Vidare finns tidningarna som organisationen gav ut kvar liksom en bok *Det kämpande Tyskland* som gavs ut 1941 av kretsen kring tidningen och en festskrift som föreningen gav ut 1942 med anledning av föreningens femårsjubileum.

Uppropet var undertecknat av 415 personer. Bland dessa fanns ett antal välkända nazister bland annat C E Carlberg, fil. dr. Rütger Essén, provinsialläkare Gunnar Furugård, överste Erik Grafström, advokat Sven Hallstöm, professor Gösta Häggqvist, bankir A W Högman, fil.dr Adrian Mohlin, jur. dr Gunnar Prawitz, kontraktprost Ivar Rehdin, direktör John Weibull, kapten C E Wilcke och kyrkoherde Ernst Ålander. Ålander var medlem i Nationalsocialistiska Blocket och en av landets värsta antisemiter. Han var god vän med Elof Eriksson och ärftlighetsforskaren Herman Lundborg.

Från det militära området fanns tre generallöjtnanter, två generalmajorer, 16 överstar, en kommendör, sju överstelöjtnanter, en kommendörkapten, 11 majorer, 21 kaptener och ryttmästare och tre löjtnanter.

Med akademisk utbildning fanns 12 professorer, sex docenter, 13 präster av vilka de flesta var prostar, fem rektorer, 21 lektorer och läroverkslärare, 20 jurister varav två hovrättsråd och sju advokater, 35 läkare, två tandläkare och 26 övriga.

Det fanns också personer som skulle kunna kallas kändisar. Där fanns nobelpristagaren i kemi 1929 Hans von Euler-Chelpin, forskningsresanden Sven Hedin, författaren Verner von Heidenstam, skulptören Carl Milles, hovsångerskan Marianne Mörner och tonsättaren Kurt Atterberg.

Ett par av undertecknarna tillhörde riksdagens andra kammare nämligen högermännen kommendör Björn Holmgren och direktör Edvard Lithander. Med fanns också högerpolitikern C P Ossbahr och den blivande högerriksdagsmannen kammarherre James Dickson.

I det första numret medverkade bland annat C P Ossbahr och Sven Hedin. Ossbahr kritiserade folkfrontsregeringen i Spanien och konstaterade: ”I sista stund grep dock ett antal nationella element av olika schatteringar till vapen för att värna landet”. Han ansåg vidare att Sverige blivit beroende av folkfrontsradikala maktgrupperingar. Ossbahr hade inte stor tilltro till demokratin och kritiserade USA:s president: ”Förenta staternas president har nämligen öppet anslutet sig till den grundfalska åsikten att krigsfaran kommer från diktaturstaterna.” I det andra numret fanns ett reportage från ett tysk-svenskt ungdomsläger, som ägt rum i Tyskland 4-11 juni 1937. Från Sverige deltog 50 ungdomar från Skåne. De tyska ungdomarna kom från Hitlerjugend. På en bild talar arvprinsen Gustaf Adolf med prinsessan Sibylla vid sin sida till de samlade ungdomarna. Gustaf Adolf var ordförande i Svenska scoutrådet från 1932 och blev 1938 ordförande i Internationella scoutunionen. Prinsens deltagande gav naturligtvis ett slags legitimitet åt den här typen av verksamhet. I det sista numret 1938 togs världens judeproblem upp. Tidningen hänvisade då till Fredrik Böök. Nummer 2/1939 var en hyllning till Hitler och där gick att läsa om uppvakningen av Hitler på dennes 50-årsdag.

Ockupationen av Danmark och Norge skapade naturligtvis problem för förbundet och

medarbetarna i tidningen minskade. Men i samband med de tyska krigsframgångarna ökade antalet medarbetare åter. Sveriges utrikespolitik borde inte rikta sig mot Tyskland utan i stället måste Sverige sträva efter samarbete. Med hjälp av Tyskland skulle Sverige kunna bli den ledande staten i Norden.

Det finns goda skäl att anta att flera, kanske de flesta som var medlemmar i Riksföreningen Sverige-Tyskland också var medlemmar i Sveriges nationella förbund (SNF) och flera av skribenterna i tidningen Sverige-Tyskland kom från SNF. Den 28 -29 september 1940 höll SNF konferens, som besöktes av omkring 300 ombud. Bland talarna fanns bland annat Per Engdahl, Rütger Essén, Sven Hedin, Elmo Lindholm, C P Ossbahr, Clarence von Rosen och generaldirektör Nils Wholin, tidigare verksam inom bonderörelsen. Vid konferensen antogs ett upprop om sund raspolitik och storsvensk utrikespolitik.

I boken *Det kämpande Tyskland* var inledningen skriven av Sven Hedin, Rütger Essén skrev om "Ett folk – ett rike", Per Engdahl om "Den tyska nyordningen", Sigrid Gillner som varit socialdemokratisk riksdagsman skrev om "Den farliga socialismen". Lektor Harry Bergqvist, som varit lärare åt prinsarna på Stockholms slott, skrev om "Nationalsocialistisk raspolitik": "Under föregående århundrade förstod framsynt folk, att nationerna inom kort skulle stå inför ytterst allvarliga perspektiv, om inte samhällskroppen kunde hållas ren från rasligt mindervärdiga element, som t o m på grund av en allt högre driven hygien och läkarkonst samt en missriktad humanitet fingo sättas till världen och väl omhuldas." Längre fram redovisade Bergqvist vad som menades med "volljuden". Dessa var heljudar, halvjudar, kvartsjudar, den som var mosaisk trosbekännare samt den som var gift med en volljuden. Näst sista avsnittet i boken var skrivit av överste Axel Gyllenkrok. Han var full av beundran för Hitler som härförare: "Tack vare den tyske ledarens förutseende, vilja och kraft kunde den inre politiken samt krigsmaktens stärkande – vid behov dess användande – bringas i den mest fulländade samklang."

I sista numret 1941 ansåg *Sverige-Tyskland* att det var bra att Israel Holmgren blivit åtalad och skrev: "(- -) och andra ingripanden mot de värsta skrikhalsarna skulle hälsas med tillfredsställelse av en betydande del av Sveriges befolkning." Bland de tidningen tänkte på fanns med stor sannolikhet Torgny Segerstedt och Ture Nerman. Israel Holmgren var professor i medicin vid Karolinska institutet och antinazist. Han fortsatte att bekämpa nazismen och 1943 dömdes han till fängelse för sin broschyr *Nazisthelvetet* som utkom 1942. Han blev benådad, men då hade de tyska krigsframgångarna vänt. I *Sverige-Tyskland* gick också att läsa om det kulturella utbyte som förekom mellan Tyskland och Sverige. I nummer 5/1942 fanns bilder på två förtjusande filmstjärnor, Zarah Leander och Kristina Söderbaum. Zarah Leander var verksam i Tyskland ända till 1943. I nummer 6/1942 uppgavs att föreningen haft årsmöte och att antalet medlemmar var 5 141.

Under hösten 1942 genomgick tidningen en förändring. Detta sammanhängde naturligtvis med att det då var slut med de tyska krigsframgångarna. Antalet medarbetare med tyska namn ökade. Men Per Engdahl och Rütger Essén trodde dock på tysk seger i det längsta.

År 1942 gav Föreningen ut en festskrift med anledning av föreningens femårsjubileum. Sven Hedin skrev om "Intryck från Berlin", som han besökt i maj. Han hade då träffat Ribbentrops närmaste man statssekreterare Weisäcker, rikssportledaren Tschammer und Osten, von Hassel gift med storamiral Tirpitz dotter', chefen för rikskanslerns kansli dr. Meissner, reichswirtschaftsminister general Friedrich i Potsdam. Hos den senare åt Hedin lunch. Under lunchen kom hovmästaren in och meddelade att Tobruk fallit och Hedin fick tillfälle att med de övriga i champagne skåla för den nya segern på Afrikas mark.

År 1937 publicerades Hedins starkt protyska bok *Tyskland och världsfreden*. När det under andra världskriget började bli allt tydligare att Amerika skulle förklara Tyskland krig fick Hedin

idén att skriva en ny bok, som skulle mana till eftertanke och innebära en varning för ett utvidgat krig. När Amerika gått med i kriget blev det emellertid omöjligt att ge ut boken där. Hedin kompletterade då boken i vissa avseenden och översatte den till tyska. Den 27 oktober 1942 utkom den tyska upplagan *Amerika im Kampf der Kontinente*. I Tyskland såldes boken i mer än 200 000 exemplar. Enligt vad Hedin uppger i sin bok *Utan uppdrag i Berlin* fick Hitler boken den 29 oktober och började läsa den på kvällen och slutade inte förrän han läst hela boken. Efteråt skrev han till Hedin och tackade för boken. I sitt tack fäste Hitler särskilt avseende vid de sista orden i boken: ”Dieser Krieg wird in die Geschichte eingehen als der Krieg des Präsidenten Roosevelts.”

Under 1943 genomgick Sverige-Tyskland en ny förändring. Antalet annonser för tyska företag ökade. Hösten 1943 kunde ett enda nummer innehålla mer än 50 annonser för tyska företag och det är ganska uppenbart att tidningen då genom annonsintäkter finansierades från Tyskland.

Efter kriget fortsatte föreningen en tynande verksamhet fram till 1958. Alla de framstående akademikerna, officerarna och kulturpersonligheterna tycks ha lämnat föreningen före eller vid krigsslutet.

Försvarsfrämjandet

Generalmajor Rickman von der Lancken rörde sig långt ut på högerkanten och tillsammans med en del pronazistiska krafter startade han 1939 års Försvarsförbund som 1941 ombildades till Förbundet för folkförsvarets främjande – Försvarsfrämjandet. von der Lancken var 1938 – 1942 militärbefälhavare för östra militärområdet, vilket innebar att han var chef för det lokala försvaret. När försvaret omorganiserades 1942 och militärbefälhavarna fick vidgade uppgifter blev von der Lancken chef för hemortssektionen vid militärområdesstaben. Under åren 1940 – 1946 var han ledamot i Krigshovrätten. Försvarsfrämjandet gav ut tidskriften *Folkförsvaret*. I det första numret presenterades Försvarsfrämjandets styrelse. Där ingick utöver Rickman von der Lancken bland annat kommerserådet Matz och kapten Bo Lindman som var ordförande i Svenska friidrottsförbundet. År 1941 invaldes i styrelsen Bo Ekelund. Han tillhörde Sveriges stora idrottsledare och ingick i Sveriges olympiska kommitté. Av tidskriften *Folkförsvaret* framgår att Försvarsfrämjandet företrädde i stort sett samma tankegångar som fanns hos Sveriges nationella förbund, Nysvenska rörelsen och Riksföreningen Sverige-Tyskland. Sverige skulle under ett slags tysk överhöghet bli den ledande staten i Norden. Försvarsfrämjandet intog också en kritisk hållning till kretsen kring *Ny militär tidskrift* och general Helge Jung, som blev överbefälhavare 1944. Flera av dem som medverkade i *Folkförsvaret* hade varit frivilliga i finska vinterkriget och fortsättningskriget. År 1944 medverkade den blivande storspionen Stig Wennerström i *Folkförsvaret*. I tidskriften ondgjorde man sig över bland annat de nedskärningar som hade gjorts till följd av 1925 års försvarsbeslut. I juni 1940 skrev Major Wilhelm de Geer i Norrköping till Rickman von der Lancken:

Ber att få framföra ett från djupaste hjärta tack för Eder artikel att ”Demokraterna ha intet monopol på Sverige”. I Eder utläggning av den tanken fick ni fram just mina egna tankar – jag kom att andas lättare i denna demokratiskt kväljande självförgudningens tid, då män som förut rivit ned det försvar vi haft, nu anser sig ha fosterlandskärleken på monopol och anser sig vara de som bära vårt försvar på sina skuldror (- - -). Bara ordet demokrati verkar som ett kräkmedel på mig.”

Rickman von der Lancken gjorde inför valet 1944 ett försök att ena alla de, som han kallade nationella grupperna. von der Lancken stod som första namn på en skrivelse som utsändes från Sveriges nationella förbund. Utöver von der Lancken var skrivelsen undertecknad av med.lic. Åke Berglund från Lindholmsnazisterna, Allan Ekberg-Hedqvist som varit kommunistisk journalist i

Moskva, men blev hemsänd och anslöt sig då till SNF, Rütger Essén från SNF och redaktör A Olsson, som efterträtt Nils Flyg som partiledare för socialistpartiet. Men försöket till enat uppträdande misslyckades. Vid valet fick Lindholmsnazisterna 3 700 röster, SNF 4 500 och socialistpartiet 5 300.

SVERIGE INFÖR ANDRA VÄRLDSKRIGET

Krisuppgörelsen och reformer under 1930-talet

Efter riksdagsvalet 1932 blev Per Albin Hansson ny statsminister. Samma dag som regeringen tillträdde uppvaktades Per Albin Hansson av en delegation som krävde amnesti för de tre arbetare, som dömts efter Ådalskravallerna. Regeringen tillmötesgick inte dessa krav utan hänvisade till nådevägen. Till detta tackade de tre dömda nej.

I propositioner till 1933 års riksdag lade regeringen fram förslag till en ny arbetsmarknadspolitik. Socialdemokraterna ville inrätta beredskapsarbeten med marknadsmässiga löner, avveckla Arbetslöshetskommissionen och införa en frivillig arbetslöshetsförsäkring. Kostnaderna skulle täckas genom ökad upplåning och höjda skatter. De borgerliga förespråkade traditionella lösningar, det vill säga främst återhållsamhet med statens utgifter. Bondeförbundet krävde skydd för de svenska böndernas produktion, medan socialdemokraterna förespråkade en konsumentvänlig frihandelslinje. Det parlamentariska problemet löstes genom den så kallade krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och Bondeförbundet. Socialdemokraterna fick med mindre ändringar igenom sitt krisprogram men måste i gengäld överge sin frihandelslinje.

Krisuppgörelsen har setts som en vändpunkt. Regeringen återfick det politiska initiativet och riksdagens inflytande minskade. Uppgårelsen har också setts som genombrott för en ny expansiv finanspolitik i enlighet med Keynes' tankgångar och startpunkten för ett nytt slags socialpolitik och effektiv arbetslöshetsbekämpning. År 1933 tillsatte Gustav Möller en utredning om hembiträdenas situation som var helt oreglerad. Det fanns då ungefär 50 000 hembiträden. Först 1944 reglerades hembiträdenas arbetstid med mera. År 1934 infördes en statsunderstödd arbetslöshetsförsäkring och 1935 genomfördes en folkpensionsreform. Det var dock inte möjligt att försörja sig på pensionen.

Översten Erik Grafström, som var nära allierad med de ledande i SNF, känd från finska inbördeskriget och Seskarö, höll föredrag i Djursholm den 29 september 1933. År 1924 hade han blivit chef för Norrbottens regemente och 1932 för Kronobergs regemente. I sitt föredrag ondgjorde han sig över efterspelet till Ådalskravallerna. Han ogillade förbudet mot väpnade kårer, som tillkommit när Munckska kåren avslöjats. Han var också motståndare till att det av sysselsättningsskäl startades byggnation av vägar, fiskehamnar, skolor och lärarbostäder för att tillgodose eftersatta behov. Han redovisade en programförklaring där det ingick en programpunkt om att invandring av mindervärdiga element inte skulle tillåtas.

Adrian Molin var i början av 1900-talet en av unghögerns främsta ideologer. Den 5 november 1934 skrev han en artikel i *Svenska Dagbladet*. Han gjorde då anspråk på att i ett ungdomsarbete långt före både Mussolini och Hitler ha formulerat ett i stora drag fascistiskt eller nazistiskt program. I november samma år var han fördragshållare hos föreningen Heimdal i Uppsala. Han yttrade då bland annat:

Rättsbalansen bröts 1918 då högern under revolutionshot kapitulerade på vänsterns krav på en radikalisering av författningen. Sedan dess har vi just en diktatur, ehuru maskerad – massans diktatur (- - -). Hittills har det svenska samhället hållit nödtorftigt ihop, men knappast på grund av hållfasthet, utan tack vare bourgeoisie's lyckliga belägenhet att undan för undan köpa sig fria från massväldets stormanlöpfung och rena plundring genom att betala med gångna generationers besparingar till en allt glupskare socialförsörjning av en allt mer arbetsvillig arbetarklass. Arbetslöshetsunderstöd för att låta till stor del mindervärdigt folk, som ingen vill anställa, slå dank vid offentliga arbeten och uppehålla konstlad köpkraft, arbetslöshetsunderstöd (- - -)

I maj 1935 blev den blivande historieprofessorn Sven Ulric Palme ordförande i Heimdal. Föreningen ändrade sina stadgar så att det blev möjligt för både medlemmar i Sveriges nationella förbund och Nysvenska rörelsen att vara medlemmar i Heimdal. År 1936 efterträddes Palme som ordförande av den blivande ambassadören och radiochefen Olof Rydbeck.

Försvarsfrågan blev åter aktuell 1936. År 1930 hade den frisinna rederingen tillsatt en försvarskommission. Under den tid som kommissionen verkade och förslag i försvarsfrågan behandlades förändrades situationen i världen genom Hitlers maktövertagande i Tyskland, Mussolinis aggressiva politik i Abessinien och Nationernas förbunds föga framgångsrika aktioner. För de flesta stod det klart att försvaret måste förstärkas. Folkpartiet Liberaler och frisinna gick 1934 ihop och bildade Folkpartiet) och Bondeförbundet intog en ståndpunkt mellan högern och socialdemokraterna som innebar utökning av övningstiden för armén, upprustning av flygvapnet och en viss reducering av marinen. Socialdemokraterna var villiga att godta mittenpartiernas förslag om de ökade kostnaderna i första hand drabbade höginkomsttagare och förmögenhetsägare och om man godtog ett socialdemokratiskt förslag om förbättrade pensioner. När inte socialdemokraterna fick gehör för detta avgick rederingen i juni 1936 och efterträddes av en ren bondeförbundsregering fram till höstens val. Regeringen har kallats semesterrederingen.

Inför andrakammarvalet 1936 stod välfärdspolitiken i centrum. Inför valet presenterade Skattebetalarnas förening ett valprogram. Föreningen kämpade för "Låga skatter, självsvar och håll tassarna borta från näringslivet". Man sade sig också vara motståndare till alla former av generella stödåtgärder. Valdeltagandet ökade till 74,5 procent. Valet blev en ny framgång för socialdemokraterna som fick 45,9 procent av de avgivna rösterna. Tillsammans hade för första gången socialdemokraterna, socialistpartiet och Sveriges kommunistiska parti (SKP) egen majoritet i riksdagens andra kammare.

Det blev Per Albin Hansson som bildade en ny redering. Genom koalition med Bondeförbundet fick rederingen en klar majoritet i både riksdagens första och andra kammare. Alla var nu eniga om att upprustning av försvaret var nödvändig. År 1936 fattades beslut om en ny försvarsordning. Utöver förstärkningar av försvaret innebar den nya försvarsordningen att Försvarsstaben inrättades. Till chef för Försvarsstaben utsågs Olof Törnell som samtidigt blev generallöjtnant. Nya förstärkningar av försvaret beslutades 1938 och 1939.

Inom försvaret hade arbetet på en ny försvarsplan startat 1934 och leddes av Axel Rappe och C A Ehrensvärd. Arbetet skedde under stor sekretess och utan politisk inblandning. Vid 1936 års försvarsbeslut räknade man med att den nya organisationen skulle träda i kraft 1940. I avvaktan på detta arbetade man med en provisorisk organisation, 1937 års krigsorganisation. I den nya försvarsplanen räknade man med fyra krigsfall. Fall I – III avsåg Ryssland. I fall I skulle Sverige intervensera i Finland och i alla tre fallen skulle Åland besättas. Det nya i förhållande till 1927 års plan var fall IV, som avsåg krig med Tyskland. Man ansåg sig dock kunna utesluta en isolerad konflikt med Tyskland. De tyska motiven för ett anfall mot Sverige kunde vara att vid en konflikt med Storbritannien utnyttja Sverige som basområde och komma i besittning av Östersjöutloppen.

Medan oroligheterna tilltog ute i Europa genomfördes i Sverige en del reformer. År 1935 fick även lantarbetarna åtta timmars arbetsdag. Samma år tillkom lagen om förenings- och förhandlingsrätt. Föreningsrätten innebär att arbetstagaren har rätt att tillhöra och verka för en fackförening utan att för den skall bli utsatt för diskriminerande åtgärder från arbetsgivarens sida. År 1938 fick alla rätt till två veckors betald semester och Åkarlagen, som var en lag riktad mot fackföreningsrörelsen till skydd för strejkbrytare avskaffades. År 1937 infördes behovsprövd mödrahjälp och bosättningslån. Syftet var att underlätta familjebildning och kan ses som ett resultat av den av makarna Myrdal ledda befolkningskommissionen som kommit fram till att nativiteten sjunkit så mycket att en befolkningsminskning hotade. Vidare beslutades om

dyrortsgruppering av folkpensionerna som innebar en förbättring för dem som bodde i storstäderna. Samma år beslutades också om genomförandet av sjuårig folkskola under en övergångstid av 12 år.

I skattebetalarnas förenings tidning *Sunt förnuft* skrev en kyrkoherde: ”Ett sjunde skolår; som ytterligare försvagar det klena resultatet i den sexåriga folkskolan måste vi på det bestämdaste undanbedja oss.” I många borgerligt styrda kommuner dröjde det ända till 1949 innan reformen var genomförd. År 1937 skrev också *Sunt Förnuft*: ”Skall gratisprincipen bli ledstjärnan för framtidens socialpolitik så betyder det i realiteten att vi närma oss en kommunistisk samhällstyp.” År 1938 beslutades att 1 maj från och med 1939 skulle vara helgdag. År 1939 beslutades också om förbud att avskeda kvinnor på grund av giftermål eller havandeskap.

De reformer som genomfördes finansierades genom progressiv skatt och ökad förmögenhetsskatt. Men den mest genomgripande förändringen var sannolikt ett nytt ekonomiskt tänkande. Man kan uttrycka det som att socialdemokraterna ersatte Marx med Keynes. Bland företrädarna för ett nytt ekonomiskt tänkande fanns bland annat Ernst Wigforss och Gunnar Myrdal. Socialiseringsnämnden som tillsatts 1920 upplöstes 1935 utan att något resultat åstadkommits. Socialdemokraterna inriktade sig i stället på praktisk reformverksamhet och planhushållning. Marknadskrafternas handlingsutrymme skulle begränsas och styras. Som ett ekonomiskt styrmedel infördes 1938 investeringsfonder. Syftet var att utjämna konjunktursvängningar. I goda tider skulle företagen avsätta obeskattade medel i fonderna så att företagens investeringar skulle kunna stimuleras under lågkonjunkturer. Utnyttjades de medel som avsatts vid godkänd tidpunkt utgick ingen inkomstskatt. Reglerna för investeringsfonderna ändrades vid olika tillfällen. Fonderna började avvecklas 1989.

År 1938 undertecknade LO och SAF ett huvudavtal om konfliktlösning på arbetsmarknaden. Avtalet anses ha bidragit till att Sverige i förhållande till många andra länder haft få konflikter på arbetsmarknaden. I det sammanhanget har talats om Saltsjöbadsandan.

Svensk militär hade under många år haft ett intimt samarbete med finsk militär. Den gemensamma fienden var Ryssland. Från svensk militärt håll var frågan om försvaret mot Ryssland skulle upptas vid Sveriges gräns mot Finland eller vid Finlands gräns mot Ryssland. Det fanns långtgående planer på att föra över en stor del av den svenska krigsmakten till Finland. Våren 1938 lade utrikesminister Rickard Sandler officiellt fram en plan för att Sverige och Finland gemensamt skulle försvara Åland, den så kallade Stockholmsplanen. Men Sovjetunionen sa nej till planen och den fullföljdes aldrig.

Utöver förstärkning av försvaret förberedde sig Sverige för krig även på annat sätt. Hösten 1938 genomfördes en stor luftskyddsövning med mörkläggning i Stockholm. Människor uppmanades att röja sina vindar från brännbart material.

Utvecklingen i Tyskland skedde inte i det fördolda. Rapporteringen från Hitlers makttillträde till andra världskrigets utbrott är omfattande. Det gick emellertid inte att ostraffat ta till hårda ord mot Hitlerregimen. Redan 1933 åtalades tidningarna *Arbetaren* och *Ny Dag* för att ha skymfat Hermann Göring. De hade benämnt Göring som: ”den nazistiska terrorregimens ruskigaste representant” och som ”mannen som i djuriskt vansinne har manat till mord på värnlösa fångar”. Artiklarna fälldes och tidningarnas ansvariga utgivare dömdes till tre respektive fyra månaders fängelse. Ivar Andersson, *Svenska Dagbladets* chefredaktör och riksdagsman för högern, uppger i sin bok *Åsyna vittne* att han 1933 med egna ögon fick se ett koncentrationsläger. Han uppger i boken att det han såg gav en skrämmande inblick i nazismens anda och metoder. Ivar Anderssons intryck förefaller dock inte i någon högre grad ha påverkat vare sig *Svenska Dagbladet* eller Allmänna valmansförbundet. Hermann Göring utnämndes 1939 till kommendör av svärdsorden, Sveriges förnämsta militära orden. Utmärkelsen överlämnades i Berlin av Gustaf V och arvprinsen

Gustav Adolf.

Flyktingpolitiken under 1930-talet

Insatser för att hjälpa de som drabbades av Hitlerregimens terror organiserades tidigt, men omfattningen blev aldrig stor. Redan våren 1933 påtog sig olika fackförbund inom LO och socialdemokratiska partiets styrelse försörjningsansvar för socialdemokratiska och fackligt aktiva tyska flyktingar. I maj bildade man Fackliga och politiska emigranternas hjälpkommitté. Kriterierna för att få hjälp förefaller emellertid ha varit hårda. I ett upprop om hjälp till tyska intellektuella underskrivet av bland annat prinsarna Wilhelm och Eugen och Selma Lagerlöf angavs ett postgironummer dit pengar kunde sändas men effekten var sannolikt inte så stor. Kommunistiska hjälporganisationen Röda hjälpen hade fått en svensk kommitté 1930. En socialdemokratisk flyktingorganisation hade bildats 1930 och fick senare namnet Arbetarrörelsens flyktinghjälp. Kommunisternas och socialdemokraternas hjälpverksamhet var emellertid inriktad på fackliga och politiska ledare.

Mosaiska församlingen i Stockholm var på 1930-talet den viktigaste judiska organisationen i Sverige och användes som remissinstans trots att den kanske inte var representativ för alla judar som fanns i Sverige. Den kommitté som församlingen bildade på 1930-talet för att hjälpa flyktingar att komma undan Hitler hade som ordförande bokhandlaren Gunnar Josephson. Han och andra judar, assimilerade och med hög social ställning, fruktade att antisemitismen skulle tillta och faran för en sådan utveckling var enligt deras uppfattning en stor judisk invandring. Många judar som varit framgångsrika ville inte riskera sin ställning och i all synnerhet inte för obildade östeuropeiska judars skull.

Mattias Tydén pekar i boken *Sverige och Nazityskland - skuldfrågor och moraldebatt* på en inställning som gjorde sig gällande att Sverige inte skulle lägga sig i vad som hände i andra länder. I en riksdagsdebatt i maj 1933 yttrade högerledaren Arvid Lindman: "(Man) skall vara ytterligt försiktig, när det gäller att bedöma ett främmande lands inre angelägenheter. (- - -) Jag menar att det inte är lyckligt, om man i en riksförsamling eller i en kammare diskuterar dessa förhållanden, hur vi än må se därpå." År 1917 när Lindman var utrikesminister avvisade han ett förslag från den socialdemokratiska riksdagsledamoten Carl Lindhagen om att ingripa mot förföljelsen och mördandet av armenier på följande sätt: "Som det städse varit en ledande grundsats för svensk politik liksom för mindre staters överhuvud att icke på något sätt inblanda sig i andra självständiga staters inre angelägenheter och förhållanden, finner jag mig icke kunna tillråda Kungl. Maj:t att vidtaga någon åtgärd i denna av interpellanten antydda riktning." På 16 år hade således Lindman inte ändrat uppfattning trots att sannolikt mer än en miljon armenier bragts om livet och trots att förföljelsen av judar tilltog.

Trots att flyktingmottagningen var av liten omfattning mötte den från olika håll starkt motstånd. Ofta anfördes arbetsmarknadspolitiska skäl men även klart rasbiologiska argument förekom. En känd tyskjudisk gynekolog, Bernhard Zondek, anhöll 1934 om rätt att få praktisera i Sverige. Sveriges yngre läkares förbund ingav då en protestskrivelse som undertecknats av mer än 1 000 personer. I riksdagen motionerade högerriksdagsmannen T G von Seth med flera om större restriktivitet i fråga om utländska studenters rätt att studera och avlägga examen vid svenska universitet. Motionen sändes på remiss till Lunds universitet. Där ansåg man att det var särskilt viktigt att utländska studenter inte fick avlägga svensk examen, vilket skulle kunna innebära att de konkurrerade med svenskar om anställning i Sverige. Riksdagens lagutskott var av samma uppfattning och särskilt farligt ansåg man det vara att ta emot judiska studerande eftersom dessa kunde ha svårigheter att få återvända till sitt hemland. År 1936 återkom motionärerna i samma ärende. Vid Stockholms högskola anställdes 1937 Teodor Katz, en tyskjudisk, akademiker, som

professor. Vid hans installation delade nazister ut flygblad vid ingången. När högskolans rektor hälsade Katz välkommen utbröt hostningar och när Katz talade lämnade en del ungdomar salen under buller och bång.

År 1936 bildades Sveriges småföretagares intresseförening. Året därpå bytte organisationen namn till Svenska småföretagares riksförbund. Förbundets tidning var *Svenske Småföretagaren*. Redan i första nummer stod att läsa att förbundet den 2 juli 1936 uppvakttat både statsministern och handelsministern och anförde att invandringen var obehövlig och att invandrarna gjorde intrång på alla områden. Av *Svenske Företagaren* 3/1936 framgår att förbundet inför valet 1936 stödde Bondeförbundet. Detta kan man ha gjort därför att Bondeförbundet hade rasismen inskriven i sitt partiprogram. Småföretagarna använde sig också av den för sin antisemitism välkände riksdagsmannen, bondeförbundaren Otto Wallén som föredragshållare. Av *Svenske Småföretagaren* 4/1938 framgick att förbundet hållit möte där Otto Wallén och en av förbundets förgrundsfigurer Tycho Wretman talat mot invandringen. Den 18 januari 1939 anordnade förbundet "Stort opinionsmöte mot judeinvasionen". Mötet refererades i *Svenske företagaren* 2/1939. Tycho Wretman hade talat över ämnet "de fria företagarna och judarna". Hösten 1933 protesterade i ett demonstrationståg ungefär 300 musiker mot att utländska musiker fått arbetstillstånd i Sverige.

Efter Hitlertysklands "Anschluss" av Österrike den 13 – 14 mars 1938 ökade trycket på Sverige att ta emot flyktingar. Den 1 januari 1938 fick den svenska utlänningslagen en ny lydelse som gällde till 15 juli 1945. Lagen var en kompromiss mellan en från höger- och bondeförbundshåll restriktiv linje och en från vänster och liberalt håll mer generös. Det är väl känt genom justitieminister K G Westmans dagboksanteckningar att han var antisemit. Lagen innebar att en ny kategori, politiska flyktingar infördes. Till denna kategori hänfördes dock inte judarna eftersom de lämnade sina hemländer av ekonomiska skäl eller för att de på annat sätt var diskriminerade för sin ras skull. En annan nyhet var att utlänningsärenden hamnade under en och samma myndighet, Socialstyrelsen. De som hade tyskt pass behövde vid den här tiden inte ha visum för att komma in i Sverige. Men tyska judar som lämnat sitt hemland nekades genomgående inresetillstånd när de ville återvända till sitt hemland. Från svenskt och schweizisk sida befarade man en anstormning av judar. Efter påtryckningar från svensk och schweizisk sida beslöt de tyska myndigheterna den 5 oktober 1938 att tyska judars pass skulle stämpas med ett rött "J". Den 27 oktober föreskrev svenska myndigheter att en person med rött "J" i passet inte skulle medges inresa förrän myndigheterna funnit skäl till detta. Judarna hamnade genom dessa åtgärder i en särställning och de svenska myndigheterna hade fått ett effektivt instrument för att kontrollera invandringen. Hösten 1938 ökade flyktingtrycket ytterligare till följd av att Hitler fått fria händer att lägga beslag på Sudetområdet i Tjeckoslovakien. Tjeckoslovakien hade tidigare tagit emot flyktingar från Tyskland och nu tvingades dessa att söka sig till nya mottagarländer. Socialstyrelsen beslutade hösten 1938 att inresetillstånd skulle beviljas, om kända personer eller omdömesgilla organisationer rekommenderat utlänningsen. Hösten 1938 gjorde Socialstyrelsen också en sammanställning över flyktingarnas antal i Sverige. Man kom då fram till att det rörde sig om lägst 1 800 och högst 2 300. Med anledning av dessa siffror framhöll Socialstyrelsen att talet om flyktinginvasion saknade grund.

I de akademiska kretsarna fanns ett utbrett motstånd mot att Sverige skulle ta emot flyktingar. Detta kulminerade i början av 1939 i samband med att några medicinska experter föreslog att Sverige skulle ta emot ett antal judiska läkare. Gunnar Biörck, senare riksdagsman för högern och kungens livmedikus, som var ordförande i Medicinska föreningen, deltog den 6 februari 1939 i ett möte kring flyktingfrågan, som samlade ungefär 450 personer. Mötet anordnades av Lindholmsnazisternas (SSS:s) studenter och ägde rum i Viktoriasalen i Stockholm och föregicks av

ett fackeltåg under paroller som: ”Sverige åt svenskarna”, och ”Protest mot judeimporten”. Biörck åberopade arbetslöshet bland yngre läkare. Han ansåg det också mindre välbetänkt att sätta främmande folk, utan känsla för svenskt psyke och utan kännedom om vårt språk, att ge råd åt en allvarligt sjuk människa. Mot invandring talade vid mötet också Lindholmsnazisten med.l.c. Åke Berglund, som 1926 – 1930 var ordförande i Sveriges yngre läkares förening och 1930 – 1940 ledamot i Sveriges praktiserande läkares förening. Berglund besökte Tyskland åtminstone två gånger, 1937 och 1941. Båda resorna redovisade han i föredrag hos Samfundet Manhem. Han ansåg att det var självklart att Tyskland skulle segra i andra världskriget eftersom tyskarna var rasmässigt överlägsna de allierade och hade haft förstånd att vårda sin ras. Gunnar Biörck var ingen anhängare av demokrati. I Stockholm var han verksam i Förbundet svensk ungdom. I en skrift 1937 författad av Gunnar Biörck förklarade förbundet vad man ville åstadkomma. I fråga om styrelseskicket var förbundets uppfattning: ”att de nuvarande politiska parti- och intressegruppernas livstid i Sverige är starkt begränsad och omtanken om fosterlandets väl fordrar en insats av en nvar, icke minst studenterna, för att vår kommande politiska form skall kunna bli av den arten, att den säkerställer vårt folks framtid.”

I Uppsala anordnade studentkåren ett möte i flyktingfrågan den 17 februari 1939. Mot invandring talade bland annat Arvid Fredborg som var med i både Sveriges nationella förbund och studentföreningen Heimdal. Fredborg anförde att invandringen var en rasfråga. För att Sverige inte skulle undandra sig sitt ansvar i hjälparbetet talade den blivande professorn i ekonomisk historia Karl-Gustaf Hildebrand. Men med 549 röster mot 349 beslutade studentkåren att till konungen rikta en underdånig anhållan om att den akademiska ungdomens framtida existensmöjligheter inte skulle äventyras genom invandring och uttalade som sin mening: ”att den naturliga medkänslan med andras lidande icke får leda till åtgärder som för Sveriges del måste skapa hittills okända problem av ödesdiger art.”

Även vid Lunds universitet växte det fram en opinion mot invandring. Den 6 mars anordnade studentkåren ett möte. Med röstsiffrorna 724 mot 342 antogs vid mötet en resolution som slutade: Vilja vi emellertid framhålla, att en invandring, som medför att främmande element upptagas i vårt folk är skadlig och inför framtiden oförsvarbar.” Resolutionen stöddes av bland annat Hans Nilsson-Ehle från nationella studentklubben i Lund och Sten Carlsson från Svensk-Socialistiska Studentförbundet. Hans Nilsson-Ehle var son till professor Herman Nilsson-Ehle och blev själv professor i romanska språk i Göteborg. Sten Carlsson var son till historieforskaren Gottfrid Carlsson och blev själv professor i historia i Uppsala. För att ge en bild av styrkan i motståndet mot judisk invandring kan nämnas att studentkåren i Lund vid den här tiden hade ungefär 2 500 medlemmar.

Den 12 april 1939 gav föreningen Heimdal ut en årsskrift. I inledningen konstaterades att den parlamentariska demokratin inte kunde vara den politiska utvecklingens sista ord. Under rubriken ”Sveriges väl skrev Arvid Fredborg: ”Men att taga befolkningsfrågan till intäkt för import av flyktingar, tillhörande oss väsensfrämmande raser, skulle vara föga mindre än en nationell katastrof. (- - -) Och man skall aldrig tro, att vi som sätta Sveriges rasliga renhet som en hörnsten i vår statsbyggnad, någonsin komma att upphöra att bekämpa alla tendenser att intaga flyktingar av judisk eller annan oss främmande ras.” Han angrep sedan den politik som leder till understödtagaranda och förordade någon slags samlingsregering, som tydligen skulle grundas på andra principer än allmänna val: ”Män som behövas måste träda till.” Fredborg bidrog med ytterligare en artikel: ”Europa 1939”. Han redovisade hur Tyskland genom besättandet av Böhmen-Mähren erhöll ett tillskott av materiel som väl behövdes för att neutralisera Storbritanniens enorma rustningstakt samt hur Tysklands nya områden erbjöd ypperliga basmöjligheter för ett företag mot Polen.

Våren 1939 gjorde regeringen en framställning till riksdagen om anslag till flyktingars uppehälle och utbildning. Dittills hade flyktingarna enbart fått hjälp från privat håll för sitt uppehälle. I riksdagen pläderade socialdemokrater och folkpartister för en generösare flyktingpolitik. Bondeförbundet yrkade avslag på anslaget på 500 000 kronor i båda kamrarna. Man ansåg att pengarna borde användas till den egna befolkningen, men det förekom också klart främlingsfientliga argument. Bondeförbundaren Otto Wallén utgick i sin argumentering ifrån att pengarna skulle användas till judiska flyktingar. Han kunde tänka sig att hjälpa dessa flyktingar i utlandet, men: ”låt oss icke taga in dem och lära dem yrken i Sverige, så att de bliva konkurrenter till svenska yrkesmän och så småningom assimileras med den svenska folkstammen. Den asiatiska folkstammen passar icke i sällskap med vår hyggliga svenska folkstam. (- - -) Låt oss visa humanitära känslor, om det gäller att skicka pengar utomlands och sända judar till utlandet, men låt svenskt arbete förbehållas svenskarna och låt oss hålla det svenska blodet rent.” Stöd för sitt motstånd fick Bondeförbundet från högerhåll. Högerledaren Fritiof Domö uttryckte sig inte lika grovt som Wallén, men hans motstånd mot stöd till flyktingar var tydligt: ”Ett annat förhållande, värt särskild uppmärksamhet, är att den nuvarande flyktingstocken till mycket stor del utgöres av judar. Utan att på något sätt vara avogt inställd till dessa – jag beklagar mycket den antisemitism som utbreder sig i Europa, och den agitation, som i denna fråga drives i vårt land måste jag framhålla det ömtåliga problem, som nämnda förhållande utgör. Vi är lyckliga att inte ha något judeproblem i det här landet, men vi måste akta oss för att skaffa ett sådant.”

Trots att man i Sverige hade god kännedom om de förföljelser som judarna utsattes för i Tyskland och Österrike hade Sverige fram till krigsutbrottet endast släppt in omkring 3000 judar.

Jakten på kommunister

Under 1930-talet hårdnade klimatet för kommunisterna. Redan vid sekelskiftet 1800/1900 inrättades en speciell avdelning vid Stockholmspolisen som hade till uppgift att övervaka den framväxande arbetarrörelsen. Avdelningen benämndes ”Detektiva polisen”. Vid första världskrigets utbrott inrättades Polisbyrån, som var direkt underställd generalstaben. I slutet av kriget skildes polisbyrån från generalstaben och hamnade hos Stockholmspolisen. År 1923 begränsades byråns verksamhet till att bli en kontrollbyrå för utlänningar. I stället fick en avdelning inom Stockholmspolisen till uppgift att syssla med statsfientlig verksamhet. Från 1920-talet inriktades verksamheten främst på övervakning och registrering av kommunister. På 1930-talet intresserade man sig också för nazister, men den verksamheten var av betydligt mindre omfattning. När statspolisen inrättades 1933 hamnade såväl kontrollbyrå för utlänningar som spioneripolisen där. År 1939 inrättades säkerhetstjänsten och fick då ansvaret för övervakningen av politiska ytterlighetsriktningar.

År 1918 förefaller således generalstabens övervakningsverksamhet ha upphört. Men senast 1928 återupptogs verksamheten. Då utfärdade nämligen generalstabschefen tjänstgöringsbestämmelser för en upplysnings- och underrättelsebyrå (UB). Byrån skulle förhindra spioneri för främmande makts räkning och ”följa och motarbeta den antimilitaristiska rörelsen och handlägga därmed sammanhängande ärenden.” UB ingick i generalstabens utrikesavdelning och utgjorde centrum i ett landsomfattande system av övervakningsofficerare som sträckte sig ned till regementsnivå. UB samarbetade med polismyndigheter i synnerhet med statspolisen och polisen i Stockholm. UB:s verksamhet beskrevs i en orienterande översikt 1934 som ”systematisk och omsorgsfull insamling av material” om de samhällsomstörtande partierna. Dessa sammanfattades som ”kommunisterna”. Kommunisterna skulle inte bara övervakas då de visade tendenser till straffbara handlingar utan ”måste ständigt hållas under uppsikt”. Även kommunismen närstående organisationer som Sovjetunionens vänner och Antifascistisk kampfront borde hållas under

uppsikt. Stamanställda, civilanställda och värnpliktiga skulle också övervakas. Övervakningen av värnpliktiga beskrevs som ”ofta mycket givande”. Även informationer och iakttagelser som kunde förefalla oväsentliga togs till vara ”ty erfarenheten visade att även den minsta information kunde komma till nytta”. Det är värt att särskilt notera att övervakningsverksamheten inriktades enbart på kommunister och kommunister närstående och att ambitionen var att övervaka kommunisternas hela verksamhet och inte enbart den som hade militär anknytning. Det insamlade materialet ordnades i register. På ett ställe i översikten omtalas att UB hade tillgång till ett kartotek omfattande mer än 100 000 personer, vilka var kända eller misstänkta kommunister.

År 1933 tillsattes Kommittén angående statsfientlig verksamhet och verkade till 1935. Förslaget kom från högerledarna Arvid Lindman och Ernst Trygger, som såg ett hot från kommunismen. Att förslaget gick igenom kan ha berott på att Hitler tagit makten i Tyskland och att nazismen sågs som ett hot av socialdemokraterna. Av det material som kommittén lämnat efter sig framgår tydligt antikommunismen inom krigsmakten. Varje regemente eller motsvarande myndighet avgav yttrande. Genomgående sågs kommunistisk verksamhet som ett allvarligt hot. Från Generalstabens sida krävdes en hårdare lagstiftning mot statsfientlig verksamhet och också förbud mot kommunistiska partier. Den fara som nationalsocialisterna skulle kunna utgöra berördes inte i Generalstabens yttrande. Sommaren 1936 debatterades i riksdagen de förslag som Kommittén angående statsfientlig verksamhet presenterat. Förespråkare för ett förbud av kommunistiska partier kom från Folkpartiet, Bondeförbundet och högern. Förslaget föll på grund av att andra kammaren sa nej.

År 1937 inrättades den militära underrättelseavdelningen. Från början hade avdelningen förutom underrättelsetjänst även hand om informations- och personalärenden. Chef för avdelningen var generalmajor Carlos Adlercreutz. Även en civil säkerhetstjänst inrättades initiativet kom från Adlercreutz. I december 1937 överlämnade chefen för Försvarsstaben Olof Thörnell en promemoria till regeringen. Där konstaterades att det ”moderna krigets karaktär” gjorde det nödvändigt att inrikta censur och övervakning inte enbart på militära förhållanden. Denna promemoria låg till grund för den hemliga säkerhetskungörelse som regeringen utfärdade den 10 juni 1938. Kungörelsen undertecknades av socialminister Gustav Möller. Enligt säkerhetskungörelsen skulle säkerhetstjänsten vid krig och krigsfara ”förhindra överbringande av krigsunderrättelser till obehöriga”. Den skulle övervaka och kontrollera post-, telefon- och radiotrafik samt trafiken på järnväg och väg-, sjö- och luftförbindelser. Vidare ingick i uppgifterna att ”spana efter misstänkta personer”. Säkerhetstjänsten blev således både spanings och censurorgan. För riksdagen blev säkerhetstjänsten känd först i mitten av januari 1943 och för en bredare allmänhet först 1948, då den så kallade Sandlerkommissionen lade fram sitt betänkande. Chef för säkerhetstjänsten blev underståthållare Eric Hallgren. Enligt regeringens instruktion skulle säkerhetschefen samråda med Försvarsstaben för att förbereda säkerhetstjänstens verksamhet. Av instruktionen framgick också vilka som skulle vara undantagna från säkerhetstjänstens övervakning. Det var svenskar som var kända för oförvitlighet och vilkas medborgerliga anseende höjde dem över varje misstanke att vilja utföra och till obehöriga överbringa krigsunderrättelser. Efter framställning från Hallgren trädde vissa delar av säkerhetskungörelsen i kraft hösten 1939 och i sin helhet 12 april 1940 efter det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9 april.

Till den oförvitliga skara som undantogs från säkerhetstjänstens intresse hörde uppenbarligen den tidigare nämnde Robert Paulson. Efter att under befäl av Carl af Petersen ha deltagit i finska inbördeskriget med politisk övervakning återvände han till Polisbyrån. År 1925 startade han tillsammans med en poliskommissarie en detektivbyrå. Verksamheten bestod i att på uppdrag av generalstaben övervaka kommunister. Den första januari 1933 förordnades Paulson till

kriminalöverkonstapel trots att han saknade egentlig polisutbildning. Hos polisen skulle Paulson ha hand om utlänningsärenden. Dessa ärenden överfördes 1938 till Socialstyrelsen och Paulson överfördes då dit. När Paulson 1939 sökte en tjänst som förste byråinspektör vid Socialstyrelsen kunde han visa intyg från statspolisintendent Thulin som var chef för säkerhetstjänstens spaningsbyrå, chefen för försvarsstabens underrättelseavdelning Carlos Adlercreutz och överste Rydberg. Alla tre ansåg att Paulson var mycket lämplig för tjänsten och ”att man för honom kunde hysa det största förtroende.” Paulson blev den direkta orsaken till att den så kallade Sandlerkommissionen inrättades efter kriget. Det skulle visa sig att Paulson lämnat uppgifter om flyktingar såväl till Sveriges inofficiella underrättelsetjänst som till tyskarna. Den inofficiella underrättelsetjänsten inrättades i december 1939 och benämndes G-sektionen fram till 1942 då namnet ändrades till C-byrån. Chef för byrån var under andra världskriget Paulsons chef under finska inbördeskriget major Carl af Petersen.

Västmakterna hade under sommaren 1939 sökt Sovjetunionens stöd mot Hitler. Men Stalin litade inte på västmakterna som han misstänkte helst ville se Tyskland och Sovjetunionen i krig med varandra. Molotov-Ribbentroppakten undertecknades den 23 augusti 1939. Pakten bestod av ett avtal om vänskapliga förbindelser mellan Tyskland och Sovjetunionen och ömsesidig neutralitet om en av staterna hamnade i krig. Till pakten hörde också ett hemligt protokoll om en uppdelning av Östeuropa i en sovjetisk och en tysk intressesfär. Det kortsiktiga motivet för Sovjetunionen att ingå pakten var sannolikt att vinna tid inför ett oundvikligt tyskt anfall. Sovjetunionen tillerkändes speciella intressen i Finland, de baltiska staterna, Bessarabien och östra Polen. Tyskland tillerkändes särskilda intressen i främst västra Polen. Pakten skapade förvirring i synnerhet hos svenska kommunister och nazister. Sovjetunionen hade av kommunisterna setts som bålverket mot nazismen. Sveriges kommunistiska parti (SKP) gick ut med tre paroller. Slå tillbaka varje försök att samordna landets utrikespolitik med någon av parterna i pakten, bekämpa upprustningen som enbart stärker den inre reaktionen och ökar faran för att Sverige skall komma i krig och bekämpa regeringens krisprogram som går ut på att vältra över krisens bördor på de fattigas axlar. Den blivande försvarsministern Allan Vougt skrev efter att Molotov Ribbentroppakten ingåtts den 26 augusti 1939 i *Arbetet* om kommunisterna: ”Underligt vore om inte demokratin skulle utspy dem ur sin mun, gripen av äckel över en människotyp så förnedrad till de oskäligen kräkens nivå, en sådan varietet av slemdjuren som världen aldrig skådat.”

Birger Dahlerus som Görings skickebud

Hermann Göring hade många förbindelser med svenskar. När representanter för Sveriges nationella förbund besökte Tyskland besökte de också Görings Karin Hill. I samband med olympiaden 1936 besökte arvprinsen Gustaf Adolf och prinsessan Sibylla Karin Hill. Göring besökte också flera gånger Eric von Rosen på Rockelsta. Birger Dalerus var under mellankrigsåren chef för SKF:s och Electrolux engelska dotterbolag och 1938 – 1956 chef för Bolinder Fabriks AB. När Dahlerus ville gifta sig med en tyska kolliderade detta med tysk byråkrati i en förmögenhetsfråga. Dahlerus vände sig då till Göring, som hade goda förbindelser med Sverige och hjälpte Dalerus att lösa frågan. Senare hjälpte Dalerus Görings styvson Thomas von Kantzow till en anställning i Bolinder-Munktell. När världsläget försämrades fick Dalerus idén att han skulle mobilisera sina engelska och tyska kontakter för en fredskonferens. En sammankomst mellan Göring och sju engelska affärsmän den 7 augusti 1939 fick dock inga positiva resultat. Göring bestämde sig emellertid för att använda Dalerus som sitt sändebud i London. Den 25 augusti 1939 flög Dahlerus på uppdrag av Göring och utvecklade vid samtal med utrikesminister Halifax möjligheterna till samförstånd med de tyska ledarna. Dahlerus har skildrat sina upplevelser i en bok, *Sista Försöket*. Dalerus var medlem i Riksföreningen Sverige-Tyskland.

Några dagar före krigsutbrottet 1 september 1939 talade Per Albin Hansson inför en facklig kongress på Skansen. Talet sändes också i radio. Hans tal slutade med: "Vår beredskap är god." Statsministern avsåg kanske då inte i första hand Sveriges militära beredskap utan främst den civila beredskapen och försörjningsläget. Många av åhörarna mindes säkert väl situationen under första världskriget.

SVERIGE UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET

Andra världskrigets utbrott

Den 1 september 1939 gick den tyska armén över gränsen till Polen. Två dagar senare förklarade Storbritannien och Frankrike Tyskland krig. Den 17 september anföll Sovjetunionen Polen österifrån. Tio dagar senare kapitulerade Polen.

Sveriges strategiska situation hade försämrats redan genom Molotov-Ribbentroppakten. Men detta blev ännu mer påtagligt när Sovjetunionen flyttade fram sina positioner i Östersjöområdet. Estland, Lettland och Litauen tvingades redan i september-oktober upplåta militärbaser och ingå biståndspakter med Sovjetunionen. För att trygga Leningrads (Sankt Petersburgs) säkerhet krävde Sovjetunionen 1 oktober 1939 att Finland skulle avträda en del av Karelska näset i utbyte mot områden längre norrut och att Sovjetunionen skulle få arrendera Hangö vid inloppet till Finska viken för en tid av 30 år. Den finska regeringen avvisade de Sovjetiska kraven och vände sig till den svenska regeringen med begäran om svensk medverkan i försvaret av Åland. På det sättet aktualiserades på nytt den så kallade Stockholmsplanen. Den finska framställningen stöddes av Rickard Sandler. Den finska propån avvisades dock av regeringen med Per Albin Hansson och Ernst Wigforss i spetsen. Ett nordiskt statschefsmöte hölls den 18 – 19 oktober för att ge intryck av nordisk solidaritet.

Redan vid krigsutbrottet förklarade sig Sverige neutralt. Tysklands syn på neutralitet inkluderade emellertid inte publicistisk neutralitet. Per Albin Hansson höll den 1 september ett radiotal som innebar en anpassning till Tysklands syn. Han yttrade bland annat: ”Vi värdera högt vårt fria ord och ingen hos oss vill förkväva det. Så mycket mera har vi rätt att kräva ansvarskänsla och självtukt vid handhavandet av denna dyrbara gåva.”

Torgny Segerstedt, chefredaktör för *Göteborgs Handel- och Sjöfartstidning* tog tidigt ställning mot nazismen och Hitler. Men det han skrev tilltalade inte alla, inte ens när andra världskriget brutit ut. Mot Segerstedts ”arroganta och hatfyllda skrivelser” protesterade den 18 december 1939 i *Göteborgsposten* köpmännen Richard Berg, Sven Gulin junior och Valerius Hansson. Dagen därpå framfördes i *Göteborgsposten* ett tack till skribenterna från sju framstående redare, bland annat Axel Johnsson, Svenska Amerika Linjen. Senare framfördes liknande synpunkter från 34 Göteborgsadvokater. Från Lund instämde 62 framstående personer. Bland dessa fanns en lång rad professorer och docenter.

Den 30 november anföll Sovjetunionen Finland. Kriget har kallats finska vinterkriget. I denna konflikt förklarade sig Sverige inte neutralt utan icke krigförande. Finland vände sig på nytt till Sverige med begäran om hjälp med Ålands försvar. Regeringen avsåg denna begäran och som en följd av detta avgick utrikesminister Sandler. Krav hade tidigare framförts om att skapa en nationell samlingsregering. Sovjetunionens angrepp på Finland och Sändlers avgång påskyndade koalitionsregeringens avgång och bildandet av en samlingsregering med socialdemokraterna, Bondeförbundet, Folkpartiet och Högerpartiet (Allmänna valmansförbundet och riksdagshögern bildade 1938 Högerpartiet). Högerpartiet leddes av Gösta Bagge. Han förordade bildandet av en ”riksregering”. Därmed menade han att regeringen inte enbart skulle bestå av politiker utan också av inflytelserika personer från organisationer, institutioner och näringsliv. Namn som nämndes var överståthållare Torsten Nothin, SAF:s ordförande, Gustaf Söderlund, LO:s ordförande August Lindberg och Jacob Wallenberg. Det var således ett slags korporativa tankegångar som gjorde sig gällande – ett slags strävan att avpolitisera politiken som funnits inom högern ända sedan det parlamentariska och demokratiska genombrottet.

Fortsatt jakt på kommunister

För kommunisterna innebar Sovjetunionens anfall på Finland att klimatet hårdnade ytterligare. Först förklarade kommunistpartiet att Sovjetunionen förde ett nationellt försvarskrig och att Finland angripit sin fredliga granne. När Otto Vilhelm Kuusinen av Stalin utsågs till statsminister i den regering som skulle ta över när Sovjetunionen vunnit kriget, framställdes kriget som ett inbördeskrig mellan Mannerheims vita bödlar och den finska arbetarklassen. Kuusinen hade efter finska inbördeskriget flytt till Sovjetunionen och där varit sekreterare i Komintern. I kommunistpartiets argumentering fanns dock ett slags avståndstagande från en total sovjetisering av Finland. Den regering som skulle ta över efter Kuusinens seger beskrevs som en ”finsk demokratisk folkfrontsregering”. Det kommande Finland beskrevs heller inte som ”Sovjetfinland” utan som ett ”Folkfrontsfinland”. Dessa beskrivningar kan ses som en viss kommunistisk tveksamhet inför utvecklingen i Finland.

Generalmajor Archibald Douglas, som varit chef för Övre Norrlands trupper (lokalförsvarsförband) blev stabschef vid 2:a arméfördelningen (fältförband) som mobiliserats för uppgifter i Övre Norrland. Chef för arméfördelningen blev general Oscar Nygren, som tidigare varit chef för generalstaben och då yttrat sig om hotet från kommunisterna. Douglas förmedlade till Försvarsstaben vad som närmast kan rubriceras som en kommunistisk upprorsvision. Som ett exempel på kommunisternas propaganda sände Douglas till Försvarsstaben *Norrskensflammans* ledare den 27 oktober 1939. I ledaren förklarades att Sveriges kommunistiska parti (SKP) var redo att ”ta de största offer i kampen för demokrati och nationell oavhängighet” och att Norrbottens folk alltid skulle stödja en strikt neutralitetspolitik, dels att om de pågående militärinkallelserna skulle visa sig vara led i en aggressiv aktion mot Sovjetunionen skulle det ”resas ett folkuppåbud mer omfattande än beredskapsinkallelserna”. Det är uppenbart att det fanns ett samband mellan militärernas syn på kommunisterna och de militära planerna på inmarsch i Finland, som aldrig hade regeringens stöd. Douglas vann gehör för sina synpunkter hos Försvarsstaben. Den 17 november 1939 undertecknade generallöjtnant Thörnell en skrivelse till regeringen med krav på omedelbara åtgärder för att stävja kommunisternas verksamhet. Thörnell utsågs i december till överbefälhavare. Samtidigt var han chef för Försvarsstaben där Axel Rappe var hans närmaste man. När finska vinterkriget brutit ut och partiell mobilisering proklamerats den 2 december ökade intensiteten och detaljrikedomen när det gällde att beskriva kommunistiska aktiviteter. Rykten påstod att kommunisterna via illegala radiosändare rapporterade till Sovjetunionen om pågående trupptransporter. Någon framgång när det gällde att lokalisera radiosändare hade man dock inte. Detta skulle ha kunnat tas som ett tecken på att inga radiosändare fanns, men tolkades i stället som ett tecken på kommunisternas förlagenhet. I ett telegram till Försvarsstaben den 8 december 1939 påstod Douglas att det fanns risk för att kommunisterna förberedde en aktion i Nordskandinavien ”syftande till ett avskiljande av finskspråkiga delar av Sverige och Norge”. Sådana tankegångar hade framförts redan under Krimkriget. Genom att lägga beslag på de finsktalande delarna skulle Ryssland få tillgång till isfria Atlanthamnar. Dessa tankar hade på nytt framförts av Ludvig Douglas (d.ä.), Archibald Douglas far, i slutet av 1800-talet i boken *Hur vi förlorade Norrland*. Men det var inte enbart militärer som drev hatkampanjer mot kommunisterna. Det skedde på alla plan – i politiska församlingar, inom fackföreningarna och på arbetsplatserna.

Vid de svenska regeringsförhandlingarna i början av december krävdes från högerhåll att förbud mot kommunistpartiet skulle skrivas in i regeringsprogrammet. Socialdemokraterna lade fram ett motförslag som riktade sig mot både kommunister och nazister. Slutresultatet blev en formulering om att ”åtgärder mot landsskadlig verksamhet övervägas snarast.”

I jakten på kommunister agerade de militära cheferna i stor utsträckning på egen hand. Redan innan tvångsmedelslagarna trätt i kraft hade man på egen hand organiserat både postkontroll och

telefonavlyssning. I december 1939 uppsöktes försvarsminister Edvin Sköld av general Oscar Nygren som presenterade planer på att inrätta arbetskompanier. Den 14 december beordrades kommandanten för Bodens fästning generalmajor Högberg att inrätta ett arbetskompani. Hit överfördes kommunister, som fanns vid olika förband, men det kallades också in kommunister direkt till arbetskompaniet. Huruvida regeringen var fullkomligt informerad om dessa åtgärder är oklart. Att Sköld gått med på att opålitliga element överfördes till arbetskompanier framgår av ett interpellationssvar som han lämnade i juni 1940, men om han gått med på inkallelser direkt till arbetskompanier är oklart.

I hetsen mot kommunisterna anlidade militärerna nazisten Per Engdahl som föredragshållare. Han tillhörde då Sveriges nationella förbund (SNF). I sina memoarer *Fribytare i folkhemmet* skriver Engdahl: "I början av 1940 fick jag en kallelse från militärledningen i Boden till en föredragsturné i fästningsområdet. Jag fick samtidigt en instruktion, undertecknad av general Douglas, chef för Övre Norrlands trupper, och general Högberg, kommandant i Bodens fästning. I denna instruktion stod det bl.a: 'Han äger att hos truppen injaga hat mot Stalin och hela hans anhang.'" Längre fram berättar Engdahl om det öde som drabbade den som protesterade mot hans budskap: "Det fanns överallt lyssnande öron, och var det någon, som försökte smyga in motpropaganda, hämtades han vid tvåtiden på natten och kördes raka vägen till Vitvattnet, där man förvarade 'opålitliga element'". Den som protesterade mot nazisten Per Engdahl sändes således till arbetsläger för kommunister.

I oktober 1939 fattade riksdagen beslut om att inrätta en fullmaktslag gällande tvångsmedel vid utredning av vissa brott. Härigenom utökades säkerhetstjänstens tvångsmedelsarsenal. Säkerhetstjänsten fick nu möjlighet att kvarhålla post- och telegramförsändelser samt avlyssna telefonsamtal. Redan på samlingsregeringens första arbetsdag den 13 december 1939 förslog justitieminister K G Westman en skärpning av tvångsmedelslagstiftningen. En ny lag trädde ikraft den 10 januari 1940. Denna lag kom på sätt och vis att sluka 1939 års lag. Skillnaden var att 1939 års lag var inriktad på brottsutredning medan 1940 års lag inkluderade även förhindrande av brott. Båda lagarna antogs som provisoriska och skulle i en första omgång gälla till mars 1941, men endast 1940 års lag förlängdes. Under kriget kontrollerades drygt 50 miljoner postförsändelser och mer än 11 miljoner telefonsamtal avlyssnades. Antagandet av 1940 års lag föregicks av viss diskussion mellan kommunistiska riksdagsmän och bland annat den nazistanstuckne och antisemitiske bondeförbundaren Otto Wallén. Kommunisten Senander avbröts av hånfulla skratt, medan Wallén fick bravorop när han yttrade: "Sveriges frihet fordrar att varje svensk underkastar sig de åtgärder som äro nödvändiga. Den som inte gör det, han är inte svensk."

Tidigt lördagen den 13 februari 1940 genomförde säkerhetstjänsten en omfattande razzia riktad mot kommunisterna. 55 personer utsattes för husrannsakan och 45 kommunistiska lokaler genomsöktes. Sju månader senare kunde säkerhetstjänsten konstatera att razzian inte gett det man väntat. Vid husrannsakan i kommunistiska partiets lokaler i Stockholm uppgav säkerhetstjänsten att man funnit uppgifter som kom till användning vid den så kallade Wollweberaffären. Vari uppgifterna bestod har inte framkommit.

Wollweber var tysk kommunist och 1928 – 1933 ledamot av den preussiska lantdagen och 1932 – 1933 ledamot av den tyska riksdagen. Han var verksam inom Kominterns Västeuropaavdelning. Vid Hitlers maktövertagande flyttade han avdelningens verksamhet till Danmark. År 1940 flydde han till Sverige. Wollweber var ledare för en sabotageorganisation som bildats redan på 1930-talet och som var inriktad på fartygssabotage. I Sverige stals sprängmedel i Kiruna och lagrades på olika håll i landet. I det mycket stora målet mot organisationens medlemmar dömdes totalt 11 personer till långa fängelsestraff för att ha stulit och förvarat sprängmedel samt varit delaktiga i "förödelse å fartyg". Wollweber dömdes till tre års straffarbete.

År 1944 utlämnades han till Sovjetunionen. Efter kriget återvände han till Tyskland och blev 1955 chef för Östtysklands ministerium för stats säkerhet (STASI). Tage Erlander nämner i sina memoarer Wollweberligan som ett exempel på hur kommunister kunde lockas att begå handlingar som var fientliga mot det egna landet. Det torde dock stå klart att Wollwebers verksamhet inte riktade sig mot Sverige utan mot Nazityskland och fascisterna i Spanien.

I mars 1940 infördes en lag om transportförbud för skrifter som under längre tid framhårdade i en samhällsfarlig tendens. Lagen skulle gälla ett år i taget och förlängdes under de tre närmaste åren. Genom en kungörelse förbjöds spridning av löpsedlar för transportförbjuden tidskrift. De tidningar som drabbades redan i mars 1940 var *Ny Dag*, *Arbetartidningen*, *Norrskensflamman* och *Sydsvenska Kuriren*. Förbudet gällde till 26 mars 1943. *Sydsvenska Kuriren* lades dock ned redan den 28 april 1942. Ture Nermans antinazistiska tidning *Trots Allt* drabbades under perioden 26 april 1940 – 25 januari 1941 och nazisttidningen *Sverige Fritt* 20 april 1940 – 19 oktober 1942. Från våren 1940 tillämpade regeringen en rent administrativ metod för att utan rättegång beslagtagna tidningar, vars innehåll kunde antas vara stötande för främmande makt. Man stödde sig då på tryckfrihetsförordningen, där det förutsattes att den publicerade skriften vållat missförstånd med främmande makt. De tidningar som drabbades tillhörde främst vänsterpressen. Vid upprepade tillfällen beslagtogs också *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* och *Trots Allt*.

Något av en kulmen på aktionerna mot kommunisterna nåddes natten den 3 mars 1940 genom attentaten mot tidningen *Norrskensflamman*, varvid fem personer omkom. Bland dessa fanns en mor och hennes två barn. Fadern var internerad på ett arbetskompani. För att bistå militären i jakten på kommunister hade stadsfiskalen i Luleå Ebbe Hallberg och journalisten vid *Norbottenskuriren* Hedenström organiserat en sexmannakommitté. Hedenström var medlem i SNF. I kommittén ingick utöver de två nämnda kapten Svanbom, som var adjutant hos generalmajor Reutersvärd, förste järnvägsbokhållaren Elof Rydberg, *Norbottenkurirens* platschef i Gällivare Arvid Johansson och Ragnar Holmberg som förestod *Norrländska Socialdemokratens* Luleåredaktion. Före attentatet hade Svanbom och Hedenström föreslagit generalmajor Douglas att *Norrskensflamman*s tryckeri skulle rekvireras för militära ändamål. Douglas hade då kontaktat sin gode vän justitieminister K G Westman, men regeringen ville inte ha någon rekvisition. För att stoppa *Norrskensflamman* planerade då Svanbom, Hallberg och Hedenström ett attentat. Attentatet genomfördes av Hedenström och tre fänrikar vid Ing 3 i Boden. Efter attentatet samlades attentatsmännen hos kapten Svanbom där man skålade i champagne. Stadsfiskal Hallberg uppehöll sig då vid attentatsplatsen. De skyldiga avslöjades bland annat genom att experter från Kriminaltekniska institutet anlätades. De skyldiga fick i rådhusrätten lindriga straff. I Hovrätten skärptes straffen och Högsta domstolen fastställde hovrättens dom. Hallberg avled innan målet var slutfört. Han hade dessförinnan förklarats sinnessjuk och hade också gjort sig skyldig till andra brott bland annat förskingring. Hallberg försvarades av advokat Sven Hallström, en av grundarna av Nationalsocialistiska blocket (NSB). Generalmajor Douglas förnekade all kännedom om attentatet och sina memoarer *Jag blev officer* omnämner han attentatet som ”den hemska brandolyckan i Norrskensflamman hus”.

Även på andra platser än Övre Norrland inrättades arbetskompanier. Det visade sig så småningom att även personer som inte var kommunister hamnade på arbetskompani. Efter ingripande från försvarsminister Sköld utfärdade överbefälhavaren i slutet av 1941 bestämmelser som innebar att verksamheten avstannade. Det fanns dock kvar arbetskompanier ända till hösten 1943.

Stämningen inom officerskåren

Under sin vistelse i Boden var Per Engdahl inkvarterad på A 8 och intog sina måltider på

ingenjörtruppernas officersmäss. Där gick enligt Engdahl diskussionens vågor höga. Vid ett tillfälle när de kommit över själva middagen till kaffet och konjaken, frågade översten: ”Hur mycket trupp behöver du för att ta Stockholm? Säg bara till vi ställer upp.” Även om detta kunde uppfattas som ett skämt, vilket Engdahl påstår att han gjorde, visar det arten på den diskussion som fördes.

Att en statskupp diskuterades i militära kretsar framgår av Stig H:son Ericssons memoarer: ”Efter en representationsmiddag i mars 1940 antecknar jag själv: ’Sedan gästerna gått och endast Rappe, Adlercreutz och jag var kvar lade den förstnämnde ut temat regimskifte och frågade mig rent ut om jag skulle vara med och stödja en sådan aktion. Då han emellertid inte kunde klara ut mål och medel, för att inte tala om förutsättningarna, ville jag inte ta ställning till frågan: Att samtalet var intressant är odisputabelt och att det inte lämpligen bör kläs i skrivna ord är lika säkert. Han återkom till sina funderingar ännu en gång på en tågresa från Norrland, men inte ens min nyfikenhet kunde få mig att lyssna på allvar.’” Alf W Johansson berör i sin bok *Per Albin och kriget* också frågan om en militärkupp: ”Överste Axel Gyllenkrok talade öppet med sina kollegor om en militärkupp. Inför militärattachén i Berlin, Anders Forshell lade han ut texten. Det enda som behövdes för en lyckad kupp var att man vann kommandanten i Stockholm och chefen för IV arméfördelningen för saken. Därefter skulle man säkra Skeppsholmen och sedan ta hand om Sverige.”

I den nya regeringen som tillträdde 13 december 1939 fick socialdemokraterna fem statsråd och högern, Folkpartiet och Bondeförbundet två vardera. Utrikesministerposten besattes av yrkesdiplomatén Christian Günther.

Redan medan förhandlingar mellan Sovjetunionen och Finland pågick diskuterades en svensk frivilligkår och flera militärer intog en aktivistisk hållning. Den 12 december medgav regeringen att en frivilligkår fick bildas. Avsked beviljades fast anställda och värnpliktiga fick tillstånd att vistas utom riket. Omkring 180 svenska officerare enrollerade sig i frivilligkåren och totalt deltog cirka 8 700 svenskar i kriget, varav de flesta i frivilligkåren. Kåren leddes av den 71-åriga generalmajoren Ernst Linder som deltagit i finska inbördeskriget och var personlig vän med Marskalk Mannerheim. Kåren bestod av tre grupper. Chef för tredje gruppen var Martin Ekström, som också deltagit i finska inbördeskriget och var ledare för Nationalsocialistiska blocket. Vid månadsskiftet februari-mars 1940 blev Linder chef för den finska Lapplandsgruppen. Befälet över grupp 1 och 2 övertogs då av Arthur Nordensvan, som även fick en finsk bataljon under sitt befäl. Nordensvan tillhörde undertecknarna av uppropet för bildandet av Riksföreningen Sverige-Tyskland.

Även inom marinen fanns officerare som intog en aktivistisk hållning. Amiral Stig H:son Ericson, chef för marinen 1953 – 1961 nämner i sina memoarer ett brev han fick från dåvarande flaggkaptenen Helge Strömbäck: ”Flaggkaptenen skrev till mig: ’Jag är av den bestämda uppfattningen att vi måste redan nu göra fullt klart för oss att om ryska stridskrafter går mot Åland då är det vår skyldighet mot nutid och framtid att utan tvekan klämma till med allt vi kan prestera av sjö- och flygstridskrafter för att slå ut den ryska flottan.’”

I början av finska vinterkriget kunde Finland med viss framgång slå tillbaka den sovjetiska offensiven. Men situationen försämrades efter hand. Finland begärde att Sverige skulle medge överförande av reguljära förband i ett slags frivillig form. I januari föreslog general Thörnell att hela militära formationer skulle tillåtas delta på finsk sida.

Genom diplomatiska kontakter hade Sverige erfarit att Sovjetunionen eftersträvade en fredlig uppgörelse med Finland och från svensk sida var man angelägen om ett snabbt fredsslut. Från engelsk och fransk sida förelåg nämligen planer på att via Norge och Sverige sända trupper till den finska fronten. Avsikten var emellertid inte enbart att undsätta Finland utan också att komma i

besittning av de svenska malmfälten och stoppa Sveriges export av järnmalm till Tyskland.

Den 11 februari bröt ryska trupper igenom den finska fronten på Karelska näset. I mitten av februari befann sig Finlands statsminister Ryti och utrikesminister Tanner i Stockholm. Anledningen var de inledda fredskontakterna men också ett försök att få ytterligare stöd från Sverige. Fortsatta sändningar av förnödenheter och materiel utlovades men tankar på att överföra hela förband till Finland avvisades. De aktivistiska stämningarna inom officerskåren tog sig i mitten av februari uttryck i en mer eller mindre samordnad offensiv. I det sammanhanget utnyttjades socialistpartiets ledare Nils Flyg som i både riksdagen och *Folkets Dagblad* argumenterade för Finlands sak. Bland de Flyg hade kontakt med fanns bland annat överste Gyllenkrok. Bland tidningar som intog en aktivistisk hållning fanns också *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* med Torgny Segerstedt och *Eskilstunakuriren* med J A Selander. Tage Erlander nämner i sina memoarer en beredning som skulle ha ägt rum den 22 februari 1940. Axel Rappe skulle då ha föreslagit att svenska trupper uppgående till 200 000 man tillsammans med finska trupper skulle stabilisera fronten på Karelska näset.

I början av mars avvisade både Norge och Sverige en framställning från England och Frankrike om att få sända trupper över Narvik och Haparanda till Finland. De finsk-ryska fredsförhandlingarna ledde den 13 mars 1940 fram till ett fredsfördrag. Finland tvingades avträda betydligt större områden än vad Sovjetunionen från början begärt och Hangö utarrenderades till Sovjetunionen under 30 år.

Olof Lagercrantz var liksom flera kulturpersonligheter engagerad i frivilligkåren och redigerade tidningen *Den Frivillige*. Efter fredsslutet skrev han: ”Vårt Sverige som vi älskade svek sitt broderland, svek sig självt, svek allt vad tro och heder heter. Vi skämmas nu inför våra finska bröder. Vi låge idag hellre stupade därute vid fronten, än tvingades återvända till ett land, som alltjämt styres av en vanärans och neslighetens regering.”

Fredsavtalet mellan Finland och Sovjetunionen förändrade inte västmakternas intresse för Norge och de svenska malmfälten. Från tysk sida fanns redan tidigare planer på en aktion mot Norge för att säkra malmtrafiken från Narvik och baser för sjökrigföring mot Storbritannien. Den 16 februari 1940 inträffade den så kallade Altmarsksaffären. Ett tyskt förrådsfartyg med brittiska krigsfångar ombord bordades av brittiska jagare på norskt vatten i Jessingfjorden. Norge sade sig ha varit ovetande om lasten. Från både brittisk och tysk sida kunde händelsen tolkas som ett tecken på att Norge inte kunde hävda sin neutralitet. Den 8 april lade engelsmännen ut mineringar på norskt vatten som en förberedelse för invasion. I kapplöpningen om Norge hann emellertid Tyskland först genom invasionen av både Danmark och Norge den 9 april 1940. I den uppkomna situationen förklarade sig Sverige neutralt.

När Tyskland anföll Norge landsatte de allierade en expeditjonskår bestående av engelska, franska och polska trupper i Norge. Operationen hade framgång i Narviksområdet där de tyska trupperna hamnade i en utsatt position. Den 14 april kallade utrikesminister Günter till sig bland annat marinchefen Fabian Tamm, ingenjör Birger Dahlerus och Gunnar Häggglöf. Sveriges sändebud i Berlin Arvid Richert hade meddelat att Herman Göring snarast ville tala med förtroendemän för den svenska regeringen. I den delegation som sändes till Berlin ingick de tre nämnda. Gunnar Häggglöf uppger i sina memoarer, *Samtida vittne*, att han fick ett intryck av att hela idén med en delegation kom från Birger Dahlerus. Häggglöf uppger vidare att han av statsrådet Herman Eriksson informerades om att det var Eriksson och Wigforss som insisterat på att Häggglöf skulle ingå i delegationen eftersom de inte litade på Tamm och Dahlerus. Vid besöket hos Göring avgav Tamm en försäkran om att Sveriges självklara politik var att till det yttersta försvara sin neutralitet mot envar som försökte kränka den. Göring var nöjd med denna deklARATION. Följande dag fick Tamm även träffa Hitler. I ett brev till Hitler den 19 april deklarerade Gustaf V Sveriges

fasta beslutsamhet att avisa varje kränkning av sin neutralitet. Hitler svarade den 24 april. Han uttryckte ingen tvekan om den svenska neutraliteten men missnöje över den svenska pressen.

Socialdemokraternas traditionella demonstrationståg den 1 maj 1940 inställdes för första gången sedan 1890 och ersattes av medborgartåg tillsammans med de borgerliga partierna. Under devisen ”Frihet är det bästa ting” tågade i Stockholm i tåten för medborgartåget Gunnar Andersson från LO, Andersson i Rasjön från Folkpartiet, Gösta Bagge från Högern och Per Albin Hansson mot Gärdet där man slöt upp kring neutraliteten och försvarsviljan. Sveriges kommunistiska parti samlade få deltagare, vilket kan förklaras av den förföljelse som kommunisterna var utsatta för. Socialistiska partiet, vars ledare Nils Flyg redan börjat beskyllas för samröre med nazisterna, samlade däremot förhållandevis stora skaror. Beslutet om medborgartåg skapade en del upprörda känslor bland arbetarna. Medborgartåg anordnades även 1941, men därefter återgick man till den traditionella ordningen.

Den 10 maj 1940 ingick Dahlerus och Häggelöf i en ny delegation som under Tamms ledning besökte Göring. De anlände till Berlin den 11 maj. Den 10 maj hade Tyskland startat sin offensiv på västfronten och Göring inledde med att tala om att redan efter ett dygn kunde man konstatera att Hollands försvar var brutet. Därefter tog Göring upp Narviksproblematiken. Från svensk sida förklarades att den svenska regeringen inte ansåg sig kunna medge transitering av trupper, vapen och ammunition genom Sverige. Vid den redovisning som gjordes för regeringen efter denna resa förklarade Tamm att han som militär måste dra slutsatsen att Tyskland måste komma att vinna kriget.

Nederländerna kapitulerade den 14 maj. Men för de tyska trupperna i Narviksområdet var situationen prekär. Den 16 maj kallades Sveriges minister i Berlin Arvid Richert till den tyske utrikesministern Joachim von Ribbentrop. Tyskland begärde nu att få transportera krigsmaterial och manskap genom Sverige för att kunna driva ut västmaktsstyrkorna från Narviksområdet. Den 17 och 18 maj sammanträdde Utrikesnämnden. Den 17 maj diskuterades krav framförda från tyska beskickningen om att genom Sverige få hemtransportera ”skeppsbrutna” sjömän från Narvik. B Denna framställning tillmötesgicks. Den 18 maj hade Richert kommit hem från Tyskland och kunde redovisa de krav som framförts av von Ribbentrop. Tyskarna begärde att få transportera tre tåg lastade med bland annat tungt artilleri. Regeringen hade redan diskuterat frågan och beslutat att avslå framställningen. Den högsta militärledningen hade dock en annan uppfattning. Detta berörs av Stig H:son Ericson i dennes memoarer *Knopar på logglinan*. Han citerar där ur sin dagbok: ”Det blev en dramatisk dag. Kl 11 kallades operationsavdelningscheferna till Rappe, som kommit från den tillfälligt sjuke ÖB. Minister Richert, som varit hemma från Berlin en dag hade budskap från Ribbentrop – som lär ha övertagit Görings roll som vakare över åtgärderna i Norden – att tyskarna önskar fri genomfart för 100 vagnar med material till Narvik! Richerts bestämda uppfattning var att Tyskland skulle gå anfallsvis tillväga, om detta inte accepterades. Särskilt som det blivit en prestigefråga för Hitler att driva Narviksoperationen, som han igångsatt mot militärens råd. Rappe förklarade omedelbart att ÖB:s ståndpunkt var att vi borde tillåta passagen inför risken av krig. Rappe hade anslutit härtill och försvarsministern var meddelad. (- - -) Under pågående diskussion anlände bud med regeringens beslut att säga nej till transporterna.”

Det belgiska försvaret kapitulerade den 28 maj. Den 27 maj – 4 juni evakuerades den brittiska expeditionskåren från Dunkerque. De allierade trupperna i Narviksområdet gav upp striderna och utskeppades den 3 – 7 juni varvid Norges kung och regering följde med till England. De norska trupperna kapitulerade den 10 juni. Den 14 juni föll Paris och den 22 juni kapitulerade Frankrike.

Genom att de norska trupperna kapitulerat ansåg den svenska regeringen att situationen när det gällde transitering av tyska trupper och materiel genom Sverige kommit i ett nytt läge. När man från tysk sida den 15 juni begärde fri transitering av krigsmateriel och personal genom Sverige

beslutade regeringen den 18 juni att tillmötesgå de tyska kraven. Det var nu den så kallade permittenttrafiken började. Även krigsmateriel transporterades. Totalt torde cirka två miljoner tyska soldater ha blivit transporterade genom Sverige. Ett svenskt förbehåll i sammanhanget var att den tyska styrkan i Norge inte fick öka genom trafiken. Det skedde också transporter från Trondheim via Östersund till Nordnorge.

Ett kungligt svenskt medlingsförsök

Natten mellan den 17 och 18 juni kom ett telegram från Sveriges minister i London Björn Prytz. I telegrammet redogjorde Prytz för ett samtal han haft med en tjänsteman i det engelska regeringskansliet. Tjänstemannen hade förklarat att det fanns ett intresse för att nå en kompromissfred med Tyskland. Den stora frågan den 18 juni var permittenttrafiken och det var anledningen till att Sveriges minister i Berlin Arvid Richert var hemma i Sverige. Richert tog del av telegrammet och vid återkomsten till Berlin berättade han för den tyske diplomaten Ernst von Weisäcker om telegrammet. Efter dessa samtal togs frågan i Sverige inte upp förrän vid en konselj i Båstad den 23 juli. Gustaf V redovisade då som sin uppfattning att det skulle vara oklokt av britterna att inte ta reda på villkoren för en fredlig uppgörelse med Tyskland. Vid en ny konselj den 26 juli tog Gustaf V på nytt upp frågan och sade sig själv vara beredd att gripa in som medlare. Enligt vad justitieminister K G Westman uppger i sin dagbok hade kungen förklarat ”att om inte regeringen ville sondera i Tyskland, skulle han göra det i alla fall. Gustav Möller bedömde detta som ett faktum, som vi alla borde ha reda på: ”Men nyheten togs utan parlamentariskt pedanteri.” Birger Dahlerus, som redan innan andra världskriget brutit ut fungerat som Hermann Görings skickebud hade både skriftligt och i samtal direkt med statsministern rapporterat att Göring i samtal med honom understrukt hur viktigt det var för hela Europa att kriget kunde avslutas och att den svenske kungen var den ende som kunde få till stånd fredsförhandlingar. Per Albin Hansson noterade i sin dagbok den 29 juli: ”Göring framkastat önskan om fredsmedling.” Enligt K G Westmans och Fritiof Domös dagböcker redovisade Per Albin Hansson vid en ny beredning den 30 juli sitt samtal med Dahlerus och sade sig ha kommit till uppfattningen att man kanske borde göra en fredspropå. Sköld var först tveksam, men då England knappast hade möjlighet att segra, borde man möjligen agera. Wigforss var tveksam, likaså Möller, vilken dock inte ville hindra försöket. Övriga tillstyrkte. Den 30 juli noterade Per Albin Hansson i sin dagbok: ”Talat med kungen om hänvändelse till England och Tyskland.” Den 3 augusti noterade Per Albin Hansson att hänvändelsen var gjord. Den hade följande lydelse:

Såsom statschef i ett av de få helt utanför kriget stående europeiska länderna anser jag det i detta ögonblick för min plikt att till Storbritanniens och Tysklands statschefer erbjuda mina bina officia för åvägabringande av kontakt mellan dessa båda makter, för den händelse de båda makterna skulle önska genom dylik kontakt undersöka möjligheterna för fred. Jag hemställer om meddelande, huruvida Ni mottager mitt erbjudande. Samma hänvändelse göres samtidigt till(konungen av England resp. tyske rikskanslern). Därest från båda sidor jakande svar ingår, skall jag underrätta härom. I annat fall får erbjudandet anses förfallet, och anser jag det vara min skyldighet att ej yppa något om vad som förekommit.

Det svenska medlingsförsöket blev resultatlöst. Hitlers svar kom redan den 6 augusti. Han tackade för anbudet men ansåg att förhandlingar var omöjliga och meningslösa. Det brittiska svaret kom i mitten av augusti. I ett brev från utrikesminister Lord Halifax till Christian Günther erinrades om alla nazisternas grymheter i Norge, Danmark, Nederländerna, Belgien och Luxemburg. Den brittiska regeringen såg ingen anledning att frånga tidigare deklarerade villkor för fred, garantier

för alla staters frihet och oberoende. Enligt diplomaten Gunnar Hägglöfs memoarer hade Churchill fått ett vredesutbrott, när han fått kännedom om medlingsbudet och talat om den infame kungens osmakliga inblandning och uppfattat erbjudandet som tyskinspirerat. Garantier för alla staters frihet och oberoende förefaller inte ha fått stort utrymme bland de svenska politikerna. I riksdagens remissdebatt i augusti talades om den fruktansvärda kampen mellan två nationer, om den olyckliga Versaillesfreden och om den nya tid som Europa stod inför. Allan Vougt socialdemokratisk riksdagsman, chefredaktör för *Arbetet* i Malmö och senare försvarsminister ansåg inte enbart att Nationernas förbund misslyckats utan också att demokratierna i Europa misslyckats. Han yttrade bland annat: ”Nu framträder från tysk sida en mycket stark ambition att organisera Europa bättre än vad de demokratiska staterna och Nationernas förbund ha kunnat göra, och man måste säga att en sådan ambition är tacknämlig, varifrån den än kommer.” I en ledare i *Arbetet* den 27 juli hade han bland annat skrivit: ”Vi har ingen rätt att betvivla ärligheten i den tyska ambitionen att skapa ett bättre Europa.”

Det är uppenbart att många i Sverige sommaren 1940 hade uppfattningen att Tyskland skulle segra i det pågående kriget. De var heller inte få som önskade en tysk seger och de hade inte sällan höga positioner i samhället.

Jagarepisoden

Sommaren 1940 inträffade en händelse som benämns jagarepisoden. Sverige hade inköpt fyra jagare från Italien. Dessa fördes hem till Sverige under befäl av kommendörkaptenen av andra graden Torsten Hagman. Vid hemfärden uppbringades jagarna vid Färöarna av engelska flottan. Sannolikt var engelsmännen rädda för att jagarna skulle hamna i tyska händer. Sedan engelsmännen försäkrats om att Sverige skulle försvara sig oavsett vem som anföll släpptes jagarna. Att kommendörkapten Hagman överlämnat jagarna till engelsmännen utan strid medförde emellertid upprörda känslor inom marinen. Den 22 juni skrev kommendörkapten Croneborg, som då tjänstgjorde vid Marinstaben i sin dagbok: ”De italienska jagarna beslagtagna av engelsmännen vid Färöarna. Oerhört! Hagman och besättningarna synas ha lämnat jagarna utan motstånd. Den svenska krigarären synes därmed fläckas.”

Den 26 juni efter det att jagarna släppts skrev Croneborg i sin dagbok: ”Flottans och sjöofficerskårens heder och anseende är i stor fara.” Den 18 juli var Croneborg tillsammans med ett par andra sjöofficerare hemma hos amiral Östberg. De diskuterade då möjligheterna att rädda flottan från förfall och beslutade om en aktion för sjöofficerskårens anseende med anledning av fallet Hagman. Den 20 juli noterade Croneborg att Östberg kommit upp efter ett besök hos justitiekanslern, som tydligen inte ville göra något åt fallet Hagman. Tillsammans med en annan sjöofficer upprättade därför Croneborg en promemoria om sjöofficerskårens heder och anseende för att utnyttjas av amiralen, som då även han tog avstånd från Hagmans uppträdande. (Med amiralen avsåg Croneborg sannolikt viceamiral Tamm) Hagman blev ställd inför krigsrätt som friade Hagman. Croneborg konstaterade då i sin dagbok: ”Krigsrätten friar Hagman men konstaterar att jagarnas överlämnande måste anses strida mot krigsmannaplikten! Det visar sig sålunda att denna plikt icke tillmätas alltför högt värde i det demokratiska Sverige.” Den 24 augusti kunde dock Croneborg med tillfredsställelse notera att amiral Ehrensvärd, som var chef för kustflottan utfärdat en hemlig kustflotteorder med följande lydelse: ”Jag förbjuder mig underlydande chefer att under någon som helst förevändning överlämna dem underställt fartyg till främmande makt. Flaggans heder går främst.” Men den 27 september var Croneborg missnöjd igen och skriver: ”Vid dagens konselj befordrades Hagman, Gester och Samuelsson till kom.kapt 1. gr o Ursell till kom.kapt 2. gr. Hjältarna från Färöarna har därmed fått sin belöning.”

Det går naturligtvis att spekulera i vad som hänt om Hagman gjort motstånd och

engelsmännen sänkt eller med våld tagit de svenska jagarna.

Svenska studiebesök i Tyskland och andra kontakter med Nazityskland

I augusti 1940 ingicks en finsk-tysk överenskommelse, enligt vilken Finland fick tyska vapenleveranser mot att de gav Tyskland rätt att transitera trupper över finskt område till det ockuperade Norge. Avtalet påminde om Sveriges avtal men var mer långtgående genom att Tyskland fick rätt att gruppera underhållsförband på finskt territorium och på så sätt fick en fast fot i Finland. Det finska avtalet skiljde sig också på det sättet att det ursprungligen var en rent militär överenskommelse mellan tyska Luftwaffe och Finlands överbefälhavare Mannerheim, som fått statsminister Rytis och möjligen president Kallios, men inte hela regeringens medgivande.

Inom samlingsregeringen hade diskuterats om andrakammarvalet 1940 med tanke på det rådande utrikespolitiska läget skulle skjutas upp. Dessutom var många inkallade till militärtjänst. Valdeltagande blev dock hela 70,3 procent. Socialdemokraterna fick 134 mandat och egen majoritet i riksdagens andra kammare. Högerpartiet förlorade två mandat och fick 42. Folkpartiet förlorade fyra mandat och fick 23. Bondeförbundet förlorade åtta mandat och fick 28. Sveriges kommunistiska parti (SKP) förlorade två av sina fem mandat. Socialistiska partiet förlorade alla sina sex mandat. De nationalsocialistiska partierna ställde inte upp i valet. Från borgerligt håll tolkades valresultatet som ett stöd för den förda politiken. Inom Bondeförbundet fanns dock kritiska röster mot koalitionsregerandet som ansågs ha orsakat partiets tillbakagång.

De snabba tyska framgångarna under våren 1940 hade fått somliga att tro på möjligheten av ett snabbt fredsslut. Men hösten 1940 torde det stått klart att kriget skulle bli långvarigt. För Sverige innebar detta att det blev nödvändigt att trygga folkförsörjningen på lång sikt. Sverige var beroende av import från Tyskland av bland annat kol, kemikalier och maskiner av olika slag. Vad Sverige å sin sida exporterade till Tyskland var förutom järnmalm också trävaror, papper, kullager och stål. Importen från Sverige var av vital betydelse för Tysklands ekonomi och krigsförmåga. I det handelsavtal som Sverige hade träffat med britterna 1939 hade de gått med på fortsatt normal export till Tyskland. Men för Sveriges livsmedelsförsörjning var det betydelsefullt att kunna handla även med andra. För att öppna sjötrafiken västerut var det nödvändigt att träffa avtal med både Tyskland och Storbritannien om den så kallade lejdtrafiken. Den innebar att ett mindre antal svenska fartyg längs bestämda router förmedlade varuutbyte med en del icke krigförande länder, framför allt i Latinamerika och fram till i december 1941 även USA. Trafiken avbröts i april 1941 på grund av missnöje från det tyska amiralitetets sida, men kom igång på nytt i juli samma år efter att Tyskland angripit Sovjetunionen och Finland inträtt i kriget på Tysklands sida. Lejdtrafiken innebar att Sverige kunde exportera bland annat papper och pappersmassa och tillförde Sverige varor som spannmål, ris, kaffe, mineraloljor och bomull.

I Berlin hade Sverige tre militärattachéer, överste Curt Julin-Dannfeldt (armén), överste Harald Enell (flyget) och kommandörkapten Anders Forshell. Forshell meddelade i en skrivelse den 3 juli 1940 att de tre inbjöds till en studieresa genom de av Tyskland ockuperade länderna Holland, Belgien och Frankrike. Resans slutmål var Paris. Rapporterna från resan är genomgående positiva. Den 2 augusti åkte tre flygofficerare på studiebesök till Tyskland. I den rapport som lämnades efter resan framhölls att det var tre förhållanden som störde Sveriges relationer till Tyskland. Det var pressen, nedskjutning av flygplan som kommit ur kurs och radiosändningar angående femtekolonnen som ansågs anspela på Tyskland. I juli 1940 inbjöd det tyska högkvarteret en svensk officersdelegation till en resa för att studera de avslutade krigsoperationerna i Belgien och Frankrike. Försvarsstaben utsåg sju officerare. Till ledare utsågs generalmajor Archibald Douglas. Med på resan var bland annat den blivande arméchefen C A Ehrensvärd, som var krigsplacerad vid 2.a armékåren vid gränsen mot Norge. Enligt sina

memoarer förvånades Ehrensvärd över att svenska legationens personal förutom Julin-Dannfeldt föreföll vara övertygade om en tysk seger i det pågående kriget. Enell förebrådde Ehrensvärd för att 2.a armékåren besköt tyska plan som flög över gränsen till Sverige. Sådant gjorde enligt Enell dåligt intryck i Tyskland.

I sina memoarer berättar Archibald Douglas att hans bror Robert i samband med rundresan kom till Berlin. De hade då inte träffats sedan 1935 då Archibald Douglas son, som var i diplomatisk tjänst gifte sig med en tyska, dotterdotter till furst Philipp zu Eulenburg. Robert Douglas berättade att Hitler efter sitt maktövertagande kallat till sig representanter för de tyska storgodsägarna till vilka Robert Douglas hörde. Hitler hade försäkrat att de inget hade att frukta från hans sida om de var lojala. Efter detta hade Hitler redovisat sina planer för framtiden och dessa hade han till punkt och pricka följt. Archibald Douglas frågade om Hitler också skulle anfälla Sovjetunionen och svaret blev ja.

I september 1940 var det dags för en ny resa. Den nya delegationen bestod av sju marinofficerare av vilka en var den blivande chefen för marinen Helge Strömbäck. Höjdpunkten även på denna resa var Paris. Enligt rapporten från resan fick delegationen ett mycket starkt intryck av det moderna Tyskland och det tyska folkets inneboende kraft. Redan den 27 augusti beslutade försvarsminister Per Edvin Sköld att utnämna Tysklands militärattaché i Sverige generalmajor Bruno von Uthmann till kommendör av Svärdsorden. Motiveringen var den stora roll han spelat i samband med de svenska officerarnas studiebesök. Utnämningen föranledde kritik i bland annat *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*. Ännu värre blev det när överbefälhavaren Olof Thörnell den 7 oktober mottog den tyska Stora Örnens Orden. Den 17 oktober mottog Thörnell ett brev från generalöverste Nicolaus von Falkenhorst som gratulerade till utmärkelsen. Falkenhorst utsågs i februari 1940 till att planera och genomföra invasionen av Norge. Han kvarstannade i Norge till 1944 som chef för ockupationsarmén. Han dömdes av en brittisk militärdomstol till döden för krigsförbrytelser, men fick straffet ändrat till 20 års fängelse. Han släpptes 1953. Som ytterligare ett tack för svenska officerares besök i Tyskland inbjöds von Uthmann och den tyske översten Petersen, som var övertygad nazist och hade spelat en framträdande roll när Köpenhamn ockuperades, till att följa 2.a armékårens fälttjänstövningar. Bakom inbjudan stod chefen för Lantförsvarets kommandoexpedition Henry Kellgren. Det är svårt att tro att inbjudan gjordes utan försvarsministerns och överbefälhavarens kännedom. Den blivande försvarsministern chefredaktören för *Arbetet* Allan Vougt läxade upp dem som kritiserat Thörnells mottagande av den tyska orden: ”Det är (- - -) oanständigt att taga denna akt av hövlighet från tysk sida – som en militär självfallet inte kan avvisa – till anledning för allehanda förgripliga utläggningar.”

Samtidigt med de svenska officersdelegationernas rundresor i de ockuperade länderna skedde en rad andra studiebesök med militär inriktning av officerare och andra. Svenskarna studerade militärpsykologi, förplägnadstjänst, luftskydd, fältprästernas verksamhet, krigssjukvård och social omvårdnad. Två majorer från flygvapnet gjorde en studieresa våren 1941 och tre marinofficerare studerade under en vecka den tyska ubåtsutbildningen. Prins Bertil var en av de marinofficerare som i maj 1941 gjorde en studieresa till bland annat Danzig och Gothenhafen.

Sommaren 1940 inbjöd tyska utrikesministeriet 16 svenska journalister till en studieresa i Tyskland och de ockuperade områdena i väst. Resans höjdpunkt var även nu Paris. Sven Aurén från *Nya Dagligt Allehanda* var inte lika positiv som de flesta andra. Parisarna och parisiskorna var sig olika, de verkade grå, böjda och deras steg tunga. Aurén såg inte en människa som log.

Den 23 januari 1941 startade ett tio dagars besök i Sverige av 18 tyska chefredaktörer och diplomater. En av de svenska reseledarna var chefredaktören för *Socialdemokraten*, riksdagsmannen Rickard Lindström. Enligt vad Ivar Andersson uppger i sina memoarer var han outtröttlig vid bordet och bågaren. Bland annat besöktes LO och Kooperativa Förbundet.

Arvprinsen Gustaf Adolf och prinsessan Sibylla hade mottagning på Haga slott, På Etnografiska museet välkomsttalade Sven Hedin. Industribesök gjordes i Sandviken, Gävle, Sundsvall och Borlänge.

Kontakter mellan Sverige och Tyskland förekom också på de vetenskapliga och kyrkliga områdena. På det kulturella området var kontakterna omfattande. Ofta redovisades dessa kontakter i tidningen *Sverige-Tyskland*. Hösten 1940 anordnades ett veckolångt akademikermöte i Rostock. Fem svenska professorer deltog. I Stockholm startade Deutsche Akademi som ägnade sig främst åt språkundervisning. Bland lärarna fanns Professor Erik Wellander. Tyska skolan startade sin verksamhet 1 september 1941. Erik Wellander blev inspektör för skolan. Utöver vad som förekom i svenska skolor ingick politisk skolning och raslära. Skolan firade Hitlers födelsedag och vid skolan fanns underavdelningar av Hitlerjugend och Deutscher Mädel. I februari 1941 besökte en tysk studentkör Stockholm och Lund. Kungl. Dramatiska teatern gjorde i juni ett gästspel i Berlin där man framförde Strindbergs Gustaf Wasa. Den tyska svarsvisiten kom i november 1941 då Die Staatsoper i Hamburg på Operan i Stockholm framförde Friskyttan av Carl Maria von Weber.

Andra världskriget medförde att Sveriges internationella idrottsutbyte hindrades. Ordförande i Sveriges Riksidrottsförbund (RF) och Sveriges Olympiska kommitté (SOK) var från 1933 respektive 1934 arvprinsen Gustaf Adolf. Till högsta ledningen inom RF hörde också Bo Ekelund, som också ingick i SOK, Ernst Bredberg och Torsten Tegnér. Ordförande i Svenska friidrottsförbundet var från 1936 Bo Lindman. Bredberg och Lindman var officerare. Bo Ekelund och Bo Lindman ingick i Försvarsfrämjandets styrelse. Bo Ekelund och Torsten Tegnér var dessutom medlemmar i Riksföreningen Sverige-Tyskland.

Den stora händelsen på idrottsområdet 1940 var friidrottslandskampen mellan Finland, Sverige och Tyskland den 7 -8 september. Enligt Per Olof Holmäng som skrivit avhandlingen *Idrott och utrikespolitik* talar det mesta för att det tyska deltagandet var ett finskt initiativ. Det skulle då ha ingått som ett led i finska strävanden att efter vinterkriget närma sig Tyskland. Gunnar Richardson pekar i sin bok *Beundran och fruktan – Sverige inför Tyskland 1940 – 1942* på att det finns källmaterial som tyder på att Hitler var direkt pådrivande eller rent av tagit initiativet.

Förhandlingarna som föregick landskampen sköttes av arvprinsen Gustaf Adolf, Ernst Bredberg, Bo Ekelund och Bo Lindman. Trelandskampen innebar att det blev fritt fram för idrottsutbyte med Tyskland. År 1941 anordnades en rad landskamper. Utöver dessa landskamper deltog enskilda idrottsmän i en rad tävlingar i Tyskland. Tillställningarna hedrades också genom närvaro av höga företrädare för Sverige. Vid fotbollslandskampen den 4 oktober hälsade både kungen och kronprinsen på båda lagens spelare. På läktaren fanns Per Albin Hansson som också deltog i en bankett efter matchen.

Enligt planerna skulle VM på skidor vintern 1940 arrangeras av Norge. Efter andra världskrigets utbrott lät den Internationella Skidfederationens (FIS:s) president normannen N R Östgaard genomföra en skriftlig omröstning inom styrelsen om huruvida VM skulle inställas. 10 av 12 ledamöter röstade för inställande. 1941 års VM skulle enligt beslut av FIS styrelse äga rum i Cortina. Detta beslut skulle emellertid bekräftas av en kongress. Någon sådan kom inte till stånd. När Tyskland ockuperat Norge följde Östgaard, som ingick i kronprins Olovs stab, med den norska regeringen till London. Då ingrep den svenske vicepresidenten överste Carl Hamilton och förklarade att han trätt i Östgaards ställe. Italien som sommaren 1940 inträdde i kriget på Tysklands sida ville ha sitt VM. Svenska Skidförbundet hade inga betänkligheter mot att betrakta tävlingarna som ett regelrätt VM trots att norska idrottsmän inlett en idrottsstrejk. Ett nytt norskt skidförbund hade bildats på order av Quislingregimen men detta var inte medlem i FIS och borde egentligen inte få delta i VM. En norsk skidlöpare deltog i VM. Han var gift med en tyska och bodde München.

Våren 1941 presenterade RF planer på att i februari 1942 arrangera Nordiska spel i vinteridrott. Sådana hade inte arrangerats sedan 1926. Bakom planerna stod Ernst Bredberg, Bo Ekelund och den svenske skidgeneralen Sixtus Jansson. Arvprinsen Gustaf Adolf lovade att ställa upp som ordförande i organisationskommittén. Planerna diskuterades bland idrottsledare och sportjournalister vid en sammankomst 4 april. Förvåningen var stor och vissa invändningar restes, men dessa var i de flesta fall av praktisk art som kort planläggningstid och osäkra vinterförhållanden. I stort sett var reaktionerna positiva med ett undantag den gamle storlöparen Edvin Wide som var sportjournalist på *Socialdemokraten* som den 6 april skrev: ”Nordiska spel 1942 – men Norge då? Vad skall man där tänka och tro om planerna? Storstjärnorna diskvalificerade på livstid – idrottslivet dött – ledarna avsatta eller omhändertagna – tidningar med ryggrad försvunna.”

Planeringen fortsatte trots att Tyskland sommaren 1941 anföll Sovjetunionen och att Finland slöt upp på Tysklands sida. Betänkligheterna ökade och fler och fler riktade kritik mot planerna. Bengt Ahlbom som var sportjournalist vid den Tysklandsvänliga *Stockholmstidningen* var dock entusiastisk och såg spelen som en ”fest i det vintergrå”. Edvin Wide kom med ytterligare kritik och Torgny Segerstedt skrev den 22 augusti: ”Quislingarna har misslyckats i sina försök att locka idrottsfolket in i de av dem stiftade sammanslutningarna. De har endast fått ett avskrap att ansluta sig. Är det sådant, man vill inbjuda till att tävla i Stockholm?”

I Norge förvärrades samtidigt situationen. I Oslo proklamerade tyskarna undantagstillstånd den 10 september 1941 och lät samtidigt arkebusera två fackföreningsledare. Kritik mot de planerade spelen kom därefter att framföras även på tidningarnas ledarsidor. Vid kontakter som organisationskommittén hade med regeringen fick kommittén klart för sig att man inte önskade att de planerade spelen skulle genomföras. Organisationskommittén gav sig dock inte så lätt utan uppvaktade utrikesdepartementet. Det blev dock ett nytt nej till spelen.

Svenska eftergifter till Tyskland

På svenskt militärt håll fortsatte tidigare kontakter med finsk militär. I januari 1941 reste generalmajor Peyron tillsammans med major Björk och Sveriges militärattaché i Helsingfors major Gösta von Stendingk omkring i norra Finland där svenska trupper enligt finska planer skulle sättas in. Den finske generalstabschefen generallöjtnant Heinrich hade i slutet av januari 1941 besökt Berlin och då framfört önskemål om tyska insatser i Petsamoområdet. Finlands iver att uppehålla nära kontakter med Sverige dämpades under våren 1941. Samtidigt kunde Sveriges militärattaché i Helsingfors meddela att de tysk-finska kontakterna intensifierades och de han hade talat med föreföll inställda på att delta i ett tyskt krig mot Sovjetunionen. Under våren 1941 reste svenska stabsofficerare omkring i norra Finland, men då fanns det fler tyska officerare där än svenska.

Redan under våren 1941 hade den svenska utrikesledningen fått klart för sig att Tyskland avsåg att anfälla Sovjetunionen. För Sverige gällde det att i den situationen motverka de tyska önskemålen om uppladdning i norra Finland för att därigenom bli komprometterat och bundet för framtiden. Redan i mars 1941 framfördes från Tyskland önskemål om att transitera ”ersättningsmanskap” till Nordnorge på järnväg genom Sverige. I verkligheten handlade det om uppladdning inför den kommande operationen Barbarossa. Relationerna mellan Sverige och Tyskland var vid den här tiden ansträngda eftersom Tyskland inte uppehållit ekvivalensen mellan nord- och sydåkande permittenter till och från Norge. Den tyska framställningen om järnvägstransporter avslogs. För att i någon mån mildra avslaget förklarades att ersättningsmanskapet kunde få transporteras på svenskt territorialvatten. Före anfallet på Sovjetunionen använde sig Tyskland inte av denna möjlighet.

Tyskland förklarade Sovjetunionen krig den 22 juni 1941. Några dagar efter att Tyskland

förklarat Sovjetunionen krig gjorde Finland också detta. Man motiverade detta med ryska bombningar på finsk mark. Finland ville framställa kriget som en egen kamp, men hade i realiteten redan tidigare förenat sitt öde med Tyskland. Kriget har fått benämningen ”finska fortsättningskriget”. Finland inledde med en offensiv på Karelska näset. Man återtog inte bara det man förlorat i vinterkriget utan erövrade också stora delar av Östkarelen fram till floden Svir mellan Onega och Ladoga. Härigenom fick Finland en kortare och mer lättförsvarad landgräns. Det fanns också i Finland nationella drömmar om att införliva Fjärrkarelen och skapa ett Storfinland. I en dagorder den 11 juli erinrade Mannerheim om ett löfte han avgett redan 1918 att inte sticka svärdet i skidan förrän Finland och Östkarelen var fria. Mannerheim tyckte sig se hur ”ett fritt Karelen och ett stort Finland stiger fram för våra blickar ur mäktiga världshistoriska svall.” Från finsk sida avböjde man dock tyska förslag om att delta i en offensiv riktad mot Leningrad (nuvarande Sankt Petersburg). På Svirfronten rådde det i stort sett lugn fram till 1944.

Inför fortsättningskriget genomförde Finland också en uppladdning runt Hangöområdet som sedan vinterkriget arrenderades av Sovjetunionen och på detta avsnitt sattes en svensk frivilligbataljon in under befäl av generalstabsofficeren överstelöjtnant Hans Berggren. Bataljonen bestod i stor utsträckning av personal som deltagit i finska vinterkriget. Men sedan Finland förenat sitt öde med Tyskland gick det inte att uppamma samma entusiasm för frivilliga insatser som under finska vinterkriget. Martin Ekström som under finska vinterkriget var chef för frivilligkårens tredje grupp var under fortsättningskriget chef för en finsk bataljon som även den sattes in i Hangöområdet. I början av oktober 1941 skulle Ekströms bataljon och den svenska frivilligbataljonen överta ansvaret för Hangöområdet och därför bildades en stridsgrupp av de två bataljonerna. Till chef för denna utsågs Martin Ekström. Detta orsakade upprörda känslor på svenskt håll. Direktör Nils Palme som var föreståndare för Frivilligbyrå för Finland skrev till föreståndaren för Frivilligcentralen i Åbo och talade om den kontrovers som uppstått mellan Berggren och Ekström. Den finske översten Koskimes som stod bakom Ekströms utnämning påstods vara svenskhatare och Palme ansåg inte att det var sakliga skäl bakom att den svenske generalstabsöverstelöjtnanten ställts under befäl av den forne hästskötaren Ekström. Senare anfördes mot Ekström också hans politiska förflutna. Lösningen blev att den svenske översten Arthur Nordensvan blev chef för stridsgruppen. I slutet av november 1941 börjande Sovjetunionen utrymma Hangö och den 6 december kunde den finska flaggan hissas i Hangö. Den 15 december avtackade Mannerheim de svenska frivilliga

Marin Ekström övergick efter detta till civil verksamhet. År 1942 besökte han Tyskland. Han var då inbjuden av Hermann Göring. Det finns även uppgifter om att Ekström var inblandad i värvning av skandinaver till Waffen-SS. Av den svenska frivilligbataljonens personal anmälde sig ett antal till fortsatt tjänstgöring i Finland och en del nya anmälningar kom in. Av dessa frivilliga organiserades ett frivilligkompani. Den första kontingenten återvände till Finland 10 januari 1942 och den 1 februari sattes kompaniet in på Svirfronten. Kompaniet har därför ofta kallats Svirkompaniet. Även vid finska förband tjänstgjorde ett antal svenska officerare.

I samband med Tysklands angrepp på Sovjetunionen kom Tyskland sommaren 1941 med långtgående krav på Sverige. Bland de eftergifter som Sverige gjorde har transiteringen av 163:e infanteridivisionen Engelbrecht, cirka 15 000 man, från Oslo genom Sverige på järnväg till Finland. Men inte minst på det marina området gjordes stora eftergifter.

De tyska kraven vållade en kris inom regering och riksdag. Bland regeringspartierna var man särskilt från socialdemokratiskt håll obenäga att tillmötesgå de tyska kraven. Per Albin Hansson inledde den socialdemokratiska riksdagsgruppens sammanträde. Hans anförande tolkades av flera ledamöter som att Gustaf V hade hotat med att abdikera om inte de tyska kraven tillgodosågs. Inom den socialdemokratiska gruppen gjordes två omröstningar. Först beslutades med 159 röster mot två

att meddela de borgerliga grupperna att man från socialdemokratiskt håll förordade ett avvisande av de tyska kraven. Därefter beslutades med 72 röster mot 59 att om de borgerliga partierna skulle säga nej till detta, så ansåg sig gruppen nödsakad att i enighetens intresse medverka till ett ja till de tyska kraven. Samförstånd inom regeringen uppnåddes genom att man betonade att det rörde sig om en engångseftergift. När Tyskland återkom i augusti och ville transportera ytterligare en division på järnväg genom Sverige avvisades detta krav.

På det marina området framfördes tre krav:

1. Minspärningar på svenskt territorialvatten för skydd av kustsjöfarten och till komplettering av tyska spärrar utläggs efter överenskommelse med den tyska marinen. Örlogsfartyg från Sovjetunionen tillåts inte passera genom spärrluckorna.
2. Sverige skyddar efter förmåga sjöfarten inom svenskt territorialvatten. Det är önskvärt att genom ändamålsenliga svenska åtgärder säkerställa att det svenska skärgårdsområdet på ostkusten icke av sovjetiska sjöstridskrafter utnyttjas som stödjepunkter eller tillflyktsort
3. Icke-internerings av tyska sjöstridskrafter, som av vilken som helst orsak sökt skydd på svenskt territorialvatten eller i svenska hamnar, inklusive fall då den av folkrätten sanktionerade uppehållstiden av oförutsedda omständigheter överskrids.

På flygets område begärde Tyskland bland annat att tyska flygplan som kom in på svenskt område inte skulle beskjutas och att Tyskland skulle ges möjlighet att upprätthålla kurirtrafik med mellanlandningsplatser på svenskt territorium. På detta område medgavs kurirtrafik med flygplan.

Av de tre punkterna på det marina området bedömdes den tredje vara bekymmersam och kunde inte förenas med gällande neutralitetsregler. Även kraven på flygets område var problematiska. Utrikesdepartementets kommentar uttryckte därför tveksamhet. Marinledningen kommenterade också de tyska kraven. Utläggandet av minor utgjorde inget problem. Man ansåg sig kunna lägga ut ytterligare minspearrar. Härigenom skulle sjöfarten tvingas in på svenskt inre territorialvatten. På det sättet kunde man förbjuda passage av främmande (sovjetiska) örlogsfartyg. Huruvida även sovjetisk sjötrafik skulle förbjudas var en utrikespolitisk fråga. Tyska örlogsfartyg borde kunna passera genom de egna minspearrarna. Det förelåg inga tekniska svårigheter att låta tyska örlogsfartyg kvarstanna längre än de stipulerade 24 timmarna. Förbudet för ubåtar på svenskt territorialvatten borde uppehållas även för tyska ubåtar i undervattensläge. När det gällde tyska ubåtar i övervattensläge skulle en förklaring om haveri godtas utan kontroll. När det gällde att hindra sovjetiska örlogsfartyg att intränga på svenskt territorialvatten framhöll man att detta ingick i marinens neutralitetsuppgifter.

På eftermiddagen den 22 juni meddelades det tyska sändebudet Schnurre att den tyske marinattachén kunde uppta preliminära förhandlingar med de svenska marinmyndigheterna. De 25 juni meddelade utrikesminister Günther Schnurre att division Engelbrecht fick transporteras genom Sverige. Ifråga om överflygningsrätten och rätten för tyska fartyg att gå in i svenska hamnar förklarade Günther att dessa frågor inte kunde lösas på grundval av generella tillstånd eller generell ändring av gällande svenska regler. Schnurre var nöjd ändå och förklarade att man från tysk sida tänkt sig ett medgivande för alla eventualiteter – rena undantagsfall – och inte någon formell överenskommelse. När det gällde mineringarna kom man till snabbt resultat. Redan den 26 juni gav marinchefen order om att lägga ut en minspearr vid Ölands södra udde. Denna minering var en direkt fortsättning på en tysk minering tvärs över Östersjön. Den svenska mineringen lades ut den 28 juni. Informationen om detta på den tyska sidan fungerade dåligt och den 9 juli gick tre stora

hjälpminskryssare, som var på väg hem efter minutläggning i Finska viken, in i den svenska minspärren. Fartygen Tannenberg, Preussen och Hansestadt Danzig sjönk mycket fort.

Den tyske marinattachés rapport om förhandlingsresultaten ger en uppfattning om vidden av det svenska tillmötesgåendet. För att upprätthålla den svenska sjötrafiken skulle eskorteringar inledas den 30 juni. Tyska fartyg kunde vid behov ansluta till dessa. Det svenska inre territorialvattnet skulle vara stängt för alla nationers örlogsfartyg utom tyska och finska, som sökte sig dit under förebärande av nöd och dylikt. Det yttre territorialvattnet skulle vara öppet för alla nationers fartyg i enlighet med internationell rätt. Den tyske militärattachén hade dock erhållit försäkringar om att sovjetiska sjöstridskrafter skulle avvisas. Ifråga om internering av tyska örlogsfartyg som uppehöll sig för lång tid på svenskt vatten nämndes inget i rapporten om att saken skulle prövas från fall till fall. Den tyske marinattachén sade sig också ha uppfattningen att den svenska marinen skulle genomföra åtgärderna med största energi till följd av sin motvilja mot Sovjetunionen. Det är möjligt att han övertolkade den svenska välviljan när det gällde internering av tyska örlogsfartyg. I varje fall återkom han den 2 juli i detta ärende och erhöll då en precisering av ställföreträdande försvarsstabschefen generalmajor Samuel Åkerhielm: ”I händelse av nöd eller haveri (bränslebrist) – vilket i fråga om tyska stridskrafter kommer att bedömas välvilligt – kan inlöpande i dessa områden medgivas av vederbörande bevakningsfartyg. Det föreligger intet principiellt hinder att ett utlöpande ur området ifråga sker i annan riktning än inlöpandet.”

För att den tyska krigsmaktens kontakter med den svenska krigsmakten skulle kunna ske på ett smidigt sätt kom man överens om att tyskarna skulle vända sig direkt till försvarsstaben och de tre försvarsgrenarna. De tyska militärattachéerna behövde således inte gå den vanliga vägen över kommandoexpeditionen. I en VPM (vördsam promemoria) motiverade Samuel Åkerhielm detta arrangemang. Saken framlades för försvarsminister Sköld av kabinettssekreterare Erik Boheman. Den 26 juni fick Åkerhielm besked om att promemorian godkänts. Sköld hade enligt vad Åkerhielm skriver i sin dagbok av regeringen utsetts till att hålla reda på militärerna eftersom det på den civila sidan fanns en rädsla för en stark militärledning.

Sveriges marinattaché i Berlin Anders Forshell var i Stockholm den 10 juli 1941. Han fann enligt sin dagbok lösningarna bra och ansåg att han bidragit till detta genom sina brev till marinledningen. Ambassadör Gunnar Hägglöf, som var chef för utrikesdepartementets handelsavdelning 1939 – 1944, nämner i sin bok *Samtida vittne* ett brev, daterat den 22 juni 1941, som Forshell skrev till chefen för marinen, amiral Fabian Tamm: ”Om detta nya krig kommer att tillsammans med Finland av Tyskland föras till ett segerrikt slut, vilket jag personligen anser bli fallet inom kort tid, utan att svensk insats i någon form göres för att medverka till vår arvfiendes likviderande – då är det slut med Sveriges militära framtid (- - -). Om storkriget, vilket jag tror vinnes av Tyskland, Europas nyordning kommer till stånd och dess militära struktur skall avgöras, då kommer enligt min övertygelse ett Sverige, som inget positivt gjort under kriget, att sjunka ned till Danmarks status, Finland att tillgodoses på vår bekostnad i norr och vår krigsmakts saga vara all.”

Den 14 juli 1941 utgick en skrivelse från arméstaben angående rekrytering av svenska officerare till att tjänstgöra vid tyska förband på östfronten. I sin dagbok omnämner Sveriges överbefälhavare 1944 – 1951 Helge Jung ett samtal han haft med C A Ehrensvärd, försvarsstabschef 1944 – 1947 och chef för armén 1948 – 1957, den 18 december 1945. Ehrensvärd hade då berättat att Axel Rappe hade varit mycket intresserad av att gå i tysk tjänst. Rappe hade tänkt bli kårchef och ville ha Ehrensvärd till stabschef. Skrivelsen från arméstaben återkallades några dagar efter den 14 juli, tydligen därför att man i Berlin var av en annan uppfattning i denna fråga än tyska legationen i Stockholm.

Nytt kungligt agerande

I ett avsnitt i boken *SVERIGE och NAZITYSKLAND – Skuldfrågor och moraldebatt* skriver Gunnar Richardson om kungens agerande bakom ryggen på regeringen 1941. Trots sitt misslyckade medlingsförsök sommaren 1940 gav Gustaf V inte upp tanken att agera som fredsmäklare. I ett telegram från utrikesdepartementet till den svenske ambassadören i Ankara i januari 1941 meddelades att kungen planerade ett nytt medlingsförsök, nu ”gärna om så kan ske i samverkan med påven”. Telegrammet skulle vidarebefordras till den tyske ambassadören i Ankara Franz von Papen. Om något medlingsförsök gjordes under våren 1940 är oklart.

Några planer på att agera fredsmäklare mellan Tyskland och Sovjetunionen hade inte Gustaf V. I ett av kungen författat utkast till brev till Hitler från oktober 1941 påtalade Gustaf V den fara som bolsjevismen utgjorde för hela Europa och framförde sina lyckönskningar till de tyska krigsframgångarna på ostfronten:

Jag har behov av att personligen helt öppet skriva om en fråga, som ligger mig varmt om hjärtat och som är av största vikt för mitt land. Det är den ryska frågan. Jag tror att det (för framtiden) är av stor betydelse att Ni känner min åsikt om denna. Redan efter det sista världskriget har jag insett vilken stor fara bolsjevismen inte endast för oss i Norden utan också för hela Europa var och alltjämt är. För den skull vill jag helt öppet uttala mitt hjärtliga tack för att Ni beslutat att om möjligt slå ned denna pesthärd. Jag gratulerar till den redan uppnådda framgången.

Kungen avslutade brevet: ”Mit meinem hertzlichen Gruss bin ich, lieber Reichskanzler Ihr ergebener GustafR.”

Av handlingar i Gustaf V arkiv framgår att utrikesminister Günther sett utkastet och inte haft något att erinra under förutsättning att brevet fick formen av ett personligt meddelande till Hitler, om vilket regeringen var okunnig, men han önskade dock först tala med statsministern. Denne motsatte sig bestämt att kungen avsände brevet. Gustaf V lät då 28 oktober 1941 kalla upp den tyske ministern i Stockholm prins Victor av Wied, som telegraferade innehållet i brevet till Ribbentrop för vidare befordran till Hitler. I sin dagbok skildrar Per Albin Hansson hur han lyckades hejda kungen genom att påtala att ”Ers majestät är icke någon enskild, utan Sveriges konung”. Gustaf V sände således brevet utan statsminister Per Albin Hanssons vetskap. Kort därefter fick Gustaf V ett drygt fyra sidor långt tackbrev från Hitler, som med uppriktig glädje tagit emot budskapet via ambassaden i Stockholm. Hitler slutade sitt brev med: ”Mit bestem Gruss bin ich Euer Majestät ergebenster Adolf Hitler”.

Affärerna med radiomajoren och överstelöjtnant Emil Fevrell

Belysande för stämningen inom krigsmakten är ”affären” med radiomajoren. Denne var egentligen överstelöjtnant och hette Arvid Eriksson. I början av andra världskriget informerade han ofta i radion om försvarsfrågor. Sommaren 1941, efter att regeringen gett tillstånd till transitering av den tyska divisionen Engelbrecht genom Sverige, höll han ett föredrag i Skåne. När han kom tillbaka till Stockholm blev han kallad till arméchefen Ivar Holmqvist, som förebrådde honom för hans uttalanden. Arméchefen var särskilt missnöjd med att Eriksson understrukt att transiteringen var en engångsföreteelse. Eriksson svarade att han citerat statsminister Hansson och ecklesiastikminister Bagge. Arméchefens svar var att han i fortsättningen borde avhålla sig från offentliga uttalanden. När Eriksson framhöll att det var hans medborgerliga rätt att uttala sig i denna typ av frågor, hemställde arméchefen att han frivilligt skulle begära inplacering på övergångsstat. Eriksson vände sig då till försvarsminister Sköld och berättade vad som förevarit. Detta stämplades som illojalitet, men efter ingripande av Sköld kunde inte Eriksson utmönstras.

Men det blev inga fler uttalanden i radion. Kort efteråt blev Eriksson kommenderad till Boden, därefter till Dalsland, Skillingaryd och Gotland.

Denna ”affär” kan jämföras med affären Fevrell. Överstelöjtnant Emil Fevrell var fortifikationsofficer och var en av dem som uppvaktade Hitler på dennes femtioårsdag. Fevrell hamnade i blåsväder när Sven Aurén den 3 juli 1942 publicerade en artikel i *Nya Dagligt Allehanda* med uppgift om att Fevrell på en officersmäss i fleras närvaro uttalat sig i ordalag som igenkändes från den nazistiska propagandan. Bland de närvarande fanns bland annat den blivande professorn i filosofi Ingemar Hedenius, som nedtecknade händelsen på 18 maskinskrivna ark, vilka han överlämnade till LO:s pressombudsman Ragnar Casparsson. Denne meddelade i tidningen *Fackföreningsrörelsen* att anmälan gjorts till högre myndighet. Få dagar senare upprepade Fevrell sin bravad och det blev nya skrивerier. Casparsson skrev då: ”Ingen har lyckats avpressa herr Sköld en förklaring. Försvarsministern är stum och döv.” Efter detta blev LO:s ordförande August Lindberg anmodad att tillsammans med Casparsson inställa sig hos statsministern. Med vid mötet var också LO:s andre ordförande Gunnar Andersson. Sköld kallades in. Han sade sig inte vara säker på att Fevrell var nazist. Gunnar Andersson sade sig ha hört att generalmajor Douglas ämnade ställa de lösmynta inför krigsrätt. Han ansåg att Aurén och Hedenius kränkt privatlivets helgd när de gav offentlighet åt vad Fevrell sagt på en officersmäss. Dessutom borde han ha gått tjänstevägen. Denna uppgift bekräftades av en utredning som gjordes av Militieombudsmannen. Vid ett förhör som hölls satt Fevrell bredvid chefen för I 20 som ledde förhöret. Alla vittnen hade lägre grad än Fevrell och Aurén var inte närvarande. Fevrell blev dock så småningom skild från sin tjänst.

Affären Fevrell ger en bild av de åsikter som kunde framföras på en officersmäss. Om Fevrell hade trott att han var omgiven av meningsmotståndare hade han sannolikt avstått från att framföra sina åsikter. Det var Aurén och Hedenius som var avvikare och mot dem var generalmajor Douglas beredd att ingripa.

Emil Fevrell anlätades 1940 som militär expert i målet mot den så kallade Rickmanligan. Målet var en omfattande process och gällde statsfientlig verksamhet riktad mot malmtransporterna till Tyskland. Under tiden 13 april – 7 maj 1940 anhölls totalt 33 personer misstänkta för sabotageförberedelser. Upprinnelsen till anhållandena var ett brev som observerats av den allmänna postkontrollen. I brevet omnämndes en engelsman Alfred Rickman, som agent för den engelska underrättelsetjänsten. Av de anhållna dömdes fem personer för ”anskaffande och förvaring av sprängämne i uppsåt att förstöra eller skada annans egendom, samt för mottagande av gåva för att riket skada.” Huvudmannen Rickman dömdes till åtta års fängelse. En svenska och en tysk dömdes till tre och ett halvt års fängelse. Svenskan fick dock av HD sitt straff sänkt med ett år. En annan engelsman dömdes till fem års straffarbete men HD sänkte straffet till ett år. Den femte dömdes till dagsböter för brott mot förordningen om explosiva varor. Det är naturligtvis anmärkningsvärt att en känd nazist anlätades som expert i målet. Anmärkningsvärd är också den promemoria som upprättades av åklagaren Werner Ryhninger:

Krigsföräderibrott kan även begås mot en med riket i krig förbunden krigsmakt (S.L. 8:6 st.2 enligt nuvarande lydelse). Med hänsyn till det labila läget, varunder sabotageligan arbetade – då Narviksituationen ju innebar åtminstone eventuell risk för engelsk invasion i Nordsverige – synes man vara befogad att även sätta sabotageförberedelserna i samband härmed. Om en dylik invasion skett, är det ju uppenbart att Tyskland inskridit för att hjälpa Sverige att möta densamma. Ett sabotagebrott i en dylik situation mot malmexporten över Oxelösund måste ju i varje fall anses såsom mot Tysklands – alltså en med oss i krig förbunden makts – krigsmakts riktad handling. Att förberedelse till eventuellt krigsföräderibrott förelagat torde därför vara klart.

Attentat och samarbete mellan svensk och tysk polis

Den 19 juli 1941 exploderade ett tyskt ammunitionståg i Krylbo. Det får nu anses klarlagt att det var brittiska Special Operations Executiv, som låg bakom attentatet. Avsikten kan ha varit att tåget skulle explodera först när det anlät till Oslo.

Den 17 september 1941 sprängdes tre jagare när de låg för ankar i Hårsfjärden. 33 personer omkom och 17 skadades. Vilka som låg bakom attentatet har aldrig blivit klarlagt. Ett motiv för de allierade skulle ha kunnat vara att varna Sverige för att inte gå för långt i eftergiftspolitikerna och att försvaga eskortresurserna så att det blev lättare att angripa tyska transporter. På högerhåll fanns en del som ansåg att attentatet var en bolsjevistisk aktion.

Sverige drabbades på många olika sätt av kriget. Till en av de mest uppmärksammade händelserna hör att den svenska ubåten Ulven försvann den 16 april 1943. Den hittades den 5 maj och bärgades den 1 augusti. Ubåten hade blivit minsprängd och hela besättningen 33 man omkom. En annan uppmärksam händelse var att det svenska passagerarfartyget Hansa torpederades den 24 november 1944 på färd mellan Nynäshamn och Visby varvid 84 människor omkom. Vraket lokaliserades 1988 och det har därefter fastställts att det sänktes av en rysk ubåt.

Samarbetet mellan svensk och nazitysk polis inleddes redan 1938 och den formella anledningen var då Ernst Wollwebers kommunistiska sabotageorganisation. Den svenska polisen fick information om personer som tyska säkerhetstjänsten betraktade som sovjetagenter och ”andra terrorister” och ”en översikt ur kriminologisk och ideologisk synpunkt av den personkrets inom vilken fartygssabotörerna fanns”. Den svenska polisen fick också en förteckning över de frivilliga svenskar som tagits tillfånga av Francotrupporna. I utbyte lämnade den svenska polisen uppgifter från förhörprotokoll. Svenska poliser deltog också i en konferens i Hamburg vars syfte var att komma tillrätta med fartygssabotagen.

Vid andra världskrigets utbrott avbröts samarbetet, men på tyskt initiativ återupptogs samarbetet i mars 1941. Då vistades i Berlin som gäster hos tyska underrättelsetjänsten övervakningschef Martin Lundqvist tillsammans med kommissarie Erik Lönn, vars byrå var inriktad på agenter från Sovjetunionen och svenska kommunister, och överkonstapel Nils Fahlander vars byrå var inriktad på de allierades agenter. Säkerhetschefen hade inhämtat socialminister Möllers klartecken för resan. Svenskarna överlämnade uppgifter om Wollweberaffären, Rickmanligans sabotageförsök och om fem personer som dömts för handelsspionage. Tyskarna överlämnade en lista över tyska kommunister som man misstänkte vistades i Sverige. Hösten 1941 utvecklades samarbetet ytterligare. I november anlände två SS-män till Stockholm. Den officiella anledningen var utredningen av Wollweberaffären, men de stod till förfogande även i andra ärenden bland annat sprängningen av ammunitionståget i Krylbo. SS-männen återvände till Tyskland i början av 1942, men en av dem gjorde upprepade återbesök. Det utväxlades också brev. Från tysk sida informerades man bland annat om Kominterns verksamhet. Det mesta informationsutbytet tycks ha handlat om olika personer. Från svensk sida sände man också tidskrifter som var förbjudna i Tyskland och utgavs av tyska flyktingar. Det är tänkbart att det då rörde sig om beslagtagna nummer som ansågs störa relationerna mellan Sverige och Tyskland. Från den svenska polisens sida skedde samråd med UD. Sandlerkommissionen kritiserade efter kriget verksamheten. Bäst hade det enligt kommissionen varit om inte samarbetet återupptogs 1941. I en reservation till Sandlerkommissionens betänkande uttalade Georg Branting: ”Polissamarbetet var, såvitt man nu kan bedöma, en detalj i eftergiftspolitikerna, vid sidan av permittenttrafiken, division Engelbrecht och mycket annat.”

I takt med att de tyska krigsframgångarna upphörde skedde en uttunning av samarbetet och

någon gång under sommaren 1943 började Martin Lundqvist samarbeta med de allierades underrättelsetjänst

Omläggning av den svenska utrikespolitiken

Tillmötesgåendet av de krav som Tyskland förde fram i samband med anfallet på Sovjetunionen blev ett slags kulmen på eftergiftspolitiken. Redan i augusti 1941 avvisades en propå om genomtransport av ytterligare en division. År 1942 avvisades en rad tyska önskemål om utökad transiteringstrafik, utökad tysk flygtrafik samt vissa förmåner när det gällde handelsutbytet. Under 1943 genomfördes den definitiva omläggningen av den svenska utrikespolitiken. Det stod då klart att Tyskland befann sig på defensiven både på östfronten och i Afrika. Samtidigt ökade trycket på Sverige från framför allt USA och England med krav på att transporter av permittenter, vapen och materiel borde upphöra och att handelsförbindelserna med Tyskland skulle skäras ned. Påtryckningarna innebar hot om att lejdtrafiken skulle stoppas. I sammanhanget framfördes krav om att två norska båtar skulle tillåtas löpa ut från Göteborg.

I samband med det tyska angreppet på Norge 9 april 1940 hade den norska regeringen med rättsligt stöd lagt beslag på den norska handelsflottan. Avsikten var att fartygen skulle ställas under den norska sjöfartsdirektionen i London. Vissa fartygsbesättningar rättade sig efter detta medan andra avseglade till Norge eller Tyskland. I Göteborg blev flera fartyg kvar. Beträffande dessa fartyg hade den Norska regeringen avstått rättigheterna till Storbritannien som hyrt båtarna. Trots detta gjorde norska redare, bakom vilka stod ockupationsmakten, anspråk på båtarna. Den svenska regeringen hänvisade från början ärendet till rättsväsendet. Konflikten medförde komplicerade och segslitna förhandlingar. Situationen förvärrades när i början av 1941 fem fartyg avseglade och lyckades ta sig fram till England.

Ärendet vandrade mellan Överexekutorn och Göta hovrätt. Medan ärendet pågick ändrades lagstiftningen så att Överexekutorns beslut blev möjligt att överklaga till Göta hovrätt. Utrikesminister Günther sände en promemoria till Göta hovrätt i vilken bland annat stod: ”Man har från tysk sida icke lämnat något tvivel övrigt om att man kommer att göra svenska regeringen ansvarig för om något eller några av de ifrågavarande fartygen trots de från tysk sida gjorda framställningarna tillåtes lämna svenskt territorialvatten.” Ärendet hamnade slutligen hos Högsta domstolen som i sitt utslag den 17 mars 1942 gick på Överexekutorns linje, vilket innebar att de tio fartyg det gällde var fria att lämna Göteborg.

Den sista mars 1942 gick fartygen under eskort ut i huvudfåran från Göteborg. På internationellt vatten låg tyska krigsfartyg och väntade. Tre fartyg sänktes av tyskarna och tre av sina egna besättningar. Två fartyg nådde fram till England och två Lionel och Dicto återvände till Göteborg. 19 människor dog och 160 hamnade i tyskt koncentrationsläger där 43 avled.

Efteråt framkom att engelsmännen smugglat ombord vapen på fartygen. De tyska fartygen hade nämligen blivit beskjutna. Tyskland protesterade mot detta. Slutet på historien blev att regeringen övergav den tidigare rättsliga linjen och beslutade att fartygen under inga som helst omständigheter fick avlöpa till England. Utrikesminister Günther gav tyskarna ett löfte om att Lionel och Dicto inte skulle få lämna Sverige.

Efter påtryckningar från USA och England, som bland annat hotade att stoppa lejdtrafiken, frångick Sverige sitt löfte till Tyskland. I utbyte lovade England att två oljelastade fartyg skulle få gå till Sverige. Den 19 januari 1943 fick Lionel och Dicto tillstånd att lämna Sverige. Tyskland svarade omedelbart med att stoppa lejdtrafiken, men de två oljelastade fartygen hann anlöpa Sverige. Lejdtrafiken återupptogs i maj efter att engelsmännen lovat att inte göra något utbrytningsförsök förrän tidigast i oktober. De ljusa nätterna gjorde utbrytningsförsök alltför riskabla. Lionel och Dicto lämnade dock aldrig Sverige utan låg efter att lasten lossats för ankar i Brofjorden till krigsslutet. De två fartygen utgjorde ända till krigsslutet objekt för

spionageverksamhet främst för Tysklands räkning. I augusti 1943 upphörde permittenttrafiken och transiteringen av materiel genom Sverige. Ett handelsavtal slöts med västmakterna och den svenska järnmalmstransporten till Tyskland skars ned. USA och England kom emellertid med ytterligare krav. Bland annat ondgjorde man sig över den svenska kullagerexporten till Tyskland. USA antydde rent av att de av misstag kunde komma att bomba SKF:s fabriker i Göteborg. Följden blev att handelsutbytet med Tyskland efter hand skars ned ytterligare. I februari 1945 stoppade på nytt Tyskland lejdtrafiken.

Den svenska flyktingpolitiken under andra världskriget

Vid andra världskrigets utbrott fanns i Sverige redan en restriktiv flyktinglagstiftning och en utbredd negativ inställning till flyktingar och i synnerhet till judiska flyktingar. Fram till krigsutbrottet 1939 hade Sverige enbart släppt in omkring 3000 judiska flyktingar. När Danmark, Norge och de baltiska staterna ockuperades blev det emellertid tydligt att den restriktiva hållningen till flyktingar inte omfattade de som kom från Sveriges grannländer. Efter den sovjetiska ockupationen av de baltiska staterna 1940 flydde tusentals estlandssvenskar till Sverige. Trots att det gått århundraden sedan deras förfäder utvandrat betraktades de som återinvandrare och fick snabbt svenskt medborgarskap. Många norrmän flydde till Sverige efter den tyska ockupationen. I slutet av 1941 fanns det ungefär 3 000 norska flyktingar i Sverige. Tre år senare hade antalet ökat till ungefär 30 000.

År 1941 införde Tyskland utvandringsförbud för judar från tyskkontrollerat område. Massmord på judar förekom bland annat vid Tysklands ockupation av de baltiska staterna. Rapporter om judeutrotning nådde Sverige 1941. I ett handbrev från Sveriges militärattaché i Berlin Juhlin-Dannfeldt 29 oktober 1941 finns uppgifter om massarkebuseringar av judar. Sagesmannen var en svensk furir, som tjänstgjort vid SS. Brevet lästes av överbefälhavaren Olof Thörnell och generalmajor Samuel Åkerhielm, men om innehållet rapporterades vidare är oklart. Hösten 1941 och början av 1942 lade tyskarna sista handen vid de tekniska detaljerna för ett massutrotningsprogram. I Chelmo togs gaskammare i bruk i december 1941 och därefter startade avlivningsfabriker i Auschwitz, Belsen, Majdanek, Sobidor och Treblinka. Information om avlivningsfabrikerna nådde Sverige 1942.

I Norge fanns vid andra världskrigets utbrott omkring 1800 judar av vilka en del var flyktingar. En del av dessa flydde från Norge redan i samband med den tyska invasionen. Efter hand hårdnade situationen för de norska judarna och hösten 1942 började de deporteras till avlivningsfabrikerna. Totalt deporterades 700 – 800 judar. I december 1942 meddelade statsminister Per Albin Hansson till Sveriges sändebud i Berlin Arvid Richert att Sverige var berett att ta emot de norska judarna. Någon framgång i fråga om detta hade dock inte Sverige. Under krigsåren lyckades dock ungefär hälften av den ursprungliga judiska befolkningen i Norge fly till Sverige.

Danmark ockuperades på andra villkor än Norge. Den danska regeringen vägrade att diskutera judefrågan med de tyska ockupanterna. I september 1943 bestämde emellertid Hitler att den ”slutliga lösningen” även skulle inkludera danska judar. Beslutet väckte stark kritik även inom den nazistiska apparaten i Danmark. Efter information om en planerad aktion mot de danska judarna beordrades svenska legationen i Köpenhamn att förse alla danska judar med resehandlingar. Den 1 oktober 1943 erbjöd den svenska legationen i Berlin att de danska judarna skulle kunna interneras i Sverige. Erbjudandet besvarades aldrig. Inför den planerade aktionen mot judarna hann dock flertalet varnas och ungefär 7 000 judar tog sig med båtar av olika slag till Sverige. Ungefär ett par hundra judar blev kvar i Danmark. Dessa deporterades till Theresienstadt i Tjeckoslovakien.

Från Norge kom under andra världskriget ungefär 50 000 flyktingar och från Danmark ungefär 10 000.

Finland som 1941 allierat sig med Nazityskland hamnade efter slaget vid Stalingrad 1942-1943 i en besvärlig situation när det för de flesta stod klart att Tyskland skulle förlora kriget. Som ett led i att få Finland att sluta fred inledde Sovjetunionen vintern 1944 en bomboffensiv mot civila mål. Sannolikt var det bombplan på väg mot Åbo som 22-23 februari 1944 orienterade fel och fällde sina bomber över Stockholms skärgård, Järta, Eriksdal och Strängnäs. Några allvarliga personella skador uppkom inte. Efter en del turer slöts den 19 september 1944 vapenstillestånd mellan Finland och Sovjetunionen. I stilleståndsavtalet ingick att Finland skulle driva ut de tyska trupper som fanns i landet. I samband med att de tyska trupperna drog sig tillbaka till Nordnorge flydde cirka 55 000 människor med 32 000 kreatur till Sverige. Under vinterkriget och fortsättningskriget hade Sverige redan tidigare tagit emot ungefär 70 000 barn.

När Nazityskland sommaren 1941 erövrade de baltiska staterna och trängde fram mot Leningrad (nuvarande Sankt Petersburg) hälsades de av de flesta balterna som befriare. När Sovjetunionen hösten 1944 återtog de baltiska staterna kom tiotusentals baltiska flyktingar till Sverige. Siffrorna är osäkra, men det kan ha rört sig om 25 000 ester och därutöver drygt 4000 letter och drygt 500 litauer. Av balterna flydde ungefär 150 i tysk uniform och skulle senare vålla problem. Flydde till Sverige gjorde också cirka 2 700 tyska soldater.

Under andra världskrigets slutskede gjorde den svenska utrikesledningen insatser för att i första hand hämta hem skandinaver från Tyskland. På olika vägar lyckades man komma i kontakt med den tyska inrikesministern Himmler. I ett första skede uppnådde man att danskar och norrmän sammanfördes i ett läger utanför Hamburg. Senare gick Himmler med på att de transporterades till Sverige genom Röda Korsets försorg i de så kallade vita bussarna. Verksamheten utvidgades till att omfatta även icke skandinaver främst judar och fransyskor. På det sättet fördes ungefär 21 000 människor, varav cirka 6 500 judar, ut ur det sammanfallande Tyskland.

Under slutet av andra världskriget försämrades situationen för judarna i Ungern. Raul Wallenberg ledde då en framgångsrik aktion för att rädda judarna. Genom att dela ut provisoriska svenska pass, så kallade skyddspass, lyckades han undanta tusentals judar från deportation och förintelse.

Vid krigsslutet fanns mer än 185 000 utlänningar i Sverige.

Andra världskrigets utbrott förändrade inte synen på flyktingar i den krets av studenter i Uppsala som 1939 gick i spetsen för protesterna mot invandring av judiska läkare. Före valet 1940, när Norge var ockuperat, stod Per G. Andreen, Arvid Fredborg, Torvald Höjer, Åke Leissner, Per Gunnar Nordin och Gunnar Unger bakom pamfletten *Den svenska linjen*. Syftet med pamfletten var att väcka ungdomens intresse och ansvarskänsla för den allvarliga situation som Sverige befann sig i. I pamfletten kritiserades Per Albin Hansson. Man krävde att kommunistpartiet skulle upplösas. När det gällde nazister nöjde man sig med att "åtgärder borde vidtagas". Men i pamfletten pekades också på problemen med mindervärdiga elements fortplantning och problemen med immigrationen: "Det övervägande flertalet svenskar - och vi utgöra inget undantag - anse vidare vårt folks enhetliga sammansättning vara ett oförytterligt värde. Försök att i större antal placera judiska flyktingar som yrkesutövare i vårt land har vållat stor irritation och skulle även i framtiden skapa konflikter. Immigrationsproblemet är avhängigt av befolkningsfrågan. Det gäller för oss att se till att något behov av immigration ej finnes. (- - -) Men kan man förändra en så komplicerad process som befolkningsutvecklingen utgör? Med Tysklands exempel för ögonen vågar man svara ja."

Pamfletten ledde till en debatt som två år senare resulterade i bildandet av Sveriges konservativa studentförbund, som senare bytt namn till Fria moderata studentförbundet. Till

Konservativa studentförbundet anslöt sig Studentföreningen Heimdal i Uppsala och ytterligare studentföreningar. Agerandet från de inblandade i protesterna mot bland annat judeimporten uppfattades inte som komprometterande inom högern. Arvid Fredborg utsågs senare till *Svenska Dagbladets* korrespondent i Berlin och andra inledde politiska karriärer inom högerpartiet. Fria moderata studentförbundets (Sveriges konservativa studentförbund) tidning har ända sedan starten varit *Svensk linje*. Av *Svensk Linjes* hemsida har så sent som på 2000-talet framgått att tidningen anser sig vara förvaltare av det rika arv som Arvid Fredborg med flera lämnat efter sig: ”I dessa tider behövs det höga tak som Arvid Fredborg skrev om för odlandet av de insikter som kan ta vårt land ur den socialistiska tvångstrygghetens självbedrägliga strupgrepp.” Fria moderata studentförbundet har allt sedan starten fungerat som rekryteringsbas för Moderata samlingspartiet.

Trots att judarnas situation var väl känd omprövade inte heller svenska nazistiska organisationer som Sveriges nationella förbund (SNF) och Svensk opposition (SO, Nysvenska rörelsen) sin inställning till judarna. I samband med att hjälpinsatser för ungerska judar diskuterades sensommaren 1944 skrev *Vägen Framåt* organ för SO: ”(- - -) att det rent mänskligt kan vara synd även om judebarn är en sak – att därför anordna någon svensk-judisk blodsblandning är något helt annat! Det finns tillräckligt med äckliga, krullhåriga, kroknästa jakobsöner som ses arm i arm med nordiskt blonda svenskor på, våra gator och torg! Nästa generation svenskar kommer säkert att se sköna ut och vara försedd med ’det bästa’ arvsanlaget i världen: Fader Abrahams!”

Dagsposten

Ett problem för de så kallade överklassnazisterna var att man saknade en egen dagstidning. Redan 1937 togs problemet upp i ett brev från dåvarande översten Nils Rosenblad till C E Wilcke, verksam som ombudsman i Sveriges nationella förbund: ”Om kursen ej råkade i felaktiga händer, äro faktiskt förhållandena sällsynt gynnsamma på grund av högerpartiets oduglighet. (- - -) Funnes blott en enda användbar Stockholmstidning tror jag en politisk nyorientering vore inom räckhåll. *NDA* är bedrägligt numera.” Överklassnazisterna fick en dagstidning, men först 1941. Konstituerande bolagsstämma för aktiebolaget *Dagsposten* hölls den 18 oktober 1941. Då tecknades 1500 aktier a 100 kronor. Bland aktieägarna fanns ett trettio-tal officerare bland annat generallöjtnant Henri De Champs, generalmajor Hugo Ankarcrona, generalmajor Hjalmar Falk, generalmajor Nils Rosenblad, överste Tersmeden, dåvarande överstelöjtnanten Alf Meyerhöffer. Bland ägarna fanns också professor Gösta Häggqvist, professor von Euler-Chelpin, Sven Hedin och greve Clarence von Rosen. I stor utsträckning återfanns *Dagspostens* aktieägare också som medlemmar i Sveriges nationella förbund, Samfundet Manhem och Riksföreningen Sverige-Tyskland. Redaktör för tidningen blev Teodor Telander och utrikespolitisk skribent Rütger Essén. Redan från starten hade tidningen ekonomiska problem. I ett brev från generalmajor Hjalmar Falk den 14 juli 1942 rekommenderades Telander eller Essén att ta kontakt med major Pahlsson på Rottneros, som själv hade pengar och genom sin ställning i storindustrin kände en del rikt folk. I brevet räknades upp ett antal personer som borde kunna lätta på penningpungen. Bland dessa fanns general De Champs, amiral De Champs, generalmajor Rosenblad och amiral Lindström, som var chef för Ostkustens örlogsbas på Skeppsholmen. Vid general De Champs namn är inom parentes angivet ”genom honom hovet”. Samma dag skrev Falk ett nytt brev till Telander. Falk hade då fått ett brev från generalmajor Peyron, som tackat för en ledare i *Dagsposten* och bett att den skulle sändas till ett antal personer. Falk slutade sitt nya brev med: ”Möjligen kan R von Rosen och prins GA förmås att ekonomiskt stödja DP. Båda äro ju klara tyskvänner.”

Dagsposten format var som nuvarande kvällstidningars och vid slutet av andra världskriget

innehöll tidningen ofta 16 sidor. År 1942 var upplagan 7 200 exemplar och 1945 6900. Ture Nermans tidning *Trots Allt* behandlade *Dagspostens* ekonomiska situation i februari 1944. Redan vid en extra bolagsstämma 26 januari 1942 beslutade man att utöka tidningens aktiekapital till 450 000 kronor. Hösten 1942 var nyteckningen klar, men för att täcka tidningens förluster skrevs aktiekapitalet ned till 112 500 kronor. *Trots Allt* gjorde också en beräkning av hur mycket de tyska annonserna i tidningen kunde ha inbringat 1944 och kom fram till beloppet 132 500 kronor. Tidningen *Trots Allt* påstod sig också ha uppgifter om att *Dagsposten* fått en ny tryckpress från Tyskland och att denna skulle ha varit den franska kommunisttidningen *L'Humanites* av tyskarna tagna tryckpress. Detta bekräftades senare av vittnesmål.

Olof Thörnell efterträddes 1944 av Helge Jung som överbefälhavare (ÖB). Jung sände den 20 juli 1944 ut en högkvartersorder till militärbefälhavare, regementschefer med flera. I bilaga 1 till högkvartersorden fanns en lista på tidningar som inte fick förekomma på officersmässor och andra allmänna lokaler som tillhörde kronan. På listan fanns *Dagsposten*. Med anledning av detta instämde Jung till Särskilda krigsrätten. Kärande var Telander och Essén, som företräddes av advokat Sven Hallström, som var en av grundarna av Nationalsocialistiska blocket. Talan mot Jung avsåg ärekränkning och tjänstefel. I en skrivelse från Jung till krigsrätten, uppgav han bland annat att *Dagsposten* sände fria exemplar av tidningen till officersmässorna och att tidningen ofta uttalade sig i militära frågor på ett sätt som tilltalade befälskårerna. Vidare framhölls att tidningen konsekvent sökte kläda sina nationalsocialistiska strävanden och sin strävan för europeisk samling under tysk ledning i nationell dräkt. Vidare uppgavs att man hade information om att tidningen fick stöd från främmande makt. Efter att domstolen skjutit upp förhandlingarna en gång tog Telander och Essén tillbaka sin talan.

Av en promemoria daterad 20 december 1944, angående *Dagsposten* framgår vad ÖB hade för underlag för sitt agerande. Genom att Försvarsstabens kryptoavdelning, som sommaren 1942 omvandlades till Försvarets radioanstalt (FRA), lyckades lösa krypterade telegram som sändes mellan tyska legationen i Stockholm och Berlin visste man redan den 5 februari 1942 att *Dagsposten* tog emot tyskt stöd. I en bilaga till promemorian redovisades innehållet i 22 telegram från februari 1942 till 27 juli 1943. Den 2 februari 1942 meddelade Deutsche Gesandtschaft i Stockholm Auswärtiges Amt i Berlin att *Dagsposten* sedan den 1 december 1941 utkom med hemligt tyskt stöd. I samma telegram meddelades att *Dagsposten* i sina militära kommentarer och utrikespolitiska ledare otvetydigt företrädde den tyska idén. Andra tidningar som nämndes som tyskvänliga var *Aftonbladet* och *Stockholms-Tidningen*. *Dagsposten* gick Tysklands ärenden. Som exempel på detta kan nämnas att den 6 mars 1942 sändes en text som skulle införas. Rubriken var "Brytning mellan Polen och England". Den 8 april 1942 begärde man från Berlin att en svensk tidning, helst en annan än *Dagsposten*, skulle införa en uppgift om att Bolivia skulle erhålla stillahavshamnen Arica. Uppgiften infördes i *Aftonbladet* den 14 april.

I promemorian uppgavs att *Dagsposten* inte fick vara med vid de pressorienteringar som försvarsstaben anordnade 1942 och 1943. General Thörnell som då var ÖB hade vid flera tillfällen frågat varför *Dagsposten* inte fick vara med. Det uppgavs som troligt att Generalmajor Falk klagat hos ÖB. Som skäl för att *Dagsposten* inte fick vara med angavs att *Dagsposten* hade kontakt med den tyska underrättelsetjänsten. Den 13 augusti 1943, när Thörnell var på tjänsteresa utsändes en stabsorientering angående *Dagsposten* till militärbefälhavarna och högre chefer. Orienteringen skulle delges officerarna inom vederbörliga staber och regementscheferna. I stabsorienteringen meddelades bland annat: "Såsom orientering meddelas härmed, att enligt underrättelser, som kommit försvarsstaben tillhanda och vilka bedöms som fullt riktiga, tidningen 'Dagsposten' under fjolåret tillförsäkrades månatligt penningunderstöd av statlig tysk myndighet."

I en stabsorientering redan den 18 december 1943 meddelades: "Dagsposten har såsom

övriga nazistiska tidningar tagit officerskåren och poliskåren på entreprenad.” Syftet med stabsorienteringen var att förändra officerskårens läsvanor och få bort *Dagsposten* från officersmässarna. Stabsorienteringen nådde dock inte sitt syfte, vilket var anledningen till att *Dagsposten* fördes upp på listan över tidningar som inte fick förekomma på officersmässarna. Det den nye ÖB Helge Jung fruktade var att *Dagspostens* spridning på officersmässarna skulle undergräva förtroendet för krigsmakten hos viktiga grupper i samhället. Ett märkligt förhållande är att ÖB Olof Thörnell inte förefaller ha informerats om det tyska stödet till *Dagsposten*. Chef för Försvarsstabens underrättelseavdelning var fram till sommaren 1942 överste Carlos Adlercreutz och denne svarade ofta själv för att informationen från de forcerade telegrammen spreds vidare. Tillförordnad chef för Försvarsstabens 1940 – 1941 var generalmajor Axel Rappe. Han blev 1941 utsedd till artilleriinspektör, vilket innebar att han framtogs operativt ansvar. Han efterträddes av generalmajor Samuel Åkerhielm. Av Åkerhielms dagboksanteckningar framgår att han var klart tyskvänlig. Vid förhandlingarna med Tyskland sommaren 1941 talade han till exempel om ”organiserandet av samarbetet med tyskarna”

År 1945 åtalades överste Rolf H Laurell som var verkställande direktör i aktiebolaget *Dagsposten*, Teodor Telander, Rütger Essén, Edvard Gernandt och direktör Koux, som var chef för tyska handelskammaren i Stockholm, för att *Dagsposten* ”emottagit ekonomiskt understöd i syfte att här i riket genom spridning av nämnda tidning söka påverka den allmänna meningen om rikets styrelseskick, eller om åtgärder i dess inre eller yttre styrelse.” Enligt rättegångsprotokollen hade Överste Laurell av Koux tagit emot drygt 200 000 kronor. Vidare hade Gernandt som var *Dagspostens* korrespondent i Tyskland, fått sin lön och sina telefonkostnader, cirka 40 000 kronor, betalade av tyskarna.

Gernandt var väl insatt i tyska förhållanden. Åren 1937 – 1939 hade han tjänstgjort vid Antikominternbyrån i Berlin. År 1942 hade han fått ett resestipendium från Riksföreningen Sverige-Tyskland för att åka till Tyskland och Frankrike. Innan resan hade han av Essén fått i uppdrag att skriva i *Dagsposten*. Innan han återvände från resan hade Gernandt kontakt med legationssekreterare Kurt Brunhoff. Denne hade då omtalat att man avsåg inrätta en tjänst för *Dagsposten* i Tyskland och att Gernandt skulle kunna få denna tjänst.

Resultatet av rättegången blev att direktör Koux dömdes till 10 månaders straffarbete. Övriga gick fria. I samband med rättegången hölls i ett amerikanskt fångläger förhör med Paul Schmidt angående *Dagspostens* tryckpress. Därifrån meddelades: ”Herr Schmidt vet med bestämdhet, att rotationspressen var av franskt ursprung, men han är inte säker på (ehuru han tror detta vara ett faktum) att den tillhört den franska tidningen L’Humnité. Såvitt Schmidt vet upprättades ett proformakontrakt mellan R E och enligt vad han tror en fransk firma.”

Både Tysklands förluster på slagfältet och uteblivit tyskt stöd innebar naturligtvis problem för *Dagsposten*. I mars 1944 tog Sven Hedin till orda i tidningen. Han hade ju skrivit ett varningsord 1912 och nu skrev han ”Ett nytt varningsord” i *Dagsposten* som också gavs ut som särtryck:

*Det är som hela folket hade fallit offer för en epidemisk smitta, en farsot, oändligt mycket mera ödesdiger och farlig för dess hälsa och välgång än difteri, kolera eller böldpest, en psykisk epidemi, som förmörkar dess förstånd, omtöcknande dess förmåga att tänka självt, att tänka kritiskt och logiskt och är på väg att förvandla dess rike till ett dårhus. (- - -) Jag vädjar till alla dessa rättänkande svenskar, till alla dem som ännu vackla i tron att stödja *Dagsposten*, dels genom prenumeration, dels och inte minst genom den garantifond, vars mål är att rädda denna rakryggade tidning från att gå under på grund av brist på medel.*

Generalmajor Rickman von der Lancken, som tillhörde samma kretsar som ledningen för *Dagsposten*, och som inför valet 1944 försökt ena alla de nazistiska partierna hade i varje fall 1944 – 1946 omfattande kontakter med historieprofessorn i Lund Gottfrid Carlsson. Deras brevväxling illustrerar hur olika tidningar anpassade sig till att Tysklands framgångar var över. Carlsson förfasade sig ofta över tidningarnas skrivelser och hans tröst var då *Dagsposten* som trots de tyska motgångarna inte övergav sin tidigare linje. Den 13 augusti 1944 hade tydligen Carlsson lyckats placera en artikel i *Skånska Dagbladet* och skrev: ”I Sydsvenskan, som numera är samma andas barn i grunden som Ny Dag, skulle det över huvud taget icke ha gått.”

Den 1 oktober 1944 var Carlsson ännu mer pessimistisk: ”Sydsvenskan (prof Lindskogs) mentalitet överensstämmer nu med Ny Dags och även Skånska Dagbladet röjer nu anpassningstendenser. Men det behövdes blott, att Tyskland finge en smula framgång på det militära och allmänpolitiska planet, för att det skulle bli uppenbart, hur många de egentligen äro, som egentligen ogilla den nuvarande kursen.” Den 27 december, när Dagspostenaffären pågick, hade det enligt Carlsson blivit ännu värre: ”Av bladen här nere har Helsingborgs Dagblad och Skånska Dagbladet länge varit läsbara, men även de har på sista tiden visat anpassningstendenser. De stora Stockholms- och Göteborgstidningarna ska vi inte tala om, de äro helt enkelt vidriga, utan undantag. Så mycket nödvändigare är Dagsposten för välbefinnandet. Telander känner jag personligen som en ärans man. Att han skulle ha inlåtit sig på sådana affärer, som vare sig juridiskt eller moraliskt kunde vara anfäktbara, finner jag uteslutet.” Carlsson var också missnöjd med Finland som övergivit sin tidigare bundsförvant Tyskland.

Antisemiten Elof Eriksson anlätade *Dagspostens* tryckeri för att 1944 ge ut en skrift med anledning av Bondetågets fyrtioårsjubileum. Hans dagstidning var Bondeförbundets *Skånska Dagbladet*. Elof Eriksson gillade inte *Skånska Dagbladets* utveckling. I december 1944 skrev han till sin vän chefredaktören för *Skånska Dagbladet* Hjalmar Berlin och sade att han vid de samtal de haft fått intrycket att deras uppfattningar sammanföll. Han hade därför svårt att förstå hur *Skånska Dagbladet* kunde framställa de ”judiskt-anglo-bolsjevitiska” expeditionerna i Europa som befrielseakter. Eriksson var också besviken på det finska förräderiet mot Tyskland, som nu ensamt ”utkämpade den ariska folkvärldens försvarskamp mot den asiatiska judendomens antikristliga världsimperialism”.

Någon omläggning av sin syn på demokrati och judar gjorde inte *Dagsposten*. Bland medarbetarna i slutet av kriget fanns fil dr Georg Brandell, som hade pedagogisk erfarenhet från sin verksamhet som lektor vid folkskoleseminariet i Uppsala. I en artikel skrev han om demokratisk pedagogik: ”Den demokratiska människan älskar det medelmåttiga och jämnstrukna (- - -) Men även okunnigheten själv är en värdefull tillgång för den politiska demokratin, ty den ger inkompetenskulten möjlighet att florerar och denna kult kan som bekant sägas vara den politiska demokratis själ.”

Professor H N Pallin skrev under rubriken ”Dagsposten segrar” bland annat: ”Den judiska världsmakt, som lyckades omöjliggöra Münchenavtalet för att få slut på freden och sedan satte igång världskriget för att få hämnd, samt alltjämt piskar blodet ur de kvidande folken och låter dem dö för dess räkning, har en utomordentlig propagandist i Sverige nämligen doktor Otto Järte, Svenska Dagbladets verkliga ledare, med blodets band knuten till huset Bonnier.”

Andra medarbetare i slutet av kriget var bland annat Sven Hedin, generalmajor Hjalmar Falk, Märta Kuylenstierna och lektor Hugo Sommarström.

Den 2 maj 1945 meddelade *Dagsposten* att ”Hitler har stupat”. Samma dag skrev Rütger Essén om Mussolinis eftermäle:

Mussolini lärde denna nation sammanhållning, social rättfärdighet, offervilja, trofasthet mot

nationella ideal och tro på folkets framtid.

Dagen därpå skrev Essén om Hitler:

Den svenska allmänheten få i dessa dagar uppleva ett skådespel som borde kommit äldre tiders liberaler och frihetsvänner att vända sig i sina gravar. Ett koppel av tungomålstalande störta sig som tjutande ulvar över en man vilken i dagarna stupat som ledare för sitt folks försvarskamp mot av förintelsevilja fyllda fiender. (- - -) När den dagen kommer får Adolf Hitler sin historiska revansch. Den kommer med visshet. Om den blir blodig eller fredlig beror i icke ringa mån på den grad av vishet varmed världen regeras. Men denna är som bekant ej stor, och mycket talar för att de vita folken måste gå igenom ännu mycket blodutgjutelse, lidande och ödeläggelse innan de sanningar stå klara för vilka Adolf Hitler var en genialisk tolk. Hans gestalt kommer att bli den symbol i vilken tyska nationen återstående framtidshopp kommer att samlas. Glåporden över hans grav betyda i jämförelse härmed föga eller intet.

Nästan alla torde ha sett bilder på det jubel som bröt ut på Kungsgatan i Stockholm när meddelandet om att Tyskland kapitulerat kom. Men alla var inte glada. Professorn i historia vid Lunds universitet Gottfrid Carlsson skrev några dagar senare till sin vän Rickman von der Lancken: ”På V-dagen befann jag mig i Stockholm (som censor) och bevittnade på Kungsgatan den oförnuftiga massans vilda orgier.”

Några dagar efter att Hitler ”stupat” skrev Carl Ernfrid Carlberg en dikt som publicerades i *Dagsposten*.

ETT RIKE FÖLL

Idealisten Adolf Hitler in memoriam

Ett skingrande av rådande okunnighet och av tidningarna spridda vanföreställningar.

(- - -)

*Germanens rike föll med ära
och ut ur gruset växa skall hans lära
och inge nya släkter ädelt mod.
Ty, genom mörker fram mot ljuset går vi
och en gång ångerköpta står vi
kring nu bespottad Hitlerärestod*

Valet 1944 och socialdemokraternas efterkrigsprogram

Redan när man kunde skönja att andra världskriget gick mot sitt slut tillsatte socialdemokraterna en programkommission som i mars 1944 avlämnade ett förslag till efterkrigsprogram. Huvudförfattare till programmet var Ernst Wigforss, LO-ekonomerna Gösta Rehn och Richard Sterner samt Karl Fredriksson, senare redaktör för *Morgontidningen*. Programmet inleddes med en portalparagraf:

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv. I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från

beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Tre huvudpunkter i programmet var: Full sysselsättning, Rättvis fördelning och Effektivitet och Demokrati inom näringslivet. Sveriges kommunistiska parti (SKP) anslöt sig till efterkrigsprogrammet.

Svenska arbetsgivarföreningen (SAF, numera tillsammans med Industriförbundet Svenskt näringsliv) hade på 1930-talet valt en partipolitisk återhållsam linje. När Gustaf Söderlund, som var högerman, 1931 blev verkställande direktör för SAF avsåg han sig alla politiska uppdrag. Åren 1943 – 1946 var Söderlund ordförande i SAF. Det rådde dock inom SAF ingen enighet om Söderlunds linje. Ett aktivt engagemang inom partipolitiken förespråkades av den så kallade direktörsklubben som existerade 1933 – 1953. Klubben bestod av cheferna för de stora exportföretagen ASEA, Electrolux, Separator, SKF och AGA. Vid ett sammanträde i direktörsklubben i maj 1944 föreslog klubbens sekreterare att näringslivets organisationer skulle propagera mot socialdemokraternas efterkrigsprogram. På höger- och näringslivshåll var man då förberedd för att bekämpa en fortsatt socialdemokratisk välfärdspolitik. Redan 1940 hade Näringslivets fond bildats. Genom Byrån för ekonomisk information, som startade 1944, bedrevs verksamhet som riktades mot socialdemokraterna. Näringslivets fond bekostade också utgivningen av tidskrifterna *Veckonytt* och *OBS!* Aktionerna från näringslivets sida döptes av Per Albin Hansson till ”planhushållningsmotståndet”(PHM-kampanjen).

I andrakammarvalet 1944 avspeglades förändringarna i omvärlden. SKP tredubblade sitt röstetal och ökade från tre till 15 mandat. Partiet fick drygt 300 000 röster. Socialdemokraterna minskade från 134 mandat till 115. Högerpartiet minskade från 42 till 39, Bondeförbundet ökade med sju mandat till 35 och Folkpartiet med tre till 26. Socialistpartiet som utvecklats till ett nazistiskt parti fick 5 300 röster, Sveriges nationella förbund (SNF) 3 800 och Svensk socialistisk samling (SSS) 3 700. Efter valet avgick högerns ledare Gösta Bagge och ersattes av godsägaren Fritiof Domö. Folkpartiets ledare Gustaf Andersson avgick också och ersattes av Bertil Ohlin. Socialistpartiet lades ned efter valet. Nils Flyg som var partiets ledare under många år hade avlidit redan 1943.

År 1944 fanns det i Statspolisens register cirka 58 000 kommunister och nästan 13 000 nazister. Som en förändring i synen på kommunister eller en anpassning till en av segermakterna, Sovjetunionen, kan man se den cirkulärskrivelse som den 3 maj 1945 sändes ut till övervakningscheferna. I skrivelsen förklarade säkerhetschefen Eric Hallberg att specialregister över kommunister inte längre fick föras. I centralregistret fick inte längre tas upp svenska medborgare enbart av den anledningen att vederbörande tillhörde eller sympatiserade med det kommunistiska partiet eller prenumererade på dess tidningar. Registrering av nazister skulle fortsätta och vid den här tiden registrerades bland annat de som stridit på tysk sida i kriget och de som upplåtit bostäder åt eller förfalskat pass åt utländska nazister på flykt.

KRIGSSLUTET – SMÅ OCH STORA AFFÄRER

Skuld och moral

I ett tal våren 1945 sammanfattade Per Albin Hansson det svenska agerandet under andra världskriget med orden: ”Vi har gjort vårt. Vi har fört kampen på vårt sätt.” Den under lång tid dominerande synen på Sverige under andra världskriget har kallats småstatsrealistisk. Till grund för denna syn låg uppfattningen att Sverige i sitt utsatta läge inte haft något annat alternativ än att ge efter för påtryckningar från Nazityskland. De begränsade eftergifterna hade hållit Sverige utanför kriget och hade tryggt landets försörjning. Den småstatsrealistiska synen har dominerat memoarer, biografier och historieskrivning.

Den politik som Sveriges regering förde under andra världskriget ifrågasattes redan medan kriget pågick och kritiken blev häftig efter kriget. Vid krigsslutet skedde en omfattande rapportering bland annat från koncentrationslägren. Nazismens illgärningar blev härigenom kända för en bred allmänhet och avskyn för Hitler och nazismen större än någonsin. De eftergifter som gjorts till Tyskland under kriget framstod inte längre som lika givna som när de gjordes. Från olika håll krävdes korten på bordet beträffande den politik som förts. De som varit allt för eftergivna skulle pekas ut och ställas till ansvar. Nu ställdes krav på ett klarläggande av medborgarnas lojalitet under krigsåren. Vilka var det som arbetat för en uppslutning på Tysklands sida? Från flera håll efterlystes en utrensning ur statsförvaltningen av personer med nazistisk inställning.

Per Albin Hansson höll ett tal i Skövde den 25 mars 1946 som refererades i bland annat *Arbetet* följande dag. Att kraven på utrensning uppkommit trodde statsministern mer berodde på att sådana pågick i andra länder än på ett allmänt känt behov hos själva. Enligt statsministern kunde en svensk ha sympatier i syd, ost eller väst och ändå i första hand vara svensk. Från en beredning angående inrättandet av en bedömningsnämnd den 24 april 1946 antecknade Östen Undén: ”Mitt förslag tycktes ha de flestas anslutning men statsministern ansåg det allt för begränsat. Samtidigt var han i grund och botten emot hela tanken.”

Ifrågasättandet av Sveriges agerande under andra världskriget har fortsatt långt efter kriget. På 1990-talet blev kritiken häftig när moraliska aspekter fördes in i bilden på ett sätt som inte gjorts tidigare eller i varje fall inte tidigare vunnit gehör.

Till de eftergifter till Tyskland som är mest uppmärksammade hör permittenttrafiken och transporten av division Engelbrecht genom Sverige. Sveriges handelspolitik har också kritiserats. Kritiken riktar sig mot att Sverige sålde järnmalm och kullager till Tyskland och därigenom stödde Tysklands krigföring och kanske förlängde kriget. Stor kritik har också riktats mot de begränsningar av tryck- och yttrandefriheten som gjordes. Ingripanden gjordes i en del fall efter påtryckningar från Tyskland i andra fall gjordes ingripanden mot sådant som man antog skulle framkalla vrede från tysk sida.

Sveriges flyktingpolitik är ett annat område som utsatts för kritik. Den kritiken hänför sig till tiden före andra världskriget och krigets första år. Om Sverige fört en mer liberal flyktingpolitik skulle många fler ha kunnat undkomma Nazitysklands förföljelser.

De hatstämningar mot kommunister som framkallades av militärer, politiker och andra gjorde det möjligt att registrera tiotusentals personer såsom nationellt opålitliga och att inrätta särskilda arbetskompanier för kommunister. Detta har också kritiserats. Den stämning som skapades ledde indirekt fram till attentatet mot tidningen *Norrskensflamman* då flera personer dödades. Somliga har ställt sig frågan om vad som skulle ha hänt med internerade och registrerade kommunisterna om Tyskland ockuperat Sverige?

När samlingsregeringen bildades hösten 1939 underströks i regeringsdeklarationen att regeringen i första hand tillkommit som en manifestation av nationell enighet inför en hotande

internationell utveckling. Den gemensamma nämnaren för de partier som ingick i regeringen var att Sverige skulle försöka undgå att dras in i kriget. Högerpartiet och Bondeförbundet kunde knappast förväntas att ställa upp som demokratins försvarare. Inom båda partierna var dessutom rasismen utbredd. Antikommunism fanns i alla partierna, men främst i Högerpartiet. Krigsmakten var också en maktfaktor. De ledande inom krigsmakten hade fostrats i en tid då krav på demokrati med krigsmaktens hjälp hade slagits ned med våld och såg sig knappast som försvarare av demokratin. Inom krigsmakten fanns också en utbredd antikommunism. Det fanns officerare som ville ställa upp på Nazitysklands sida mot Ryssland och inom krigsmakten fanns officerare som diskuterade möjligheterna att göra en statskupp. Välkända nazister anlätades som föredragshållare för att skapa hat mot kommunisterna. Kungen var fortfarande en maktfaktor som med tillfredsställelse såg på Nazitysklands anfall mot Ryssland och som inte drog sig för att agera bakom ryggen på statsministern. Den nationella enigheten var i verkligheten inte så stor.

Det var säkert ingen lätt uppgift att vara ledare för den regering som Sverige hade under krigsåren. Statsministern skulle balansera både krav från Nazityskland, olika uppfattningar inom regeringen och olika stämningar inom landet. Detta beaktas sällan när Sveriges agerande under andra världskriget diskuteras. Samlingsregeringen som sådan ifrågasätts sällan och inte heller socialdemokraternas koalition med Bondeförbundet före kriget. De partier som stod närmast varandra när det gällde synen på demokrati, nazism och flyktingar var sannolikt socialdemokraterna och Folkpartiet. Med dessa två partier vid makten hade sannolikt flyktingpolitiken varit annorlunda och kanske eftergifterna till Nazityskland mindre. Men vart det i övrigt lett är omöjligt att sia om.

Moral och skuld är något individuellt och personligt. Moral handlar om uppfattningen om rätt eller orätt. En individs moral visar sig i det vederbörande gör eller underlåter att göra. Moraliska principer har ofta ett slags självklar karaktär som de flesta förutsätts intuitivt inse. Ofta sätts likhetstecken mellan moral och etik. Men med etik avses egentligen de bakomliggande tankarna till det berättigade i vad som gjorts eller underlåtit att göra. I många situationer måste olika faktorer ställas mot varandra innan ett beslut fattas. Politiker hamnar sannolikt ofta i situationer där de måste välja mellan angelägna åtgärder, välja att agera eller inte agera, följa sin egen övertygelse eller följa partilinjen eller att i för landet kritiska situationer göra avkall på sin egen övertygelse för att uppnå enighet. Men det finns eller borde finnas gränser för hur långt dagtingandet med det egna samvetet kan sträcka sig.

Upplevelser av skuld sammanhänger med ett felaktigt handlande, felaktigt tänkande eller att ha handlat mot sin egen övertygelse. Innebörden av ett lands – Sveriges – moral eller skuld förefaller omöjlig att precisera. Inte ens innebörden av Sverige i dessa sammanhang är klar. Menar man alla invånare? Menar man de politiker som hade makten? Menar man de tjänstemän som tillämpade de lagar som politiker stiftat? Det förefaller egentligen omöjligt och meningslöst att tala om kollektiv moral och skuld. Dessa begrepp hör hemma på individnivå. Och när det gäller individer finns det åtskilliga som kan klandras. Däremot kan knappast några nu levande behöva känna skuld för vad som hände före och under andra världskriget.

Baltutlämningen

De allierade hade före krigsslutet kommit överens om att tysk militär, som flydde, skulle återsändas till den front de lämnat. Samlingsregeringen utfäste sig i juni 1945 att följa denna regel för dem som flydde till Sverige. Huvuddelen av dem som kom till Sverige bestod av omkring 2 700 tyskar. Men i november blev det känt att det bland de flyende i tysk uniform också fanns 150 letter jämte några ester och litauer. Det uppstod då främst i borgerliga kretsar en stark opinion för att dessa skulle få stanna eftersom man fruktade att de skulle behandlas som landsförrädare. Balterna

själva hävdade att de var tvångsrekryterade. Gustaf V vädjade hos Stalin om att få uppskov med utlämnandet, men svaret blev negativt. Den socialdemokratiska regeringen som tillträtt den 31 juli 1945 vägrade att upphäva samlingsregeringens beslut. Balterna reagerade med hungerstrejk och självstymplingar. Den 25 januari 1946 avgick ett sovjetiskt fartyg från Trelleborg med 146 balter ombord. En begick självmord på kajen och några var i så dåligt skick att de inte kunde sändas iväg. Bedömningen av utlämningen har varit beroende av synen på Sovjetunionen och om man satt tilltro till balternas uppgifter om tvångsrekrytering.

Ryssavtalet

Ryssavtalet blev en stridsfråga 1946. Planer på ett kreditavtal med Sovjetunionen hade utarbetats redan under samlingsregeringens tid. Motiven för detta var att upprätta goda relationer med Sovjetunionen och att finna en ny marknad för svenska produkter. Den 5 oktober 1946 undertecknades ett avtal samtidigt som riksdagen fick en proposition i ärendet på sitt bord. Där föreslogs att Sovjetunionen skulle beviljas en kredit på en miljard kronor för inköp av svenska varor under en femårsperiod. I riksdagen antogs förslaget utan votering i första kammaren och i andra kammaren avgavs enbart 18 nej röster. I pressen utsattes däremot avtalet för hård kritik. Det gällde bland annat uppgifter om att handelsminister Myrdal skulle ha utövat påtryckningar på ASEA för att få företaget att tillgodose vissa sovjetiska leveransönskemål.

En liten affär

Tidningarna fylldes med så kallade affärer. Som en av de små affärerna kan som exempel nämnas det som stod i *Morgontidningen* den 7 november 1945 om lärarinnan Lilly Palmblad i Bladåker utanför Uppsala. Hon hade propagerat för nazismen inför sina elever. Först hade hon talat om nazismen och därefter hade eleverna fått skriva uppsatser om sin politiska uppfattning. Resultatet blev uppsatser som var judefientliga, hatiska mot socialdemokrater och kommunister och med förhoppningar om att nazismen skulle få framgång.

Paulssonaffären och Sandlerkommissionen

Den direkta orsaken till att Sandlerkommissionen tillsattes var Robert Paulson. Paulson greps i december 1944 och åtalades för att olovligen ha lämnat ut uppgifter som han kommit över i tjänsten till Tyskland. Paulsons tjänster hade utnyttjats även av de civila och militära underrättelsetjänsterna. Av den telegramtrafik som avlyssnades under kriget framgår att även Abwer i Finland tog kontakt med Paulson, som hade rekommenderats av Martin Ekström. Chef för den så kallade C-byrån var under kriget Carl af Petersén och han hade, som nämnts tidigare, varit Paulsons chef under finska inbördeskriget. Carl af Petersén uppmanades efter kriget att lämna sin tjänst. Paulson anmäldes både av polismyndigheter och av flyktingar.

Uppgifter om flyktingar hade Paulson lämnat till fil.dr Johan Lönnegren, som sett till att de kom Tyskland till del. Paulson och Lönnegren dömdes till straffarbete ett år och nio månader respektive två år. Paulson överklagade domen och hovrätten sänkte hans straff till ett års straffarbete. Högsta domstolen fastställde straffet i mars 1947. Att Paulson haft en position som gjorde honom lämplig för både tysk och svensk underrättelsetjänst framgår av ett en skrivelse från Socialstyrelsen till Överståthållarämbetet den 24 maj 1941: "Byråinspektör Paulson har fortfarande den närmaste ledningen av den med tillhjälp av kortregister av olika slag upprätthållna utlänningskontrollen; förfrågningar rörande flyktingars vistelseort, arbetsgivare, inresor i och utresor ur riket besvaras således av honom."

Redan den 12 januari 1945 tillsatte regeringen med anledning av fallet Paulson en parlamentarisk undersökningskommission. Enligt kommissionens direktiv, som författats av Tage

Erlander, fick kommissionen i sina undersökningar gå utöver de frågor som hade direkt samband med Paulsons verksamhet. Kommissionen tog därför upp såväl allmänna klagomål som framförts mot svenska myndigheters och tjänstemäns handläggning av flyktingärenden som hur allmänna säkerhetstjänsten arbetat under krigsåren. Kommissionen leddes av Richard Sandler och i kommissionen deltog bland annat Georg Branting och Gunnar Hedlund. Tre betänkanden avlämnades: *SOU 1946:36, Angående flyktingars behandling*, *SOU 1946:93 Angående utlämnande av uppgifter om flyktingar*, och *SOU 1948:7 Angående säkerhetstjänstens verksamhet*. Kommissionen riktade när det gäller den civila säkerhetstjänsten ingen särskilt allvarlig kritik mot regeringen eller de som arbetat inom säkerhetstjänsten. Den allvarligaste kritiken riktades mot det förhållandet att säkerhetstjänstens verksamhet under lång tid varit okänd för såväl allmänhet som riksdagsmän. I fråga om flyktingpolitiken konstateras att denna varit restriktiv men att den från 1943 fungerat tillfredsställande.

Ett särskilt problem när det gällde flyktingar utgjorde de som kunde misstänkas för att vara krigsförbrytare och kollaboratörer. Socialminister Möller deklarerade i september 1944, att man av att Sverige tillämpade de öppna gränsernas politik gentemot flyktingar inte fick dra slutsatsen, att Sverige stod öppet även för dem som i sin gärning utmanat den civiliserade världens samvete eller som uppträtt som förrädare mot sitt eget land. I det kaos som rådde i andra världskrigets slutskede var det sannolikt lätt att försvinna och dyka upp under en ny identitet. År 1943 började de svenska myndigheterna upprätta särskilda förläggningar för misstänkta kollaboratörer och krigsförbrytare. I juli 1945 var cirka 1600 flyktingar placerade i sådana förläggningar. I Sandlerkommissionens betänkande redovisas uppgifter om bland annat en person som varit obersturmchef i Riga och tillhört en polisenhet vars främsta uppgift varit att avrätta judar. År 1942 hade han tjänstgjort i Minsk där hans enhet utfört massavrättningar. Därefter hade han varit placerad vid Polizei und Gericht tills han flydde till Sverige. Det framkom vidare uppgifter om att smycken och pengar som han medfört till Sverige härrörde från judar. Sandlerkommissionen fann det anmärkningsvärt att hans tillstånd att vistas i Stockholm inte hade dragits in och att han inte satts under övervakning.

Från svensk sida saknades uppenbarligen förmåga att hantera den här typen av problem. Det förefaller som om man inte ansett det möjligt att åtala misstänkta kollaboratörer och krigsförbrytare i Sverige och inte heller att utvisning var en bra lösning. Från slutet av 1945 stängdes efter hand de speciella lägren för misstänkta kollaboratörer och krigsförbrytare. De som varit internerade lämnade Sverige eller integrerades i det svenska samhället.

Frågan om krigsförbrytare och kollaboratörer som kom till Sverige har aldrig blivit ordentligt utredd. Att det fanns den här typen av flyktingar i all synnerhet från de baltiska staterna är uppenbart. Det finns däremot inga tillförlitliga uppgifter om hur många de var.

Rosenbladaffären

Generalmajor Nils Rosenblad kom i blåsväder genom åtalet mot *Dagsposten* och genom att tidningen *Trots Allt* 21 – 27 januari 1944 publicerade namnen på *Dagspostens* aktieägare. Med sina 50 aktier var Rosenblad en av de större aktieägarna. På fråga från försvarsminister Sköld i mars 1944 förklarade Rosenblad att han inte var aktieägare. Han hade enbart skänkt ett bidrag till Teodor Telander, då denne stod i begrepp att starta *Dagsposten*. Han sade sig inte känna till att tidningen tagit emot tyskt stöd.

Den 2 februari 1946 blev det tidigare hemliga målet mot den tyske spionen Rudolf Flech offentligt. Denne hade redan på 1930-talet befunnit sig i Sverige för spionuppdrag samtidigt som han samlade material till en avhandling om den svenska pressen. I Norrland och längs syd- och västkusten hade han skaffat uppgifter om viktiga svenska militära förhållanden. Han dömdes av Högsta domstolen till tre och ett halvt års straffarbete. Han benådades och utvisades till Tyskland

22 december 1941. *Expressens* rubrik den 2 februari 1946 var: ”Generalmajor Rosenblad var kontaktman till tysk spion”. ÖB Helge Jung noterade i sin dagbok att tidningarna innehöll uppgifter om att Rosenblad sammanfört den tyske spionen med den nazistiske advokaten Sven Hallström i Luleå, som i sin tur introducerat spionen hos försvarsområdesbefälhavaren Schrewelius. Den 3 februari noterade Jung sin dagbok att chefen för Försvarets kommandoexpedition generalmajor Henry Kellgren meddelat att Archibald Douglas, som 1942 utsetts till arméinspektör och 1944 till generallöjtnant och chef för armén, var så komprometterad i *Norrskensflammans* brand att han inte kunde träda fram. Noteringen tyder på att man diskuterat om arméchefen skulle kunna träda fram till Rosenblads försvar.

Med anledning av skrivierna om Rosenblad skrev 346 värnpliktiga i Boden vid I 19, A 5 och A 8 till försvarsministern och begärde att få en mer demokratisk militärbefälhavare. En liknande skrivelse kom från Ing 3 med ett 170-tal undertecknare. Kraven på Rosenblads avgång stöddes av större delen av den folkpartistiska och socialdemokratiska pressen. Regeringen avvisade kraven på avgång och skrivelserna överlämnades till arméchefen generalmajor Archibald Douglas, som efter att ha inhämtat försvarsministerns uppfattning uppdrog åt krigsfiskalen i Boden att utreda omständigheterna kring tillkomsten av de värnpliktigas skrivelser. Allan Vougt lät genom Douglas framföra till Rosenblad, att han önskade att denne hos Justitiekanslern (JK) skulle begära att få avge en förklaring till det påstådda aktieinnehavet och kontakterna med spionen Flech. I sina minnesanteckningar från den här tiden har Rosenblad noterat: ”Det sades mig att regeringen var oenig, och att P.A. Sköld och Vougt voro för mig men Erlander, Mossberg och Möller emot. Från ÖB var givetvis inget stöd att vänta”. Beträffande ÖB hade Rosenblad säkert rätt. Ända sedan 1930-talet hade kretsen kring Helge Jung och *Ny militär tidskrift*, där bland annat C A Ehrensvärd ingick bekämpats av bland annat Rickman von der Lancken, Hjalmar Falk, Archibald Douglas och Nils Rosenblad.

Utvecklingen av Rosenbladaffären kan följas i Helge Jungs dagbok. Den 20 februari hade Vougt ringt och meddelat att han övervägde att gå ut med en kommuniké till Rosenblads försvar och ville göra detta i samförstånd med ÖB. Denne ville emellertid inte ge ”carté blanche” för detta. Nästa dag meddelade Vougt att han inte skulle gå ut med någon kommuniké. Den 26 februari sammanträffade Jung med Erlander och de kom då in på Rosenbladaffären. Jung framhöll att det nog fanns värre saker och att det vore farligt om de inte städade upp själva utan om avslöjandena i stället kom från utlandet. Jung syftade då på att somliga högt uppsatta officerare varit frikostiga med information till Tyskland och att detta framgick av telegram från tyska legationen i Stockholm till Berlin som FRA lyckats lösa. Den 14 mars noterade Jung i dagboken om ett samtal han haft med Bonde. Rosenblad och Bonde hade tjänstgjort tillsammans under kriget och Bonde kunde berätta om Rosenblads stora protyskhet: ”Rosenblad levde i Dagspostens, Aftonbladets och de tyska radiostationernas värld.”

JK gjorde en omfattande utredning. De förhör JK höll gav i de flesta fall en positiv bild av Rosenblad. ÖB var en av dem som hade en annan uppfattning. Rosenblad brast enligt ÖB i det politiska omdömet och ÖB ansåg att Rosenblad förbigick det faktum att i *Dagspostens* redaktion ingick de ledande inom Sveriges nationella förbund (SNF) och att *Dagspostens* utrikespolitiska redaktör Rütger Essén och dess förste redaktionssekreterare Allan Ekberg-Hedqvist vid *Dagspostens* tillkomst ansågs hysa nazistiska tänkesätt.

I en skrivelse till försvarsministern den 8 april 1946 friade JK Rosenblad från misstankarna om nationell opålitlighet. Den 10 april skulle en interpellation som ställts av den kommunistiske riksdagsmannen Senander angående de värnpliktigas skrivelser och förtroendet för Rosenblad besvaras. När Rosenblad den 9 april uppsökte försvarsminister Vougt meddelade denne att svaret på interpellationen skulle vara till Rosenblads förmån.

Interpellationsdebatten blev långvarig. Vougt framhöll med JK:s utredning som grund Rosenblads pålitlighet. En lång replik från Senander formade sig till ett fördömande av den svenska utrikespolitiken under andra världskriget och enligt Senander fanns det ett folkligt krav på utrensning av nazistiska element från krigsmakten. Statsministern bemötte Senanders angrepp. Han efterlyste bevis på opålitligheten och hans anförande formade sig också till ett angrepp på kommunisterna.

ÖB hade vid ett par tillfällen samtal med Rosenblad varvid Rosenblad först förnekade att han ägt aktier i *Dagsposten*. Kontroll hos Patent- och registreringsverket visade emellertid att han ägt aktier. Under dagarna efter interpellationsdebatten besökte ÖB försvarsministern, statsministern och kungen och krävde, att Rosenblad skulle uppmanas att självant begära avsked. I en skrivelse till försvarsministern motiverade han sitt krav: "Rosenblad har handskats så vårdslöst med fakta, att tilliten till honom allvarligt rubbas. Jag finner det nödvändigt att han inte längre kvarstår i tjänst." ÖB lyckades att få med sig Archibald Douglas på sin linje och även kungen. Till sist inlämnade Rosenblad sin avskedsansökan och avskedet kom att gälla från 1 oktober 1946.

Bland officerarna i militärområdet insamlades ett belopp motsvarande en krona per officer för inköp av en karolinervärja. Värjan hade inskriptionen: "Med tillgivenhet och tacksamhet från militärområdets officerare". Som plåster på såren utsågs Rosenblad också till Kommendör av svärdsorden.

Beträffande de värnpliktiga som genom sin aktion startade hela affären handlade Archibald Douglas fortare än vad affären i övrigt handlades. Av de värnpliktiga som ansågs ha stått bakom aktionen dömdes Archibald Douglas en till fyra dagars vaktarrest och tilldelade tre tillrättavising i form av varning. *Ny Dag* hade den 28 mars 1946 ett utförligt referat av domen. De värnpliktiga ansågs ha brutit mot en paragraf i *Tjänstereglemente för krigsmakten*: "Det är krigsman förbjudet att begå handling, utsprida rykte eller göra uttalanden som kan minska tilliten till krigsmakten, nedsätta överordnades anseende, framkalla misstro till offentlig myndighet eller bringa den allmänna ordningen i fara." ÖB och försvarsministern ingrep inte mot arméchefens agerande.

Kellgrenaffären

Redan den 26 november 1945 hade Helge Jung, enligt sin dagbok, vid ett besök hos statsministern begärt att chefen för Lantförsvarets kommandoexpedition generalmajor Henry Kellgren skulle entledigas. Jung hade också nämnt att en del för Kellgren besvärliga uppgifter kunde komma i dagen när de tyska arkiven öppnades. Det fanns emellertid uppgifter om Kellgren och andra högre officerare på närmare håll.

Dechiffringen av tyska telegram mellan legationen i Stockholm och Berlin kom igång på allvar hösten 1940 efter att professorn i matematik vid Uppsala universitet Arne Beurling lyckats lösa den tyska koden. Chef för Försvarsstabens underrättelseavdelning var då Carlos Adlercreutz. Överbefälhavaren Olof Thörnell var själv chef för Försvarsstaben fram till 1942, då försvaret omorganiserades. Axel Rappe var ställföreträdande chef för Försvarsstaben 1940 – 1941. År 1941 skildes han från operativa uppgifter och utsågs till artilleriinspektör. Han efterträddes av Samuel Åkerhielm. När försvaret omorganiserades 1942 och ÖB inte längre var chef för Försvarsstaben blev Axel Bredberg chef för Försvarsstaben. Han efterträddes i sin tur 1944 av C A Ehrensvärd. Chef för Försvarsstabens kryptoavdelning var kommendörkaptenen av första graden Torgil Thorén. Delgivning av telegrammen utanför Försvarsstaben gjordes av Carlos Adlercreutz. Från våren 1941 lämnade emellertid Torgil Thorén forcerade texter direkt till Utrikesdepartementet (UD) när han bedömde att innehållet var av intresse för departementet. I september 1941 bestämde emellertid Samuel Åkerhielm att information/meddelanden som innehöll uttalanden av officerare med överstes eller högre grad inte fick delges någon myndighet utanför Försvarsstaben. I

tveksamma fall skulle Åkerhielm tillfrågas. På UD uppstod misstanke om att telegrammen censurerades, vilket bland annat framgick av frågor från kabinetssekreterare Erik Boheman. Sommaren 1942 blev försvarsstabens kryptoavdelning självständig myndighet med namnet Försvarets radioanstalt (FRA). Chef för myndigheten blev Torgil Thorén. Myndigheten var underordnad Försvarsstaben och Försvarsdepartementet. Trots denna organisatoriska förändring vidhöll Axel Bredberg sin föregångares order om censur. På senhösten 1943 nämnde Thorén censuren för försvarsminister Sköld som omedelbart förbjöd den.

Ett exemplar av de censurerade telegrammen hade emellertid av FRA efter hand satts i en särskild pärm. Denna pärm överlämnades en tid efter krigsslutet till Skölds efterträdare Allan Vougt. Den 17 december 1945 nämner Jung i sin dagbok en hemlig dossier, som lånats från FRA av Allan Vougt. Det är tydligt att det handlar om de censurerade telegrammen som sparats av FRA. Den 12 januari 1946 nämner Jung att en av hans medarbetare, Curt Kempf med placering vid Försvarsstaben fått tillstånd att på Försvarsdepartementet studera dossiern. Den 7 februari skriver Jung i dagboken: "Kempf. Mycket givande redogörelse av vad han funnit om Kellgren - - -". Den 27 februari 1946 hade Jung besök av Kempf och Rossby, som var byråchef vid FRA 1942 – 1960. Jung skriver om detta: "Sedan rann sanningen ur Rossby. Fst.ch Åkerhielms munkorgsorder sannolikt i september 1941 (- - -) upphävd av Sköld nov 1943. Bredberg djupt bekymrad däröver - - -". Den 28 februari 1946 skriver Jung i sin dagbok: "Kempf uppläste för mig och E-rd sina resultat av botaniseringarna i censurpärmarna. Thörnell och särskilt Kellgren komprometterade. Den senare lämnade tyskarna: 1) Styrkeuppgifter 2) Upplysningar om spricka mellan regering och officerskår. 3) Givit tyska förhandlare och mil.-att råd hur de skulle driva sin vilja mot regeringen". Den 1 mars 1946 skriver Jung att han diskuterat med Ehrensvärd om tidpunkten för en aktion mot Kellgren. Den 6 mars besökte Jung kronprinsen och redovisade den militära ledningens inställning till Tyskland under kriget. Från detta tillfälle noterade Jung att kronprinsen var upprörd. Utöver de censurerade telegrammen föredrog Jung pappret om värvning av svenska officerare för tysk trupptjänst i juli 1941.

En artikel i den engelska veckotidningen *Reynold News* den 19 maj 1946 med rubriken "Svede traitor helped nazis" väckte stor uppmärksamhet i den svenska pressen. Kellgren utpekades som personen i artikeln och pressdebatten om svenska officerares tyskvänlighet tog ny fart. Undén, som blev utrikesminister 1945, misstänkte att det var Försvarsstaben som läckte uppgifter till pressen. Redan i februari 1946 fick Kellgren, enligt vad han uppger i sin bok *Sex år i Skölds skugga*, i uppdrag av Undén att i en promemoria redogöra för sina kontakter med den tyske militärattachén von Uthmann. Han visste då inte att hans promemoria skulle bli stommen i en skrift som utgavs sommaren 1946 med titeln *Förbindelserna mellan Chefen för Lantförsvarets kommandoexpedition och tyske militärattachén i Stockholm 1939 – 1945*. Den direkta orsaken till att skriften gavs ut var artikeln i den engelska tidskriften och pressdebatten i Sverige. Undén arbetade själv med skriften, som han kallade den "Kellgrenska vitboken". Eftersom utrikesministern under krigsåren Christian Günther och försvarsministern under krigsåren Edvin Sköld i uttalanden stödde Kellgren, blev det inte bara hans uttalanden utan hela regeringens utrikespolitik som blev föremål för bedömning. Den liberala pressen iakttog i regel en kritisk hållning medan socialdemokratisk press var mer återhållsam. Höger- och bondeförbundstidningarna intog en förstående hållning och framhöll Sveriges under kriget utsatta läge.

Regeringen tog alltså Kellgren i försvar mot Helge Jung. Denne hade planerat fler aktioner bland annat mot hans företrädare som ÖB Olof Thörnell och Samuel Åkerhielm, som 1942 befordrats till generalmajor och chef för VII militärområdet (Gotland). Efter misslyckandet med Kellgren och då han inte till fullo lyckats med Rosenbladaffär avstod Jung från ytterligare aktioner.

Det är uppenbart att Helge Jung inte enbart var besjälad av att få bort nazister och tysksympatisörer för att stärka tilltron till försvaret. Han utnyttjade allmänhetens krav på utrensningar av nazistiska element för att bli av med gamla motståndare. Han skulle till exempel på ett helt annat sätt än vad han gjorde ha kunnat engagera sig i Boldt-Christmasaffären, som pågick samtidigt med Rosenblads- och Kellgrensaffären.

Boldt-Christmasaffären

I början av 1946 utkom kommandörkaptenen av första graden Emil Boldt-Christmas med sin bok *Voro vi neutrala*. Han återkom till Sverige 1939 efter att ha varit militärattaché i London 1936 – 1939. Boken innehåller 19 tidningsartiklar. Den första artikeln publicerades i tidskriften *Nu* och de övriga i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* under perioden 21 juni 1940 – 9 januari 1946. Redan den 14 januari 1941 skrev Boldt-Christmas under rubriken ”Demokratins slutliga seger är säker”. Han förklarade också hur det skulle gå till: ”Bomber kommer att regna över kontinenten med början i ubåtshamnarna och aerodromerna på kusten mellan Nordkap och Pyrenéerna. En från väster till öster fortskridande söndermalningsprocedur av produktion och kommunikationsmedel kommer att utföras av bombplan i tiotusental och upprepas dag för dag, månad efter månad, år efter år tills kontinenten mognat för att ta emot en mekaniserad elitarmé.” När det dröjde skrev han den 22 juni 1942: ”De allierade har inte börjat kriga ännu.” Boldt-Christmas tvivlade aldrig på de allierades seger och han identifierade kriget som en kamp mellan diktatur och demokrati.

Det som väckte mest uppmärksamhet var emellertid bokens första kapitel som var nyskrivet och hade titeln ”En annan vit bok”. Boldt-Christmas säger sig tidigt ha fått intrycket, att flottans ledning hoppades på en tysk seger och tyckte sig hos flottans ledning ha sett samma tankegångar som framfördes från Riksföreningen Sverige-Tyskland (RST). Redan i mitten av 1930-talet hade han av en diplomat fått veta att man i ryska kretsar med oro observerat en hög grad av samförstånd mellan tyska och svensk-finska officerskretsar. Ett stort antal finska och svenska officerare hade fått utbildning i Tyskland och tyska officerare hade fått utbildning i Sverige. År 1932 utbildades tyska officerare vid det svenska undervattensbåtsvapnet. En av dem som utbildades blev senare chef för den första tyska ubåtsdivisionen. Många tecken tydde enligt Boldt-Christmas på, att de pådrivande bakom företeelsen var dåvarande chefen för Sjöförsvarets kommandoexpedition senare chef för marinen Fabian Tamm och dåvarande amiralerna Lindström och Simonsson. Vid sitt avsked till de tyska officerarna hade Lindström enligt en av de närvarande uttalat en förhoppning om, att det tyska ubåtsvapnet måtte få fullfölja sina ärorika traditioner från det stora kriget och vara Tyskland behjälpligt att lyfta fram landet till den ledarställning, vartill tysk vetenskap, kultur och humanism berättigade. Simonsson påstods till Boldt-Christmas inte bara ha uttryckt sympati för den tyska saken utan också för nationalsocialismens ideologi.

Boldt-Christmas uppgav att när han var militärattaché i London blev han 1937 av sin förbindelseofficer meddelad, att man beslutat inskränka på den information som genom honom lämnades till den svenska marinstaben. Skälet var att informationen efter några veckor nådde Berlin.

I samband med den 9 april 1940 ville Boldt-Christmas vidta förberedelser för att ta tyska fartyg som låg i Stockholms hamn i besittning. Detta avvisades av amiral Lindström, som med ett mångtydigt leende förklarade att det blir aldrig krig mellan Sverige och Tyskland. En tid efteråt förklarade Lindström att denna gång kommer Tyskland inte att misslyckas. Vid denna tid satt, enligt Boldt-Christmas, Deutsche Frauenbund i Stockholm i det lindströmska hemmet på Skeppsholmen och sydde kläder åt den tyska armén.

Boldt-Christmas tar bland mycket annat också upp en militärövning sommaren 1941. Enligt förutsättningarna meddelades att Sverige och Finland, med Tyskland som vänligt sinnad makt

befann sig i krig med Ryssland. Han kommer också in på arbetskompanierna och skriver att det uttryckligen sades ifrån att värnpliktiga med anslutning till andra ytterlighetsriktningar än de kommunistiska inte fick överföras till arbetskompanier.

Boldt-Christmas bok recenserades i alla de stora tidningarna. I *Morgontidningen* var det Rickard Lindström som höll i pennan. I första hand försvarade han regeringens politik under kriget, men han försökte också minska Boldt-Christmas trovärdighet, genom att peka på en i sammanhanget betydelselös felaktighet. I *Dagens Nyheter* (DN) recenserades boken av tidningens utrikespolitiska redaktör Johannes Wickman. Han kallar boken: ”Boldt-Christmas egen lilla vita bok – ett avslöjande som man eljest bara bevittnat i de av kriget drabbade länderna där upprensning och ställande till ansvar blivit ett oeftergivligt folkkrav.” Wickman framhåller hur rätt Boldt-Christmas haft i sina bedömningar under kriget. I *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* fanns den 19 mars en artikel av professor G Westin Silverstolpe. Han redovisade hur amiral Helge Strömbäck, som 1 april 1945 blev chef för marinen, för ett uppslagsverks räkning skrivet om ubåtskriget under första världskriget och då hämtat sitt underlag enbart från tyska källor. Westin Silverstolpe kritiserade de sjömilitära experter som framträtt under andra världskriget och skriver, att det då var bra att ha tillgång till Boldt-Christmas på säker kunskap grundade artiklar.

På marint håll mobiliserade man sina styrkor för, att som Anders Forshell, Sveriges militärattaché i Berlin under kriget, skriver i sin dagbok ”bemöta och behandla” Boldt-Christmas. Amiral Strömbäck igångsatte en utredning. Den 6 mars lät sig försvarsminister Vougt intervjuas av *Ny Tids* chefredaktör Rolf Edberg. Både Rosenblads- och Boldt-Christmasaffären berörs. När det gällde risken för att de värnpliktiga i Boden, som ville ha en mer demokratisk militärbefälhavare, skulle bestraffas ansåg Vougt att Edberg kunde lita på arméchefen Archibald Douglas’ goda omdöme. Detta omdöme var så gott att tre värnpliktiga blev bestraffade. När det gällde Boldt-Christmasaffären måste man enligt Vougt avvakta amiral Strömbäcks utredning. På Edbergs fråga om inte en militär Paulsonkommission borde tillsättas svarade Vougt, att så vitt han kunde finna ingenting inträffat, bortsett från de vaga och allt igenom obevisade påståendena i Boldt-Christmas bok, som aktualiserade ett sådant krav.

Den 5 mars 1946 noterade Helge Jung i sin dagbok: ”Strömbäck telefonerade att han höll på att bemöta första kapitlet i skandalboken. Skulle sedan jurist granskat bemötandet under hand tillstålla mig det för att sedan insända det genom ÖB till statsrådet.” Den utredning som amiral Strömbäck genomförde måste betraktas som en partsinlaga. Om ÖB och försvarsministern varit besjälade av att genomföra en opartisk utredning skulle den ha gjorts av personer som inte själva var inblandade.

I sin utredning framhöll Strömbäck att arten på den tjänst som en sjöofficer har ger en vidgad utblick över världen. Sjöofficerare är därför mer benägna än andra grupper att värdesätta det svenska frihetsarvet och mindre mottagliga för de läror, som komma i kollision med detta. Han framhåller också att ”En ingående undersökning av sjöofficerskåren som verkställdes 1942 visade att bland sjöofficerarna på aktiv stat ingen var eller varit medlem i Svensk socialistisk samling eller närstående partier.” Frågan är vad Strömbäck menade med närstående partier. Ingick Sveriges nationella förbund (SNF), Svensk opposition (Nysvenska rörelsen) och Nationalsocialistiska blocket (NSB)? Strömbäck skulle också ha kunnat redovisa medlemskap i Samfundet Manhem och Riksföreningen Sverige-Tyskland (RST). Amiral Lindström hade i varje fall varit föredragshållare hos Samfundet Manhem och var medlem i RST.

I *Expressen* hade en anonym sjöofficer den 27 februari 1946 med anledning av Boldt-Christmas uppgifter om ubåtsutbildning av tyska officerare uppgett att en tysk sjöofficer deltagit helt i tjänsten på ett fartyg och även skjutit mot anfallsmål. Beträffande detta uppgav Strömbäck att alla nu levande vid den aktuella tiden i tjänst varande sjöofficerare utan anfordran

intygat att de inte lämnat uppgifterna till *Expressen* och inte heller bevittnat att den tyske sjöofficeren skjutit torpeder. En sådan uppslutning som Strömbäck redovisar förefaller inte särskilt spontan utan ger närmast intryck av ett stort grupptryck.

Alla Boldt-Christmas påståenden tillbakavisades i Strömbäcks utredning. När det gällde den av Boldt-Christmas påtalade läckan av information till Berlin hemställde Strömbäck ”att statsrådet behagade överväga de åtgärder utanför marinen som kunde vidtagas härför.” Till att utreda den påtalade läckan utsåg försvarsministern envoyén Assarsson. Dennes utredning låg till grund för försvarsministerns svar på en interpellation, som ställts av Gustav Johansson från Sveriges kommunistiska parti (SKP). Interpellationen besvarades den 1 juli 1946 alldeles i slutet av riksdagsperioden.

Enligt försvarsministern hade Boldt-Christmas' förbindelseofficer aldrig preciserat vad informationen skulle ha bestått av. Boldt-Christmas hade heller aldrig begärt någon sådan. Han hade inte ens inrapporterat till marinstaben vad förbindelseofficeren sagt utan inskränkt sig till att anmäla saken till beskiktningschefen, i tanke att denne skulle berätta vad som framkommit till utrikesminister Sandler, som just vid den tidpunkten befann sig i London. Försvarsministern kunde vidare berätta att Boldt-Christmas, som tidigare tjänstgjort vid tyska flottan, enligt egen utsago, på grund av sin bekantskap med tyske marinattachén blivit en välsedd gäst hos ambassadören von Ribbentrop. Till svar på envoyén Assarssons fråga, huruvida man icke skulle kunna tänka sig, att brittiska ambassaden fattat misstankar att han vid samtal med sin tyske kollega gett denne del av sina iakttagelser på det sjömilitära området, hade Boldt-Christmas svarat att så inte kunde vara fallet. Boldt-Christmas hade nämligen alltid undvikit att diskutera militära frågor med den tyske militärattachén. Försvarsminister Vougt kunde vidare berätta att envoyén Assarsson gått igenom samtliga under senare delen av 1936 samt förra delen av 1937 insända marinattachérapporter. Så vitt han hade kunnat konstatera, refererades icke i dessa i något fall av brittiska amiralitetet lämnade informationer och de syntes överhuvud taget inte innehålla några uppgifter av hemlig natur. Rapporterna återgav huvudsakligen i engelska tidningar och tidskrifter gjorda uttalanden i olika sjömilitära frågor.

Först gick försvarsministerns svar ut på att Boldt-Christmas inte skulle ha förfarit på rätt sätt. Men om Boldt-Christmas misstänkte att den information han lämnade till marinstaben läckte till Berlin måste det ju vara helt riktigt att som han gjorde anmäla saken till beskiktningschefen. Därefter antydde att Boldt-Christmas själv skulle kunna vara läckan. Gustav Johansson ansåg i *Ny Dag* att detta var långsökta anspelningar mot en man som blivit ”varg i veum” i marinledningen på grund av sina allierade sympatier. Sedan påstod Vougt att Boldt-Christmas bara rapporterat sådant som stått i engelska tidningar. En genomgång av marinattachérapporterna för åren 1932 – 1937 visar att Boldt-Christmas i förhållande till tidigare marinattachéer var en flitig rapportör. Han rapporterade om tidningsartiklar och debatter om sjömilitära frågor i parlamentet, men också om annat. Den 25 april 1936 sände han en teknisk rapport efter att han besökt The British Power Boat Company där han studerat torpedbåtar. Han hade även fått göra en provtur och lämnade en utförlig rapport om sina intryck av bland annat manövreringsförmågan. I en annan rapport 1936 meddelade Boldt-Christmas, att en officer vid amiralitetet informerat om att man hyste bekymmer för att tolv torpedbåtar som man beställt skulle förlora i fart om de bestyckades på det sätt som man från början tänkt sig. Den 30 oktober 1936 sände Boldt-Christmas en avskrift av en förteckning, som han fått av Director of Naval Intelligens Division, Rear-Admiral Troup, över det brittiska beståndet av kryssare, jagare och ubåtar som det skulle te sig vid årets slut. Den 10 december 1936 besvarade Boldt-Christmas frågor som han fått från Sverige angående torpedflygplan. Den 29 december lämnade han uppgifter om kostnaderna för att bygga olika fartygstyper. Uppgifterna hade han fått från Navy Estimates och amiralitetet.

Det svar som Vougt lämnade på Gustav Johanssons interpellation var således felaktigt. De uppgifter som redovisats ovan sändes till marinstaben, medan de rapporter som var av mer allmänt intresse sändes till försvarsdepartementet. Frågan är om envoyén Assarsson haft tillgång till de rapporter som sändes till marinstaben. På marinstaben måste man ha varit medveten om att Vougt svar på interpellationen var felaktigt.

Boldt-Christmas beviljades av regeringen att från och med 1 maj 1946 bli överförd på avgångsstat. Detta innebar att han fick behålla sin lön fram till pensioneringen utan att utföra något arbete. I fallet Boldt-Christmas borde det varit möjligt att tillämpa samma paragraf i *Tjänstereglemente för krigsmakten* som användes av Archibald Douglas i fallet med de värnpliktiga. Boldt-Christmas efterlyste en rättslig process, men det är tydligt att man från försvarsministrarnas och försvarets sida inte ville ha en sådan.

Bland det som i övrigt väckte uppmärksamhet våren 1946 var amiral Lindströms styvson von Herder. Denne hade under kriget varit tysk officer i Norge och anklagades för spioneri mot Sverige. Han friades i Högsta domstolen eftersom han bara gjort sin plikt som tysk officer, vilket inte underrätterna beaktat.

Meyerhöfferaffären

Meyerhöfferaffären startade 1947. Efter att 1936 åkt ur riksdagen hade Meyerhöffer fortsatt sin militära karriär. Hans hade företrätt Sveriges nationella förbund (SNF) i riksdagen och varit chef för förbundets efter nazistiskt mönster bildade kampgrupper. Han hade varit medlem i Riksföreningen Sverige-Tyskland (RST) och hade enligt *Trots Allt* tillhört *Dagspostens* aktieägare. Men inget av detta hade påverkat hans karriär. År 1942 hade han blivit sekundchef vid Livregementets grenadjärer i Örebro (I 3). Innan dess hade han varit verksam i Östersund och då liksom Archibald Douglas använt sig av nazisten Per Engdahl som föredragshållare. I Östersund hade Meyerhöffer även varit politiskt verksam för Sveriges nationella förbund (SNF).

När Nils Rosenblad och Meyerhöffer träffades vid Kungliga Krigsvetenskapsakademins 150-årsjubileum 1946 berättade Meyerhöffer enligt Rosenblads anteckningar att Archibald Douglas ville befordra honom till överste av första graden. För att kunna få befordran skulle han behöva inställa sig inför bedömningsnämnden. Men han tänkte inte inställa sig inför Ture Nerman för att få befordran. Douglas tog upp frågan med ÖB. Av olika skäl onödigt nu skrev Jung i sin dagbok den 24 februari. Men den 1 juli 1947 fick Douglas Jungs tillstånd att föreslå Meyerhöffer till infanteriinspektör. Vougt gick med på förslaget. Statsråden Sköld, Möller och Görjes var emot och Erlander meddelade Vougt att beslut inte kunde fattas. Ett kompromissförslag utarbetades som innebar att Meyerhöffer skulle utses till tillförordnad infanteriinspektör genom en generalorder och inte genom konseljbeslut. Meyerhöffer avvisade denna lösning och begärde att bli satt i disponibilitet. Douglas meddelade statsministern att även han avsåg begära att bli satt i disponibilitet om inte Meyerhöfferaffären kunde lösas positivt. (Disponibilitet innebar att man friställdes från arbete med behållen lön)

Frågan löstes till slut efter att Douglas haft upprepade samtal med Jung, Vougt, Erlander och kungen. Meyerhöffer utnämndes till tillförordnad infanteriinspektör från den 1 oktober 1947. Två år senare utsågs han till ordinarie infanteri- och kavalleriinspektör.

Förhör inför befordran och anställning

I 1945 års personalkontrollkungörelse för försvaret, som antogs 29 juni, fanns en bestämmelse om, att personal från ytterlighetspartier, som var föremål för registrering hos Säkerhetspolisen, inte skulle antas till befattningar och utbildningar och inte heller befordras. Under åren 1945 - 1948 fick den som så önskade, på egen begäran genomgå förhör av Statspolisen, vad gällde politisk

inställning inför antagning till tjänst eller utbildning eller inför befordran. Omkring 160 officerare, underofficerare och officersaspiranter förhöordes av statspolisen om sin nazistiska inställning. Om en försvarsgrenschef bedömde, att en person med ett förflutet i ytterlighetsparti på grund av särskilda skäl ändå borde anställas eller befordras och ärendet ansågs vara av större vikt skulle det underställas chefen för försvarsdepartementets prövning.

Förhören hölls av en kriminalpolis vid statspolisen och hade karaktären av intervjuer. Det normala svaret var att vederbörande anslutit sig till Nordisk ungdom, Svensk oppositions eller Sveriges nationella förbunds ungdomsavdelningar inspirerad av någon kamrat. Ofta låg intresse för försvaret bakom anslutningen och i regel förklarade man sig vara politiskt ointresserad. Efter ett par år slutade man betala medlemsavgift ofta utan att begära utträde, men kunde ändå ha stått kvar som medlem och även i fortsättningen ha fått tidningar och propagandamaterial. Flera av de förhörda hade deltagit i finska fortsättningskriget och några hade deltagit i Waffen SS.

I de flesta fall resulterade förhören i att vederbörande befordrades eller antogs till tjänst efter prövning av chefen för försvarsdepartementet. I något fall prövades ärendet av Bedömningsnämnden. En som var föremål för prövning var Sigmund Ahnfeldt, som på 1930-talet varit en av Sven Olof Lindholms närmaste män. Han hade deltagit i finska fortsättningskriget och vid 27 års ålder 1942 kandiderat i kommunalvalet i Östersund som efterträdare till Alf Meyerhöffer. Hans nazistiska förflutna hindrade inte hans militära karriär. Han slutade som överste och chef för I 15 i Borås.

Bedömningsnämnden

Mycket snart efter kriget restes krav på att det skulle inrättas en särskild nämnd med uppgift att rensa ut nazister ur den statliga förvaltningen. Nazister borde inte anställas och än mindre befordras. I början av mars 1946 togs frågan upp vid ett regeringssammanträde av Gunnar Myrdal. Ett aktuellt fall var då den välkände nazisten Gunnar Prawitz. Han var sedan 1930 byrådirektör vid lantmäteristyrelsen och fick 1946 en tjänst vid Kungliga tekniska högskolan som speciallärare i arkivkunskap. Prawitz hade varit en av Sven Olof Lindholms närmaste män. Ett annat uppmärksammat fall var utnämningen av Erik Walles till adjunkt vid Falu allmänna läroverk. Han hade varit en nyckelperson hos Lindholmsnazisterna och var ställföreträdande partiledare 1945-1947.

Den 3 maj 1946 tillsatte regeringen en nämnd med uppgift att biträda med bedömning av uppkommande ärenden rörande tjänstemän ”som befaras brista i lojalitet mot samhället”. Nämnden kom att kallas bedömningsnämnden.

Redan när nämnden tillsattes var man inom regeringen väl medveten om de svårigheter en sådan nämnd skulle få. För så länge en tjänsteman inte omsatte sina privata åsikter i brottslig handling eller i brottslig konspiration mot landet kunde vederbörande i allmänhet inte diskvalificeras som tjänsteman. En annan sak var framhöll man om en tjänsteman hemföll åt politisk propaganda under tjänsteutövning. Ordförande i kommittén blev ordföranden i Arbetsdomstolen Arthur Lindhagen, som 1947 blev president i Svea hovrätt, och till ledamöter utsågs bland annat Torgny Segerstedt (d. y.) och Ture Nerman. Ärenden i nämnden borde tas upp efter framställning från departementschef, men nämnden kunde även på eget initiativ ta upp ärenden i särskilda fall.

Antalet ärenden som finns upptagna i nämndens diarium är inte stort. Från Försvarsdepartementet inkom 48 ärende, alla 1946, från Socialdepartementet sju och från övriga departement två. Från enskilda inkom 13 ärenden. I dessa fall var det i regel personer som genom uttalanden från nämnden ville bli rentvådda.

De ärenden som behandlades av nämnden rörde med få undantag personer på underordnade

och inte särskilt viktiga befattningar. Bland dem som var föremål för prövning fanns emellertid kaptenen Sven Hedengren och frågan var om han skulle befordras till major. Han hade deltagit i finska fortsättningskriget och var redan finsk major. Hedengren var en av grundarna av Sveriges fascistiska kamporganisation och hade varit en av Sven Olof Lindholms närmaste män och organisatör av Lindholmsnazisternas SA-grupper. Han hade också varit inblandad i Munckska kårens verksamhet. Efter yttrande från nämnden meddelade försvarsminister Vougt till bedömningsnämndens ordförande: ”I anslutning till bedömningsnämndens yttrande över till nämnden hänskjutna mål angående kapten S Hedengren och fänriken C Palm har jag härmed äran att meddela att de godtagits för befordran. Sven Hedegren placerades på Arméstaben.

Föremål för granskning var också översten S Tarras-Wahlberg. En kapten som haft Tarras-Wahlberg som lärare i krigskonst hade fört anteckningar om vad Tarras-Wahlberg sagt och uppfattat honom som tyskvänlig. Men bedömningsnämnden fann att det som kaptenen trott vara tyskvänlighet enbart utgjort försök från Tarras-Wahlbergs sida att betona den tyska beredskapen och disciplinen i förhållande till bristerna på motsidan. Nämnden påtalade också att Tarras-Wahlberg förekom på sidan 134 i Holger Carlssons bok *Nazismen i Sverige - - ett varningsord*. Han var där omnämnd i ett sammanhang som var ägnat att ge läsaren intryck av att Tarras-Wahlberg var en utpräglad nazist. Bedömningsnämnden konstaterade dock . ”Det har till fullo vid nämndens sammanträde utretts att Tarras-Wahlberg är alldeles oskyldig”. Holger Carlsson omnämnde i sin bok en konferens som Sveriges nationella förbund anordnade 28 – 29 september 1940. Dåvarande majoren Tarras-Wahlberg fanns med bland föredragshållare och debattörer. Bland övriga föredragshållare och debattörer kan nämnas bland annat Per Engdahl, Rütger Essén, generalmajor Hjalmar Falk, Clarence von Rosen, högermannen C P Ossbahr och generaltulldirektör Nils Wohlin. Bland gästerna märktes bland annat Sven Hedin. Enligt Holger Carlsson gav förteckningen över föredragshållare och debattörer en skrämmande bild av den osvenska krets som samlats.

Från B G Montgomery inkom till bedömningsnämnden två skrivelser med ett antal frågor som rörde Archibald Douglas. Bland annat ställdes frågan om Archibald Douglas brorson under kriget var tysk societetsspion i Sverige och om Archibald Douglas’ son som var legationssekreterare höll sin kusin underrättad om den norske kungens vistelseorter när han åtföljde kungen under dennes flykt genom Norge. Helge Jung har i sin dagbok den 12 januari 1946 noterat att Douglas informerats om misstankarna mot ”Douglas dy”. Den 13 mars noterade Jung att han i förtroende meddelat Douglas att förhørsledarens uppfattning var att sonen var oskyldig.

Den 7 januari 1947 skrev nämnden till regeringen och föreslog att nämnden som alternativ ett skulle avvecklas och som alternativ två endast behandla personer på särskilt viktiga poster och som ett tredje alternativ att nämnden skulle verka under förenklade former. Nämnden meddelade att man enbart behandlat ärenden som inkommit från departementschefer och inte i något fall behandlat något ärende som rört en nazist på verkligt ledande ställning. Med tanke på att man behandlat Sven Hedengren är uttalandet märkligt.

J A Selander chefredaktör för *Eskilstunakuriren* skrev den 9 september 1946. ”Det är en fullständigt otroligt syn att se statsrådet Allan Vougt sitta och ta emot de resultat, som den av regeringen tillsatta granskningsnämnden kommit till. Han borde själv vara den förste, som skulle inställas för denna regeringens speciella nazidomstol. Under krigets tidigare skede var han en av de främsta anpassningarna i detta land.”

Karl Gerhard avslöjar nazister

Efter tidningarnas alla skrivelser om Boldt-Christmasaffären skrev kåsören Hasse Z i *Svenska Dagbladet* den 13 mars 1946 att han var trött på Boldt-Christmas. Frågan om vi var neutrala var

enligt Hasse Z:s uppfattning onödig för det hade vi vetat i sex år att vi inte var. När det gällde tysksympatisörerna ville Hasse Z ha amnesti: ”Låt oss vara nöjda med den näpst de fått under sex år och alltjämt får var afton hos Karl Gerhard.”

Karl Gerhard utkom 1945 med en bok med titeln *I skuggan av en stövel*. Boken innehåller texter från olika revyer och vidare kommenteras en del händelser som Karl Gerhard upplevt under 1930-talet och andra världskriget. I boken *Om jag inte minns fel* omnämner han delvis samma händelser. I hans böcker förekommer en rad personer. Han omnämner en amiral som för att han inte skall kännas igen kallas amiral Tamp. Karl Gerhard nämner vidare Clarence von Rosen, framstående medlem av KAK, som var så förtjust över de tyska autostradorna att han delade ut valsedlar för Flygpartiet. Karl Gerhard nämner vidare att när sången *Den ökända hästen från Troja* 1940 framfördes i revyn *Guldregn* mottogs den av stort jubel, men inför hotet att teatern skulle stängas fick sången strykas från repertoaren. I samband med detta skrev chefredaktören Erik Blom i högertidningen *Skånska Aftonbladet*: ”Koncentrationsläger som andra länder håller sig med, äro inte alltid så dåliga inrättningar. I en del fall verka de i uppfostrande syfte.” Fem år senare presiderade Erik Blom vid en dansk-svensk högtidlighet och mottog Danmarks hyllning för den insats Malmö gjort i den danska frihetskampen. Karl Gerhard beskriver också hur man i tidningen *Dagsposten* krävde att han skulle avstängas som fältartist. Karl Gerhard blev kallad till förhör som hölls av Folke Bernadotte. Den sång som upprört *Dagsposten* var *Nu är det bara honom vi väntar på*. Året var 1943. Mussolini hade fallit så nu var det Hitler man väntade på. Vid en av Röda korset anordnad soaré den 6 maj 1944 uppträdde Karl Gerhard och sjöng bland annat *Alla de gamla märkena av bouquet* vars sista vers handlade om den förträfflige vinagenten Ribbentrop. En vers lyder:

*Nu är det bara honom vi väntar på.
Men för en AT-ist lär det långsamt gå.
From däremot är Lindström, han vittnar högt
Om herrans tukt,
Och Allan Vougt
Vill på den
Rätta sidan stå –
Så nu är det bara honom vi väntar på*

Vid ett samtal som *Dagsposten* hade med en av de ledande inom Röda korset hade denne beklagat fadäsen Karl Gerhard. På *Aftontidningens* förfrågan bekräftade Folke Bernadotte att Röda korset blivit sårat. När Karl Gerhard tog kontakt med Folke Bernadotte fick han klart för sig att denne ansåg att Karl Gerhard's repertoar varit olämplig och att prinsessan Sibylla blivit sårad. Karl Gerhard citerar i sin bok vad Torgny Segerstedt skrev efteråt: ”Man är tacksam mot de behjärtade män som tog Karl Gerhard i upptuktelse för hans brist på takt. Nasseorganet *Dagsposten* slog larm och dess ord gävo eko på håll där det fina vettet ännu har en fristad. Det var synnerligen välbetänkt att fästa uppmärksamheten på att prinsessan Sibylla är tyska och att hennes far är en pamp inom den nazistiska hierarkin (- - -)”. I boken *I skuggan av en stövel* finns en vers ur 1945 års sänger:

*Röda korset gjort sin plikt
fast det förstås är mera chickt
av ett rojalistiskt folk att ära greve Folke
Han hör nämligen till dem
som 1945*

blev antinazister fast de fordom dansat polke.

I sin bok *Om jag inte minns fel* kommer Karl Gerhard också in på Bernadotteaktionen: ”Det fanns mycket som gjorde honom lämpad att komma till tals med Himmler. Att sända ut Ture Nerman eller Torgny Segerstedt att underhandla med denne, hade sett magnifikt ut men hade varit ändamålslost. Folke Bernadotte var rätte mannen och han lyckades också. Om jag skall döma efter hans egna ord stod han inte på de allierades sida i kriget, men när deras seger gjorde det svenska räddningsföretaget möjligt, blev det han som fick äran av utgången.”

I sin höstrevy 1945 hade Karl Gerhard med en visa med titeln *Lilla jänta du får vänta*. Refrängen löd:

*Lilla jänta
du får vänta
tills den faller din mogna frukt
Det får vara lilla Zarah,
vi har nyss förlåtit herr Vougt
Torsten Kreuger blev frisk på ein Woch
och just nu byter Wallenberg galosch
lilla jänta
du får vänta
tills även dina pengar är Bosch*

Zarah Leander återvände till Sverige 1943, när de tyska krigsframgångarna upphört och det tog ett tag innan hon godtogs som artist i Sverige. Senare dominerade länge bilden av henne som den opolitiska divan. Torsten Kreuger ägde de tyskvänliga tidningarna *Stockholmstidningen* och *Aftonbladet* och stödde Svensk opposition (Nysvenska rörelsen). Wallenberg figurerar i visan på grund av sina affärer under kriget.

De allra flesta tycks dock inte ha behövt vänta särskilt länge på att bli frikända och många fortsatte som tidigare.

Wallenbergs hemliga stöd till nazismen

I sin bok *Affärer till varje pris – Wallenbergarnas stöd till nazisterna* redovisar de två holländska forskarna Gerard Aalders och Cees Wiebers hur Enskilda banken och bröderna Wallenberg genom kamouflageoperationer hjälpte till att skydda tyska tillgångar i utlandet och ägnade sig åt att handla med värdepapper som nazisterna tagit från judar i krigsbyte. Författarna framhåller att bröderna Wallenberg inte var de enda utan att också personer som Axel Wenner-Gren, Axel Axelsson Johnson, Birger Dahlerus och Sven Winqvist var involverade i stödåtgärder för nazisternas sak.

När amerikanerna efter kriget inledde undersökningar i de tyska företagens arkiv uppdagades det enligt Aalders och Wiebes vad det var för verksamhet som Enskilda banken och bröderna Wallenberg ägnat sig åt. Detta ledde till att Enskilda bankens och bröderna Wallenbergs tillgångar i USA spärrades. Jacob och Marcus Wallenberg ställdes således inför problemet hur de skulle få loss sina tillgångar i USA. I en artikel i *Dagens Nyheter* den 20 februari 1979 med rubriken ”Sverige, neutraliteten och Sovjetembargot” framförde professor Gunnar Adler-Karlsson teorin att bröderna Wallenberg och Enskilda banken deltog i embargopolitiken mot Sovjetunionen i utbyte mot att få loss sina tillgångar i USA. Deras deltagande bestod i att deras bolag saboterade den kredit på en miljard kronor som Sverige beviljat Sovjetunionen. Forskarna Aalders och Wiebers anser att det finns starka indikationer på att denna teori är riktig. Det begynnande kalla kriget skulle

således ha hjälpt bröderna Wallenberg att få loss sina pengar.

I sina memoarer ställde Tage Erlander tre frågor med anledning av krediten till Sovjetunionen: Varför var ASEA så ovilligt att bli leverantör till Sovjetunionen? Kunde leveranser av elektrisk materiel för 100 miljoner kronor spela någon avgörande roll för ASEA? Fanns det andra skäl som gjorde det önskvärt för ASEA att dra sig ur leveranserna? Erlander konstaterar också: ”Kalla kriget hade ännu inte börjat, men det fanns antydningar om det, framför allt i Amerika.”

ORGANISATIONER OCH PERSONER LÅNGT UT PÅ HÖGERKANTEN I SVERIGE EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET

Slutet på ”utrensningarna”

Ture Nerman ställde 1947 i en interpellation frågor om nazistinfiltrationen i Sverige under andra världskriget och om de svenska myndigheternas hantering av den var färdigutredd och hur regeringen såg på möjligheter och medel för att bekämpa den propaganda som alltjämt bedrevs av nazistiska krafter. Interpellationen besvarades den 11 juni 1947 av statsminister Tage Erlander. Av hans svar framgick att man inte avsåg att tillsätta ytterligare utredningar. När det gällde bekämpningen av nazistisk propaganda framhöll Erlander att de nazistiska rörelserna fortfarande hölls under uppsikt. Det mesta tydde enligt Erlander på att de nazistiska rörelserna med anknytning till den tyska nazismen och den italienska fascismen skulle komma att föra en tynande tillvaro, såvida de inte självdog. Han framhöll också det viktiga i att under normala tider iakttä största återhållsamhet i fråga om frihetsinskränkande och administrativa åtgärder, även om det gällde att bekämpa demokratins fiender: ”Vad som i detta avseende under de gångna åren vidtagits, torde böra betraktas som engångsåtgärder.”

Det blev således ingen utrensning efter andra världskriget i Sverige. På arméstaben kunde efter kriget Archibald Douglas, Alf Meyerhöffer och Sven Hedengren träffas. Alf Meyerhöffer efterträdde Rickman von der Lancken som ledare för Försvarsfrämjandet i vars skrifter Sven Hedengren medverkade. Sven Hedengren var också aktiv i C E Carlbergs stiftelse. Professorerna Gottfrid Carlsson, Hugo Odeberg och Karl Olivecrona kunde fortsätta sin verksamhet som professorer vid Lunds universitet. Gottfrid Carlsson blev dessutom 1950 utsedd till teologie hedersdoktor. Gunnar Prawitz fortsatte sin verksamhet vid Tekniska högskolan. Han tilldelades Vasaorden och 1954 blev han ombudsman i Svenska pastoratens riksförbund och 1957 ledamot i Kyrkomötet. Han blev på äldre dagar medlem i Sverigedemokraterna. Erik Waller fortsatte som lärare och blev på äldre dagar även han medlem i Sverigedemokraterna. Torsten Tegnér fortsatte som redaktör för *Idrottsbladet*. Många nazister och tysksympatisörer har efter kriget kunnat återfinnas i andra partier. Hos Eric von Rosen anordnade scouterna efter kriget läger och de kunde vid besök i huvudbyggnaden på Rockelsta i Sörmland se att han hade kvar eldhundarna som var utformade som hakkors i sin öppna spis.

Men det har också efter kriget tillkommit nya högerextrema organisationer och det förefaller inte som om högerextremism utgjort ett hinder för att inom försvaret nå högre grader eller för att bli lärare, rektor, domare, advokat, idrottsledare på elitnivå eller att avancera inom den akademiska världen.

Varför blev det ingen nazistutrensning?

I en skrivelse från Bedömningsnämnden till regeringen den 7 januari 1947 konstaterade nämnden att dess verksamhet begränsats av regeringsformens bestämmelser om förtjänst och skicklighet som enda grunder vid befordran samt att tjänsteman hos staten med få undantag inte kan avsättas från sina tjänster utan rannsakan och dom. I statens tjänst kunde en tjänsteman som var eller varit nazist känna sig trygg och till och med befordras.

En utrensning skulle naturligtvis också ha kunnat skapa problem genom att många nazister och tysksympatisörer uppehöll viktiga samhällsfunktioner. Problem skulle också ha uppstått i fråga om gränsdragning. Vad skulle man ha gjort med alla dem som gjort antisemitiska uttalanden? Hur skulle man ha gjort med Bondeförbundet som haft rasismen inskriven i sitt partiprogram och haft företrädare som K G Westman och Otto Wallén. Vad skulle man ha gjort med alla dem som sett positivt på utvecklingen i Italien, Tyskland och Spanien? Vad skulle man ha gjort med alla dem

som sett positivt på att Nazityskland anföll Ryssland? Vad skulle man ha gjort med Allan Vougt? Vad skulle man gjort med alla högermän som var motståndare till demokratin till exempel C P Ossbahr och James Dickson?

Svensk socialistisk samling

I slutet av maj 1945 anordnade Svensk socialistisk samling (SSS) en ledardag i Stockholm då man beslutade att partiets verksamhet skulle fortsätta. Partiet förde dock en tynande tillvaro och ekonomin var dålig. I partiets tidning *Den svenska folksocialisten* förnekades den 6 juli 1945 att Förintelsen ägt rum. De stupades dag började firas den 14 april 1946 sannolikt på initiativ av SSS. I firande ingick kransnedläggning vid Gösta Hallberg-Cuulas grav på Norra kyrkogården. Hallberg-Cuula miste livet på Svirfronten, när han handskades med en rörmina som exploderade. Denna ceremoni fortsatte sedan under många år. År 1948 genomfördes en razzia mot SSS. Anledningen var att man misstänkte att partiet tagit emot tyskt stöd under kriget. Något stöd för misstankarna fann man inte. Vid en ledardag 1950 beslutades att partiet skulle läggas ned. SSS skulle dock fortsätta som ett slags kamratförening, men nya medlemmar skulle inte rekryteras.

En av ledaren för SSS Sven Olof Lindholms närmaste män var Otto Hallberg. Han var initiativtagare till Sveborgsorganisationen, en nazistisk organisation som bildades på Hangöfronten 1941. Efter kriget verkade han för att denna organisation skulle leva vidare som Vapenbrödrarförbundet Sveaborg. Bland hans efterlämnade handlingar finns en preliminär anmälningslista som upptar flera centralt placerade officerare bland annat Sven Hedengren. Efter kriget försökte Hallberg organisera en motståndsrörelse som skulle träda i funktion om Sverige ockuperades. Denna verksamhet kolliderade med en verksamhet som med ÖB:s stöd organiserades av överste Anders Grafström, som också varit Finlandsfrivillig. Hallberg åtalades men frikändes då det inte kunde styrkas att han ägnat sig åt olovlig kårverksamhet. Lennart Hansson var med i Sveborgsorganisationen och intervjuades i *Borås Tidning* 15 juni 1997. Hansson berättade att när han 1946 deltog i ett årsmöte i Stockholm med Förbundet Finlandsfrivilliga kom Hallberg med idén att ombilda Sveborgsorganisationen till en motståndsrörelse. Hallberg hade under sin politiska bana skaffat sig många vänner inom företagsvärlden och dessa finansierade hans resor runt om i landet. Till organisationen anslöt sig höga militärer, jordbrukare, skogsägare, reservofficerare, lärare och påfallande många underbefäl. Organisationen kom enligt Hansson att omfatta 1 200 kontaktmän och ett antal sympatisörer. Enligt Hansson var det en elev vid Försvarets läroverk som läckte om organisationens existens. Hansson berättade för *Borås Tidning* om ett besök hemma hos den tekniske chefen för Asea Ragnar Liljeblad där även andra industriledare deltog. Lennart Hansson deltog i både finska vinterkriget och fortsättningskriget på Hangöfronten. År 1941 återvände han till sitt regemente I 12 i Eksjö, där han tjänstgjorde till 1945. Efter sin militära bana blev han lagerchef och moderat politiker i Skåne.

Nordiska Rikspartiet

Göran Assar Oredsson, som är född i Skåne 1933, bildade 1956 Sveriges Nationalsocialistiska Kampförbund. Partiet bytte senare namn till Nordiska Rikspartiet (NRP). Partiets tidning blev *Nordisk Kamp*. Partiet har också gett ut NRP:s Bulletin och Solhjulet. En flitig medarbetare i tidningen var till en början Carl Ernfrid Carlberg.

Redan i det andra numret hyllades Hitler som den 20 april 1956 skulle ha fyllt 67 år. Till ställföreträdande partiledare utsågs 1957 Sven Arne Lundehäll från Ellös. Denne startade 1961 en egen rörelse Frisinnade Unionspartiet och gav ut tidningen *Bohusläns Folkblad*. En annan person som samarbetade med Assarsson var Sven Rydström i Moheda där han gav ut tidningen *Värendensbladet*. När Sverigedemokraternas ungdomsförbund 1993 höll sitt första sommarläger

upplät Rydström mark för lägret. Lars Hultén som kanske är mest känd som följaren på häktet och från 30-novemberföreningen började sin nazistiska bana i NRP.

Oredsson har skrivit memoarer med titeln *Prisat vare allt som gjort mig hårdare* som han sannolikt sålt i stencilupplaga, varav ett exemplar finns på Riksarkivet. År 1965 uppmärksammades i massmedia att Oredsson var medlem i FBU (Frivillig befälsutbildning) och han blev då utesluten. Oredsson nämner i sina memoarer att en enda person då kämpade för hans sak och det var överläraren och reservkaptenen Werner Öhrn som var verksam i bland annat Sveriges nationella förbund (SNF).

I sina memoarer uppger Oredsson att han den 13 april 1960 talade i Medborgarhuset i Stockholm. Dagen därpå deltog han firandet av Gösta Hallberg-Cuulas dödsdag. NRP slöt enligt Oredsson upp med sin fana vid sidan av de Finlandsfrivilligas fana och SSS:s fana. Efter ceremonierna hade man möte på Bellevueterrassen. Vid detta möte talade Vera Lindholm och Åke J Ek, som deltagit i finska fortsättningskriget på Svirfronten. Ek bad Oredsson säga några ord vilket han gjorde. Detta var kanske första gången Vera Lindholm och Assarsson träffades. År 1962 gifte de sig och har sedan tillsammans lett NRP. Vera Lindholm var tidigare gift med den betydligt äldre Sven Olof Lindholm. Åke J Ek blev senare lärare i psykologi vid Polishögskolan och har figurerat i många högerextrema sammanhang.

I sina memoarer nämner Oredsson *Nordisk Kamps* tioårsjubileum den 23 januari 1966. Bland de inbjudna fanns enligt Oredsson den omskrivne FN-officern Bertil Wedin som under tjänstgöring i Kongo blivit tillfångatagen och hotats med avrättning. Oredsson understryker att Wedin aldrig varit medlem i NRP. Wedin har varit omskriven i samband med mordet på Olof Palme.

Bröderna Kari och Pertti Poutiainen kommer i sin bok om Palmemordet in på Bertil Wedin och citerar då *Expressen* 24 oktober 1967: "Under stort hysch-hysch har högerledaren Yngve Holmberg i veckohelgen tagit emot en amerikansk delegation av den ultrakonservative Kaliforniengovernören Ronald Reagans vänner. (- - -) Bland dem som sammanträffat med de amerikanska gästerna var också högerns ungdomsförbunds ordförande Birger Hagård (- - -) samt som representant för World Anticommunist Leagues (WACL) skandinaviska avdelning Arvo Horm och löjtnant Bertil Wedin i Försvarsstaben. Efter en titt på regalskeppet Wasa träffade amerikanerna på söndagen World Anticommunist Leagues. Under varma applåder uttryckte därvid löjtnant Wedin en förhoppning om att USA ökar effektiviteten i Vietnamkriget. Bertil Wedin förordade också ett aktivt samarbete mellan de konservativa i Sverige och deras ideologiska bröder i USA."

År 1971 – 1972 bildade NRP så kallade RAG-grupper (rikspartiets aktionsgrupper). Grupperna skulle fysiskt stödja partiet och kämpa om makten på gatorna. År 1974 genomförde aktivister från NRP två attentat. Det första riktade sig mot biografen China i Stockholm där en rökgranat kastades in när biografen visade filmen *Det våras för Hitler*. Det andra riktade sig mot Demokratisk allians lokal på Apelbergsgatan. En av dem som dömdes efteråt var Nils Mandell,

År 1983 anordnade NRP ett offentligt möte i Folkets hus i Göteborg. Mötesdeltagarna blev attackerade av ett tusental demonstranter företrädda av bland annat TV-kändisen Hagge Geigert. När Oredsson anlände kom han inte in i lokalen. NRP-arna blev mer eller mindre fösta utför trapporna och borttransporterade i polisbilar.

En annan konfrontation mellan NRP och demonstranter inträffade i Växjö 1985. NRP hade fått tillstånd att anordna möte samtidigt som Vänsterpartiet kommunisterna och Chiles kommunistiska ungdom genomförde torgmöte. Det dröjde inte länge förrän grupperna kom i kontakt med varandra. NRP-arna tog sin tillflykt till järnvägsstationen varifrån de fick eskort av polisen. Som en reaktion på denna händelse satte en grupp ur NRP i Göteborg eld på Vänsterpartiet

kommunisternas (VPK:s) lokal på Hisingen. I december 1985 greps och häktades en grupp NRP-medlemmar misstänkta för mordbrand, olaga hot och ytterligare ett antal brott. Sex personer dömdes i januari 1986 i upp till tre års fängelse och en överlämnades till socialtjänsten för vård.

Antalet NRP-medlemmar har knappast någon gång överstigit 1 000. När partiet ställt upp i val har partiet endast fått några hundratal röster. NRP tycks ha attraherat ungdomar som velat markera ett utanförskap. Efter Göteborgshändelserna gick sannolikt luften ur NRP. Men det hade då också bildats nya grupper som kunde attrahera samma grupper. Bevara Sverige Svenskt (BSS) bildades till exempel 1979. En av grundarna var då Nils Mandell.

NRP har framställts som efterföljare till Lindholmsnazisterna. Detta beror sannolikt på att Oredsson använt samma vokabulär som Sven Olof Lindholm och hämtat inspiration från gulnande exemplar SSS:s tidskrifter. De tidigare medlemmarna i SSS tycks inte ha sökt sig till NRP. De officerare och akademiker som tillhörde SSS fortsatte sin nazistiska verksamhet i andra organisationer till exempel Sveriges nationella förbund (SNF) och Nysvenska rörelsen (NSR).

I december 2009 meddelade Göran A Oredsson att NRP skulle upphöra vid årsskiftet. Som anledning uppgavs ålder och sjukdom, men det saknades förmodligen också medlemmar.

Sveriges nationella förbund (SNF) och med SNF nära förbundna organisationer

Sveriges nationella förbund (SNF) och Dagsposten

Samma dag som Tyskland kapitulerade sammanträdde i *Dagspostens* lokaler ledningen för SNF. Förbundsordförande var Rütger Essén och förste vice ordförande Teodor Telander. Det var således samma ledning för SNF och *Dagsposten*. Den 21 maj skulle man ha politisk konferens. Som första punkt skulle Essén tala om ”Europa efter kriget” och Rickman von der Lancken om ”Militära efterkrigsproblem”. *Dagsposten* hade ekonomiska problem och många medlemmar lämnade förbundet. Det fanns ett par företag som genom annonser troget stödde i *Dagsposten*. Det var AB Norrköpings Varv & Verkstad och Getingeverken. En lika trogen annonsör var Hjälpkommittén för Tysklands barn. SNF:s verksamhet förfaller efter andra världskriget främst ha varit koncentrerad till Stockholm.

I september 1945 sammanträdde SNF:s förbundsstyrelse. SNF hade då skulder och man beslutade sig för att försöka få skulderna avskrivna eller amorterade av borgensmännen. Det hade också strömmat in avsigelser från medlemmar i förbundsstyrelsen och förbundsrådet. Till 1950 hade man utarbetat ett principprogram. I detta ansåg man att befolkningens uppdelning i olika samhälls- och yrkesgrupper var en naturlig organisation för fyllandet av de gemensamma kulturuppgifterna. Konungen skulle vara statens högsta representant och äga möjlighet till självständigt ingripande när helst det högsta folkintresset så krävde. Man krävde också en aktiv raspolitik: ”Vårt folks arvs massa måste skyddas mot invandring av rasfrämmande och för den nationella kulturen upplösande element”.

Åren efter andra världskriget utsattes regeringens politik från näringslivs- och högerhåll för våldsamt kritik. I denna kör instämde högerextrema kretsar som SNF och Försvarsfrämjandet, som leddes av nazisten Rickman von der Lancken och stöddes genom annonser av ett stort antal företagare i tidningen *Folkförsvaret*. Rickman von der Lancken var också engagerad i överklassnazisternas tidning *Dagsposten*, som under kriget tagit emot tyskt stöd. *Dagsposten* behöll efter andra världskriget sin rasistiska, elitistiska och odemokratiska hållning. Den 10 september 1947 skrev till exempel Georg Brandell, som hade erfarenhet som rektor vid folkskoleseminariet i Uppsala: ”Det sociala urvalet har i alla tider inte blott varit beroende av ekonomiska förhållanden utan därjämte varit ett begåvningsurval. (- - -). I vissa demokratiska kretsar i vårt land synes man ha den uppfattningen, att det i de lägre samhällsklasserna finns en uppsjö av begåvningar, det gäller bara genomföra sådana reformer, att man kan finna dem och låta

dem komma till sin rätt. Jag kan försäkra de värderade demokraterna att man vid detta sökande efter högre begåvningar inom de lägre samhällsklasserna kommer att bli besviken.” Brandell redovisade därefter en Gausskurva i sju grupper med idioter, sinnesslöa och svagt begåvade i grupperna 1 och 2 och de högst begåvade i grupperna 5 - 7 och konstaterade: ”Det kan inte vara något tvivel om att grupperna 5 – 7 företrädesvis tillhöra de högre samhällsklasserna.”

Dagsposten fick efter kriget ekonomiska problem. von der Lancken skrev 1948 till major Pålsson på Rottneros och bad att få adresser till toppar inom svenskt näringsliv som kunde tänkas stödja tidningen. I sitt svar omtalade Pålsson att han väl kände och uppskattade Rütger Essén ”Enligt Din önskan nämner jag här ett par namn på ansvarskännande och förstående industrimän. Ordf i Sveriges industriförbund disponent Nils Danielsen, Uddeholm, V ordf i Svenska Cellullosaföreningen Dr Gunnar Sundblad, Iggesund, Chefen för Holmens Bruks- och Fabriks AB disponent Christian von Sydow, s Prom. 25 Norrköping. Disponent Erik Scharin, Ursviken, Skellefteå samt disponent Tore Hedin, Olaigatan 55 Örebro. Tror ej någon av de tre förstnämnda tidigare intresserat sig för DP. Scharin har däremot gjort det liksom i ännu högre grad Hedin.” von der Lancken skrev i varje fall till Nils Danielsen. I sitt brev framhöll han att genom Tysklands krossande hade kommunismen fått fritt spelrum i Europa. Denna om man så ville protyska hållning hade enligt von der Lancken ”aldrig förenats med ett gillande av nazismens ogärningar i den mån sådana funnits.” Von der Lancken ifrågasatte således om Förintelsen verkligen ägt rum. Danielsen avvisade inte von der Lancken utan hänvisade honom till Näringslivets Fond ”till vilken industrin lämnat icke obetydliga bidrag”. Danielsen hade också ordnat så att redaktör Telander vid *Dagsposten* skulle få ett sammanträffande med de tongivande inom fonden. I sin kamp mot socialdemokraterna var således Industriförbundets ordförande inte främmande för att stödja en nazisttidning.

År 1955 utkom Essén med boken *Demokratin och dess gärningar*. I boken gavs de demokratiska staterna och judarna skulden för andra världskriget.

Tidningen *Dagsposten* ersattes 1952 av tidningen *Fria Ord*, som under sina första år utkom med ett nummer i veckan. Redan från början hade tidningen ekonomiska problem. I *Fria Ord* 44/1952 värnade Sven Hedin om tidningen. Rubriken på hans inlägg var: ”Det är vår plikt att hålla ut”. År 1955 gjorde Elof Eriksson reklam i tidningen för en genealogisk kalender som visade det svenska överskiktets fortgående judaisering. Han gjorde också reklam för en bok med titeln *Judiskt herravälde*, som sades visa välfärdsstatens bakgrund. I *Fria Ord* 20/1961 gjordes reklam för Nils Rydströms tidning *Värendsbiladet*. I annonsen citerades Torsten Tegnér: ”Nils Rydströms artikel i februarinumret 'Idrotten bragdens religion' är så stark och tankeväckande att jag skall be förf. om lov att införa den i IB i sin helhet.”

Hjälpkommittén Tysklands barn

Hjälpkommittén Tysklands barn bildades 1946 och etablerade sig i samma lokaler som Svea rikets förlag. Sekreterare var Carl Ernfrid Carlberg som ägde förlaget. Ordförande var överste A G Nordensvan. Han var med bland dem som undertecknade uppropet för bildandet av Riksföreningen Sverige-Tyskland 1938 och blev 1946 ordförande i Förbundet Svenska Finlandsfrivilliga. Kassaförvaltare och den drivande kraften i hjälpkommittén var grevinnan Lili Hamilton, som 1945 invaldes i SNF:s förbundsstyrelse.

När Olle Wästberg, som i början av 1960-talet, var redaktör för *Svenska Dagbladets* ungdomstidning *Presens*, undersökte nynazism utpekades Hjälpkommittén för Tysklands barn och Försvarsfrämjandet som kryptonazistiska. Detta passade emellertid inte *Svenska Dagbladets* ledning och i följande nummer 5 oktober 1961 tvingades *Presens* att införa en rättelse: ”Hjälpkommittén för Tysklands barn under ledning av grevinnan Lili Hamilton kan ej

karaktäriseras som 'kryptonazistisk'. Organisationen är allmänt känd för sin gagnande humanitära verksamhet. Detsamma gäller Försvarsfrämjandet. Detta förbund kan på intet sätt karaktäriseras som 'kryptonazistiskt'".

Om man med kryptonazistisk menade att nazister ingick i ledningen för de två organisationerna var de ursprungliga uppgifterna i *Presens* helt riktiga. När Carlberg avlidit 1962 skrev Lili Hamilton minnesord över honom i *Fria Ord*: "Hans verk skall bestå, hans anda fortleva". Lili Hamilton medverkade även vid andra tillfällen i *Fria Ord*. Hon ogillade utvecklingen i Sverige. År 1959 skrev hon från Rom i *Fria Ord*: "De sorgsna, bittra tankarna, lämna mig ej. Det känns som ett moln drog över solen, och jag förtvivlar över framtiden, skäms för att vara svensk och över att vårt land helt fallit offer för mörka makter, som tvinga oss dit vi inte vilja, som nivellera, draga ned, hetsa och förstöra ungdomen (- - -)."

Hjälpkommittén var verksam ända in på 1960-talet. Av *Fria Ord* 3/ 1954 framgår att Lili Hamilton då tilldelades Tyska Förbundsrepublikens förnämsta utmärkelse. Överlämnandet gjordes av doktor Gerstenmaier som frambar hälsningar och tack från förbunds-presidenten Heuss och förbundskansler Conrad Adenauer. År 1962 råkade Lili Hamilton ut för en trafikolycka. De skador hon fick ledde till att hon avled.

Carlbergska stiftelsen

År 1957 bildade Carl Ernfrid Carlberg en stiftelse, som fick namnet C E Carlbergs stiftelse. Stiftelsen hade lokaler på Birger Jarlsgatan 23, där Percy Hamilton, gift med Lili Hamilton var ett slags föreståndare. Lokalen fungerade som samlingspunkt för gamla nazister och Carlberg bedrev också ungdomsverksamhet i lokalerna. Där fanns också Carlbergs stora bibliotek med nazistisk och antisemitisk litteratur. Till sin bortgång 1962 var Carlberg själv stiftelsens ordförande. Vid Carlbergs död övergick i stiftelsens ägo Carlbergs stora boksamling. Till stiftelsen överläts också lokalen på Birger Jarlsgatan 23 under tio år. Vidare fick stiftelsen 100 000 kronor, som placerades på Sundsvalls sparbank, som enligt Carlberg var fri från judiskt inflytande. År 1959, det år då Hitler skulle ha blivit 70 år, skrev Carlberg ett äreminne:

*För "folk och fosterland" Du höjde facklan,
uppskakad över borgardömets vacklan,
då "internationalen" stämdes opp
Marxismens liga rev Du upp i grunden
och satte resolut i allvarsstunden
för parlamentarismens "pratkvavn" stopp.*

Äreminnet har ytterligare 22 verser och finns bevarat i Sven Hedengrens arkiv på Riksarkivet. När *Expressen* 11 maj 1965 avslöjade det tidningen kallade "nazistligan" handlade det om Carlbergska stiftelsen. Carlberg skrev åtskilliga dikter och i *Expressen* nämndes att det i sångboken *Skolkören*, som användes vid en del skolor, fanns en sång med text av C E Carlberg. Sången börjar: "Du folk av äldsta arisk stam". Tonsättare var Einar Eklöv som också samlat ihop sångerna och gett ut dem.

Expressen var inte den första tidning som skrev om Carlbergska stiftelsen. *Svenska Dagbladets* ungdomsbilaga *Presens* skrev redan 1961 om stiftelsen: "En av den nynazistiska rörelsens viktigaste centraler är C E Carlbergs stiftelse. Det är inte bara den viktigaste propagandacentralen utan har också tjänat som möteslokal. Åtminstone under hösten 1960 och våren 1961 har där på fredagar samlats läroverksungdomar till ett par timmars möte under C E Carlbergs ledning."

Slutresultatet av *Expressens* avslöjanden blev magert. Björn Lundahl som efterträtt Percy

Hamilton som föreståndare dömdes för olaga vapeninnehav. Av handlingarna från rättegången framgår en del om stiftelsens verksamhet. Tjänstemannen Gunnar Hugo Eriksson, som ingått i stiftelsens styrelse uppgav bland annat att han vid ett tillfälle varit med på Hamiltons gods. Utflykten gjordes tydligen i regi av ungdomsföreningen Viking. Sista gången Eriksson besökte stiftelsen var 1964. Styrelsen bestod då av fem ledamöter av vilka Hamilton, Hedengren och Eriksson avsåg sig återval. Löjtnant Lars Lind som ingick i styrelsen satt när *Expressen* gjorde sitt avslöjande i fängelse för vapensmuggling. Han hade tjänstgjort som plutonchef vid Sveriges FN-bataljon på Cypern. Han hade då smuglat vapen mellan två områden som behärskades av turkcyprioter. Samtidigt med Lars Lind tjänstgjorde den tidigare omnämnde Bertil Wedin vid Cypernbataljonen. I en artikel i den högerextrema tidningen *Contra* 1997 var Wedin mycket kritisk mot grekcyprioterna.

Utöver Eriksson förhöordes bland annat Percy Hamilton, Sven Hedengren, Sigurd Furugård och Lars Hultén. Hultén berättade att han besökt stiftelsen första gången 1961 i sällskap med sin mor. Han uppgav att det i lokalen fanns en tavla och en byst av Hitler samt ett och annat hakkors. C E Carlbergs stiftelse kommer att beröras ytterligare i kapitlet om mordet på Olof Palme.

Tidningen *Fria Ord*

Medarbetarna i *Fria Ord* var inledningsvis i stort sett de samma som i *Dagsposten*. Ofta förekom dikter av C E Carlberg och dikter som översatts av Holger Möllman-Palmgren, som varit verksam i Nationalsocialistiska blocket (NSB) och var en av dem som undertecknade hyllningsadressen när Hitler fyllde 50 år. Vidare förekom teckningar av konstnären Gösta Chatham. Samtidigt som företrädare för försvaret oroade sig för kommunismen låg i många officersmässars tidningshyllor *Fria Ord*.

Stort utrymme ägnades åt att förneka judeutrotningen. I *Fria Ord* 11/1954: stod att läsa: ”Sanningen om Dachau avslöjad: En skräckpropaganda av gigantiska mått utan underlag i verkligheten – ’bevisen’ arrangerades i efterhand.” I följande nummer fortsatte tidningen på samma linje: ”Tyska krigsfångar tvingades 1945 av ockupanterna att uppföra ’gaskammare’ – Skräckskildringarnas ohållbarhet avslöjas.” Så här fortsatte det långt efter kriget. i *Fria Ord* 13/1960 förklarades: ”Buchenwalds minnesmärke över ’nazismens offer’ makabert spex: Massgravar under det magnifika monumentet döljer 1945 avlivade nationalsocialister.”

I *Fria Ord* oroade man sig också ofta för att begåvningsunderlaget höll på att sjunka: I *Fria Ord* 39/1952 skrev Georg Brandell: ”Det kan inte råda något tvivel om att den ’demokratiska’ (särskilt den socialdemokratiska) befolkningspolitiken inom en icke avlägsen framtid kommer att leda till att de kulturuppehållande skikten av befolkningen dör ut och att den genomsnittliga kulturbegåvningen hos befolkningen sjunker.” Holger Möllman-Palmgren var inne på samma linje. I *Fria Ord* 39/1959 var rubriken på en artikel: ”Sjunkande intelligensnivå – fortskridande fördumning”. I *Fria Ord* 44/1961 ansåg man att införandet av en nioårig grundskola var lika katastrofalt som 1925 års försvarsbeslut.

I *Fria Ord* oroade man sig också för det moraliska förfallet och var emot en liberalisering av abortlagstiftningen. Den gamle lindholmsnazisten Gunnar Prawitz oroade sig i *Fria Ord* 39/1954 för det andliga läget. Samma år blev han ombudsman i Svenska pastoratens riksförbund och ledamot av kyrkomötet. I *Fria Ord* 12/1961 refererades ett tal som kammarherren och riksdagsmannen för högern James Dickson hållit vid ett möte med SNF i Stockholm: ”Talaren gav samtidigt härmed en beklämmande bild av det moraliska och samhälleliga världsförfall, varpå kommunismen grundar sitt segerhopp och illustrerade den ’lyxångest’, som hos så många behärskar sinnen i vårt Socialsverige.”

I *Fria Ord* förekom ofta minnesrunor över personer som haft så kallad nationell läggning.

Dessa ger en bild av vad för slags personer som stödde SNF. År 1952 avled Sven Hedin, 1953 adjunkt Nils Hagström, året därpå generalmajor Hjalmar Falk, 1955 avled Clarence von Rosen och Carl Milles. År 1958 avled Georg Brandell och året därpå docent Eric Gren, år 1961 hade *Fria Ord* minnesrunor över Fredrik Böök och Birger Furugård. När Alf Meyerhöffer avled 1962 var det generalmajor Nils Rosenblad som skrev minnesrunan. År 1970 avled Sigurd Furugård. Han hade tillhört *Fria Ord* styrelse. Till dödsannonsen hade man valt versen:

*Vad rätt Du tänkt
Vad Du i kärlek vill
Vad skönt Du drömt
Kan ej av tiden härjas.*

Det var många medlemmar i SNF som föll ifrån och det förefaller inte som om tillströmningen av nya medlemmar var lika stor. År 1954 bildade dock SNF ett studentförbund. Ordförande blev adjunkt Per-Olof Ihlefors, men medlemsantalet blev säkert inte stort.

Av *Fria Ord* 7/1970 framgår att SNF i Stockholm återupptagit sin verksamhet. Detta är ett tydligt tecken på att det inte fanns så många medlemmar. Men *Fria Ord* fortsatte att komma ut. Vid årsskiftet 1970/1971 avgick den då åttioårige Essén som chefredaktör och efterträddes av Claes af Ugglas. Claes af Ugglas var jägmästare och brukade gården Frölanda i Kungsängen utanför Stockholm. Han var kusin med bröderna Jacob och Marcus Wallenberg och farbror till Margaretha af Ugglas man. Claes af Ugglas var medlem i Stockholms rotaryklubb och den exklusiva herrklubben Sällskapet med lokaler på Arsenalsgatan. Han var också ordförande i Ungsvenska klubben som var en samlingspunkt för gamla nazister. Av ett referat från Fria Ords andelsförening 1971 framgick att Essén och Percy Hamilton lämnat styrelsen. Till ordförande valdes då specialläraren och kaptenen Werner Öhrn, som ett tag var medlem i Kristen demokartisk samling (KDS). Tidningen utkom vid den här tiden ungefär var fjortonde dag. Vid slutet av varje år tiggde tidningen pengar för att kunna säkra utgivningen under det kommande året. Pressbyrån upphörde 1971 att distribuera tidningen.

Även under Claes af Ugglas ledning av *Fria Ord* gick det att läsa om gamla medlemmar i SNF som avlidit. Gymnastikdirektören Gunnar Grubb avled 1971. Han hade varit medlem i Riksidrottsförbundet och Skolidrottsförbundet. Följande år avled Rütger Essén. Talare vid jordfästningen var Werner Öhrn och generalmajor Rosenblad. Samma år avled major Sven Hedengren och professor Gösta Häggqvist. Den senare hade bland annat varit medlem Nobelstiftelsens fullmäktige och Vetenskapsakademien.

Inom SNF förefaller under 1970-talet ha rått kaos. Nya namn som förekom i ledningen för SNF var utöver Werner Öhrn advokaten Ulf Hamacher och Åke Lindsten. Men dessa tre ägnade sig också åt annan högerextrem verksamhet. De oklara ledningsförhållandena inom SNF under 1970-talet föranledde Claes af Ugglas att i *Fria Ord* 5/1979 skriva: "SNF är inte utgivare av FO utan undertecknad. FO ägs av en fristående ekonomisk förening. Att det står 'Organ för SNF' i rutan är ett arv, som vi inte hittills funnit skäl att ändra på." Rutan togs bort från och med 1980. Tidningen hade då en devis: "Kristen livssyn. Europeisk kultur. Monarkiskt statsskick."

Claes af Ugglas var ingen större skribent, men han hade en sak som han ständigt återkom till och det var vad han kallade mångväldet. Rubriker från 1980-talet är: "Mångväldet till döds", "Mångväldets skola skapar analfabeter", "Mångväldets 'Demokrati' en kuliss med sprickor" och "Mångväldets 'flummighet' ansvarslöshetens triumf". Ofta förekom i *Fria Ord* artiklar från andra tidningar. Främst handlade det då om *Aktinformation* och *Contra*. Men artiklar förekom också från *Nya Wermlands Tidning* och Arvid Fredborgs tidning *International Background*. På det sättet fick

Fria Ord bland sina ”medarbetare” bland annat: Sven Stolpe, Arvid Fredborg, den blivande professorn Sven Rydenfelt och domprosten Gustaf Adolf Danell. Sven Rydenfelt skrev om: ”Romarikets välfärdsdöd”. På 1980-talet innehöll tidningen ofta föredrag som hållits hos Stockholms Rotaryklubb. På det sättet blev bland annat Curt Nicolin, chefredaktören för *Svenska Dagbladet* Hans Zetterberg, Stig Ramel och Peter Wallenberg ”medarbetare”. Under 1980-talet skrev professorn i genetik Marianne Rasmusson i tidningen om ”Generna och hjärnan”, ”Vinklad sociobiologi” och ”Jämställdhetens begränsningar”. Hon var dotter till tidningens tidigare redaktör Rütger Essén. Professorn i psykologi David Magnusson skrev om: Inlärd hjälplöshet – välfärd på gott och ont” och Sven Rydenfelt om: ”Majoritetstanken och demokratin”. I *Fria Ord* 4-5/1980 skrev signaturen Erik Niloj under rubriken ”Dödades sex miljoner judar?”. Hans slutstats var: ”Mot bakgrund av dessa fakta ter det sig föga sannolikt att den påstådda massförintelsen, holocaust, av judar verkligen ägt rum.”

Bakom signaturen Erik Niloj dolde sig Chrisopher Jolin. Han gav 1972 ut boken *Vänstervridningen i Sverige – ett angrepp på vänstervriden massmedia*. Boken fick beröm i *Svenska Dagbladet* som ansåg att Jolin var förtjänt av hela nationens tacksamhet. Sven Stolpe ansåg i *Nya Wermlands Tidning* att det var årets viktigaste bok. År 1976 kom boken *Sverige nästa*. Till boken skrev professor Gösta Holm förord. Han hoppades att Jolins stämna inte skulle klinga ohörd. Enligt boken var Sverige under Olof Palmes ledning på väg att utvecklas till en kommunistisk diktatur. När Bevara Sverige Svenskt (BSS) startade 1979 var Jolin en av grundarna.

När Moderata ungdomsförbundet firade 75-årsjubileum på Soliden 1983, hade de gett ut en skrift i vilken förbundet härleddes till den Ungsvenska klubb som bildades 1908. Claes af Ugglas, som var ordförande i Ungsvenska klubben deltog enligt *Fria Ord* 12/83 i firandet som förste gratulationstalare. En annan gång man hade anledning att erinra sig Ungsvenska klubbens existens var i december 1991 då det i programmet *Kalla Fakta* i TV 4 avslöjades att riksdagsledamoten Margaretha af Ugglas hållit föredrag hos klubben 1985, att tidigare moderatledaren Gösta Boman talat hos klubben 1987 och att den moderate riksdagsmannen och ledamoten av konstitutionsutskottet Birger Hagård talat hos klubben både 1987 och 1990. Föredragen hölls tydligen i Sällskapets lokaler på Arsenalsgatan. Programmet väckte viss uppmärksamhet och den dåvarande partisekreteraren Gunnar Hökmark trädde fram och förklarade att de inblandade inte haft klart för sig vad för slags sammanslutning Ungsvenska klubben var, vilket inte förefaller särskilt troligt.

Tidningen *Fria Ord* lades ned 1989 och Claes af Ugglas avled 1995. Claes af Ugglas var kyrkligt aktiv och på förslag av kyrkorådet i Kungsängens och Västra Ryds församling tilldelades han redan 1977 Kungliga Patriotiska Sällskapets förnämsta guldmedalj för långvarig gagnelig verksamhet.

Narvaförbundet

Medan situationen inom SNF var kaotisk ägnade sig Werner Öhrn bland annat åt Narvaförbundet. I *Fria Ord* 13/1971 annonserades att Narvaförbundet skulle högtidlighålla Karl XII:s minne genom kransnedläggning vid Karl XII-statyn i Kungsträdgården. Korum skulle ledas av kapten Sven Adamsson och vidare skulle det vara klockringning i S:t Jakobs kyrka. I *Fria Ord* 21/1976 förklarades att Narvaförbundet var en obunden grupp som tillhörde SNF och var ansluten till den politiskt obundna Ungsvenska Klubben.

I början av 1980-talet stördes firandet av Karl XII av motdemonstranter. Ceremonierna flyttades då till Riddarholmskyrkan som uppläts av Riksmarskalksämberet. Vid ceremonierna paraderade en skara unga män i karolineruniform. I TV-programmet *Striptease* 1993 uppgav Werner Öhrn att hans karoliner var de bästa som kunde hittas bland lärare och ungdomsledare. I

TV-programmet uppgav dock reportern att en av karolinerna tillhört organisationen Vitt Ariskt Motstånd (VAM:s) hårda kärna och att denne 1992 dömts för förberedelser till grovt väpnat rån. Göran Alm vid Riksmarskalksämberet fann det 1999 inte anmärkningsvärt att Riddarholmskyrkan uppläts till Narvaförbundet. Detta upphörde dock senare antagligen för att många upprädda kontaktat Riksmarskalksämberet.

Klara-Lidingö FBU-förening (Frivillig befälsutbildning)

I TV-programmet 1993 redovisades också att Öhrn var hedersledamot i Klara-Lidingö FBU-förening som blivit ett tillhåll för högerextremister. Ordförande och liksom Öhrn hedersledamot var Åke J Ek. Han hade varit lindholmsnazist, Finlandsfrivillig och gjort FN-tjänst i Korea och Kongo och Gaza. Ek var till mitten av 1980-talet lärare i psykologi vid Polishögskolan. Flera av de poliser som förekom i det så kallade polisspåret i samband med mordet på Olof Palme kan ha haft Ek som lärare. Ek var också ordförande i Nordiska Krigs- och FN-veteranförbundet. Efter den uppmärksamhet som Klara-Lidingö FBU-förening fick uteslöts förbundet ur FBU. En anledning till detta var att de ledande inte ville redovisa stadgarna för Nordiska Krigs- och FN-veteranförbundet.

Nordiska krigs- och FN-veteranförbundet

I TV-programmet *Striptease* 9 oktober 1996 som handlade om mordet på Olof Palme och det så kallade Sydafrikaspåret omnämndes Nordiska Krigs- och FN-veteranförbundet som ett slags hemlig organisation. Så värst hemlig var dock inte denna organisation i varje fall inte för läsare av *Arménytt* 3/1995 där det fanns ett reportage: ”Som så många gånger förr ledde fältprästen Hans Åkerhielm sina mannar i korum. Men platsen är ingen upptrampad, barrklädd öppning på Svirfronten eller på 'Näset'. Året är inte heller 1939 eller 1941. Det är 1995. Vi står i en halvcirkel på Livregementets dragoners, K 1:s gård i Stockholm. Nordiska Krigs- och FN-veteranförbundet avtäckar en sten till minne av den svenska frivilliga insatsen i Finland 1939 – 1944.” I ceremonin deltog höga svenska officerare tillsammans med Åke J Ek. Dessutom deltog Försvarsutskottets ordförande moderaten Arne Andersson. Det var inte första gången som Åke J Ek var med och avtäckte en minnessten. År 1986 deltog Ek iklädd polisuniform, vid avtäckandet av en minnessten över översten Martin Ekström, en gång ledare för Nationalsocialistiska blocket. Åke J Ek besökte WACL:s (World Anticommunist Leagues) konferenser bland annat 1978. Sådana konferenser besöktes också av moderat riksdaysmannen Birger Hagård. Åke J Ek medverkade i tidningen *Reservofficeren* 4/2006, där han gjorde reklam för en bok om striderna på Hangöfronten.

När förhållandena inom SNF på 1970-talet var kaotiska och förhållandet till Claes af Ugglas dåligt gav SNF ut SNF-blad. Av ett blad från 1979 framgår att SNF hade årsstämma 11 augusti. Man gjorde då ett uttalande: ”SNF vill uttala sitt stöd för president Pinochet i Chile och president Stroessner i Paraguay.” Till ordförande utsågs då Åke Lindsten. Som avslutning talade han om WACL och Paraguay som han besökt som representant för SNF, vid WACL:s kongress i Asuncion.

Sverige-Chilesällskapet

Den drivande kraften i Sverige-Chilesällskapet och ordförande var advokaten Ulf Hamacher. Han tilldelades republiken Chiles förtjänstorden. Sekreterare var Åke Lindsten. Styrelseledamot var också advokaten Lennart Hane. Enligt uppgifter i boken *Uppdrag Olof Palme* av Håkan Hermansson och Lars Wenander var Lennart Hane verksam inom Europeiska Arbetarpartiet (EAP) och skulle vid flera tillfällen ha rest till USA och där träffat EAP:s grundare Lyndon La Rouche. Han var också verksam inom Medborgarrättsrörelsen – Friheten i Sverige. Lennart Hane avled 2010

och före detta lagmannen vid Solna tingsrätt Brita Sundberg Weitman skrev då en minnesruna i *Svenska Dagbladet*.

Sanct Michaels orden

Ulf Hamacher hamnade i rampljuset i mitten av 1960-talet då Expressen ”avslöjade” att Sanct Michaels orden skulle ha spelat en avgörande roll vid tillkomsten av Kristdemokratiska samlingspartiets partiprogram. Orden bildades 1959. Förebilden var en tysk orden bildad 1683 av furstebiskopen Joseph Clemens Michael. Orden skulle verka för den Kristna tron, Konungamakten och Fäderneslandet. Ordens ledare var advokaten Ulf Hamacher. Enligt Expressen 31 mars 1965 skulle bland de ledande inom orden vara bland annat Werner Öhrn, general Rosenblad, Rütger Essén och Gunnar Prawitz. Ordens kaplan var kyrkoadjunkt Erik Grönlund, som varit riksdagskandidat för Kristen demokratisk samling (KDS) 1964.

Medlemmar i Sanct Michaels orden deltog i den katolska dödsmissa som hölls i Stockholm när general Franco avlidit 1975. Ulf Hamacher skrev om tillställningen i *Fria Ord* 21/1975: ”Torsdagen den 27 november i Stockholm hölls halv elva förmiddagen i S:t Eriks katolska domkyrka själammässa för Spaniens framlidna statschef, general Franco. (- - -) Från S:t Michaelsorden i Sverige utgick en deputation, som marscherade till kyrkan med spel och standar samt fanvakt. Ordensledamöterna, som voro klädda i högtidsornat, blevo starkt uppmärksammade. (- - -).”

Anna-Lena Lodenius och Stieg Larsson uppger i sin bok *Extremhögern* att förre marinchefen Per Rudberg deltagit som föredragshållare hos S:t Michaelsorden. Han var en av Moderata samlingspartiets försvarsexperter medan Carl Bildt var partiledare.

Tidningen Aktinform

Bengt-Olof Ljungberg rekryterades till Nysvenska rörelsen (NSR) från Gotland 1942, men 1969 hade sannolikt NSR inte längre råd att ha honom anställd. Han startade då tidningen *Aktinform*, som var av mycket enkelt utförande. I varje nummer av tidningen redovisades en översikt av utvecklingen när det gällde nationella grupperingar. Detta skedde under rubriken ”Notiser om nonkonformism”, som betyder avvikande från gällande sociala normer. Bland dessa avvikare fanns bland annat Bevara Sverige Svenskt (BSS), Centrumdemokraterna, tidskriften *Contra*, Demokratisk aktion, Framstegspartiet, Frisinnade unionspartiet, Kristen demokratisk samling, Medborgarrättsrörelsen - Friheten i Sverige, Ny Demokrati, NSR, SNF och Sjöbopartiet

Aktinform var synnerligen hatisk mot Olof Palme och protesterade mot nedläggning av regementen. Särskilt allvarligt var det när kaserner gjordes om till flyktingförläggningar. Bland dem som ofta medverkade fanns tre präster. Kyrkoherde Samuel Adrian ansåg att biskoparna försummade abortfrågan och oroade sig för brottsligheten och överraskande anfall från öster. Kvinnoprästmotståndaren domprost Gustaf Adolf Danell såg roten till allt ont i socialismen. Kyrkoherde Jan-Åke Karlsson i Virestad uppehöll sig ofta vid abortfrågan och ansåg att homosexualiteten skulle bli en stor fråga. Den 19 juli 1998 fanns det en insändare i *Dagens Nyheter* (DN) med rubriken ”Homosexualitet är en styggelse”. Författare var Jan-Åke Karlsson. Karlsson gav ut en skrift *Nya Väktaren* i vilken han uppmanade kvinnorna att underordna sig mannen. Det var sannolikt hans kvinnosyn som medförde att han 2006 ”köptes ut” av församlingen. Han slog sig då ihop med Sune Lyxell, som leder partiet Ny Framtid och blev fjärde namn på partiets riksdagslista.

I *Aktinform* 3/1995 meddelades från den tillfälliga redaktionen att Bengt-Olof Ljungberg skrivit in sig på sjukan och att tre av tidningens sidor signerats av Lennart Nyberg, som förekommit i flera högerextrema sammanhang och bland annat varit ordförande i SNF. Detta var det sista

numret av *Aktinform*.

Lennart Nyberg var en bra sångare och har gett ut skivor med fosterländska sånger. På en LP-skiva från mitten av 1980-talet ackompanjeras han av den kände musikkribenten Lennart Hedwall. Skivbolaget Ragnarök gav på 1990-talet ut en skiva med fosterländska sånger, där Lennart Nyberg förekommer. I Arkivet för Ljud och Bild (ALB) är skivan märkt "Naz".

Nationell Tidning

Nationell Tidning började ges ut 1987 av stockholmsfalangen av SNF. Den var av samma enkla utförande som *Aktinform*. Tidningen innehöll föga av värde. Inför valet 1988 gjorde tidningen ett slags undersökning bland läsarna om hur de som tillhörde SNF borde rösta. Första regeln var att man skulle välja ett etablerat riksdagsparti. Det givna valet var Moderata samlingspartiet och första namn skulle vara Carl Bildt. Därefter skulle komma före detta regeringsrådet Gustaf Petrén och kommandörkaptenen Hans von Hofsten.

Nysvenska rörelsen (NSR)

NSR och Ingvar Kamprad med flera

Även NSR hade ekonomiska bekymmer efter andra världskriget. Detta framgår av brev från rörelsens ledning till Ingvar Kamprad, IKEA:s grundare. Till honom skrev förbundssekreterare Bengt-Olof Ljungberg 31 maj 1945: "Betr. Dina planer för Agunnaryd är de säkert bra. Speciellt skulle det vara för oss av visst aktuellt värde om Du kunde få de där 5 eller 6 personerna att satsa en slant på bilagda lista. Tacknämligt vore om Du kunde samla in ev. bidrag snarast och sända dito., för vi sitter upp över öronen med penningbekymmer på HK just nu." Av breven framgår att Kamprad inte var en passiv medlem. Han värvade medlemmar och sålde efterkrigsprogram. Kamprad var med i rörelsen i varje fall till 1951. Det året skrev han 24 oktober till Per Engdahl och tackade för en bok: "Först ett hjärtligt tack för boken, Det skall verkligen bli angenämt att få något vettigt till livs – till vettigt har jag svårt att räkna det eviga tjetet om fåtölj si och så eller bord det och det." Kamprad bör ha varit en trogen läsare av *Vägen Framåt* och tagit del av tidningens antisemitism, elitism och motstånd mot demokrati.

Direktör John Weibull övergav inte rörelsen och det gjorde inte heller Per Engdahls far. Även andra företagare skänkte pengar. En del ville inte längre öppet framträda som bidragsgivare eller prenumeranter på tidningen *Vägen Framåt*, som dock även den låg på tidningshyllorna på flera officersmässar. Adjunkt Georg Löwenhielm i Täby skrev 1972 och klagade på att han trots framförda önskemål om neutral försändelse fått *Vägen Framåt* utan omslag alls. En annan Täbybo Heimo Auer betalade 1983 extra för att få tidningen i en neutral försändelse. Åsiktsfriheten omfattade enligt Auer bara de etablerade riksdagspartierna.

Docenten i latin vid universitetet i Uppsala Bengt Löfstedt skrev inlägg i *Vägen Framåt* men hans namn fick inte nämnas. Men när han blivit professor i latin i Los Angeles skrev han inte längre under signatur.

NSR var rojalistisk. NSR:s riksstämmor hölls av tradition alltid vid pingst. Den 19 juni 1949 avsändes följande telegram till Gustaf V: "H M Konungen Drottningholm. Nysvenska rörelsen, samlad till riksstämman i Malmö, bringar Eders Majestät genom mig sin underdåniga hyllning. Vi tacka med vördnad och beundran för livslång kungagärning i tjänst åt fred, fosterland och folksamverkan. Per Engdahl." Kungen svarade: "Ordförande i Nysvenska rörelsen Per Engdahl Malmö. Jag sänder Eder mitt hjärtliga tack för så vänligt uttalade känslor. Gustaf:" År 1951 sände rörelsen telegram till nykomlingen på Sveriges tron Gustaf VI Adolf och fick även då svar. I maj 1946 kommenterade *Ny Dag* lillprinsens (Carl XVI Gustavs) födelse och skrev då om den lille prinsens morfar, Hertig Karl Edvard av Sachsen Coburg på ett sätt som inte tilltalade *Vägen*

framåt, som framhöll att prinsens morfar satt som fängslad tysk patriot hos de allierade.

NSR – en rasistisk och elitistisk rörelse

NSR ansåg att det fanns en biologisk elit och att denna återfanns i de högre samhällsklasserna. Ett demokratiskt styrelseskick var därför orimligt. *Vägen Framåt* 25 mars 1956 hade en artikel om detta: ”Enligt moderna psykologiska testningar är större begåvningar företrädd blott hos fåtalet, och demokratin innebär alltså, att den mindre begåvningen anses bättre skickad att avgöra viktiga frågor än den större.” Professorn i latin vid universitetet i Los Angeles Bengt Löfstedt skrev i *Vägen Framåt* 6/1974:

Kanske hade de gamla socialisterna rätt i att klassen är viktigare än nationaliteten. Det faktum att underklassen i form av en socialdemokratisk regering haft makten i Sverige under mer än en mansålder, har säkert i hög grad bidragit till att många personer, som tillhöra en annan klass, känt sig allt mer främmande i Folkhemmet: Undervisningsväsendet har ju anpassats efter de lägre klassernas intelligenskvot och skolans lärostoff har utvalts i enlighet med deras sinne för tradition och historia; det är drängstugans språk som slagit igenom i radio, press och skönlitteratur (en högst inadekvat benämning på proletärförfattarnas osköna alster), och det är drängstugans (o)moral som upphöjts till gällande etisk norm i riket och som kommit Sveriges namn att vanärat flyga över världen.

Löfstedt var inte NSR:s enda språkforskare. På 1960-talet anslöt sig professor Björn Collinder till NSR.

NSR var motståndare till både invandring och U-hjälp. I sin inställning till andra raser sökte NSR stöd hos forskare: Bland Per Engdahls efterlämnade handlingar finns en broschyr: *Bryr du dig om ditt land*. I broschyren uppges att det är professor Jan Lindstedt som citeras: ”Vi har hundratusentals invandrare – många från sydligare länder – vi har tiotusentals adoptivbarn, varav många kommer från Indien och Fjärran Östern. Om de inte återvänder till sina hemländer, om inte de adopterade barnen av någon otrolig anledning skulle återvända, så kommer svenskar och svenskor i oerhört mycket större grad än idag att gifta sig med kvinnor och män från Jugoslavien, Grekland, Korea, Afrika etc. Detta kommer i framtiden att ge en helt ny ”genpol”. Förändringarna blir med säkerhet större än vad kärnkraften ens i ett katastrofläge skulle kunna åstadkomma.”

NSR:s organisation – personer och aktiviteter

Kanske var det elitismen som under 1950-talet och början av 1960-talet lockade unga akademiker till rörelsen. NSR hade studentförbund och studentklubbar i Lund, Stockholm och Uppsala. NSR förefaller vid den här tiden ha haft en i stort sett rikstäckande organisation.

Studentklubben i Lund startades av Göran Englund. Han blev 1974 professor i finansrätt och finansvetenskap och var länge påtänkt som Per Engdahls efterträdare. Ordförande i Studentförbundet var Bernt Ohlin. Han blev 1974 rådman vid tingsrätten i Västerås. I Göteborg blev 1957 adjunkt Sven Ohlin ordförande. Om honom blev det strid 1967 när en rektorstjänst skulle tillsättas. Skolstyrelsen strök Sven Ohlin från förslaget därför att han inte företrädde demokratiska åsikter. Länsskolnämnden gick på samma linje. Per Engdahl och Göran Englund engagerade sig i fallet och Skolöverstyrelsen tillsatte Sven Ohlin på tjänsten. Ungdomsrådets ordförande var Carl Jakob Ask. Han ansökte 1957 om att få bli officersaspirant. Hans ansökan avlogs av chefen för Försvarsdepartementet 1958. Efter skrivelser från Per Engdahl och kamrater och eget besök hos försvarsministern antogs Ask som officersaspirant och utnämndes till fänrik på aktiv stat 1961. Han slutade sin bana som överste och ställföreträdande chef för Högkvarterets internationella avdelning.

En framgång när det gällde rekrytering hade NSR när Jean Cronstedt blev medlem. Han var elitgymnast och studerade till läkare. Han blev senare underläkare vid Danderyds sjukhus. År 1963 utfärdade Per Engdahl en fullmakt som gjorde honom till ordförande i V kretsen (Stockholm). Det fanns ett vandringpris till den som värvade flest prenumeranter till *Vägen Framåt*. Cronstedt erövrade detta pris både 1963 och 1965. Cronstedt var tränare för herrlandslaget i gymnastik och ledare för svenska landslaget i gymnastik vid Olympiaden i Tokyo 1964. Den stora stjärnan var då William Thoreson. Om honom skrev Cronstedt i *Vägen Framåt*. Cronstedt var intresserad av rasbiologi och skrev om rasolikheter i *Vägen Framåt* 6-7/1965. År 1966 besökte Cronstedt Sydafrika dit han inbjudits av Sydafrikas gymnastikförbund tillsammans med gymnastikdirektör Ulla Berg som var ledare för svenska damlandslaget. Under sin vistelse i Sydafrika intervjuade Cronstedt i *Vägen Framåt* 3/1966 Verwoerds sannolike efterträdare justitieminister Vorster. Enligt Cronstedt var verkligheten i Sydafrika en annan än den man läste om och såg på TV i Sverige. I nummer 5 samma år skrev han om ett besök på en medicinsk högskola för indier och svarta i Durban: ”En genomgående tendens var att indierna klarade sig betydligt bättre än negrerna, och detta trots att negrerna bereddes tillfälle till ett års extra studier före de egentliga medicinska studiernas början.” I Sydafrika träffade han också doktor Karlsson och doktor Klein. Båda hade uppfattningen: ”(- - -) att negrerna hade mindre utvecklad känsla för ansvar än européerna. Som ett intressant belägg för riktigheten av denna uppfattning påpekade de, att zulu-språket saknar ord för begreppet ansvar.”

År 1970 fick NSR ytterligare en läkare som medlem. Det var överläkaren vid Ryhovs mentalsjukhus i Jönköping Erling Rudkilde. Redan 1971 blev han ordförande i II kretsen (Småland). Han lämnade rörelsen 1975. Som skäl angav han då att han inte fått stöd för sina aktioner för Pinochet i Chile. När Ny demokrati startade blev Rudkilde en av partiets främsta företrädare i Jönköping. När debatten om steriliseringar pågick på 1990-talet framträdde Rudkilde i *Dagens Nyheter* 1 september 1997 och uppgav att han skrivit ut ett hundratal intyg om lämpligheten av sterilisering.

Professor Göran Englund blev känd i vidare kretsar i samband med folkomröstningen i Sjöbo. I Centerpartiet i Sjöbo hade tydligen invandrarfientligheten från gångna tider levt vidare. Men det väckte stor uppmärksamhet när man i Sjöbo, där Centerpartiet var det största partiet, inför valet 1988 beslutade att anordna en folkomröstning om huruvida kommunen skulle ta emot invandrare eller inte. Professor Göran Englund en av Per Engdahls närmaste män i NSR skrev då tillsammans med John Wilthorn, teknisk direktör i Trelleborg skriften *Sjöbo ett demokratiskt förödöme*. Centerpartiet i Sjöbo uttalade i skriften: ”Centerns kommunorganisation har tagit del av innehållet i denna skrift och stöder den framförda kritiken av nuvarande flyktingpolitik.” Det väckte naturligtvis uppmärksamhet att Centerpartiet i Sjöbo hade samröre med NSR. Centerpartiet centralt blev tvungna att ta avstånd från aktionen och uteslöt tre ledande medlemmar i partiets avdelning i Sjöbo bland annat ordföranden Olle Olsson.

Det visade sig emellertid att det inte var första gången som ledande centerpartister hade kontakt med Nysvenska rörelsen. NSR tryckte upp ett blad med en bild på Per Engdahl i samspråk med Centerpartiets ledare Olof Johansson. Texten under bilden var följande: ”Energiministern lyssnar på Nysvenska rörelsen skriver Aftonbladet under ovanstående bild, där nuvarande centerledaren Olof Johansson sitter i samspråk med Per Engdahl. I texten heter det bland annat: ’Energiminister Olof Johansson har inte tid att lyssna på byggnadsarbetarna i Forsmark. I stället lyssnade han på vad Nysvenska Rörelsens ledare Per Engdahl hade att berätta om kärnkraftverket i Barsebäck. Samtalet ägde rum i foajén till provisoriska riksdagshuset vid Sergels torg. Nu säger samme Olof Johansson i samband med folkomröstningen i Sjöbo, att kontakt med en medlem i Nysvenska Rörelsen är att överskrida anständighetens gränser.’ Av dem

som röstade i Sjöbo sa drygt 64 procent nej till invandring. Efter uteslutningen startade Olle Olsson Sjöbopartiet.

Sverigedemokraterna använde inför folkomröstningen 1988 ”Sjöbo visar vägen” som slogan. Olle Olsson gick 2002 med i Sverigedemokraterna och stod på deras riksdagsvalsedel samma år. Samtidigt återvaldes han till kommunfullmäktige för Sjöbopartiet. Sven-Olle Olsson avled 2005. Sjöbopartiet finns kvar och fick i kommunalvalet 2006 1 450 röster och sju mandat i kommunalfullmäktige. År 2010 fick Sjöbopartiet i kommunalvalet drygt 14 procent av rösterna.

Vid NSR:s riksstämmor hade man på pingstdagen andaktsstund. År 1957 talade antisemiten och kyrkoherden Ernst Ålander, med ett förflutet i Nationalsocialistiska blocket. Under åren 1962 – 1979 leddes andakterna av komminister Harald Thorén. Bland officerare som höll föredrag hos NSR fanns Alf Meyerhöffer. Rickhard Nilsson blev medlem i NSR redan i början av 1940-talet. Nilsson var den förste kompanichefen vid Svirkompaniet. År 1957 talade han vid SNR:s riksstämma. Hans engagemang i NSR utgjorde tydligen inget hinder för befordran. År 1948 blev Nilsson major vid I 14 i Gävle och 1955 överstelöjtnant vid I 6 i Kristianstad. Vidare var han medlem i Kungliga krigsvetenskapsakademien. Han var också en flitig medarbetare i Försvarsfrämjandets tidskrifter. Så sent som 1972 gick det bra för officerare att vara fördragshållare hos NSR. Enligt *Vägen Framåt* 3/1972 rådde det: ”Ödesstämning i Malmö när LV 4:s stabschef tolkade nedrustningen i makaber sifferstatistik.” Han yttrade bland annat: ”Hellre socialbidrag än försvar menar politikerna. Det är inte min sak att avgöra, men som yrkesman ’är det min skyldighet att klargöra konsekvenserna.” Stabschefen major Friedsam blev samma år utnämnd till överstelöjtnant.

Enligt *Vägen Framåt* 5/1979 var Stig Cederholm talare vid NSR:s riksstämma det året. Han hade ett brokigt förflutet som Finlandsfrivillig och tjänstgöring i Waffen-SS och som författare till böckerna om Åsa-Nisse.

Kammarherren och riksdagsmannen för högern James Dickson var talare hos NSR:s Stockholmsförbund 1950. Enligt referatet i *Vägen Framåt* 19 mars brännmärkte Dickson partidemokratin. Dickson hade varit Finlandsfrivillig. Tillsammans med generallöjtnant Archibald Douglas var han en av initiativtagarna till en insamling när den tidigare ledaren för Nationalsocialistiska blocket översten Martin Ekström 1947 skulle fylla 60 år.

Den blivande professorn Sven Rydenfelt diskuterade frihet hos NSR:s Malmöavdelning 1965. Enligt *Vägen Framåt* 3/1965 tyckte Rydenfelt i sin slutreplik att nysvenskarna föreföll att vara goda demokrater.

Per Engdahls internationella kontakter

År 1950 deltog Per Engdahl i en kongress i Rom med representanter från Belgien, Frankrike, Holland, Italien, Schweiz, Spanien, Tyskland och Österrike. Kongressen antog med några tillägg ett program som utarbetats av Per Engdahl och som fick benämningen Carta di Roma. Programmet hade 10 punkter, inte helt olik EU, som i korthet innebar följande:

1. Försvaret av den västerländska kulturen mot den kommunistiska faran var den aktuella uppgiften.
2. Uppbyggnaden av det europeiska riket var tidens viktigaste uppgift.
3. Riksområdet skulle bli en öppen marknad med gemensamma tullar och gemensamt penningväsen.
4. De militära krafterna skulle underställas riksorganen.
5. De koloniala folken skulle ha möjlighet att inträda i riket så snart de uppnått en fastställd materiell och kulturell standard.

6. Likhet inför lagen skulle gälla inom riket och regeringschefen skulle väljas genom folkomröstning. Folkrepresentationen skulle väljas i korporativa valkretsar.
7. Det sociala livet skulle regleras genom det korporativa samhällets organisationer
8. Vetenskapen skulle vara fri och möjligheterna att studera inte beroende av föräldrarnas inkomster
9. Man skulle samarbeta med andra framstegsvänliga krafter bland annat för att bekämpa kommunismen.
10. Kristendomen skulle vara grundvalen för västerländsk förnyelse.

I maj 1951 förlades kongressen till Malmö. Vid kongressen krävde delegater från Frankrike och Schweiz en aktiv raspolitik. Flera delegater var dock tveksamma till att genast anta en antisemitisk kurs. Vid kongressen i Bryssel 1954 antogs flera resolutioner vilkas kännetecken var kamp mot demokratin.

Redan 1951 beslutade man att ge ut en månadstidning, *Nation Europa*. Dess redaktör blev den tidigare SS-officieren Artur Erhart i Koburg. Från Sverige medverkade i tidningen bland annat Carl Ernfrid Carlberg, Per Engdahl, Rütger Essén, docent Erik Gren, grevinnan Lili Hamilton, överste Alf Meyerhöffer, major Rickhard Nilsson och Gunnar Prawitz.

En andra Malmökongress hölls 1958. Man beslutade då att Malmö skulle bli Europarörelsens förbindelseställe och Per Engdahl utsågs till chef. Detta var sannolikt höjdpunkten på Per Engdahls bana som svensk fascist eller nazist. Europarörelsen fick dock aldrig ordentligt genomslag. Detta kan ha berott på att i spetsen för rörelsen stod en äldre generation, som inte lyckades attrahera yngre generationer. Per Engdahl hade dock under många år omfattande internationella kontakter och fick tydligen en viss internationell ryktbarhet. År 1960 inbjöds han att delta i en antikommunistkongress i NATO:s högkvarter. Bland deltagarna märktes enligt *Vägen Framåt* 11/1960 ordföranden i amerikanska senatens utrikesutskott senator Estland och ordföranden i representanhusets utrikesutskott Judd. Konferensen leddes av NATO:s generalsekreterare Paul Henri Spaak.

Nysvenska rörelsen skaror minskar

Trots en viss nyrekrytering förde NSR i slutet av 1960-talet en tynande tillvaro. Detta märktes bland annat genom att antalet nummer av *Vägen Framåt* minskade och man hade inte längre råd att ha kvar Bengt-Olof Ljungberg som förbundssekreterare. Nya rörelser startade som konkurrerade om medlemmarna till exempel, Demokratisk Allians (DA) 1967, Operation Sverige 1968, tidskriften *Contra* 1974, Medborgarrättsrörelsen (MRR) 1978, Bevara Sverige svenskt (BSS) 1979 och flera så kallade missnöjespartier.

Bland dem som beundrade Per Engdahls fortsatta kamp fanns Sven Stolpe: Den 13 januari 1974 skrev han till Per Engdahl: ”Käre Per Engdahl, Tack för din stora vänlighet att med så vänlig dedikation sända mig din nya diktsamling. Jag har läst den noga och med glädje (- - -). Att jag med glädje och beundran följer din orubbliga fortsatta kamp har du nog förstått. Din tillgivne tacksamme Sven Stolpe.”

Vägen Framåt 2/1988 publicerade Sven Stolpes recension av Per Engdahls diktsamling *Förbjuden frukt*. Den var positiv och det gavs också prov på Engdahls diktkonst:

*Om du ger dig in i politiken
så häng inte upp dig på logiken
Håll dig bara till den rena läran
alla lika, alla, med den äran*

*Ger du jämlikhet den rätta klangen
kan du nå den högsta rangen*

År 1980 hade såväl SNF som NSR få medlemmar och beslutade sig då för att gå ihop. Trots att båda organisationerna hade få medlemmar uppstod stridigheter, som medförde rättsliga tvister. *Aktinform* skrev sommaren 1984 att Stockholms tingsrätt slagit fast att Per Engdahl inte hade rätt att företräda SNF.

Våren 1994 avled Per Engdahl. Per Landin vid *Dagens Nyheter*, som redan under sin gymnasietid intresserat sig för Per Engdahls idéer och även besökt honom skrev då en krönika. Han ansåg att den intellektuella utfrysning som drabbat Engdahl av folkupplysare som Herbert Tingsten, Jan Guillou, Jan Myrdal och Sven Lindqvist var föga smickrande.

Försvarsfrämjandet

Enligt uppgifter i *Folkförsvaret* 3/1945 hade tidningen en upplaga på 40 000 exemplar. Ekonomin var god och av de pengar som organisationen fått in hade 100 000 fonderats till kommande behov. Olika frivilliga försvarsorganisationer stöddes med pengar, musergevär och priser till tävlingar. Tidningen hade många annonsörer. Ett enda nummer kunde på 1940-talet innehålla 100 – 130 annonser.

Tidningen *Folkförsvaret* fick i slutet av 1940-talet en allt mer politisk inriktning. Socialdemokratin utsattes för hård kritik och många gånger också militärledningen. Sociala reformer medförde som Försvarsfrämjandet såg det ökad brottslighet och minskad arbetsvilja.

År 1949 planerade von der Lancken som var ordförande i Försvarsfrämjandet att utge en ny tidskrift *Effektivt Försvar*. Den 10 november skrev han till generalmajor Nils Rosenblad. Han ville då att Rosenblad skulle medverka i tidskriften och bad om: "(- - -) en allmänt hållen politisk studie av det huvudsakliga innehåll, som Du framlade vid sista sammanträdet i Ungsvenska klubben." Von der Lancken meddelade också att han avsåg att av flygattachén i Moskva överstelöjtnant Wennerström (den blivande storspionen) begära "ett uttalande om 'Vårt flygstrategiska läge' eller något i den stilen." Den 26 november 1949 skrev von der Lancken till chefen för Marinen amiral Helge Strömbäck angående den planerade tidskriften: "Vi hysa därvid den förhoppningen, att de militära fackmännen, vilka f n hållas tillbaka av den högsta militärledningen och därför icke – av fruktan för framtida repressalier – våga yttra sig fritt, skulle kunna förmås att uttala sig i vissa fall under signatur." Strömbäck svarade och meddelade att han bett amiral Ekstrand att skriva om sjöförsvaret i riksförsvaret. Till den nazistanstuckna skaran som var kritisk mot ÖB fogade sig således en av försvarsgrenscheferna. Tre år tidigare hade han gått till attack mot Emil Boldt-Christmas när denne efter kriget anklagade marinens ledning för att ha varit nazistanstuckna.

Bland dem som medverkade i Försvarsfrämjandets tidskrifter fanns bland annat Alf Meyerhöffer, Sven Hedengren, Rickhard Nilsson, pastor Hans Åkerhielm, professor Herman Nilsson-Ehle. von der Lancken fick också kontakt med generalöversten Guderian som 1929 fått viss utbildning i Sverige och ledde pansargenombrottet vid Sedan. Han skrev om "Pansarvapnets roll i framtidens krig".

Det är uppenbart att Försvarsfrämjandets skrivelser irriterade militärledningen, men dock inte ledningen för marinen. Försvarsstaben sände 1951 ut en skrivelse där samarbete med Försvarsfrämjandet inte rekommenderades. Detta tolkades som att det var förbjudet för fast anställda inom försvaret att medverka i Försvarsfrämjandets tidskrifter. Den reaktionäre statsrättsprofessorn Halvar Sundberg ryckte då in och försvarade Försvarsfrämjandet. Ungefär samtidigt seglade det upp en ny Meyerhöfferaffär. Arméchefen C A Ehrensvärd krävde lojalitet från Meyerhöffers sida, som bland annat kritiserat att man lade ned tid på medborgarundervisning

av de värnpliktiga. Efter en del turer blev Meyerhöffer överförd till disponibilitetsstat (lön utan att arbeta).

von der Lancken avled 1954. Han hedrades då med en dikt av C E Carlberg i *Effektivt försvar*. Hans efterträdare blev Alf Meyerhöffer. Under von der Lanckens ledning hade mycket av kritiken riktats mot regeringen och haft en politisk prägel. Under Meyerhöffers ledning riktades kritiken mot utnämningsspolitiken inom försvaret och utrikespolitiken. Meyerhöffer ville ha kärnvapen och ifrågasatte om Sverige skulle stå utanför NATO. Meyerhöffer ansåg att den ålderstigne Östen Undén borde övergå till privatlivets stilla ro.

När Meyerhöffer avled 1962 efterträddes han av Arvid Eriksson, en gång känd som radiomajoren och som slutade sin militära bana som överste. Under Erikssons ledning blev Försvarsfrämjandets tidskrifter ännu mer kritiska mot militärledningen och intog mot socialdemokratin en rent av hatisk inställning. Arvid Eriksson hade sannolikt ett större kontaktnät än von der Lancken och Meyerhöffer och flera nya skribenter framträdde. En av dessa var överste Thor Cavallin som varit regementschef på I 11 i Växjö och var prästvigd. I *Folkförsvaret* 2/1967 ansåg han att det var tre frågor som var avgörande för försvaret: realistisk planering, kärnvapenustrustning och ungdomsfostran. Samtidigt som Försvarsfrämjandet ständigt krävde mer resurser till försvaret intog man en kritisk hållning till den svenska utrikespolitiken. I stället för att ge bistånd till andra länder borde enligt *Folkförsvaret* 1/1966 pengarna satsas på försvaret. I samma nummer skrev överste Stig Berggren under rubriken "Diktatur och opinion" om unga gaphalsars demonstrationer mot Francos Spanien. I *Folkförsvaret* 1/1968 kommenterades trontalet och man vände sig då mot den återkommande frasen att "Sveriges förhållande till främmande makter är gott". Efter att ha berört ett "utfall" som Palme gjort mot USA frågade man om förhållandet var gott till Spanien, Portugal, Grekland och Sydafrika. Försvarsfrämjandet stödde USA:s krig i Vietnam. Av *Folkförsvaret* 1/1969 framgick att ÖB utfärdat en kommuniké som riktade sig mot Försvarsfrämjandet. Vid de kontakter som följde mellan Försvarsfrämjandet och Försvarsstaben var den gamle högerpolitikern C P Ossbahr Försvarsfrämjandets juridiska rådgivare. Från försvarsledningen tvingades man medge att det var tillåtet för anställda inom försvaret att medverka i Försvarsfrämjandets tidskrifter.

I *Folkförsvaret* 1/1970 publicerades ett anförande som Ragnar Pählman från Pählmans Handelsinstitut hållit. Han ansåg att det statliga utbildningsmonopolet var ett indoktrineringsmonopol. Regeringen satte en injektionsspruta i sjuåringens arm som formade individens sätt att tänka, tycka och så småningom rösta.

Sven Stolpe blev medarbetare i *Folkförsvaret* 3/1970. Hans artikel hade rubriken "I skuggan av Olof Palme". Han ansåg att Palme var en dålig talare och att hans regering föredrog kommunistisk terror och laglöshet framför demokratisk ordning.

År 1971 slogs tidskrifterna *Folkförsvaret* och *Effektivt Försvar* ihop till *Fritt militärt forum*. Det är tydligt att Försvarsfrämjandets ekonomi inte längre var så bra. Redan i det första numret ondgjorde man sig över att 215 riksdagsmän hade undertecknat ett upprop till stöd för Sydvietnams provisoriska regering. Ingen moderat hade skrivit under uppropet.

I *Fritt militärt Forum* 2/1972 hade Stolpes artikel rubriken: "Är Sverige gripit av vanvett?" De demokratiska grundbegreppen höll enligt Stolpe på att avskaffas och moralen höll på att upplösas. Angreppen på Olof Palme kom tätt och blev allt häftigare. I *Fritt Militärt Forum* 3/1972 stod att läsa: "Med Palme i spetsen har vårt land i denna dag icke längre en till innebörden demokratisk regering." Om Maj-Britt Teorin skrevs i samma artikel att hon skadat landet mer än förrädaren Wennerström. I samband med att trontalet 1973 kommenterades skrevs i första numret av *Fritt Militärt Forum*: "(- - -) när vi i klarspråk som vår oförytterliga mening uttrycker uppfattningen att hr Palme personligen vuxit upp till att bli vårt lands största utrikespolitiska

riskfaktor.” I samma nummer medverkade Torsten Tegnér som prisade den flitige journalisten Christopher Jolin, som då utkommit med sin bok *Vänstervridningen: Hot mot demokratin i Sverige*. Ytterligare en ny medarbetare var Lars Hultén, känd som föhrern på häktet och från 30-novemberföreningen. Han ansåg att jämlikhet inte skulle eftersträvas och att vissa släkter var mer framstående än andra.

I början av 1970-talet blev Tommy Hansson en flitig medarbetare i *Fritt Militärt Forum*. Han hade under flera år medarbetat i den högerextrema tidskriften *Contra* och avancerat till chefredaktör. År 1991 blev han invald i fullmäktige i Södertälje för Ny demokrati. I nummer 1-2/1976 skrev han om varför marxisterna misslyckades i Chile: ”Det råder ingen tvekan om att militärkuppen räddade Chile från en renodlad kommunistisk diktatur.” Nu är Tommy Hansson chefredaktör för Sverigedemokraternas tidning SD-Kuriren.

År 1976 avled Arvid Eriksson och efterträddes av översten Hugo Cederschiöld. Angreppen på försvarets ledning försvann vid den här tiden och även de hätska angreppen på Olof Palme. Annonserna för det stora antalet småföretag ersattes av annonser från större företag bland annat ABV, Saab, Scania, Ericsson, och FFV. Men reaktionära medarbetare saknades inte. Där återfanns bland annat domprost Danell, överste Cavallin, Tommy Hansson, numera chefredaktör för SD-kuriren, och Hans von Hofsten. Bland dem som utsattes för kritik fanns Alva Myrdal, Maj-Britt Teorin och Maj Wechseltmann. År 1986 ersattes Cederskiöld som ordförande av översten Sten Ljungqvist som avgick 1992 och ersattes av direktör Nils G Lindström. År 2000 blev Gunnar Edlund ordförande. Sedan tidigare var förre arméchefen Åke SAGRÉN vice ordförande och han blev ordförande 2001. Bland de flitigaste medarbetarna under de senare åren fanns Jan von Konow. I *Fritt Militärt Forum* 1/1999 skrev von Konow en artikel med anledning av att Försvarsfrämjandet firade 60-årsjubileum. Han nämnde då att organisationen på 1950- och 1960-talet hade 40 000 medlemmar och att donationerna uppgick till sexsiffriga belopp. Av *Fritt Militärt Forum* 1/2001 framgick att antalet medlemmar då var ungefär 550 och att det egna kapitalet uppgick till 121 015 kronor varav Nils Rosenblads fond utgjorde 55 000 kronor. Försvarsfrämjandet lades ned 14 april 2004.

Operation Sverige

Rörelsen Operation Sverige startade 1968. Rörelsens tidning hade samma namn som rörelsen och utkom med sitt första nummer 1970. Sune Lyxell var rörelsens ledare och hade varit mycket aktiv när Kristen demokratisk samling bildades. Enligt *Operation Sverige* arbetade inte rörelsen för något politiskt parti eller religiös grupp. När *Operation Sverige* 4/1970 utkom närmade sig första valet till enkammarriksdagen. Då framgick tydligt att rörelsen arbetade mot socialdemokraterna. Hela första sidan upptogs av följande text:

Din röst på regeringspartiet (Soc.dem.) innebär risk för:

Alltfler massmord på levande människofoster,

Fri abort efter valet?

Allt värre problem i skolan, diciplinupplösning, standardsänkning och ateistpropaganda,

Fortsatta diktaturtendenser, kommunistindoktrinering och smakförsämring i Radio-TV!

Fler narkomaner, alkoholister, och kriminella, mera åldrings-, polis- och kvinnoöverfall!

I det här numret medverkade Sven Stolpe som förfärades över skolutbildningen och betygssystemet. I följande nummer handlade en artikel om rektor Ragnar Pålman och hans uppfattning om indoktrinering och hjärntvätt av skolbarn. Det var många som de kommande åren

skrev om skolan i *Operation Sverige*. Domprost Danell och kyrkoherde Samuel Adrian som båda medverkat i nazisttidningen *Aktinform* var bland dessa. Professorn i nordiska språk Gösta Holm ansåg att orsaken till utbildningsfiaskot var den falskt förljugna och falskt humanitära utbildningspolitiken. Gustaf Petré med ett nazistiskt förflutet från studentåren i Lund skrev om "Skolmonopol eller valfri skola". Författaren Sven Delblanc ansåg att skolan berövade oss historien. År 1975 skrev Sune Lyxell om "Den kommunistiska grundskolan". År 1979 krävde Sven Stolpe: "Stoppa den socialdemokratiska fördumningsskolan". "Miljökampen" Björn Gillberg ansåg samma år att socialdemokratin förstörde skolan.

Till abortfrågan återkom man ofta. *Operation Sverige* 5-6/1974 hade på första sidan texten: "regeringen Palme tillåter att cirka 30 000 levande människofoster mördas varje år. I samma tidning framträdde Alf Enerström och Gio Petré som abortmotståndare och skrev ett öppet brev till Olof Palme.

Åsiktsdiktaturen var ett annat vanligt ämne i *Operation Sverige*. Historikern Åke Thulstrup påstods i en artikel 1972 avslöja åsiktsdiktaturen vid Sveriges Radio-TV. Advokaten Lennart Hane ansåg 1973 att: "Regeringen Palme använder Radio-TV som ett socialistiskt propagandaministerium". I en underrubrik stod det: "Snart kan Sovjet inta Sverige". Christopher Jolin var en vanligt förekommande artikelförfattare. I en rubrik till en av hans artiklar 1972 stod det: "Ett 20-tal vänsterextremister vid Sveriges Radio-TV avslöjade". År 1974 var en rubrik: "Sverige – Nästa offer för världskommunismen".

Redan från början intresserade sig *Operation Sverige* för kriget i Vietnam. Man reagerade dock inte mot USA:s hänsynslösa bombningar. I stället slöt man upp "bakom USA i kampen mot världskommunismen". I *Operation Sverige* 1-2/1973 skrev professor Karnell vid Handelshögskolan i Stockholm om den av Olof Palme anordnade namninsamlingens totala misslyckande. I samma nummer uppmanades läsarna att be för president Nixon och där publicerades också det brev som *Operation Sverige* sände till president Nixon. I brevet stod bland annat följande:

Med anledning av den fientliga kampanj mot USA, som den svenska regeringen igångsatt, får vi Riksorganisationen Operation Sverige, som är en folkrörelse, representerande folk från olika sektorer och samhällsskikt i det svenska samhället, göra följande uttalande:

1. *Sveriges Radio-TV ger en kommunistisk syn på Vietnamkriget (- - -)*
2. *Olof Palme framträdde i svensk Tv den 23/12 1972 och drog då paralleller mellan amerikanska bombningar av Nordvietnam och nazist-Tyskland (- - -). Han agerar enligt Marx och Lenins principer.*
3. *Den namninsamling, som pågår i Sverige på Palmes initiativ, och som är riktad mot USA, är helt värdelös. Den har tillkommit under diktatoriska former.*

År 1974 skrev den moderate riksdagsmannen Birger Hagård en artikel i *Operation Sverige*. Artikeln hade rubriken "Amerika och Europa hör ihop". Han ville visa hur den svenska regeringen utvecklades i kommunistvänlig riktning. Året därpå medverkade Hagård igen. Artikeln handlade om kommunistisk infiltration i Sveriges Radio-TV en underrubrik var: "Olof Palme symbol för vänsterextremister". Enligt *Operation Sverige* höll Kyrkornas världsråd på att bli kommunistiskt och domprost Danell skrev 1977 om: "Marxismen inom Kyrkornas världsråd".

Operation Sverige visade stor förståelse för Pinochets militärkupp i Chile. Adjunkt Curt Bergström skrev 1974 om: "Chile landet där en socialisdiktatur misslyckades". Andra

medverkande 1974 var Carl G Holm från den högerextrema tidskriften *Contra*, Per Engdals påtänkte efterträdare professor Göran Englund, professorn i allmän rättslära vid Stockholms universitet Jakob Sundberg och advokaten Lennart Hane. År 1975 medverkade Tommy Hansson från *Contra* och skrev om: "Motbjudande kommunistisk barnindoktrinering i TV".

År 1980 bytte tidskriften namn till *Operation Scandinavia*. Trots att Sverige fått en borgerlig regering 1976 fortsatte angreppen på socialdemokratin. Före detta arméchefen generallöjtnant Carl-Erik Almgren skrev 1981 en artikel om terrorismen i världen. Till terroristorganisationerna hänförde han bland annat ANC i Sydafrika. Sven Rydenfelt skrev samma år om romarrikets fall: "Välfärdssystemet skapade socialparasitism och ovilja mot arbete". I samma nummer medverkade den moderate politikern professor Hugo Hegeland. Valåret 1982 ställde Sven Rydenfelt frågan: "Hur pålitlig är Olof Palme?" I artikeln skrev han om: "Olof Palme och Cuba", "Olof Palme och Spanien", "Olof Palme och Anton Nilsson" och "Olof Palme och Mao". Det som retade Rydenfelt var tydligen att Olof Palme besökt Cuba, fördömt avrättningar i Spanien och uppvaktat Anton Nilsson, som 1908 utförde ett attentat mot strejkbrytarfartyget *Amalthea*, på dennes 90-årsdag. Även Ian Wachtmeister kom till tals i *Operation Scandinavia*. Han ansåg att Olof Palme fick rumstera allt för mycket i TV och tidningsspalter.

Operation Sverige intresserade sig också för sociobiologi. Överste Cavallin ansåg 1981 att hemmafrun och familjen var samhällets grundpelare. Han ansåg människans natur var av grundläggande betydelse och att könsrollsdebatten var inskränkt. Han hänvisade i sin artikel till genetikern professor Marianne Rasmusson, som tidigare medverkat i nazisttidningen *Fria Ord* och var dotter till Rütger Essén. I *Operation Scandinavia* 4/1982 framträdde hon själv. I rubriken till sin artikel ställde hon frågan: "Är vi skapade för jämställdhet?" och fortsatte: "Många vill förklara svårigheterna att förändra samhället mot större jämställdhet som följden av tradition och fördomar eller rent av aktivt motstånd mot jämställdhet från de privilegierades sida. Men fakta talar för att orsaken i första hand är skillnaden i fråga om förutsättningar av betydelse för yrkesval och samhällsroller, förutsättningar som till stor del är genetiskt-biologiskt betingade.

I *Operation Sveriges* tidningar fanns ett mycket stort antal annonser ofta från mindre företag. Enligt egna uppgifter hade tidningen 1971 4 500 prenumeranter. Sannolikt stöddes rörelsen ekonomiskt även på annat sätt. Inför valet 1976 hade rörelsen en helsidesannons i Göteborgsporten, som tyder på att rörelsen hade gott om pengar. I *Operation Sverige* suddades gränsen mellan höger och extremhöger ut. Här fanns nazistinfluerade intellektuella sida vid sida med välkända författare, moderata riksdagsmän och religiösa fundamentalister.

Sune Lyxell har haft sitt högkvarter i Mullsjö utanför Jönköping. Där har han bedrivit ett slags journalisthögskola. Utan tillstånd utfärdade skolan magisterexamen till eleverna. Sune Lyxell är också ledare för partiet Ny Framtid. Vid valet 2006 fick partiet 1 171 röster.

Tidskriften *Contra*

Hösten 1974 bildades av en utbrytargrupp ur Demokratisk Allians (DA) stiftelsen *Progressiv information*. Utbrytargruppen tillhörde således den skara som stött USA:s krigföring i Vietnam. Syftet var att ge ut en tidskrift och det första numret, med samma namn som stiftelsen, utkom i början av 1975. I redaktionen ingick Carl G Holm, Christer Arkefors och Geza Molnar. Redan hösten 1975 bytte tidskriften namn till *Contra* och fick ett mer ambitiöst utseende. *Contra* har byggt upp ett nätverk av kontaktpersoner med mer eller mindre högerextrema åsikter. Genom att tidskriften har kontaktmän runt om i landet bildar *Contra*s sympatisörer ett nätverk.

I det första numret av stiftelsens tidskrift behandlades Pinochets statskupp i Chile och då framgick att bekämpningen av vad stiftelsen upplevde som socialism var viktigare än ställningstaganden mot diktaturregimer:

Chilekuppen: Den avslöjande sanningen om hur Salvador Allendes ansvarslösa vänsterpolitik tvingade fram militärkuppen 1973. (- - -) Kuppen hälsades med tillfredsställelse av många chilensare. (- - -) Det finns dokument som visar att det fanns långt framskridna planer på en vänsterkupp (!) strax innan juntans maktövertagande. Kuppen skulle börja med mord på vissa ledande officerare och borgerliga politiker den 17 september 1973 (juntan tog makten den 11 september).

När *Contra* firade 25-årsjubileum 1999 publicerades på nytt i nummer 6 artikeln om Chile, men illdåden som utfördes av Pinochetregimen berördes inte.

Carl G Holm började sin politiska bana i Moderata ungdomsförbundet tillsammans med bland annat Carl Bildt, Georg Danell och Rolf Englund blev han 1969 styrelseledamot i ungdomsförbundets Stockholmsdistrikt. Samma år blev han redaktör för Stockholmsdistriktets tidning *Forum*. 1970 lämnade han *Forum* och blev redaktör för Handelshögskolans studentkårs tidning *Minimax*. Holms engagemang i Demokratisk Allians, som försvarade USA:s krigföring i Vietnam märktes i *Minimax* genom att Holm i varje nummer förekom på bild framför Saigonjuntans flagga. I *minimax* 8/1970 redovisade Holm sin syn på demokratin:

Utvecklingen idag går i en riktning som innebär att de rena majoritetsbesluten vinner terräng på marknadsekonomin bekostnad. Detta sägs vara ett tecken på "ökad demokrati". Men denna "ökade demokrati" är bara formell och saknar varje reell innebörd. Om vi vill sträva efter "ökad demokrati" i reell mening måste vi med detta begrepp avse ett närmande mellan den enskilda individen och beslutsfattandet. Den ökade demokratin måste innebära ett ökat inflytande för den enskilde individen, inte ett ökat inflytande för majoriteten av individerna representanter, eller ännu värre representanten för majoriteten av individernas representanter. (- - -) Mera kapitalism i stället för formell demokrati skulle innebära en reell demokrati.

Med *Contra* 6/1980 utsändes ett reklamblad med uttalanden från ett antal personer:

Sven Stolpe:	Jag tycker att <i>Contra</i> är en omistlig publikation, orädd saklig välredigerad. Bästa motgiftet mot rödskäggens fräcka förvanskningar av uppenbara fakta.
Hugo Hegeland
Professor
Riksdagsman	I den flod av tidskrifter som svämmar över mitt arbetsbord flyter några av egen kraft upp till ytan och uppfordrar till läsning. Dit hör <i>Contra</i> . Till utseende och omfattning, liksom prenumerationspris, är den blygsam, men det är som bekant innehåll och kvalitet som räknas. Och den flyter inte med strömmen av ensidig, självgod, chauvinistisk bedömning av utrikes och inrikes händelser, t ex bortom järnridån och inom fredsrörelser.

Andra som uttalade sig var Erik Ask Upmark, professor Gösta Holm, författaren Ebbe Linde och löjtnant Hans Attervall, som var ordförande i Moderata ungdomsförbundet i Västernorrland.

Vid årsskiftet 1972 – 1973 anställdes Holm vid Sveriges Hantverks- och Industriorganisation (SHIO). Därefter fick han anställning vid Industriförbundets samhällspolitiska avdelning. Under

verksamhetsåret 1983/1984 befordrades han till Industriförbundets direktionskansli. Holm har därefter arbetat bland annat vid Saab-Scania och Trygg-Hansa. När Holm anställdes vid Industriförbundet var Axel Iveroth chef för Industriförbundet. Holm och Iveroth hade sammanfallande åsikter bland annat när det gällde kriget i Vietnam.

Som ett led i sin opinionsbildning gav Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF) 1976 ut skriften *Kan kapitalismen överleva?* Förordet var skrivet av SAF-chefen Curt Stefan Giesecke och en introduktion av Carl G Holm. Skriften bifogades *Contra* 2/1977 och kunde rekvideras både från Näringslivets Förlagsdistribution och *Contra*. Det förefaller som om det fanns ett nära samarbete mellan SAF och *Contra*. I *Contra* 2/1990 hade rubriken: "SAF:s ordförande: Ta från politikerna och ge till medborgarna" Sedan följde ett utdrag ur det tal som Ulf Laurin höll vid 4-oktoberrörelsens möte i Globen 1989. I Laurins recept för ett bättre Sverige ingick sänkta skatter, minskning av den offentliga sektorn och privatisering: "Det går att genomföra en skattereform som ger sänkt skatt för alla. Det är klok fördelningspolitik inte dagens fördelningspolitik. Den som tar från vissa medborgare för att ge till andra. Sänkt skatt för alla innebär att vi tar från politikerna och ger tillbaka till medborgarna som tjänat ihop pengarna. Det är fördelningspolitik – sund fördelningspolitik." Att Laurins tal publicerades i *Contra* kan också ses som ett samarbete mellan SAF och *Contra*.

Många så kallade missnöjespartier har fått komma till tals i *Contra*. När Milton Friedman besökte Sverige presenterades han i *Contra* 5/1977 som en intellektuell Mogens Glistrup. I *Contra* 1/1979 presenterades Centrumpartiet, som hade Sven Rydenfelt som en av sina riksdagskandidater. År 1983 intervjuade Carl G Holm palmehataren Alf Enerström, som ansåg att Palme gick Sovjetunionens ärenden. Det norska Fremskrittspartiets ledare Carl I Hagen inbjöds av *Contra* till Sverige 1985 och i samband med detta intervjuades han. Han presenterades som ledare för Norges intressantaste parti. I *Contra* 3/1987 presenterades Skånepartiets ledare Carl P Herslows avslagsyrkande på förslaget att en plats i Malmö skulle uppkallas efter Olof Palme. Förslaget inleddes: "Utan tvekan var Olof Palme den sämste statsminister Sverige haft på 50 år." I *Contras* intervju med Herslow kallades Palme: "Malmö stads fiende nummer 1. År 1988 intervjuades Pia Kjaersgaard från danska Fremskridtspartiet. I *Contra* 3/1988 fick Sven-Olle Olsson stöd för att genomföra folkomröstningen i Sjöbo.

Bland medarbetarna i *Contra* finns flera som kommit till tals i andra högerextrema tidskrifter bland annat, Alf Enerström, Lennart Hane, Jan von Konow, Sven Rydenfelt och Sven Stolpe. Gästskribenter har varit bland annat John Bouvin känd från Ny demokrati, riksdagsmannen Björn von der Esch och Göran Albinsson, som varit chef för *Svenska Dagbladets* näringsredaktion.

Contra sprider också kampanjmaterial och ger ut böcker. I *Contra* 1/1998 gjordes reklam för nya Contraetiketter bland annat: "Kommunismen är dess värre inte död", "Mer el från Barsebäck", "Socialism är ett Helvete", "Kapitalism för välfärd", "Sparka skojarne" där s-et utformats som det S socialdemokraterna använt som emblem. Det gick också att köpa äldre etiketter bland annat: "Stöd Contras Nicaraguas frihetskämpar" (1989), "Sänk skatten" (1989), "Ja till EG" (1989) och "Krossa TV-monopolet" (1989). *Contra* saluförde också en piltavla med Olof Palme bild.

Böcker som *Contra* gjort reklam för är bland annat: *Rättsstat i upplösning* av Rune Andersson med förord av Sven stolpe, *Mediävänstern* av Gösta Hultén och Jan Samuelsson, *Det goda samhället* av Axel Iveroth, *Välfärdsstatens förfall* av Sven Rydenfelt. Bland böcker som fått positiva recensioner kan nämnas: *Högerspöket* av Lennart Hane, *Vinter i välfärdslandet* av Elisabeth Langby, *Att fälla en regering* av Alf Enerström och Gio Petré, *Den hjärtlösa välfärdsstaten* av Staffan Burenstam Linder, *Sanningen segrar* av Sune Lyxell.

Under rubriken Contranytt presenterades i *Contra* 3/1985 en videofilm som därefter under lång tid fanns bland det material som kunde beställas från *Contra*:

TV-kassett om skatterna

Bo Holmström och Ann Lindgren har tillsammans gjort en videokassett om det svenska skattesystemet. Vi kan låna ut den mot enbart porto och expeditionskostnader (20:-). Vi lovar att det är ett program som aldrig skulle kunna sändas i Sveriges Television.

Två från TV välkända journalister ägnade sig således åt kritik av skatterna som bara kunde framföras i högerextrema sammanhang.

Contra har också visat intresse för sociobiologi. I *Contra* 2-3/1982 gick att läsa:

En förklaring till att den marxistiska vänstern ser snett på sociobiologin är att den ger vetenskapliga belägg som rycker undan grundvalarna för delar av den marxistiska samhällssynen. (- - -)

Människor har olika anlag och anlagen är olika fördelade i olika delar av världen. I Afrika och Australien är urinvånarna mörkhyade, väl anpassade till det varma klimatet. I andra delar av världen är temperaturen inte lika hög och behovet av svart hudfärg inte lika stort. Det bör rimligen förhålla sig på samma sätt med inte bara fysiska egenskaper, utan även mentala.(- - -)

När våra kunskaper om naturen växer måste vi finna oss i att utrymmet för samhällsteorier kan bli begränsat. (- - -)

Sociobiologin spelar redan idag en viktig politisk roll. Sociobiologerna ser på marxismen som en sociobiologi utan biologi. En verklighetsfrämmande social teori.

Till dem som varit skribenter i *Contra* hör Bertil Wedin som hamnade i rampljuset 1996 när det så kallade Sydafrikaspåret blev aktuellt i sökandet efter Olof Palmes mördare. Hans artiklar har innehållit en del uppgifter om honom själv. Wedin behandlas också ingående i *Granskningskommissionens betänkande i anledning av Brottsutredningen efter mordet på Olof Palme* (SOU 1999:88). Ett stort antal tips om Bertil Wedin strömmade in till mordutredarna och behandlas av Granskningskommissionen.

Löjtnant Bertil Wedin gjorde FN-tjänst i Kongo och på Cypern. Därefter fick han på 1960-talet anställning vid Arméstaben. År 1967 startades i Stockholm på uppdrag av Marcus Wallenberg, en nyhets- och utredningsbyrå med namnet Näringslivets information (NI) och adress Drottninggatan 80. Wedin fick uppdraget att starta byrån och blev byråns chef och redaktör för den journal som byrån gav ut under nio år, till månadsskiftet februari-mars 1976. I samband med att Skandinaviska enskilda banken (SEB) bildades 1972 blev byrån bolag med namnet Presseextrakt AB och dotterbolag till Företagsaktuellt AB båda med adress Stureplan 2 och senare Kungsgatan 27. Byrån hade till uppgift att bevaka nyhetsmedia, det politiska skeendet och säkerhetsrelaterade händelser och fenomen. Fem gånger i veckan gav byrån ut en journal, *Mediasammandrag*, som enligt Wedin fick rykte om sig att vara en tillförlitlig informationskälla. Tryckning och distribution sköttes av banken till 1973 och därefter av Sveriges Industriförbund. Till Wedins uppgifter hörde också enligt vad han själv uppger att kartlägga utländsk subversion i Sverige och att han kontaktades av såväl myndigheter som enskilda industriintressen.

År 1976 flyttade Wedin till London, där han enligt egna uppgifter, under lång tid hade uppdrag som utrikespolitisk konsult åt Sveriges Industriförbund, Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF) och svenska storföretag. Senare knöts Wedin till brittiska institutioner som konfliktanalytiker. I slutet av 1985 flyttade Wedin till Cypern.

I massmedia har Wedin utpekats som den som planterade det så kallade kurdspåret. Detta förnekas av Wedin som däremot säger sig ha information som han tolkar som att han själv skulle

mördas och därefter utpekas som Palmes mördare.

Den 20 juli 1982 var det inbrott i ANC:s Londonkontor. Knappt tre veckor senare, den 7 augusti, var det inbrott i SWAPO:s Londonkontor. Båda anklagade apartheidregimen i Sydafrika för att ligga bakom inbrotten. Bertil Wedins koppling till den sydafrikanska säkerhetstjänsten bestyrks delvis av att han åtalades i London 1983 för olaga innehav av dokument som stulits vid inbrottet hos ANC. Enligt handlingar som upprättats av polisen framgår att Wedin i februari 1986 besökte Sydafrika.

Olof Palme hörde till *Contras* hatobjekt. När Palme mördats skrev *Contra* i 3/1986 under rubriken: ”Hatets och illviljans kolportör”: På *Contra* känns ingen saknad efter Olof Palme. Redaktionen har efter bästa förmåga kämpat för att bli av med Palme sedan han kom till makten 1982.”

Sverigedemokraterna (SD)

Enligt SD:s egen historieskrivning träffades den 6 februari 1988 ett tjugotal personer i en lägenhet i Stockholm. Avsikten var att bilda ett politiskt parti. Anledningen till partibildningen var att man ville ändra den ansvarslösa politik som alltför länge förts av såväl socialdemokratiska som borgerliga regeringar. Men historien om Sverigedemokraterna börjar långt tidigare.

SD går att härleda från det Framstegsparti som bildades av den tidigare centerpartisten Bertil Rubin efter riksdagsvalet 1968 och organisationen Bevara Sverige Svenskt (BSS). Inför riksdagsvalet 1964 togs i fyrstadskretsen i Skåne initiativet till Medborgerlig Samling. Tredje namn på riksdagslistan var centerpartisten Bertil Rubin. I sin ungdom tillhörde Rubin Lindholmsnazisternas ungdomsorganisation och deltog också i finska fortsättningskriget. Han kom in i riksdagen men vid valet 1968 fick han ingen plats i riksdagen. Samma år var han med och skapade ett nytt politiskt parti. En rad kända personer anslöt sig till partiet bland annat Gustaf Petrén. På kort tid fick partiet 10 000 medlemmar, men på grund av ekonomiska problem ställde partiet inte upp i riksdagsvalet 1970. Detta medförde att många lämnade partiet och en del lokalavdelningar bröt sig ur. Av den fraktion som fanns i Motala fanns i början av 1980-talet också en nystartad avdelning i Stockholm med civilingenjör Stefan Herrman som ledare. I kommunalvalet 1985 fick partiet 1 656 röster i Stockholm. Avdelningen i Stockholm blev därmed störst och Stefan Herrman blev ordförande för hela partiet. Vid den tiden hade partiet utvecklat sig till ett tydligt missnöjesparti med det danska Fremskridtspartiet som förebild. Bland krav som partiet förde fram fanns sänk skatten, släpp spriten fri, kvinnan tillbaka till spisen och minska invandringen. Partiets närradiosändningar i Stockholm innehöll ofta angrepp på invandrare. När Olof Palme mördats sände partiet ut ett pressmeddelande: ”Världen har i snabb takt blivit av med tre tyranner Baby Doc, sedan Marcos och så Palme.”

BSS bildades sannolikt hösten 1979. Förkortningen betyder Bevara Sverige Svenskt och BSS blev ett slagord i flyktingmotståndet. I ett flygblad hävdade BSS

Effektiva rensningsaktioner måste inledas i våra storstäder. Alla dessa vinddrivna existenser från sydligare breddgrader som icke ha ett dyft i det här landet att göra, som endast kommit hit för att utnyttja vår gästfrihet och utan ett uns begrepp om hur man uppför sig som gäst i ett främmande land, måste återförpassas till hemländerna. Folkkampanjen Bevara Sverige Svenskt kräver: Slå vakt om vår svenska ungdom! Stoppa invandringen! Bevara Sverige Svenskt!

Vid bildandet av BSS var fyra personer särskilt framträdande. Leif Zeilon var anställd vid BPA och hade ett förflutet i Demokratisk allians, som bland annat stödde USA:s krig i Vietnam. Ingenjör Sven Davidsson hade ett förflutet i Nysvenska rörelsen och hade varit ordförande i rörelsens

Stockholmsavdelning. Nils Mandell hade ett förflutet i Nordiska rikspartiet. Den mest namnkunnige var Christopher Jolin som hade kontakt med kretsarna kring Sveriges nationella förbund och under 1980-talet medverkade i nazisttidningen *Fria Ord*.

I början av 1990-talet blev Sven Davidsson ordförande för BSS och då antogs också ett program som var tydligt invandrarfientligt. Tillströmningen av medlemmar var stor både av veteraner från högerextrema rörelser och så kallade skinnskallar. Inför valet 1982 uppmanades medlemmarna att rösta på moderaterna därför att de hade störst chans att stoppa Olof Palme. BSS började också delta i firandet av Karl XII:s dödsdag vid statyn i Kungsträdgården.

Hösten 1986 meddelades att vid ett möte den 16 november, i vilket deltagit ett 70-tal medlemmar från Framstegspartiet och BSS, hade beslut fattats om att slå ihop rörelserna och bilda Sverigepartiet. Alla var dock inte tilltalade av sammanslagningen och gick inte med i det nya partiet. Beteckningen Framstegspartiet har därefter används av olika grupperingar. Mellan de två fraktionerna inom Sverigepartiet uppstod stridigheter. Tidvis existerade i varje fall två Sverigepartier.

Den 6 februari 1988 samlades kärnan av aktivisterna från BSS-fraktionen. Formellt var det ett extra årsmöte för Sverigepartiet. Vid mötet beslutades att Sverigepartiet skulle byta namn till Sverigedemokraterna (SD). Enligt SD:s egna uppgifter blev Leif Ericsson och Jonny Berg talesmän för partiet. Vid valet 1988 fick partiet 1 118 röster och i Vårgårda fattades bara 17 röster för att partiet skulle ha tagit plats i fullmäktige. 1989 blev Anders Klarström och Ola Sundberg talesmän och 1990 byttes Sundberg ut mot Madeleine Larsson. Vid valet 1991 fick partiet 4 877 röster och kommunala mandat i Höör och Dals Ed. Detta var samma år som Ny demokrati firade stora framgångar och kom in i riksdagen. Klarström hade inlett sin politiska karriär i Nordiska Rikspartiet.

I SD:s första styrelse ingick bland annat Sven Davidsson och den tidigare lindholmsnazisten och SS-mannen Gustaf Ekström. År 1992 utsågs Anders Klarström till partiledare och kvarstod på den posten till 1995. Enligt vad Stieg Larsson och Mikael Ekman uppger i sin bok *Sverigedemokraterna* bestod Klarströms sista styrelse av 11 personer och två suppleanter. Av dessa var nästan hälften dömda för brott och var tredje hade nazistanknytning. År 1994 var Mikael Jansson ett nytt namn i styrelsen. Han var en före detta centerpartist från Örebro och redan 1995 valdes han till ordförande. Han var vare sig straffad eller tidigare nazist.

Vid den här tiden pågick stridigheter inom partiet och en utbrytargrupp bildade Hembygdspartiet som gav ut tidningen *Grindvakten* och var tydligt invandrarfientligt. Partiet ombildades senare till Konservativa partiet. Efter 1998 då partiet försökte skapa en allians med John Bouvin i Ny Demokrati har partiet inte syns till.

Med Mikael Jansson som partiledare inleddes en ny period för SD. Mikael Jansson hävdade att han förespråkade demokrati och att han var vare sig nazist eller rasist. En av hans första åtgärder var att införa "uniformsförbud". I medlemsbulletiner framhölls att personer i uniformsliknande klädsel drog ett löjets skimmer och skam över partiet.

Vid valet 1998 fick partiet cirka 19 600 röster och kommunala mandat i Dals Ed, Haninge, Höör, Sölvesborg och Trollhättan. Det finns uppgifter om att partiet inför valet fick ekonomiskt stöd från Le Pens parti Front national i Frankrike. Våren 2002 lämnade riksdagsmannen Sten Andersson Moderata samlingspartiet och anslöt sig till Sverigedemokraterna. Han hade redan tidigare gjort sig känd som en kritiker av den svenska invandringspolitiken. När den nybildade rörelsen Folkviljan och massinvandringen höll sitt första offentliga möte i april 1997 fanns bland åhörarna bland annat Sten Andersson, Sven Davidsson och "führern på häktet" Lars Hultén. Vid valet 2002 gick Sverigedemokraterna kraftigt framåt och fick 76 300 röster. I fullmäktige blev partiet representerat i 30 kommuner med 50 platser.

År 2005 blev Jimmy Åkesson partiledare och vid riksdagsvalet 2006 firade partiet nya framgångar och fick cirka 162 500 röster vilket utgjorde ungefär 2,9 procent av de avgivna rösterna. I kommunalvalet erhöll partiet 280 mandat i 145 kommuner. Framgången var så stor att partiet inte förmådde att fylla alla platserna. Men oavsett om en plats fylls eller inte erhåller partiet kommunalt ekonomiskt stöd för platsen.

I och med att partiet passerade 2,5 procentgränsen blev partiet berättigat även till statligt partistöd, vilket innebar att partiet var väl rustat ekonomiskt inför valet 2010. Vid valet 2010 erhöll SD i riksdagsvalet 5,7 procent av rösterna, vilket innebar att 20 Sverigedemokrater kunde ta plats i riksdagen. SD erhöll 68 mandat i landstingen och 612 mandat i kommunerna. I såväl riksdagen som många kommuner och landsting blir SD tungan på vågen vid omröstningar.

Flera som nu företräder Sverigedemokraterna har ett förflutet i Moderata samlingspartiet. Jimmy Åkesson började sin politiska bana i Moderat skolungdom. Sten Andersson som avled strax före valet 2010 var tidigare riksdagsman för moderaterna. Stellan Bojerud, som kom in i riksdagen har moderat förflutet och var fram till sin pensionering överstelöjtnant och chef för Försvarshögskolans historiska avdelning. Sedan 2008 är Tommy Hansson chefredaktör för SD:s tidning *SD- Kuriren*. Han har under många år varit chefredaktör för den högerextrema tidningen *Contra*. Han har bland annat medverkat i nazisttidningen *Fria Ord*, *Operation Sverige* och *Fritt militärt forum*.

Nationaldemokraterna är ett högerextremt nationalistiskt parti, som bildades i Sverige genom en utbrytning från ur Sverigedemokraterna. De har erövat mandat i Södertälje och Nykvarn.

Ian Wachtmeister, tidigare ledare för Ny demokrati framträdde den 21 september 2010 i *Dagens Nyheter*. Han kunde då meddela att han talat med Jimmy Åkesson några gånger och att de mejlade till varandra och att han framöver skulle vara rådgivare till Åkesson. Samma dag framträdde Ian Wachtmeister i TV. Han ansåg då att Jimmy Åkesson var en mycket kunnig och klok person och dessutom en svärmorsdöm. Men det är inte bara Jimmy Åkesson som fått Ian Wachtmeisters stöd. Ian Wachtmeister blev under sina år i riksdagen god vän med Alf Svensson och stödde Alf Svenssons personvalskampanj för att komma in i EU-parlamentet bland annat genom en tillställning på Riddarhuset.

Medborgarrättsrörelsen – Friheten i Sverige

År 1974 startade på initiativ av Gustaf Petrén Medborgarrättstörelsen (MRR). Ordförande under åren 1974 – 1990 var Gustaf Petrén. Petrén ägnade sig som ung bland annat åt juridiska studier. När Petrén 1943 blev ombudsman i Sveriges förenade studentkårer uppstod det debatt, som startade med att *Aftontidningen* hade en artikel med rubriken ”Utslagen nazist studentkårens nye ombudsman”. Petréns namn var enligt tidningen förknippad med flyktinghetsen, med studentutbytet med Tredje riket och med diverse nazistmanövrar i lundensisk kårpolitik. Till Petréns försvar framträdde då den blivande högerriksdagsg mannen Göran Regnell. Petréns extrema förflutna hindrade dock inte hans karriär. År 1972 blev Petrén regeringsråd. Han tjänstgjorde också under en tid som ställföreträdande Justitieombudsman (JO). Rörelsens tidning fick namnet *Medborgarrätt* och utkom med sitt första nummer 1978. Chef för MRR:s kansli blev Anne Marie Bratt. Enligt *Medborgarrätts* första nummer bestod styrelsen av 17 personer. En av dessa var Lars Hultén, vilket ger en bild av vad för slags personer rörelsen lockade till sig. I styrelsen ingick också Bernt Sandell från Jönköping. Han ledde en rörelse som kallades Demokratisk Aktion. Denna rörelse integrerades med MRR redan 1978. År 1979 inträdde i styrelsen den före detta centerpolitikern Bertil Rubin, som i sin ungdom tillhört Nordisk ungdom som var lindholmsnazisternas ungdomsorganisation. Han deltog också i finska fortsättningskriget på

Hangöfronten. År 1968 tog han initiativ till Framstegspartiet. Samma år inträdde i styrelsen Brita Sundberg-Weitman, som senare blev lagman vid tingsrätten i Solna.

Enligt tidningen *Aktinform* anordnade Demokratisk aktion 1985 sin sjunde årskonferens i Huskvarna. Det tidningen omnämner är sannolikt en så kallad Ramadakonferens efter namnet på hotellet där konferensen ägde rum. Dessa konferenser omnämns i boken *Uppdrag Olof Palme* av Håkan Hermansson och Lars Wenander. Enligt de uppgifter som författarna fått av Anne Marie Bratt anordnades konferenserna åren 1975 – 1985. År 1975 deltog advokat Lennart Hane, riksdagsman Birger Hagård, författaren Christopher Jolin, Arvo Horm, som liksom Hagård var verksam i Baltiska kommittén och WACL. År 1985 deltog som talare bland annat före detta marinchefen Per Rudberg och Gunnar Randholm från 4-oktoberrörelsen

MRR ägnade sig främst åt konstitutionella frågor. Man ville införa personval, ta bort fyraprocentspärren till riksdagen, införa författningsdomstol och utöka möjligheterna till att avgöra frågor genom folkomröstning. Man bekämpade också det man benämnde monopolskolan. Ofta framfördes i *Medborgarrätt* att Sverige höll på att förfalla som rättsstat. Det som särskilt ogillades var så kallade generalklausuler och ramlagar. Tillsammans med Sven Rydenfelt och John Görnebrand, som var initiativtagare till Centrumdemokraterna, skrev Gustaf Petrén boken *Demokrati på avvägar*, som anmäldes i *Medborgarrätt* 1/1981.

År 1985 publicerades i ett antal tidningar Andres Küngs upprop för rörelsen Friheten i Sverige. Rörelsen fick stor publicitet genom att ett antal så kallade kändisar anslöt sig till rörelsen. Bland dessa fanns advokat Henning Sjöström, författaren Sven Fagerberg, skådespelarna Jarl Kulle och Ulf Brunnberg. Anslöt sig till rörelsen gjorde också Sture Eskilsson som på 1970-talet byggde upp Svenska arbetsgivarföreningens organ för opinionsbildande verksamhet. Gustaf Petrén noterade att en ny rörelse startats och hoppades på samarbete och de två rörelserna gick samman vid årsskiftet 1987/1988. Den sammanslagna rörelsens tidning blev *Medborgarrätt*.

Ordförande i den sammanslagna rörelsen blev Gustaf Petrén och vice ordförande Andres Küng. I övrigt ingick i styrelsen bland annat Ulf Brunnberg, Jan Freese som 1977 – 1986 var generaldirektör för Datainspektionen, hovrättsrådet Jan Gehlin, Håkan Gergils, Hans von Hofsten ledare för den så kallade officersrevolten 1985, hovrättsrådet Ingvar Pering och Per Rudberg. Den sammanslagna rörelsen utarbetade ett program med 20 punkter. Där ingick utökade möjligheter till folkomröstning, sänkning av fyraprocentspärren till riksdagen, personval, grundlagskatalog över mänskliga rättigheter, undvikande av generalklausuler och ramlagar, förstärkning av JO-ämbetet, förbud mot kollektivanslutning till fackföreningar, rätt till privat verksamhet när det gällde barnomsorg, skola och vård, etableringsfrihet för massmedier och förstärkning av försvaret.

I det första numret av *Medborgarrätt* efter sammanslagningen rekommenderades ett antal böcker: *Socialdemokratins politiska problem: Maktapparat eller koloss* från Timbros förlag, *Frihetens grundvalar* av Friedrich Hayek, *Vindens barn* av Andres Küng, *Mänskliga rättigheter* av Jakob Sundberg och *Med alla till buds stående medel* av Hans von Hofsten.

Bland dem som medverkat i *Medborgarrätt* finns advokaten Lennart Hane och han har också ingått i rörelsens styrelse under senare år. Hane förekommer i flera högerextrema sammanhang.

Gustaf Petrén efterträddes som ordförande av Andres Küng, som avgick 1993. Küng efterträddes tillfälligt av hovrättsrådet och den moderate politikern Allan Ekström. År 1994 blev lagman Brita Sundberg-Weitman ordförande. I styrelsen ingick då bland annat Elisabeth Atmer-Langby, som sannolikt är mest känd för sin bok *Vinter i välfärdslandet*, som utkom 1984 och kunde köpas till reducerat pris genom *Contra*. Hon har också varit ordförande i Fria moderata studentförbundet och under en period ledarskribent på *Svenska Dagbladet*.

Efter att Gustaf Petrén och Andres Küng försvunnit som ledare för rörelsen har också den större delen av medlemmarna försvunnit.

Mer eller mindre uttalat nazistiska rörelser, grupperingar eller nätverk.

Vid sidan av de organisationer som omnämns tidigare i det här kapitlet har det under efterkrigstiden bildats ett antal partier eller nätverk som brukar benämnas nynazistiska. Dessa rörelser har alltid saknat politisk betydelse men har i många fall utgjort ett polisiärt problem.

Under 1990-talet skakades Sverige av flera våldsbrott med nazistiska och rasistiska förtecken. Lasermannen härjade, rånade ett antal banker och sköt 11 personer varav en dog. År 1995 dödades Gerard Gbeye, flykting från Elfenbenskusten John Hron, en ung pojke från Kode och Peter Karlsson en homosexuell ishockeyspelare från Västerås. År 1999 var ytterligare ett mörkt år. Då mördades två poliser i Malexander, två journalister utsattes för ett bombattentat i Nacka och syndikalisten och fackföreningsmannen Björn Söderberg mördades.

Greve Magnus Stenbock

På slottet Herborum inte långt från Söderköping stod tiden under många år stilla. Det värsta var att tiden stannat på en tid då kvinnoförtryck, rasism och motstånd mot demokrati var vanliga. Slottet ägdes av greve Magnus Stenbock som på slottet drev ett slags hotellrörelse där besökarna kunde få frotera sig med en riktig greve. Till dem som lockade folk till Herborum och gav greve Stenbock möjlighet att sprida sina högerextremistiska budskap hör bland annat Sveriges Television.

När tsunamikatastrofen i Sydostasien fyllde nyhetsplatserna i massmedia sändes i TV 2 den 29 december 2004 programmet *I grevens tid*. Programmet handlade om greve Magnus Stenbock. Samma dag gjordes i *DN* i en artikel reklam för programmet. Det var inte första gången som TV visade intresse för greve Stenbock. I programmet *Packat och klart* gjordes den 28 februari 1999 reklam för övernattnings på slottet Herborum. Inför sin 85-årsdag den 28 september 1996 intervjuades Stenbock i *Aftonbladet*. Han kunde då berätta om en dramatisk händelse som inträffade 1990. Kungen och drottningen besökte då slottet för att fira Agneta Baners 40-årsdag. Under natten ”exploderade” en tvättmaskin som fanns i ett badrum bredvid kungen och drottningens sovrum. Genom ett rådigt ingripande av kungen släcktes den brand som uppstod. I programmet *Packat och klart* kunde greven visa upp det rum där kungen och drottningen övernattnat. Detta var väl avsett att ge lite extra reklam åt grevens hotellrörelse.

Tidigare förefaller det vara mest högerextrema grupperingar som visat intresse för greve Stenbock. Av nazisten Per Engdahls arkiv framgår, av kvarlämnad skriftväxling, att Nysvenska rörelsen tillhörde de rörelser som greven sympatiserade med. År 1975 gjordes i nazisttidningen *Fria Ord* reklam för grevens bok *Tankar och Synpunkter*. I förordet till sin bok uppger Stenbock att boken planerades redan 1939 och utarbetades i sina huvuddrag 1940 – 1945. Första upplagan utkom 1961. År 2002 gjordes i en annons på *Aftonbladets* sista sida reklam för boken som då påstods ha utkommit i sin åttonde upplaga. Boken påstods bland annat ha fått positiva omdömen i *Norrköpings Tidningar*, *Vermlands-Tidningen* och *Karlskoga Tidning*. I *Svenska Dagbladet* den 27 mars 2007 fanns i kulturdelen en annons för Stenbocks bok, som då påstods ha kommit ut i sin elfte upplaga. Även om upplagorna inte har varit så stora måste det finnas många som tagit del av greve Stenbocks åsikter.

I den högerextrema tidningen *Contra* intervjuades greven 1989. Greven ansåg då att skolan gav sämre kunskaper än för 50 år sedan. Han var anhängare av ett ståndssamhälle. Numera fanns det enligt greven fem stånd. Det femte ståndet var arbetarklassen och dess medlemmar behövde naturligtvis inte samma utbildning som adeln, som genom att dess medlemmar gift sig med varandra förädlats till att bli de mest lämpade för att inta ledande positioner. När det gällde invandringen ansåg greven:

Vi skall inte hindra äkta flyktingar från att komma hit, men jag vill inte medverka till att locka hit personer vars främsta tjänst till det svenska samhället blir att öka röstunderlaget för (s) och (vpk).

Intervjun i *Contra* avslutades med uppgifter om hur grevens bok kunde köpas.

I sin bok skriver Stenbock om bland annat rasbiologi:

Inom djuraveln tvekar man inte att erkänna arvsdrag, som man när det gäller människor ofta glömmer, att de har samma giltighet. Man förväntar sig inte att få en god jakthund av en valp, vars föräldrar båda voro mopsar.(2006 års upplaga och sannolikt alla tidigare)

”Giften” mellan olika raser är enligt greven farliga:

Ty ärftlighetsläran lär, att avkomman av två personer av olika ras – i synnerhet om det gäller vitt skilda raser – ofta stå lägre än båda föräldrarna.(1985 års upplaga, men tankegången är sannolikt densamma i alla upplagor till exempel i 2006 års)

Till stöd för sina tankar när det gällde rasbiologi återopade Stenbock,(i varje fall i 1985 års upplaga) professor Herman Lundborg, som var Sveriges Rasbiologiska Institutets första chef. Vidare återopade Stenbock Hans Günter, *Europas raser* från 1925.

Medlemmar av arbetarklassen hänförde Stenbock till kategorin uppkomlingar, som företer deras okultur i fråga om uppträdande och väsen. Den moderna kvinnan stod inte heller högt i kurs:

De moderna kvinnorna är snarare fräcka, framfusiga, oförskämda, påstridiga och viktiga, självtillräckliga och självsäkra, arroganta, tvärsäkra och nonchalanta, självupptagna och inbilska. (1985 års upplaga)

Under rubriken ”Demokrati” skrev greven:

Genom hela naturen går principen om högre och lägre väsen. Människan är högre utvecklad än apen, germanen än australnegern (- - -).

Demokratins största fara var enligt Stenbock att den lätt urartar till arbetarklassvälde. I sin bok (2006 års upplaga sannolikt i flera) citerar Stenbock vad riksdagsmannen James Dickson uttalade efter valet 1948:

”Det är dock ganska makabert att tänka sig att ett sådant val som detta är resultatet av ett ställningstagande från en massa människor, av vilka 94 % inte har någon aning om vad det hela gäller. Av de återstående 6 procenten – jag har huggit till siffran ganska hövligt, jag tror att den är mindre – är det bara 10% som har en mera klar bild av de svåra begrepp som valet rört sig om.”

År 1996 intervjuades Stenbock av det nazistinfluerade Hembygdspartiets tidning *Grindvakt*. Redan av namnet på tidningen framgår att den var invandrarfientlig. I tidningen gjordes reklam för grevens bok som påstods vara mycket välarbetad och genomtänkt. I intervjun betonade greven betydelsen av att människor stannade kvar i den miljö som släkten tidigare vistats i. Föräldrar borde komma från samma ras och samhällsskikt och gärna från samma yrkesgrupp. I sin bok (I varje fall 2006 års upplaga) skrevs om invandringen bland annat:

”Dessa folkelement hava gjort utomordentliga insatser då det gäller rekordsiffrorna i brottsstatistiken. Ur rassynpunkt äro de också ödesdigra.”

I 2006 års upplaga (sannolikt i flera) av sin bok preciserade Stenbock i 41 punkter all det onda som socialdemokraterna orsakat Sverige

Av TV-programmet den 29 december 2004 framgick att greve Stenbock och slottet Herrborum besöktes av bland annat motorcykelklubbar och människor som lekte 1700-talssoldater. Men det har också anordnats bussresor för pensionärer och andra till Herrborum. Bland annat har AB Pocketresor (verksam norr om Stockholm) i samarbete med Studieförbundet anordnat resor till Herrborum. I ett reklamblad för resorna gjordes även reklam för grevens bok.

Greve Magnus Stenbock avled i början av sommaren 2007. Enligt referatet i *Norrköpings Tidningar* bars greven till den sista vilan av karoliner. Bland gästerna tisslades och tasslades om huruvida kungaparet skull dyka upp, men det gjorde de inte. Man fick nöja sig med namn som Montgomery, Mörner, Fleetwood, Lewenhaupt, Malcolm, Sparre och Ugglå. Officiant vid begravningen av rasisten och demokratimotståndaren Stenbock var biskopen i Linköpings stift Martin Lönnebo som bland annat yttrade: ”Vi firar honom med tacksamhet och välsignelse”.

Efter Stenbocks bortgång har han hyllats i pressen inte bara i *Norrköpings Tidningar*. Så här skrev *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet*: ”Stenbock gav 1961 ut boken *Tankar och synpunkter*, där han bland annat utvecklar originella åsikter om konst, musik, litteratur, historia, kultur, politik och livsfilosofi. I *Östgöta Correspondenten* stod att läsa: ”I sin bok[...]kritiserade han miljöförstörelsen årtionden innan problemet snappades upp av medier och allmänhet. Samtidigt kunde han ibland uppröra med kontroversiella åsikter som den om hemmafruns förträfflighet.”

Varför har TV gett gratisreklam åt en högerextremistisk och rasistisk greve och varför tyckte biskop Martin Lönnebo att han skulle firas med välsignelse och tacksamhet? Inte ens att greven har tillhört kungahusets umgängeskrets kan legitimera detta.

Sven Rydenfelt

Den 16 mars 1998 upplät *DN* utrymme på ledarsidans ”Hörna” åt Sven Rydenfelt, som gav sig in i den pågående skoldebatten. Han kunde då ge tyngd åt sina argument genom att den borgerliga regeringen år 1991 som en av sina första åtgärder hedrat honom med att tilldela honom titeln professor. Som framgått tidigare hade Rydenfelt redan innan han fått titeln professor medverkat i de högerextrema tidningarna *Contra*, *Operation Sverige* och nazisttidningen *Fria Ord*. Han hade också diskuterat frihet vid ett möte hos Nysvenska rörelsen.

Enligt Rydenfelt kunde befolkningen när det gäller begåvning delas upp i tre grupper. En tredjedel har praktisk- teoretisk begåvning (PT) en tredjedel har akademisk-teoretisk begåvning (AT). Medan en tredjedel ligger mitt emellan och har bland-teoretisk begåvning (BT). Överklassen bestod enligt Rydenfelt av AT-människor, medelklassen av BT-människor och underklassen av PT-människor. Skoleleverna borde därför enligt Rydenfelt delas upp i dessa tre grupper. Men en del elever var enligt Rydenfelt så pass mentalt störda – fulla av aggressioner, hyperaktiva eller oförmögna att kontrollera sina impulser – att de redan från skolstarten måste hållas geografiskt avskilda från övriga elever. Denna grupp uppgick enligt Rydenfelt till 5 – 7 procent. Att denna människosyn fick torgföras i Sveriges största morgontidning är kanske det mest anmärkningsvärda.

Peter Wallenberg

I boken *Den nya överklassen* av Bengt Ericson omnämns att när juridiska fakulteten vid Stockholms universitet hade beslutat att utnämna Peter Wallenberg till hedersdoktor i juridik reagerade professorn i miljö rätt Jonas Ebbesson mot beslutet. Enligt Ebbesson borde en juridisk fakultet ”som står upp för mänskliga rättigheter och yttrandefrihet” inte hedra en person som Peter Wallenberg. Anledningen var främst hans rasistiska uttalanden bland annat följande.

Jag undrar just vad vi skulle tycka om någon satt och petade in en massa kosing till lapparna, så att de kunde ställa till med en massa problem för den svenska regeringen (Kommentar 1992 till den svenska regeringens stöd till ANC)

Man ska komma ihåg att det finns ett fåtal mycket välutbildade svartingar och med dem har du inga större definitionsproblem, men med den stora gruppen har du det, av allvarliga definitionsproblem. (Åsikt framförd i TV-programmet Stina möter Peter Wallenberg 18 september 1994. Peter Wallenberg tilltrorde inte de svarta i Sydafrika förmåga att styra sitt land.

I vissa områden, ja. Det har du igen i hela Afrika. Den vite mannen höll ordning. (Peter Wallenbergs svar 1994 på fråga från Expressen: Anser du att apartheid var en garanti för lag och ordning)

Erik Anners

Högermannen Erik Anners, professor i rättshistoria vid Stockholms universitet 1967 – 1981 gav 1976 ut boken *Den socialdemokratiska maktapparaten*. Han medverkade 1979 - 1980 i Arvid Fredborgs tidskrift *International Background*. Han använde då sociobiologiska argument. Enligt Anners hade människan under miljoner år genomgått en urvalsprocess där effektiviteten i kampen för överlevnad varit avgörande. Välfärdsstaten stred därför mot den mänskliga naturen. Vidare ansåg Anners att kvinnor var genetiskt programmerade för hemarbete.

Marianne Rasmusson och Svenska Dagbladet

De sociobiologiska tankegångarna passar väl in i de nyliberala tankegångarna. Den ekonomiska människan som agerar utifrån ett egoistiskt perspektiv befolkade hela den nyliberala litteraturen. I de ekonomiska teorierna, som varit förhärskande sedan 1980-talet, förutsätts människan agera rationellt och själviskt. Samhällsstrukturen ses med detta synsätt som ett resultat av ett naturligt urval.

År 1995 publicerade *Svenska Dagbladet* den 30 april en helsida av genetikern Marianne Rasmusson. Hon hade då tidigare medverkat i nazisttidningen *Fria Ord* och den högerextrema tidskriften *Operation Sverige*. I dessa tidskrifter hade hon argumenterat för att svårigheterna att åstadkomma ett jämlikt samhälle berodde på genetiskt-biologiskt betingade orsaker. I tidskriften *Contra* ansåg man att sociobiologin minskade utrymmet för samhällsteorier för ett jämlikare samhälle.

Marianne Rasmusson presenterades i *Svenska Dagbladet* av Anders Björnsson som ledamot av Vetenskapsakademien och skulle enligt presentationen reda ut begreppen kring rasism och biologi. Budskapet i hennes artikel var att välartade vita måste slå vakt om sin arvs massa. Hon stödde sig bland annat på de amerikanska forskarna Richard Herrnstein och Charles Murray, författarna till *The Bell Kurv*, som försökt leda i bevis att fattiga vita och svarta i Amerika är fattiga därför att de har dåliga gener. Hon skrev vidare att rasism och främlingsfientlighet är inskrivna i våra gener därför att dessa företeelser sannolikt haft ett positivt överlevnadsvärde under

människans tidigare liv.

När Sveriges Radio hösten 1995 hade en programserie under en vecka som handlade om den biologiska människan deltog Marianne Rasmusson i den diskussion som avslutande programserien den 26 november.

Det Marianne Rasmusson torgfört under vetenskaplig täckmantel är omstritt. De flesta torde anse att de åsikter hon torgfört grundar sig på sociala och kulturella fördomar. Det lämpliga i att Sveriges Radio anlidade henne som expert måste starkt ifrågasättas. Det kan också nämnas att hon anlitats av Brottsförebyggande Rådet och var författare till rapporten *Brottslighet och biologiskt arv*, som utkom 1983. Marianne Rasmusson var dotter till Rütger Essén, som var Claes af Ugglas föregångare som redaktör för nazisttidningen *Fria Ord*.

Angrepp på demokratin

Fria moderata studentförbundet (FMSF) bildades 1942, men hette då Sveriges konservativa studentförbund. Studentföreningen Heimdal anslöt sig till förbundet. Av dem som var med och startade FMSF:s tidning *Svensk Linje* är Arvid Fredborg den mest kände. Han ansåg att Sveriges rasliga renhet var en hörnsten i statsbyggnaden och var motståndare till att ta emot judiska och andra flyktingar. Flera år senare hyllade han general Franco i Spanien och Pinochet i Chile. Av *Svensk Linjes* hemsida har framgått att FMSF anser sig vara arvtagare till det rika arv som Arvid Fredborg efterlämnade: ”I dess tider behövs det höga tak som Arvid Fredborg skrev om, för odlandet av de insikter som kan ta oss ur den socialistiska tvångstrygghetens självbedrägliga strupgrepp.”

FMSF har fungerat som rekryteringsbas för Moderata samlingspartiet. Bland de som börjat sin politiska bana i FMSF kan bland annat nämnas Ulf Adelsohn, Carl Bildt, Anders Borg och Göran Hägglunds politiske sakkunnige Fredrik Haage.

I *Svensk Linje* 3/1987 skrev Gösta Boman under rubriken: ”Demokrati kräver etik och moral”. Underrubrikerna var: ”Oinskränkt majoritetsstyre”, ”Individen saknar skydd”, ”Liten väljare” och ”Ny förmyndarmakt”. Av *Svensk Linje* 3/1992 framgick att FMSF ville ha en inskränkning av rösträtten. Till en nyinrättad kammare i riksdagen skulle enbart de ha rösträtt som betalat skatt och antalet röster skulle vara beroende av hur mycket skatt man betalat. I denna nya kammare skulle enbart behandlas budgetfrågor. Man skulle möjligen ha kunnat se förslaget som ett dåligt studentskämt, men det ligger väl i linje med vad som både tidigare och senare har framförts från högerhåll.

I *Svensk Linje* 5-6/1997 fanns en krönika författad av Mattias Odenberg med rubriken: ”När majoriteten tar ut sin rätt”. Odenberg sade sig inte vara emot demokratin i sig:

Den är för att citera Churchill ”ett förbannat dåligt styrelseskick – men ingen har kommit på något bättre”. Men det finns gränser för vad människor får göra bara för att de är många. Det kanske är demokratiskt att majoriteten suger ut minoriteten, men knappast rättvist. I ett genompolitiserat land som Sverige borde fler våga säga att de är stolta över att vara politiska extremister.

Det är kanske denna extremism som tagit sig uttryck i obetalda TV-licenser och skattefusk. En annan som fört arvet från Arvid Fredborg vidare är Bengt Ludvigsson, som var ordförande i FMSF i slutet av 1990-talet. I *Svensk Linje* 1-2/1998 tog han tillorda: Rubriken på hans artikel var: ”Leve profithungern”. I *Svensk Linje* 3-4/1999 ville han ha uppbrott från den socialdemokratiska socialstaten. Ludvigsson ingick efter dessa inlägg i moderatledaren Bo Lundgrens stab. Ludvigsson är nu Sverigechef för PR-byrån Kreab Gavin Anderson, som har bland till Moderata samlingspartiet som kund.

I nummer 1/2000 konstaterade förbundsordföranden Tobias Sjöo att demokratin ingalunda var en garanti mot övergrepp. Tvärtom var det i demokratins namn som Sveriges medborgare tryckts ned och trycks ned. I nummer 2–3/2000 var rubriken på ordförandens artikel: ”Mindre demokrati tack”. I artikeln konstaterades att det utbredda majoritetsväldet möter föga motstånd och att demokratin många gånger leder till företeelser som är mycket dåliga. Som ett exempel på detta framhölls att Hitler fördes till makten genom allmänna val. Sjöo förteg att Hitler aldrig i val fick egen majoritet. För detta krävdes stöd från högern, det Tysknationella Folkpartiet. För införandet av de fullmaktslagar, som gjorde Hitler till diktator krävdes två tredjedels majoritet. För att säkra en sådan majoritet berövades kommunisterna sina 81 mandat. Till detta kom att nio socialdemokratiska riksdagsmän liksom flertalet av kommunisternas häktats och förts till koncentrationsläger.

I *Svensk Linje* nummer 2–3 /2001 ansåg Henrik R S Olsson att om man ansåg att skatt var ett legitimt sätt att finansiera kollektiva nyttigheter så borde en regressiv skatt vara mest rättvis eftersom nyttigheterna utnyttjas mest av personer med låga inkomster. Olika skribenter framförde krav på att släppa knarket fritt och att legalisera köp av sexuella tjänster. I nummer 5– 6/2001 angreps ärkebiskop K G Hammar för att i stället för att sprida det kristna budskapet använde kyrkan för att sprida politiska budskap.

I *Svensk Linje* 1/2003 var rubriken på ledaren ”Demokratifördärvet”. Där stod bland annat att läsa:

Tvärt om måste högern våga ta strid om demokratin på allvar. Den innesluter även så fundamentala frågor som valprocesser och rösträtt. Om staten fortsätter att ta ut progressiva skatter borde högern ta initiativ till graderad rösträtt. Annars tillåter man att demokratin formas efter tanken på absolut majoritetstyranni och det demokratiska systemet enbart blir ett verktyg i händerna på dem som är ute efter att för egen vinning härska, reglera och till döds beskatta.

I *Svensk Linje* finns inte många annonser. Men reklam förekommer från bland annat Timbro och Kreab. Detta kan knappast ses som annat än ekonomiskt stöd till tidskriften från näringslivshåll.

Om diktatur och demokrati skrev Bertil Östergren den 25 januari 1984 i *Svenska Dagbladet*. Rubriken var: ”Totalitär demokrati - finns det?” Han framhöll i sin artikel att det klassiska demokratibegreppet inget säger om hur stor den sektor skall vara som styrs genom demokratiska beslut. Han redovisade också ett exempel. ”Vi kan tänka oss två olika stater. Den ena är diktatur, men diktatorn har begränsat området för sina (dvs. satens) beslut mycket snävt, människorna får själva eller genom avtal göra de flesta angelägenheter. Den andra staten är en demokrati, där emellertid allt avgörs genom offentliga majoritetsbeslut. I vilken stat skulle människor föredra att leva?” Man kan ana att Bertil Östergren föredrog diktaturregimen i Chile under Pinochets ledning mer än demokrati under Allende.

Björn Tarras Wahlberg, som varit VD i Skattebetalarnas förening framförde i en debattartikel i *Dagens Nyheter* den 23 juli 1994 att välfärdsstaten måste överges, den politiska sektorn minskas radikalt och det politiska systemet omdanas. Underbalanserade budgetar borde förbjudas och skatte- och utgiftshöjningar kräva fem sjättedelars majoritet. De välbeställda skulle således tilldelas ett slags vetorätt.

Nationalekonomen Bo Södersten, som var socialdemokratisk riksdagsman 1979 - 1988 blev på 1990-talet en ofta förekommande skribent på *Dagens Nyheter* (DN) debattsida. Han delade upp Sveriges befolkning i närande och tärande. Till de tärande hörde inte bara barn, sjuka, handikappade och gamla utan också alla som arbetade i offentlig sektor. Sveriges problem var som Södersten såg det i en debattartikel i DN den 3 mars 1996 politikernas släpphänhet och oförmåga

att värna om allmänintresset. Den 14 december 1997 ansåg Södersten att man borde överväga om inte viktiga områden som bland annat skatte-, energi- och trafikpolitik borde hanteras av en grupp kompetenta medborgare utanför politiken. Vår form av demokrati var enligt Södersten extrem. Det finns goda skäl att i detta sammanhang erinra om vad Hitler skrev i *Mein Kampf*: ”Den nationella staten vägrar i princip att i exempelvis ekonomiska frågor ta personer till råds som på grund av uppfostran och fallenhet inte förstår sådant. Den uppdelar därför på förhand sina representativa församlingar i politiska och yrkeskammare.” Riksbanken till vilken överlåtits att sköta penningpolitiken skulle kunna ses som en yrkeskammare.

Övrigt

Av avsnitten ovan har framgått att det inte har och inte finns en tydlig gräns mellan höger och högerextremism. Sedan Sverigedemokraterna nu kommit in i riksdagen, sannolikt mest på grund av sin uppfattning när det gäller invandringen, så förefaller alla vilja markera avståndstagande från partiet och från högerextremism. Men det är ett något sent uppvaknande. Hur kommer det sig att en gammal nazist och högerextremist som Åke J Ek kan ha varit lärare på Polishögskolan? Hur kommer det sig att till exempel Sven Rydenfelt, som bland annat gett uttryck för klart sociobiologiska tankegångar i *Dagens Nyheter*, medverkat i nazisttidningen *Fria Ord*, de högerextrema tidningarna *Contra* och *Operation Sverige* och hållit föredrag hos Nysvenska rörelsen belönades av Bildtregeringen 1991 med att ges professors titel? Hur kommer det sig att Rydenfelt fick framföra sina åsikter i *Dagens Nyheter*? Hur kommer det sig att moderaten Birger Hagård, som förekommit i så många högerextrema sammanhang har kunnat vara ordförande i konstitutionsutskottet? Hur kommer det sig att Gösta Boman, Margaretha af Ugglas och Birger Hagård höll föredrag hos Ungsvenska klubben, som var en samlingspunkt för nazister och högerextremister. Hur kommer det sig att kristdemokraten Alf Svensson tar hjälp av högerextremisten Ian Wachtmeister, som nu är rådgivare åt Sverigedemokraternas ledare Jimmy Åkesson, för att komma in i EU-parlamentet? Hur kommer det sig att Fria moderata studentförbundet, som framfört klart odemokratiska åsikter, kan fungera som rekryteringsbas för framträdande moderater som Anders Borg och Carl Bildt med flera? Hur kommer det sig att svenska adelns toppskikt med kungen i spetsen firade födelsekalas hos rasisten greve Magnus Stenbock? Hur kommer det sig att Riksmarskalksämberet upplät riddarholmskyrkan för firandet av Karl XII dödsdag för ett antal nazister? Hur kommer det sig att biskopen i Linköping Martin Lönnebo tycker att vi skall minnas rasisten Magnus Stenbock med tacksamhet? Det förefaller att gå att ställa hur många frågor som helst. Hur kommer det sig att Sverige långt efter andra världskriget har haft lärare, framstående idrottsledare, poliser, rådmän och advokater som måste betraktas som högerextremister? Och hur kommer det sig att herrklubben Sällskapet haft en medlem som var redaktör för en nazisttidning.

SOCIALDEMOKRATISKA REFORMER, KALLT KRIG OCH REGISTRERING AV KOMMUNISTER 1945 – CA 1969

Tiden fram till 1957

Ovissheten om hur det skulle bli när andra världskriget skulle sluta var stor. Häradshövdingen Marcus Wallenberg uttalade i *Sunt Förnuft* 1942: ”Beträffande vårt läge efter kriget får vi tänka oss tillbaka till 80-talet, då våra resurser och vår levnadsstandard var jämförlig med de blivande förhållandena.” Antingen var han verkligen pessimistisk inför framtiden eller ville han ge uttryck för att det inte skulle finnas utrymme för de reformer som socialdemokraterna planerade redan på 1930-talet. *Sunt Förnuft* skrev 1944 om skatteutpressarstaten och 1945 ansåg *Sunt Förnuft* att finansminister Wigforss spelade på inkomstutjämning och klassmotsättningar och skrev: ”Vi måste försöka avföra avunden ur praktisk politik, rätta oss efter livets realiteter (- - -). Må klasskampens onda andemakter vika ur vårt land.”

Samlingsregeringen upplöstes 31 juli 1945 och socialdemokraterna bildade en egen regering. Per Albin Hansson kvarstod som statsminister, Wigforss som finansminister och Möller som socialminister, Sköld blev jordbruksminister och ersattes av Allan Vougt som försvarsminister. Nya i regeringsammanhang var i övrigt bland annat också Gunnar Myrdal som blev handelsminister och Tage Erlander som blev ecklesiastikminister. Östen Undén som varit justitieminister 1920 blev utrikesminister. Även om socialdemokraternas efterkrigsprogram andades en optimistisk syn på framtiden så fruktade man även på socialdemokratiskt håll att omställningen till fredsförhållanden skulle medföra en konjunkturnedgång. En huvuduppgift skulle därför bli att bekämpa massarbetslöshet och stimulera efterfrågan. Redan 1945 visade det sig emellertid att konjunkturutvecklingen gick i en helt annan riktning. Efterfrågan ökade och medförde underskott i bytesbalansen. Den ekonomiska politiken närmast efter kriget kom därför att kännetecknas av en viss ryckighet i all synnerhet vad gäller utrikeshandeln. Importreglering infördes och prisregleringen som funnits under krigsåren skärptes. Gunnar Myrdal lämnade regeringen 1947 och blev sekreterare i FN:s ekonomiska kommission för Europa.

Per Albin Hansson avled hastigt efter kommunalvalen 1946. Till efterträdare utsågs Tage Erlander. Det blev han som ledde socialdemokraterna under deras första skördeperiod. Men under sina två första år som statsminister fick han tillsammans med Wigforss utstå våldsamt kritik från oppositionen och näringslivet. Man angrep bland annat de bestående regleringarna och att regeringen inte kunnat förutse den ekonomiska utvecklingen.

Oppositionens och näringslivets attacker mot socialdemokratin kulminerade inför valet 1948. Den stora stridsfrågan vid valet 1948 var skatterna. Huvudpunkterna i det skatteförslag som socialdemokraterna lade fram 1947 var: Skärpning av progressiviteten vilket innebar stora skattehöjningar för högre inkomsttagare, införande av progressiv förmögenhetsskatt, införande av en särskild kvarlåtenskapsskatt på det odelade dödsboet vid sidan av den tidigare arvsskatten och skärpning av bolagsskatten. Det som kritiserades allra mest var förslaget om kvarlåtenskapsskatt. Industrimannen Christian von Sydow kallade förslaget ”en värjstöt i veka livet på företagsamheten”. Det talades om att företag skulle flytta utomlands och att unga teknologer skulle emigrera. Industriförbundets ordförande Nils Danielsen var som nämnts tidigare inte främmande för att stödja nazisttidningen *Dagsposten* i sin kamp mot socialdemokraterna.

Socialdemokraterna gick 1948 till val på parollen ”Folkets väl går före storfinansens” och trots de massiva protesterna mot den socialdemokratiska politiken förlorade socialdemokraterna vid valet 1948 endast tre mandat och fick 112 av andra kammarens platser. De stora förlorarna var kommunisterna, som förlorade sju mandat. En förklaring till detta var den så kallade Pragkuppen i februari 1948. De stora vinnarna var Folkpartiet under ledning av Bertil Ohlin som ökade från 26

till 57 mandat. Högerpartiet förlorade 16 mandat och Bondeförbundet fem.

Både före och efter valet 1948 kunde socialdemokraterna genomföra en rad reformer:

- 1 Folkpensionerna höjdes 1946 till en nivå som gjorde det möjligt att leva enbart på pensionen.
- 2 Anslag till kommunerna till fria skolmåltider infördes 1946.
- 3 För att effektivisera skatteuppbörden infördes 1947 källskatt. Arbetsgivarna blev skyldiga att göra avdrag för preliminär inkomstskatt. I samband med förändringen tilldelades alla personnummer.
- 4 Allmänna barnbidrag infördes 1947. Samtidigt avskaffades rätten att göra barnavdrag i deklARATIONEN som inneburet större skattelättnader för dem med höga inkomster än för dem med lägre.
- 5 1948 blev folkskolan minst sjuårig i hela landet. Om detta hade fattats beslut 1937.
- 6 En ny arbetarskyddslag antogs 1948. Samtidigt inrättades Arbetarskyddsstyrelsen.
- 7 Principbeslut fattades 1950 om en nioårig enhetsskola. Reformen avsåg att öka utbildningsmöjligheterna både socialt och regionalt och till att åstadkomma en social integration. År 1962 fattades beslut om den nioåriga grundskolan som då länge varit en försöksverksamhet.
- 8 Tre veckors semester infördes 1951
- 9 En social bostadspolitik igångsattes varigenom familjer med låga inkomster kunde få bostadsbidrag om de skaffade en bostad med en viss minimistandard. Genom statliga lån och subventioner skulle nyproduktionen av bostäder stimuleras.
- 10 Jordbrukspolitiken syftade till att åstadkomma större och effektivare jordbruksenheter och skulle garantera jordbrukarna en ekonomisk standard som var i paritet med industriarbetarna. Investeringar inom jordbruket stöddes genom statliga lån och statsbidrag. Prissättningen på jordbruksprodukter skulle ske genom förhandlingar mellan jordbrukets organisationer och staten.
- 11 Allmän sjukförsäkring om vilken principbeslut fattats 1946 genomfördes 1955

År 1951 infördes också en religionsfrihetslag som gjorde det möjligt att utträda ur Svenska kyrkan utan att gå in i något annat trossamfund. År 1958 beslutade riksdagen om kvinnliga präster, men det vållade fortsatta stridigheter. Diskussion om kvinnliga präster hade förts redan på 1920-talet.

År 1952 genomfördes en kommunindelingsreform, som innebar att små kommuner slogs ihop till större. Reformen berörde i stort sett endast landsortskommuner. Antalet kommuner minskade från nästan 3 000 till drygt 800. Genom reformerna skulle kommunerna kunna skapa sig en administration som kunde svara upp mot kommunernas allt mer omfattande uppgifter.

Folkpartiet som leddes av Bertil Ohlin stod för en socialliberal ideologi och accepterade en social reformpolitik. I stället för planhushållning talade Ohlin om ramhushållning. Bondeförbundet var beroende av socialdemokraterna när det gällde jordbrukspolitiken och var också intresserade folkpensionerna. Motståndet mot reformerna kom främst från Högerpartiet. Många akademiker protesterade mot skolreformen som man ansåg skulle resultera i en allmän standardsänkning och ett eftersättande av teoretiskt begåvade elever från traditionellt studievana miljöer.

Den ekonomiska utvecklingen under efterkrigsåren blev mycket gynnsam. Arbetslösheten var i september 1949 den lägsta någonsin, cirka en procent. Behovet av arbetskraft fylldes bland annat genom invandring och genom att kvinnor i större utsträckning började förvärvsarbeta. Förutom sporadisk invandring från grannländerna och flyktingar, från bland annat Ungern 1956

organiserades arbetskraftsinvandring från länder som Grekland, Italien, Jugoslavien och Turkiet. De nyanlända invandrarna, som var med och byggde upp den svenska välfärdsstaten, fick sina grundläggande behov som arbete, bostad och skola för barnen tillgodosedda. Invandrarna assimilerades snabbt i det svenska samhället och några särskilda insatser för integration gjordes inte.

Under krigsåren hade bostadsproduktionen i stort sett legat nere och trångboddheten var i många fall stor. Den fortgående urbaniseringen tillsammans med invandringen förvärrade situationen på bostadsmarknaden. Bostadsbyggandet ökade successivt för att 1970 nå toppnoteringen cirka 110 000 lägenheter varav drygt 30 procent småhus.

Ganska snart efter andra världskriget gick det att observera tendenser till det kalla kriget. Intresset för nazisterna avtog och fokuserades i stället på kommunismen. I den situationen och med tanke på valresultatet 1948 ville socialdemokraterna ogärna regera med stöd från kommunisterna. Man sökte i stället stöd på borgerligt håll och precis som på 1930-talet blev det med Bondeförbundet man etablerade samarbete. För Bondeförbundet blev 1949 Gunnar Hedlund ledare. 1951 bildade de två partierna en koalitionsregering. Koalitionen inriktade sig främst på att slå vakt om tidigare reformbeslut. Barnbidrag och pensioner höjdes i takt med inflationen. I *Sunt Förnuft* gick det 1956 att läsa: "Trots allt vad politikerna hittat på, har vi hittills i det stora hela fått det bättre år från år." Men detta var en högst tillfällig sinnesförändring.

Vid valet 1952 var socialdemokraternas andel av rösterna i stort sett oförändrad. Kommunisterna liksom Bondeförbundet gick tillbaka. Vid valet 1956 gick såväl högerpartiet som folkpartiet framåt och tillsammans fick de borgerliga partierna mer än 50 procent av rösterna. Men i riksdagens första kammare hade vänsterpartierna en betryggande majoritet.

Av regeringsförklaringen 1956 angavs för första gången den formulering som var vägledande för Sveriges utrikespolitik fram till dess Sverige anslöt sig till EU 1994: Alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig.

I mitten av 1950-talet anställdes Olof Palme som Tage Erlanders sekreterare. Han blev riksdagsman i första kammaren för Jönköping län 1958, byråchef i statsrådsberedningen 1961, konsultativt statsråd 1963, kommunikationsminister 1965 och partiledare och statsminister 1969.

Pensionsstriden och fortsatta socialdemokratiska reformer

Den stora inrikespolitiska stridsfrågan på 1950-talet blev pensionsfrågan. Från socialdemokratiskt håll framfördes krav på en allmän och obligatorisk tjänstepension (linje 1). Från näringslivets och högerens sida ansåg man att detta skulle öka samhällets makt över kapitalmarknaden. Man ansåg i stället att arbetsmarknadens parter genom avtal skulle uppnå valfrihet i fråga om pension (linje 3). Från Bondeförbundets sida förespråkade man en utbyggnad av folkpensionen. (linje 2). Pensionsfrågan blev 1957 föremål för folkomröstning den 13 oktober 1957. Linje 1 erhöll 45,8 procent av rösterna, linje 2 15,0 och linje 3 35,3. Att man röstade om tre förslag, varav inget fått mer än hälften av rösterna medförde att såväl socialdemokraterna som Bondeförbundet ansåg sig ha stöd för sina förslag. I första kammaren fanns en klar majoritet för linje 1 medan det i andra kammaren fanns en lika klar majoritet emot. Ett fortsatt regeringssamarbete var omöjligt och den 25 oktober beslutade Bondeförbundet att lämna regeringen. I den situationen förklarade statsminister Tage Erlander att hela regeringen skulle avgå. Den 26 oktober kallade kungen ledarna för de fyra stora partierna och talmännen till överläggningar. Erlander förespråkade en rent socialdemokratisk regering. Kungen uppdrog emellertid åt folkpartiledaren Bertil Ohlin och högerledaren Jarl Hjalmarsson att undersöka möjligheterna att bilda en borgerlig regering. Bondeförbundets ledare Gunnar Hedlund ansåg emellertid även han att en socialdemokratisk regering var det mest naturliga. De borgerliga partiledarna tvingades meddela kungen att det

saknades förutsättningar för att bilda en borgerlig regering. Den 29 oktober accepterade Tage Erlander att bilda en socialdemokratisk regering. Därefter följde förhandlingar för att finna en lösning på pensionsfrågan mellan alla de fyra stora partierna. Dessa förhandlingar misslyckades bland annat därför att Bondeförbundet inte var villigt att godta något förslag som på väsentliga punkter avvek från deras linje. Regeringen framlade en proposition som godtogs av första kammaren men föll i andra. I den situationen upplöste socialdemokraterna andra kammaren och utlyste nyval till 1 juni 1958. Vid valet fick socialdemokraterna tillsammans med kommunisterna 116 mandat och de borgerliga 115. Men talmannen var socialdemokrat och saknade rösträtt. Förslaget till allmän tjänstepension (ATP) gick igenom tack vare att en folkpartist lade ned sin röst.

Vid sidan av pensionsfrågan var den ekonomiska politiken ett stridsämne. Från näringslivshåll ansåg man att den offentliga konsumtionen skulle hållas tillbaka. Jarl Hjalmarsson, som blivit ledare för Högerpartiet 1950 gav näringslivet sitt stöd. Hans paroller var ”egendomsägande demokrati” och ”mera pengar för egen del”.

Högerpartiet liksom Skattebetalarnas förening framhöll statsskuldens ökning och förespråkade att barnbidraget för första barnet skulle avskaffas, att statsbidragen till kommunerna skulle skäras ned, att bostadsstödet skulle minskas och att anslagen till fria skolmåltider och fria skolböcker skulle skäras ned. För att klara av finanserna föreslog socialdemokraterna införandet av en fyraprocentig omsättningsskatt. Förslaget gick igenom i december 1959. Skatten var första steget mot den mervärdesskatt Sverige nu har och som har höjts i olika etapper.

Inför valet 1960 kunde de borgerliga partierna inte enas. Folkpartiet och Bondeförbundet, som 1958 bytt man till Centerpartiet ställde upp bakom välfärdspolitiken. Högerpartiet stod isolerat bland annat för att de deklarerade att de avsåg riva upp beslutet om ATP. Valdeltagandet blev 86 procent, vilket var det hittills största. Socialdemokraterna erövrade 114 mandat och var större än de borgerliga partierna tillsammans. Jarl Hjalmarsson avgick som partiledare 1961 och hans efterträdare blev Gunnar Heckscher.

Efter ATP-striden kunde socialdemokraterna fortsätta sin reformpolitik.

- 12 Semestern förlängdes till fyra veckor 1963
- 13 Grundskolans högstadium fick sammanhållna klasser i årskurs sju och åtta 1962 och även i årskurs nio 1971
- 14 Gymnasiet reformerades i etapper 1966 – 1971. Den nya gymnasieskolan avpassades för att kunna ta emot 90 procent av en årskull. De som påbörjade sin gymnasieutbildning hösten 1965 blev de sista som avlade studentexamen enligt den gamla ordningen. År 1968 beslutade riksdagen att sammanföra gymnasium, fackskola och yrkesskola till en gemensam skolform, gymnasieskolan som tillkom 1971.
- 15 Under hela 1960-talet expanderade utbildningen vid universitet och högskolor. Filialer till de befintliga universiteten och högskolorna byggdes upp och dessa har senare utvecklats till egna universitet och högskolor.
- 16 1967 genomfördes en vuxenutbildningsreform. Vuxna gavs möjlighet att läsa både på grundskole- och gymnasienivå. Studiestödet förbättrades både på gymnasie- och högskolenivå.
- 17 År 1970 sänktes pensionsåldern från 67 år till 65
- 18 Sambeskattningen avskaffades 1972. Den hade inneburit att makarnas inkomster lades ihop och sedan klövs i två lika delar som beskattades av vardera maken. Eftersom inkomstskatten var kraftigt progressiv innebar det att den som hade högst inkomst, vilket nästan alltid var mannen minskade sin marginals katt. Avskaffandet av sambeskattningen ökade den ekonomiska jämställdheten mellan könen och höjde värdet av kvinnors arbete.

Skattereformen banade väg för en hög kvinnlig sysselsättningsgrad, väl utbyggd barnomsorg och föräldraförsäkring och jämställdhet mellan könen.

19 Arbetstiden minskades i etapper och blev 1973 40 timmar per vecka.

20 Vid universitet och högskolor ökade studentantalet som aldrig tidigare. År 1969 genomfördes en universitetsreform som avsåg anpassa universiteten till nya förhållanden och samhällets behov. Ett nytt universitet bildades i Umeå och universitetsfilialer i Växjö, Linköping, Örebro och Karlstad. Sedan har ytterligare antal universitet och högskolor startats

År 1962 beslutade riksdagen om en ny kommunindelingsreform som berörde både städer och landskommuner och innebar att varje kommun skulle byggas upp kring en stad eller tätort. Då reformen inte genomfördes frivilligt i önskvärd takt beslutade riksdagen 1969 att avskaffa frivilligheten och beslutade att hela reformen skulle vara genomförd till 1974. Redan 1971 infördes ett enhetligt kommunbegrepp som innebar att städer, köpingar och municipalsamhälle avskaffades i kommunrättslig mening.

Vid andrakammarvalet 1964 fick socialdemokraterna 113 mandat och Sveriges kommunistiska parti (SKP) åtta.

Den internationella kommunismen skakades i mitten av 1960-talet av att förhållandet mellan den i Kina revolutionära kommunismen och den i Sovjetunionen förhärskande revisionistiska linjen. Detta hade återverkningar även i Sverige. År 1964 utsågs Carl-Henrik Hermansson till partiledare för SKP. Hermansson förordade att partiet skulle följa en demokratisk och parlamentarisk väg och släppa bindningarna till östblocket. Mot Hermanssons linje opponerade tre grupper. Traditionalisterna främst i Norrbotten höll fast vid Sovjetunionen som ett föregångsland. Vänsterfalangen främst i Göteborg stod för en revolutionär linje och såg Kina som föregångsland. På partiets högerflygel fanns de som såg de i Danmark och Norge nybildade socialistiska folkpartierna som förebild. Vid partikongressen 1967 antog SKP ett nytt partiprogram i vilket den demokratiska vägen till socialism beskrevs som den enda tänkbara. Partiet bytte också namn till Vänsterpartiet kommunisterna (VPK). Besluten medförde att de som såg Kina som föregångsland bröt sig ur VPK och bildade Kommunistiska förbundet marxist-leninisterna (KFML). En radikalare falang kallade sig KFML(r).

I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet skedde också en förändring i språkbruk, den så kallade du-reformen fick ett mycket snabbt genomslag. Reformen har förknippats med Bror Rexed som när han tillträdde som chef för Medicinalstyrelsen (nu Socialstyrelsen) meddelade att han skulle säga du till alla och förväntade sig bli tilltalad på samma sätt. Du-reformen har betraktats som en reform i demokratisk riktning mot ökad jämlikhet. Tidigare hade det ansetts oartigt att tilltala en överordnad eller äldre person och någon man inte kände med annat än titel eller ni.

Den vänstervåg som i slutet av 1960-talet svepte fram över flera länder i Europa har främst förknippats med USA:s krig i Vietnam, kulturrevolutionen i Kina, frihetsrörelser i samband med avkoloniseringen av tidigare europeiska kolonier. År 1968 tvingade demonstranter den planerade Davis Cup-matchen mellan Sverige och Rhodesia att flytta från Båstad till Bandol på franska Rivieran. I Stockholm ockuperade studenter kårhuset. I Lund brände studenter sina studentmössor som sågs som symboler för klassamhället.

Så många direkta spår har vänstervågen inte lämnat efter sig. Men det svenska samhället förändrades i antiauktoritär riktning. Debattklimatet förändrades, etablissemang ifrågasattes och intresset för frihetsrörelser och rasförtryck ökade. Kvinnorörelsen fick ett uppsving. Miljörörelsen tog form. Sverige förbjöd som första land 1969 bekämpningsmedlet DDT. Men fråga uppstod också om hur det ekonomiska välståndet skulle fördelas.

Vid valet 1968 fick socialdemokraterna 125 mandat och VPK tre. Förklaringen till VPK:s tillbakagång var händelserna i Tjeckoslovakien. Många på VPK:s högerkant lämnade partiet och gick till socialdemokraterna. Tage Erlander avgick i oktober 1969 som statsminister och efterträddes av Olof Palme.

Högerpartiet bytte 1969 namn till Moderata samlingspartiet. Sven Wedén hade 1967 blivit partiledare för Folkpartiet, men tvingades av hälsoskäl att avgå 1969 och efterträddes av Gunnar Helén.

1960-talet var i många avseenden omdanande. Den ekonomiska utvecklingen var gynnsam. Allt fler kunde skaffa sig bil, sommarstugor och åka på semester. En förutsättning för den goda ekonomiska utvecklingen var att allt fler gifta och samboende kvinnor gav sig ut i förvärvslivet. Den skattereform som socialdemokraterna genomförde 1971 kan placeras in i detta sammanhang. Nya preventivmedel gjorde entré och synen på familjebildning och moralfrågor förändrades. Kvinnoprästreformen som beslutats 1958 vållade fortsatta strider. Vilgot Sjömans film *491* kom att bli mycket omdiskuterad.

Ett nytt politiskt parti bildas Kristen demokratisk samling

När ett förslag om att skära ned kristendomsundervisningen i gymnasieskolan lades fram 1963 väckte detta stark opposition. För att delta i opinionsbildningen mot att skära ned kristendomsämnet bildades Samkristna skolnämnden. I slutet av 1963 startade nämnden en namninsamling, vilken lyckades samla in över två miljoner namnunderskrifter. I den här situationen föddes idén att det skulle gå att starta ett kristet politiskt parti. Den 24 januari 1964 skrev Lewi Pethrus en ledare i tidningen *Dagen* med rubriken "Nytt politiskt parti" och uppmanade till fortsatt debatt. Till debatten tillfördes stoff när 140 läkare den 31 januari till regeringen överlämnade en skrivelse om moralen i Sverige. En av de 140 läkarna var Åke Berglund som hade ett nazistiskt förflutet. Rektorn vid Svenska kyrkans lekmannaskola i Sigtuna inbjöd i slutet av januari till en konferens kring ämnet "Kristendom och politik". En kommitté tillsattes för att undersöka möjligheterna att bilda ett kristet parti. I mars 1964 samlades i Stadsmissionens lokaler i Gamla stan ett antal pingstpastorer och andra för att diskutera partibildandet. En interimsstyrelse bildades och en programkommitté tillsattes. Den 21 mars meddelades att ett nytt politiskt parti bildats. Partiet skulle heta Kristen demokratisk samling (KDS) och partiledare blev Birger Ekstedt. I programkommittén ingick bland annat rådman Harald Ljungström och pastorn i Maria församling Eric Grönlund. Efter partibildningen bildades kommittéer på det lokala och regionala planet. I Stockholm blev Harald Ljungström ordförande och Sune Lyxell ombudsman.

I slutet av maj meddelade Harald Ljungström Lewi Pethrus och partiledaren Birger Ekstedt att han tidigare varit medlem i Sveriges nationella förbund (SNF). Anledningen till att han nu tog upp detta var att man i Stockholm ville ha Ljungström som första namn på riksdagslistan. Han var inte ovillig att ställa upp men ville försäkra sig om att hans tidigare politiska engagemang inte utgjorde något hinder. Han fick besked av både Pethrus och Ekstedt att så inte var fallet. Ekstedt hade tidigare varit ombudsman för högerpartiet och lärare vid Högerens folkhögskola i Gimo och vare sig han eller Pethrus kan ha svävat i okunnighet om vad SNF var för organisation. När det visade sig att ledamoten i KDS:s rikskommitté och en av partiets pressombudsmän, Lennart Aae, delat ut antisemitiska och nazistsympatiserande flygblad i vilka det förklarades att Anne Franks dagbok var ett falsarium beslutade man dock att omgående skilja honom från uppdraget.

Den 19 augusti 1964, två dagar innan KDS skulle inleda sitt första riksting avslöjade tidningen *Expressen* Ljungströms nazistiska förflutna. Lewi Pethrus bestämde då att Ljungström skulle bli siste talare vid första dagens riksting. Ljungström höll ett bra tal. Han förnekade att SNF varit nazistiskt. Sina judefientliga uttalanden hade han djupt ångrat och "i 22 år under tårar bett

Gud om förlåtelse för”. En del insåg naturligtvis att Ljungström skulle kunna bli en belastning. För att undvika att Ljungström utsågs till vice ordförande i partiet meddelades plötsligt att posten skulle hållas vakant. För att undvika att Ljungström kom med i Rikskommittén bestämdes att ingen som stod som första namn på en riksdagslista skulle ingå i Rikskommittén. Ljungströms placering som första namn på Stockholmslistan kunde partiledningen inte göra något åt och han ville inte träda tillbaka. Den som stod som andra namn på listan förklarade emellertid att han inte stod till förfogande om Ljungström skulle stå kvar. Tredje namn på listan var pastorn i Maria församling Eric Grönlund, som också var kaplan i Sanct Michaels orden, och han stödde Ljungström. Vid en ny omröstning fick Ljungström 301 röster och motståndarna fem. För KDS:s möjligheter i det kommande valet var beslutet dock inte så bra och skrivierna fortsatte även efter valet.

Den 9 februari 1965 skrev Expressen om att Sanct Michaels orden spelat en avgörande roll vid tillkomsten av KDS:s partiprogram och även genomdrev att Harald Ljungström fick stå kvar som första namn på KDS:s riksdagslista i Stockholm. Den ledande i Sanct Michaels orden, som bildats 1959 var advokaten Ulf Hamacher. Enligt statuterna skulle orden verka för den kristna tron, konungamakten och fäderneslandet. Ulf Hamacher var verksam inom bland annat Sveriges nationella förbund (SNF) och Ungsvenska klubben. Senare var han en av de ledande inom Svensk-Chilenska sällskapet som stödde Pinochet i Chile. Enligt *Expressen* påstod Hamacher att han biträtt Harald Ljungström med att skriva KDS:s partiprogram.

Enligt Allan Sandström som skrivit boken *KDS partiet bakom fromhetsvallen* gjorde partiet för att få framgång tidigt försök att knyta till sig kända personer. Bland dem som kontaktades fanns enligt Sandström högermannen Hugo Hegeland, den reaktionäre Sven Stolpe och Astrid Lindgren. Engagerade sig för KDS gjorde palmehataren Alf Enerström och Gio Petré som blev medlemmar 1974 och gjorde turnéer och talade för KDS idéer, men lämnade KDS 1976. Att försöka knyta kända personer till sig har KDS fortsatt med till exempel Bror Stefenson tidigare chef för försvarsstaben, den i miljön engagerade Björn Gillberg, den välkände advokaten Peter Ahltn, och professorn i radioterapi Jerzy Einhorn. I EU-parlamentet har Kristdemokraterna företrätts av Anders Wijkman, som började sin politiska bana i Fria moderata studentförbundet och varit riksdagsman för moderaterna. Lars Wohlin, som var statsekreterare i ekonomidepartementet under den borgerliga regeringen 1976 – 1979, chef för riksbanken 1979 – 1982, blev europaparlamentariker för Junilistan 2004 och kandiderade i riksdagsvalet 2006 för Kristdemokraterna i Stockholms län. Förste hovmarskalken, sjöofficeren, lantbrukaren och riksdagsmannen för moderaterna Björn van der Esch, som medverkat i tidskriften *Contra*, blev riksdagsman för Kristdemokraterna 1998.

Kristen demokratisk samling antog ett nytt program 1987 och ändrade då namnet till Kristdemokratiska samhällspartiet och införde vitsippan som symbol. År 2001 bytte partiet namn på nytt till enbart Kristdemokraterna samtidigt antogs ett nytt partiprogram. Alf Svensson blev partiledare i januari 1973 och efterträddes våren 2004 av Göran Hägglund.

Kristdemokraterna presenterar sig som ”Ett värdeorienterat idéparti” och bildades enligt egen utsago inte för att slå vakt om någon särskild samhällsgrupps intressen utan för att främja idéer med grund i den kristna etiken. Att Kristdemokraterna i realiteten var ett borgerligt parti framgick tydligt genom samarbetet med Centerpartiet 1985 och ännu tydligare efter valet 1991.

Partiprogrammet förklarar att Kristdemokraterna står för demokrati byggd på kristen människosyn och värdegrund. Kristdemokraterna utgår således från en bestämd filosofi. Medan andra riksdagspartier betraktar hållningen i livsåskådningsfrågor som en privatsak så motiverar Kristdemokraterna ofta sina ställningstaganden i olika frågor med utgångspunkt från sin kristna filosofi.

Kristen etik kan uppfattas som en trivialitet, som en idé om att vi skall vara hyggliga mot

varandra. Men för många kristdemokrater går den kristna etiken betydligt längre än till denna självklarhet. Att grunda sin politik på en bestämd filosofi innebär också att man i många frågor anser sig sitta inne med den absoluta sanningen som man anser sig ha rätt att tvinga på andra människor. När Kristdemokraterna 1991 - 1994 ingick i den borgerliga regeringen genomdrev de att den filosofi som utgör grunden för Kristdemokraterna skall läras ut i våra skolor som sanning. Skolorna skall ha en läroplan som "hävdar" kristen etik.

I sin bok *Poletik*, som utkom 1990, nämner Alf Svensson hur han efter en TV-debatt bestämde sig för att hitta en bättre pedagogik. Det var sannolikt denna pedagogik eller snarare taktik som gjorde att KDS kom in i riksdagen 1991.

"Jag insåg att vi i KDS måste byta ut ordet 'nej till fri abort' mot exempelvis 'ja till livet'. Kort sagt, vi måste hitta en möjlighet att uttrycka oss och formulera oss så att vi slipper undan negationer och förbudsstämplar och blir betraktade som frihetskämpar."

Genom denna taktik skulle KDS påverka bland annat skol-, abort- och familjepolitik, dödsbegrepp, homosexuellas ställning och stamcells forskning. Och eftersom Kristdemokraterna anser sig sitta inne med absoluta sanningar ser man inget fel i att i en vågmästarroll utöva utpressning för att genomdriva sina uppfattningar. För Alf Svensson var det inget moraliskt problem när han vid valet 1985 samverkade med den svekfulle Fälldin och satte grundlagens fyraprocentsspärr ur spel och kom in i riksdagen, som blev en bas för att sprida KDS filosofi.

På den vägen har det fortsatt. I stället för att säga att mamman skall stanna hemma och passa barn talar Kristdemokraterna om valfrihet att stanna hemma. För att kunna föra en framgångsrik politik i enlighet med sin filosofi gäller det att få tillräckligt många som röstar på partiet. Då fyller de kända personerna en funktion även om de inte har uppfattningar som överensstämmer med partiets. För att fiska röster vid valet 2006 drog sig inte Göran Hägglund för att propagera för sänkt bensinpris fastän han måste ha förstått att det med hänsyn till miljön var alldeles fel. Han fiskade också röster genom att driva igenom att fastighetsskatten skulle avskaffas. Men såväl Lagrådet som Skatteverket ansåg att det förslag som genomfördes inte innebär att fastighetsskatten togs bort. Vad som har hänt är enbart att skatten omfördelats. De redan rika har fått stora skattesänkningar. Betalar gör de som sålt fastigheter och gjort "vinster", som ofta inte är några reella vinster utan beror på inflationen. Allra värst är det för dem som fått uppskov med reavinstskatten och nu får betala ränta. I den gruppen finns barnfamiljer som bytt till sig större bostadsrätter. Där finns änkorna som sålt sina fastigheter och investerat i bostadsrätter och plötsligt finner att deras bostadskostnader ökar med tusentals kronor per år. Det kristdemokraterna drivit igenom är ett slags retroaktiv beskattning som tidigare varit främmande för svensk lagstiftning. I en debattartikel i *Dagens Nyheter (DN)* den 28 mars 2008 föreslog kristdemokraternas gruppleddare Stefan Attefall att uppgörelsen beträffande den "slopade fastighetsskatten" skulle förändras, bland annat den del som avser skatt på tidigare medgivna uppskov med att betala reavinstskatt. Attefalls förslag avvisades omgående av kristdemokraternas ledare Göran Hägglund. Flera framstående ekonomer anser att det klart felaktigt att ta bort den skattebas som fastigheterna utgör.

En som särskilt tydligt drivit kristdemokraternas filosofi är Lennart Sacrédeus. Han har inte tillägnat sig Alf Svenssons i dennes bok *Poletik* redovisade sätt att uttrycka sig. Tydligen har partiledningen bedömt att han skulle vara en nackdel för partiet när det gäller att värva röster i grupper som inte omfattar Kristdemokraternas grundfilosofi. När partiets valberedning inför EU-valet 2009 lämnade förslag till EU-valsedel fanns Lennart Sacrédeus inte med bland de 50 namn som fanns på valberedningens lista trots att han vid partiets interna provval hamnade på fjärde plats i fråga om antal kryss och var den som fick flest ringar, vilket innebar att han var den

som flest ville se som första namn på partiets valsedel. Oavsett vad man anser om Lennart Sacrédeus åsikter framstår det sätt som han blev behandlad på av partiet som odemokratiskt.

Som första namn på Kristdemokraternas valsedel till EU-parlamentet 2009 placerades av valberedningen Ella Bohlin. Alf Svensson placerades på plats nio. Men han startade med sponsring från bland annat Ian Wachtmeister en personvalskampanj. I kampanjen ingick bland annat en tillställning på Ridderhuset. Där bjöds på fisk och skaldjurspaté, kalkonbröst samt glass och jordgubbar. Priset var 695 kronor och överskottet gick till Alf Svenssons kampanj. Vid tillställningen förklarade Ian Wachtmeister att ambitionen var att få in minst en halv miljon kronor till Alf Svenssons kampanj. Bland gästerna fanns bland annat finansmarknadsminister Mats Odell, advokat Peter Althin och pingstpastorn Stanley Sjöberg. Alf Svensson lyckades att med stöd från bland annat den högerextreme Ian Wachtmeister komma in i EU-parlamentet. Detta kan ha varit en utveckling som partiledningen räknat med. Alf Svenssons gode vän och tillskyndare Ian Wachtmeister är nu rådgivare åt Sverigedemokraternas ledare Jimmy Åkesson. Ger Ian Wachtmeister även råd till Alf Svensson?

År 2007 framlade regeringen ett förslag till kommunalt vårdnadsbidrag. Bakom detta stod kristdemokraterna. Ett vårdnadsbidrag på 3000 kronor per månad infördes 1 juli 2008. I *Svenska Dagbladet* den 28 april 2010 redovisade Göran Hägglund en SIFO-undersökning som påstods visa att 81 procent av de tillfrågade ville ha kvar eller till och med höja nivån på bidraget. Den fråga som ställdes var: ”Sedan 1 juli 2008 har föräldrar till barn under tre år möjlighet att få ett kommunalt vårdnadsbidrag i vissa kommuner. Cirka en tredjedel av landets kommuner erbjuder idag denna möjlighet. Vad tycker du? Ska det vara obligatoriskt eller frivilligt eller förbjudet för kommunerna att erbjuda småbarnsföräldrar vårdnadsbidrag?” 11 procent svarade vet inte, 8 procent ansåg att det skulle vara förbjudet, 30 procent ansåg att det skulle vara obligatoriskt och 51 procent att det skulle vara frivilligt. Dessa svar kan omöjligt tolkas på det sätt som Göran Hägglund gjort. Att skattepengar används för att hålla barn borta från förskolan är en utveckling åt fel håll. Det är främst kvinnor som utnyttjar bidraget ofta i brist på annat arbete. Det går inte att försörja sig på bidraget och det ger inga pensionspoäng. Vårdnadsbidraget bidrar till att barn och kvinnor i till exempel invandrarfamiljer kommer att få det ännu svårare att integreras i det svenska samhället. I andra fall stimulerar det till en hemmafrupolitik. Kristdemokraterna tycks inte sky några medel för att rättfärdiga en barn- och kvinnofientlig politik. Hösten 2010 gjorde Göran Hägglund uttalanden som kunde tolkas som att han var villig att ge upp beträffande vårdnadsbidraget, vilket medförde kritik från en rad kristdemokrater. Vid kristdemokraternas riksting sommaren 2010 röstades ett förslag igenom om att frågan om sambeskattning borde utredas. Sambeskattningen avskaffades 1972. Sambeskattningen innebar att par där den ena parten tjänade mer än den andra fick mindre skatt än om de beskattats var för sig. Avskaffandet av sambeskattningen innebar att jämställdheten mellan kvinnor och män ökade och stimulerade kvinnor till att förvärvsarbeta.

Redan under Almedalsveckan 2009 började Göran Hägglund använda en vokabulär som påminner om Ny demokrati. I en debattartikel i *Dagens Nyheter* den 18 september 2009 gick han till angrepp mot vad han kallade vänsterns kulturelit. Själv ansåg han sig företräda sunt förnuft och vanligt folk som levde i verkligheten. Som politisk sakkunnig och talskrivare har Göran Hägglund anlitat Fredrik Haage med ett förflutet i den reaktionära studentföreningen Heimdal, medverkan i den reaktionära tidskriften *Salt* och som ledarskribent i *Svenska Dagbladet*. När Kristen demokratisk samling en gång bildades lockade partiet till sig högerextremister. Nu tycks partiet fiska i just dessa vatten. Partiet är en blandning av långt gående konservatism och populism.

Sanct Michaels orden som var aktiv när KDS bildades hade som valspråk: ”Prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae” – Var sluga som ormar och menlösa som duvor. Det förefaller som om Kristdemokraterna gjort detta valspråk till sitt. Kaplan i Sanct Michaels orden

var pastor Eric Grönlund som var riksdagskandidat för KDS.

Kristdemokraterna har sedan 1964 en ungdomsorganisation med namnet Kristdemokratiska ungdomsförbundet. Ordförande i förbundet är Charlie Weimars. Han föreslogs redan 2005 av valberedningen till att bli ordförande. Men det var då sannolikt avslöjanden om hans förflutna i det värdekonservativa nätverket Engelbrekt som medförde att han då fick nöja sig med att bli förste vice ordförande. Nätverket har av somliga betraktats som högerextremt och rasistiskt. Juan Fonseca uttalade efter valet: ”Om ungdomsförbundet hade fått en halvrasist till förbundsordförande, skulle jag haft väldigt svårt att övertyga ungdomar med invandrarbakgrund om att gå med i vårt parti.” Av *Svenska Dagbladet* 6 maj 2005 framgick att Weimars förespråkade lägre skattetryck och medlemskap i NATO, ansåg att kungen skulle vara protestant och var positiv till kärnkraft. Men vid KDU:s riksstämma 2008 valdes Weimers till ordförande för förbundet. Han var en bestämd motståndare till könsneutrala äktenskap och ansåg att om en borgerlig regering svek i äktenskapsfrågan var det inte bara ett slag mot den svenska familjen, utan det betydde också att Sveriges regering blir den första borgerliga regering som aktivt fjärrar sig ifrån den borgerliga samhällsmodellen.

Det kalla kriget

Förenta nationerna (FN) konstituerades i januari 1946 och Sverige anslöt sig till organisationen i november 1946.

Tysklands militära sammanbrott innebar att det i Europa uppstått ett maktvakuum. Det fanns inte längre en motvikt mot den sovjetiska dominansen. Det maktvakuum som uppstått utgjorde en av anledningarna till det kalla kriget, som skulle komma att prägla Sveriges utrikespolitik ända fram till 1990-talet. Men det kalla kriget var också en ideologisk konflikt där två olika ekonomiska system, kommunism och kapitalism, stod mot varandra.

Under andra världskriget hade Sovjetunionen spelat en avgörande roll i kampen mot Nazityskland och var det land av de allierade som gjort de största personella och materiella förlusterna. Segern över det nazistiska Tyskland sågs som tecken på det sovjetiska systemets styrka samtidigt som det kapitalistiska systemet sågs som medansvarigt till krisen på 1930-talet och de framgångar som nazismen då fick. I flera länder hade kommunisterna haft en framträdande roll i motståndet mot nazismen.

Socialdemokratin såg i regel att vägen till ett bättre samhälle gick genom sociala reformer. Genom reformer, men också genom statligt ägande skulle marknadskrafterna tämjas och ett generellt välfärdssamhälle kunna skapas. Till socialism hänfördes både socialism och kommunism, men kommunismen hade en våldsammare framtoning. Kommunismens ambition var att krossa det existerande ekonomiska och sociala systemet. Antikommunismen var reaktionen mot ryska revolutionen och var en av de faktorer som hade banat väg för fascism och nazism. Brutaliteten i den tyska nazismen hade emellertid gjort att nazismen för de flesta i det kapitalistiska väst framstod som ett värre hot än kommunismen. Inledningsvis fördömde dessutom nazismen kapitalismen. Men Hitler hade när han väl kommit till makten inget problem med att samarbeta med de tyska storföretagen. Genom Nazitysklands anfall på Ryssland 1941 uppstod ett gemensamt intresse både för socialister och kapitalister att krossa Nazityskland. Sovjetunionens kamp mot Nazityskland väckte beundran hos många i väst. Hos många fanns 1930-talskrisen i gott minne och det ekonomiska kaos som rådde efter andra världskriget ökade attraktionskraften hos kommunismen ytterligare. I den situationen väcktes antikommunismen på nytt till liv. Ett fortsatt samarbete mellan de kapitalistiska staterna i väst och Sovjetunionen efter andra världskriget skulle ha kunnat ge det sovjetiska systemet legitimitet och förstärkt dess ställning ytterligare och en sådan utveckling ville man inte ha i väst..

Sovjetunionens utrikespolitik underblåste motsättningarna. Politiken gick ut på att trygga de säkerhetspolitiska vinster som Sovjetunionen gjort under andra världskriget. Länderna i östra Europa inkorporerades i den sovjetiska maktsfären. Det Sovjetunionen fruktade var ett återuppståndet Tyskland. Att Sovjetunionen skulle ha startat ett nytt krig omedelbart efter andra världskriget framstår emellertid inte som särskilt troligt.

Till det kalla kriget knöts också en föreställning om att det rörde sig om en politisk systemkonflikt, en kamp mellan demokrati och diktatur och en fråga om frihet eller slaveri. USA hade allt sedan unionen bildades påtagit sig rollen som ”den fria världen”, trots att denna frihet inte omfattade alla till exempel inte den svarta befolkningen. Den amerikanska frihetsretoriken tog sig 1947 uttryck i den så kallade Trumandoktrinen. Valet stod enligt Truman mellan individuell frihet, fria val och majoritetsstyre på ena sidan och terror, förtryck och inskränkt individuell frihet på den andra. USA:s politik skulle därför syfta till att stödja dem som vägrade att underkasta sig väpnade minoriteter. Truman syftade då på det pågående inbördeskriget i Grekland.

År 1947 bildades Kommunistiska informationsbyrån (Kominform) Avsikten var att samordna styrningen av de nationella kommunistpartierna inom östblocket och i väst. Medlemmar var kommunistpartierna i Bulgarien, Frankrike, Italien, Jugoslavien, Polen, Rumänien, Sovjetunionen, Tjeckoslovakien och Ungern. Byrån fick sitt första säte i Belgrad, men Tito i Jugoslavien utvecklade sin egen kommunism utanför Stalins kontroll och utvisade byrån i juni 1948, som då flyttade till Bukarest. Kominform sågs i väst som ersättare till den 1943 upplösta Komintern. Kominform upplöstes 1956 under avstaliniseringen.

Vid riksdagsvalet i Tjeckoslovakien 1946 fick kommunistpartiet nästan 40 procent av rösterna. Partiets ledare Klement Gottwald blev premiärminister i en samlingsregering. I samband med en regeringskris i februari 1948 förmådde Gottwald presidenten att låta kommunisterna ensamma bilda regering. Genom sin kontroll över polisen och militären kunde kommunisterna ta kontrollen över industri och förvaltning. Nyval utlystes. Vid detta val kunde väljarna välja mellan Kommunistiska nationella fronten eller att rösta blankt. Endast ett fåtal utnyttjade möjligheten att rösta blankt. Genom detta val legitimerades i efterhand det kommunistiska maktövertagandet. I samband med kommunisternas maktövertagande, den så kallade Pragkuppen följde en rad utrensningar även inom kommunistpartiet. Vid kupptillfället hade Sovjetunionen inga trupper i landet. Pragkuppen togs emellertid som intäkt för att Sovjetunionen inte övergivit tanken på att sprida kommunismen över världen.

År 1949 tog kommunisterna under ledning av Mao Zedong makten i Kina. Samma år sprängde Sovjetunionen sin första atombomb. Detta år lades också grunden till NATO (North Atlantic Treaty) genom ett avtal om kollektivt försvar. Avtalet undertecknades av Belgien, Danmark, Frankrike, Italien, Island, Kanada, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Storbritannien och USA. Själva organisationen NATO bildades 1951. År 1952 inträdde ärkefienderna Grekland och Turkiet i NATO. Västtyskland blev medlem 1955. Sovjetunionen svarade med att samma år bilda Warszawapakten.

NCA-68 var en 58-sidig hemligstämplad rapport som gavs ut av USA:s Nationella säkerhetsråd (National Security Council) 14 april 1950. Rapporten offentliggjordes 1977 och har blivit ett klassiskt dokument från kalla kriget. Dokumentet argumenterade för att Sovjetunionen var aggressivt och hade en systematisk strategi med målet att sprida kommunismen över hela världen och uppmanade USA:s regering till massiv upprustning. Dokumentet blev vägledande för USA:s regeringar under de kommande 20 åren. När Nordkorea den 25 juni 1950 gick över 38:e breddgraden och anföll Sydkorea sågs detta som att Nordkorea handlade på order av Sovjetunionen. USA förmådde FN:s säkerhetsråd att anta en resolution som stämplade Nordkorea som angripare. Detta blev möjligt genom att Sovjetunionen bojkottade säkerhetsrådets

sammanträde i protest mot att Taiwan innehade Kinas plats i säkerhetsrådet. Sverige deltog i kriget på FN-sidan genom att sända ett fältsjukhus.

Det ideologiska hot som Sovjetunionen ansågs utgöra blev också ett militärt hot. Samtidigt förbands all kommunistisk verksamhet med Sovjetunionen. Härigenom skapades förutsättningar för nationella mobiliseringar mot de kommunistiska partierna.

I USA tog sig kampen mot kommunismen former som innebar att yttrandefrihet och rättssäkerhet sattes ur spel. Kommunistjakten intensifierades genom senator Joseph McCarthy och tog sig former som skrämde till och med dem som av tradition var antikommunist. I demokratis intresse påstod sig myndigheter ingripa mot konstnärer, författare, lärare och forskare.

Josef Stalin avled 1953. Vid ett tal vid tjugonde partikongressen 1956 anklagade hans efterträdare Nikita Chrusjtjov Stalin för att ha brutit mot flera partiprinciper, partidemokratin och revolutionär legalitet. Kritik riktades också mot den personkult som funnits kring Stalin och den terror han utövat. Under våren och sommaren började politiska fångar släppas ur sin fångenskap. Chrusjtjov förordade att de så kallade lydstaterna skulle få ett större utrymme för självstyrelse. Tidigare förbjuden litteratur började tryckas bland annat *En dag i Ivan Denisovitjs liv* av Alexandr Solzjenitsyn.

Under Stalintiden styrdes Polen med mycket repressiva metoder. Efter Stalins död inleddes en viss reformering och liberalisering under Wladyslaw Gomulka. I Polen hade riktats skarp kritik mot den kommunistiska regimen från kyrkligt håll och ett antal präster hade fängslats för samhällsfarlig opposition. En av dessa var kardinal Wyszynski som suttit i husarrest i flera år. Han släpptes i oktober 1956. Missnöjesyttringarna fortsatte och 1970 uppkom oroligheter i hamnstäderna Gdansk, Gdynia och Szczecin. I samband med detta förekom dödsskjutningar av demonstrerande arbetare. Gomulka avsattes och ersattes av Edward Gierek.

I Ungern utlöste Chrusjtjovs tal 1956 demonstrationer mot regimen som den 23 oktober övergick i ett folkuppror. Den 24 oktober trädde reformkommunisten Imre Nagy till som regeringschef och Janos Kadar blev partichef. Höga Sovjetdignitärer kom till Budapest och eftergifter ställdes i utsikt. Vapenvila slöts den 29 oktober. Enpartisystemet upphävdes och den 29 oktober bildade Nagy en koalitionsregering. När Sovjetunionen utökade sina trupper i Ungern anmälde Nagy Ungerns utträde ur Warszawapakten och bad FN om hjälp. Den Ungerske försvarsministern greps den 3 november och sovjetiska trupper gick in i Budapest. En ny regering installerades under ledning av Janos Kadar. FN och västmakterna fördömde invasionen, men var vid den här tiden upptagna av Suezkrisen. Vid striderna i Ungern stupade cirka 20 000 ungrare och 200 000 flydde utomlands bland annat till Sverige. Nagy och försvarsministern dömdes till döden och avrättades. Sverige fördömde kraftfullt öststaternas agerande mot Ungern.

Genom de militära pakterna, utstationering av trupper och missiler hade uppdelningen av Europa i intressesfärer befasts. Det hade skapats ett slags balans som i sin tur ledde till ett slags informell vapenvila. Men när läget hade stabiliserats i Europa spred sig motsättningarna till nya arenor. År 1962 inträffade Cubakrisen, en av de allvarligaste kriserna under kalla kriget. Cuba hade sedan 1800-talet kämpat för frigörelse från Spanien. Sedan det spanska greppet om ön upphört hade det politiska livet präglats av nordamerikanska interventioner, korrupcion och maktmissbruk. Fulgencio Batista, som varit Cubas president på 1940-talet tog 1952 makten genom en statskupp. De demokratiska fri- och rättigheterna åsidosattes. Efter ett misslyckat angrepp på Moncadakasernen i Santiago de Cuba 1953 landsförvisades Castro, men återvände 1956 i spetsen för ett åttiotal man, bland annat Che Guevara. Detta var inledningen till ett gerillakrig som ledde till Batistas fall i januari 1959. Castro genomförde en jordreform, nationaliseringar och betydande välståndssatsningar. Många Cubaner flydde till USA, som beslutade sig för att bromsa den revolutionära utvecklingen bland annat genom att införa importstopp för socker, som var Cubas

viktigaste exportprodukt. Efter en del intermesson avbröts de diplomatiska förbindelserna mellan USA och Cuba 1961. Samma år genomförde exilcubaner med USA:s stöd ett invasionsförsök, Grisbuktsinvasionen, som blev ett misslyckande och stärkte Castros ställning. Brytningen med USA medförde att Cuba sökte stöd hos Sovjetunionen, som 1962 påbörjade installation av ramper för avskjutning av missiler. Åtgärden kan ses som en motåtgärd med anledning av att USA uppfört robotbaser i Turkiet. USA införde en flottblockad och hindrade sovjetiska fartyg att nå Cuba. Mot att USA hävde blockaden avlägsnade Sovjetunionen sina avskjutningsramper. Medan krisen pågick föreföll det som om ett nytt världskrig skulle kunna börja. Krisen visade emellertid att det var möjligt att nå fram till förhandlingslösningar. Året därpå upprättades den så kallade heta linjen.

Vietnam hamnade under 1800-talet under franskt välde och exploaterades hårdhänt. Under 1900-talet uppstod en befrielseörelse. Uppror som ansågs vara kommunistiska slogs ned 1930 och 1940. År 1940 fick Japan av den franska Vichyregimen tillstånd att utnyttja Vietnam militärt. Härigenom kunde Vietnam förbli en fransk koloni. Våren 1945 fruktade Japan att de franska trupperna i Vietnam skulle stödja en amerikansk invasion. De gick därför till attack och besegrade snabbt de franska trupperna. Med japanskt stöd bildades en nationell regering med säte i Hue. I norra Vietnam utbröt 1945 en hungerkatastrof. Allt fler anslöt sig i denna situation till befrielseörelsen Viet-Minh som hade bildats 1941 av Ho Chi Minh. Den 14 augusti kapitulerade Japan, detta blev signalen till uppror och den 2 september utropade Ho Chi Minh den demokratiska republiken Vietnam. Något senare anlände till södra Vietnam brittiska trupper och till norra Vietnam kinesiska. Britterna beväpnade franska krigsfångar som fanns på ön och tagits till fånga av japanerna och tog emot nya trupper från de Gaulles Frankrike. I södra Vietnam krossades revolutionen. När kommunisterna 1949 tagit makten i Kina erkände de socialistiska staterna den demokratiska republiken Vietnam. Samma år övertalade fransmännen den tidigare kejsaren Bao Dai att återvända som ledare för en kontrarevolutionär stat med Saigon som huvudstad. Denna stat erkändes 1950 av västmakterna. Striderna fortsatte och den 7 maj 1954 besegrades fransmännen vid djungelfästningen Dien-Bien-Pho.

Vid en stormaktskonferens i Genève 1954 delades Vietnam provisoriskt vid 17 breddgraden i en nordlig och en sydlig del. I den södra delen hade då Ngo Dinh Diem utnämnts till regeringschef av USA. Han drev 1955 ut fransmännen och med stöd av en folkomröstning tvingades Bao Dai att avgå och republiken Vietnam (Sydvietnam) utropades. Ngo Dinh Diem undertryckte all opposition och det val man beslutat genomföra 1956 för att avgöra hur ett återförenat Vietnam skulle styras genomfördes inte. I stället började 1957 ett gerillakrig mot Diemregimen. Kriget fördes till en början av olika religiösa grupper och senare också av kommunistisk gerilla stödd av Nordvietnam. Den kommunistiska gerillan slog sig 1960 ihop med andra grupper och bildade FNL (Front national de libération du Viet-nam Sud). FNL stöddes av Nordvietnam, som allt mer kom att engagera sig i kriget. Sydvietnams krig kom allt mer under USA:s ledning. Sydvietnam under Ngo Dinh Diem hade när Kennedy var president omkring 16 000 amerikanska ”rådgivare”. År 1963 störtades Ngo Dinh Diem i en blodig militärkupp. De olika militärregimer som följde var inkompetenta, vilket medförde att USA engagerade sig allt mer i kriget. År 1964 rapporterades att nordvietnamesiska torpedbåtar anfallit två amerikanska jagare i Tonkinbukten. Denna rapportering utnyttjades av president Johnson för att genomdriva den så kallade Tonkinresolutionen som gav USA:s president fria händer att agera. President Johnson beordrade bombningar av Nordvietnam och 1965 sattes även reguljära amerikanska trupper in i kriget. USA hade som mest drygt 540 000 soldater i Vietnam. Samtidigt upprustades den sydvietnamesiska armén. Tet-offensiven 1968 var omskakande för USA, men offensiven slogs tillbaka och FNL led stora förluster. Fredsförhandlingar i Paris 1968 ledde inte till något resultat. År 1969 utropades en provisorisk revolutionsregering som erkändes av Kina och Sovjetunionen. I mars 1972 inledde FNL en ny

storoffensiv. USA:s svar på detta var återuppta bombningar av Nordvietnam. Nya fredsförhandlingar bröt samman hösten 1972. Efter detta startade USA en våldsam bomboffensiv bland annat mot Hanoi – de så kallade julbombningarna. Efter avtal om vapenstillestånd i mars 1973 drog USA tillbaka sina trupper. Kriget blossade emellertid upp på nytt, men USA:s kongress stoppade ytterligare amerikansk inblandning och i april 1975 tågade FNL och Nordvietnamesiska trupper in i Saigon.

Kriget i Vietnam identifierades från svenska regeringens sida redan i slutet av 1960-talet som en konflikt mellan en nationell frihetsrörelse och en främmande makt, USA. Pådrivande i denna politik var Olof Palme. I februari 1968 gjorde Olof Palme på Sergels torg ett kraftfullt uttalande mot USA:s krigföring. I demonstrationen som föregick talet gick Olof Palme bredvid Nordvietnams ambassadör i Sovjetunionen. Efteråt krävde högerns ledare Olof Palmes avgång. I samband med julbombningarna 1972 uttalade Olof Palme: ”Det som nu pågår i Vietnam är en form av tortyr (- - -). Därför är bombningarna ett illdåd. Därav finns många i historien. De förbinds ofta med namn. Guernica, Oradour, Babij Jar, Kartyn, Lidice, Sharpville och Treblinka. Våldet har triumferat men eftervärldens dom har blivit hård. Nu finns ytterligare ett namn att foga till raden – Hanoi – julen 1972”. På socialdemokratiskt initiativ gjordes en gemensam manifestation ”Sverige för fred i Vietnam” som undertecknades av samtliga partiledare den 28 december 1972 och ett upprop där man krävde omedelbart stopp för bombningarna. Uppropet undertecknades av 2,7 miljoner svenskar.

Från näringslivets sida kritiserades Sveriges Vietnampolitik med Industriförbundets ordförande Axel Iveroth i spetsen. År 1969 uttalade han sig i *New York Times*. Han nämnde tre faktorer som försämrat relationerna med USA: Mottagandet av amerikanska desertörer, erkännandet av Nordvietnam och uttalanden som regeringsmedlemmar gjort. Uttalanden av samma innebörd gjordes av Exportföreningens ordförande Jonas Nordenson och Stig Ramel. Bruksdisponent Lars de Geer kritiserade erkännandet av Nordvietnam och Facitchefen Gunnar Ericsson kritiserade uttalanden som Olof Palme gjort.

Olof Palme skrev också ett brev till president Nixon i vilket han beskrev sin besvikelse över USA:s Vietnampolitik. Nixon reagerade våldsamt och meddelade att Sveriges ambassadör Yngve Möller inte var välkommen in i USA. Nixon gjorde senare ett uttalande där han benämnde Palme ”That Swedish asshole”.

I januari 1968 valdes den slovakiske partiledaren Alexander Dubcek till generalsekreterare i det tjeckoslovakiska kommunistpartiet. Han annonserade att han avsåg förändra näringslivet i marknadsekonomisk riktning, att han avsåg införa flerpartisystem och parlamentarisk demokrati. Ledarna i Moskva, Polen och Östtyskland såg med oro på utvecklingen och den 21 augusti 1968 invaderade trupper från dessa tre länder samt trupper från Ungern och Bulgarien Tjeckoslovakien. Dubcek och andra ledare fördes till Moskva där de tvingades göra avbön. Dubcek efterträddes av Gustav Husak.

Lika kraftfullt som Olof Palme fördömde USA:s krig i Vietnam lika kraftfullt fördömde han inmarschen i Tjeckoslovakien. Husakregimen benämndes av Olof Palme för ”diktaturens kreatur”.

Det är uppenbart att Sovjetunionen inte tillät en demokratisk utveckling i öststaterna och frigörelse från Sovjetunionen, men ändå innebar sannolikt Chrusjtjovs tal vid partikongressen 1956 början till östblockets sönderfall.

Antikommunismen i Sverige

Sverige hamnade efter andra världskriget i en valsituation. Antingen skulle man ansluta sig till NATO, som höll på att bildas eller fortsätta den traditionella neutralitetspolitiken. Inom regeringen och de politiska partierna rådde det närmast total enighet om att neutralitetspolitiken var det rätta.

Som ett skäl för detta har angetts hänsynen till Finland. Om NATO fått utöka sitt basområde till Sverige och då i all synnerhet till Gotland skulle Sovjetunionen ha kunnat vidta motåtgärder som varit negativa för Finland. Ett försvarssamarbete med Norge och Danmark diskuterades, men båda dessa länder anslöt sig till NATO. I februari 1948 utfärdades en regeringsförklaring där principen om alliansfrihet i fred, syftande till neutralitet i krig slogs fast. Samtidigt intogs ståndpunkten att nationer med vitt skilda politiska system kunde leva i fred. Den här politiken kritiserades av bland annat Herbert Tingsten i *Dagens Nyheter*. En grupp intellektuella med Artur Lundkvist i spetsen riktade kritik mot såväl det kapitalistiska systemet i väst som diktaturen i Sovjetunionen. Sverige borde enligt deras mening söka sig fram till en tredje ståndpunkt och på det sättet bana väg för fredlig samexistens. Författaren Stig Carlsson var en företrädare för tredje ståndpunkten och skrev 1951: ”Det är en missuppfattning att tro att valet gäller öst eller väst. Väljer vi endera så väljer vi kriget, atombomben och massförstörelsen. Då blir både slavläger och negerlynchningar mikroskopiska futiliteter.”

Inom försvaret fanns antikommunismen kvar. I april 1946 skrev överbefälhavaren (ÖB) Helge Jung till regeringen och uttryckte sitt missnöje över att kommunister inte längre skulle registreras. Kommunister med utpräglade sympatier för utländsk makt kunde menade ÖB få de mest ömtåliga befattningar inom försvaret utan att man genom personalkontroll kunde göra något åt detta. Regeringen förhöll sig emellertid avvaktande och ÖB fick inte heller stöd från Säkerhetspolisen. Statspolisintendent Thulin framhöll att polisverksamhet för att uttröna medborgarnas politiska förhållanden under normala tider i en demokratisk stat var en främmande uppgift för polisen. När Kominform bildats och efter påtryckningar från försvaret ändrade emellertid Thulin uppfattning. Efter Pragkuppen 1948 gjorde ÖB tillsammans med andra företrädare för försvaret en ny framställning angående personalkontroll och denna gång hade man framgång. Inrikesminister Eije Mossberg meddelade ÖB att övervakningen av kommunister skulle återupptas. Fler än 100 000 personer kom att registreras som kommunister eller kommunist sympatisörer ofta på mycket lösa grunder. Till exempel var tydligen enligt vad som framgår av Säkerhetstjänstkommissionens betänkande (SOU 2002:87) en förlovningsannons i *Norrskensflamman* tillräckligt. En rad åtgärder vidtogs för att övervaka kommunisterna, bland annat började statspolisen med fast spaning mot SKP:s högkvarter på Kungsgatan 84 och övervakningen skärptes efter hand. Från omkring januari 1952 till omkring 1967/68 var till exempel växeln vid SKP:s förbundskansli avlyssnad i stort sett utan uppehåll. Antalet personalkontroller ökade, från cirka 87 000 1951 till 169 000 1962. Omkring 80 procent gjordes på begäran av Försvarsstaben. Regeringen utfärdade också bestämmelser för personalkontrollen inom försvaret för bland annat entreprenadarbetare som anlätades till exempel vid befästningsarbeten. Uppgifter skulle lämnas ut om personer som intog, öppet eller dolt, ledande befattning i organisation som i ett kritiskt läge skulle komma att inta en hållning som satte rikets säkerhet i fara. Att man med organisation avsåg Sveriges kommunistiska parti (SKP) torde stå helt klart.

År 1948 hade *Industria*, organ för Svenska arbetsgivarföreningen (SAF), en artikelserie om kommunismen. Där konstaterades att kommunismen hade sina starkaste fästen på platser där det fanns ett påfallande inslag av främlingar. Den dåvarande amanuensen Sven Rydenfelt skrev då en artikel i nummer 7 - 8 med rubriken ”Främlingar i eget land – ett bidrag till kommunismens psykologi”. Artikeln handlade om ”Det mest utpräglade främlingsfolket historien känner, ett folk som i årtusenden levt som främlingar bland främlingar”, judarna. Rydenfelt redovisade en rad judar som varit kommunister till exempel Karl Marx, David Ricardo, Ferdinand Lasalle, Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, och Leo Trotskij. Lenin var enligt Rydenfelt inte jude men hade annat främlingspåbrå, ”Hans ansiktsform är av mongolisk typ”. Samband mellan judar och

kommunism påtalades ofta i nazistiska kretsar och artikeln fick beröm i nazisttidningen *Vägen Framåt*.

Folkpartiledaren Bertil Ohlin krävde i riksdagsdebatter besked av regeringen om hur man skulle skydda sig mot kommunister och om det kunde anses lämpligt att det fanns kommunister i kommunernas polisnämnder, hemvärnsnämnder och civilförsvarsnämnder. Statsminister Erlanders besked var att kommunisterna skulle bekämpas med demokratiska metoder. Att registreringen av kommunister återupptagits nämndes inte. Redaktören Leif Kihlberg vid *Dagens Nyheter* tog inför en artikelserie om femtekolonnverksamheten 1949 kontakt med ÖB och blev ett språkrör för att kommunisterna måste övervakas. År 1950 utfärdade regeringen, i stort sett enligt ÖB:s förslag, nya bestämmelser för personalkontrollen som innebar att all personal inom försvaret betydelsefulla områden fick kontrolleras.

Också på andra sätt vidtogs åtgärder mot kommunisterna. Vid en konferens i Centralförbundet Folk och Försvar (CFF)/Riksförbundet Sveriges Försvars (RSF:s) regi i Storlien 1950 föreläste chefredaktören för *Norrländska Socialdemokraten* Henning Karlsson om kommunismen i Norrbotten. ÖB ansåg att det borde startas en upplysningskampanj om kommunismen och det blev CFF som blev kampanjens huvudman. I september träffades företrädare för CFF och förbundets huvudfinansiärer Landsorganisationen (LO), Svenska arbetsgivarföreningen (SAF), Kooperativa förbundet (KF) och Sveriges lantbruksförbund.

I mars 1950 inledde redaktör Kihlberg vid *Dagens Nyheter* en ny artikelserie om hotet från kommunismen. Kihlberg framhöll bland annat att svenska arbetare borde övervinna sitt motstånd mot att ange sina arbetskamrater. Vid samma tid publicerades i *Morgontidningen* en liknande artikelserie. I april 1950 tog Bertil Ohlin i en interpellation upp frågan om kontrollen av kommunister. Ett problem när en interpellation av den typen skulle besvaras var att begreppet personalkontroll var hemligt. De närmare formerna för personalkontrollen skulle inte bli kända förrän i samband med Wennerströmmaffären 1963. Den 10 maj 1950 lät Tage Erlander inrikesminister Eije Mossberg informera Bertil Ohlin, Gunnar Hedlund och Jarl Hjalmarsson om de åtgärder som vidtogs mot kommunisterna. I en socialdemokratisk broschyr från 1950 beskrevs SKP som "inget svenskt politiskt parti (utan) - - - en propagandacentral för främmande makt". Mellan de politiska partierna utvecklades närmast en tävlan om att vara mest antikommunistisk. Herbert Tingsten i *Dagens Nyheter* återkom i ledare efter ledare till tesen att det fanns en halvkommunism inom socialdemokratin. I januari 1951 träffades företrädare för näringslivet och försvaret. Mötet resulterade i att CFF:s upplysningskampanj garanterades finansiering under tre år. Henning Karlsson lämnade sin tjänst vid *Norrländska Socialdemokraten* och flyttade till Stockholm där han skulle leda den enhet inom CFF som skulle leda kampanjen.

Sommaren 1951 avskedades en kommunistisk arbetare vid torpedverkstaden i Motala. Avskedandet hade beslutats sedan ärendet föredragits för försvarsminister Allan Vougt. Händelsen har kallats Dahlkvistfallet. Den avskedade Dahlkvist drev emellertid sin sak vidare till Arbetsdomstolen som hösten 1951 avgjorde ärendet till Dahlkvist fördel.

I september 1951 anhölls den så kallade marinspionen flaggmaskinisten vid Stockholms örlogsvarv Hilding Andersson för spioneri för Sovjetunionens räkning. Andersson erkände under förhören att han lämnat ut uppgifter om hemliga militära anläggningar till ryska kontaktmän. Han motiverade sitt handlande med att han var övertygad kommunist. Andersson dömdes i november 1951 till livstids straffarbete för spioneri. Redan innan domen föll hade folkpartistiske riksdagsmannen Manne Ståhl interPELLerat angående vad regeringen avsåg göra med arbetare som inte hade tillräckligt medborgarsinne. Högermannen Lundgren hade under hösten interPELLerat med anledning av Arbetsdomstolens utslag i Dahlkvistmålet. Då frågorna besvarades hade Torsten Nilsson efterträtt Vougt som försvarsminister. Nilsson svarade att det var nödvändigt att gå fram

med stor försiktighet och omtalade att regeringen inlett överläggningar med berörda organisationer. Den kommunistiske riksdagsmannen Öhman yttrade bland annat: ”De socialdemokratiska arbetarna komma icke att låna sig till den angiveriverksamhet som regeringen nu vill tubba dem till.”

Nils Swedlund efterträdde Helge Jung som ÖB 1951. Av Svedlunds dagbok framgår att man diskuterat problematiken vid ett möte med det så kallade krigskabinetet i mars 1952. Nilsson hade då rekommenderat att kontakt skulle tas med vederbörande fackförening och på så sätt få fackorganisationen att inte stödja en avskedad arbetare, under förutsättning att denna inte var kommunistiskt dominerad.

I februari 1952 greps den tidigare journalisten vid *Norrskensflamman* och SJ-anställda Fritiof Enbom för spioneri. Enbom hade själv berättat om sitt spioneri för sin hyresvärd, som till slut kontaktade polisen. Under åren 1943 – 1951 hade enligt vad Enbom uppgav en stor liga samlat in material om försvarsanläggningar och överlämnat detta till en kontaktperson vid Sovjetunionens ambassad i Stockholm. Förutom Enbom greps ytterligare sex personer. Enbom och Hugo Gjersvold dömdes till livstids fängelse och fyra fick varierande fängelsestraff. En blev frikänd. Hugo Gjersvold hade varit försvarsanställd men blivit avskedad på grund av kommunism. En av nämndemännen vid rättegången var redaktör Leif Kihlberg.

Professorn i psykologi och pedagogik Arne Trankell som gjort betydande insatser när det gäller vittnespsykologi gav 1974 ut en bok om Enbomaffären, *Chef för Grupp Norr: En dagdrömmares fantasier i skuggan av kalla kriget*. Han ifrågasatte Enboms trovärdighet och ansåg att Enbom genom sitt fabulerande försökte framstå som en viktig spion samtidigt som han drog in helt oskyldiga i affären. 1975 begärde tre dömda resning med hänvisning till Trankells bok. Högsta domstolen (HD) avlog resningsansökningarna. År 2001 begärde Hugo Gjersvold resning. Han hann avlida innan HD avlog hans resningsansökan. Flera skribenter har ifrågasatt om någon av de dömda utom möjligen Enbom gjort sig skyldiga till något straffbart. En utredning har gjorts vid Försvarshögskolan av överstelöjtnant Stellan Bojerud, som också skrivit boken *Livstidslögnen* som utkom 2008. Han konstaterar att processen var en rättsskandal där åklagaren Werner Rhyninger vilseförde rätten med felaktiga påståenden. Det av Enbom hopsamlade materialet bestod av offentliga handlingar och sådant som var allmänt känt i Boden med omnejd. Någon kontakt med någon vid Sovjetunionens ambassad hade sannolikt inte Enbom.

Andersson- och Enbomfallen ledde till en debatt i riksdagen den 22 april 1952. Bertil Ohlin ansåg att sambandet mellan kommunistisk åskådning och villigheten att gå främmande makt tillhanda var uppenbart och att kommunister måste skiljas från vissa tjänster: Ohlin framhöll också vikten av allmänhetens medverkan vid bekämpandet av landsskadlig verksamhet. Statsminister Erlander framhöll också vikten av att ha en kontinuerlig medverkan från den stora folkmajoriteten. Den socialdemokratiska riksdagsmannen Erik Fast preciserade vad det kunde handla om genom att peka på att den svenska fackföreningsrörelsen skulle kunna få en betydelsefull roll. En kommunistisk riksdagsman drog konsekvenserna av vad Erlander och Fast yttrat och konstaterade att nu tänkte man bygga upp en stor tjallarorganisation för trakasserier mot hederliga arbetare för deras åsikters skull. Kommunisten Gustaf Johansson konstaterade att det var fråga om: ”att skapa en kunskapsorganisation på arbetsplatserna som ska registrera, trakassera och förflytta personer med misshagliga åsikter.”

Den 13 juni 1952 försvann ett svenskt flygplan (ofta kallad DC-3:an), som genomförde signalspaning över Östersjön. Tre dagar senare under spaningarna efter det försvunna planet blev ett militärt sjöräddningsplan (ofta kallad Catalinan) beskjutet av ett sovjetiskt MiG-15-plan och tvingades nödlanda. Besättningen räddades av ett västtyskt lastfartyg. Några dagar efter att DC-3:an försvunnit hittades en livbåt från planet med splitter från ammunition från ett

MiG-15-plan. En svensk haverikommission slog fast att även DC-3:an skjutits ned av sovjetiska plan. Händelsen gav upphov till skarpa officiella protester mot Sovjetunionen. Representanter för flygvapnet och regeringen hävdade att DC-3:an varit ute på navigeringsflygning i utbildningssyfte. Opinionsen i Sverige var mycket upprörd och nedskjutningarna betraktades som hänsynslösa våldshandlingar.

Den svenska allmänheten och de anhöriga till besättningen på DC-3:an hölls under många år ovetande om bakgrunden till det inträffade. Sverige hade några år tidigare, i strid mot den proklamerade alliansfriheten och neutraliteten, ingått ett hemligt avtal med USA. I utbyte mot amerikansk teknisk utrustning lämnades uppgifter från de signalspaningar som utfördes i samarbete mellan flygvapnet och Försvarets radioanstalt (FRA). Två av flygvapnets DC-3:or, döpta till Mumin och Hugin efter Odens två spejande korpar, genomförde regelbundet flygningar med amerikansk signalspaningsutrustning ombord. Huvudsyftet var tydligen att få fram uppgifter om Sovjetunionens luftförsvaret. År 1951 ertappades svenska flygplan med att vid två tillfällen ha kränkt sovjetiskt luftrum. Vid det ena tillfället var ett av planen så nära som 2,5 sjömil från den baltiska kusten och regeringen tvingades be om ursäkt. Anders Sundelin uppger i sin bok *Fallet Wennerström* att en flygsignalist berättat att Gösta Blad, navigatör på DC-3:an, undsluppit sig att han ansåg att deras uppdrag var otrevliga och att de gick väl långt och var för fräcka och berättat att de sett sovjetiskt fastland under sig. År 1952 kränkte vid upprepade tillfällen NATO-plan sovjetiskt luftrum och de svenska flygningarna blev fler. I sovjetisk press skrevs om att Sverige gick NATO:s ärenden. DC-3:an återfanns 2003 och bärgades 2004. Den närgångenhet som visades från NATO och Sverige kan ha varit en anledning till att Sovjetunionen ville utvidga sin territorialgräns till 12 sjömil, om vilket det tvistades i början av 1950-talet.

Samarbetet mellan USA:s militär och svensk militär var omfattande särskilt inom flygområdet. Svenska officerare utbildades i USA och ömsesidiga studiebesök förekom Svenska flygfält anpassades för att kunna ta emot amerikanska flygplan och Sverige köpte materiel från USA bland annat luftförsvarsrobotar. En förutsättning för de svenska materielinköpen var att Sverige hade en säkerhetstjänst som hindrade att kunskap om materielen inte spreds vidare. Frågan är hur väl informerad regeringen var om det nära samarbete som förekom mellan USA:s och Sveriges militärer.

Sovjetunionen var med all sannolikhet väl medvetet om samarbetet mellan USA och Sverige genom spionen Stig Wennerström. Det fanns misstankar mot Wennerström redan på 1940-talet. Trots detta fick han inneha befattningar som innebar att han hade god insyn i all synnerhet i det svenska flygvapnet och luftförsvaret. Det var uppenbarligen mycket svårare att flytta på en misstänkt flygöverste än på en arbetare vid en vapenfabrik som prenumererade på en kommunistisk tidning. Stig Wennerström avslöjades 1963 och torde vara den spion genom tiderna orsakat Sverige störst skada.

CFF:s kampanjverksamhet mot femtekolonnverksamheten fortsatte till 1954. Då hade det genomförts 108 konferenser med mer än 25 000 deltagare. CFF:s verksamhet hade erbjudit goda möjligheter till kontakter mellan personer från olika samhällssektorer. Försvarsstaben hade redan från början av 1950-talet fått informationer om kommunister från personer inom arbetarrörelsen. Hösten 1951 fick Birger Elmér anställning vid Försvarsstaben. Under sin tid där fick han kontakt med försvarsminister Torsten Nilsson som använde sig av Elmér för analys av bland annat uppgifter om olika öststater, som Nilsson fått från socialdemokrater i främst Västtyskland. Elmér som var socialdemokrat hade fått goda kunskaper om det socialdemokratiska partiets verksamhet på arbetsplatserna genom de så kallade arbetsplatsombuden. Elmér ordnade så att chefen för sektion II vid Försvarsstaben fick träffa socialdemokratiska arbetarpartiets (SAP:s) facklige sekreterare Arne Pettersson som höll en föredragning om verksamheten. Den militära

säkerhetstjänstens verksamhet baserades främst på uppgifter från säkerhetspolisen. I slutet av 1950-talet organiserades emellertid vid försvarsstaben det som kallats grupp B med Birger Elmér som chef. Genom grupp B tillfördes den militära säkerhetstjänsten ett organ med breda kontaktytor med den socialdemokratiska arbetsplatsorganisationen. Grupp B hade bland annat till uppgift att kartlägga kommunistisk verksamhet i Sverige. De anställda vid grupp B ett tiotal personer var nästan uteslutande socialdemokrater. Till detta kom att unga socialdemokrater tidvis fullgjorde sin värnplikt vid grupp B. Under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet reste tidigare socialdemokratiska ombudsmän anställda vid grupp B runt i Sverige och hämtade in uppgifter från den socialdemokratiska arbetsplatsorganisationen. Grupp B hade kontakt med ett hundratal personer ute i landet. Dessa hade i sin tur kontaktpersoner så det totala kontaktnätet kan ha omfattat ett tusental personer. På det här sättet fick Grupp B uppgifter om tusentals kommunister. Rapporter lämnades till Försvarsstaben, Säkerhetspolisen men också direkt till försvarsministern. Vid kontakterna med uppgiftslämnare på arbetsplatserna förekom också informationsutbyte. På det sättet kunde arbetsplatsombuden få information som var av värde vid deras fackliga kamp mot kommunisterna. Sannolikt lämnade Elmér och andra socialdemokrater också information vid samtal med högt uppsatta socialdemokrater och funktionärer i den socialdemokratiska partiapparaten.

Vid Försvarsstaben fanns också T-kontoret som efter kriget ersatte den så kallade C-byrån. År 1964 sammanslogs T-kontoret och Grupp B till IB med Birger Elmér som chef.

Försvarsstaben tog redan 1953 i en skrivelse till regeringen upp problemet med utläningar. Antalet utläningar inom försvaret var få, men det fanns utläningar vid flera statliga verk och kommunala inrättningar liksom vid industrier av betydelse för försvaret. År 1955 dömdes en statslös rumän för spioneri för rumänsk räkning och 1956 avslöjades den så kallade radarspionen Anatole Ericson. Han var född i Leningrad (Sankt Petersburg). Han hade 1942 – 1943 ägnat sig åt flyktingspionage för sovjetisk räkning. Senare fick han anställning vid LM Ericson som instrumentmakare och lämnade ut ritningar och fotografier på radarkonstruktioner till sovjetiska uppdragsgivare. År 1957 dömdes en turkisk medborgare för spioneri för att ha lämnat ut ritningar på svenska försvarsanläggningar till Sovjetunionen. Grupp B och senare IB kom att ägna sig även åt dessa frågor.

IB ägnade sig också åt infiltration i grupper som uppfattades som vänsterorienterade. En infiltratör fanns i Lund och rapporterade till IB fram till 1970. I Göteborg fanns 1968 – 1972 Gunnar Ekberg. Han infiltrerade bland annat FNL-rörelsen, KFML och en Palestinagrupp. Ekberg försökte provocera sina ”kamrater” till att begå brott och han beredde sig också tillträde till lokaler som disponerades av olika vänstergrupper

Övervakningen av kommunisterna som på nytt inleddes efter Pragkuppen 1948 kan knappast av någon ha uppfattats som särskilt givande. I och med att C H Hermansson 1964 utsågs till partiledare och partiet antog ett nytt program förändrades också synen på partiet.

År 1969 tillkom Personalkontrollkungörelsen (SFS 1969:446). Av denna kungörelse framgick att i polisregister fick anteckning inte göras enbart av det skälet att någon genom tillhörighet till organisation eller på annat sätt gett uttryck för politisk uppfattning. Närmare bestämmelser om tillämpningen skulle meddelas av regeringen. Regeringens föreskrifter innebar att inte längre de som hade anknytning till SKP skulle registreras och allmänheten gavs uppfattningen att åsiktsregistrering inte längre skulle förekomma. I regeringens föreskrifter angavs emellertid organisationer där medlemmarna fick registreras. SFS 1969:446 ändrades vid ett flertal tillfällen och ersattes 1996 av en Säkerhetsskyddslag (SFS 1996:627). Försvarsminister Sven Andersson skall år 1969 ha gett ÖB Stig Synnergren direktiv om att Försvarsstaben skulle förstöra de dubletter av personuppgifter från säkerhetspolisens register som förvarades där. Det dröjde

emellertid ända till 1972 innan ordern verkställdes. Vid 1972 års värnpliktskonferens avslöjades att företrädare för både den militära och polisiära säkerhetstjänsten övervakat konferensen. Avsikten måste av allt att döma ha varit att identifiera vänsterextremister och registrera dessa. Efter avslöjande beslutade JO att utreda saken. Inför JO:s inspektion förstördes tydligen registren. Detta gällde dock inte arbetsdiariet. Detta fanns kvar efter 1972. År 2001 fick detta register en rättslig reglering genom SFS 2001:703.

År 1973 avslöjades IB av journalisterna vid *FIB Kulturfront* Peter Bratt och Jan Guillou. Verksamheten genomgick därefter en omorganisation och Birger Elmér avgick som chef och IB bytte namn till GBU. Från 1982 benämndes verksamheten SSI och från 1994 KSI.

Hur många personer som i samband med personkontroll inte fått det arbete de sökt eller blivit avskedade är omöjligt att veta. Snickaren Torsten Leander avskedades från sin tjänst vid Marinmuseum i Karlskrona efter att han utsatts för personkontroll. Hans fall drevs av professor Dennis Töllborg i 18 år. År 1997 tvingades regeringen ge Leander ett skadestånd på 400 000 kronor.

Försvarsfrågan

Under andra världskriget genomfördes en kraftig upprustning av försvaret. Full effekt fick detta inte förrän kriget var slut. Då framfördes förslag om nedskärning av försvaret av såväl 1945 års försvarskommitté som 1949 års försvarsutredning. Nedskärningarna hejdades av kalla kriget och definitivt genom Pragkuppen 1948 och Koreakriget 1950. Det blev i stället förstärkningar av krigsmakten.

1945 års försvarsberedning lade fram sitt betänkande 1947 och handlade om förhållandet mellan manskap och befäl. Försvarsfrämjandet under nazisten Rickman von der Lancken reagerade mot de förslag som framfördes, bland annat mot hälsningspliktens avskaffande och kasernfrihetens utökning. Militär disciplin hade alltid enligt Försvarsfrämjandet varit en styggelse för vänsterelement. I sammanhanget hänvisades till flygvapenchefen general Bengt Nordenskiölds ord: "Frihet under ansvar är ett slagord. En stor del av här berörd personal, saknar den stadga och det omdöme, som kräves för att ett större mått av frihet inte skall missbrukas." Nordenskiöld hade uppenbarligen inte så höga tankar om de värnpliktiga.

1955 års försvarsberedning fick ta ställning till en långsiktig plan för krigsmaktens utveckling. Det försvarsbeslut som fattades 1958 innebar att i all synnerhet flygvapnet förstärktes. I mitten av 1950-talet var det svenska flygvapnet det fjärde största i världen. Flygande tunnan (J 29) tillverkades i mer än 600 exemplar och ansågs vara i paritet med det amerikanska F 16 och ryska MiG 15. I mitten av 1960-talet hade Sverige 16 flygflottiljer och ett mycket stort antal flygfält. En svensk försvarsindustri av stor omfattning byggdes upp.

Den förste högre militär som officiellt krävde att Sverige skulle anskaffa kärnvapen var flygvapenchefen Bengt Nordenskiöld i ett tal i Göteborg 12 november 1952. ÖB Nils Svedlund som efterträtt Helge Jung 1951 yrkade 1954 på att Sverige skulle anskaffa kärnvapen. Kraven på kärnvapen fick stöd från högern medan socialdemokraterna var splittrade i frågan. År 1958 bildades motståndgruppen AMSA (Aktionen mot svenskt atomvapen). Socialdemokraterna tillsatte en atomvapenkommitté och deras rapport framlades 12 november 1959. Kommittén ansåg att man i dagens läge borde säga nej med tanke på de förhandlingar som pågick på stormaktsnivå om provstopp och nedrustning. Man ansåg dock att den skyddsforskning som pågick borde utvidgas. Sveriges utrikesminister utarbetade den så kallade Undénplanen för att hindra kärnvapenspridning. Denna framlades för FN:s generalförsamling 1961. Alva Myrdal blev 1961 medarbetare till dåvarande utrikesminister Östen Undén med ansvar för nedrustningsfrågor. Åren 1962-1973 var hon ordförande i den svenska delegationen vid nedrustningskonferensen i Genève. I

samarbete med andra alliansfria stater arbetade hon där mot supermakternas kapprustning. Alva Myrdal var även senare en aktiv opinionsbildare för fred och mot kärnvapenrustningen. När general Torsten Rapp 1961 blivit ÖB gav även militärledningen upp kraven på kärnvapen.

Hotet om ett kärnvapenkrig präglade emellertid under lång tid försvarsplaneringen både vad gäller militärt och civilt försvar. Utefter kusten i Skåne och vid flygfälten byggdes kupolskyddsrum, ledningscentraler i bergrum uppfördes både för civilt och militärt bruk, Musköbasen byggdes för att ta några exempel.

I stort sett rådde det enighet kring försvaret fram till 1965 års försvarsutredning. De borgerliga ledamöterna lämnade då utredningen, som lade fram sitt betänkande 1968. Förslaget bröt den tidigare utvecklingen och försvarets anslagsram krymptes.

ETT HÅRDNANDE POLITISKT KLIMAT – TIDEN 1969 – CA 1985

Författningsfrågan

En författningsutredning hade tillsatts redan 1954. Det utredningen fått i uppdrag att granska var valsättet, tvåkammerssystemet och parlamentarismen. Bland de stora frågorna fanns hur många kamrar riksdagen skulle ha, om man skulle ha majoritetsval eller proportionella val och när och hur folkomröstningar skulle anordnas och vilken roll dessa skulle ha. Under utredningens gång kom man fram till att det var nödvändigt att utarbeta en ny grundlag. Det visade sig emellertid vara mycket svårt att uppnå enighet inom utredningen. År 1966 tillsattes en grundlagsberedning. Denna utredning fick möjlighet att om det bedömdes lämpligt bryta ut delar som skulle läggas fram för riksdagen redan 1968. I mars 1967 träffades en kompromiss om en fråga som samtliga ledamöter inom beredningen anslöt sig till. Det innebar att man skulle inrätta en enkammarriksdag med 350 ledamöter, varav 310 skulle väljas genom val i valkretsar och att 40 ledamöter skulle få så kallade riksmandat, som skulle användas för att åstadkomma en så exakt proportionalitet som möjligt mellan antalet röster totalt och antalet mandat. Principen frångicks dock när man införde en spärr för småpartier. För att kunna få ett riksmandat uppställdes kravet att partiet skulle ha fått minst fyra procent av rösterna i hela riket. För att få ett mandat i en valkrets uppställdes kravet att partiet skulle ha fått minst 12 procent av rösterna i valkretsen. Mandatperioderna skulle vara tre år. I kompromissen ingick också att man skulle ha en gemensam valdag till riksdagen och kommunerna och landstingen.

Den första gången dessa nya regler tillämpades var 1970 då det enligt tidigare regler skulle ha varit enbart kommunal- och landstingsval. Genom att riksdagen bara hade en kammare blev varje val i fortsättningen en fråga om regeringsmakten.

År 1971 enades partiernas representanter i grundlagsberedningen om att monarkin skulle behållas. Kungen skulle dock enbart ha representativa uppgifter och riksdagens talman övertog kungens roll i samband med regeringsskiften. Till kungens uppgifter hänfördes dock att vara ordförande i utrikesutskottet.

Som sista ärende vårriksdagen 1973 antogs den nya författningen och under våren 1974 fattade riksdagen sitt andra beslut och den nya författningen kunde börja tillämpas 1975.

Press- och partistöd

Under 1950-talet lades många dagstidningar ner. Städer som tidigare haft flera tidningar hade i många fall bara en kvar. Detta medförde en debatt om hur man skulle främja en mångfald när det gällde politisk opinionsbildning. Till att börja med kopplades därför presstödet ihop med stöd till de politiska partierna.

Riksdagen beslutade för första gången om stöd till partiernas opinionsbildande verksamhet 1965. Stödet var ett kombinerat parti- och presstöd. År 1969 beslutade riksdagen att även ge kommuner och landsting rätt, men inte skyldighet, att ge partistöd. I olika motioner framfördes att reglerna för partistödet borde ändras och 1971 tillsattes en utredning. Staten ger nu stöd till den allmänna verksamheten i partier både i och utanför riksdagen. Valresultaten styr hur mycket pengar partierna får. För partier som kommit in i riksdagen bestämmer antalet platser bidragets storlek. Partier utanför riksdagen får partistöd om de fått minst 2,5 procent av rösterna i hela landet i något av de två senaste riksdagsvalen.

Riksdagen ger stöd till riksdagspartierna. Detta stöd delas ut i form av basstöd, stöd till ledamöternas politiska sekreterare och stöd till ledamöternas resor utomlands. Partierna beslutar själva hur stödet skall fördelas. Från vissa ledamöter har uttryckts önskemål om att de själva skulle få inflytande över hur stödet som är avsett för politiska sekreterare används men så har inte blivit

fallet. Utöver det direkta partistödet har ledamöterna och partikanslierna i riksdagen tillgång till fria lokaler och teknisk utrustning i Riksdagshuset.

Statens, landstingens och kommunernas stöd till de politiska partierna uppgår till mer än en miljard kronor per år och har under 2000-talet ökat med cirka 40 procent.

Partistödets utformning gynnar den befintliga partistrukturen som när det gäller alla utom Kristdemokraterna, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna tog form i början av 1900-talet. Det stärker befintliga partiers opinionsbildande verksamhet på andra partiers och grupper bekostnad och minskar de befintliga riksdagspartiernas beroende av medlemmar.

Presstödet var således mycket kort tid direkt kopplat till partierna. Numera utgår presstöd bland annat i form av driftstöd, som går till tidningar som är andratidningar på utgivningsorten och distributionsstöd som går till alla tidningar som deltar i organiserad samdistribution. Under vissa perioder har även så kallat utvecklingsstöd utgått för anskaffning av ny teknisk utrustning och utbildning. Förutom de direkta bidragen har även införts generella skattelättnader till exempel befrielse från mervärdesskatt.

Näringslivet satsar på att förändra åsiktsklimatet

Grundlagsreformen ökade hoppet inom de borgerliga partierna och på näringslivshåll om att det skulle gå att åstadkomma ett regimskifte. Grundlagsreformen och vänstervågen tillsammans med socialdemokraternas byte av partiledare var sannolikt anledningen till att man från näringslivshåll precis på samma sätt som under PHM-kampanjen 20 år tidigare satsade stort för att förändra det politiska klimatet.

Från näringslivshåll hade man dock inte varit helt överksam sedan PHM-kampanjens dagar. År 1958 hade Sveriges arbetsgivarförening (SAF) och Industriförbundet tillsatt en gemensam arbetsgrupp för att utreda näringslivets opinionsbildning. I utredningen beskrevs sju organ som fick pengar från näringslivet och som bedrev upplysningsverksamhet ”till gagn för det enskilda näringslivet samt för hävdandet av individens frihet och en allmänt borgerlig livssyn”:

1. Byrån för ekonomisk information hade tillkommit 1944 under PHM-kampanjen
2. Studieförbundet Näringslivets information startades 1944
3. Studieförbundet Näringsliv och samhälle inrättades 1948
4. Forum för borgerlig debatt startades 1949
5. Information om fri företagsamhet grundades 1952
6. Näringslivets upplysningsverksamhet startades 1956
7. Skattebetalarnas förening hade bildats redan 1921

Av utredningen framgår också att näringslivet genom stiftelsen Liberitas stödde höger- och folkpartipress under åren 1953 – 1958. Huvuddelen av verksamheten finansierades av Näringslivets fond. Verksamheten bedrevs diskret i den bemärkelsen att näringslivets organisationer till exempel SAF och Industriförbundet inte själva framträdde.

År 1969 efterträddes Jakob Wallenberg som ordförande i Skattebetalarnas förening av Curt Nicolin. Under hans ledning kom organisationen att utvecklas till en effektiv kampanjorganisation. Detta innebar en skärpning av tonen från föreningens sida. Inför valet 1970 krävde Skattebetalarnas förening skattestopp. I *Sunt förnuft* angreps skolan: ”De som inte tycker att skolans uppgift är att förändra och demokratisera samhället utan undervisa och utveckla eleverna, har länge haft anledning att reagera.” Längre ut på högerkanten talade man, vilket framgick tidigare, om kommunistisk indoktrinering i skolan. Sven Rydenfelt återkom i *Sunt förnuft* till sitt gamla ämne, som han torgfört i nazistidningen *Fria Ord, Contra* och *Opertion Sverige*, och skrev

om ”Socialunderstöd i det gamla Rom”.

Inför valet 1970 kritiserade flera näringslivsföreträdare den svenska regeringen och dess näringspolitik. Svenska Företagares Riksförbund publicerade annonser med texten ”Idag anställd i morgon friställd”. Ledare för storföretag som MoDo-chefen Matts Carlgren, Asea-chefen Curt Nicolin och Industriförbundets ledare Axel Iveroth talade om den förtroendekris som skulle ha uppstått mellan regeringen och näringslivet.

Ända sedan 1947 hade ordförandena och verkställande direktörerna i de 10 största näringslivsorganisationerna träffats en gång per månad. Denna informella krets gick under namnet Näringslivets samarbetsorganisation och fick kansliresurser genom Näringslivets fond. Att organisationen fanns hade varit hemligt i 23 år. Två dagar efter valet 1970, som inte lett fram till en borgerlig regering, sammanträffade organisationen med företrädare för de borgerliga partierna. Enligt minnesanteckningar från mötet, som hamnade på avvägar och blev publicerade i *Metallarbetaren* 18 januari 1971, var partiföreträdarna nöjda med näringslivets insatser i valkampanjen. Ingemar Mundebo yttrade:

För min del framstår det som väsentligt att näringslivet under mellanvalsperioderna förstärker sitt engagemang i samhällspolitiken. Under ett valår eller en valstrid bör man däremot begränsa sig till ren information om fakta, medan man däremot måste vara återhållsam när det gäller den allmänna bedömningen av samhällsutvecklingen. Man bör alltså undvika vad som kan misstänkas vara politiska utspel.

Vid Svenska Arbetsgivarföreningens stämma 1970 yttrade Curt-Stefan Giesecke:

Utöver de sedvanliga uppgifterna rörande information till delägarna och kontakterna med massmedia i anknytning bland annat till avtalsfrågor har därför föreningens informationsresurser inriktats på att skapa motvikt mot den vänsterpolitiska agitationen som på olika plan förs mot det svenska näringslivet. (- - -) Man kan därför konstatera att opinionsfrågorna är och kommer att vara av vital betydelse för näringslivet. Inom föreningen är vi beredda att ta vår del av ansvaret för ökade insatser på detta område.

Den 1 juli 1970 blev Sture Eskilsson chef för SAF:s avdelning för samhällsinformation och den 1 mars 1971 godkände SAF:s styrelse ett förslag till informationsplan. I planen utpekades den teoretiska samhällsdebatten, skolinformationen, den interna näringslivsdebatten och den företagsinterna kommunikationen som särskilt viktiga områden.

Från näringslivets sida intensifierades propagandainsatserna. Metoderna har varierat. Man har arbetat med större frågor till exempel kärnkraften, löntagarfonderna, medlemskapet i EG (EU) och EMU. Man har också arbetat för att förändra åsiktsklimatet i stort och inställningen till kapitalism och fri företagsamhet till exempel i kampanjen *Satsa på dig själv* och i broschyren *Välj din framtid*, som valåret 1976 sändes ut till alla förstagångsväljare.

Näringslivets opinionsbildande verksamhet har bedrivits av olika organ ofta med namn som inte direkt för tankarna till svenskt näringsliv till exempel Näringslivets ekonomifakta, Näringslivets energiinformation, Näringslivets presstjänst och 4 oktoberkommittén, som gav sken av att vara en spontan reaktion mot löntagarfonderna. År 1978 startade bokförlaget Timbro och något senare bokförlaget Ratio som båda ägdes av Näringslivets Fond. År 1978 startade Cityuniversitetet. Timbro har emellertid inte enbart varit ett bokförlag utan också en tankesmedja där nyliberala tankegångar tagit form.

Den röda vågen från slutet av 1960-talet förefaller att ha ebbat ut när 1980-talet började.

Keynesianismen, som tillhandahållit vetenskapliga argument för socialdemokratisk välfärdspolitik utsattes för kritik. En monetaristisk skola inom nationalekonomin vann mark. Monetaristerna tror på marknadsmekanismerna. I stället för att från statsmakternas sida parera svängningar i ekonomin och utjämna dessa skall en förutsägbar finans- och penningpolitik eftersträvas. Penningmängden (inflationen) kan tillåtas växa i en takt som motsvarar produktionsökningen. Välfärdsstaten med sitt höga skattetryck anses hämma privata initiativ. Marknadsekonomi och privatisering blev på 1980-talet honnörsord. På Timbros förlag utkom 1978 *Välfärdsstatens myter* av Milton Friedman, som 1976 tilldelats "nobelpriset" i ekonomi och 1983 utgavs *Frihetens grundvalar* av Friedrich Hayek, som var "nobelpristagare" 1974. Hayek var starkt kritisk mot Keynes idéer. År 1983 utkom också *Den hjärtlösa välfärdsstaten* med Staffan Burenstam Linder som författare. Elisabeth Langby, som varit ordförande i Fria moderata studentförbundet (FMSF) 1979 – 1980, utkom 1984 med boken *Vinter i välfärdslandet*. Boken utkom i en ny upplaga 1993. 1980 gav SAF ut boken *Lagstiftning till döds* av Björn Tarras Vahlberg med förord av Curt Nicolin. Samma år utkom Milton och Rose Friedmans bok *Frihet att Välja* med förord av Ingmar Ståhl. Ronald Reagan i USA och Margaret Thatcher i Storbritannien hämtade inspiration från Milton Friedman. Han fungerade också som rådgivare till Pinochet i Chile.

Kärnkraftsfrågan fram till 1976

Sveriges kärnkraftshistoria börjar redan på 1940-talet. År 1947 bildades AB Atomenergi gemensamt av staten och näringslivet. Sveriges första atomreaktor uppfördes för forskningsbruk vid Kungliga tekniska högskolan (KTH) och togs i bruk 1954. Ytterligare två atomreaktorer uppfördes vid Studsvik och togs i bruk 1959 och 1960. Den ena stängdes på 1970-talet och den andra 2005. Vid Studsvik pågår fortfarande forskning och man utför tjänster av olika slag åt kärnkraftsföretag i flera länder. Ågesta var ett värmekärnkraftsverk som var i drift 1963 – 1974 och levererade värme till Farsta. Oljepriserna var dock i början av 1970-talet så låga att driften var olönsam och verksamheten lades ned. I Marviken utanför Norrköping projekterades ett kärnkraftsverk. Projektet ansågs inte tillräckligt säkert och lades ned 1970 och i stället byggdes ett oljekraftverk. De första kärnkraftverken i Sverige ingick landets energiförsörjningsplanering, men var också förberedelser för att Sverige skulle kunna tillverka egna kärnvapen. Dessa planer lades ned på 1960-talet.

Sveriges berggrund är rik på uran och man planerade också för att Sverige skulle bli självförsörjande när det gällde uran. Flera olika bergarter är kända för sina höga uranhalter, som exempel kan nämnas alunskiffer och olika graniter. Under åren 1965-1969 (och som försöksverksamhet fram till 1981) anrikades svensk uran vid Ranstadsverket, 13 km utanför Skövde.

Oskarshamns kärnkraftverks första reaktor beställdes 1965 och togs i bruk 1972. Den andra reaktorn togs i bruk 1975 och den tredje 1985. År 1969 påbörjades Ringhals kärnkraftverk och första reaktorn togs i bruk 1974, den andra 1975, den tredje 1976 och den fjärde 1983. År 1972 bildades Forsmarks kraftgrupp och första reaktorn togs i bruk 1980, den andra 1981 och den tredje 1985. Barsebäck kärnkraftverks första reaktor togs i bruk 1975 och den andra reaktorn 1977. Dessa reaktorer stängdes 1999 respektive 2005.

År 1972 var det år då el från kärnkraftverk för första gången levererades ut på elnätet. Samma år blev kärnkraften en stridsfråga. Socialdemokraterna och Moderata samlingspartiet ansåg att kärnkraften var säker och att energitillskottet behövdes eftersom energibehovet fördubblades vart tionde år. Kraftbolagens prognoser tydde på att 24 reaktorer skulle behövas på 1980-talet. Centerpartiet och Vänsterpartiet kommunisterna hävdade att kärnkraften inte var säker och efterlyste mer förnybar energi och kritiserade energislöseriet. Bland dem som kritiserade

kärnkraften fanns också nobelpristagaren i fysik 1970 Hannes Alfén. Han förknippade med kärnkraften spridningen av kärnvapen, risken för haverier och sabotage samt problemen med avfallet. År 1973 beslutade riksdagen efter motion från centerpartisten Birgitta Hambraeus att inte ta ställning till utbyggnad av kärnkraften förrän ett nytt allsidigt beslutsunderlag tagits fram.

I valrörelsen 1973 presenterade folkpartiledaren Gunnar Helén ett program för energibesparingar i bostäder och samlingslokaler, men frågan väckte inget intresse. Den energipolitiska debatten startade efter valet då partierna anordnade rådslag om energipolitiken. Våren 1975 genomdrev socialdemokraterna och moderaterna ett beslut om viss fortsatt utbyggnad av kärnkraften. Centerpartiets linje var att inga nya kärnkraftverk skulle påbörjas och de som beslutats, men inte färdigställt, skulle avvecklas såvida inte säkerhetsfrågorna och avfallsproblemen kunde lösas inom rimlig tid

Fortsatta reformer

I december 1969 utlöstes en vild strejk bland gruvarbetarna vid LKAB:s gruvor i Norrbotten. Totalt 4 700 arbetare lade ned arbetet i protest mot den ackordsuppgörelse som deras organisation gått med på. Gruvarbetarna fick efter tre månader en uppgörelse som innebar fasta månadslöner med ett bättre ekonomiskt utbyte. Samtidigt med gruvarbetarstrejken utbröt en vild strejk på Volvo och ytterligare vilda strejker förekom på olika håll i landet.

År 1965 tillsattes en statlig utredning för att kartlägga låginkomsttagarnas problem. Den publicerade 1970 betänkandet "Svenska folkets inkomster" (SOU 1970:24). År 1968 genomfördes en levnadsnivåundersökning, som innehöll flera välfärdskomponenter vid sidan av inkomsten. Undersökningen redovisades i ett antal rapporter 1970 – 1971. Undersökningen visade att antalet underprivilegerade i samhället var betydligt större än man trott.

Valdeltagandet 1970 blev 88 procent. Valets segrare var Centerpartiet som fick 20 procent av rösterna. Förlorare var Moderata samlingspartiet och socialdemokraterna. I den nya enkammarriksdagen fick socialdemokraterna 163 mandat och kommunisterna 17. Centerpartiet var största borgerliga parti med 71 mandat. Efter valet 1970 och efter interna strider utsågs Gösta Boman till att efterträda Yngve Holmberg som partiledare. Gunnar Hedlund lämnade partiledarskapet 1971 och efterträddes av Torbjörn Fälldin. Under Gösta Bomans ledarskap markerade moderaterna avståndstagande till i stort sett alla förslag som kom från socialdemokratiskt håll.

Under 1960-talet övergick allt fler gifta kvinnor till förvärsarbete. Antalet daghemsplatser byggdes ut. Familjebildningen luckrades upp och det fördes debatt om könsroller och jämställdhetstanken fick ett ideologiskt genombrott.

Vid valet 1973 uppstod ett jämviktsläge i riksdagen, som hade 350 ledamöter, mellan vänsterpartierna och de borgerliga partierna. C H Hermansson efterträddes 1975 som partiledare av Lars Werner. Perioden fram till 1976 kännetecknades från socialdemokratisk sida av en strävan till samförståndslösningar. Ofta träffades överenskommelser över blockgränserna med Folkpartiet och Centerpartiet, de så kallade Hagaöverenskommelserna. Trots att den ekonomiska tillväxten var i avtagande genomfördes en del reformer:

- 21 År 1973 infördes en föräldraförsäkring som gav föräldrarna rätt att med ersättning motsvarande sjukförsäkringen stanna hemma efter barns födelse i sex månader och på samma villkor stanna hemma för vård av sjukt barn ett visst antal dagar. Föräldraförsäkringen har därefter byggts ut i olika etapper.

- 22 År 1974 trädde en tandvårdsreform i kraft, som innebar att folktandvården och de privata tandläkarna inordnades i samma system. Beträffande kostnaderna betalade patienten ungefär hälften
- 23 År 1974 ändrades abortlagstiftningen. Kvinnorna fick rätt att under de första graviditetsveckorna själva avgöra om de ville göra abort eller inte.
- 24 År 1974 infördes nya trygghetslagar. I dessa fanns bland annat regler för uppsägning och turordning (LAS).
- 25 År 1975 sänktes rösträttsåldern till 18 år
- 26 År 1976 fick den som uppnått 60 års ålder rätt att ta ut deltidspension
- 27 År 1978 infördes en femte semestervecka
- 28 År 1976 infördes Medbestämmandelagen som främst avsåg att skydda arbetstagarna mot negativa förändringar som genomfördes på arbetsgivarens initiativ
- 29 År 1979 fick småbarnsföräldrar rätt till sex timmars arbetsdag.

År 1979 beslutade riksdagen, mot Carl XVI Gustafs vilja, att ändra tronföljden så att äldsta barnet till kungen ärvde kronan oavsett kön.

Vid årsskiftet 1973 – 1974 inträffade oljekrisen. Åren innan hade den svenska bytesbalansen visat stora överskott. Detta överskott minskade den direkta effekten av oljekrisen, Men inflationen var hög. Man räknade emellertid med att tiderna skulle bli bättre. För att uppehålla den inhemska efterfrågan och anpassa den progressiva inkomstskatten till inflationen sänktes skatten åren 1974 – 1976. Man beslutade också om stöd till företagens lageruppyggnad.

I samband med Pinochets mycket blodiga militärkupp i Chile 1973 flydde tusentals chilensare till Sverige av politiska skäl. Sverige med Olof Palme i spetsen hade på olika sätt gett stöd till Salvador Allende och folkfronten som kom till makten efter valet i Chile 1970. År 1971 tilldelades Pablo Neruda Nobelpriset i litteratur. Till ambassadör i Chile utsågs efter det Chilenska valet 1970 Harald Edelstam. Han räddade ett stort antal Chilensare undan Pinochets terror. I Sverige fick de Chilenska flyktingarna ett mycket gott mottagande. Pinochet behöll makten ända till 1990. Då några hundratal Chilensare återvände till Chile.

Svensk utrikespolitik under Olof Palmes ledning

Kunskapen om och intresset för internationella frågor ökade under efterkrigstiden i Sverige. Händelser som Ungernkrisen 1956, kriget i Vietnam och rasförtrycket i Sydafrika har engagerat stora grupper av svenskar. Men det var inte enbart humanitär idealism som var styrande för svensk utrikespolitik när Sverige blev mer engagerat i världens problem än tidigare. Sveriges geografiska läge, mellan stormaktsblocken och med två särskilt betydelsefulla områden Nordkalotten och Östersjöutloppen, skulle kunna göra det svårt för Sverige att hålla sig utanför en storkonflikt. För Sverige var det således ett säkerhetspolitiskt intresse att stabiliteten var hög i det internationella systemet.

Den socialdemokratiska utrikespolitikens inriktning anpassad till ett brett folkligt engagemang tog form i 1975 års partiprogram. I detta slogs fast att en majoritet av jordens befolkning led av en orättvis ekonomisk världsordning, inhemskt och utländskt förtryck, av fattigdom och underutveckling. I spetsen för en aktiv svensk utrikespolitik med inriktning på större global jämlikhet och frigörelse från imperialism stod Olof Palme. Han riktade i sin utrikespolitiska verksamhet, i överensstämmelse med partiprogrammet, kritik mot båda supermakterna, Sovjetunionen och USA. Man kan också se det som en kritik av två förhärskande ekonomiska system, kommunismen och kapitalismen. Kommunismen kritiserades bland annat för att den ersatt det gamla privilegiesystemet med ett nytt, där en liten grupp tillskansat sig makten över flertalet.

Kapitalismen kritiserades bland annat för att den ofta gick i förbund med politisk diktatur och förtryck samt för oförmåga att hindra uppkomsten av en omfattande utslagning och arbetslöshet. Båda systemen kritiserades för en ensidig inriktning på att öka produktionen varvid miljö och människors välfärd offrades. Som ett alternativ till de förhärskande systemen såg Olof Palme den demokratiska socialismen – en strävan att organisera samhällsförhållandena under folkflertalets aktiva deltagande. Målet var social och ekonomisk rättvisa, politisk avspänning, militär nedrustning och internationellt samarbete. De två supermakternas militära styrka sågs som ett hot mot hela mänskligheten.

Från högerhåll kunde man inte acceptera denna hållning. Man ville ha en mera ensidig kritik av kommunismen och Sovjetunionen. Bertil Östergren kallade i sin bok *Vem är Olof Palme?* föraktfullt Olof Palmes hållning för ”kålsupardoktrinen”.

År 1980 kan ses som start för en särskilt kylig period av kalla kriget. Genom Reagans seger i presidentvalet i USA hade en militant höger fått makten i USA. I Storbritannien hade Margaret Thatcher blivit premiärminister 1979. Öststatsblocket började knaka i fogarna, men ingen kunde då ana vad som skulle hända de kommande åren. I Gdansk utbröt en strejk bland varvsarbetarna ledd av Lech Walesa. Sovjetunionen invaderade Afghanistan hösten 1979. En våg av revolutioner i tredje världen hade fört ett antal stater i Afrika, Indokina och Centralamerika under kontroll av revolutionära rörelser.

Reaganadministrationen hade uppfattningen att kärnvapenavskräckningen var grundvalen för NATO:s försvarsstrategi i Europa, att kärnvapenfria zoner och frysning av kärnvapennivån underminerade NATO och att nedrustningsförhandlingar bäst sköttes bilateralt. Man ansåg också att USA genom sin överlägsna ekonomi kunde vinna en kapprustning med Sovjetunionen. FN upplevdes av USA som dominerat av stater som i många fall var negativt inställda till USA.

Olof Palme dominerade den svenska utrikespolitiken ända från sitt tillträde som statsminister 1969 fram till sin död. De borgerliga regeringarna med början 1976 fram till 1982 innebar ingen utrikespolitisk kursändring. Mot slutet av 1970-talet engagerade sig Olof Palme allt mer i rustningsproblematiken och Europas säkerhet. Han såg Sverige som ett land som skulle kunna fungera som kontaktskapare mellan öst och väst. Kapprustningen sågs som ett hot i sig, som kanske skapade större spänningar och krigsrisker än de politiska motsättningarna. Gemensam säkerhet – dialog – sågs som ett alternativ till kärnvapenavskräckning. Kärnvapenfrysning helst i FN:s regi sågs som ett sätt att bryta rustningsspiralen. Ett kärnvapenfritt Europa var önskvärt och ett steg på vägen kunde vara kärnvapenfria zoner i Norden. Palme deltog i Brandtkommissionen och var själv ordförande i en 1980 etablerad internationell kommission för nedrustnings- och säkerhetsfrågor – Palmekommissionen. Han blev också medlare i Iran-Irak-konflikten.

Det är ganska tydligt att Sveriges utrikespolitiska strävanden inte stod i samklang med USA:s som dessutom kunde påräkna stöd från konservativa regeringar i bland annat Storbritannien. Den militanta högern i USA hade en negativ inställning till Palme efter hans ställningstagande i Vietnamkriget och till olika befrielseörelser. Men ett hinder för framgång för den svenska utrikespolitiken blev också ubåtsfrågan, som behandlas i ett kommande särskilt avsnitt. Andra stater kunde med fog fråga sig hur Sverige som inte kunde freda sitt eget territorium från kränkningar kunde komma med förslag om hur andra stater i Europa skulle sköta sin säkerhetspolitik.

År 1957 bildades Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEC, senare EG och EU) genom det så kallade Romfördraget. De ursprungliga medlemmarna var Belgien, Frankrike, Holland, Italien Luxemburg och Västtyskland. Under 1960-talet fördes en intensiv debatt om ett eventuellt svenskt medlemskap. En bred politisk majoritet ansåg dock att ett medlemskap inte var förenligt med Sveriges alliansfrihet och säkerhetspolitik på grund av medlemsländernas utvidgade

samarbete på det utrikespolitiska området. 1960 bildades den europeiska frihandelssammanslutningen (EFTA). Medlemmar var då Danmark, Norge, Portugal, Schweiz, Storbritannien, Sverige och Österrike. Finland blev först associerad medlem och fullvärdig medlem 1986. Island blev medlem 1970. Åren 1972 – 1973 lämnade Danmark och Storbritannien EFTA och blev medlemmar i EG. Mellan EG och EFTA träffades ett frihandelsavtal 1973. Ett nytt avtal 1984 innebar att frihandel för industrivaror var genomförd. Frihandelsavtalet som tecknades 1973 kritiserades från industrihåll liksom från höger och folkpartihåll. I kritiken deltog Fria moderata studentförbundet (FMS). Carl Bildt skrev boken *Sverige - Landet som steg ut i kylan*. Under 1980-talet utvidgades EG ytterligare, Grekland blev medlem 1981, Portugal och Spanien 1986 och Österrike 1990.

Löntagarfonderna

Med solidarisk lönepolitik avses i vid mening lika lön för lika arbete och det som uppfattas som rättvisa lönerelationer mellan olika grupper. Under 1950-, 1960-, och 1970-talet ingicks i regel avtal på central nivå mellan huvudorganisationerna på arbetsmarknaden. Från LO:s sida bedrev man då vad man kallade en solidarisk lönepolitik. Detta innebar att arbetare i mycket lönsamma företag höll tillbaka sina lönekrav och att man krävde särskilda påslag för grupper som ansågs eftersatta. Den solidariska lönepolitiken medförde en allmän löneutjämning, men hade också andra effekter. De mindre lönsamma företagen blev ännu mindre lönsamma och kunde tvingas lägga ned sin verksamhet och de mycket lönsamma företagen gjorde större vinster än vad de skulle ha gjort utan den solidariska lönepolitiken. Den solidariska lönepolitiken medförde en strukturomvandling som stöddes av en aktiv arbetsmarknadspolitik. Arbetskraft flyttade från lågproduktiv verksamhet till högproduktiv.

Vid LO-kongressen 1971 bifölls en motion från Metallindustriarbetarförbundet om en utredning angående kollektiv kapitalbildning. Som skäl till utredningen angavs effekterna av den solidariska lönepolitiken. Den ”övervinst”, som uppstod i de högproduktiva företagen ansåg man från Metallindustriarbetarförbundets sida borde i någon form komma löntagarna till del. Till att leda utredningen av frågan utsågs Rudolf Meidner. Ett första förslag var färdigt i augusti 1975. Tanken i förslaget var att en viss del av vinsten i berörda företag skulle omvandlas till nyemissioner av aktier som skulle förvaltas av löntagarfonder, i vilkas styrelser löntagarna skulle ha majoritet. På sikt skulle detta öka löntagarnas makt på kapitalägarnas bekostnad.

Vid LO:s kongress sommaren 1976 antogs Meidners förslag. Att förslaget var så långtgående kom sannolikt som en överraskning för socialdemokraterna. Fondfrågan blev en politisk stridsfråga under resten av 1970-talet och fram till dess de borgerliga partierna tog makten i början av 1990-talet.

Valrörelsen 1976 och borgerlig regering

Inför valet 1976 talade folkpartiet, där Per Ahlmark efterträtt Gunnar Helén som partiledare 1975, om ”sociala reformer utan socialism”. Från Moderata samlingspartiet och Centerpartiet utsattes LO:s förslag till löntagarfonder för hård kritik. Torbjörn Fälldin talade i sammanhanget om öststatskommunism. I slutet av valrörelsen satsade Centerpartiet stort på kärnkraftsfrågan. År 1976 stod Sveriges sjätte kärnkraftsaggregat, Barsebäck 2, färdigt. Torbjörn Fälldin preciserade i valrörelsen sin syn på kärnkraften. Han motsatte sig att Barsebäck 2 skulle laddas och uttalade att ingen statsrådspost var honom så åtråvärd att han var beredd att dagtinga med sin övertygelse.

Till valet 1976 hade beslut fattats om att riksdagen skulle ha 349 ledamöter så att inget jämviktsläge kunde uppstå. I valet 1976 fick moderaterna 55 mandat, Centerpartiet 86, Folkpartiet 39 socialdemokraterna 152 och Vänsterpartiet kommunisterna 17. Det blev en borgerlig

trepartiregering med Fälldin som statsminister som tog över efter socialdemokraterna.

Efter valet dagtingade Fälldin med sin övertygelse och de tre borgerliga partierna tillät att Barsebäck 2 fick laddas. Den fortsatta utbyggnaden av kärnkraft skulle göras beroende av om man kunde klara upparbetning och förvaring av det radioaktiva avfallet. En särskild lag, Villkorslagen, skulle ange under vilka förhållanden detta kunde vara uppfyllt.

År 1977 påträffades hos BT-Kemi i Teckomatorp i Skåne ett stort antal tunnor med gift nedgrävda. Detta är den hittills största miljöskandalen i Sverige. Saneringsarbete har därefter pågått i mer än 30 år och har ändå inte slutförts. BT Kemis moderbolag försattes i konkurs och undgick på så sätt ansvaret för miljöförstörelsen.

Villkorslagen tillämpades första gången 1978 när Vattenfallsverket inlämnade laddningsansökningar för Forsmark 1 och Ringhals 3. Vattenfallsverket ansåg att man genom nedsänkning i urberget av stålkapslar med kärnavfallet inglasat skulle kunna få en säker slutförvaring. Centerpartiet sa först nej till laddning. Inom regeringen åstadkom man ett slags kompromiss som uppfattades som ett villkorat ja till laddning och som ytterligare en eftergift från Centerpartiets sida. Olof Palme talade i sammanhanget om "Ett ja kamouflerat till ett nej": För Fälldin blev situationen till slut ohållbar och han avgick 18 oktober 1978. Fälldin efterträddes som statsminister av Ola Ullsten, som ledare för en folkpartiregering. Ullsten hade efterträtt Per Ahlmark som partiledare 1978.

De borgerliga regeringarna förde inte samma strama ekonomiska politik som den tidigare. Den internationella konjunkturen vände uppåt 1976. Men Sverige drabbades av en kostnadskris. Företagens vinster hade varit höga och löneökningarna stora. Oljekrisen hade drivit upp inflationen. Detta hade medfört att de svenska företagens konkurrenskraft försämrats. Våren 1977 skrevs värdet på kronan ned, mervärdeskatten höjdes och den så kallade osthyvelsprincipen började tillämpas på statliga myndigheter. Principen innebar att anslagen minskades med två procent per år utan att regeringen preciserade var minskningar skulle göras. Hösten 1977 genomfördes en ny devalvering och arbetsgivaravgifterna sänktes men problemen fortsatte. Arbetslösheten ökade och vissa branscher hamnade i kris. Enorma belopp satsades på att rädda textil-, varvs- och stålindustrin. Bytesbalansunderskott uppstod och ökade efterhand liksom budgetunderskottet och Sverige tvingades ta upp lån utomlands för att täcka underskotten.

Den 27 mars 1979 laddades Forsmark 1 och Ringhals 3. Dagen efter inträffade kärnkraftsolyckan i Harrisburg. Detta förändrade i ett slag förutsättningarna för den svenska kärnkraftspolitiken. Den 4 april 1979 meddelade socialdemokraterna att de avsåg föreslå en folkomröstning om kärnkraftens framtid och att beslut om nya kärnkraftverk och om laddning skulle skjutas upp i avvaktan på folkomröstningen. Folkpartiregeringen hade så sent som den 3 april avvisat tanken på folkomröstning, men tvingades dagen därpå att biträda tanken. Detta innebar att kärnkraften avfördes från debatterna inför valet 1979.

År 1979 greps spionen Stig Bergling. Han hade 1969 anställts vid säkerhetspolisen. Han var reservofficer vid kustartilleriet och hade under en period varit utlånad till Försvarsstaben. Han hade tydligen liksom tidigare storspioner tillhört den skara man kunde hysa särskilt stort förtroende för. Bergling dömdes till livstids fängelse för grovt spioneri.

Vid valet 1979 gick Moderata Samlingspartiet kraftigt framåt och fick 73 mandat. Centerpartiet förlorade 22 mandat och folkpartiet ett. Både Socialdemokraterna och Vänsterpartiet kommunisterna gick framåt. Ställningen i den nya riksdagen blev 175 – 174 i borgerlig favör. Det blev på nytt Fälldin som fick bilda en trepartiregering.

I mars 1980 genomfördes folkomröstning om kärnkraften. Linje 1, som stöddes av moderaterna och innebar att befintliga och projekterade kärnkraftverk skulle tas i bruk och användas under sin livstid, fick stöd av 18,9 procent av de röstande. Linje 2 stöddes av

socialdemokraterna och folkpartiet och ville liksom linje 1 fullfölja kärnkraftsprogrammet, men underströk tydligare än linje 1 kravet på avveckling. Linje 2 fick 39,1 procent. Linje 3 stöddes av Centerpartiet, Vänsterpartiet kommunisterna och Kristen demokratisk samling, som bildats redan 1964, men aldrig varit i närheten av att komma in i riksdagen. Linjens företrädare ansåg att inga ytterligare kärnkraftsreaktorer skulle tas i bruk och att de befintliga skulle stängas inom 10 år. Linje 3 fick 38,7 procent av rösterna. Riksdagen beslutade i juni 1980 att Sverige skulle ha 12 kärnkraftsreaktorer och att dessa skulle vara avvecklade år 2010.

År 1980 utbröt den största arbetskonflikten i modern tid. I slutet av april gick 12 000 offentliganställda ut i strejk och 12 000 lockoutades. Under sex månader hade SAF och LO fört förhandlingar utan resultat. SAF intog en synnerligen hård attityd som kan ha ingått i näringslivets offensiv mot välfärdsstat och fackföreningar. I början av maj lockoutades 750 000 LO-medlemmar och 100 000 gick ut i punktstrejker.

Underskotten i statens finanser var stora och den borgerliga regeringen framlade en sparplan som bland annat innehöll lägre bidrag till kommuner och landsting. Regeringen ville också genomföra en som man påstod tillväxtfrämjande skattereform, som skulle innebära stora sänkningar av marginalsatserna vilket särskilt skulle gynna de högre inkomstagarna. Regeringspartierna kunde dock inte enas om hur ekonomin skulle saneras. Centerpartiet och Folkpartiet gjorde i stället upp med socialdemokraterna om en mindre utmanande skattereform. Moderaterna lämnade i detta läge regeringen. Utöver skattereformen genomfördes bland annat en tioprocentig devalvering. Vidare infördes två karensdagar i sjukförsäkringen.

År 1981 avgick Gösta Boman som partiledare för moderaterna och ersattes av Ulf Adelsohn.

Hösten 1981 gick den sovjetiska u-båten U 137 på grund i Karlskrona skärgård. Den här incidenten var inledningen till vad som kallas ubåtsfrågan.

Ett nytt politiskt parti, Miljöpartiet

Miljöpartiet bildades 1981 i protest mot hur de fem riksdagspartierna hanterat kärnkraftfrågan. Partiet hade sin grund i en miljöinriktad grupp inom Folkpartiet med den tidigare folkpartistiske riksdagsmannen Per Gahrton som frontfigur. Han gav 1980 ut boken *Det behövs ett framtidsparti* och ungefär samtidigt bildades en aktionsgrupp för ett framtids- och miljöparti. Redan tidigare hade det funnits lokala partier med en grön profil. Partiet betraktade sig när det bildades som blocklöst.

Valrörelsen 1982 och ny socialdemokratisk regering

1 oktober 1982, innan den socialdemokratiska regeringen hunnit tillträda, startade den så kallade Hårsfjärdenincidenten – en mycket uppmärksammad jakt på undervattensfarkoster kring marinens basområde i Stockholms södra skärgård. Efter incidenten tillsattes en parlamentarisk ubåtskommission. Ubåtsfrågan behandlas i ett särskilt avsnitt.

Under tiden i opposition hade socialdemokraterna och LO i en gemensam arbetsgrupp utrett frågan om löntagarfonder vidare och i januari 1981 framlades ett, i förhållande till det ursprungliga förslaget, mycket modifierat förslag. De riktade nyemissionerna hade tagits bort och i stället föreslog man att fonderna skulle köpa aktier på marknaden. Den del av det ursprungliga förslaget som utsatts för mest kritik var därmed borta. Detta var dock inte tillräckligt för Svenska arbetsgivarföreningen (SAF). Våren 1981 redovisade SAF sin ståndpunkt i två skrifter *Löntagarfonder förvärrar krisen* och *Löntagarfonder skadar Sverige*. Redan ett år före valet 1982 befann sig således SAF i konfrontation med socialdemokraterna.

Hösten 1981 fattade både socialdemokraternas och LO:s kongresser beslut att driva löntagarfondsfrågan vidare. Från SAF:s sida drog man i gång kampanjer mot löntagarfonderna på

bred front. Den socialdemokratiska småföretagaren och medlemmen i SAF Hans Haste deltog i en av konferenserna avsedd för företagsledare. Företagsledarna skulle tydligen förmedla budskapen från konferensen vidare till sina anställda. Enligt Hastes minnesanteckningar förekom uttalanden vid konferensen med innebörden att fondfrågan var de borgerliga partiernas enda chans att stanna kvar vid makten. På konferensen rekommenderades deltagarna att rita om de diabilder som delades ut så att bilderna såg hemmagjorda ut. Företagsledningens insatser på hemmaplan skulle således se egenhändiga och spontana ut. Ian Wachtmeister skulle ha sagt att ”den här tysta majoriteten som vi skall övertyga med vår kampanj är ju i praktiken analfabeter. Har ni därför inte några tarvliga argument som kan användas mot dem?” Kampanjledaren hade då svarat: ”Jo vi har en bank för sådant material och ni är välkomna att sända era uppslag dit.” SAF och andra näringslivsorganisationer måste ha lagt ned enorma resurser på sina kampanjer med utomhusreklam, annonser i tidningar, konferenser och broschyrer. Man värvade också ett antal så kallade kändisar att delta på olika sätt. Bland dessa fanns bland annat Stikkan Andersson, Lasse Berghagen, Ingmar Johansson, Birgit Nilsson, Lill-Babs och Bosse Parnevik

Kommittén Rösta Borgerligt hade bildats 1973 på initiativ av Fria moderata studentförbundet (FMS). Inför valet 1982 satsade kommittén stort på annonskampanjer enligt vilka Sverige höll på att omvandlas till en öststatsliknande socialiststat. Den 5 september anordnades en folkfest mot fonderna med kända artister på Gröna Lund av en organisation som kallade sig Folket mot löntagarfonder. Alla kampanjer finansierades från näringslivshåll, men maskerades för att se ut som spontana yttringar.

Trots de enorma resurser som satsades från näringslivshåll kom valrörelsen 1982 i stor utsträckning att handla om de sociala trygghetssystemen och inte minst karensdagarna. Valet blev en framgång för Socialdemokraterna och Olof Palme återkom som statsminister. Moderaterna vann 13 mandat, Centerpartiet förlorade 12 och Folkpartiet 17. Socialdemokraterna vann 12 och Vänsterpartiet var oförändrat. Miljöpartiet fick 1, 7 procent av rösterna och lyckades inte komma in i riksdagen.

I sin regeringsförklaring aviserade socialdemokraterna finansiell åtstramning men med social profil. Samtidigt genomfördes en kraftig devalvering. Den ekonomiska situationen förbättrades. Budgetunderskottet sjönk och bytesbalansen förbättrades. Företagsvinsterna ökade och aktiekurserna steg.

Efter valet 1982 inbjöd socialdemokraterna, i enlighet med vad som utlovats under valkampanjen, näringslivet att delta i det fortsatta utredningsarbetet om löntagarfonderna som skulle ledas av P-O Edin. Till detta valde näringslivets organisationer att tacka nej. I slutet av april införde SAF en annons i dagspressen där det stod: ”svenskt näringsliv kommer att bekämpa löntagarfonder, till dess de slutgiltigt är avförda från debatten.” I maj kom en serie annonser där man anspelade på Georg Orwells roman 1984 och framhöll att det var risk för att löntagarfonderna skulle vara genomförda redan 1984. I juni 1983 införde SAF och Industriförbundet helsidesannonser i dagspressen i form av ett brev till regeringen, som uppmanades att avstå från löntagarfonderna. Brevet var undertecknat av 150 ordföranden och verkställande direktörer i börsnoterade företag.

Den 30 juni 1983 presenterades P-O Edins förslag till löntagarfonder. Fem fonder skulle införas 1984. De skulle finansieras genom dels en vinstdelningsskatt på större vinster och dels en avgift baserad på lönesumman. Fonderna skulle köpa aktier på marknaden och avkastningen skulle gå till AP-fonderna för att stärka ATP-pensionerna. Under sju år skulle fonderna tillföras två miljarder per år. SAF-chefen beskrev förslaget som ”en krigsförklaring mot svenskt näringsliv”.

I slutet av juli påbörjade näringslivet en ny kampanj mot löntagarfonderna. Den anordnades av Näringsliv i samverkan. Ett organ som hade tillkommit för samverkan mellan centrala

näringslivsorganisationer bland annat SAF och Industriförbundet. Det nya organet startade en namninsamling och i december överlämnades 550 000 namnunderskrifter till riksdagens finansutskott. SAF bidrog med annonskampanjer där budskapet var ”Rädda jobben – stoppa fonderna”. I juli föreslog fem småländska företagare med Gunnar Randholm i spetsen att man skulle genomföra en manifestation där landets företagare gavs möjlighet att demonstrera sitt massiva och definitiva motstånd mot löntagarfonderna. Vid ett sammanträde med de centrala näringslivsorganisationerna bestämdes att en manifestation skulle genomföras den 4 oktober 1983 i samband med att riksdagen öppnades. En särskild 4-oktoberkommitté bildades med kansli i SAF:s lokaler och med Gunnar Randholm som chef. Kansliets främsta uppgift var att värva demonstranter och ordna transporter samt göra demonstrationen känd genom annonser, reklamtavlor och kontakter med journalister. I demonstrationen deltog enligt uppgifter från polisen 75 000 personer. Någon påverkan på det kommande beslutet om löntagarfonder hade inte manifestationen. I början av hösten hade regeringen inbjudit riksdagspartierna och en lång rad organisationer till samtal om bland annat löntagarfonderna. Från näringslivshåll hade man tackat nej till att delta. När Olof Palme kommenterade demonstrationen berörde han detta: ”Det är precis de som organiserar det här som jag inbjöd till samtal om bland annat löntagarfonder här i kanslihuset bara för en månad sedan. De tackade nej och det förtar ju mycket av kraften i demonstrationen.” Från näringslivshåll betraktade man demonstrationen som en stor framgång och beslutade sig för att fortsätta kommande år. Enligt Sven Ove Hanson och Anna-Lena Lodenius i boken *Operation högervridning* tillhörde Gunnar Randholm de personer som skänkte pengar till Alf Enerströms hatkampanjer mot Olof Palme. Det kan också nämnas att han deltog i de så kallade Ramadakonferenserna i Huskvarna tillsammans med bland annat advokaten Lennart Hane och Christopher Jolin kända för sin högerextremism.

Riksdagen beslutade hösten 1983 att införa löntagarfonder. I samband med riksdagsdebatten fotograferades från riksdagsläktaren finansminister Kjell-Olof Feldts noteringar bland annat: ”Löntagarfonder är ett jävla skit men nu har vi baxat dom ända hit.”

1984 utkom på förlaget Timbro Bertil Östergrens bok *Vem är Olof Palme?* Syftet med boken var uppenbarligen att på olika sätt misstänkliggöra Olof Palme. I boken finns ett stort antal citat av Olof Palme. Citaten säger en del om vad man från näringslivs- och högerhåll upplevde som hot. Men de säger också en hel del om Olof Palmes egen inställning till de så kallade marknadskrafterna:

Kapitalism och fria marknadskrafter är ingen lösning på våra ekonomiska problem. I stället måste de lösas genom en vidgad planmässighet och ett ökat samhälls- och löntagarinflytande. (Intervju i LO-tidningen 1976)

Jag är optimist när det gäller socialismens framtid, därför att den kommer att visa sig nödvändig. Risken är att en kapitalism på reträtt blir hård brutal och repressiv. Då kan det bli farligt. (Ur en intervjubok av Nordal Åkerman 1977)

Det är från dessa makternas och privilegiernas kretsar som den sociala tryggheten, den ekonomiska demokratin och den sociala rättfärdigheten angrips. Nu liksom alltid sker det med skrämselfpropaganda. Det förekommer en närmast asocial kampanj från tongivande arbetsgivarhåll, en hetskampanj mot all samhällsekonomisk besinning. (Malmö 1979)

Mot deras kalla marknadsekonomi ställer vi våra varma hjärtan. (Portugal 1983)

Från flera rika länders sida har man i stället återupptagit teorin om marknadskrafternas magik. Det är en vacker teori, för dem som tror på den. Men den löser inte de grundläggande problemen. Marknadskrafterna tenderar alltid att gynna de starkaste, de privilegierade och de rika. Det är ett välkänt faktum, och det gäller både inom länder och mellan olika länder. (TCO – kongressen 1983)

På förslag av Ingvar Carlsson som var vice statsminister tillsatte socialdemokraterna 1983 en arbetsgrupp som under hans ledning skulle arbeta fram förslag som skulle förnya den socialdemokratiska politiken. I gruppen ingick bland annat Margot Wallström. Vid den här tiden hade de nyliberala strömningarna blivit starka. Det är emellertid uppenbart att arbetsgruppen inte tog upp striden med dessa strömningar. Några framtida visioner skapades inte. I stället blev tillsättandet av den här arbetsgruppen starten för en högervridning av den socialdemokratiska politiken. År 1985 avreglerades kreditmarknaden. Kreditpolitiken syftade till att genom reglering styra tillgången på och priset på krediter. Avregleringen presenterades som en modernisering av den ekonomiska politiken. Den innebar emellertid att staten avhände sig ett instrument för att styra ekonomin till marknadskrafterna. Under de kommande åren skulle bankernas utlåning öka dramatiskt. Inför valet 1985 hade emellertid den ekonomiska situationen förbättrats i förhållande till 1982.

Villkorlagen ersattes 1984 av Kärntekniklagen. Enligt denna lag skulle ”kärnteknisk verksamhet bedrivs på ett sådant sätt att kraven på säkerhet tillgodosågs och de förpliktelser uppfylldes som följer av Sveriges överenskommelser i syfte att förhindra spridning av kärnvapen och obehörig befattning med kärnämne och sådant kärnavfall som utgörs av använt kärnbränsle.” Beträffande säkerheten angavs att verksamheten enligt lagen skulle upprätthållas genom att de åtgärder vidtogs som krävdes för att ”förebygga fel i eller felaktig funktion hos utrustning, felaktigt handlande eller annat som kan leda till en radiologisk olycka” och för att ”förhindra olovlig befattning med kärnämne eller kärnavfall.”

Valrörelsen 1985 handlade i stor utsträckning om löntagarfonder, skatter och sociala bidrag. Moderaterna gick ut med långtgående förslag om marginalskautesänkningar och nedskärningar inom den offentliga sektorn. 1970 när enkammarriksdagen genomfördes infördes en gräns för småpartier på fyra procent. KDS hade alltsedan 1964, då partiet bildades, fått mellan 1,4 och 2,4 procent av rösterna. Rösterna betraktades av många som bortkastade och ett hinder för en borgerlig regering. Centerpartiet med Fälldin i spetsen, som sedan valet 1976 gått tillbaka etablerade samarbete med KDS för att kunna tillgodogöra sig de ”bortkastade rösterna” och sätta grundlagens fyraprocentsspärr ur spel. Centerpartiet gick emellertid åter tillbaka, men Alf Svensson kom in i riksdagen. Fälldin utsattes för kritik och avgick på eget initiativ 1986 när det stod klart att valberedningen inte skulle föreslå omval. Fälldin efterträddes av Karin Söder.

Valets stora segrare blev Folkpartiet. Man talade i det sammanhanget om Westerbergeffekten. Bengt Westerberg hade 1983 efterträtt Ola Ullsten som partiledare. Socialdemokraterna förlorade sju mandat och Vänsterpartiet kommunisterna ett, men vänsterblocket hade fortfarande majoritet och regeringen kunde sitta kvar. Moderaterna förlorade 10 mandat och besvikelsen inom partiet var stor. Ulf Adelsohn avgick 1986 som partiledare och ersattes av Carl Bildt. Hans politiska karriär baserades i hög grad på ubåtsfrågan som startade med incidenten i Gåsefjärden i den blekingska skärgården

U-BÅTSFRÅGAN

Ubåtsfrågan har varit föremål för utredning av två kommissioner. Den första kommissionen, vilken leddes av före detta utrikesministern Sven Andersson och i vilken bland annat Carl Bildt ingick, hade till uppgift att främst utreda Hårsfjärdenincidenten. Resultatet redovisades för regeringen 26 april 1983. Kommissionen konstaterade i sin rapport SOU 1983:13 att kränkning av svenskt vatten skett och pekade ut Sovjetunionen som den nation som låg bakom kränkningen.

Ingvar Carlsson nämner i sin bok *Ur skuggan av Olof Palme* att Sven Andersson för Sverker Åström redovisade att han var tveksam till om bevisningen när Sovjetunionen utpekades var juridiskt bindande, men problemet var att om man skulle fria Sovjetunionen så skulle kommissionen splittras och åtminstone Carl Bildt reservera sig. Olof Palme informerades om kommissionens ställningstagande så sent att han inte hade några möjligheter att påverka kommissionen. Inom regeringen var bland annat utrikesminister Lennart Bodström och justitieminister Ove Rainer tveksamma till marinens så kallade bevis. Men i det läge som uppstått fanns inte mycket annat för regeringen att göra än att peka ut Sovjetunionen som kränkande.

Genast när kommissionens rapport var klar begav sig Carl Bildt till Washington och redogjorde i försvarshögkvarteret Pentagon för kommissionens rapport. Senare framkom att Bildt också haft kontakt med den militära grenen av CIA. Detta ledde till att regeringen vid ett sammanträde i maj 1983 fördömde Carl Bildts resa och aktiviteter i USA. I december var det dags för en ny batalj. I *Svenska Dagbladet* påstods den 5 december i en nyhetsartikel att Olof Palme vid sidan om den officiella protesten till Sovjetunionen skickat ett hemligt budskap via Anders Ferm till Georgij Arbatov som ingick i Palmekommissionen. Enligt detta budskap skulle regeringen inte ha kunnat påverka kommissionens rapport och inte heller nationalitetsbestämningen. Om kränkningarna upphörde var Sverige berett att glömma vad som förevarit. Artikelns skribent var Lars Christiansson, tidigare medarbetare till Gösta Boman och nära allierad med Carl Bildt. Ferm hade varit på en mottagning hos den sovjetiska FN-delegationen i New York och då tagit upp ubåtsfrågan. Han rapporterade till Olof Palme per telefon och brev. Den 9 december 1983 läste Olof Palme i TV2-programmet *Magasinet* upp den del av brevet som handlade om samtalet med Arbatov. Den 16 december redovisade Palme innehållet i brevet för Utrikesnämnden. Ulf Adelsohn påstod efteråt att Palme inte redovisat hela innehållet i brevet. Protokollet visade emellertid att det hade han gjort.

Ubåtsfrågan medförde strid mellan socialdemokrater och moderater. Bildtaffären och Fermaffären följdes av Bodströmaffären. I januari 1985 hade utrikesminister Lennart Bodström träffat en mindre grupp journalister. Enligt fyra av de sex närvarande hade Bodström uttryckt tveksamhet inför ubåtskommissionens rapport. Enligt vad Björn Elmbrandt uppger i sin bok om Olof Palme hade de fyra journalisterna arrangerat en kartell för att komma överens om vad Bodström sagt. Moderaterna, folkpartiet och centern valde att "tro" de fyra journalisterna och yrkade misstroendeförklaring mot Bodström. I debatten beskyllde Adelsohn på nytt regeringen för dubbla budskap i ubåtsfrågan. Olof Palme konstaterade att alla broar rivits på säkerhetspolitikens område. Yrkandet om misstroendeförklaring avvisades. Men Olof Palme fick under hela sin återstående tid som statsminister leva med ständiga rapporter om ubåtskränkningar.

År 1985 utkom på förlaget Timbro boken *Vem värnar Sverige?* Författare var Fredrik Braconier och Lars Christiansson. Deras budskap var att Olof Palme och socialdemokraterna var flata gentemot Sovjetunionen.

Ubåtsfrågan ledde fram till det som har kallats officersrevolten. Revolten inleddes med en artikel av Hans von Hofsten i *Svenska Dagbladet* den 3 november 1985: Han skrev då bland annat:

Omfattningen, intensiteten och allvaret i den främmande undervattensverksamheten i våra vatten förtigs, förringas eller t o m förlöjligas av statsministern och utrikesministern, på ett sätt som helt enkelt inte kan tolkas på annat sätt än att de egentligen inte tror eller, kanske snarare, inte vill tro på rapporterna från ÖB. [- - -]. Om nu försvarets personal måste vara lojal mot regeringen och dess politik så måste lojaliteten också vara dubbelriktad.

Den 10 november 1985 uttalade sig 12 marinofficerare i *Svenska Dagbladet*. Intervjuare var Lars Christiansson. Flera ansåg att regeringen tonade ned kränkningarna och undertryckte informationen. Örlogskapten Leif Nylander ansåg att regeringen prioriterade normalisering med Sovjetunionen och uttalade: "Jag litar inte på Olof Palme och regeringen i denna fråga." Litade på Olof Palme gjorde inte heller kapten Peter Nyrén. *Svenska Dagbladet* uppgav att flera av de tillfrågade marinofficerarna inte ville svara på frågan om de litade på Olof Palme.

I TV-programmet *Dokument inifrån* den 31 mars 1999, som handlade om mordet på Olof Palme, uttalade sig kommandör Cay Holmberg. Enligt Holmberg ansåg von Hofsten att Olof Palme var en förrädare. Holmberg berättade också att von Hofsten för honom uppgett att han deltagit i ett möte i en lokal i Gamla stan i Stockholm. Vid mötet diskuterades om det gick att lita på Olof Palme. I mötet deltog ett antal polisbefäl. Tydligt var det fråga om ett möte som arrangerades av högerextrema poliser från Norrmalms polisdistrikt. Dessa möten omnämns i det betänkande som lämnades av Granskningskommissionen i anledning av Brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme (SOU 1999:88). I dessa möten deltog utöver ett antal poliser föredragshållare av olika slag bland annat en advokat, en kammaråklagare och en tingsrättsdomare.

I december 1990 talade Bildt inför Kungliga Militärvetenskapsakademien. Inför denna församling målade Bildt upp en bild där Sverige under 1980-talet varje år tre gånger varit utsatt för omfattande sovjetiska ubåtsoperationer med upp till 22 ubåtar inblandade. Sovjetunionen organiserade enligt Bildt ett antal diversionsförband av vilka ett var avsett att användas mot Sverige. Ett förband kunde bestå av åtta miniubåtar med en längd av ca 30 meter, 14 ännu mindre ubåtar med en längd av ca 10 meter av vilka en del var utrustade med larvband och attackdykare utrustade med hjälpmedel för att kunna förflytta sig snabbt.

År 1994 hade det blivit klart att det så kallade kavitationsljudet, som ansågs vara en indikation på ubåtar kunde ha åstadkommit av minskar. Redan medan socialdemokraterna befann sig i opposition hävdade de bland annat genom Thage G. Peterson att en ny ubåtskommission borde tillsättas. Förslaget avvisades dock av dåvarande statsministern Carl Bildt. Försvarsmakten redovisade i januari 1995 resultatet av en särskild granskning av det så kallade kavitationsljudet och efter denna rapport var en ny ubåtskommission oundviklig och i februari tillkallades en ny kommission. Kommissionen redovisade sitt arbete i SOU 1995:135 och riktade stark kritik mot marinen och antalet säkra kränkningar reducerades till ett fåtal. Kommissionen ansåg inte att det, bortsett från U 137, gick att fastställa vilken nation som låg bakom kränkningarna. Kommissionen fann att U 137:s inträngande i Gåsefjärden varit avsiktlig och att ubåten varit kärnvapenbestyckad. Till betänkandet fogade professor Anna Christensen en reservation. Hon ansåg bland annat att den stora mängden observationer av miniubåtar och andra undervattensfarkoster inte kunde läggas till grund för bedömningen att det verkligen förekommit verksamhet av detta slag i den svenska skärgården.

Den 21 april 1999 presenterade Medborgargruppen i ubåtsfrågan det arbete som gruppen utfört sedan 1994 i en skrift: *Ubåtsfrågan: En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma*. Skriften är redigerad av professorn i filosofi Lars Bergström och professorn i historia Klas Åmark. Ordförande i gruppen var hovrättsrådet Ingemar Rexed och i gruppen ingick utöver Bergström och Åmark bland annat före detta utrikesminister Lennart

Bodström, kommandör Karl Andersson och redaktör Gunnar Fredriksson. Gruppen hade således vetenskaplig, juridisk, militär och politisk kompetens. När det gäller bevisvärdering måste gruppen anses ha hög kompetens såväl vetenskapligt som juridiskt. Gruppen konstaterade bland annat.

1. Att det ej är styrkt att U 137-incidenten utgjorde en avsiktlig kränkning av svenskt vatten. Från militärt och regeringshåll slogs tidigt fast att intrånget skett avsiktligt. Det fanns emellertid omständigheter som tyder på att man från sovjetisk sida inledningsvis trodde att u-båten befann sig i ett helt annat område. Anmärkningsvärt i sammanhanget är att u-båten gick på grund med bullrande dieselmotorer i övervattensläge med föreskrivna skeppsljus tända. Det var inte militären eller kustbevakningen som upptäckte u-båten. En fiskare upptäckte u-båten 27 oktober klockan 2200, men det var en annan fiskare som 28 oktober klockan 0954 rapporterade att en u-båt stod på grund.)
2. Att inga av marinen och ÖB i övrigt rapporterade kränkningar är styrkta med bevis
3. Att inga bevis föreligger för att vare sig öst eller väst skulle ha motiv för att kränka svenska vatten

Gruppen gjorde flera avslöjanden. Kommandör Karl Andersson var den som talade med besättningen på U 137. När han lämnade ubåten vid sitt sista besök var han mycket tveksam till att kränkningen skett avsiktligt. Men beslut om att kränkningen var avsiktlig var då redan fattat högre upp i hierarkin.

Miniubåtarna uppfanns när det visade sig att whiskeyubåtar, som man trodde sig ha jagat i Hårsfjärden, inte kunde ha tagit sig fram utan att märkas i de grunda vatten man bombade. Marinen har också åberopat bevis som inte funnits. Det har också påståtts att kommandör Emil Svensson, som var Bildts specielle rådgivare i ubåtsfrågan, försökt få vittnen att ändra sina uppgifter.

I början av år 2000 offentliggjordes dokument som visade att en annan indikation på ubåtar det så kallade typljudet kunde åstadkommas av sillstim. Den 5 oktober 2000 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredare för att analysera det politiska och militära agerandet i ubåtsfrågan från 1980 fram till 2001. Till utredare utsågs ambassadören Rolf Ekéus. Han framlade sitt betänkande *Perspektiv på ubåtsfrågan* (SOU 2001:85) den 15 november 2001. Ekéus gör bedömningen att under perioden 1980 – 1992 är antalet helt säkra kränkningar färre än 10. Därutöver kan ett trettiotal incidenter ha sådan substans att möjligheten av kränkning i dessa fall bör tas på allvar. Med undantag för den uppenbara Gåsefjärdenincidenten har det inte varit möjligt att göra någon nationalitetsbestämning. När det gäller frågan om U 137 trängde in på svenskt vatten avsiktligt eller inte tar Ekéus inte ställning. Ekéus tar i sin rapport upp det brev som dåvarande statsminister Carl Bildt den 25 maj 1994 sände till president Boris Jeltsin. Detta brev innehöll enligt Ekéus:

1. Ett sakligt icke underbyggt påstående om ryskt ansvar för svagt grundade farhågor om undervattenskränkningar.
2. En genomskinlig insinuation om att Rysslands president och den politiska ledningen tappat kontrollen över den egna försvarsmakten.
3. En varning till Ryssland om vittgående konsekvenser om kränkningarna fortsatte.

4. En uppmaning till Rysslands statsöverhuvud att utnyttja alla sina befogenheter.

Brevet kunde enligt Ekéus inte betecknas som ett diplomatiskt mästerstycke. Carl Bildt, som vägrat att ställa upp för samtal med utredningen, underkände Ekéus rapport och vägrade att diskutera utredningens slutsatser.

I maj 2008 redovisade Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) resultatet av analyser av om de ljud som inspelades av marinen i Hårsfjärden 12 oktober 1982 kom från en ubåt eller ett ytfartyg. Inspelningen har utgjort marinens tyngsta bevis för att en ubåtskränkning ägde rum. FOI:s analys visar att inspelningen med mycket stor sannolikhet åstadkoms av taxibåten Amalia, som befann sig i området samma dag. Carl Bildt föreföll inte låta sig påverkas av FOI:s rapport. Trots att Sovjetunionen upplöstes 1991 har ännu ingen från östsidan trätt fram och berättat om eventuella ubåtskränkningar.

Den erfarna diplomaten Mathias Mossberg, som var sekreterare i Ekéus utredning *Perspektiv på ubåtsfrågan* (SOU 2001:5) utkom 2009 med boken *I mörka vatten*. Mossberg visar hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan. Mossberg anser att det var ubåtsfrågan som höll hotet från öst vid liv och att Sverige borde dra lärdom av detta. Enskilda personer borde inte som under ubåtsåren tillåtas få så stort utrymme.

Rolf Ekéus rapport, Mossbergs bok och Medborgargruppen i ubåtsfrågans skrift ger anledning till att ställa en rad frågor. Var marinen inkompetent? Rapporterade marinen avsiktligt om ubåtskränkningar för att få högre anslag? Var rapporteringen av kränkningar ett sätt att försämra Sveriges förhållande till Sovjetunionen? Ingick rapporteringarna i en strategi för att misstänkliggöra Olof Palme och hans ansträngningar att åstadkomma internationell avspänning mellan stormaktsblocken? Vilka intressen styrde Carl Bildts agerande under de år ubåtsfrågan var aktuell? Gick Carl Bildt, som hade kontakt med USA:s hökar, USA:s ärenden för att försämra Sveriges förhållande till Sovjetunionen och för att driva in Sverige i NATO och EG. Varför har aldrig Carl Bildt avkrävts besked om vad han hade för underlag för sitt föredrag inför Krigsvetenskapsakademin 1990?

Den tid då rapporterna om ubåtskränkningar strömmade in var en av det kalla krigets kallaste perioder. Ubåtsfrågan, trissade upp en stämning i Sverige där den som ifrågasatte kränkningarna riskerade att bli betraktad som landsförrädare.

MORDET På OLOF PALME

Palmehatet

Mordet på Olof Palme ägde rum på kvällen den 28 februari 1986. Det inträffade i en situation då oenigheten om såväl inrikes- som utrikespolitiken var stor och tonen i den politiska debatten var hög. Olof Palmes agitatoriska och retoriska förmåga lämnade ingen oberörd. Somliga var positiva medan andra var starkt negativa. Angreppen på Olof Palme i tidskrifterna *Contra*, *Operation Sverige* och *Fritt militärt forum* måste betraktas som hatkampanjer. Och i dessa tidskrifter suddades gränsen mellan höger och extremhöger ut. Men det var på många olika sätt Olof Palme angreps.

Rykten spreds om att Palme var både sinnessjuk som narkotikaberoende. Såväl Ingvar Carlsson som Thage G. Peterson gör i sina memoarer bedömningen att ryktesspridningen var planlagd. Enligt Thage G. Peterson försökte man spåra varifrån ryktena kom: "Många från näringslivet, högre militärer och många akademiker kom upp till ytan". Peterson nämner att vid ett tillfälle ringde ägaren till en damfrisering på Östermalm och berättade att arméchefens hustru sade sig veta att Olof Palme var både narkotikaberoende och sinnessjuk och att han tidvis vårdades på Beckomberga sjukhus.

Gösta Boman utkom 1983 med sin memoarbok *Så var det*. I boken framställdes Olof Palme som en gåta och dubbelnatur.

I hetsen mot Olof Palme deltog Fria moderata studentförbundet (FMS) och Moderata Ungdomsförbundet (MUF). MUF:s ordförande Gunnar Hökmark, nu EU-parlamentariker sände 1983 ut ett pressmeddelande: "Var och en som sett 'Myteriet på Cain' kan se hur Olof Palme håller på att utvecklas till en svensk politiks Captain Queeg.

Göteborgstidningen vid den här tiden Sveriges näst största morgontidning krävde med vaga rykten som enda grund besked: "En statsministers sjukhusbesök kan inte behandlas som en privatsak. Vad det än är frågan om, en rutinemässig historia eller något allvarligt, så bör det meddelas offentligt." Dagen efter kom beskedet från statsrådsberedningen. Olof Palmes besök på Beckomberga berodde på att hans åldriga mor vårdades där för demens.

Strax före valet 1985 publicerade *Svenska Dagbladet* en artikel om Olof Palme. Författare var professorn i psykologi Lennart Sjöberg, som skrev:

"En statsminister som väljer aggressionen, lögner och halvsanningar som vapen i den politiska striden förgiftar atmosfären för oss alla. (- - -) Lögnens gift som sprider sig i samhället kommer uppifrån, från den allra högsta toppen, från landets ledning."

Psykologiprofessorn kom också med en förklaring:

"Den amerikanske psykologen Irving Janis har studerat katastrofala politiska och militära beslut. Han förklarar dem med en tendens för grupper att under vissa förhållanden utveckla vad han kallar 'groupthink' (- - -). Bland de faktorer som skapar "groupthink" kan nämnas en dominerande ledare och hög stressnivå (- - -). Den nuvarande regeringen verkar således lida av åkomsten "groupthink". Dominerande ledarskap förekommer onekligen, hög stressnivå likaså."

Man framställde således Olof Palme som en psykisk defekt person, som var på väg att omvandla Sverige till en kommunistisk diktatur och utlämna Sverige till Sovjetunionen.

Enligt boken *Högervridning* av Sven Ove Hansson Anna-Lena Lodenius lämnade 4-oktoberrörelsens ledare Gunnar Randholm ekonomiskt stöd till Alf Enerströms hatkampanjer mot Olof Palme. När Alf Enerström 1994 förhördades angående mordet uppgav han, enligt SOU

1999:88, att han fått stöd från Wallenbergarna.

Palme planerade en resa till Sovjetunionen våren 1986. Den 2 januari 1986 skrev *Svenska Dagbladet* ”Med sitt politiska bagage är faran i stället överhängande att Olof Palme kommer att stå med *mössan* i handen när han sent omsider får sin heta önskan att få träffa sovjetiska ledare uppfylld.”

Den så kallade Harvardaffären kan placeras in bland kampanjerna mot Olof Palme. I boken *Uppdrag Olof Palme* uppger författarna Håkan Hermansson och Lars Wenander att Olof Palme var väl medveten om att hans privatekonomi var föremål för granskning av hans politiska motståndare. Han visste således att någon sökt bevis för skattefiffel kring hans föredrag vid Harvarduniversitetet, men hade tydligen inte förstått att hans önskan att inte få något arvode kopplats till en av hans söners stipendium för att studera vid universitetet. En journalist hade berättat för Palme att han tipsats om Harvardärendet av Carl Bildt. Enligt vad kretsen kring Olof Palme fått fram skulle Bildt fått tipset från Elisabeth Langby som vistades samtidigt med Joakim Palme vid Harvarduniversitetet. När Hermansson och Wenander tog kontakt med Carl Bildt kunde han inte minnas om han informerats av Elisabeth Langby och hon hade lika dåligt minne som Carl Bildt.

Olof Palme var naturligtvis väl medveten om de kampanjer som drevs från höger- och näringslivshåll. Den 23 februari 1986 – fem dagar före mordet – tog Olof Palme i en debattartikel i *Svenska Dagbladet* upp SAF:s roll:

Min kritik av SAF är av två slag och härrör sig till de båda roller som organisationen SAF spelar i vårt samhälle – roller som jag tror att det är viktigt att hålla isär.

Å ena sidan har vi SAF:s, under 1970-talet allt mer accentuerade roll av politisk påtryckarorganisation. SAF har vidgat ramarna för sin propagandistiska verksamhet betydligt; detta gäller såväl materiella resurser som ideologiska mål. Under de senaste åren har Näringslivets fond rustats upp. Förlagen Timbro och Ratio tillskapats, och nya organisationer som Näringslivets presstjänst, Näringslivets ekonomifakta och 4 oktoberkommittén har byggts upp. I samtliga dessa fall har SAF haft en aktiv roll.

Stora resurser har satts in i denna propagandaapparat (- - -). Tonläget i dessa propagandakampanjer har ofta varit uppskruvat.

Palme citerade härefter ur ett tal som han höll vid Metalls kongress 1977:

Jag tror efter de studier vi gjort, att det är korrekt att säga att Arbetsgivarförbundets propagandister i mycket framstår som hatets och illviljans kolportörer mot svensk arbetarrörelse.

Mordet på Olof Palme kom således som ett slags kulmen på en länge bedriven hatkampanj. Spekulationerna om var mördaren borde sökas har varit många.

Statliga utredningar som berör mordet på Olof Palme

Utredningen av mordet på Olof Palme har granskats av flera kommissioner. Den senaste och mest omfattande granskningen utfördes av *Granskningskommissionen i anledning av Brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme* (GK), som i sitt betänkande (SOU 1999:88) också redogör för vad som framkommit i tidigare granskningar. Sedan detta betänkande lades fram har inget väsentligt hänt när det gäller mordutredningen, i varje fall inte något som kommit till allmänhetens kännedom. Den senaste granskningen beslutades 1993 och anledningen var att den allmänna misstro som kunde finnas mot myndigheternas vilja att så grundligt som möjligt utreda

omständigheterna kring mordet ansågs vara skadlig för vår demokrati och vårt rättssamhälle. Birger Hagård som förekommit i många högerextrema sammanhang motsatte sig i konstitutionsutskottet (KU) beslutet och fick stöd av övriga moderater i utskottet.

I kommissionens uppgift ingick inte att ägna sig åt operativ verksamhet i syfte att finna gärningsmannen. Inte heller skulle kommissionen överpröva åklagares eller domstols beslut eller i övrigt göra några ställningstaganden som ankommer på de rättsliga instanserna. GK, som avlämnade sitt betänkande i juni 1999, pekade på förhållanden som inte ansågs tillräckligt utredda. GK:s granskning förefaller dock inte ha föranlett några åtgärder från vare sig regeringens, riksdagens eller polisens sida. Bland de motivbilder/brottshypoteser som GK ansåg var otillräckligt utredda var: ”Det så kallade Palmehatet, inte generellt, men i förening med politiska motiv”.

Tingsrättens bedömning i målet mot Christer Pettersson

Stockholms tingsrätt dömde sommaren 1989 Christer Pettersson till livstids fängelse för mord på Olof Palme och framkallande av fara för annan avseende skottet mot Lisbeth Palme. Domen dikterades av tingsrättens lekmanaledamöter. Juristdomarna var skiljaktiga och ansåg att åtalet skulle ogillas. Pettersson överklagade och i november 1989 frikändes han av Svea hovrätt.

Åklagarens hypotes om hur mordet gått till byggde på antagandet

- 1 att Christer Pettersson upptäckte makarna Palme vid deras ankomst till biografen Grand på Sveavägen vid 21-tiden,
- 2 att han då bestämde sig för att döda statsministern och därför skaffade fram en revolver,
- 3 att han vid 23-tiden väntade utanför biografen Grand och följde efter makarna Palme på Sveavägens västra sida,
- 4 att han passerade dem i samband med att de sneddade över Sveavägen vid Adolf Fredriks kyrkogata och inväntade dem vid avfasningen till butiken Dekorima vid korsningen Sveavägen/Tunnelgatan och
- 5 att han när makarna Palme passerat honom och befann sig ungefär i mitten av Tunnelgatans mynning ut på Sveavägen gick ifatt makarna och bakifrån sköt Olof Palme i ryggen och avlossade ett andra skott som orsakade en skråma på Lisbeths Palmes rygg.

Bland dem som observerade en mystisk man utanför biografen vid 23-tiden fanns Lars-Erik Eriksson. Han väntade i sin bil utanför biografen på sina föräldrar. Strax före 23.00 iakttog han en man som uppehöll sig utanför biografen. Eriksson fann mannen obehaglig och låste dörrarna till sin bil. Han lyssnade på nyhetssändningarna klockan 23.00. Mannen var fortfarande kvar. Filmen ”Bröderna Mozart” slutade och folk strömmade ut. När det åter var lugnt var mannen borta. Vid konfrontationsförhöret med Eriksson fastnade denne för nummer två och tre i gruppen på 12 personer och fick studera dessa extra nog. Erikssons avslutande kommentar var: ”Hade jag varit tvungen att peka ut någon så hade jag pekat ut nummer tre (Christer Pettersson), givetvis kan jag efter den här långa tiden inte till hundra procent säga att det var han, men det är mycket, mycket som stämmer in (- - -)”. Ett annat vittne som åberopats för att styrka att Christer Pettersson var vid biografen Grand är Roger Östlund, som var huvudperson i den dokumentärfilm om mordet som Sveriges Television sände den 26 februari 2006. Det finns emellertid oklarheter om när Östlund, som är kriminellt belastad och en välkänd missbrukare, var på biografen. Flera vittnen styrker att Östlund kvällen den 28 februari var kraftigt påverkad av sprit eller narkotika eller bådadera. Östlund måste betraktas som ett synnerligen otillförlitligt vittne och den roll han tilldelades i en dokumentärfilm om mordet är häpnadsväckande.

Mårten Palme bevistade samma föreställning som sina föräldrar och samtalade efter

föreställningen med föräldrarna något söder om biografen. Han observerade efter att ha skiljts från föräldrarna en person, som skulle kunna vara den som sedan följde efter föräldrarna. Vid konfrontationen fastnade han för nummer sju. Hans konklusion var: ”Jag tycker, jag kan inte säga något definitivt, men jag tycker nummer sju (Christer Pettersson) är bäst.”

I en korvkiosk belägen på Sveavägen mellan Kammakargatan och Adolf Fredriks kyrkogata arbetade Ljubisa Najic. Han observerade från kiosken en man som följde efter makarna Palme. Vid den första videokonfrontationen pekade han inte ut någon, men ångrade sig och dagen efter sade han sig känna igen nummer åtta (Christer Pettersson) dels på profilen och dels på hans sätt att gå. Att han inte pekat ut honom tidigare hade berott på rädsla.

Händelseförloppet på mordplatsen styrks av flera vittnen bland annat av musikläraren Inge Morelius, som såg hela händelseförloppet. Han väntade i sin bil på Tunnelgatans västra sida medan hans fästmo tog ut pengar ur en bankomat. Genom flera vittnesuppgifter är det klarlagt att gärningsmannen flydde Tunnelgatan österut uppför trapporna mot Malmskillnadsgatan och David Bagares gata. Flera vittnen har framhållit att gärningsmannen rörde sig på ett speciellt sätt.

Yvonne Nieminen observerade strax efter mordet en man på David Bagares gata. Hon hade namngivits i Hans Holmér's bok *Olof Palme är skjuten* och därifrån hade en journalist på *Kvällsposten* fått hennes namn. När Christer Pettersson gripits visade en journalist henne foton bland vilka Christer Pettersson fanns med. Hon pekade då ut Pettersson. Yvonne Nieminen åberopades inte som vittne i rättegångarna.

Åklagarens bevisning utgjordes av personer som i varierande grad identifierat Christer Pettersson. Den avgjort viktigaste identifikationsbevisningen i målet utgjordes av Lisbeth Palmes utpekande av Christer Pettersson som den man hon sett på mordplatsen.

Hovrättens bedömning

Hovrätten ansåg det inte bevisat att Christer Pettersson befunnit sig utanför biografen Grand vid 21-tiden. När det gällde iakttagelserna vid biografen Grand vid 23-tiden talade enligt hovrätten Lars-Erik Erikssons uppgifter och även Roger Östlunds för att Christer Pettersson befunnit sig där. Men det kunde enligt hovrätten ha varit en person som var mycket lik Christer Pettersson. Mårten Palmes uppgifter innebar enligt hovrätten inget bevis för att någon följt efter makarna Palme från biografen Grand. Ljubisa Najics uppgifter visade enligt hovrätten att någon gått efter makarna Palme när de passerade gatuköket, men hans iakttagelser och utpekande hade inte skett på ett sådant sätt att identifieringen av Christer Pettersson kunde anses tillförlitlig. Ifråga om Lisbeth Palmes utpekande av Christer Pettersson i tingsrätten och hovrätten ansåg hovrätten att detta saknade självständig betydelse. När det gällde den identifiering, som hon gjort den 14 december 1988 ansåg hovrätten att eftersom det förflutet tre år sedan mordet så vidgade detta utrymme för misstag. Sammansättningen av konfrontationsgruppen kunde också ha bidragit till utpekandet. Vidare hade Lisbeth Palme haft förhandsinformation om att den misstänkte var alkoholist. Eftersom Lisbeth Palme när hon gjorde sina iakttagelser av mannen, inte hade klart för sig att det var gärningsmannen hon såg, kunde man heller inte utgå ifrån att detaljer i mannens utseende var det centrala för henne. Vidare ansåg hovrätten att belysningen på mordplatsen var sådan att det inte var möjligt att säkert iaktta detaljer i ett ansikte. Hovrätten ansåg således att de iakttagelser som Lisbeth Palme redogjort för inte var tillförlitliga.

Vad som i övrigt var ägnat att inge betänkligheter var att det saknades teknisk bevisning. Vad som framkommit i målet tydde enligt hovrätten på att Christer Pettersson var ointresserad av skjutvapen. Inte heller fanns det belägg för att han den aktuella kvällen haft tillgång till vapen eller skaffat fram skjutvapen. I övrigt anförde hovrätten:

Vad som framkommit om Christer Petterssons personlighet och livsföring - en förtidspensionär som missbrukar sprit och narkotika - talar närmast mot att han skulle begå ett brott som det nu aktuella. (- - -) Det måste också tillmätas betydelse att det inte visats, eller ens gjorts antagligt, att Pettersson haft motiv att mörda statsministern. (- - -) Såvitt känt har Christer Pettersson aldrig tidigare gjort sig skyldig till den typ av planlagt våldsbrott som det här synes vara fråga om.

Högsta domstolens bedömning

Riksåklagaren (RÅ) inlämnade i december 1997 en resningsansökan till Högsta domstolen (HD). RÅ:s hypotes om hur mordet gått till var den samma som åklagaren åberopade i hovrätten. Utöver ytterligare vittnesmål som skulle styrka händelseförloppet och att gärningsmannen var Christer Pettersson åberopade RÅ uppgifter som skulle styrka att Christer Pettersson haft motiv för att mörda Olof Palme och haft tillgång till vapen. Det handlade i den delen om Christer Petterssons kontakter med den så kallade bombmannen Lars Tingström och knarkhandlaren Sigge Cedergren, som uppgivit att han lämnat en revolver till Pettersson och uppgifter från advokat Per (Pelle) Svensson, som sa sig från Tingström ha fått uppgifter om att Pettersson var gärningsmannen. I maj 1998 beslutade HD att inte medge resning.

Uppgifter som tillkommit efter att HD inte beviljat resning

I slutet av oktober 2001 blev mordet på Olof Palme åter förstasidesstoff. Anledningen var att Ulf Dahlsten, författat en memoarbok *Nirvana kan vänta* i vilken ett avsnitt handlar om mordet på Olof Palme. Dahlsten var när mordet begicks nära medarbetare till Olof Palme. I boken framhåller Dahlsten att Lisbeth Palme är utbildad psykolog, van att bedöma människor och dra väl underbyggda slutsatser. Hon har dessutom så kallat fotografiskt minne. Dahlsten var närvarande vid det förhör som hölls med Lisbeth Palme söndagen efter mordet. Hon visste då inte varifrån skotten kommit, men beskrev enligt Dahlsten detaljerat mannen som efter skotten stått helt nära och stirrat på henne. Vidare beskrev hon hur mannen vaggat iväg lätt studsande. När fantombilden publicerats ringde Lisbeth Palme polisen och undrade hur de kunde gå ut med en så felaktig bild. Mördaren hade ett betydligt kraftigare hakparti och en stirrande blick. Dahlsten uppger vidare att Lisbeth Palme senare till Hans Holmér uppgivit att mördaren rörde sig på ett sätt som var typiskt för en alkoholist.

Dahlsten ansåg det viktigt att Lisbeth Palme bekräftade de uppgifter han lämnade i boken. Han förmedlade därför en kontakt mellan *Dagens Nyheter (DN)* och Lisbeth Palme och den 25 oktober 2001 intervjuades hon i *DN*. Av intervjun framgick att hon stod fast vid sin identifiering. Hon ansåg att såväl domstolen som polisen fallerade och pekade också på den tidens stora politiska motsättningar: "förföljelsen av Olof Palme hade pågått i många år, ingen har granskat hovrättsdomarnas ojävighet." På fråga om hon då avsåg deras politiska åsikter, svarade hon: "Ja det är det man kan fundera över. Statsministern har det högsta uppdraget i politiken. Den politiska spänningen var enormt stor."

I *DN* intervjuades också professorn i psykologi Lars-Göran Nilsson. Han påtalade att hovrätten misstolkat vad som enligt forskningen är central och perifer information. Enligt hovrätten var det centrala för Lisbeth Palme att när Olof Palme skjutits skaffa hjälp, medan hon däremot inte hade anledning att registrera utseendet på den man hon observerade i sin närhet. Nilsson framhöll att minnet fungerar automatiskt och att vi ofta har bra minnesbilder av dramatiska händelser och att risken för att dessa blandas med andra minnesbilder är liten. Kläderna på den man hon observerade är perifer information, men mannens ansikte borde Lisbeth Palme ha en klar uppfattning om därför att detta är centralt i just den minnesbilden.

Polisen har utsatts för hård kritik vid de granskningar av mordutredningen som utförts. Men

det finns åtskilligt att undra över både när det gäller åklagare och domstolar. Hur kunde hovrätten missuppfatta vad som var central och perifer information? Andra som besökt mordplatsen har förvånats över att platsen är så väl upplyst. Vad talar emot att en missbrukare och förtidspensionär är mördare? Det är väl belagt att skjutvapen förekom i de kretsar, där Christer Pettersson rörde sig. Om Pettersson inte använt skjutvapen vid tidigare brott, talar det då emot att han skulle använda skjutvapen vid ett nytt brott? Varför redovisade inte åklagaren i hovrätten att Pettersson kunde ha haft motiv för att mörda Olof Palme? Hans samröre med Tingström var välkänt och hos Pettersson hade dessutom hittats en mycket palmefientlig bok, vilket aldrig redovisades. Varför användes inte Yvonne Nieminen som vittne? Någon dubbelgångare till Christer Pettersson har inte gett sig tillkänna eller hittats.

Christer Petterssons koppling till högerextremism och tillgång till vapen

Christer Pettersson och Lars Tingström träffades på Kumlaanstalten 1980. Christer Pettersson avtjänade straff för det så kallade bajonettmordet och Lars Tingström för att bland annat ha sänt en brevbomb till en person som varit ansvarig för ett bolag i vilket Tingström satsat pengar, som han förlorade när bolaget gick i konkurs. Tingström, som var teletekniker och sprängkunnig, greps 1979 och dömdes i tingsrätten till fem års fängelse för bland annat grov misshandel (brevbomben), försök till utpressning och brott mot lagen om explosiva och brandfarliga varor. Åklagare i målet var Sigurd Denckert. Han inledde när Tingström var frihetsberövad ett förhållande med Tingströms sambo, som var ett av de vittnen som åberopades mot Tingström. Tingström överklagade tingsrättens dom och yrkade då bland annat att bli frikänd från grov misshandel. Hovrätten ändrade tingsrättens dom så att straffet nedsattes till fyra år. I beslut av HD i september 1980, medgavs inte prövningstillstånd och i beslut i oktober 1980 och i augusti 1986 avslogs resningsansökningar.

Tingström påstod sig vara oskyldigt dömd och att åklagaren i målet genom sitt förhållande med Tingsströms tidigare sambo varit jävig. För detta fick Tingström gehör bland annat hos Christer Pettersson och hos Hannu Hyttinen hos vilken Tingström var anställd. Tingström frigavs hösten 1981.

I sin kamp för att få resning i brevbombsmålet använde sig Tingström av Carl Göran Edqvist som juridisk expert. Edqvist har också använt sin mors efternamn Borgenstierna. Edqvist som var född 1915 hade ett förflutet som nazist och hade gjort sig skyldig till ett stort antal brott. År 1931 deltog Edqvist i ett revolveröverfall mot *Ny Dags* expedition. Han dömdes till två månaders fängelse, villkorlig dom. Trots detta blev han antagen som volontär på I 1, men slutade där på grund av hjärtproblem. Med hjälp från föräldrarna, fadern var kyrkoherde, inköpte han en gård på västkusten och övertog senare ett kronoarrende på en större gård. Under 1930-talet var han under en period medlem i Nationalsocialistiska Blocket. Edqvist deltog 1940 i finska vinterkriget. När Svensk Opposition (SO, senare ombildad till Nysvenska rörelsen) bildades 1941, var Edqvist en tid ombudsman i organisationen. Hösten 1943 inköpte han två fiskebåtar och bildade AB Doggersbankar.

I september 1944 sammanträffade Edqvist på hotell Eggers i Göteborg med amerikanen Robert Kelly och dansken Paul Smidt-Hansen. Edqvist kände Smidt-Hansen från finska vinterkriget. Han var dansk motståndsmann och hade mönstrat på Gripsholm, som användes för fångutväxling mellan USA och Tyskland. Till USA skulle Smidt-Hansen medföra material om den danska motståndsrörelsen. Detta rapporterade Edqvist till Berta Evelina Paltzelt som var gift med tyske generalkonsuln i Göteborg. Gripsholm hejdades av tyskarna utanför Kristiansand och Kelly och Smidt-Hansen fördes iland. Kelly släpptes men för Smidt-Hansen blev det förhör och tortyr på Möllergatan 19 i Oslo och en plågsam resa till Tyskland, där han utmärkligt befriades ur

ett tyskt koncentrationsläger av svenska Röda korset. Efter sitt angiveri åkte Edqvist med en av sina egna båtar till Norge, där han tydligen arbetade i den tyska underrättelsetjänsten. Från Norge kom Edqvist till Tyskland och i augusti 1945 återfanns han i ett allierat fångläger och fördes till Sverige, där han ställdes inför rätta. Han dömdes till straffarbete i två år för att ha bedrivit verksamhet för Tysklands räkning. I samband med rättegången genomgick Edqvist sinnesundersökning. Han ansågs vid brottets begående ha lidit av grav psykopati. Efter fängelsevistelsen flyttade Edqvist till Stockholm, där han fortsatte sin brottsliga verksamhet. 1948 dömdes han till straffarbete i ett år för medhjälp till grov stöld och häleri. 1954 dömdes han till straffarbete i två år för bland annat förskingring, grov trolöshet mot huvudman och grovt bedrägeri. Genom kontakterna med rättssystemet fick tydligen Edqvist en viss juridisk kompetens och engagerade sig senare för personer som ansåg sig felaktigt dömda. En som fick Edqvists hjälp var den för mord två gånger dömd Olle Möller.

År 1965 avslöjade *Expressen* Carlbergska stiftelsen som en nazistcentral som utgjorde ett hot mot rikets säkerhet. Carlberg som var stor fastighetsägare och välkänd nazist bildade stiftelsen 1957. Till stiftelsen överlämnade han sin stora boksamling som bestod av nazistisk och antisemitisk litteratur. Vidare fick stiftelsen 100 000 kronor och brukanderätten till lokaler på Birger Jarlsgatan 23. Efter Carlbergs död 1962 leddes stiftelsen, i vilkens styrelse ingick flera välkända nazister, under ett par år av kommandörkapten Percy Hamilton. Därefter övertogs ledningen av Björn Lundahl som redan medan Carlberg levde arbetat med bibliotekets utveckling och systematisering. Lundahl åtalades och som juridiskt ombud för Lundahl fungerade Carl Göran Edqvist, som även övertog ledningen av stiftelsen. Enligt referat i nazisttidningen *Fria Ord* undervisade han rättens ledamöter i sionism och antisemitism. *Expressens* storstilade avslöjande medförde dock enbart att Lundahl dömdes för olaga vapeninnehav. Efter rättegången krävde Lundahl med biträde av Edqvist ett antal tidningar på skadestånd. De pengar som flöt in använde Edqvist och Lundahl när de etablerade sig i sexklubbsbranschen. I en fastighet som Edqvist disponerade på Hornsgatan förekom klubbar med namnen Club 62, Play-Girl och Pussy-Cat. År 1968 dömdes Edqvist till fängelse för misshandel och anstiftan till mened. Dessa brott hade samband med klubbverksamheten.

Edqvist ägnade sig under 1970-talet åt tidningsutgivning. *Pressextra* var ett sådant alster. Inför valet 1976 stod han bakom en organisation som kallade sig för Riksförbundet för demokratisk upplysning. Organisationen gav ut en falsk valtidsning. Den falska tidningen hade namnet *Socialdemokrater 76*, medan socialdemokraternas egen tidning hade namnet *Socialdemokraten 76*. I början av 1980-talet utkom boken *Land du förskingrade* som hade Edqvist med flera som författare. Enligt vad Anna-Lena Lodenius och Stieg Larsson uppgav i sin bok *Extremhögern* såldes boken av organisationen Bevara Sverige Svenskt (BSS), som bildades 1979. På insidan av boken *Land du förskingrade* finns en bild av Olof Palme. På Palmes skjortkrage är ritat en liten djävul och under bilden står följande text:

Olof Joakim Palme, som svärjande lämnade statsministerposten 1976, är en av de personer, som bär ansvaret för ungdomsarbetslösheten, ty vem vill anställa ungdom, som varken kan skriva, läsa, räkna eller ens tala hjälpligt. Vem vill anställa ungdom som tycker i stället för att tänka och som besvarar vänliga rättelser med hot om stryk.

Palme är förvisso ingen statsman och som politiker är han blott ett symptom på hur sjukt det svenska folket under de senaste tjugo åren har blivit.

Längre fram i boken står: ”nu spelar det väl ingen roll vad Olof Palme säger, ty hans tid är snart ute (- - -)”. Ett exemplar av boken hittades vid husrannsakan hos Christer Pettersson. Pettersson

vägrade att uppge hur boken hamnat i hans ägo. Men med stor sannolikhet hade Pettersson fått boken av Tingström eller direkt av Edqvist.

I november 1978 anmälde Edqvist chefsåklagare Denckert för förtal. Bakgrunden var att Edqvist 1975 av tingsrätten i Handen och Svea Hovrätt dömts till fängelse för anstiftan till grov stöld. I sin resningsansökan till HD framhöll Edqvist att vissa vittnen ändrat sina berättelser och numera var villiga att lämna för honom förmånliga uppgifter. Detta bemöttes av Sigurd Denckert, som framhöll att: ”det på goda grunder kunde antagas att vittnenas ändrade uppgifter är ett resultat av påtryckningar som riktats mot dem.” Med anledning av detta yttrande stämde Edqvist Denckert för förtal. I tingsrätt och hovrätt togs målet inte upp med hänsyn till den lagstiftning som då gällde. 1980 vände sig Edqvist med en revisionsinlaga till HD. HD beviljade prövningstillstånd, men då tog Edqvist tillbaka sin anmälan. När Edqvist i början av 1980-talet blev juridisk expert åt bombmannen Tingström hade båda således kontroverser med åklagaren Denckert.

Den 16 juli 1982 exploderade en sprängladdning på altanen utanför Denckerts villa. Bomben utlöstes när en pojkvän till Denckers dotter öppnade altandörren. Pojkvännen omkom och villan totalförstördes. Den 22 februari 1983 exploderade en sprängladdning i skattehuset. En väska med en bomb hade placerats i ett kafferum och utlöstes när en kvinna skulle flytta väskan. Kvinnan omkom. Den 8 augusti 1983 upptäcktes en väska utanför entrén till Kronofogdemyndighetens i Nackas lokaler. Personalen misstänkte att det rörde sig om en bomb och tillkallade polisen. Polisen lät utrymma lokalerna och när väskan besköts utlöstes bomben och åstadkom stor förödelse. Den 22 december 1983 sprängdes Hannu Hyttinens lägenhet varvid Hyttinen omkom. De fynd som gjordes tydde på att Hyttinen hållit på med att konstruera en bomb.

I varje fall bomberna vid Denckerts villa och i Skattehuset hade en likartad konstruktion. För bombdåden blev i ett tidigt skede Lars Tingström och Hannu Hyttinen misstänkta. Båda hade tvister med myndigheterna och Tingström hade dessutom gjort uttalande som hade uppfattats som hot. De två var under lång tid föremål för polisens spaning och polisen spanade mot Hyttinens lägenhet när explosionen där inträffade.

Tingström dömdes i mars 1985 av tingsrätten till livstids fängelse för medverkan i bombdåden och från den tidpunkten var han fram till sin död frihetsberövad. Han överklagade tingsrättens beslut och inför hovrättsförhandlingarna inträdde Per (Pelle) Svensson som Tingströms advokat. Domen om livstids fängelse stod emellertid fast. Hovrätten ansåg dock att bomben i Skattehuset kunde vara ett verk enbart av Hyttinen.

Enligt de uppgifter som Pelle Svensson lämnar i sin bok *Sanningen om mordet på Olof Palme* och som han säger sig ha fått från Tingström så skulle Christer Pettersson vara Olof Palmes mördare. Dådet skulle ha varit en hämndaktion för den behandling som Tingström fått utstå. GK framhåller i sitt betänkande att flera av de uppgifter som Pelle Svensson lämnade till mordutredningen vinner visst stöd av annat material. Petterssons och Tingströms vänskap är omvittnad. En av Tingströms söner berättade att Pettersson ofta besökte Tingström i hans bostad på Ingarö och att han fungerade som ett slags livvakt. Pelle Svensson uppger att när polisen en gång uppsökte Tingström i hans bostad smet Christer Pettersson ut och gömde den pistol han anskaffat från Sigge Cedergren. Av polisens dokumentation från besöket framgår enligt GK att Christer Pettersson smet ut och gömde något. Pelle Svensson uppger vidare att vid anskaffningen av pistolen åkte både Tingström och Pettersson till Tegnégatan där Cedergren hade sin bostad. Tingström väntade i bilen medan Pettersson gick upp till Cedergren för att hämta pistolen. Att Christer Pettersson och Lars Tingström besökte Cedergren vid den tidpunkt som kan ha varit aktuell vinner enligt GK stöd av spaningsanteckningar hos polisen. Anledningen till polisens spaning var att Cedergren var känd som knarklangare. Cedergren förhörde ett stort antal gånger och lämnade skiftande och många gånger oförenliga uppgifter beträffande vapenfrågan. Att det hos

Cedergren förekom vapen och även så kallade magnumrevolvrar får dock betraktas som klarlagt. Den 6 december 1991 lämnade Cedergren plötsligt en helt ny uppgift. Han sade sig då ha en minnesbild av att han hösten/vintern före mordet gett Christer Pettersson en revolver Smith & Wesson. 357 och att det var troligt att han även fått ammunition. Vid nästa förhör exakt fyra år senare var Cedergren döende och sade sig inte vilja ta med sig några hemligheter i graven. Han upprepade då med något större detaljrikedom uppgifterna från det föregående förhöret.

Det framstår som anmärkningsvärt att åklagarna vid rättegångarna mot Christer Pettersson inte redovisade något tänkbart motiv för Christer Pettersson att mörda Palme. Vänskapen med Tingström och dennes koppling till Edqvist måste varit välkänd. *Boken Land du förskingrade* som hittades hos Christer Pettersson skulle ha kunnat vara ett tydligt tecken på att Pettersson inspirerats till dådet av högerextremister eller kanske till och med utan vetskap om detta blivit ett redskap för dessa. Länken mellan Pettersson och högerextremisterna skulle då ha varit Tingström och Carl Göran Edqvist. Edqvist skulle ha kunnat vara pådrivande även när det gäller attentaten mot åklagare Denckert, skattehuset och kronofogdemyndigheten i Nacka.

Efter att författaren till den här boken 1998 på Carlssons förlag utgivit boken *Överklass, nazism och högerextremism* uppsöktes han av en person som GK benämner Lars H, mest känd som ”föhrén på häktet” och som ledare för 30-novemberföreningen. Han var missnöjd över att han omnämnts i boken utan att vara tillfrågad. Samtalet flöt emellertid lugnt och eftersom det var känt att Lars H i nazisttidningen *Fria Ord* skrivit om Carlbergiska stiftelsen fick han frågan vad som hände med stiftelsen efter *Expressens* avslöjande. Han sade sig inte veta detta. Däremot talade han om att han kände Carl Göran Edqvist och varit hemma hos denne och ätit middag. Han sade sig också vara upphovsman till beteckningen BSS (Bevara Sverige Svenskt). Kontakten mellan Edqvist och Lars H liksom att BSS gav ut Edqvists bok visar att Edqvist hade kontakt med högerextremister. Och han måste ha känt många från sin tid i Nationalsocialistiska blocket, Svensk opposition (Nysvenska rörelsen) och från Carlbergiska stiftelsen. Det måste betraktas som anmärkningsvärt att Carl Göran Edqvist och boken *Land du förskingrade* inte omnämnts vare sig vid rättegångarna eller i GK:s betänkande. Det är också anmärkningsvärt att motivbilden/brottshypotesen Palmehat inte blev tillräckligt utredd. Åklagarnas brottshypotes om att Christer Pettersson upptäckt makarna Palme vid biografen Grand och därefter anskaffat ett vapen och väntat utanför biografen när föreställningen var slut kan vara felaktig. Vapnet kan Pettersson ha haft sedan tidigare. Han kan av högerextremister via Carl Göran Edqvist utsetts att bli den som skulle röja Palme ur vägen och blivit tillkallad att utföra dådet när någon noterat att makarna Palme gick på bio utan vakter.

Tage G. Peterson nämner i sina memoarer att han den 6 mars 1986 sammanträffade med Korsnäschefen Nils Landqvist. Denne berättade då att han i industrikretsar före mordet hört rykten om att Olof Palme skulle ”knäppas”. Han berättade vidare att han hört att det på Operakällaren inte på år och dag hade serverats så mycket champagne som när Olof Palme mördats. Det finns sannerligen mycket att nysta i för den som vill utreda motivbilden/brottshypotesen Palmehat.

Lars Tingström fick med Pelle Svensson som advokat resning i brevbombsmålet och blev frikänd, men då satt han redan i fängelse för andra bombdåd. Han dog 1993. Carl Göran Edqvist avled 1995, då hade han hunnit med att även vara juridisk expert åt den så kallade obducenten. Christer Pettersson dog 2004.

Det är anmärkningsvärt att så få politiker ägnat mordet uppmärksamhet. Detta är skadligt för såväl demokratin som rättssamhället. Ett sätt att komma bort från problem tycks i Sverige ha blivit att tillsätta kommissioner. Räcker det inte med en för att undanröja misstankar om att inte allt gått rätt till gör man som i u-båtsfrågan och i fråga om mordet på Olof Palme tillsätter flera. Det har nu gått mer än 25 år sedan mordet ägde rum.

INGVAR CARLSSON SOM STATSMINISTER

Skattereform, avregleringar och EG-ansökan

Ingvar Carlsson var vice statsminister när Olof Palme mördades. I den uppkomna situationen blev det naturligt att han utsågs till ny statsminister. Tonen i den politiska debatten förändrades för ett tag. Landets färgstarkaste politiker var borta och chocken över mordet gjorde att debatten blev mer lågmäld. Även inom andra partier gjordes ledarbyten. Moderata samlingspartiet hade gått tillbaka vid valet 1985 och ny ledare blev Carl Bildt. År 1987 efterträddes Karin Söder av Olof Johansson som ledare för Centerpartiet.

Olof Palme var borta och den krets kring Ingvar Carlsson som kallade sig förnyare fick ett friare utrymme. Det fick bland annat finansminister Kjell Olof Feldt och hans statssekreterare Erik Åsbrink. Som tidigare nämnts avvecklades kreditregleringen 1985. Hösten 1985 hade den statliga valutakommittén avlämnat sitt betänkande. Kommittén föreslog en avreglering av valutamarknaden. Valutaregleringen hade införts redan före andra världskriget och motverkade valutaflöden som kunde hota den svenska kronkursen och valutareserven. Valutaregleringen var i sin helhet avskaffad 1989. Samma år började investeringsfonderna att avvecklas. Fonderna hade införts 1938 som ett ekonomiskt styrmedel. Vid goda tider kunde företagen avsätta obeskattade vinster i fonderna. Syftet var att utjämna konjunktursvängningar genom att stimulera företagens investeringar vid lågkonjunkturer. Vid godkänd tidpunkt kunde fonderna utnyttjas utan att skatt behövde betalas. Detta var anpassningar till det nyliberala tänkande som brett ut sig och det skulle fortsätta. År 1988 delades Statens Järnvägar (SJ) i två delar SJ och Banverket. SJ skulle fortsätta sin verksamhet i bolagsliknande former på marknadsmässiga grunder utan statliga bidrag. Detta var ett första steg mot avreglering av tågtrafiken och inledningen till det förfall som skett av både järnvägar och tåg. Valet stod egentligen mellan vinst eller samhällsnytta och regeringen Carlsson valde vinsten. En rad bolag har efter hand blivit inblandade i tågtrafiken alla med ett gemensamt intresse att gå med vinst. Genom beslut av riksdagen våren 1991, ombildades Domänverket till ett aktiebolag, som även inkluderade de tidigare statliga skogsbolagen NCB AB och AB Statens Skogsindustrier (ASSI). Detta var ett steg mot utförsäljning av delar av statens skogsegendomar.

År 1984 blev Björn Tarras Walberg verkställande direktör för Skattebetalarnas förening. Föreningens satsning 1985 hade kravet "Minst hälften kvar" (av lönen). En SIFO-undersökning genomfördes som enligt föreningens tidskrift *Sunt förnuft* visade att 73 procent av befolkningen stödde kravet. LO-ekonomen P O Edin ansåg att undersökningen inte speglade opinionen utan snarare var ett sätt att påverka opinionen.

Tjernobylylyckan inträffade den 26 april 1986. Radioaktiva ämnen spreds över stora delar av Europa. Staden Tjernobyl ligger ungefär 15 kilometer söder om kärnkraftverket. Från staden och andra drabbade områden evakuerades mer än 180 000 invånare. Tjernobylykatastrofen påverkade även Sverige i all synnerhet Gävleområdet, där kött från bland annat älgar fick kasseras liksom bär.

Tjernobylylyckan ökade Miljöpartiets stöd. Partiet fick delta i flera debatter och utfrågningar inför valet 1988. Miljöpartiet fick vid valet 5,5 procent av rösterna och erhöll 20 riksdagsmandat. Framåt gick också Vänsterpartiet Kommunisterna som fick två nya mandat och totalt 21. De övriga partierna gick tillbaka. Moderata Samlingspartiet förlorade 10 mandat och socialdemokraterna tre och fick 156 mandat. Margot Wallström blev nytt statsråd hösten 1988.

Trots att man i Sjöbo i samband med valet anordnade folkomröstning angående mottagning av invandrare fick detta inget stort utrymme i valdebatten.

Genast efter valet 1988 förklarade socialdemokraterna att de avsåg att genomföra en genomgripande skattereform. Mannen bakom den kommande reformen var Erik Åsbrink. År 1989 kunde socialdemokraterna komma överens med Folkpartiet om en reformering av

skattesystemet. Bakgrunden till det nya skattesystemet var att marginalsatserna genom inflationen blivit kännbara även i normala och små inkomstlägen. I det nya systemet skulle de som tjänade under ett visst belopp enbart betala kommunalskatt. Detta gällde huvuddelen av de skattskyldiga. De som tjänade över detta belopp skulle betala en statsskatt på 20 procent. Skatten på inkomst av på kapital liksom ränteavdrag skulle vara 30 procent. Förändringen innebar att man i stort sett nådde det mål som Skattebetalarnas förening krävt. Förändringen innebar stora skattesänkningar för personer med höga inkomster. För de som lånat till bostäder och hade små marginaler förändrades situationen drastiskt genom att ränteavdragen minskade från 50 till 30 procent. Sedan reformen genomfördes har ett antal förändringar gjorts. Bland annat infördes 1995 en extra femprocentig statlig skatt, ”värnskatt”, för särskilt höga inkomster. Genom skattereformen räknade man med att möjligheterna till skatteplanering skulle minska och att viljan att arbeta skulle öka. Det nya skattesystemet finansierades genom bland annat höjd mervärdesskatt. Man räknade också med så kallade dynamiska effekter. Det vill säga genom att sänka skatten skulle viljan att arbeta öka och då skulle också skatteinkomsterna öka. Skattebetalarnas förening startade 1988 en ny kampanj. Aptiten ökar ju som Marcus Wallenberg uttryckte sig 1936. Den nya kampanjen skulle handla om ”Hälften kvar av hela lönen” (de dolda skatterna arbetsgivaravgifterna skulle med)

I januari 1989 ombildade Ingvar Carlsson regeringen. Kommunalrådet från Katrineholm Göran Persson, som för de flesta då var helt okänd, blev skolminister. En av de förändringar som Göran Persson stod bakom var kommunalisering av skolan. Förändringen genomfördes trots protester från lärarhåll, men gav naturligtvis kommunalpolitikerna ett större beslutsområde.

De positiva effekterna av avregleringarna av kreditmarknaden och valutamarknaden och skattereformen uteblev. Snarare bäddade åtgärderna för en kommande ekonomisk kris. De dynamiska effekterna av skattereformen uteblev. I stället skapade de sänkta inkomstskatterna ett stort budgetunderskott. Avregleringen av kreditmarknaden ledde till att bankernas utlåning ökade drastiskt. Samtidigt som löntagarna i brevlådan erbjöds att låna 100 000 kronor utan säkerhet uppmanades de att vara återhållsamma i sina lönekrav för att inte späda på inflationen. Avregleringen av valutamarknaden ledde till att valuta flöt ur landet och medförde att räntorna steg och boendekostnaderna ökade. Arbetslösheten ökade. Samtidigt utsattes den offentliga sektorn för kritik. Från höger och folkpartihåll talades om ineffektivitet och ställdes krav på att den offentliga sektorn skulle utsättas för konkurrens. I början av år 1990 lade regeringen fram ett krispaket som bland annat innehöll lönestopp, prisstopp, hyresstopp, strejkförbud och höjda avgifter för avtalsstridiga arbetsnedläggelser. Detta medförde en spricka mellan LO och det socialdemokratiska partiet. Krispaketet gick inte igenom i riksdagen. Den 15 februari 1990 lämnade regeringen Ingvar Carlsson in sin avskedsansökan. De borgerliga saknade majoritet i riksdagen och ville inte ha nyval. Ingvar Carlsson fick därför på nytt uppdraget att bilda regering. Kjell-Olof Feldt återkom inte som finansminister. Ny finansminister blev Allan Larsson. Ny i statsråds-kretsen blev också Mona Sahlin. Utlovade reformer från valåret 1988 om en sjätte semestervecka och utökad föräldraledighet sköts på framtiden. Med stöd från Folkpartiet höjdes mervärdesskatten.

Hösten 1990 startade en bankkris. Den inleddes med att finansbolaget Nyckeln i september försattes i konkurs efter vidlyftig kreditgivning till fastighetssektorn. Den utlösande faktorn var sjunkande fastighetspriser. Samma år höll det socialdemokratiska partiet kongress. Vid kongressen yttrades inget som kunde tolkas som att Sverige skulle ansöka om medlemskap i EG. Men i oktober 1990 meddelade den socialdemokratiska regeringen i en fotnot till ett nytt ekonomiskt krispaket som lades fram att Sverige kunde tänka sig ett svenskt medlemskap i EG. I november fick regeringen av moderaternas, Folkpartiets, Centerpartiets och socialdemokraternas ledamöter i utrikesutskottet fullmakt att vid lämplig tidpunkt inleda förhandlingar med EG om ett fullvärdigt

medlemskap. Någon omfattande debatt föregick inte beslutet eftersom alla de stora partiernas mest framträdande företrädare var eniga om beslutet och ingen av dessa längre, i varje fall inte öppet, ansåg att ett medlemskap skulle strida mot Sveriges neutralitet, vilket under många år redovisats som ett motiv för att Sverige borde hålla sig utanför EG. Den 14 juni 1991 informerade Ingvar Carlsson riksdagen om Sveriges EG – ansökan. Beslutet att Sverige skulle söka om medlemskap i EG kopplades till att en folkomröstning skulle genomföras om Sverige godtogs som medlem. Först fattades beslutet om ansökan sedan skulle väljarna få säga sitt. Detta var en tydlig avvikelse från hur socialdemokraterna brukade agera. Inom partiet brukade viktiga ställningstaganden föregås av kongressbeslut, omfattande diskussioner, studiecirkel och rådslag. Beslutet om ansökan slog ned som en bomb i det socialdemokratiska partiet och bland dess väljare. Ingvar Carlsson hann lämna in ansökan i juli 1991. Två månader senare förlorade socialdemokraterna valet.

Ett nytt politiskt parti – Ny demokrati

Hösten 1990 framträdde ett nytt politiskt parti. Man kan påstå att partiet bildades den 25 november 1990 då greven och industrimannen Ian Wachtmeister och skivproducenten Bert Carlsson på *Dagens Nyheter* (DN:s) debattsida presenterade sitt parti under rubriken: ”Här är vårt partiprogram”. Partiet bildades slutgiltigt vid ett möte i Skara 4 februari 1991. Tack vare stor uppmärksamhet från massmedia fick partiet ett snabbt genombrott. I partiprogrammet slogs fast att sunt förnuft och personlig frihet var grunden för partiets politik. Partiet ansåg att skattetrycket måste sänkas, att den offentliga sektorn skulle skäras ned och att bistånds- och flyktingpolitiken skulle förändras radikalt. Statlig egendom borde enligt partiet privatiseras och de statliga monopolerna avskaffas. Partiet var starkt populistiskt och stöddes främst av mindre företagare och fria yrkesutövare.

Ny demokrati lockade till sig flera personer som tidigare varit medlemmar i olika så kallade missnöjespartier och många måste betraktas som högerextrema. En av dessa var chefredaktören för tidskriften *Contra*, Tommy Hansson, som nu är redaktör för Sverigedemokraternas tidning *SD-kuriren*. I Jönköping representerades Ny demokrati av läkare Erling Rudkilde. Han hade tidigare varit verksam i Nysvenska rörelsen men lämnade rörelsen när han inte ansåg sig få tillräckligt stöd för sina aktioner för Pinochet i Chile och den nationella fronten i Portugal.

Partiet kännetecknades av en spänning mellan en överklassbetonad höger kring Ian Wachtmeister och en mer folklig falang kring Bert Carlsson. Flera företrädare för Ny demokrati gjorde flykting- och invandrarfientliga uttalanden. En av de värsta var Marianne Franzen. Hon ansåg att det gått så långt att det var en tidsfråga innan alla skolbarn måste vända sig mot Mecka och be.

Våren 1994 medförde interna strider att Ian Wachtmeister avgick som ordförande. Han ersattes av Harriet Colliander, som i sin tur efter en del märkliga turer ersattes av Marianne Franzen.

CARL BILDT BLIR STATSMINISTER

Ekonomisk kris och samhällsförändring

År 1990 bytte Vänsterpartiet kommunisterna namn till enbart Vänsterpartiet. Folkpartiet bytte namn till Folkpartiet liberalerna.

Villaägarnas Riksförbund bildades redan 1952 under namnet Sveriges villaägareförbund. Genom fusioner med liknande organisationer ombildades förbundet 1991 och fick sitt nuvarande namn. Detta var startpunkten för alla kampanjer och demonstrationer för att få bort fastighetsskatten. Förbundet har enligt egna uppgifter mer än 300 000 medlemmar.

Vid valrörelsen 1991 stod regeringsfrågan i centrum. Den 23 augusti presenterade Carl Bildt och Bengt Westerberg ett gemensamt regeringsprogram "Ny start för Sverige". Osäkerheten var stor när det gällde om de små partierna Kristdemokratiska samhällspartiet (KDS), Miljöpartiet och Ny Demokrati skulle komma in i riksdagen. Socialdemokraterna gjorde sitt sämsta val sedan 1928. Under Ingvar Carlssons ledning hade partiet på sex år förlorat sju procent av sina röster. Miljöpartiet åkte ur riksdagen och såväl KDS som Ny demokrati kom in. Det parlamentariska läget var emellertid bekymmersamt. Moderata samlingspartiet hade 80 mandat, Centerpartiet 31, Kristdemokratiska Samhällspartiet 26 och Folkpartiet 33. På vänsterkanten hade socialdemokraterna 138 mandat och vänsterpartiet 16. Ny demokrati hade 25 mandat. Tillsammans hade således de fyra gamla borgerliga partierna 170 mandat och de två vänsterpartierna 154 mandat. För att få igenom förslag i riksdagen var således den fyrpartiregering som bildades under Carl Bildts ledning beroende av stöd antingen från Ny demokrati eller socialdemokraterna. Folkpartiledaren Bengt Westerberg markerade på valnatten tydligt avståndstagande från Ny demokrati och reste sig från TV-soffan och gick när Ian Wachtmeister anlände. Men detta bekymrade tydligen inte Carl Bildt. Till skillnad mot 1976 skulle nu en ny politik genomföras. Bildt ansåg sig sitta inne med lösningen på landets problem och talade om "den enda vägens politik" och utnämnde sin koalitionsregering till "världens bästa regering".

Bildt släppte inte ubåtsfrågan. I statsrådsberedningen inrättade han en särskild analysgrupp. Gruppen skulle utarbeta ett samlat underlag för statsministerns ställningstagande i säkerhetspolitiska frågor. Gruppen hade tydligen ingen som helst koppling till Utrikesdepartementet och den kompetens som fanns där. Förmodligen hade de övriga partiledarna ingen insyn i gruppens arbete. På det sättet kunde det brev Carl Bildt författat sändas till Boris Jeltsin och som kritiserades av Rolf Ekéus. Carl Bildt bedrev säkerhetspolitik bakom stängda dörrar och försämrade Sveriges förhållande till Sovjetunionen.

En av regeringens första åtgärder var att hedra nyliberalen, tidigare Palmehataren och Fria moderata studentförbundets (FMS:s) favoritliberal Sven Rydenfelt genom att tilldela honom professors titel. Utnämningen kan ses som tack för hjälpen för hans negativa skrivande om Olof Palme och hans angrepp på välfärdsstaten. Det kan också ses som en förhoppning om att han skulle kunna fortsätta sin verksamhet med större tyngd, när han kunde underteckna sina inlägg med titeln professor. Ärendet handlades på utbildningsdepartementet där Per Unckel var chef.

I ett tal utomlands under hösten 1991 uttalade Bildt att termen neutralitetspolitik inte längre kunde användas som en beskrivning av den utrikes- och säkerhetspolitik som Sverige önskade föra inom den europeiska ramen. Även i det fallet var Sverige, som förhandlade om villkoren för inträde i EG, inne på en ny väg.

Den ekonomiska kris som börjat i slutet av 1980-talet förvärrades. Arbetslösheten steg till nivåer som inte förekommit sedan 1930-talet. Statsskulden steg och utlandsupplåningen ökade. Först drabbades exportindustrin. Denna sektor drabbades särskilt hårt av regeringens försök att till

varje pris försvara kronkursen. Därefter kom en kraftigt minskad efterfrågan på varor i hemmaindustrin. För att minska budgetunderskotten gjordes nedskärningar i den offentliga sektorn. Man kan således urskilja tre faser i krisen. Först exportindustrin, sedan hemmaindustrin och därefter offentlig sektor. Krisen fick genomslag i hela befolkningen.

I maj 1992 skrev Carl Bildt i *Dagens Nyheter* att Sverige hade ett sunt ekonomiskt system och stora stabila banker. Men han hade fel. Nordbanken hade bildats 1986 genom samgående mellan Upplandsbanken och Sundsvallsbanken. 1990 blev banken uppköpt av PK-banken som valde att anta Nordbanken som sitt namn. Under finanskrisen fick banken stora problem. De privata ägarna som tillkommit i samband med sammanslagningen blev utlösta av staten trots att banken var på obestånd och värdet osäkert. Gota bank som förstatligats slogs samman med Nordbanken. Ägandet övertogs sedan av Bankstödsnämnden. De osäkra fordringarna avsattes till ett nytt statligt bolag Securum. Under finanskrisen utbetalades cirka 65 miljarder i bankstöd. Av stödet fick Nordbanken huvuddelen. Nordbanken ingår numera i Nordea.

Hösten 1992 drabbades den svenska kronan av en spekulationsvåg. Riksbanken under ledning av Bengt Dennis höjde den så kallade marginalräntan (den ränta riksbanken tillämpar gentemot bankerna vid ökad utlåning) i etapper till 500 procent. Den 19 november lät riksbanken kronan flyta fritt, vilket innebar en devalvering med cirka 10 procent.

Under krisåret ingicks två krisuppgörelser mellan den borgerliga regeringen och socialdemokraterna för att försvara den fasta växelkursen. Uppgörelserna innebar stora försämringar i de sociala systemen, inte minst för pensionärerna, vilkas pensioner sänktes och inte räknades upp i takt med prisstegringarna. Men uppgörelserna påverkade också hyrorna eftersom de innebar att bostadssubventionerna reducerades med tre miljarder kronor från och med 1994. En orolig hyresgäst, som skrev till Carl Bildt, fick enligt Janne Flygheds rapport *Vräkt i laga ordning* följande besked: "Du är rädd för att hyrorna kommer att höjas. Jag kan lugna Dig med att så inte är fallet. Syftet med regeringens politik är att förändra bostadsfinansieringen och avreglera byggmarknaden för att komma åt orsakerna till de kraftiga byggkostnadsökningarna. Därmed kan också hyreshöjningar undvikas." Men Bildt hade fel. Det hade han också när han ansåg att Sverige hade ett stabilt betalningssystem. En uppgörelse träffades med socialdemokraterna om bankgaranti för att återställa förtroendet för betalningssystemen. De framträdande socialdemokraterna i samband med krisuppgörelserna var bland annat Ingvar Carlsson och Mona Sahlin, som var partisekreterare. Bengt Westerbergs klara avståndstagande från Ny demokrati gjorde det omöjligt för den borgerliga regeringen att i varje fall öppet förhandla med Ny demokrati. Det är ovisst vad som drev socialdemokraterna till att träffa dessa överenskommelser. Det är naturligtvis möjligt att hänvisa till ansvar för landet. Men det fanns också ett gemensamt intresse för dem som ville föra in Sverige i EU att visa upp ett land med ekonomin i balans. När regeringen Bildt försökte att träffa ytterligare en krisuppgörelse ställde inte socialdemokraterna upp. Det var i den situationen som riksbanken beslutade att släppa kronkursen fri.

Krisen kan ses som en maktkamp mellan marknad och politik och det var politiken som förlorade. Socialdemokraterna hade genom skattereformen, avregleringen av kredit- och valutamarknaden bidragit till utgången. Det finns all anledning att fråga sig varför socialdemokraterna två gånger ställde sig bakom regeringen Bildts krispaket. Om de inte gjort detta hade Bildt öppet tvingat vända sig till Ny demokrati. Hur hade då Bengt Westerberg agerat? Krispaketet minskade svenska folkets köpkraft. Härigenom minskade också tillväxten och arbetslösheten ökade.

Samtidigt med krishanteringen förändrades Sverige. Efter den borgerliga valsegern 1991 lades en proposition fram om att löntagarfonderna skulle avvecklas på ett sådant sätt att de inte skulle gå att återskapa. Man beslöt att dela ut pengarna till allemansfondspararna men de skulle inte

bli disponibla förrän 1 januari 1998. Den som sparade 2 400 kronor i två år i allemansfonderna skulle belönas med 1 200 kronor från löntagarfonderna. Till följd av räntekrisen på hösten 1992 och den uppgörelse som gjordes mellan den borgerliga regeringen och socialdemokraterna stoppades dock detta. Istället användes pengarna till att förstärka pensionssystemet och 10 miljarder delades ut till tre forskningsstiftelser för att främja forskning. Systemskiftet fortsatte och i det följande nämns en del förändringar av traditionellt statlig verksamhet. Statens vattenfallsverk upphörde 1992 och ersattes av Vattenfall AB och Svenska Kraftnät. Driften av TV- och radiosändarnäten överfördes till Teracom. Televerket myndighetsuppgifter övertogs 1992 av nyinrättade Post- och telestyrelsen. Det skulle bli konkurrens inom telefoniområdet. Televerkets tillverkning av teleutrustning såldes till Ericsson. Den återstående verksamheten ombildades 1993 till Telia AB. År 1993 avskaffades Postverkets brevmonopol och året därpå bildades Posten AB med ett antal dotterbolag för olika verksamheter. Våren 1993 infördes reklamfinansierad privat lokalradio. 1993 bildades Assi Domän som övertog all statlig produktiv skogsmark som inte var skyddad av till exempel naturskäl. Staten blev kvar som 50-procentig ägare i bolaget som börsnoterades och aktien lanserades som en folkaktie. Byggnadsstyrelsen, som svarat för lokaler för statliga myndigheter, avvecklades 1993. Verksamheten överfördes till Statens Fastighetsverk (fastigheter som tillhörde det nationella kulturarvet), Akademiska hus och Vasakronan. Statliga myndigheter skulle nu konkurrera med andra tänkbara hyresgäster om lokaler som ofta uppförts just för deras verksamhet. De första friskolorna med offentlig finansiering (skolpeng) startade 1993. År 1994 fattades beslut om en långtgående avreglering inom tågtrafikområdet. År 1992 beslutades om avreglering av flygmarknaden. Inom kommuner och landsting pågick en liknande verksamhet. Energiverk, fastigheter och annan verksamhet bolagiserades och såldes i en del fall ut. Vårdcentraler, äldreboenden privatiserades. Socialdemokraterna saknade en klar linje när det gällde privatiseringar. Det kan nämnas att under den tid som Friskolornas riksförbund funnits har av dem som varit ordföranden tre varit i varje fall före detta socialdemokrater. Nils Lundgren som senare startade partiet Junilistan, Vidar Andersson som varit riksdagsman för socialdemokraterna och som nu är chefredaktör för tidningen Östgöten i Norrköping och Kjell- Olof Feldt. Thomas Bodström blev 2009 medlem i styrelsen för Pysslingen Förskolor och Skolor AB.

Samtidigt med bland annat de förändringar som nämnts ovan pågick förhandlingar om villkoren för Sveriges inträde i EG. Den borgerliga regeringen tog 1992 initiativ till att ändra den tidigare huvudlinjen för svensk utrikespolitik. Den gamla formuleringen ”alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig utbyttes mot: ”Sveriges militära alliansfrihet syftande till att vårt land skall kunna vara neutralt i krig i vårt närområde består. Det förutsätter att en betryggande försvarsförmåga upprätthålls.” Ordet består ger ett intryck av att den tidigare huvudlinjen alliansfrihet i fred syftande till neutralitet gällde och det var sannolikt också avsikten. Men uttrycket ”skall kunna vara neutralt” var något nytt. Uttrycket skulle kunna tolkas som att neutraliteten enbart var ett alternativ. Den nya formuleringen antogs av riksdagen våren 1992.

En av regeringens senare åtgärder var att den 20 juni 1994 officiellt be om ursäkt för baltutlämningen. Fyrtio fortfarande levande, 35 letter, fyra ester och en litauer inbjöds till Sverige. De togs emot av Konung Carl XVI Gustaf och Margaretha af Uggle, som sa att utlämningsbeslutet varit överilat och felaktigt, och att den svenska regeringen var ledsen för följderna. Åtgärden kan ses som kritik riktad mot en socialdemokratisk regering nästan 50 år tidigare. Huruvida de 40 balterna anslutit sig frivilligt eller tvångsrekryterats till tyska armén framgick aldrig.

Redan tidigt 1994 stod det klart att Ny demokrati efter de interna striderna inte skulle kunna behålla sina riksdagsplatser efter det kommande valet. Regeringen fick allt lägre opinionssiffror. Under Bildts tid som statsminister ökade budgetunderskotten, statsskulden och utlandsupplåningen. Ur den aspekten kan Bildts tid som statsminister betraktas som ett totalt

misslyckande. Men om hans mål var att inleda ett systemskifte var hans tid som statsminister mera lyckad. Början av 1990- talet kan ses som de år då den svenska välfärdsstaten började monteras ned. I 1918 års fattigvårdslag förbjöds, som tidigare nämnts, att föräldralösa och fattiga barn liksom äldre fick auktioneras ut till dem som tog minst betalt. I början av 1990-talet infördes systemet igen, men nu skedde utauktioneringen klumpvis. Daghem och äldreboende auktionerades ut till den som tog minst betalt.

Centerpartiets ledare Olof Johansson var miljöminister i den regering som Carl Bildt bildade 1991. Denna post lämnade han sommaren 1994 i protest mot byggandet av Öresundsbron som han länge motarbetat. Olof Johansson blev i stället välavlönad ordförande i Vin & Sprit. De övriga centerpartisterna stannade kvar i regeringen. Gudrun Schyman valdes 1993 till ledare för Vänsterpartiet, som 1990 tagit bort kommunisterna från partinamnet.

Efter valnederlaget 1994 lämnade Carl Bildt för ett tag den svenska politiken och ägnade sig åt FN-uppdrag i det forna Jugoslavien. Det har ofta framhållits att Carl Bildt har ett omfattande internationellt nätverk. Det var sannolikt hökarna i detta nätverk som bidrog till att han fick detta uppdrag. Bildt kvarstod dock som partiledare.

Nytt pensionssystem

När ATP-systemet en gång infördes föregicks det av omfattande utredningsarbete, politiska strider, folkomröstning och nyval. ATP-systemet var förmånsbaserat. För full ATP krävdes 30 yrkesverksamma år och pensionens storlek baserades på de 15 inkomstmässigt bästa åren. Staten stod således som garant för en viss storlek på pensionen, som räknades upp i takt med att basbeloppet steg det vill säga i takt med att priserna steg. ATP-pensionen var maximerad så att inkomster större än 7,5 basbelopp inte gav högre pension. Att ATP-systemet hade brister framgick redan tidigt. Dessutom gjordes ingrepp i systemet. Under de borgerliga regeringsåren i början av 1980-talet togs inte hänsyn till energiprisernas ökning när basbeloppet fastställdes. Man kan uttrycka det som att staten svek sina utfästelser. Efter socialdemokraternas stora devalvering när de kom till makten 1982 kompengades inte pensionärerna för de prisökningar som uppstod. Vid den ekonomiska krisen i slutet av 1980-talet och 1990-talet gjordes nya ingrepp. År 1992 sänktes pensionerna och under fortsättningen av 1990-talet dämpades uppräknningen relativt den faktiska prisutvecklingen under ett antal år till dess de mycket stora underskotten i statsbudgeten reducerats. År 1999 infördes begreppet prisbasbelopp. Detta baseras på hur priserna utvecklas och sedan år 2000 har begreppet använts vid beräkning av pensioner i ATP- systemet och även i andra sammanhang.

Redan 1984 tillsatte regeringen en pensionsberedning. Bakgrunden var att ATP-systemet inte ansågs vara stabilt. Det urholkades från toppen genom att allt fler inkomsttagare fick inkomster ovanför 7,5 prisindexerade basbelopp och från botten genom att pensionstillskott och kommunala bostadstillägg i många fall blev lika stora som en låg ATP-pension. Till detta kom att människors livslängd hela tiden ökade. Pensionsberedningen ansåg att en reformering av ATP-systemet var nödvändig. I finansplanen som regeringen Ingvar Carlsson lade fram 1991 pekade regeringen på att möjligheterna att finansiera pensionsutfästelserna inom ramen för oförändrat skatte- och avgiftstryck var starkt beroende av den ekonomiska tillväxten.

I november 1991 tillsatte regeringen Bildt en pensionsarbetsgrupp under ledning av sjukvårdsministern Bo Könberg. I gruppen ingick alla riksdagspartierna, men det är uppenbart att kärnan utgjordes av moderaterna, centerpartisterna, folkpartisterna, kristdemokraterna och socialdemokraterna. Det var dessa partier som stod bakom det som kallas pensionsöverenskommelsen. Hösten 1992 redovisade gruppen en principskiss till ett nytt pensionssystem.

Det nya systemet skulle vara avgiftsbaserat och pensionens storlek skulle bestämmas av hur mycket som betalats in till systemet under de yrkesverksamma åren. På det sättet skulle det nya pensionssystemet stimulera till arbete. Det skulle löna sig att arbeta lång tid, börja tidigt och fortsätta efter den normala pensionsåldern 65 år. Till 1994 hade det nya pensionssystemet fått fastare former och den 8 juni 1994 fattade riksdagen beslut om ett nytt pensionssystem. Vänsterpartiet och Ny demokrati ställde sig inte bakom det nya systemet. Mellan två val med en borgerlig regering hade således riksdagen tagit ställning i den för alla viktiga pensionsfrågan utan några omfattande debatter eller någon större offentlig insyn.

Pensionsarbetsgruppen ersattes efter riksdagsbeslutet av en genomförandegrupp, som arbetade fram till 2006. Denna grupp ersattes 2007 av pensionsgruppen som har till uppgift att "förvalta" det nya pensionssystemet.

De som är födda före 1937 berörs inte av det nya pensionssystemet och de som är födda 1954 och senare berörs enbart av det nya systemet. De som är födda 1938 – 1953 får pension från båda systemen.

De som haft små eller inga inkomster får garantipension, som betalas ur statskassan. Övriga får sin pension från det nya systemet.

Avgifterna till det nya pensionssystemet uppgår till 18,5 procent av inkomsten. Av detta betalar den anställde 7 procent och arbetsgivaren 11,5 procent. 16 procent av avgifterna går till inkomstpensionen. Det vill säga finansierar de pensioner som redan betalas ut. Till premiepensionen avsätts 2,5 procent. Placeringen av de pengar som går till premiepensionen kan den anställde själv påverka.

I det nya pensionssystemet är inbyggt en "broms", som avses säkerställa systemets långsiktiga finansiella balans. För varje år beräknas ett balanstal som utgörs av kvoten mellan systemets tillgångar och skulder. Om kvoten understiger ett (1,0) aktiveras balanseringen, vilket innebär att pensionerna sänks till dess kvoten åter är minst ett (1,0). Bromsen har slagit till både 2009 och 2010. Pensionerna har då sänkts med cirka 7 procent.

Det nya pensionssystemet har utsatts för kritik från många olika håll bland annat från LO. Från politikernas sida kan det nya pensionssystemet ses som en fördel eftersom korrigeringar till det samhällsekonomiska läget sker med automatik. Beslut har fattats om att se över delar av pensionssystemet bland annat pensionsåldern.

Många får pension från flera håll. Den allmänna pensionen som det nya systemet handlar om består av två delar, inkomstpension och premiepension. Därutöver får många tjänstepension som oftast baseras på avtal mellan fackliga organisationer och arbetsgivare. Vidare kan somliga ha egna pensionsförsäkringar.

Det går att läsa om det nya pensionssystemet i Pensionsöverenskommelsens innebörd (Ds 2009:53)

NYTT MAKTSKIFTE

Ingvar Carlsson blir statsminister och avgår, Sahlinaffären, Göran Persson tar över

Till valet 1994 hade mandatperioderna ändrats till fyra år. Inför valet lade socialdemokraterna fram ett sparförslag, utarbetat av Göran Persson. Sparförslaget drabbade bland annat barnfamiljer och pensionärer hårt. De höga opinionssiffrorna dalade, men vid valet fick de borgerliga partierna utom Moderata samlingspartiet vidkännas stora förluster. Ny demokrati åkte ur riksdagen. Miljöpartiet kom åter in i riksdagen och fick 18 mandat, Socialdemokraterna fick 161 mandat, en ökning med 23. Vänsterpartiet fick 22 mandat, en ökning med sex.

Det blev åter Ingvar Carlsson som blev statsminister och Göran Persson blev finansminister och kunde starta med att genomföra det tidigare aviserade sparförslaget. I Göran Perssons sanering av Sveriges ekonomi ingick också att införandet av utgiftstak i statsbudgeten. Utgiftstaket innebär att nivån på de statliga utgifterna är låst tre år i förväg. Riksdagen beslutar om utgiftstak för de kommande tre åren samtidigt som man beslutar om hur höga statens totala utgifter får vara för nästa år. Utgiftstaket gäller för alla utgifter i statsbudgeten utom räntorna på statsskulden. Vidare infördes ett överskottsmål på en procent. Såväl utgiftstak som överskottsmål som beslutades 1995 kan naturligtvis ändras eller tas bort, men de innebär liksom pensionsreformen 1994 att politikerna binder upp sig själva.

Mona Sahlin fick i den nya regeringen titeln biträdande statsminister. Detta skulle kunna ses som att Ingvar Carlsson utsett henne till sin efterträdare. Carl Bildt lämnade den svenska politiken och ägnade sig under två år åt FN-uppdrag i det forna Jugoslavien. Hans efterträdare blev senare Bo Lundgren. Bengt Westerberg avgick 1995 och ersattes av Maria Leissner. Hon efterträddes redan 1997 av Lars Lejonborg.

Våren 1994 var förhandlingarna om Sveriges medlemskap i EG klara och den 13 november genomfördes en rådgivande folkomröstning om medlemskapet. Från ja-anhängarnas sida påstods att Sveriges alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig skulle bestå även om Sverige blev medlem i EG. 52,3 procent röstade ja och 46,6 nej. Den 15 december beslutade riksdagen att Sverige skulle inträda i EG. Inför folkomröstningen hade kampanjresurserna varit minst sagt ojämnt fördelade, vilket av många uppfattades som demokratiskt otillfredsställande. Hur stora belopp som satsades från näringslivets sida är inte känt. Men uppgifter om 200 – 400 miljoner kronor har nämnts. I stort sett genast efter folkomröstningen förefaller folkopinionen ha svängt och blivit EG-negativ. Senare opinionsundersökningar har visat att en stor del av Sveriges befolkning behållit en kritisk inställning till EG (EU).

Sverige inträdde i den Europeiska gemenskapen (EG), som då hunnit byta namn till Europeiska unionen (EU), den 1 januari 1995. Namnbytet var en följd av det så kallade Maastrichtfördraget som de då tolv medlemsstaterna undertecknat den 7 februari 1992. Avtalet avsåg utvidgning av samarbetet på det ekonomiska området och på det utrikes- och säkerhetspolitiska området. Om det inte varit tydligt tidigare stod det nu klart för de flesta att nu gällde inte längre för Sveriges del alliansfrihet i fred syftande till neutralitet i krig. På det ekonomiska området avsåg avtalet att en gemensam valuta skulle införas i unionen och att en europeisk centralbank skulle införas 1999 för de länder som uppfyllde vissa ekonomiska kriterier. Projektet kallades Europeiska monetära unionen (EMU). Den Europeiska centralbanken (ECB) anses vara en av världens mest självständiga. Ett inträde i EMU innebär således att invånarna i medlemsländerna berövas politiskt inflytande över penningpolitiken. ECB:s mål är i princip enbart att bevara prisstabiliteten. Sverige valde att inte inträda i EMU. Som skäl angavs att folkopinionen var emot ett inträde. Riksdagen beslutade emellertid att ge även Sveriges riksbank en självständigare ställning med främsta målsättning att bevara prisstabiliteten – hålla inflationen

ner. Riksbankens självständighet innebar att politikerna trädde tillbaka. Ansvaret för penningpolitiken ankommer på Riksbanken.

Sedan Ingvar Carlsson, med påståenden om att Sveriges neutralitet inte hindrade medlemskap i EG, och i samarbete med Svenskt Näringsliv, men säkert mot en majoritet inom det egna partiet och de väljare som fört honom till makten vid valen 1988 och 1994, fört Sverige in i EU ansåg han tiden mogen för att avgå. Som efterträdare tippades allmänt Mona Sahlin. Men hösten 1995 inträffade den så kallade Sahlinaffären. Det startade med att tidningen *Expressen* avslöjade att Mona Sahlin använt det betalkort hon tilldelats i tjänsten för privata inköp. Affären rullade vidare med nya avslöjande om hur Sahlin misskött sin privatekonomi. Hon lämnade regeringen och våren 1996 även sin riksdagsplats. Det blev i stället Göran Persson som efterträdde Ingvar Carlsson. Mona Sahlin blev i stället för statsminister egen företagare. Hon återkom i regeringen 1998. Men hade uppenbarligen fortfarande problem med att sköta sin ekonomi. Den 26 november 1999 avslöjade TV:s *Aktuellt* att det aktiebolag som Mona Sahlin drev 32 gånger hamnat hos kronofogden på grund av obetalade parkeringsböter. Avslöjandet kommenterades i tidningarna den 27 november. *Aftonbladet* kunde då avslöja att hennes företag dragit på sig 98 parkeringsböter. I ett pressmeddelande skrev Sahlin bland annat: ”Det här handlar inte om statens pengar, det handlar inte om hur jag skött statens kort, det handlar inte om hur jag som minister fattat beslut, utan det handlar om att jag parkerat fel, fått böter och betalar dessa böter med beskattade pengar, ibland för sent.” Hon ansåg inte att det handlade om hennes roll som politiker. Det förefaller inte som om Sahlin begrep att parkeringsbestämmelserna bland annat syftade till att öka trafiksäkerheten, framkomligheten och förbättra miljön. Den som hade råd kunde tydligen enligt hennes uppfattning bortse från sådana aspekter. Göran Persson var kanske av samma uppfattning för han behöll Mona Sahlin som minister.

I fyra TV-program med titeln *Ordförande Persson* redovisades den 19, 20, 22 och 26 mars 2007 intervjuer med Göran Persson som gjorts successivt under hans tid som statsminister. Om Mona Sahlin uttalade Göran Persson att tänkandet inte var Mona Sahlins starkaste sida. Man kan därför fråga sig varför han tog in henne i sin regering 1998 och dessutom gjorde henne till samhällsbyggnadsminister, vilket borde ställa särskilt höga krav på strategiskt tänkande.

Regeringen Persson fortsatte när det gällde avregleringar på den väg som redan Ingvar Carlssons regering slagit in på och som den borgerliga regeringen 1991 – 1994 fortsatt i hög takt. År 1996 avreglerades elmarknaden. En hel del skogsmark återfördes dock i statens ägo. År 1998 bildades det statliga skogsbolaget Sveaskog. Sveaskog tillfördes mark från Assi Domän, bytte till sig en del mark från MoDo, köpte upp en del andra skogsbolag och köpte slutligen även Assi Domän. Betydande skogsarealer återfördes således i statens ägo. När det gäller samhällets resurser infördes ett sparmål på två procent och i statsbudgeten infördes utgiftstak. Detta minskade utrymmet för reformer och kan också ha bidragit till mindre investeringar och högre arbetslöshet.

De avregleringar som genomförts av regeringarna med Ingvar Carlsson, Carl Bildt och Göran Persson var dock inte tillräckliga för det svenska näringslivet. Näringslivets Fond utgav 1997 en skrift *Stäng fattigdomsfabriken*. I en tabell redovisades ekonomisk frihet i olika länder. I tabellen hamnade Sverige på 42:a plats efter länder som Thailand, Filipinerna, Sydkorea, Malaysia, Paraguay och Bahrain. Länder som kan sakna demokrati och kan ha en omfattande massfattigdom, barnarbete och sexturism framställdes som välståndsskapande samtidigt som situationen i Sverige målades i mörka färger. Den svenska modellen kvävde enligt Näringslivets fond de välståndsskapande krafterna. Samma år förklarade 101 direktörer i en debattartikel i *DN* att de saknade förtroende för regeringen.

År 1997 träffades en överenskommelse mellan socialdemokraterna, Centerpartiet och Folkpartiet om nya riktlinjer för energipolitiken. Årtalet 2010 togs bort som slutdatum för

kärnkraftsavveckling och man beslutade att Barsebäcks två reaktorer skulle stängas. En ny lag stiftades, *Lag om kärnkraftens avveckling* (SFS 1997:1320) som gav regeringen rätt att fatta beslut om när en kärnkraftsreaktor skall tas ur drift. Barsebäck 1 stängdes 30 november 1999 och Barsebäck 2 31 maj 2005.

År 1997 tog Göran Persson initiativet till informationskampanjen Levande historia, vars syfte var att sprida information om och främja arbetet med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.

Lennart Daléus valdes 1998 till Centerpartiets ledare. Detta innebar slutet på samarbetet mellan Centerpartiet och Socialdemokraterna.

Skattebetalarnas förenings tidning *Sunt Förnuft* nummer 5 1998 hade på omslaget en stor bild på Carl Bildt, som inuti tidningen intervjuades. Rubriken var "Omöjligt skattetryck. Socialdemokraternas skattepolitik kämpar mot verkligheten". Tidningen ägnade stort utrymme åt bidragsfusket och det svenska bidragssystemet påstods vara utformat så att det indirekt uppmanade många att fuska. Man krävde bättre kontroll. Men redan på tidningens första sida meddelades samtidigt att sju sidor ägnades åt råd till företagare om förmåner i stället för lön. Bland rubrikerna inom detta område hittades bland annat: "Fri motion", "Rabatter kan vara skattefria", "Skattefria hemlån av datorer", "Skattefria gåvor", "Utbildning", "Studie- och konferensresor", "Hälso- och sjukvård och hyresersättningar beskattas lågt". I artikeln påpekades att en del förmåner beskattas och den anställde måste då meddela företagets löneadministratör i vilken utsträckning förmånerna utnyttjats. Om detta skriver *Sunt Förnuft*: "Man får förutsätta att den anställde lämnar korrekta uppgifter till löneadministratören." I det fallet behövdes tydligen ingen kontroll. Man kan rent av undra om inte tidningen uppmanade till fusk.

År 1998 beslutade riksdagen att Svenska kyrkan skulle skiljas från staten, vilket genomfördes år 2000. Det finns dock fortfarande bindningar mellan staten och kyrkan som regleras i Svensk lagstiftning (SFS 1998:1591, 1998:1592, 1998:1593). Bland annat innebär detta att staten tar in medlemmarnas avgifter till kyrkan. Även andra trossamfund kan få denna fördel. I Stockholm och Tranås är kommunerna huvudmän för begravningsverksamheten medan Svenska kyrkan i övriga landet fått behålla denna uppgift. Alla utom boende i Stockholm och Tranås betalar via skattsedeln begravningsavgift till kyrkan. Svenska kyrkan har således fått rätt att beskatta även dem som inte är medlemmar. Staten betalar också ut statsbidrag till verksamheter som bedrivs i olika trossamfunds regi.

Vid valet 1998 gick Socialdemokraterna kraftigt tillbaka och förlorade 30 av sina riksdagsmandat. Under Gudrun Schymans ledning gick Vänsterpartiet kraftigt framåt och fick 21 nya riksdagsmandat. Valets stora vinnare var Kristdemokraterna som erövrade 27 nya mandat. Moderaterna fick två nya mandat. Folkpartiet och Centerpartiet förlorade nio mandat vardera. Socialdemokraternas nya samarbetspartner blev Vänsterpartiet och Miljöpartiet.

År 1999 avgick under stort rabalder Erik Åsbrink som finansminister. Orsaken uppgavs vara att Göran Persson i en intervju gett uttryck för att det ekonomiska läget kunde vara bättre än vad som skulle komma att redovisas i vårbudgeten som strax skulle läggas fram. Stöd för detta hade Göran Persson från Konjunkturinstitutet. I TV-programmet *Ordförande Persson* den 20 mars 2007 framställde Göran Persson Åsbrinks agerande som ett slags statskupp om vilken bland annat Mona Sahlin skulle ha varit informerad. Men trots att Mona Sahlin skulle ha varit informerad om "statskuppen" fick hon vara kvar i regeringen.

Efter valnederlaget 1998 avgick Carl Bildt som partiledare och ersattes av Bo Lundgren, som numera är chef för Riksgäldskontoret.

År 2000 introducerades Telia på Stockholmsbörsen och en tredjedel av aktierna såldes ut och lanserades av näringsminister Björn Rosengren som en folkaktie. Aktien blev dock ingen

vinstaffär för köparna. Björn Rosengren anställdes senare av Stenbeckskoncernen som rådgivare och blev slottsherre på Arnö i Mälaren.

EU-toppmötet i Göteborg 2001

Under perioden 1 januari – 30 juni 2001 var Sverige ordförandeland i EU. I mitten av juni anordnades ett EU-toppmöte i Göteborg. Händelserna under de dagar mötet varade har varit föremål för ett antal program i radio och TV, tidningsartiklar och böcker.

Sedan World Trade Organizations (WTO:s) möte i Seattle 1999 hade protester förekommit då den internationella politiska eliten samlats till överläggningar. Protesterna riktade sig bland annat mot globalisering och en nyliberal världsordning. Den 13 juli började demonstranter från olika delar av Sverige och omvärlden att anlända till Göteborg och ta in på de skolor som kommunen ställt till förfogande. Torsdagen den 14 juni anlände president Busch. Samtidigt inledde polisen en aktion mot Hvitfeldtska skolan, som belägrades av polisen som byggde upp en mur av containrar runt skolan. På skolan fanns ungefär 400 tillresta. Enligt uppgifter i *Svenska Dagbladet* den 15 juni uppgav polismästare Håkan Jaldung att ”nästan alla är misstänkta för förberedelser till olika brott, som skadegörelse och grov misshandel (- - -) vi misstänker att många har tillgång till vapen”. I samband med utbrytningsförsök uppstod oroligheter. En del instängda lyckades fly men de flesta greps. Några vapen hittades inte på skolan.

Fredagen den 15 juni öppnades EU:s toppmöte officiellt. Samtidigt samlades tusentals personer i ett protestmöte på Götaplatsen. Efter protestmötet startade en ”antikapitalistmarsch” mot mässområdet där toppmötet ägde rum. Polisen försökte stoppa marschen. I samband med detta uppstod oroligheter som urartade i rena gatustrider. Något hundratal stenkastare började i samband med detta röra sig mot Avenyn där de åstadkom stor förstörelse.

På kvällen skulle Reclaim the City hålla fest på Vasaplatsen. När det hela pågått några minuter slog polisen en ring runt platsen och cirka 1500 personer stängdes inne. Återigen startade stenkastning. I samband med det kaos som uppstod öppnade polisen eld och skadade tre personer. Enligt polisens uppgifter hade polisen handlat i nödvärn. En nittonåring blev livshotande skadad och det har ifrågasatts om det skott som träffade honom verkligen kunde ha avlossats i nödvärn. Det har också ifrågasatts om det kan vara rimligt att öppna eld på det sätt som polisen gjorde, där risken är stor för att rikoschetter kan träffa helt oskyldiga människor. Dessutom förefaller inte polisens förmåga att träffa rätt ha varit särskilt väl utvecklad.

Lördagen den 16 juni genomfördes en protestdemonstration med mellan tjugo- och tjugofemtusen deltagare. Allt gick trots de tidigare händelserna lugnt till. På eftermiddagen spreds ett rykte att det skulle anordnas ett möte mot polisvåld på Järntorget. Vid sjutiden hade ungefär 400 personer samlats och allt gick lugnt till. Då omringade polisen platsen och det har uppgetts att de letade efter terrorister. En del transporterades bort, en del visiterades och släpptes. När det var ett hundratal personer kvar lämnade polisen plötsligt platsen.

På kvällen den 17 juni slog polisen, utrustad med automatvapen, till mot Schillerska gymnasiet, som fungerade som vandrarhem och där det fanns omkring 80 personer vid tillslaget. De som fanns på skolan fördes ut på skolgården där de fick ligga med näsan ner i den blöta asfalten. En del var halvklädda och saknade byxor och skor. De släpptes efter ungefär en timma men fick inte hämta sina tillhörigheter i skolan. Ingen av dem som fanns på skolan greps. Efteråt uttalade polismästare Håkan Jaldung i TV 4 att de unga människor som vistades på Schillerska skolan kunde skylla sig själva.

Efter händelserna åtalades ungefär 90 personer. De som dömdes fick mycket hårda straff. Jämförelser har gjorts med de straff som drabbat fotbollshuliganer och så kallade nynazister vid våldsamt upplopp och det har då visat sig att de som deltog i oroligheterna i Göteborg fått

flerdubbelt så hårda straff. Polisens agerande upplevdes av många som provocerande och kränkande och har ifrågasatts av många. En som behandlat händelserna är Erik Wijk bland annat i sin bok *Orätt – Rättsröten efter Göteborgskravallerna*. Wijk pekar på att uttalanden av politiker satt sin prägel på rättegångarna, på problemen med polisvittnen, rättegångsfel och orimligt höga straff.

När EU-toppmötet var slut delade socialdemokraterna ut rosor till poliserna. Från ledande socialdemokratiskt håll såg man uppenbarligen inga problem med polisens agerande utan ansåg att polisen borde få ett erkännande för sina insatser.

Efter händelserna i Göteborg diskuterades möjligheterna att använda militär personal för att upprätthålla ordningen, vilket inte gjorts sedan Ådalskravallerna 1931.

Socialdemokraternas partikongress 2001

Åren 1944 – 2001 inleddes det socialdemokratiska partiprogrammet med en portalparagraf som en gång formulerats av Ernst Wigforss:

Socialdemokraterna vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människors inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv. I detta syfte vill Socialdemokratin så omdana samhället att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats en på gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

Denna paragraf ersattes vid socialdemokraternas partikongress 2001 med en formulering om:

Vi strävar efter en ekonomisk ordning där varje människa som medborgare, löntagare och konsument kan påverka produktionens inriktning och fördelning, arbetslivets organisation och arbetets villkor.

Partiet förklarades vara antikapitalistiskt samtidigt som man bejakade marknadsekonomin, som ansågs vara en förutsättning för demokrati. Huruvida någon vid kongressen förstod skillnaden mellan kapitalism och marknadsekonomi är oklart. Men Göran Persson försökte sannolikt att få människor att tro partiet behöll sin tidigare uppfattning om kapitalismen, som visserligen möjliggjorde materiell utveckling, men samtidigt medförde koncentration och monopol och återkommande kriser. Medan marknadsekonomin tydligen enbart skulle ha positiva effekter trots att många allt sedan Marx pekat på systemets sociala avigsidor, bland annat utslagning av mindre konkurrenskraftiga individer, sned inkomstfördelning och återkommande kriser. Keynes hävdade på sin tid, med erfarenheter från 1930-talet, att systemet ledde till undersysselsättning, vilket varit fallet i Sverige allt sedan avregleringarna påbörjades. Genom borttagandet av den 55 år gamla portalparagrafen anpassade Göran Persson och partiledningen partiets program till den politik som allt sedan Ingvar Carlssons tid som statsminister varit rådande. Även med socialdemokrater vid makten har statlig och kommunal egendom sålts ut och bolagiserats, vårdinrättningar privatiserats och friskolor startats. Framträdande socialdemokrater har ena dagen vara statsråd eller borgarråd och nästa dag i näringslivets tjänst i företag eller branschorganisationer.

Sverige, USA och Afghanistan

År 1998 utfördes sprängattentat mot USA:s ambassader i Kenya och Tanzania. Som ansvarig för attentaten utpekades Usama Bin Ladin, som sedan flera år vistades i Afghanistan. Afghanistan vägrade att utlämna Usama Bin Ladin. USA genomförde då bombningar i östra Afghanistan, där Usama Bin Ladin påstods ha militära anläggningar.

Den 11 september 2001 genomfördes terrorattackerna mot World Trade Center, försvarshögkvarteret Pentagon i Washington och försök till attack mot ytterligare ett mål som misslyckades genom att passagerare övermannade kaparna. Detta tredje plan störtade i Pennsylvania. Misstankarna om vilka som låg bakom attackerna riktades omgående mot Usama Bin Ladin och hans nätverk al-Qaida som fått en fristad i Afghanistan.

President George W Bush lovade att leta upp dem som låg bakom attentaten och förklarade ”krig mot terrorismen”. Han förklarade också att ”de som inte är med oss är mot oss”. USA startade på nytt bombningar i Afghanistan och krävde att Afghanistan skulle utlämna Usama Bin Ladin. Den 2 maj 2011 meddelade USA:s president Obama att Usama Bin Ladin dödats i Pakistan.

Göran Persson fick stort genomslag i massmedia då han använde två välkända uttryck från Olof Palme – ”Satans mördare” och ”Diktaturens kreatur”. När Olof Palme använde uttrycken avsåg han Francos regim i Spanien och kommunisterna i Tjeckoslovakien. Persson avsåg Usama Bin Ladin och talibanregimen i Afghanistan och uttrycken användes för att motivera USA:s bombningar i Afghanistan. Men liksom i Vietnam, forna Jugoslavien och Irak har ett stort antal oskyldiga människor fått sätta livet till. Och dödandet fortsätter. Den som motsatte sig de bombningar som inledde USA:s invasion av Afghanistan skulle ha kunnat citera vad Olof Palme sa i sitt Gävletal 1965 om bombningarna i Vietnam:

Vår reaktion är medkänsla med offren, en känslans upprördhet inför ett meningslöst lidande. Ty en förbrytelse blir alltid en förbrytelse, och terrorn förblir alltid terror, även om den utförs i namnet av höga mål och principer

Afghanistan har en mycket lång historia, men här börjar historien på mitten av 1950-talet. De styrande gick då ett slags balansgång mellan mäktiga grannar och mellan dem som strävade efter att modernisera det afghanska samhället och mäktiga klaner som inte ville ha någon förändring. Afghanistans premiärminister Daud vände sig till USA med begäran om utvecklingshjälp. USA avvisade begäran och premiärministern vände sig då i stället till Sovjetunionen som tillmötesgick begäran om civil och militär hjälp. Tusentals unga officerare och administratörer utbildades i Sovjetunionen. Därmed lades grunden till ett ökande sovjetiskt inflytande. År 1963 tvingade kungen den auktoritära Daud att avgå och en liberal författning antogs året därpå. Politiska partier började växa fram bland annat kommunistpartiet PDPA. De demokratiska reformerna blev mest papperskonstruktioner och följden blev en tilltagande oro som förstärktes av myndigheternas oförmåga att hantera en torkkatastrof i början av 1970-talet. År 1973 avsatte Daud med stöd av delar av armén kungen och utropade republik. Daud kom emellertid i konflikt med de officerare som fört honom till makten. När Daud 1978 låtit fångsla en del ledare tillhörande PDPA slog officerarna till och genomförde en kupp.

Den nya kommunistiska regimen framlade en femårsplan enligt vilken Afghanistan skulle bli en socialistisk stat av sovjettyp. En jordreform proklamerades och alla politiska partier utom PDPA förbjöds. Den nya politiken mötte starkt motstånd på landsbygden där 80 procent av befolkningen bodde och som såg omdaningen som ett hot mot klansamhället. Inom loppet av några månader hade uppror brutit ut i flera provinser. Den kommunistiska regimen i Kabul blev allt mer beroende av stöd från Sovjetunionen. Den 27 december 1979 invaderade Sovjetunionen Afghanistan, men

mötte starkt motstånd från gerillaförband som stöddes av bland annat USA. Sovjetunionen lyckades aldrig krossa motståndet. Efter att ha slutit avtal i FN:s regi med USA och Pakistan började Sovjetunionen dra tillbaka sina trupper 1989. Gerillan fortsatte kriget och i april 1992 kapitulerade regimen och ersattes av en islamistisk ledning. Inbördeskriget fortsatte dock och koncentrerades nu till Kabulområdet. Utan en fungerande centralmakt föll Afghanistan sönder och lokala krafter tog över ute i provinserna

Hösten 1994 trädde en ny militär kraft in på arenan, talibanerna. Deras kärna utgjordes av veteraner från kampen mot Sovjetunionen och nyrekrytering gjordes från bland annat koranskolor (taliban betyder på arabiska student). Talibanerna stöddes av Pakistan och USA såg välvilligt på deras ingripande. Talibanerna tog snabbt kontroll över södra Afghanistan. Kabul intogs 1996. År 1997 avskaffade talibanerna republiken och utropade ett emirat. Mot talibanerna stod bland annat en allians av tadjjier, uzbekier och hazarer.

Afghanistan blev internationellt allt mer isolerat. Bakgrunden var opiumproduktionen, kvinnoförtrycket och deras stöd till terrorister. Den 11 september 2001 skedde terrorattacken mot World Trade Center. Även nu vägrade Afghanistan att utlämna Usama Bin Ladin. Den 7 oktober angrep USA Afghanistan. Stora delar av Afghanistan bombades. USA inledde också ett militärt samarbete med den så kallade Norra alliansen, som behärskade nordöstra Afghanistan. USA:s angrepp motiverades av Bushregeringen med hänvisning till självförsvarsrätten. Talibanregimen höll stånd några få veckor, men under november föll talibanväldet samman. Provinsiella krigsherrar bröt samarbetet med talibanerna och andra lade ned vapnen. Den operation som USA startade efter 11 september har benämnts Operation Enduring Freedom (OEF) och pågår på flera håll men har mest förknippats med Afghanistan

De flesta folkrättsexperter torde vara eniga om att USA inte hade rätt att angripa Afghanistan. Till undantagen hörde professorn vid Försvarshögskolan Ove Bring. En artikel i *Dagens Nyheter* 20 oktober 2001 avslutade han dock med reservationen om ” marktrupper skulle sättas in i sådan omfattning och under så lång tid att Afghanskt territorium blir de facto ockuperat står detta inte i proportion till det säkerhetspolitiska hot som USA står inför”. Även om man accepterade Brings syn så kunde alltså inte USA under lång tid motivera sin närvaro i Afghanistan utgående från självförsvarsrätten.

På initiativ av USA och Storbritannien samlades den 5 december 2001 i Bonn 30 afghanska ledare som tidigare bekämpat talibanregimen. Mötets status är oklar och hölls under den vaga benämningen ”under FN:s beskydd”. Mötet uttalade att på grund av den instabila situationen i Afghanistan behövde en interimsmyndighet inrättas. Den skulle träda i kraft den 22 december och efterträdas av en övergångsmyndighet under två år varefter val skulle ske till en ny regering. Mötet i Bonn begärde också att säkerhetsrådet skulle godkänna att en militär styrka inrättades, International Security Assistance Force (ISAF). Denna styrka skulle hjälpa den afghanske myndigheten att upprätta och träna nya säkerhetsstyrkor och väpnade styrkor att upprätthålla säkerheten för Kabul med omgivningarna. Ledare för interimsmyndigheten och övergångsmyndigheten blev den pashtunske klanledaren Hamid Kazai som var USA:s man och som 2004 valdes till president. År 2005 genomfördes val till ett nytt parlament. Valdeltagandet var ungefär 50 procent.

När interimsmyndigheten inrättats kunde USA hävda att de befann sig i Afghanistan efter inbjudan från interimsmyndigheten och senare övergångsmyndigheten och presidenten. På motsvarande sätt motiverade Sovjetunionen sin invasion av Afghanistan. Efter Bonnmötet fortsatte USA sin Operation Enduring Freedom (OEF) medan ISAF:s uppgift var att på FN:s uppdrag skydda myndigheterna i Kabul.

Sverige deltog från början i ISAF. Den första styrkan Sverige sände till Afghanistan bestod

av 45 personer och var så hemlig att inte ens namnen på dem som ingick fick nämnas. De hade uppgifter i Kabulområdet och syftet med ISAF-styrkan var att skapa lugn och säkerhet i Kabulområdet. Senare övergick Sveriges insats till en enhet för civilmilitär samverkan även den verksam i Kabulområdet. Sedan 2003 leds ISAF av NATO. År 2004 beslutades att ISAF:s verksamhet skulle omfatta hela Afghanistan. ISAF har därefter arbetat med regionala enheter för säkerhet och återuppbyggnad. År 2006 övertog Sverige ansvaret för fyra provinser i norra Afghanistan med högkvarter i Mazar-e Sharif. Antalet Svenska soldater i Afghanistan har efter hand ökat.

OEF och ISAF är fortfarande två skilda organisationer. OEF leds av USA och ISAF av NATO. Antalet soldater i OEF har minskat samtidigt som USA förstärkt ISAF med amerikanska förband. Befälhavaren för ISAF är en amerikansk generale som samtidigt är chef för alla amerikanska styrkor i Afghanistan.

Samtidigt som de svenska styrkorna i Afghanistan ökat har också uppgifterna förändrats. Det handlar inte längre om att skapa säkerhet och skydd utan man genomför också offensiva operationer mot motståndsgupperingar vilket tidigare förknippades med OEF. Sverige befinner sig krig sida vid sida med bland annat USA och under USA:s befäl.

Många röster har höjts för att Sverige skall lämna Afghanistan. I början av november 2010 träffades en uppgörelse mellan regeringen, socialdemokraterna och Miljöpartiet beträffande Sveriges insatser i Afghanistan och den 4 november framlade regeringen en proposition. Om uppgörelsen innebär någon förändring i förhållande till tidigare är oklart utom att styrkan skall förstärkas med två räddningshelikoptrar, men svenska trupper kommer uppenbarligen vara kvar i Afghanistan minst till 2014. I början av 2011 fanns ungefär 500 svenska soldater i Afghanistan. Enligt tidigare riksdagsbeslut kan styrkan utökas till 855 soldater. I stället för en minskning av de svenska insatserna kan det bli en ökning. De motiv som angetts för att Sverige skall vara i Afghanistan har varierat. Ibland betonas bekämpningen av terrorism, ibland bekämpning av opiumhandeln och ibland att afghanska flickor skall kunna gå i skola. Samtidigt som Sverige bistår Afghanistan på olika sätt kunde man i TV:s *Rapport* den 4 november 2010 se hur det i Kabul byggs jättelika slott. De som byggde var tydligen så kallade krigsherrar, sådana som handlade med morfin och bistod de utländska militärer styrkorna.

Den tidigare TV 4-medarbetaren Lasse Bengtsson arbetar nu för Svenska Afghankommittén (SAK), som bland annat byggt upp 400 skolor och har tusentals afghaner anställda. Han beskrev i TV den 19 oktober 2010 situationen ”Vi har klarat oss helt utan militär i 28 år nu, i förtroendefullt samarbete med hela folket. (- - -) På frågan om vi behöver stöd av militären svarar vi nej. Tvärtom – en sammanblandning mellan den militära insatsen och vår vore förödande.” Sveriges internationella insatser borde begränsas till aktioner som drivs i FN:s regi och framför allt inriktas på att uppnå förhandlingslösningar.

Sverige har blivit ett slags hantlangare åt USA. I december 2001 överlämnades på Bromma flygplats Ahmed Agiza och Muhammed al Zari till amerikanska underrättelseorganisationen CIA för transport till Egypten. Det inträffade avslöjades i TV 4:s program *Kalla fakta* 17 maj 2004. Redan på Bromma flygplats utsattes de två för en förnedrande behandling och i Egypten för tortyr. Ahmed Agiza dömdes i Egypten till 15 års fängelse. Al Zary frigavs och tilldelades senare ett skadestånd på tre miljoner kronor. För hanteringen har senare FN:s kommitté mot tortyr prickat den svenska staten. Även Konstitutionsutskottet riktade hård kritik mot regeringens sätt att hantera fallet. I sin granskning av fallet drog JO slutsatsen att dåvarande utrikesminister Anna Lind hade informerats av Säpo och godtagit att CIA:s flygplan skulle användas vid avvisningen. I Eva Franchells bok *Väninnan - Rapport från Rosenbad* hävdas att Anna Lind, som mördades 2003, orättvist fått bära hela ansvaret för hur fallet hanterades.

Sveriges kritik mot USA:s fångläger på Guantánamobasen har varit minst sagt ljummen.

Valrörelsen 2002 och invandrarfientlighet

År 2001 blev Maud Olofsson ledare för Centerpartiet.

Valrörelsen 2002 handlade i stor omfattning om vård, skola och omsorg. Stockholm där en borgerlig majoritet drivit privatiseringen långt fick under valrörelsen av socialdemokraterna tjäna som varnande exempel.

Inför valet 2002 genomförde TV-programmet *Uppdrag Granskning* en undersökning av partiernas inställning till flyktingpolitiken. Undersökningen gick till så att ett femtiotal valstugor besöktes, företrädesvis tillhörande Socialdemokraterna och Moderata Samlingspartiet. En TV-medarbetare med dold kamera och mikrofon besökte först valstugorna och uttryckte då invandrarfientliga åsikter. I många fall fick han gehör för de åsikter han förde till torgs och de som förestod valstugorna utvecklade i en del fall sin egen invandrarfientliga inställning. Därefter besöktes samma valstugor av journalisten Janne Josefsson. Inför Josefsson kunde samma personer som tidigare gett uttryck för invandrarfientlighet ge uttryck för en klart positiv syn på invandringen. Programmet sändes första gången 10 september. Till dem som väckte särskild uppmärksamhet hörde två moderata förtroendemän, vice ordföranden i kommunstyrelsen i Kristianstad Christer Ewe och kommunstyrelsens ordförande i Solna Ulf Björkman. Björkman förklarade vid samtal med Josefsson att han arbetat i Afrika och bland annat därigenom fått en positiv syn på människor i andra länder. Tidigare hade han emellertid förklarat att han efter sin tid i Afrika fått nog av dem som bodde där. De invandrade gubbarna satt på fiket och jobbade på det sociala. Han hade också nämnt en jättestor kvinna med många barn. Som ett exempel på hur snacket kunde gå under hans tid i Afrika nämnde han. Om man träffade på en konstig figur i bushen var det svårt att avgöra om det var en apa eller en svart. För att avgöra frågan gick det att räcka fram en banan och se om figuren tog den med handen eller foten. Programmet orsakade upprörda känslor på moderat håll och det gjordes ett flertal anmälningar till Radionämnden. Till dessa upprörda hörde bland annat Per Unckel. I sammanhanget finns anledning att notera flera moderatstyrda kommuner till exempel Danderyd, Lidingö, Täby och Vellinge inte tillhör de kommuner som tagit emot särskilt många flyktingar eller invandrare.

I slutet av valrörelsen lanserade Folkpartiet ett förslag om krav på kunskaper i svenska för att kunna bli svensk medborgare. Förslaget uppfattades av många som invandrarfientligt. Kanske var det just därför som Folkpartiet hade framgång i valet och vann 31 nya mandat och fick totalt 48. Moderata Samlingspartiet förlorade 27 mandat. Hur det nämnda TV-programmet påverkade valutgången är svårt att avgöra liksom vad som upprörde mest, åsikterna eller hyckleriet. Socialdemokraterna gick framåt och fick 144 mandat, Vänsterpartiet förlorade 13 och Miljöpartiet vann ett.

Efter förlustvalet utsattes Bo Lundgren för kritik och ersattes som partiledare av Fredrik Reinfeldt. Gudrun Schyman lämnade också partiledarskapet. Hon hade tidigare ifrågasatts på grund av alkoholproblem, men den utlösande faktorn för hennes avgång var att hon var misstänkt för skattefusk. Hon satt dock kvar i Riksdagen och från 2004 uppträdde hon där som politisk vilde, samtidigt som hon spred budskap från Feministiskt initiativ med sikte på valet 2006. Efter en tillfällig partiledare valdes Lars Ohly till partiledare för Vänsterpartiet.

Irakkriget

I kriget mellan Irak och Iran 1979 – 1988, då Olof Palme var medlare, stödde USA Irak. Bakgrunden till detta var Ayatollah Ruollah Khomeini 1979 genomförde en islamistisk revolution. Den tidigare regimen i Iran hade varit USA-vänlig men så var inte fallet med Khomeinis regim. År

1979 togs USA:s ambassad i Teheran över av regimen som tog ambassadpersonalen som gisslan. President Jimmy Carter beordrade en fritagningsaktion som misslyckades. Men gisslan släpptes senare. USA:s stöd till Irak bestod av underrättelserapporter och satellitbilder. Irak togs bort från listan över stater som stödde terrorism. I slutet av kriget skickade USA delar av sin flotta till Persiska viken. Det officiella uppdraget var att skydda oljetrafiken. Efter att en amerikansk fregatt råkat gå på en iransk mina anföll USA en grupp oljeplattformar.

Inte långt efter kriget mellan Irak och Iran hamnade USA och Irak på kollisionskurs. De var huvudparter i Gulfkriget. Kuwait hade stött Irak under kriget mot Iran, men Irak hade uppfattningen att Kuwait sålde mer olja än vad OPEC-länderna kommit överens om och beskyllde Kuwait för att borra snett in i oljekällor som egentligen tillhörde Irak. Kuwait är ett omstritt område och Irak framförde också uppfattningen att Kuwait tillhörde Irak. Somliga anser att Saddam Hussein hade uppfattningen att USA inte skulle ingripa om Irak invaderade Kuwait.

Den 2 augusti 1990 inledde Irak sitt anfall mot Kuwait. Ett 50-tal flygplan flög på låg höjd in i Kuwait för att undvika radar. Många havererade på vägen på grund av dammet som virvlades upp och beskjutning från kuwaitiska trupper. Målet med operationen var att döda Kuwaits emir och införliva Kuwait som en provins i Irak. Operationen misslyckades delvis och Kuwaits emir lyckades fly. Invasionen följdes av plundring av kuwaitisk egendom. Ett brittiskt flygplan som höll på att mellanlanda i Kuwait blev senare förstört. Passagerarna och flygplansbesättningen blev tagna som gisslan i Irak för att senare släppas.

Efter en lång uppladdning inledde de allierade FN-trupperna under USA:s ledning en motoffensiv i januari 1991, först med ett omfattande luftkrig och sedan med marktrupper. Efter en dryg månad var Kuwait fritt från de irakiska invasionsstyrkorna. Slutfasen av kriget blev mycket blodig. På motorvägen mellan Basra och Kuwait City, även kallad "Dödens motorväg", dödades flera tusen retirerande irakier. Antalet offer är officiellt 111 man på koalitionsidan och minst 100000 irakiska soldater. Sverige deltog i fördömandena av Irak men nöjde sig med att sända ett fältsjukhus till området.

Eld upphör i kriget bands samman med att Irak måste förbinda sig att förstöra alla massförstörelsevapen. Efter kriget startades två uppror mot Saddam Husseins regim, av kurderna i norra Irak och av Shia-muslimerna i södra Irak. Kurderna krävde flygunderstöd av amerikanerna men nekades detta. Båda upproren slogs mycket brutalt ner av irakiska trupper. Senare infördes två "no-fly-zones" av USA och Storbritannien för att i viss mån skydda befolkningen i dessa områden. Det blev FN:s ansvar att se till att massförstörelsevapnen förstördes och den svenske diplomaten Rolf Ekéus utsågs till att leda kontrollarbetet. Det infördes också sanktioner mot Irak som bland annat inte fick sälja olja förrän massförstörelsevapnen var förstörda. Rolf Ekéus lämnade kontrollarbetet 1997 och blev svensk ambassadör Washington. Med Rolf Ekéus borta tappade kontrollapparaten kraft och Saddam hindrade den fortsatta processen. I det läget låg en USA-ledd invasion av Irak nära.

Efter att President Bush 2001 förklarat krig mot terrorismen hävdades i CIA-rapporter att Saddam Hussein försökt anskaffa material för farmställning av kärnvapen, inte redovisat hur han förstört vapnen och att han hade missiler med för lång räckvidd. Saddam Hussein hade tidigare använd kemiska vapen mot kurderna 1988 men förnekade innehav av kärnvapen och hävdade att alla kemiska och biologiska vapen förstörts efter Gulfkriget. President Bush uppmanade FN att agera för att Irak skulle avrustas och hävdade att Saddam Hussein kunde förse terrorister med massförstörelsevapen. Kravet stöddes av Storbritanniens underrättelsetjänst. Ryssland, Frankrike och Tyskland motsatte sig USA:s krav. Den 13 november 2002 påbörjade FN:s Hans Blix och IAEA:s Mohamed Elbaradei vapeninspektioner i Irak. Några spår efter massförstörelsevapen hittades inte. USA hävdade att Iraks samarbete med vapeninspektörerna varit otillfredsställande

och ifrågasatte vapeninspektörernas effektivitet. USA ville att FN skulle godkänna en resolution som gav dem rätt att använda våld mot Irak. Förslaget mötte starkt motstånd bland annat från Frankrike. USA tog då tillbaka sitt förslag till resolution och förberedde sig för krig genom att skapa en koalition av dem som var villiga att ställa upp. Till de villiga hörde bland annat Australien, Storbritannien, Spanien och Danmark. I Sverige ansåg Jan Björklund att Sverige skulle ingå bland USA:s allierade. Sverige borde inte som Björklund såg det sitta på läktaren och se på. Carl Bildt, som deltog i arbetet med att skapa ett invasionsvänligt klimat, trodde att en invasion av Irak skulle vara över på fem sex veckor. Per Ahlmark tillhörde dem som försökte misskreditera Hans Blix arbete.

Den 20 mars 2003 inledde USA och de allierade utan FN:s stöd invasionen av Irak. Mot invasionen protesterade människor runt om i världen. Bland dessa fanns bland annat FN:s generalsekreterare Kofi Annan. Tre veckor efter invasionen gick amerikanska styrkor in i Bagdad. Den 9 april var Bagdad formellt intaget och Saddam Hussein styre över. Den 1 maj 2003 deklarerade president Bush att de militära operationerna var över. Därefter började letandet efter nyckelpersoner. Den 22 juli dödades Saddams söner Qusay och Uday Hussein. Saddam Hussein infångades den 13 december 2003. Han avrättades den 30 december 2006. USA och dess allierade möttes emellertid även sedan Bush förklarat de militära operationerna avslutade av hårt motstånd från olika sektaristiska grupper. Detta yttrade sig i terrorattacker mot civila irakier och soldater. Dessa attacker har de senaste åren minskat. Några massförstörelsevapen hittade aldrig USA och dess allierade.

Den politiska situationen i Irak är mycket komplicerad på grund av motsättningen mellan olika etniska och religiösa grupper, kurder och araber shia- och sunnimuslimer. Motståndet mot närvaron av utländska trupper är stort. USA:s president Barack Obama beslutade i februari 2009 att USA:s samtliga trupper skulle dras tillbaka, men fram till 2011 skulle 30 000 -50 000 soldater vara kvar för att bland annat utbilda irakisk polis och militär.

USA:s och dess allierades insats i Irak kan inte betraktas som lyckad, men har orsakat massor av lidande och ett mycket stort antal döda. Terrorister har använt kriget i Irak som motiv för terrorattacker. Detta gäller attackerna i Madrid 2004 och London 2005.

Folkomröstningen om Sveriges inträde i EMU

År 2003 ansåg ledande politiker att tiden var inne för att genomföra en folkomröstning angående Sveriges inträde i EMU. Svenskt Näringsliv hade sedan länge förespråkade ett inträde. Bland dem som gett sitt stöd åt socialdemokraterna vid valet 2002 måste det betraktas som fullständigt klart att en majoritet var emot ett medlemskap. Samma var förhållandet inom LO. Partiet var således delat i synen på EMU. Det var det ledande skiktet inom såväl partiet som LO som var för ett medlemskap. Klara motståndare till EMU var Vänsterpartiet och Miljöpartiet.

Från nejsidan handlade argumenten främst om att Sverige inte skulle avhända sig makt. Frågan om EMU handlade inte om mynt utan om makt. De statsråd som förespråkade ett nej till EMU belades mer eller mindre med munkavle och fick inte delta som ledare för nej-sidans kampanjer. Detta gällde bland annat Leif Pagrotsky. I TV-programmet *Ordförande Persson* den 22 mars 2007 framgick att Göran Persson var upprörd och arg för att Pagrotsky i tal och i en debattartikel uttalat sin skepsis mot EMU-projektet. 2004 fick Pagrotsky lämna posten som näringsminister. Han utsågs i stället till kulturminister.

Liksom inför folkomröstningen angående Sveriges medlemskap i EG satsade Svenskt Näringsliv enorma belopp på kampanjer för ett medlemskap. För ändamålet hade bildats en särskild stiftelse "Sverige i Europa". En del av de "gräsrotter" som på gator och torg propagerade för ett ja till EMU uppges ha varit avlönade av stiftelsen.

Den 28 augusti framträdde Sveriges utrikesminister Anna Lind tillsammans med VD:n för Ericson på en presskonferens och med en artikel på *DN:s* debattsida. Det mest framträdande i deras argumentering var att om Sverige inte gick med i EMU skulle svenska företag flytta utomlands. Andra argument som ja-sidan använde var att om Sverige inte gick med skulle arbetslösheten öka. Samtidigt utlovades att vid ett ja skulle matpriserna sjunka. En barnfamilj skulle kunna tjäna 30 000 kronor per år på ett medlemskap. Räntorna skulle sjunka och därmed boendekostnaderna. I ett tal i Katrineholm påstod Göran Persson att boendekostnaderna för en vanlig familj skulle sjunka med 1000 kronor i månaden. Ständigt framhövdes att såväl EU som EMU var fredsprojekt och att Sverige tillhörde den europeiska kulturkretsen. Tillsammans med Carl Bildt skrev Anna Lind till utlandssvenskarna för att få deras stöd. Den 1 september framträdde Vanja Lundby-Wedin tillsammans med ledarna för SACO och TCO och Svenskt Näringslivs VD Göran Tunhammar. Ofta lät ja-sidan påskina att de som var negativa till EU och EMU utgjordes av människor som var rädda för förändringar och aldrig gick i spetsen för framtidsprojekt.

När det gäller propagandan förekom vad som kan kallas smutsiga argument. Från ja-sidan gjordes ett stort nummer av att till Almedalsveckan inbjödits en person som gjort en reklamfilm i vilken förekom satiriska inslag. I ett inslag utropade en engelsk komiker utklädd till nazist: ”Ett folk, Ett rike, En euro”. Inslaget syftade på Hitlers uttryck ”Ein volk, Ein Reich, Ein Führer”. Det hela framställdes av ja-sidan som att en person, som inbjödits till Almedalen, jämförde EMU-projektet med Hitlers terror och strävan efter herraväldet i Europa. I samband kampanjerna inför omröstningen skulle det ha funnits det anledning att erinra om vad Hitler skrev i *Mein Kampf*:

Uppfattningsförmågan hos den stora massan är mycket begränsad och förståndet klen, men i stället är glömskan desto större. Utgående från detta faktum har varje verkningsfull propaganda att begränsa sig till ett fåtal punkter och i form av slagord köra med dessa så länge att även den siste förmår uppfatta vad dessa ord avser bibringa (- - -) All propaganda måste vara folklig och anpassa sin andliga nivå efter uppfattningsförmågan hos de mest inskränkta bland dem till vilka den riktar sig.

Det förefaller inte som om människors glömska var så stor som somliga förmodat och inte heller uppfattningsförmågan. Man hade lurats inför omröstningen om inträde i EG. Men lät sig inte luras en gång till. Man trodde inte på hoten om arbetslöshet och löftena om billig mat och låga boendekostnader. Och framför allt ville man inte att Sverige skulle avhända sig makt.

Den 10 september knivskars Anna Lind så allvarligt att hon senare avled. Båda sidor inställde sina kampanjer. Före valet spekulerades i hur den tragiska händelsen skulle påverka valet. De flesta trodde nog att ja-sidan skulle gynnas eftersom Anna Lind varit ja-sidans stora affischnamn. Mordet kunde klaras upp ganska snabbt och hade inget med folkomröstningen att göra.

Valdeltagandet blev 81,5 procent. Resultatet blev 56,3 procent nej-röster och 41,5 procent ja-röster. I alla kommuner i landet utom Haparanda, 19 kommuner i Stockholms län, Kungsbacka och 11 kommuner i sydvästra Skåne var nej-sidan i majoritet. Den vallokalundersökning som Sveriges Radio och TV gjorde visade på ett tydligt klassröstande. Det var de välbeställda som i första hand röstade ja.

En av dem som efter valet uttryckte sin besvikelse var förre moderatledaren Ulf Adelsohn. I *Aftonbladet* den 15 september uttalade han: ”Stora delar av Sverige sitter och väntar på att ta del av välfärden, men är inte beredda att själva arbeta mer för välfärden eller betala ihop till den. Ju större andel av befolkningen som lever på bidrag, desto större andel röstar nej till EMU.” Metallarbetarförbundets ordförande Göran Johansson förekom i de flesta massmedierna veckan efter valet. Han ansåg att Leif Pagrotsky som före valet uttryckt skepsis mot EMU inte längre borde

få vara näringsminister. Det mesta talar för att en majoritet av Metallarbetarförbundets medlemmar röstade nej till EMU. Det skulle ha funnits all anledning för Göran Johansson att i stället ifrågasätta om han verkligen i EMU-frågan hade företrätt sina medlemmar. Men han kanske inte ansåg att medlemmarna insåg sitt eget bästa.

I radioprogrammet *Studio Ett* den 16 september 2003, tisdagen efter EMU-omröstningen intervjuades ett antal socialdemokrater med anledning av att det framkommit att socialdemokraterna fått pengar till sin ja-kampanj från Svenskt Näringsliv. De som uttalade sig använde uttryck som ”klassföräderi” och ”skamlöst sätt”. En del uttalade till och med tveksamhet till om rörelsen skulle kunna leva vidare.

Historieämnet görs till ett ideologiskt slagfält

Efter informationsinsatsen *Levande historia*, som var en engångskampanj och mest känd för boken *Om detta må ni berätta*, som delades ut i alla skolor diskuterades om verksamheten skulle permanentas. År 2000 tillsattes en utredning som avlämnade sitt betänkande 2001 (SOU 2001:05). I december 2001 beslutade riksdagen att en särskild myndighet skulle inrättas. Myndigheten inrättades 2003 och skulle främja arbetet för demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt från Förintelsen och andra brott mot mänskligheten. Myndigheten fick namnet Forum för levande historia. Bildandet av myndigheten, vars syfte i och för sig kan ha varit gott, innebar att det öppnades möjligheter att göra historieforskningen till ett ideologiskt slagfält i all synnerhet som i myndighetens uppgifter också ingår att genomföra informationskampanjer i form av broschyrer och utställningar. På sin hemsida har Forum för levande historia skrivit: ”Genom att belysa de mörkaste delarna av mänsklighetens historia vill vi påverka framtiden.” Att man inrättade en särskild statlig myndighet för detta ändamål innebär att makten att peka ut de mörkaste delarna av mänsklighetens historia ankommer på den sittande regeringen.

Tsunamikatastrofen

Annandag jul 2004 inträffade tsunamikatastrofen. En statlig utredning (SOU 2005:104) har behandlat katastrofen ur svenska aspekter. Utredningen riktade stark kritik mot regeringen och detta utnyttjades av den borgerliga oppositionen för att ifrågasätta regeringens och i all synnerhet Göran Perssons ledarförmåga. Allt fungerade inte bra. Men Sverige var naturligtvis inte, vilket de flesta andra länder heller inte var, rustade för räddningsinsatser i ett annat land beläget på andra sidan jordklotet. Ingen hade i förväg kunnat föreställa sig att en katastrof av det här slaget skulle kunna drabba svenskar i den omfattning som den gjorde. Man kan ha förståelse för att de som drabbades och deras närstående kan känna besvikelse. Men vad hade de förväntat sig? Hur långt sträcker sig svenska statens ansvar för sina medborgare? Vilket ansvar har den enskilde? Kan man bege sig vart som helst och förvänta sig att bli räddad av svenska staten om en olycka händer? Med vilken rätt kan svenska räddningsstyrkor agera i andra länder? Vilket ansvar har reseföretagen för sina kunder? Det går att ställa en rad frågor och för många framstår den kritik som regeringen Persson fick utstå som orättmätig och ett fult sätt att nå politisk framgång på. Angreppen på chefen för statsrådsberedningen Lars Danielsson var osmaklig.

Man kan också förvåna sig över att en rad andra kommissioners och utredares rapporter inte alls tycks ha visats intresse från politikernas sida. Det gäller till exempel Rolf Ekéus rapport *Perspektiv på ubåtsfrågan* (SOU 2001:83) och *Granskningskommissionen i anledning av brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme* (SOU 1999:88). Av *Lördagsintervjun* i P1 den 31 mars 2007 framgick att justitieminister Beatrice Ask inte tagit del av rapporten *Rikets säkerhet och den personliga integriteten* (SOU 2002:87), vilket borde varit en självklarhet för en justitieminister som ville ge Försvarets Radioanstalt (FRA) ökade möjligheter att avlyssna och läsa

meddelanden.

KUNGEN FYLLER 60 ÅR OCH MONARKIN HYLLAS AV SOCIALDEMOKRATISKA KVINNOFÖRBUNDETS ORDFÖRANDE

Kung Carl XVI Gustaf fyllde 60 år den 30 april 2006. Inför födelsedagen utkom en antologi *För Sverige – Nuförtiden*. I denna medverkade bland annat Socialdemokratiska kvinnoförbundets ordförande Nalin Pekul. I en debattartikel i *Dagens Nyheter* den 24 mars redovisade hon sin syn på monarkin. I programmet *Yrke Kung* i TV 4 den 20 april 2006 fick hon också stort utrymme. Nalin Pekul sade sig ha en enorm respekt för monarkin och påstod att kungafamiljen i invandrarkretsar är oerhört respekterad och svenska flaggan och kungafamiljen har blivit viktiga symboler för invandrarnas nya tillhörighet. Vid sina statsbesök öppnar kungafamiljen dörrar till nya marknader för svenska produkter. De kungliga slotten lockar turister till Sverige. Kraven på insyn i hur kungahuset använder de pengar som anslås för deras verksamhet ansåg Pekul vara fel tänkta och tecken på brist på erkänsla för monarkin. Det har tydligen inte fallit Nalin Pekul in att somliga kanske skrattar åt svenskarna som vill framstå som moderna och har denna ålderdomliga institution kvar. Och nog måste det vara av intresse att veta hur de pengar som anslås till kungahuset används.

Kungen har enligt Nalin Pekul gjort stora insatser för att motarbeta invandrarfientlighet till exempel när lasermannen härjade och samband med tsunamikatastrofen blev kungen en symbol som alla kunde samlas kring i en svår stund. Pekul ansåg det uppenbarligen rätt att kungen blandade sig i politiken och klagade över svensk passivitet. Avslutningsvis ansåg Nalin Pekul att kungahuset kan bli ett verktyg för demokratiska värderingar.

Argumenten för republik är väl kända. Monarkin är en symbol för ett gammalt överklassamhälle. Offentliga uppdrag skall inte ärvas. Risker med att ämbetet ärvs är bland annat att man på tronen kan få en person som saknar det stöd som en vald statschef har och som inte omfattar en tro på demokratiska fri- och rättigheter. Det finns också en påtaglig risk för att den som blir kung het enkelt är olämplig. Det finns också en uppenbar risk för att kungahusets agerande styrs av de förnäma kretsar i vilka de ofta rör sig.

Efter kungens besök i Brunei 2004 fanns det goda skäl för att ifrågasätta kungens syn på demokrati. Han uttalade då bland annat:

Jag upplever ett, på så sätt, att det är ett mer öppet land än något annat man kan tänka sig, där kontakten mellan hans, ja då sultanen och hans ministrar är väldigt väldigt korta beslutsvägar, så att säga, nära samarbete, och därför så är det väldigt korta beslutsvägar, så att när det kommer till sultanen så tar han ju beslutet tillsammans med ett råd av sina sakkunniga i de här frågorna, så att jag upplever ett ömsesidigt förtroende och samarbete på alla, alla nivåer. Man önskar egentligen att det skulle kunna vara så i ett vanligt samhälle, men av praktiska skäl, men här är ett litet förhållandevis homogent samhälle och jag har en stor respekt och förståelse.

Även om kungen har problem att uttrycka sig framgår det ändå tydligt att han ansåg att den enväldige sultanen hade en kolossal närhet till folket, att han ansåg att Brunei var ett mer öppet land än något annat man kan tänka sig och att han önskade att det kunde vara så i ett vanligt samhälle. Den uppmärksamhet som kungens uttalande vållade tvingade hovet att gå ut med ett pressmeddelande. I detta förklarade kungen att han av egen inre övertygelse företräder de höga värderingar som vårt lands grundlagar vilar på. Denna förklaring godtogs. Hade detta inte gjorts hade det uppstått en konstitutionell kris. I programmet *Ordförande Persson* den 22 mars gav Göran Persson sin syn på det inträffade. Han hade inga anmärkningar att göra mot kungens uttalande.

I samband med tsunamikatastrofen lät sig kungen intervjuas i *Dagens Nyheter* den 10 januari. Kungen uttalade sig på ett sätt som knappast kunde tolkas som annat än förtäckt kritik av

regeringens agerande. Kungen sa att man från hovets sida ”efter mycket om och men” fick tag i Lars Danielsson den 27 september och först då fick full information. Detta ledde till en diskussion om huruvida regeringen fullgjort sin informationsplikt till statschefen enligt grundlagen. En KU-anmälan lämnades in av statsvetarprofessorn Olof Ruin. Efter ett ingripande från förste hovmarskalken Johan Fischerström, som kände till de riktiga sakförhållandena, publicerade hovet ett pressmeddelande där man tonade ned kungens uttalande och sa sig vara helt nöjda med kontakterna mellan hovet och Statsrådsberedningen. Kungens uttalande tycks emellertid ha haft den effekten att det sedan blev fritt fram att komma med hur osaklig kritik som helst mot regeringens hantering av tsunamikatastrofen.

Kungens bristande respekt för demokratiskt valda församlingar framgick tydligt när kungen i samband med älgjakt den 16 oktober 2008 uttalade att jakt på varg borde tillåtas. Annars skulle vargstammen enligt kungen explodera. Vargen är genom riksdagsbeslut fridlyst och riksdagen har angett att vargstammen bör uppgå till minst 200 vargar. Kungen gick genom sitt uttalande klart emot Sveriges riksdag. Ännu allvarligare blev uttalandet genom att kungen var ordförande i Världsnaturfondens förtroenderåd (WWF). WWF tog avstånd från kungens uttalande.

Hur är det då med kungens insatser för våra invandrare? Högerextrema kretsar i Sverige har sedan länge hyllat Karl XII. Narvaförbundet är en sådan grupp. I nazisttidningen *Fria Ord* nummer 21 /1976 förklarades att Narvaförbundet var en obunden grupp som dels tillhörde den nazistiska organisationen Sveriges Nationella Förbund, dels var ansluten till Ungsvenska klubben, som alltid varit ett tillhåll för högerextremister. Under 1980-talet stördes Narvaförbundets firande av Karl XII i Kungsträdgården av motdemonstranter. Firandet flyttades då, som tidigare nämnts, till Riddarholmskyrkan som uppläts av riksmarskalksämberet. Vid ceremonierna uppträdde liksom, vid greve Stenbocks begravning, en skara unga män iklädda karolineruniformer. I TV-programmet *Striptease* uppgav Narvaförbundets ledare 1993 att hans karoliner var de bästa som kunde hittas bland lärare och ungdomsledare. Reportern kunde dock avslöja att en av karolinerna tillhört organisationen Vitt Ariskt Motstånd (VAM) och 1992 dömts för förberedelser till väpnat rån. Under den tid som lasermannen härjade bekämpade inte hovet invandrarfientliga grupper utan gav dem i stället skydd i Riddarholmskyrkan. Först år 2000 nekades Narvaförbundet tillträde till Riddarholmskyrkan för sina ceremonier bland annat efter att författaren till den här boken haft kontakt med hovets Göran Alm, som dock visade föga förståelse för att det var stötande att Riddarholmskyrkan uppläts till Narvaförbundet.

I programserien i TV 4 om familjen Bernadotte i maj 2010 intervjuades drottning Silvia. Hon tillfrågades då om hennes fars engagemang i den tyska nazismen. Hon tonade ned hans engagemang och beskrev nazismen som ett maskineri och påstod att han aldrig var politiskt aktiv. ”Gick man emot så var man emot hela maskineriet”. Det fanns dock inget tvång att gå med i nazistpartiet och det märkliga med drottningens far var att han gick med i nazistpartiet 1934 när han fortfarande bodde i Brasilien och återvände till Tyskland när många andra flydde därifrån. Det går naturligtvis inte att lasta drottningen för hennes fars nazism, men hennes syn på nazismen var häpnadsväckande.

Ett problem med monarkin är också de statsbesök som kungen gör då han ofta träffar statschefer som är demokratiskt tillsatta, det vill säga tillsatta på politiska grunder efter val. Vad har kungen som i princip fråntagits all makt att diskutera med dessa statschefer. Det framstår också som fullständigt orimligt att kungen tilldelats uppgiften att vara ordförande i utrikesnämnden som är ett politiskt organ.

Kungahuset har formellt fråntagits all makt, men är inte arbetslösa. De lägger ned stor energi på att ge sig själva legitimitet. När det finns något för svenska folket att glädjas över till exempel guldmaljer i OS är kungen med. När katastrofer inträffat till exempel översvämningar eller

stormar, kommer kungen och visar sitt deltagande. Vissa utsatta grupper kan bli föremål för särskilt kungligt intresse. Drottningen har visat intresse för de barn som lider i världen och åldersdementa. Kronprinsessan har genom en fond lagt beslag på Sveriges handikappade barn. Framgångsrika personer, katastrofer och utsatta grupper utnyttjas på det sättet för att ge legitimitet åt monarkin.

År 1950 skrev Stig Dagerman i en av sina dagsverser:

Vad är det för väsen på planen?
 Vad ljuder på torget för skrin?
 - Det är bara republikanen,
 Som hurrar för demokratin.

Bland riksdagens ledamöter har undersökningar visat att det finns en majoritet för republik. Många riksdagsmän inser också att kungens uttalanden i olika sammanhang skapar problem. Men i denna fråga följer man inte sin övertygelse och går i spetsen för en förändring. I stället spelar man med i det spektakel där kungahuset har huvudrollen. Det borde vara dags för alla, i varje fall folkpartister, socialdemokrater, miljöpartister och vänsterpartister, att sluta hurra och göra något åt statsskicket. Att Socialdemokratiska Kvinnoförbundet har en ordförande som ser kungen som en symbol för demokrati måste betraktas som en katastrof. Kungahuset är och har alltid varit en symbol för ett överklassamhälle. Under senare tid har kungahuset dessutom mer och mer kommit att bli föremål för satir i olika TV-program, där de framställs som mer eller mindre underbegåvade, vilket knappast är ägnat att inge respekt.

Inför bröllopet mellan kronprinsessan Viktoria och Daniel Westling offrade TV enormt mycket av den bästa sändningstiden åt såväl det svenska kungahuset som utländska. Trots detta minskar den skara som vill ha monarkin kvar. Bröllopet var en dyr historia, men kronprinsessan som ofta tigger pengar till sin fond kan tydligen utan dåligt samvete offra mer än 20 miljoner på sitt bröllop. Bröllopsresan finansierades av språkresemiljardären Bertil Hult (EF). Paret reste från bröllopfesten i Bertil Hults privatjet och tillbringade därefter några veckor i miljardärens lyxyacht. Sista veckan tillbringade de i Hults hus i Colardo. Nu ska väl kunglig glans ge ökad fart på Bertil Hults redan mycket lönsamma verksamhet.

I början av november 2010 utkom boken *Den motvillige monarken Carl XVI Gustaf*. Författare är Thomas Sjöberg, Tove Meyer och Deanne Rauscher. I boken ägnas ett längre avsnitt åt kungens privatliv. En före detta boxare med kriminellt förflutet har för författarna uppgett att han upplät sin nattklubb för kungen och hans vänner för vilda fester. Kvinnor har för författarna uppgivit att de bjudits till klubben för att umgås med kungen och hans vänner. I samband med att kungen jagade älg lät han sig den 4 november 2010 intervjuas. Kungen ägnade då sju minuter åt ett anförande. Den mesta tiden ägnades åt jakten till vilken bland annat kronprins Fredric av Danmark och Marcus Wallenberg var inbjudna. Boken sade sig kungen inte ha läst och berörde den enbart med några ord. Han uttalade bland annat: ”Jag har sett en del rubriker som inte varit så trevliga. Nu vill vi ha möjlighet till lugn och ro för att vi ska kunna ägna oss åt våra förpliktelser.” Kungen sade sig ha talat med familjen och ”vi vänder på ett blad och ser framåt.” Kungen förnekade inte uppgifterna i boken och hans uttalande tolkades av somliga som att de var sanna. Den 5 november meddelade hovet att man inte kommer att inleda något rättsligt förfarande mot förläggaren eller författarna. Detta kan tolkas som ytterligare ett tecken på att uppgifterna i boken är sanna. Om så är fallet finns all anledning att fråga sig vilken kvinnosyn kungen och hans nära vänner har. På Konstfackskolans julmarknad såldes tändsticksaskar där kungens huvud placerats på en bock.

I sitt jultal till nationen 2010 uppehöll sig kungen vid bland annat jordens miljö- och klimatproblem. Han påstod då att jordens befolkning till år 2050 skulle tredubblas, det vill säga uppgå till cirka 20 miljarder. Det verkliga förhållandet är enligt FN-organet UNPA att jordens befolkning 2008 uppgick till cirka 6,75 miljarder och till 2050 väntades öka till 9,2 miljarder. Med sina bristande kunskaper borde kungen avhålla sig från uttalanden om problem som han inte vet något om.

Rubrikerna om kungen och hans goda vänner har fortsatt. Kungen och hans vänner behandlades också i två inslag i radioprogrammet *Gomorrön världen* den 22 maj 2010. Det ena inslaget var ett satirprogram. Där ställdes frågan vilka kungens vänner från skoltiden var. Den som imiterade kungen svarade då att det var de som när man skulle såga av grenar på ett träd sågade av den gren de själva satt på. Frågan är om det inte är just det som kungen gjort nu.

En av kungens vänner är, eller har i varje fall varit, Anders Lettström. Måndagen den 23 maj 2010 erkände Lettström att han tagit kontakt med en gangsterledare i syfte att få tyst på en porrklubbsägare, som påstått sig ha en hållhake på kungen och hans vänner, bestående av bilder, som skulle var komprometterande för de inblandade. Lettström påstod sig ha agerat helt på egen hand. Den 30 maj 2011 lät sig kungen intervjuas av Tidningarnas Telegrambyrå (TT). Han förnekade då uppgifterna i boken och sade sig aldrig ha besökt porr- eller stripteaseklubbar. Det skulle inte heller kunna finnas bilder där han befann i olämpliga miljöer.

VALRÖRELSEN 2006 OCH NYTT MAKTSKIFTE

Svenskt näringsliv och välfärdsstaten

Svenskt näringsliv har allt sedan 1970-talet arbetat intensivt med att förändra åsiktsklimatet i Sverige. I häftet *Idéer formar framtiden* som utgavs av Näringslivets fond och Timbro sannolikt 1989 beskrevs verksamheten av Timbros VD Mats Johansson, senare chefredaktör för *Svenska Dagbladet*:

”Timbro aktiverades 1978, som Sveriges marknadsekonomiska institut efter en svart epok i svensk politik och samhällsliv, vänsterns. Revolutionens sena 60-tal och tidiga 70-tal visade sig dock övergå i icke socialistisk skördetid utan i borgerligt regerande och 80-talets högervind. Marknadsekonomi fick sitt moderna genombrott även intellektuellt, och en ny generation liberalkonservativa tog upp striden med socialdemokratin om problemformuleringsmakten. Men systemskiftena dröjer; världens rikaste maktapparat den socialdemokratiska, bekämpar en naturlig utveckling (- - -). Timbro har följaktligen full agenda under sitt andra decennium i det långsiktiga arbetet på att befria Sverige.”

Det är uppenbart att det var från socialdemokratiskt styre och Keynes ekonomiska teorier som näringslivet skulle befria Sverige. År 1987 gav Timbro ut boken *Socialdemokraternas problem – Maktapparat eller koloss?*

Svenska arbetsgivarföreningen, Industriförbundet, Näringslivets fond och dessa närstående organisationer har under hela 1980-talet och senare målat en mörk bild av Sverige. Vanligt har varit påståenden om att Sverige skulle släpa efter andra länder i fråga om ekonomisk tillväxt och att orsaken är välfärdsstaten, där en stor del av det som produceras fördelas genom den offentliga sektorn. Särskilt aktiva i sammanhanget har varit Näringslivets ekonomifakta. År 1992 utkom Walter Korpi bok *Halkar Sverige efter*. I boken visade Korpi hur man på olika sätt manipulerade med ekonomisk statistik för att föra i bevis att Sverige halkade efter andra länder ifråga om ekonomisk utveckling. Ekonomisk tillväxt definieras som förändring i bruttonationalprodukten (BNP), som utgör värdet av alla varor och tjänster som produceras inom ett land. BNP per invånare kan vara ett bra mått på produktionsnivån i ett land. BNP kan också vara en indikator på medborgarnas levnadsstandard, men är inget oproblematiskt mått på medborgarnas välfärd då en rad andra faktorer måste vägas in. Korpi visade i sin bok hur man från näringslivets sida och även från andras ofta väljer att mäta tillväxten i procent och inte i absoluta termer det vill säga i pengar. Många gånger redovisas inte heller tillväxten per invånare. Genom att använda procent som tillväxtmått får utgångsnivån stor betydelse. Korpi har med ett exempel i sin bok: ”Antag att BNP per invånare är 100 000 kronor i land A men 50 000 i land B. Under ett år ökar BNP per invånare med tre procent per år i land A och med fyra procent i land B. I land A innebär detta en absolut ökning med 3000 kronor per invånare men i land B bara en ökning med 2000 kronor per invånare. Är det då riktigt att påstå produktionskapaciteten har förbättrats mer och den ekonomiska tillväxten har varit högre i land B än i land A? Knappast!”

År 1987 startade Näringslivets Fond ett projekt för att utarbeta ett politiskt program för framtidens Sverige. Verksamheten drevs under namnet Den nya frihetstiden och i aktiebolagsform. Bolaget hade namnet AB Samhällsrådet och ägdes av Patrik Engellau. Man startade ett antal projekt bland annat Ny grundlag, Etermediapolitik, Skatt och Frihet och Privatisering. År 1988 ändrades verksamhetsformen till stiftelsen Den nya välfärden. De drivande vid starten var Patrik Engellau och före detta generaldirektören för Riksrevisionsverket Rune Berggren. Man gav bland annat ut en skriftserie som kallades *Medborgarnas Offentliga Utredningar* som gavs ett liknande utseende

som Statens offentliga utredningar. Ett av de första projekten blev att skriva om Sveriges grundlag. I det arbetet deltog bland annat moderaten Gunnar Hökmark och Gustaf Petré från Medborgarrättsrörelsen – Friheten i Sverige.

År 2001 slogs SAF och Industriförbundet ihop till organisationen Svenskt Näringsliv. Därmed inleddes också en omorganisation av näringslivets opinionsbildande organ. En anledning kan ha varit att bland annat SAF, Industriförbundet och Näringslivets Fond hade en historia som kunde vara en belastning. År 2003 bildades stiftelsen Fritt Näringsliv av Svenskt Näringsliv tillsammans med Näringslivets Fond. Syftet uppges ha varit att skapa en hållfast bas för opinionsarbete för marknadsekonomi och fri företagsamhet. Vid bildandet sköt Svenskt Näringsliv till 300 miljoner kronor. Näringslivets Fond sköt till hela sitt kapital cirka 20 miljoner kronor. Sedan stiftelsen Fritt Näringsliv bildades är Timbro det samlade namnet på Fritt näringslivs verksamhet. Timbro består av tre delar Timbro Förlag, Näringslivets mediainstitut och Timbros Idé & konferensverksamhet. Förlaget Ratio bildades 1978. Denna verksamhet förändrades och fick en fortsättning i Cityuniversitetet och förlaget City University Press. År 2002 startade ett ”nytt” Ratio på initiativ av Näringslivets fond. År 2004 fick Ratio ny juridisk form genom att den ideella föreningen Näringslivets fond bytte stadgar och namn till Ratio. Ratio är en ideell förening och uppges vara ett självständigt forskningsinstitut och akademiskt förlag med inriktning på entreprenörskap, marknadsekonomi och tillväxt. I början av 2003 startade inom ramen för Timbros ungdomsinriktade verksamhet Stureakademien. Stureakademien bedriver ett slags ettårig idéutbildning för en mindre grupp i 20 – 25-årsåldern. Det förefaller troligt att bland dem som utbildas kommer en del i framtiden att återfinnas som borgerliga politiker och ledarskribenter. Knutet till Timbro är också organisationen Centrum för Valfärd efter Valfärdsstaten. Svenskt Näringsliv äger också Näringslivets Ekonomifakta AB som ofta redovisar statistik som kan ge stöd för de förändringar som Svenskt näringsliv vill se genomförda.

År 2005 blev Urban Bäckström VD för Svenskt Näringsliv. Därmed knöts Svenskt Näringsliv ännu närmare Moderata Samlingspartiet än tidigare. Bäckström var statssekreterare i finansdepartementet under den borgerliga regeringen 1980 – 1982. När Carl Bildt blev statsminister 1991 blev Bäckström åter statssekreterare i finansdepartementet. När socialdemokraterna 1994 åter kom till makten och gjorde Riksbanken självständig blev moderaten Urban Bäckström riksbankschef, med uppgift att sköta penningpolitiken. Uppgiften var att hålla inflationen låg.

Tankesmedjan Timbro började på 2000-talet utgivning av Ayn Rands böcker. Ayn Rand föddes i Ryssland 1905 och flydde till USA 1926 och dog i USA 1982. I USA arbetade hon inom filmindustrin men etablerade sig också som författare och filosof. Hon var motståndare till alla kollektivistiska ideologier och hyllade egoismen. Bland hennes filosofiska verk finns bland annat *Kapitalismen: Det okända idealet* och *Själviskhetens dygd*.

Det kan knappast råda någon tvekan om att Svenskt näringsliv påverkat samhällsklimatet i stort. De som växt upp under de senaste årtiondena har växt upp i en helt annan atmosfär än tidigare generationer. År 2005 blev Försäkringskassan en egen myndighet. Den befattningshavare som under generaldirektören fick ansvar för Försäkringskassans verksamhet tilldelades då titeln produktionsdirektör. ”Produktionen” består tydligen i att leda arbetet med att ifrågasätta människors åkommor och deras rätt till ersättning. Valet av titel på denna höga befattningshavare är ett tydligt tecken på den avhumanisering som ägt rum under de senaste årtiondena. De sjuka behandlas inte mänskligt utan som material. Företrädare för vård och omsorg har använt begreppet patientmaterial. Inrättningar för vård och omsorg har blivit resultatenheter. Skolelever har blivit elevmaterial. I somliga kommuner benämns de nämnder som är ansvariga för vård och omsorg för produktionsnämnder och målet är uppenbarligen att producera billigt. De anställda benämns

humankapital.

När ekonomiska termer används inom områden där de inte på ett naturligt sätt hör hemma så innebär det att sociala, mänskliga och kulturella hänsyn försvagas. Samtidigt har begrepp som frihet, rättvisa och demokrati urholkats eller getts en ny innebörd. Försämrade anställningsvillkor har blivit flexibel arbetsmarknad, privatiseringar förvandlas till ökad valfrihet. Sverige som haft en väl utbyggd välfärd kallas ”förmyndarsamhälle”, Sverige som ofta haft socialdemokratiska regeringar har kallats ”enpartistat”, trots att socialdemokraterna ofta försökt eller tvingats till att träffa överenskommelser över partigränserna inte sällan med Centerpartiet och Folkpartiet. Till denna förråande utveckling har i hög grad företrädare för Svenskt näringsliv bidragit.

Svenskt näringsliv har också i hög grad bidragit till att Sverige i många avseenden är ett delat land. Det gäller i synen på EU och EMU där också rika kommuner i Stockholmsområdet och Skåne ställs mot landet i övrigt. Det märks på bostadsområdet där segregeringen blir allt mer påtaglig. Det gäller i synen på privatiseringar och avregleringar. Det gäller synen på invandringen där rika kommuner som Danderyd, Lidingö, Täby och Vellinge inte tar emot flyktingar.

Inför valet 2006 gav Svenskt näringsliv ut skriften *500 000 nya jobb är möjliga, recept från 1000 företagare, forskare, ungdomar och samhällsexperten*. Broschyren var utarbetad av Kris- och framtidskommissionen, en grupp som leddes av Urban Bäckström. Den som läser broschyren slås av den dystra bild av Sverige som målas upp. Men den totala överensstämmelsen mellan förslagen i Svenskt Näringslivs broschyr och den Borgerliga Alliansen program är kanske ännu mer påfallande. Men i Svenskt Näringslivs broschyr talades det klartext och man gav inte sken av att ha genomgått någon förnyelse. Budskapet är egentligen detsamma som det varit i mer än hundra år. De lägsta lönerna skall sänkas och fackföreningarnas rätt att ta till stridsåtgärder begränsas. Arbetsmarknaden skall avregleras så att det blir enklare att avskeda folk och göra tillfälliga anställningar. Man krävde att tillväxtfientliga inslag i miljöpolitiken skulle avskaffas inkomstskatten sänkas och ersättningsnivåerna i sjuk- och arbetslöshetsförsäkringen skulle sänkas.

På Svenskt näringslivs eget bokförlag Timbro utkom 2006 bland annat boken *Sänkt skatt är möjlig* och boken *Makt*. Den senare boken hade bidrag från olika författare. De ansåg att Sverige led av maktkoncentration och att förvaltning och rättsväsende politiserats och att viktiga mänskliga rättigheter var hotade. Bristerna kopplades till det långa socialdemokratiska maktinnehavet.

Carl-Henric Svanberg, då VD för Ericsson, efterlyste tidigt 2006 ett regeringsskifte. Göran Persson kontrade med att diskussion om maktskifte skulle kunna föras även inom näringslivet och pekade på den graderade rösträtten när det gäller aktier. Jakob Wallenberg ansåg i *Lördagsintervjun* i P1 den 4 februari att Persson var hotfull. Den 6 februari gick Urban Bäckström, VD i organisationen Svenskt Näringsliv ut med ett nyhetsbrev med rubriken ”Vi vägrar att hålla tyst”. Precis som om Svenskt Näringsliv utgjorde en liten förföljd grupp.

Mellan tidigare SAF och Industriförbundet och högern har alltid funnits starka band. Sedan Svenskt näringslivs organisation Timbro bildades i slutet av 1970-talet har banden förstärkts och band har också knutits till de övriga borgerliga partierna. I det nätverk som Timbro byggt upp ingår inte bara moderater utan också folkpartister, kristdemokrater och centerpartister.

Ett nytt parti, Piratpartiet

Redan inför riksdagsvalet 2006 dök ett nytt parti upp. Det var piratpartiet som vid valet fick ungefär 0,6 procent av rösterna. Partiet säger sig stå för personlig integritet, fri kultur och begränsning av upphovsrätt och patent. 2008 diskuterades FRA-lagen (signalspaning) och Ipredlagen (fildelning), vilket medförde att partiet fick ytterligare medlemmar. I början av 2009 pågick rättegången mot The Pirate Bay samtidigt godkändes Ipred-lagen av riksdagen. Ytterligare medlemmar strömmade till Piratpartiet. Vid valet till EU-parlamentet fick partiet drygt 7 procent

av rösterna och en plats i EU-parlamentet. Piratpartiet saknar ett heltäckande partiprogram och det är oklart var partiet står i till exempel fördelningsfrågor.

Statsministerkandidaten Fredrik Reinfeldt

Fredrik Reinfeldt är född 1965. Han gick som ung med i Moderata ungdomsförbundet. År 1988 blev han invald i kommunfullmäktige i Täby. År 1990 tog han civilekonomexamen och blev ordförande i Täbys moderata ungdomsförbund och året därpå blev han invald i riksdagen. År 1992 blev han med knapp majoritet vald till ordförande för Moderata ungdomsförbundet. Hans medtävlare om posten var Ulf Kristersson.

Moderata Ungdomsförbundet gav 1993 ut boken *Det sovande folket*. Författare var Fredrik Reinfeldt. Han ansåg att svenskarna var socialdemokratiskt hjärntvättade.

Till grund för varje bostadskvarter, daghem, undervisningstimme i skolan eller idrottsanläggning ligger oftast socialdemokratiska idéer och beslut. Än viktigare är de spår som deras politik har efterlämnat mentalt hos vanliga människor. Det går inte att peka på, det är ingenting konkret och de flesta människor skulle inte ställa upp på att de är offer för socialdemokratisk hjärntvätt.

Välfärdsstaten måste enligt Reinfeldt ges upp:

Välfärdsstaten är en omöjlig konstruktion. De som kortsiktigt vinner överröstar alltid de som långsiktigt har att betala. Överge den generella välfärdspolitikerna och sluta utfärda löften om att välfärden kan garanteras politiskt. Politiker skapar inga resurser och kan därför inte heller ställa ut löften om resursernas fördelning.

Reinfeldt ansåg att svenskarna var mentalt handikappade och indoktrinerade att tro att politiker kan skapa och garantera välfärd. Reinfeldt ville inte se ett samhälle där människor led av svält: ”men i övrigt skall inga standardkrav skattefinansieras. De hälsosamma riskerna är mycket mänskligare än den falska tryggheten”. När boken skrevs var Fredrik Reinfeldt 28 år och hade varit riksdagsman i två år så boken kan knappast ha tillkommit i något slags ungdomligt oförstånd. Ett år senare hade han inte tänkt om. År 1994 utkom Reinfeldt tillsammans med två meningsfränder med en ny bok, *Nostalgitrippen*. Boken har fått mest uppmärksamhet för att Carl Bildt kritiserades. Men det var mest Bildts framtoning som kritiserades. Boken innehöll emellertid samma kritik av den passiviserande välfärdsstaten som den tidigare boken.

År 1995 gav Moderata ungdomsförbundet ut en skrift med titeln *Stenen i handen på den starke*. Skriften argumenterade mot civil olydnad och annan utomparlamentarisk aktivism. I skriften hävdades att de enda godtagbara formerna av civil olydnad var fortkörning och skattefusk. I varje fall när det gäller skattefusk förefaller många moderater tagit fasta på bokens budskap.

Valrörelsen 2006

Valet 2006 genomfördes under en period när det gick bra för Sverige ekonomiskt. Göran Persson gjorde tydligen tidigt 2006 bedömningen att den höga arbetslösheten inte skulle vara något problem när valet närmade sig. Valrörelsen kom dock i hög grad att kretsa kring arbetslösheten och de människor som stod utanför arbetsmarknaden. Från moderat håll talade man om utanförskap. Socialdemokraternas budskap var att ”Alla ska med”. I det ingick en satsning för att behålla och förbättra trygghetssystemen. Även om arbetslösheten inte skulle sjunka så mycket som man hoppades skulle inte någon behöva oroas för sin försörjning. Den borgerliga alliansen utlovade fler arbeten och skillnaden mellan dem som arbetade eller försörjdes på annat sätt skulle öka.

Både ledande socialdemokrater och Svenskt näringsliv och den Borgerliga alliansen är sannolikt påverkade av bland annat nationalekonomen Edmund S Phelps. Hösten 2006 utsågs Phelps till att få årets "Nobelpris" (Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne). Han belönades för sin teori om "naturlig arbetslöshet" (jämviktsarbetslöshet). Teorin innebär att om arbetslösheten sjunker under en viss nivå så kommer löntagarna att ställa så höga krav på lönehöjningar att inflationen kommer att stiga över den nivå som kan accepteras. Vill man sänka jämviktsarbetslösheten är enligt Phelps enda möjligheten att pressa ned lönerna och försvaga fackföreningarna.

Om man godtar att en viss arbetslöshet måste finnas men inte vill att någon skall drabbas så hårt är det naturligt att från socialdemokratiskt håll satsa på en hög arbetslöshetsförsäkring. De arbetslösa fyller en funktion genom att hålla ner inflationen och en hög arbetslöshetsersättning innebär att de lägsta lönerna inte kan sänkas under denna nivå. Från Svenskt Näringslivs sida och från den Borgerliga alliansens sida vill man ha sänkta löner, en avreglering av arbetsmarknaden, det vill säga det skall bli lättare att avskeda och göra tillfälliga anställningar. Man vill också ha svagare fackföreningar. På det sättet kan, den enligt Phelps, naturliga arbetslösheten minska.

Med Fredrik Reinfeldt som partiledare presenterade sig moderaterna med sikte på valet 2006 som "De nya moderaterna". De kallade sig rent av "Det nya arbetarpartiet" och påstod sig slå vakt om välfärdsstaten. Det slags stat som Fredrik Reinfeldt några år tidigare förklarat vara en omöjlig konstruktion. Senare har Reinfeldt talat om att slå vakt om välfärdens kärna. Innebörden av detta är oklar, men innebär sannolikt att ingen skall svälta ihjäl.

Under valrörelsens slutskede avslöjades att ledande folkpartister loggat in på Socialdemokraternas hemliga Internetsida och tillgodogjort sig information som kunde vara av betydelse för valrörelsen. Detta kan ha påverkat Folkpartiets valresultat. Bland annat partisekreteraren tvingades avgå.

Den 10 januari redovisade professor Kent Asp på *DN:s* debattsida en undersökning från Institutet för journalistik och masskommunikation vid Göteborgs Universitet av hur medierna behandlat de olika partierna under en period av omkring ett och ett halvt år före valet. Aldrig tidigare hade enligt Asp en partiledare behandlats så negativt i massmedia som Göran Persson. Medan den Borgerliga alliansen behandlades väl. Detta kan vara ett utslag av den borgerliga dominansen när det gäller tidningar och att medier som TV och radio ofta hämtar sina uppslag från tidningarna. Den största morgontidningen *Dagens Nyheter* placerade sig till höger om *Svenska Dagbladet*. Men även *Aftonbladet* hade intagit en negativ attityd till Persson.

Valdeltagandet 2006 blev nästan 82 procent. Av de rösterna fick Moderata samlingspartiet drygt 26 procent, Centerpartiet knappt 8 procent, folkpartiet cirka 7,5 och Kristdemokraterna cirka 6,6, socialdemokraterna fick nästan 35 procent, Vänsterpartiet cirka 5,9 och miljöpartiet cirka 5,2. Av rösterna fick den Borgerliga alliansen drygt 48 procent och de tre övriga riksdagspartierna drygt 46 procent. Den Borgerliga alliansen fick således ingen stor majoritet men tillräcklig för att fortsätta det systemskifte som inleddes under Carl Bildts ledning 1991, då förberett av regeringen Ingvar Carlsson.

Fredrik Reinfeldts regeringsbildning

Regeringens verksamhet delades upp på 12 departement. Verksamheten i departementen leddes av 22 statsråd. Departementschefer blev sju moderater, två centerpartister, två folkpartister och en kristdemokrat. De departement som av hävd betraktas som viktiga tog moderaterna hand om bland annat utrikesdepartementet, finansdepartementet, försvarsdepartementet och justitiedepartementet. Men även i de departement som tillfallit de övriga partierna placerades moderater på nyckelposter. Cristina Husmark Pehrsson blev till exempel socialförsäkringsminister i socialdepartementet där

Göran Hägglund från kristdemokraterna är departementschef. Maud Olofsson från centerpartiet blev chef för näringsdepartementet som blev avlöst av tanke på att bland annat arbetsmarknadsfrågor hamnade under Arbetsmarknadsdepartementet där moderaten Sven Otto Littorin blev chef. Jordbruks- och fiskefrågor hamnade under jordbruksdepartementet där Eskil Erlandsson blev chef.

Fredrik Reinfeldts första tid som statsminister var inte särskilt lyckad vare sig för honom själv eller för en del av de tjänstemän och stadsråd som han omgav sig med. Avslöjandena om bland annat skattefusk och obetalda TV-licenser duggade tätt. I TV:s program *Uppdrag granskning* avslöjades att Fredrik Reinfeldts familj använt sig av barnflickor för att ta hand om sina tre barn. Lönen hade varit bara 3 500 kronor i månaden.

Det var ett tveksamt val av Reinfeldt att utse Carl Bildt till utrikesminister. Hans politiska karriär baserades på ubåtsfrågan. Bildts relation till Ryssland hade förändrats sedan han var statsminister. Enligt uppgifter i massmedia hade Bildt fram till dess han blev utrikesminister styrelseuppdrag i bolaget Vostok Nafta och Lundin Oil (numera Lundin Petroleum). Som ett slags belöning för detta fick Bildt optioner i Vostok Nafta. Vostok Nafta ägde i sin tur aktier i det ryska bolaget Gazprom som fick tillstånd att bygga en gasledning genom Östersjön som på olika sätt berör svenska intressen. Gazprom anses vara ett bolag som följer Putins politiska direktiv och i detta ingår att använda energipolitiken för att få inflytande över omvärlden. Enligt uppgifter i *Svenska Dagbladet* den 7 januari 2007 var Carl Bildt inte berättigad till att behålla sina optioner när han lämnade Vostok Naftas styrelse. Men Vostok Nafta lät Bildt behålla optionerna, som han tydligen löste in hösten 2006 och då gjorde en vinst på cirka fem miljoner kronor. Enligt *Svenska Dagbladet* den 9 januari 2007 var optioner till styrelseledamöter tvärt emot vad Bildt uppgett mycket ovanliga. Enligt *Svenska Dagbladet* skulle Bildt då ha kvar aktier i Lundin Petroleum värda cirka 430 000 kronor. Detta bolag anklagas för allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter i samband med oljeutvinningen i Sudan. Med tanke på att Sveriges utrikesminister i egenskap av tidigare styrelseledamot i Lundin Petroleum är inblandad i anklagelserna är dessa känsliga för Sverige. Det handlar om massfördrivning av människor, massivt dödande och våldtäkter. Carl Bildt har också uppgetts ha haft optioner och fonder i den amerikanska kapitalförvaltaren Legg Mason företag. Ett bolag som enligt sina kritiker investerat i vapen, tobak och porr.

Bildt påstås ha ett stort internationellt nätverk. Den 22 februari 2007 avslöjade TV 4 ett av de nätverk i vilka Carl Bildt ingått. Detta var Kommittén för Iraks befrielse. Kommittén styrdes från USA av kända politiska hökar under ledning av Bruce P Jackson, före detta chef för vapentillverkaren Lockheed Martin. Kriget i Irak startades utan stöd från FN och med motstånd från bland annat Tyskland, Frankrike och Sverige, men med stöd från Sveriges blivande utrikesminister Carl Bildt och den blivande utbildningsministern Jan Björklund, som ansåg att Sverige borde sända trupper till Irak.

I TV 8 den 23 februari 2007 avslöjade Lars Adaktusson att Bildt hade ekonomiska intressen ihop med serbiska krigsveteraner, som i sin tur hade kopplingar till misstänkta krigsförbrytare. Bildt var under två år rådgivare till East Capitals investeringskommitté. Bildt avslutade detta engagemang i samband med att han blev utrikesminister. Bildt påstods fortfarande äga andelar i East Capitals fonder bland annat 1,8 miljoner investerade i ryska finanssektorn. Ännu mer anmärkningsvärt var att Bildt ägde andelar i East Capitals Balkanfond, som investerat 600 miljoner i Serbien. Balkanfonden påstods ha gjort flera investeringar i företag som kunde kopplas till misstänkta krigsförbrytare efterlysta av FN:s krigsförbrytartribunal i Haag.

Efter dessa avslöjanden var det ganska tyst kring Carl Bildt ända tills krisen i Georgien startade. Krisen inleddes med att Georgiens president Saakasjvili, som tydligen är god vän med Carl Bildt, den 7 augusti 2008 anföll utbrytarrepubliken Sydossetien. Den 8 augusti inledde

Ryssland en militäraktion för att skydda Sydotssetsien. Då dröjde det inte länge förrän Carl Bildt, som tydligen ägnar mycket tid åt att fara runt i regeringens flygplan, var på plats i Georgien. Bildt som anser sig vara historiskt intresserad jämförde på sin blogg Rysslands inmarsch i Georgien med Nazitysklands inmarsch i Tjeckoslovakien 1939. Han såg inga likheter med Sydotssetsiens utbrytning från Georgien och Kosovos utbrytning från Serbien. Genom sitt agerande skadade Bildt Sveriges förhållande till Ryssland vilket förbättrades först när Sverige gick med på byggandet av den ryska gasledningen i Östersjön.

Till finansminister utsågs Anders Borg med ett förflutet i Fria moderata studentförbundet (FMSF) och studentföreningen Heimdal. Att det visat sig att han anlitat svart arbetskraft ansågs uppenbarligen inte som en belastning för en finansminister. Till kulturminister utsågs Cecilia Stegö Chiló. Även hon hade ett förflutet i FMSF och som VD för stiftelsen Fritt Näringsliv och chef för Timbros tankesmedja. Hon visade sig ha använt svart arbetskraft och hade under lång tid inte betalat TV-licens. Detta ingick väl som ett led i ett slags civil olydnad, som man från moderat håll ansåg tillåten. Cecilia Stegö Chiló tvingades avgå.

Maria Borelius utsågs till handelsminister. Hon hade också använt sig av svart arbetskraft och hade inte heller betalat TV-licens. Familjens fina sommarhus i Skåne visade sig ägas av ett brevlådeföretag på skatteparadiset Jersey. Efter dessa avslöjanden avgick Maria Borelius som handelsminister den 14 oktober 2006. Senare har framkommit att Skatteverket för åren 2002 – 2006 beslutat att skriva upp Maria Borelius skatt med mer än en miljon kronor. Bakgrunden till detta är att Borelius under dessa år påstått sig ha bott i Storbritannien medan Skatteverket anser att hon bott i Sverige där hon haft tillgång till bostad i både Djursholm och Falsterbo och dessutom haft styrelseuppdrag i svenska bolag.

Ny handelsminister blev Stefan Tolgfors. Hans tid på posten blev kort. När Mikael Odenberg den 8 september 2007 meddelade att han avgick som statsråd och chef för försvarsdepartementet samt uppdraget att vara riksdagsman på grund av oenighet inom regeringen om de besparingar som aviserades i budgetpropositionen för försvarets del. Till Odenbergs efterträdare utsågs handelsministern Stefan Tolgfors. Till efterträdare som handelsminister utsågs Eva Björling. Även hon tillhörde skaran som anlitat svart arbetskraft. Hon hade också bötfällts för att ha tippat jordmassor på kommunens mark och gjort en olaglig utbyggnad av villan med sjöutsikt i Ekerö kommun. Migrationsminister Tobias Billström visade sig också tillhöra TV-licensskolkarna. Men han liksom Borg fick sitta kvar. Framträdande moderater bagatelliserade det inträffade, bland annat Carl Bildt.

Ny kulturminister blev Lena Adelsohn Liljeroth. Den 21 december 2006 gav hon Forum för levande historia i uppdrag att utreda kommunismens brott mot mänskligheten. Det övergripande målet för Forum för levande historia är att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Verksamheten ska mana till diskussion och reflektion över frågor om demokrati, tolerans och människors lika värde med utgångspunkt i Förintelsen, men också behandla andra brott mot mänskligheten ur ett historiskt såväl som ett samtida perspektiv. Enligt det pressmeddelande som kulturministern sände ut är kommunismen en ideologi som skördat och skördar många offer. Därför är det viktigt att belysa och informera – inte minst den uppväxande generationen – om kommunismens svarta historia.

Historien är inte så enkel som kulturministern framställer det. Ingen försvarar naturligtvis de illgärningar som gjorts i bland annat i de forna öststaterna. Men om man vill klistra på en stämpel av våld och förtryck på svenska socialister och dem som kallat sig och eventuellt fortfarande kallar sig kommunister kan detta vara ett sätt att göra det på. Lars Lejonborg ansåg i *Dagens eko* den 8 februari 1999 att man i skolorna måste varna det uppväxande släktet för vänsterpartister som Lars Ohly. Var det material till den typen av varningar som kulturministern ville få fram. Men

socialismens och kommunismens historia är inte bara svart. I den kommunistiska ideologin har aldrig ingått motstånd mot demokrati, rasism, elitism eller rasbiologiska tankegångar. De svenska kommunisterna har säkert nästan undantagslöst drivits av en vilja att skapa ett rättfärdigare samhälle än det de levde i. Och knappast någon annan grupp i det svenska samhället har blivit utsatt för sådan förföljelse som kommunisterna. I Sverige har det under hela efterkrigstiden funnits nazister och andra högerextremister på viktiga funktioner. Det har bland annat varit lärare, höga militärer, präster, advokater, domare och poliser. Samtidigt har kommunister hindrats att få ur rikets säkerhetsaspekter betydelselösa arbeten. Högerpolitiker har inte sällan beblandat sig med högerextremister. Vilka kämpade mest för demokrati i Sverige? Kanske var det de, som 1921 bildade Sveriges kommunistiska parti. Vilka var det som åkte till Spanien och kämpade mot Franco? De flesta av dem var kommunister. Vilka var det i de flesta länder som bildade kärnan i motståndet mot nazismen. Det var kommunister. Vilka är det som mest stött befrielseströrelser i olika länder. Inte har det varit högern och företrädare för svenskt näringsliv.

I april 2008 var regeringens uppdrag till Forum för levande historia klart och då inleddes en upplysningskampanj, "Brott mot mänskligheten under kommunistiska regimer". Det framtagna materialet riktade sig i första hand till landets gymnasieelever med gratistidning, faktahäfte och lärarhandledning. På *Dagens Nyheter*s debattsida den 2 april 2008 protesterade 253 akademiska forskare mot regeringens upplysningskampanj. De kände en växande oro för att historieämnet skulle göras till ett slagfält för ideologiska regeringskampanjer. De ansåg att Forum för levande historia utnyttjats för opportunistisk historieskrivning i statens tjänst. Därefter har följt ytterligare protester. Historieforskningen skall inte i Sverige, som varit fallet i en del diktaturregimer, styras av regeringen.

Till sin närmaste politiska tjänsteman, statssekreterare i statsrådsberedningen utsåg Fredrik Reinfeldt Ulrika Schenström. Hon hade ett förflutet i FMSF och var när hon utsågs till statssekreterare presschef hos Moderata Samlingspartiet. Den 24 oktober 2007 publicerade *Aftonbladet* bilder från en restaurang där Ulrika Schenström sågs pussas och hångla med TV 4:s politiska reporter Anders Pihlblad. Pihlblad skulle under den kommande helgen bevaka Moderata Samlingspartiets kongress. Fråga uppstod genast vilken slags relation de två hade och det uppstod diskussion om Pihlblad var lämplig att för TV 4:s räkning bevaka partikongressen. Det lämpliga i Ulrika Schenströms agerande ifrågasattes också. Skall en hög politisk tjänsteman pussas och hångla på en restaurang? När några dagar gått kom kritiken mot henne att inriktas på hur pass berusad hon varit och huruvida hon under kvällen haft jour för regeringens krisberedskap. Fredrik Reinfeldt tog Ulrika Schenström i försvar och förklarade att hon var en mångårig medarbetare som han hade det största förtroende för. Enbart de bilder som *Aftonbladet* publicerade skulle ha kunnat vara tillräckliga för att Reinfeldt skulle ha kunnat ifrågasätta sin statssekreterares omdöme. Den 31 oktober tog skandalen en ny vändning. Pihlblad hade då uttalat sig om Schenströms nykterhet. Hon var enligt Pihlblad vid det aktuella tillfället "glad i hatten". Det framgick också av uppgifter från TV 4 att de två tillsammans druckit öl och vin för nästan 1000 kronor. Reinfeldt vägrade att tala om huruvida Schenström under den aktuella kvällen hade jour för regeringens krisberedskap. Under den 31 oktober meddelades att Schenström tagit time ut på obestämd tid. Vid ettiden natten till den 1 november meddelades från statsrådsberedningen att Schenström lämnat in sin avskedsansökan:

"Jag begär härmed om entledigande från min tjänst på Statsrådsberedningen. De senaste dagarna har varit svåra och pressande och följer på flera år av hårt arbete.

Redan de bilder som publicerats och det faktum att jag genomfört samtal med en journalist och i det sammanhanget druckit vin är beklagansvärt. Jag har agerat olämpligt och det gör att jag inte anser mig kunna fungera med fullt förtroende i mitt uppdrag. Jag beklagar också att jag inte

inledningsvis förmått klarlägga det som förevarit till statsministern och allmänheten. Detta är misstag som jag djupt beklagar.”

Avskedsansökan lämnades tydligen efter det att Reinfeldt förklarar att han saknade förtroende för henne. Den 2 november meddelades att trots att Schenström själv lämnat in sin avskedsansökan hade regeringen beslutat att hon under två år skulle få behålla sin lön, 84 000 kronor per månad, som statssekreterare.

Till efterträdare till Ulrika Schenström utsåg Fredrik Reinfeldt redan den 1 november Nicola Clase. Den 2 november framträdde hon själv i massmedia och meddelade att hon anlitat svart arbetskraft i samband med att familjen renoverade ett hus. Enligt tidningen *Expressen* rörde det sig om 40 000 kronor som betalats till en hantverkare som erbjöd sig att göra arbetet svart. Det hela skulle nu klaras upp. Reinfeldt förklarade sig dock ha fortsatt förtroende för Nicola Clase. Nicola Clase meddelade senare att det riktiga beloppet när det gällde svartarbetet var 68 000 kronor.

Sommaren 2007 avslöjades att arbetsmarknadsminister Sven Otto Littorin tagit den mastersexamen, som han skyltade med på regeringens hemsida, på distans vid ett universitet som frångått rätten att utfärda examina. Littorins examen saknade således värde. Efter att först ha vägrat att erkänna att hans examen var ”bluff” togs hans mastersexamen bort från regeringens hemsida. Littorin saknar även svensk akademisk examen. I början av februari 2009 väckte det uppmärksamhet när Littorin, som skiljde sig 2007, uttryckte sin kärlek till moderaternas pressekreterare Èvin Khaffa på Facebook. Före valet 2010 avgick Littorin efter att ha avböjt en intervju om att han eventuellt skulle ha köpt sex.

I Sveriges televisions pratshow ”Hos Jidhe” gick Maud Olofsson 2007 till attack mot sina lärare i gymnasiet, vilket av många upplevdes som osmakligt. Men hennes attack var kanske ett försök att förklara sina dåliga gymnasiebetyg med tvåor i engelska, spanska, tyska, matematik och naturkunskap. Med ett sådant gymnasiebetyg skulle knappast Maud Olofsson ha kommit in på någon högskole- eller universitetsutbildning. Anders Isaksson skrev för några år sedan boken *Den politiska adeln*. Maud Olofsson förefaller att tillhöra adeln inom Centerpartiet. Hennes far var landstingspolitiker i Västerbottens län. Han var god vän med bland annat Torbjörn Fälldin och Börje Hörnlund. Efter sin gymnasieexamen blev Maud Olofsson bland annat ombudsman i Centerpartiets Ungdomsförbund i Västerbotten. När Börje Hörnlund blev statsråd i Carl Bildts regering 1991 blev Maud Olofsson politiskt sakkunnig. När regeringen Bildt avgick 1994 blev Börje Hörnlund landshövding i Västerbottens län och då fick Maud Olofsson anställning där och fortsatte sedan sin politiska karriär. Man kan undra om Länsstyrelsen i Västerbotten anställt fler handläggare utan akademiska meriter och med så svaga gymnasiebetyg som Maud Olofsson.

Folkpartiet bytte partiledare den 7 september 2007. Detta var naturligt med tanke på Folkpartiet liberalernas avlyssningsaffär inför valet 2006. Lars Lejonborg som fram till dess varit departementschef fick i samband med detta avgå som departementschef men fick stanna kvar som utbildnings- och forskningsminister. Ny partiledare blev Jan Björklund som behöll sitt arbete som skolminister, men som nu fick efterträda Lars Lejonborg som departementschef.

Björklund har militär bakgrund och saknar akademisk utbildning. Några toppbetyg i gymnasiet hade han inte. I olika sammanhang har framhållits att Björklund i de militära skolor han genomgått alltid haft högsta betyg. Vad det innebär är svårt att avgöra. Han har i varje fall lärt sig att på militärt manér se alert ut, att tala högt och självsäkert och peka med hela handen. Det är väl tack vare denna militärt förvärvade förmåga han klarat sig så länge utan att bli avslöjad som en bluffmakare. År 1994 tog Björklund tjänstledigt från det militära och blev heltidspolitiker. Sedan dess har han också ägnat mycket tid åt att kritisera den svenska skolan. Det är ingen överdrift att påstå att hela hans politiska karriär baseras på hans kritik skolan. Några dagar efter att Björklund

blivit partiledare avslöjade några tidigare värnpliktiga den vokabulär Björklund använt som militär. För att beskriva det som var dåligt var Björklunds uttryck ”ludermässigt”. När Björklund hetsade sina värnpliktiga till goda prestationer var uttrycket ”runka upp stridskuken ordentligt”. Det är väl det Björklund gjort när han under minst 14 år kritiserat den svenska skolan, när han förespråkade svenskt medlemskap i NATO, när han 2002 ansåg att Sverige skulle delta på USA:s sida i kriget i Irak och när han försvarat regeringens FRA-lag. I TV-programmet *Dokument inifrån* den 4 april 2010 som handlade om barnmisshandel visades ett tidigare TV-inslag där Björklund påstod sig ha svårt att se att en lärare som misshandlat en elev hade handlat fel.

I radioprogrammet *Kris i skolan* den 24 augusti 2008 avslöjades Björklund som en bluffmakare. De källor, när sådana finns, som Björklund i debattartiklar och tal åberopat är bland annat:

OECD: Organisation for economic Co-operation and Development

Pisa: Programme for international Student Assessment

TIMMS: trends in Mathematics and Science Study

Pirls: Progress in Reading Litterary Study

I inget av dessa organs undersökningar fanns enligt radioprogrammet belägg för Björklunds påstående om den svenska skolan.

På *DN* debatt skrev Björklund både i juli 2005 och i maj 2006: ”I matematik och naturvetenskap ligger Sverige numera på den nedre halvan av tabellerna.” Claire Shewbridge, analytiker på organisationen OECD som arbetat med PISA-undersökningen 2003, förstod inte varifrån Björklund fått uppgifterna. I de undersökningar som PISA gjort låg Sverige över genomsnittet. I samma debattartiklar skriver Jan Björklund: ”Inget annat land har lika mycket sena ankomster, lika mycket skadegörelse och stöld eller grovt språk i klassrummet som Sverige.” Men även där hade Björklund enligt radioprogrammet fel. Sverige ligger på genomsnittet. Björklunds mönsterland Finland hamnar efter Sverige. Sveriges Radio lät Elisabeth Svensson, professor i statistik vid Örebro universitet titta på den statistik Björklund åberopat och citaten. Hon konstaterade att Björklunds påstående var allt för kategoriska och inte någonstans låg Sverige långt ned på listorna. Någon skolkris var det enligt henne absolut inte tal om. Sverige låg statistiskt över det internationella genomsnittet. När det gällde läsförståelse låg Sverige när det gäller internationella jämförelser i topp.

Radioprogrammet *Kris i skolan* kommenterades i både *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* den 26 augusti. Tidningarna intog en överslättande attityd. Björklund själv gjorde den 27 augusti ett inlägg i *Svenska Dagbladet*. Det var ett magert inlägg. När det gäller ordningen hänvisade Björklund till en undersökning av TIMMS 2003. I den rapporten nämns inget om skadegörelse, svordomar eller stökiga klassrum. Där finns en tabell som bygger på enkäter bland rektorer som fått uppskatta hur vanligt förekommande det är att elever i årskurs åtta kommer för sent, skolkar eller är frånvarande. Där hamnar Sverige långt ned, men inte längst ned. Dessutom är urvalet så litet att det inte går att dra några säkra slutsatser. I samma rapport finns en tabell som bygger på enkäter bland eleverna med frågor om trivsel och trygghet i skolan. I det fallet är urvalet så stort att det går att dra säkra slutsatser. Den tabellen toppas av Sverige.

Björklund har också hävdat att ”utslagningen i grundskolan tilltar”. För att en elev skall vara behörig till gymnasieskolan krävs lägsta betyget godkänd i ämnena svenska, engelska och matematik. Den andel elever som inte uppnår dessa betyg är i stort sett konstant och har sedan läsåret 1999/2000 pendlat mellan 10 och 12 procent. Gymnasiet har av Björklund beskrivits som ”en stor utslagningsmaskin. Men antalet elever som klarar gymnasiet och blir behöriga till

högskolor och universitet har ökat sedan början av 2000-talet.

Den 29 augusti sände Björklund ut ett pressmeddelande i vilket han meddelade att han gett Skolverket i uppdrag att bedöma den faktiska kunskapsutvecklingen, dels utvecklingen relativt andra länder samt analysera och jämföra svenska elevers studiemiljö. Som motiv för utredningsuppdraget anger Björklund: ”Eftersom en del myndigheters analyser och uttolkning av statistiken nu ifrågasätts i debatten är det värdefullt att Skolverket på nytt gör en genomgång av tillgängliga fakta.” Björklund agerade som om han inte insett att det var hans sätt att tolka statistiken som hade ifrågasatts. Skolverkets undersökning som var klar hösten 2008 visade att svenska elevers resultat sjunkit något i ämnena matematik och naturvetenskap. Detta tolkade Björklund som om han hade haft rätt i sina generella och kategoriska utsagor om den svenska skolan. PISA:s undersökning 2009 kommer att beröras i ett senare avsnitt.

Frågan är om någon gjort Sveriges skolor, lärare och elever större skada än Jan Björklund. Genom sina generella uttalanden utan närmare analys, men med förslag till enkla lösningar har Björklund skapat kaos och det förefaller nu som om ytterst få vill bli lärare. Jan Björklunds läsförståelse i varje fall när det gäller statistik är dålig.

Försvarsminister Michael Odenberg avgick med dunder och brak den 5 september 2007. Uppståndelse var minst lika stor som när Erik Åsbrink lämnade Göran Perssons regering 1999. Enligt Odenberg berodde hans beslut att avgå på att han inte kunde godta de besparingar på försvaret som aviserats från finansdepartementet. Ordningen att först bestämma sig för att spara och därefter lägga fast försvarspolitiken framstod naturligtvis för många utöver Odenberg som märklig. Andra påstod att Odenberg var allmänt missnöjd över att han inte själv blivit finansminister när regeringen bildades. För regeringen blev Odenbergs avgång en belastning eftersom han fortsatte att kritisera regeringen även efter sin avgång. Efterträdaren Stefan Tolgfors, som till skillnad från Odenberg som är major i reserven, gjort vapenfri tjänst benämndes i sammanhanget för ”tomhysan”.

Den borgerliga alliansen anklagade redan före valet 2006 socialdemokraterna för en korrupt utnämningsspolitik. Med en borgerlig regering skulle höga tjänster inom statsförvaltningen utannonseras och rekryteringen av toppchefer ske offentligt. Det blev därför en pinsam historia för regeringen när den 2008 med tillträde 1 mars utsåg förre försvarsministern Michael Odenberg till generaldirektör för Svenska kraftnät. Utnämningen avslöjades av massmedia som en intern process. Men Fredrik Reinfeldt och Maud Olofsson påstod att rekryteringen gått korrekt till med anlitan av en extern konsult. Alla som lyssnade på dess två måste ha fått intrycket att den konsult som anlitats i sammanhanget valt ut Odenberg bland ett antal kandidater. Men konsulten som anlitats framträdde och bekräftade att han enbart bedömt en kandidat. Trots detta vidhöll Maud Olofsson och Fredrik Reinfeldt att rekryteringen gjorts på ett korrekt sätt. Det är uppenbart att Fredrik Reinfeldt och Maud Olofsson dolde sanningen. De flesta inser att Michael Odenberg från början var utvald till att bli generaldirektör för Svenska Kraftnät. Kanske var det ett sätt för regeringen att ge Odenberg betalt för att han skulle sluta kritisera regeringen.

Beatrice Ask utsågs av Reinfeldt till justitieminister. Hon saknar juridisk utbildning. Vid ett seminarium vecka 11 2010 som handlade om utsatta unga flickor föreslog Ask att delgivning till misstänkta sexköpare skulle skickas hem till dessa i gredelina kuvert, vilket skulle kunna ha en avskräckande effekt. Det väckte stor uppståndelse och många protester att Ask inte drog en klar gräns mellan misstänkta och dömda. Det dröjde flera dagar innan Ask veckan därpå på regeringens hemsida meddelade: ”Låt mig, för att det inte ska finnas utrymme för missförstånd, en gång för alla mycket tydligt säga: Jag anser inte att rättsväsendet ska skicka kuvert med särskilda färger till vare sig misstänkta eller dömda. Regeringen planerar inget sådant förslag. En viktig utgångspunkt för ett rättssamhälle är att alla skall betraktas som oskyldiga till dess motsatsen har bevisats. Den som

dömts och avtjänat sitt straff ska vara fri.” Reinfeldt ansåg att Ask hanterat situationen som uppstått bra. Det måste emellertid betraktas som anmärkningsvärt att regeringen på sin hemsida måste meddela att man följer grundläggande rättsliga principer. Samma vecka meddelade Maud Olofsson och Beatrice Ask att regeringen i sin strävan att förenkla för småföretagare hade beslutat att mindre företag inte skulle behöva anlita någon revisor. Det rörde sig om ungefär 250000 företag. Från Skatteverkets sida befarade man ökat skattefusk.

Frågan är om det någonsin i Sveriges historia utnämnts en liknande regering. Ansvaret är naturligtvis Reinfeldts och hans omdöme när det gäller att utse medarbetare måste starkt ifrågasättas. Men det kanske är det en övermäktig uppgift för en moderat partiledare att undvika fuskare och skattesmitare. Dessutom har det avslöjats och misstänks fusk vid moderaternas provval såväl 2002, 2006 som inför valet 2010.

Skatten och ersättningsnivåer mm som ett verktyg för att öka klyftorna

Fattigdomen och otryggheten ökar

Det finns olika sätt att beräkna vem som är fattig. Inom EU använde man sig tidigare av ett relativt mått. I varje land räknades då den som fattig som inte nådde upp till 60 procent av medianinkomsten i landet. Numera är det upp till varje land, i realiteten dess regering, att bestämma hur fattigdom skall definieras. Bakom förändringen har den svenska regeringen varit pådrivande. Ett annat sätt att beräkna fattigdom är att utgå från en absolut måttstock. År 1985 fastställde Socialstyrelsen en norm för socialbidrag, som sedan 2001 kallas ekonomiskt bistånd. Normen räknas varje år upp med konsumentprisindex. I Socialstyrelsens *Social rapport 2010* ställs frågan om de fattiga ökat eller minskat. Svaret på frågan beror på hur man räknar. I relativa termer har fattigdomen ökat. Om man i stället utgår från ett absolut mått, socialbidragsnormen från 1985, har fattigdomen minskat. I ett land som vill kalla sig välfärdsstat borde det vara självklart att mäta fattigdomen med ett relativt mått. År 1985 gick det till exempel bra att klara sig utan mobiltelefon och tillgång till Internet. Hur upplever nu barn sin situation som bor trångt och inte har tillgång till vare sig mobiltelefon eller Internet hemma?

Institutet för framtidsstudier ger ut tidskriften *Framtider*. I nummer 1/2010 var temat fattigdom. Sedan 1990-talet har de 10 procent som har de högsta inkomsterna nästan fördubblat sina inkomster. Det är dock inte bara de rikaste som fått det bättre, medelinkomsten har ökat för alla grupper. Men takten avtar ju längre ner på inkomstskalan man kommer. För dem med lägst inkomster är ökningen knappt 15 procent. De rikaste har blivit rikare och de fattigaste har knappast fått det bättre alls eller till och med sämre. Till den här situationen skall läggas att barnbidrag, bostadsbidrag och underhållsstöd (stöd till ensamstående föräldrar) inte räknats upp i takt med pris- och löneutvecklingen. Dessa förhållanden har gjort att ensamstående mammor och invandrare drabbats särskilt hårt. De som hamnar längst ned på inkomstskalan hamnar utanför. De har svårt att integreras i den allmänna livsstilen och att uppehålla sociala relationer. I det fallet finns det skäl att tala om utanförskap. Denna utveckling har emellertid inte hindrat den borgerliga alliansregeringen från att under sina år vid makten ytterligare förstärka ojämlikheten.

En av regeringens första åtgärder var att lägga ned Arbetslivsinstitutet. När den vetenskapliga belysningen av hur arbetslivet fungerar upphör så döljs problemen. Arbetslivscentrum bildades 1976 och hade bland annat till uppgift bedriva och främja tvärvetenskaplig forsknings- och utvecklingsarbete som rörde grupper och individer i arbetslivet, frågor om inflytande och arbetets organisation. Till uppgifterna hörde också att föra ut forskningsresultat för att de skulle bli kända och leda till ett bättre arbetsliv. Under senare tid har frågan om pensionsåldern aktualiserats. Det handlar då oftast om höjning av pensionsåldern,

medan ett kanske ännu större problem är att många inte förmår att arbeta ens till den normala pensionsåldern 65 år. Till forskning kring detta skulle Arbetslivscentrum ha kunnat bidra.

Maud Olofsson missar inget tillfälle att framhålla att LAS (Lagen om anställningsskydd) skall tas bort. Anders Borg och Göran Reinfeldt påstår sig värna om den svenska arbetsrätten: ”Den svenska modellen ska utgöra grunden för Moderaternas arbetsmarknadspolitik”. Men i verkligheten har arbetstagarnas ställning på arbetsmarknaden försvagats. Tidsbegränsade anställningar har under de senaste två åren ökat lavinartat. Personer med låg utbildning och invandrare löper större risk än andra att varva tidsbegränsade anställningar med perioder av arbetslöshet. Det är vanligare att kvinnor har tidsbegränsade anställningar än män. För individen är det en viktig skillnad om man har tidsbegränsad anställning eller är tillsvidareanställd. Det kan innebära svårigheter att få lån och hyreskontrakt och innebär stor otrygghet. Under valrörelsen 2010 aviserade den borgerliga alliansen ytterligare försämringar. Man ville förlänga tiden för provanställning från sex månader till 12 och införa en ny form av lärlingsprovanställning i upp till 18 månader. Provanställning är den mest otrygga anställningsformen och innebär att den anställde kan sägas upp vid vilken tidpunkt som helst och det behöver inte föreligga några objektiva skäl. Den borgerliga regeringen och i all synnerhet moderaterna framhåller ständigt att de står för arbetslinjen. För att Sverige skulle få full sysselsättning saknas ungefär 500000 jobb. Det går inte att skylla på finanskrisen att så många är arbetslösa. Regeringen har hittills sänkt skatterna med mer än 100 miljarder kronor. För dessa pengar skulle det ha gått att anställa fler inom vård, skola och omsorg och det skulle också ha gått att investera i infrastruktur som järnvägar och att rusta upp och bygga nya hyresbostäder. Bemanningsföretagen breder ut sig allt mer och utländska bemanningsföretag kan tillhandahålla svenska företag arbetskraft som arbetar på andra villkor än svenska arbetare.

Jobbskatteavdrag

Redan under valrörelsen utlovade den borgerliga alliansen ett jobbskatteavdrag. Jobbskatteavdraget innebär att den som har sina inkomster från till exempel pension, sjukersättning och arbetslöshetsersättning betalar högre skatt för samma inkomst än den som arbetar. Reformens första steg som trädde ikraft 1 januari 2007 kostade statskassan cirka 40 miljarder kronor. Det andra steget trädde ikraft 1 januari 2008, det tredje 1 januari 2009 och ett fjärde 1 januari 2010. Totalt innebär jobbskatteavdragen hittills skattesänkningar med cirka 75 miljarder per år.

I procent får den som har en liten inkomst ett högre jobbskatteavdrag än den som har en hög inkomst. Men i kronor får den med hög inkomst ett större avdrag än den med låg inkomst. Klyftorna ökar mellan dem med låg lön och dem med högre lön i kronor räknat. Mest ökar klyftorna mellan dem som arbetar och dem som är pensionärer, sjuka och arbetslösa. Effekterna av jobbskatteavdraget är svåra att beräkna. Syftet med jobbskatteavdraget är sänka lönerna. Genom att nettolönerna ökar räknar man med att lönekraven skall bli mindre. Syftet bakom jobbskatteavdraget talar regeringen tyst om, men nämner gärna att sjukvårdsbiträden och andra låginkomsttagare fått mer i lönekuvertet. Det finns inga belägg för att jobbskatteavdraget i sig skulle skapa fler jobb. För ett företag som klarar sin produktion med det antal anställda de har saknar ju anledning att anställa fler även om lönekraven skulle bli lägre. Regeringen nämner gärna att ”samhällsbärarna” sjuksköterskor, lärare och poliser fått mer i plånboken, men talar inte om att de ska räkna med mindre i plånboken i framtiden. De talar heller inte om att jobbskatteavdragen flyttar konsumtion från det offentliga till det privata. Avdragen minskar således utrymmet för fler sjuksköterskor, lärare och poliser. Den ökade privata konsumtionen kan dessutom gå till importvaror och utlandsresor. Jobbskatteavdraget är 2011 maximalt 1754 kronor per månad och uppnås vid en månadsinkomst på 28000 kronor per månad.

Från pensionärshåll har ofta framförts uppfattningen att pensionen är intjänad lön och därför

borde beskattas enligt samma skatteskala som gäller för dem som arbetar. Detta kan förefalla vara en rimlig tanke men i praktiken fungerar pensionssystemet så att de pensionsavgifter, utom de som går till premiepensionen (2,5 procent) som flyter in från dem som arbetar används till pensioner till dem som redan gått i pension. Pensionssystemet fungerar som ett transfereringssystem. Så fungerade också det tidigare ATP-systemet.

Men när pensionsöverenskommelsen träffades 1994 ingick självklart i förutsättningarna att pensionärer och löntagare skulle betala skatt enligt samma skatteskala. Det samma har gällt när avtal träffats om olika former av tjänstepension. Regeringen Reinfeldt har genom införandet av jobbskatteavdrag satt ingångna överenskommelser och avtal ur spel.

De förutsättningar som gällde 1994 har även förändrats i övrigt. Störst inverkan har ökningen av medellivslängden. Dessutom har den ekonomiska utvecklingen medfört att pensionerna har måst sänkas. Inte heller avkastningen från premiepensionssystemet har motsvarat förväntningarna. Enligt en utredning som LO (*Pensionsreformen i halvtid*) gjort får en 65-årig industriarbetare som går i pension 2011 pension både från ATP-systemet och det nya systemet och får ut ungefär 52 procent av slutlönen i pension. När pensionsöverenskommelsen träffades 1994 räknade man med att en industriarbetare som gick i pension efter 45 års arbete skulle få 62 procent av sin slutlön i pension. Försämringarna i arbetslöshetsförsäkringen liksom sjukförsäkringen påverkar också pensionerna negativt.

Pensionssystem och skattesänkningar för pensionärerna mm

År 2010 sänktes pensionerna med 3,5 procent och 2011 med 4,2 procent. Detta gäller de pensioner som utbetalas från ATP-systemet och det nya pensionssystemet. Utvecklingen när det gäller premiepensionerna och eventuella tjänstepensioner har inte heller varit gynnsam. Tjänstepensionerna har många gånger sänkts med mer än 10 procent. Anledningen är den ekonomiska utvecklingen. Ett par exempel från verkligheten visar hur inkomstpensionen förändrats för dem som är födda före 1937. Pension 2009: 12578 kronor och 2011: 11686 kronor. Sänkning 792 kronor per månad. För den som hade maximal ATP år 2009 var pensionen 17466 kronor per månad och 2011 16227 kronor per månad. Sänkning 1239 kronor per månad.

Garantipensionärernas situation är annorlunda. De har haft små eller inga inkomster och deras pension uppgår 2011 för ensamstående till 7597 kronor per månad och för gifta/samboende 6777 kronor per månad. Garantipensionerna räknas upp eller ner i takt med prisbasbeloppets utveckling. Detta innebär att garantipensionerna 2010 sänktes med 0,9 procent och 2011 höjdes lika mycket.

Regeringen har gjort ett stort nummer av att pensionärerna fått sin skatt sänkt tre gånger. Totalt har de tre skattesänkningarna 2009, 2010 och 2011 inneburit skattesänkningar för garantipensionärer med cirka 400 kronor per månad och för dem med inkomstpension på 150000 kronor per år en sänkning med cirka 450 kronor. Skattesänkningarna kan ses som en kompensation för att pensionerna sänkts men motsvarar inte sänkningarna av pensionerna.

De som fått en reell förbättring är enbart garantipensionerna. Den som är garantipensionär har rätt till bostadstillägg. Följande exempel avser en ensamstående garantipensionär 2011: Pension 7597 kronor per månad, skatt 1181 (kommunalskatt 32 kronor), bostadsbidrag 4600 (hyra 5000/månad) Kvar att leva på i övrigt blir 6016 kronor.

En ensamstående industriarbetare som tjänat 24000 kronor i månaden får ungefär 12050 kronor per månad i pension. Av detta går till skatt 2477 kronor. Bostadstillägget blir i det fallet cirka 2000 kronor. Det vederbörande har att leva på när hyran är betald blir cirka 6500 kronor. Skillnaden mellan dem som arbetat många år och heltid och de som inte arbetat alls eller kanske bara arbetat deltid eller få år är inte särskilt stor. En garantipensionär lever inte på någon hög standard. Men inte heller den som arbetat heltid och haft en relativt vanlig inkomst. Många äldre

har höga utgifter för medicin och läkarbesök, kan behöva tandvård, och nya glasögon.

Pensionsreformen från 1994 har urholkats. Framför allt beror detta på att medellivslängden har ökat. Men urholkningen har förstärkts av jobbskatteavdragen. Enligt LO:s utredning har en 30-årig man med enbart förgymnasial utbildning 47 år kvar att leva, mot 52 år för den som har eftergymnasial utbildning. Sedan 1990-talet har spridningen i hälsa och livslängd ökat. Industrierbetarens pension sänks inte för att han själv lever längre utan för att de högutbildade gör det. Främsta förklaringen till att de med kortare utbildning dör tidigare torde vara att de har arbeten där de slits hårdare. De som orkar arbeta efter 65 belönas dessutom med högre pension och med ett fördubblat jobbskatteavdrag. Det borde stå klart för alla att åtgärder måste vidtas för att alla i varje fall skall orka arbeta till 65 års ålder och då få en rimlig pension. .

Det behövs ett nytt pensionssystem.

Förmögenhetsskatten

Förmögenhetsskatten avskaffades 1 januari 2007. Skatten var tidigare 1,5 procent av den delen av förmögenheten som översteg 1,5 miljoner kronor för ensamstående och tre miljoner för gifta. Inkomstbortfallet för staten beräknades till 5 miljarder kronor. Arvs- och gåvoskatten avskaffades redan den 1 januari 2005 då Göran Persson var statsminister.

Fatighetsskatten

Fastighetsskattens avskaffande har krävts från Villaägarnas riksförbund under lång tid och de har många medlemmar. Kristdemokraterna gjorde frågan till sin under valrörelsen 2006 och fick de övriga borgerliga partierna med på detta. Fastighetsskatten var tidigare en procent av taxeringsvärdet. Taxeringsvärdet skulle, om taxeringen var rättvisande, vara tre fjärdedelar av marknadsvärdet året före taxeringen. Det innebar att fastighetsskatten för ett småhus vars marknadsvärde var två miljoner blev 15 000 kronor per år ($2\ 000\ 000 \times 0,75 \times 1/100$). Fastighetsskatten har nu ersatts av en kommunal fastighetsavgift som är 6 000 per år eller om fastigheten har ett taxeringsvärde mindre än 600 000 kronor 0,75 procent av taxeringsvärdet. Förändringen innebär att till exempel den som äger en villa i Fredrik Reinfeldts hemkommun Täby som har ett marknadsvärde på sex miljoner kronor fått en skattesänkning på 39 000 kronor per år ($6\ 000\ 000 \times 0,75 - 6\ 000$).

Fastighetsavgiften är en kommunal avgift som helt saknar legitimitet eftersom den saknar koppling till kommunernas kostnader för fastigheterna. Benämningen avgift är därför inte relevant. I verkligheten är fastighetsavgiften en skatt.

Betalar för skattesänkningen gör de som säljer fastigheter med ”vinst”. Deras reavinstskatt har höjts från 20 till 22 procent. Allra sämst råkar de ut som sålt en fastighet eller lägenhet tidigare och skjutit upp reavinstbeskattningen för att de investerat i en ny lägenhet eller fastighet. De får nu betala 0,5 procent i ”ränta” på den uppskjutna reavinsten. Detta drabbar till exempel barnfamiljer som i takt med att familjen växt bytt sig till större bostadsrätter. Det drabbar också till exempel änkor som sålt sina fastigheter när mannen avlidit och köpt sig en bostadsrätt där de investerat pengarna de fått loss. En änka i Täby som för några år sedan sålde sitt 1970-talshus för två miljoner och då gjorde en ”vinst” på en miljon men begärde uppskov med reavinstskatten och investerade vinsten i en bostadsrätt drabbas av en ökad månadskostnad på 416 kronor i månaden ($1\ 000\ 000 \times 0,05/12$). Detta är en retroaktiv beskattning som tidigare varit helt främmande för svensk lagstiftning. Änkan i exemplet hade ingen möjlighet att förutse att hon skulle drabbas av denna kostnad.

Förändringarna innebär att priserna på fastigheter steg. I exemplet ovan, med en fastighet med marknadsvärdet 6 000 000 kronor, medför skattesänkningen att utrymmet för betala räntor på lån till fastigheten ökar med 39 000 kronor. Prisökningarna medför att det blir svårare för personer som saknar fastighet att bli fastighetsägare. Rörligheten på bostadsmarknaden har minskat när det

inte längre utan höga kostnader går att få uppskov med reavinstskatten som många gånger främst handlar om en ”inflationvinst”.

Stefan Attefall, numera civil- och bostadsminister, men tidigare kristdemokratisk riksdagsledamot, ordförande i partiets arbetsgrupp om etik och ekonomi, sedan 2002 kristdemokraternas gruppleadare i riksdagen och efter valet 2006 ordförande i finansutskottet föreslog i en debattartikel i *Dagens Nyheter* den 28 mars 2008 bland annat att räntebeläggningen av uppskjutna reavinster skulle avskaffas. För detta fick han inget gehör vare sig hos socialminister Göran Hägglund eller de övriga partiledarna i den borgerliga alliansen.

Rotavdrag

Rotavdrag står för reparation och tillbyggnad. Avdraget innebär att den som reparerar eller bygger till sin fastighet kan göra avdrag för arbetskostnaden. Avdraget är maximerat till 100000 kronor och den som gör avdraget får då minskad skatt med 50 000 kronor. Avdraget motiveras med att det skall ge arbetstillfällen. Men det ger goda möjligheter för redan välbeställda att göra lyxrenoveringar av till exempel badrum och kök. Dessutom har byggföretagen höjt sina priser.

Rutavdrag, Skattereduktion för hushållsnära tjänster (pigavdrag)

Skattereduktionen är 50 procent av arbetskostnaden inklusive mervärdeskatt men högst 50 000 kronor per år. Avdrag medges också till den som betalat ersättning för tjänster som utförts i vederbörandes föräldrars bostad. Som hushållsnära tjänster räknas bland annat städarbete, vård av kläder, matlagning, gräs- och häckklippning samt snöskottning, barnpassning och hämtning och lämning av barn vid daghem, skolor och fritidsaktiviteter.

Avdraget har av regeringen lanserats som en avlastningshjälp för dem med låga inkomster. Maud Olofsson uttalade i TV:s Aktuellt i mars 2007: ”Jag slåss för kvinnor som har lägre löner och som behöver den här hjälpen.” År 2010 presenterade arbetsgivarorganisationen Almega en rapport som visade att lika många låginkomsttagare som höginkomsttagare hade beviljats skatteavdrag för hushållsnära tjänster. En undersökning som TV-programmet Agenda låtit göra och som presenterades den 14 mars 2010 gav en helt annan bild. I Agendas undersökning utgick man från hushållens inkomster. De 25 procent som hade de högsta inkomsterna betraktades som höginkomsthushåll och de 25 procent som hade de lägsta inkomsterna som låginkomsthushåll och övriga som medelinkomsthushåll. Av låginkomsthushållen hade enbart 6 promille köpt hushållsnära tjänster och bland medelinkomsthushållen endast en procent. Avdrag för hushållsnära tjänster utnyttjas tvärt emot vad Almega och regeringen påstått främst av höginkomsthushållen. För de allra flesta stod det klart redan när avdraget infördes att det främst skulle bli familjer med höga inkomster som skulle använda sig av ”pigavdraget” och det är häpnadsväckande att Almega och Maud Olofsson försökte inbilla människor något annat. När det gäller låginkomst- och medelinkomsthushåll är det sannolikt att deras avdrag ofta avser tillfälliga tjänster till exempel flyttstädning.

Enligt Skatteverkets statistik har det under det senaste året betalats ut drygt 10 miljarder till företag som utfört ROT- och RUT-avdrag. Inlevelseförmågan när det gäller att beskriva hur svårt det är för småbarnsföräldrar och i all synnerhet ensamstående föräldrar att få det så kallade livspusslet att gå ihop så är det tydligt att det nästan bara är de välbeställda som utnyttjar rutavdraget. De skulle ha råd att betala själva. Ofta framhålls också hur många jobb som skapats genom avdraget. Men inom andra områden har jobben minskat. Detta gäller personliga assistenter där stora besparingar gjorts. Försäkringskassan började redan 2007 att bli mer restriktiv i sina beviljningar av personliga assistenter. Startpunkten var ett internmeddelande som skickades ut till Försäkringskassans handläggare med instruktioner om att antalet assistenttimmar skulle minskas. Grunden till detta var regeringens besparingsdirektiv. Behovet av personlig assistent skall omprövas regelbundet. Av de funktionsnedsatta som fått beslut omprövade antas nästan 30 procent

fått ett reducerat antal timmar och drygt 10 procent förlorat sin assistans. Därigenom har ett stort antal arbetstillfällen försvunnit och somliga med funktionsnedsättning som skulle kunna arbeta kan inte detta utan assistans. Regeringen tar resurser från personer med omfattande funktionsnedsättningar och använder dem till att finansiera avdrag för dem som har mest.

Sammantaget kan en familj som redan har det bra ställt ha fått mycket stora skatteavdrag. Jobbskatteavdrag: $2 \times 21048 = 42096$. Rotavdrag: $2 \times 50000 = 100000$. Rutavdrag: $2 \times 50000 = 100000$. Sänkt fastighetsskatt (Taxeringsvärde 5000000): $5000000 \times 0,75 \times 1/100 - 6000 = \text{ca } 31000$. Summa totalt 273000. Utöver detta kan familjen ha fått sänkt förmögenhetsskatt.

Till de skattelättnader som redovisats ovan kommer en del lättnader för företag. Även i det fallet handlar det om tiotals miljarder.

Höjda avgifter och sänkta ersättningsnivåer

Arbetslöshetsersättning

Regeringen Reinfeldt inledde med att sänka ersättningsnivåerna vid arbetslöshet och att höja avgifterna till arbetslöshetskassorna. Den högsta ersättningen sänktes från 720 kronor per dag till 680. Den maximala ersättningen blev därigenom 14960 kronor per månad, vilket är 1100 kronor lägre än tidigare. Det är dock enbart cirka 10 procent som får den maximala ersättningen. De som varit arbetslösa mer än 200 dagar fick sin ersättning sänkt med ytterligare 1900 kronor per månad och de som varit arbetslösa 300 dagar förlorade 2800 kronor per månad. De höjda avgifterna, från ungefär 90 kronor per månad till 300 kronor för en LO-medlem, medförde att en halv miljon medlemmar lämnade kassorna. Regeringen har därefter återtagit en del av höjningen. Men avgifterna till arbetslöshetskassorna har stigit i takt med att arbetslösheten ökat och de som tillhör grupper där risken för arbetslöshet är stor betalar högre avgifter än andra.

Sjukpenning

När det gäller sjukförsäkringen har regeringen Reinfeldt i hög takt gjort en rad förändringar ofta utan att ha haft överblick över vad effekterna skulle bli. Ersättningsnivåerna har dessutom sänkts.

Arbetsförmåga och arbetsoförmåga är två begrepp som inte finns definierade. Det är dock inte längre så att läkaren tillsammans med sin patient får avgöra graden av arbetsförmåga. Det gör Försäkringskassans handläggare. Från och med dag 181 utbetalas sjukpenning enbart om den sjukskrivne inte klarar av något arbete alls på hela arbetsmarknaden. Exempelen är otaliga på hur Försäkringskassan vägrat att sjukskriva mycket svårt sjuka personer. Om en sjuk person inte kan återvända till sitt tidigare arbete kan Försäkringskassans handläggare alltid tänka ut ett hypotetiskt arbete som vederbörande skulle kunna utföra. På det sättet hamnar sjuka och handikappade mellan stolarna mellan sjukdom eller handikapp och arbetslöshet och tvingas söka socialbidrag, som nu döps om till ekonomiskt bistånd. De som utförsäkras och överförs till arbetsförmedlingen för åtgärder har i ungefär hälften av fallen fått minskad ersättning. Förändringarna i sjukförsäkringen innebär professionella individuella bedömningar av hälsa och arbetsförmåga ersatts av politiska definitioner som innebär att sjuka efter ett visst antal dagar betraktas som friska.

I *Dagens Nyheter* den 30 mars protesterade 108 läkare mot reglerna för sjukförsäkringen. De påtalade bland annat att tillfrisknande efter långvariga sjukdomar inte sker efter en bestämd tidtabell, att hävdandet att all arbetsförmåga skall tas tillvara bygger på en fiktiv arbetsmarknad. Läkarna krävde att statsmakterna omedelbart slutar att skada långvarigt sjuka genom en omänsklig lagstiftning. ”Utförsäkringarna måste stoppas”.

Den 10 mars 2011 protesterade Sveriges kristna råd i ett öppet brev till regeringen mot reglerna för sjukersättning, arbetslöshetsersättning, och försörjningsstöd. De framhöll bland annat att:

- Svårt sjuka människor måste kunna få sin sjukpenning förlängd utan att behöva ge sig ut och söka jobb/arbete under sin sjukskrivning.
- Människor ska inte kunna ställas utanför alla försörjningsmöjligheter därför att Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen gör olika bedömningar av deras arbetsförmåga. Gemensamma bedömningar, giltiga och gällande i båda systemen måste göras.
- För människor som inte längre bedöms ha rätt till sjukersättning eller arbetslöshetsersättning måste finnas en möjlighet att få försörjningsstöd från socialtjänsten även om man exempelvis äger den bostad man bor i.
- Människor skall inte behöva säga upp en trygg anställning och gå ut i arbetslöshet på grund av att de nått en gräns i sjukförsäkringen.

År 2009 satsade regeringen en halv miljard kronor på rehabilitering. Resultatet av insatsen blev att de flesta var mer sjuka efter insatsen än före.

Privatisering och utförsäljning av statlig och kommunal verksamhet

Den våg av privatisering som startade på 1990-talet har fortsatt. Det låter vackert när ett daghem, ett särskilt boende eller en skola ”knoppas av” och de anställda får förverkliga sig själva och genomföra sina idéer om hur verksamheten bör bedrivas. Men verkligheten är annorlunda. Den privatiserade vården och omsorgen domineras av stora inte sällan börsintroducerade företag. Verksamheten skall drivas med vinst. Ofta börjar det med att personalstyrkan skärs ned, arbetsscheman läggs om, till exempel så att fler får arbeta deltid eller att fler får arbetspass som inte hänger ihop. Det enda det finns att göra för att skapa vinst är egentligen att skära ned på personalstyrkan, spara in på maten och kanske i en del fall flytta till billigare lokaler. När privatiseringar genomförs så drabbar det även verksamhet som drivs i kommunal regi. För även där tvingas man, av risk för att annars privatiseras, att pressa ned kostnaderna. Vårdskandalerna har varit många och kommunerna och andra tvingas att bygga upp kontrollapparater för att se till att de vårdberoende får den omsorg som finns angiven i avtalet. En omsorg som det naturligtvis är omöjligt precisera eftersom den handlar om relationer mellan människor. En god omsorg kräver en god relation mellan ägare, personalen och de som är föremål för omsorg. Hur mäter man det? Hur mäter man plikt och ansvar? Hur många klappar på kinden? Hur många pratstunder? Hur mycket hjälp med att äta? Hur många promenader? Hur många duschningar? har rationaliserats bort för att tillfredsställa profithungern. Det är otillständigt att utlämna barn, äldre, sjuka och handikappade till profithungern och auktionera ut dem till den som tar minst betalt. Skattepengar skall inte hamna i händerna på de profithungriga på bekostnad av omsorgen av de mest utsatta grupperna i samhället.

Bland vårdföretagen finns Attendo Care, som driver närmare 200 äldreboende i Sverige. Enligt vad som avslöjats av TV 4:s program *Kalla fakta* ägs Attendo Care av Augustus i Luxemburg, som i sin tur ägs av riskkapitalbolaget Industri Capitals fonder på skatteparadisön Jersey dit vinster kan förflyttas obeskattade från Sverige.

Fram till 1993 hade vi ett sammanhållet skolsystem. Det var endast de mest besuttna som kunde skicka sina barn till privatskolor som till exempel i Lundsberg eller Sigtuna. Det tidigare skolsystemet som nu håller på att slås sönder hade bland annat den fördelen att barn från olika miljöer fick mötas. Nu är det inte längre så. Islamister har sina skolor, Livets ord sina, pingstvännerna sina och ett antal andra påstår sig ha speciella inriktningar. Vi har fått ett segregat skolväsen. Dessutom är det på skolområdet liksom inom vård och omsorg storföretag som tar över verksamheten. För många kommuner har utvecklingen skapat inte minst ekonomiska problem eftersom kommunen har det övergripande ansvaret för alla barns skolgång. Läggs en skola ned, till exempel om den går i konkurs, skall kommunen ta över ansvaret för eleverna. När en friskola

startar kan kommunen få stå med tomma lokaler. Många gånger har skolor sålts ut till underpris och köparna har kunnat göra stora vinster. Friskoleföretagen är ofta stora och de vinster som tas ut hamnar liksom när det gäller vårdföretagen ofta i skatteparadis.

Skolan skall inte bara bibringa kunskaper utan också verka för demokratiska värderingar, tolerans och mänskliga rättigheter. Detta håller nu på att gå förlorat. Nu skall folkpartiets Jan Björklund förbättra skolan. I stället för att tala om hur svaga elever skall kunna få tillräckligt stöd skall det nu satsas på specialbegåvningar inom främst naturvetenskap. Det förefaller vara liberalen Sven Rydenfelts förslag till skola som skall genomföras. Underklassen för sig, medelklassen för sig och överklassen för sig och några tusental geografiskt avskilda. Det är precis åt det hållet som utvecklingen går.

Förskolor, grundskolor och gymnasier har många gånger sålts ut till underpris. Samma är förhållandet med omvandling av hyresrätter till bostadsrätter. Det kan knappast vara fel att beskriva det som skett som förskingring av det allmännas egendom.

PISA (Programme for International Students Assessment) är ett OECD-projekt som syftar till att undersöka i vilken grad respektive lands utbildningssystem bidrar till att femtonåriga elever, som snart kommer att avsluta den obligatoriska skolan, är rustade för att möta framtiden. Genom olika prov undersöks elevernas förmågor inom tre kuskapsområden: matematik, naturvetenskap och läsförståelse. Studien genomförs vart tredje år. I PISA 2000 deltog 32 länder, i PISA 2003 41 länder, i PISA 2006 57 länder och i PISA 2009 66 länder. Vid varje tillfälle som PISA genomförs står ett kunskapsområde i fokus. Vid första tillfället 2000 stod läsförståelse i fokus, 2003 var det matematik, 2006 var det naturvetenskap och 2009 var det åter läsförståelse.

PISA-undersökningarna tillhör dem som Jan Björklund hänvisat till när han kritiserat den svenska skolan. Men Björklund förefaller aldrig analyserat resultaten och sökt förklaringar till varför resultaten ser ut som de gör. Sverige har i tidigare PISA-undersökningar lyfts fram som ett av de mest likvärdiga länderna. Likvärdighet har varit ett honnörsord för svensk skolpolitik och Sverige har haft höga ambitioner när det gäller skolans kompetenstoriska uppdrag och förmåga att utjämna sociala skillnader. PISA-undersökningen 2009 visar att Sverige förlorat sin topposition på detta område och nu ligger på en genomsnittlig nivå. Även på området läsförståelse har Sverige förlorat sin topposition. Skillnaden mellan låg och högpresterande elever har ökat och betydelsen av elevernas socioekonomiska bakgrund har ökat. Även skillnaderna mellan hög- och lågpresterande skolor har ökat. PISA-undersökningen 2009 bekräftar också skillnaderna i resultat mellan infödda elever och elever med utländsk bakgrund. I Sverige är skillnaderna mellan dessa grupper en av de högsta i undersökningen. Av elever med utländsk bakgrund födda i Sverige, når 30 procent inte upp till en grundläggande läsnivå. När det gäller elever med utländsk bakgrund födda utomlands är siffran 48 procent. Detta kan jämföras med infödda elever där siffran är 14 procent. En sannolik förklaring till att elever som anlänt till Sverige efter skolstarten har sämre kunskaper är att de inte fått tillräckligt stöd. Att elever med utländsk bakgrund födda i Sverige har lägre resultat än infödda elever måste betraktas som särskilt oroande. En av förklaringarna kan vara socioekonomiska skillnader och en ökande segregation inte minst på bostadsområdet.

Skolan är ett område där de ökande klyftorna i samhället kanske framträder allra tydligast. Problemen kan knappast lösas genom att betyg börjar sättas tidigare. Jan Björklund och den regering han ingår i inser inte eller vill inte inse att problemen på skolans område liksom på en rad andra områden inte kan individualiseras utan är ett resultat av ökande klyftor. I PISA-undersökningen 2000 låg Sverige i topp. De elever som då deltog var i regel födda 1985. De som deltog i PISA-undersökningen 2009 var i regel födda 1994 och började grundskolan 2001. Allt sedan 1994 har de ekonomiska klyftorna och segregationen ökat kraftigt och antalet elever med utländsk bakgrund ökat. Samtidigt har allt fler friskolor startat.

Kärnkraften

Sveriges första kärnkraftsreaktor startades 1954. Efter 55 år är ännu inte problemen med kärnkraften lösta. Risken för haverier och sabotage kvarstår och avfallsfrågan är inte löst. Centerpartiet har under årtionden varit motståndare till kärnkraften. Men Centerpartiets företrädare i regeringen sade trots protester från många medlemmar ja till byggande av nya kärnreaktorer. Maud Olofsson reducerade kärnkraftsfrågan till ett förhandlingsobjekt i regeringskretsen. Det var knappast en fråga som brådskade och i regeringsförklaringen meddelades att inga beslut om kärnkraften skulle fattas under mandatperioden. Den 17 juni 2010 fattade riksdagen efter lång debatt och med knapp majoritet beslut om att gamla kärnreaktorer skulle få ersättas av nya. Maud Olofssons agerande var ett svek mot demokratin inom det egna partiet. Nya problem kan följa när kärnkraften byggs ut. Kommer Maud Olofsson att säga ja till uranbrytning i Sverige?

Efter jordbävningkatastrofen med efterföljande tsunami i Japan den 11 mars 2011 då ett kärnkraftverk skadades har medfört att kärnkraftsfrågan hamnat i en helt ny situation. I förhållande till de flesta andra länder har Sverige goda möjligheter att tillgodose sitt behov av energi utan kärnkraft. Det finns stora möjligheter att spara energi bland annat genom upprustning av fastigheter, bygga ut tågtrafiken, bygga ut vattenkraft och vindkraft. På väldigt många platser finns lämningar av tidigare vattenhjul och uppdämningar så när det gäller vattenkraft handlar det inte bara om att bygga ut stora älvar utan att ta till vara allt det som man tidigare använt för att driva sågverk, kvarnar och bruksverksamhet.

Sveriges utrikes och säkerhetspolitik

Den 13 december undertecknade EU:s stats- och regeringschefer Lissabonfördraget. Det skulle ha varit naturligt om Sverige, där medborgarna haft en negativ inställning till EU och i en folkomröstning sagt nej EMU, låtit Lissabonfördraget bli föremål för en folkomröstning. Fördraget trädde ikraft den 1 december 2009. Fördraget är ett steg mot en EU-stat. EU fick en EU-president och en EU-utrikesminister. Mer makt överfördes till EU från medlemsländernas parlament. Marknadsekonomi blev mer eller mindre grundlagsfäst. En fördel med fördraget kan vara att det i fördraget anges hur det skall gå till om en stat vill lämna EU.

Hela Carl Bildts politiska karriär baseras på ubåtsfrågan och i den frågan har senare utredningar visat att han gjorde bort sig totalt. Frågan är vems ärenden han då gick och vems ärenden han går nu.

Regeringen Reinfeldt förefaller, bortsett från att olika ministrar deltar i EU-möten, att ha lämnat över utrikes- och säkerhetspolitiken till Carl Bildt. Och även som utrikesminister har Bildt gjort bort sig.

Innan USA utan FN-mandat invaderade Irak tillhörde Carl Bildt dem som försökte skapa opinion för kriget. Vid Georgienkriget skrev han på sin blogg ett inlägg, där Rysslands ingripande: med Hitlers agerande i Mellaneuropa under andra världskriget. Ryssland protesterade mot jämförelsen. Ryssland förlorade 20 miljoner människor i kriget mot Tyskland och Sovjetunionens insatser i andra världskriget var avgörande för att Hitlertyskland krossades. Bildts skrivelser var inte förankrade vare sig inom regeringen eller hos oppositionen.

I mars 2010 beslutade riksdagen att beskriva behandlingen av armenier och andra kristna grupper 1915 som folkmord. Bildt gick genast ut i sin blogg och förklarade att han struntade i riksdagsbeslutet. Han kontaktade också sin turkiske kollega och förklarade att regeringen inte delade riksdagsmajoritetens uppfattning.

När Bildt i inledningen av oroligheterna i Nordafrika kommenterade han situationen med att man måste eftersträva stabilitet. Vad för slags regimer som hade makten var tydligen av underordnad betydelse.

Tidigare skaffade sig andra länder en uppfattning om Sveriges utrikespolitik genom utrikesdebatter i riksdagen, tidningsartiklar, framträdande i radio och TV och pressmeddelanden. Men nu är det Carl Bildts blogg som gäller.

Carl Bildt förefaller ständigt vara på resande fot. Vad har han för mandat från regering och utrikesutskott när han far runt i världen? Riksdagens beslut bryr han sig uppenbarligen inte om.

Den 16 juni 2009 beslutade riksdagen med röstsiffrorna 153 - 150 att avskaffa den allmänna värnplikten. Den allmänna värnplikten hade i realiteten avskaffats redan i mitten av 1990-talet. Anledningen var att Sovjetunionens sammanbrott och besparingar i statsbudgeten.

År 2007 gav dåvarande överbefälhavaren (ÖB) ut en bok med titeln "Både och – en liten bok om dubbla uppgifter och framtidens krav". I boken redovisade han hur det framtida försvaret skulle vara organiserat. Av boken framgår att krigsmaktens uppgift var att hävda territoriets integritet och stöd till samhället vid katastrofsituationer. Men ÖB skriver också: "Någon möjlighet att skydda oss helt på egen hand om det säkerhetspolitiska läget i Europa skulle försämrats på ett avgörande sätt kommer inte att finnas". Sverige har inte längre ett invasionsförsvar. Femtio till sextio tusen soldater räcker inte för att försvara Sverige. Fler kanske inte behövs nu. Men ingen vet hur det kommer att vara i framtiden. Omdaningen till insatsförsvar kommer att ta flera år. Men det kommer att ännu längre tid att bygga upp ett nytt invasionsförsvar byggt på allmän värnplikt.

Borgerliga alliansen efter valet 2010

Efter valsegern 2010 möblerade de borgerliga partiledarna om i regeringen. Antalet statsråd utökades till 24. På det sättet fick småpartierna i regeringen behålla lika många statsråd som tidigare samtidigt som moderaterna stärkte sin ställning. Maud Olofsson miste titeln biträdande statsminister till Jan Björklund. Hon förlorade också ansvaret för de statliga bolagen. Socialförsäkringsminister Cristina Husmark Persson fick sluta och ersattes av Ulf Kristersson. Till arbetsmarknadsminister utsågs Hillevi Engström. Kristdemokraten Mats Odell sparkades ut och ersattes som finansmarknadsminister av Peter Norman, som anslöt sig till moderaterna strax före utnämningen. Han är den som nu har ansvaret för de statliga bolagen. Om honom skrevs att han fått stora bonusar på sitt tidigare arbete. Ny kristdemokrat i regeringen blev Stefan Attevall som fick titeln civil- och bostadsminister. Göran Högglund trodde att Attevalls religiösa vurm skulle vara en tillgång inom integrationspolitiken. Har Göran Högglund tänkt att Attevall skall omvända muslimer till pingstväänner? Integrationsminister blev tidigare partisekreteraren i Folkpartiet Erik Ullenhag. Centerpartisten Åsa Torstensson, som inte gjort mycket väsen av sig fick lämna regeringen. Hon ersattes av Catharina Elmsäter. Jan Björklund sparkade ut Tobias Krantz med goda akademiska meriter från utbildningsdepartementet och ersatte honom med Nyamko Sabuni som tidigare varit integrationsminister med eget departement. En ny titel blev IT- och regionminister. Den fick Anna-Karin Hatt.

Moderaternas partisekreterare Per Schlingman fick en post i närheten av Fredrik Reinfeldt. Han skulle nog kunna kallas propagandaminister. Ny partisekreterare blev riksdagsledamoten Sofia Arkelsten. Även om henne blev det skriverier. I egenskap av miljöpolitisk talesman för moderaterna hade hon låtit sig bjudas på en resa till Frankrike betalad av Shell och en annan resa till Finland som betalades av kärnkraftsföretag. Hon var vidare styrelseledamot i det börsnoterade företaget Sweco. När *Dagens Nyheter* (DN) kontaktade moderaterna fick de beskedet att hon skulle sitta kvar i styrelsen, men en timma senare meddelades att hon skulle lämna sitt uppdrag.

Moderaternas gruppleddare i riksdagen blev Anna Kinberg Batra. Hon gjorde sig välkänd när hon under sin personvalskampanj 1998 uttalade att "stockholmarna är smartare än lantisar"

Några stora omdaningar utlovade inte regeringen. Sjukförsäkringens regler skulle dock ses över, vilket var nödvändigt med tanke på alla skandalösa fall som inträffat. Regeringens främsta

ambition var att sänka skatterna ytterligare och att sälja ut ytterligare statlig verksamhet. Man eftersträvade således ökade klyftor. Att komma tillrätta med bland annat den stora arbetslösheten, nedslitna järnvägar och bostäder var uppenbarligen av underordnad betydelse.

Inför det nya året 2011 tog Fredrik Reinfeldt den 31 december 2010 till orda under ”Brännpunkt” i *Svenska Dagbladet*. Rubriken på hans artikel var ”Vi har råd med reformer”. Han pekar i artikeln på fyra områden där regeringen avsåg att göra insatser i den mån ekonomin tillät. Det första var att arbetslinjen skall förstärkas. Ett femte steg i jobbskatteavdraget var tydligen då det som var mest angeläget. Detta innebär ökade klyftor mellan dem som arbetar och de som är pensionärer, arbetslösa, sjuka eller tvingas leva på ekonomiskt bistånd (socialbidrag). Något belägg för att jobbskatteavdrag skulle öka antalet arbetstillfällen, vilket Reinfeldt påstår finns inte. Vidare skulle momsens på restauranger och cateringtjänster halveras. Detta skulle enligt Reinfeldt leda till fler arbetstillfällen. Detta är sannolikt riktigt. Blir det billigare att gå på restaurang och att anlita cateringfirmor så blir det väl fler som gör det. Men är detta en angelägen åtgärd när fler människor behövs inom skola, vård och omsorg? Och är det nyttigt ur folkhälsosynpunkt? I allmänna ordalag utlovade Reinfeldt insatser för dem som oavsett konjunkturen ställts vid sidan av. De åtgärder som regeringen gjort på detta område hittills har lett till att många hamnat i kläm mellan sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring och tvingats söka socialbidrag. Till och med självmord har förekommit på grund av den förnedrande behandling som sjuka och handikappade människor utsatts för. Är det den linjen som skall fortsätta?

Det andra området Reinfeldt tog upp var skolan där han nämnde ett nytt betygssystem, ny lärarutbildning, lärarlegitimation och förstärkta insatser för fortbildning av lärare. Det pedagogiska inslaget i förskolan skulle förstärkas och särskilda insatser göras inom områdena matematik, teknik och NO-ämnena. Bättre utbildning för lärare är en angelägen åtgärd. Men Reinfeldt nämner inget om att likvärdigheten i skolsystemet skall öka eller att elever med behov av särskilt stöd skall få detta. Inte heller tycks han ha förstått att elevernas socioekonomiska bakgrund liksom segregationen i samhället återspeglas i betygen. Han vill öka de socioekonomiska skillnaderna.

Det tredje området Reinfeldt nämnde var skattesänkning för pensionärer. De skattesänkningar som pensionärerna fått hittills är små. 2010 fick de flesta pensionärer mindre pengar att röra sig med genom att pensionerna sänktes. Pensionerna sänks även 2011, men sänkningen kompenseras genom att skatten sänks. De flesta pensionärer kommer att leva på ungefär samma ekonomiska nivå 2011 som 2010. Det fjärde området Reinfeldt nämnde var att regeringen, utan att innebörden angavs, skall ta ansvar för Sverige. Frågan är emellertid om det är ansvarsfullt att föra en politik som innebär att klyftorna ökar. Det skulle ha legat nära till hands att Reinfeldt efter alla problem med järnvägstrafiken under hösten 2010 hade redovisat hur regeringen skall komma till rätta med detta.

I den borgerliga partiledarkretsen har Reinfeldt stöd för sina förslag och det är inte osannolikt att de tre andra partiledarna i alliansen vill gå längre och fortare fram än Reinfeldt. Den 19 december publicerades i *Svenska Dagbladet* en artikel som baserades på samtal mellan Anders Linder och Jan Björklund. Björklund ansåg att fördelningsfrågorna fått för stort utrymme i svensk politik. Sverige borde enligt Björklund gå från en kollektiv syn till en individuell. Det förefaller som om han förordar det SAF (Svenska arbetsgivarförbundet) gjorde redan 1979: ”Satsa på dig själv”. Skolminister Björklund vill att egoismen skall breda ut sig ytterligare. Han ansåg vidare att löneskillnaderna måste öka och inkomstskatterna sänkas för dem med lite högre löner och då räckte det inte med att enbart ta bort värnskatten.

Den 10 april 2011 tog partiledarna i den borgerliga alliansen till orda i *Svenska Dagbladet*. Rubriken på deras artikel var: ”Vi vill se över fler skatter”. Det de presenterade var det som skulle komma i vårbudgeten som debatterades i Riksdagen den 13 april 2011. De nämnde inledningsvis

vad de hittills gjort på skatteområdet bland annat: "Förmögenhetsskatten har avskaffats, bolagsskatten, arbetsgivaravgifterna och egenavgifterna har sänkts, företagen har fått förbättrad social trygghet, nya områden har öppnats för entreprenörer, möjligheterna till visstidsanställningar har vidgats och särskilda satsningar för att stimulera kvinnors samt invandrares företagande har genomförts. Därtill har jobbskatteavdraget minskat utanförskapet, ökat sysselsättningen varaktigt och gjort det mer attraktivt att starta och driva företag. Genom att brytpunkten för statlig inkomstskatt flyttats uppåt har vi gjort det lite mer lönt att utbilda sig och arbeta inte minst inom många TCO- och SACO-yrken." Lärare, sjuksköterskor och poliser har i samband med jobbskatteavdraget omnämnts som samhällsbärare. De har knappast någon glädje av att brytpunkten för statlig skatt ändrats. Att jobbskatteavdraget skulle minskat utanförskapet, ökat sysselsättningen varaktigt och gjort det attraktivt att starta och driva företag är inte bevisat. Men det har ökat klyftorna. Ökat utrymme för visstidsanställningar ökar otryggheten och skapar problem för många som till exempel söker lån eller försöker hyra en bostad.

Det som utlovas i artikeln är sänkt skatt för utländska experter som kommer till Sverige, utökade möjligheter för företag att göra avdrag för forskning även om denna inte tillhör företagets kärnverksamhet och för det tredje vill man införa förbättringar inom det så kallade 3:12 regelverk, som avser småföretag. Det man avser är sannolikt att det skall bli gynnsammare att från företaget ta ut utdelning i stället för lön och därmed betala mindre skatt. 3:12 reglerna är utan tvekan krångliga, men måste redan nu betraktas som gynnsamma för företagare.

Den 11 april presenterade socialförsäkringsminister Ulf Kristersson förändringar i sjukförsäkringen men det var marginella förändringar.

Den 12 april 2011 kom ett nytt utspel från den borgerliga alliansen, men det var samma tongångar som tidigare. De ansåg att när finanskrisen slog till 2008 var det en aktiv och ansvarsfull politik som gjorde att Sverige stod emot. De glömde att nämna att de tog över regeringsmakten när Sveriges ekonomi var god, men att arbetslösheten var hög och det är den fortfarande. De återkommer sedan till det som Reinfeldt tog upp i sin artikel 31 december 2010. Inför höstbudgeten planeras ytterligare ett jobbskatteavdrag, höjd brytpunkt för dem som betalar statlig skatt och sänkt restaurangmoms. Det blir således de med de högsta inkomsterna som får de största skattesänkningarna. De nämner att de planerar åtgärder för att öka stabiliteten i det finansiella systemet. Vidare nämns att det är fortsatt viktigt att förstärka kvaliteten i lärarnas arbete och höja statusen på läraryrket. De påstår att den solidariskt finansierade välfärden skall hålla högsta möjliga kvalitet och komma alla till del. Man nämner kvalitet, tillgänglighet och valfrihet i sjukvården och äldreomsorgen samt förbättring av situationen för utsatta barn och unga. Om man verkligen ville åstadkomma det man påstår vore skattesänkningar en omöjlighet. Men inom välfärdsområdet saknas konkreta förslag. Vidare vill alliansen ha tillväxt i alla delar av landet. Det skulle kräva infrastruktursatsningar. Det räcker inte som regeringen tycks tro med människors intresse för turism, lokalproducerad mat och energiomställning inom de gröna näringarna. Vad man nu kan mena med det.

Ett aktuellt ämne för den borgerliga alliansen att ta upp hade varit hur Sverige skall klara sin energiförsörjning i framtiden. Har regeringen i något avseende tagit intryck av det som hänt i Japan. Vad har regeringen tänkt göra åt tågtrafiken? Veckan innan de skrev sin artikel stod norrgående tåg från Stockholm två dagar i sträck stilla på grund av ledningsfel. Den ena dagen gjorde regeringen på centralstationen i Stockholm ett utspel om att de skulle satsa 800 miljoner extra på underhåll av järnvägsspår. Men det räcker inte långt efter årtionden av eftersatt underhåll. När får Sverige höghastighetståg? Vad skall regeringen göra åt bostadsbristen i storstadsområdena? En självständig riksbank som höjer räntorna trots att man ligger under inflationsmålet ökar inte byggandet. Det bolånetak, som införts, ökar vare sig rörligheten på

bostadsmarknaden eller nybyggandet. Även för dem med höga inkomster tar det lång tid att spara in till en kontantinsats. När skall det satsas på att rusta upp miljonprogramsområdena bland annat för att spara energi?

I Sveriges storstadsområden finns problemområden som ingen politiker tycks ta sig an på allvar. Där finns dåliga bostäder, arbetslöshet, fattigdom, brottslighet och dåliga skolor. De som växer upp i dessa områden växer upp i hopplöshet. Socialminister Göran Hägglunds lösning torgförde han i *Svenska Dagbladet* den 1 april 2010. Rubriken på hans artikel var: "Straff är nödvändigt för allas skull". Samma tongångar kommer från justitieminister Beatrice Ask. Som politisk sakkunnig har Göran Hägglund engagerat Fredrik Haage med ett förflutet i den reaktionära studentföreningen Heimdal och medverkan i den högerextrema tidningen *Salt*. Det finns anledning att tro att det är Haage som hjälper till med det Hägglund för till torgs.

I tidskriften *Framtider* 1/2010 skrev två kriminologer Anders Nilsson och Filipe Estrada om fattigdom och brott. De inledde sin artikel med två citat:

Den enda hållbara lösningen på brottsproblemet ligger enligt min mening i en politik som botar brister och orättvisor och utjämnar ekonomiska, sociala och kulturella skillnader i samhället. (Olof Palme 1972)

Here in the richest nation in the world, where more crime is committed than in any other nation we are told that the answer to this problem is to reduce our poverty. This isn't the answer - - - . (We should) protect society from the criminal, not the other way around. (Ronald Reagan 1984)

De två kriminologerna framhåller att fattigdom inte ensamt kan förklara varför vissa individer i stor utsträckning begår brott även om det finns ett samband. Men de framhåller också att straffade personer i stor utsträckning är resursvaga personer vars uppväxt kännetecknas av ekonomiska och andra resursproblem. Fattigdom har inte bara betydelse för risken att begå brott utan också för människors oro för och risk för att utsättas för brott. Bland politikerna framhåller de finns det framför allt på högerhåll en individualisering i förståelsen av sociala problem. Det är uppenbart och samtidigt skrämmande att Sverige har en socialminister och en justitieminister som helt företräder samma linje när det gäller brott som Ronald Reagan en gång gjorde.

Maud Olofssons hjärtefråga är att försämra anställningstryggheten. Anställningstryggheten har under de senaste åren försämrats avsevärt genom bland annat långa provanställningar, projektanställningar och framväxten av en rad bemanningsföretag. Anställningstryggheten borde i stället förstärkas.

Reinfeldt talar mycket i olika sammanhang om att ta ansvar och eftersträvar sannolikt att framträda som ett slags landsfader. Men han företräder bara de välbeställdas intressen.

Högerpolitiken är den samma nu som för hundra år sedan. Men nu finns det fyra högerpartier i stället för ett. Visioner om hur framtidens samhälle skall se ut saknas. Den enkla tankegång och människosyn som tycks vara vägledande för regeringen är:

"Arbetarens hunger hjälper honom att arbeta, ty hans egen mun driver på honom" (Ords 16:26)

Fredrik Reinfeldt har knappast förändrat sin uppfattning om välfärdsstaten. I grund och botten är hans uppfattning nu liksom för 17 år sedan att välfärdsstaten är en omöjlig konstruktion. Nedmonteringen pågår för fullt, men Reinfeldt och hans regering har lärt sig att uttrycka sig på ett mjukare sätt. I realiteten har Sverige i vissa avseenden förts nästan 100 år tillbaka. Men det finns fler ordspråk att ta fasta på:

”Om han gör sin röst ljuvlig, så tro honom dock icke, ty sjufaldig styggelse är i hans hjärta” (Ords 26:25)

Arbetslöshetspolitiken på 1920-talet och början av 1930-talet till dess socialdemokraterna tog över regeringsansvaret utgick ifrån att arbetslöshetsunderstödet för att inte skada de välståndsskapande krafterna måste ligga under de lägsta lönerna. AK-arbeten fick heller inte vara angelägna. Arbeten som i vilket fall som helst skulle utföras de närmaste åren fick inte läggas ut som nödhjälpsarbete. AK-arbetena fick därför karaktär av meningslöshet till exempel förkom att de sysselsatta fick slå sönder sten till makadam, något som annars gjordes maskinellt.

Den hon eller han som varit arbetslös i 300 arbetsdagar, ungefär ett och ett halvt år hamnar i utvecklingsgarantins fas 1 och 2, som innehåller utbildning och praktik, hamnar efter ungefär två år i utvecklingsgarantins fas 3. Ungefär 30 procent av dem som genomgått fas 1 och två hamnar i fas 3. Av dessa är det ett fåtal som går vidare till ett riktigt arbete. De arbetslösa i fas 3 får plats hos företag, föreningar eller andra och har ingen rätt att tacka nej. Där skall de erbjudas sysselsättning som är samhällsnyttig, men inte heller är ett vanligt arbete. Den arbetslöse får i bästa fall ersättning från a-kassan, annars väntar socialbidrag som kan betyda noll kronor om den arbetslöse har en partner med anständig lön. Anordnaren av sysselsättningen får cirka 5000 kronor i månaden per arbetslös som tas i mot. Det har visat sig vara lukrativt att vara anordnare. I en del fall gratis arbetskraft och i andra fall enbart förvaring.

Arbetslöshetspolitiken är nu ungefär den samma som för 90 år sedan och nu liksom då får de arbetslösa en förnedrande behandling.

SVERIGE BEFINNER SIG I KRIS – Sverige behöver en ny regering och nya politiker som inte är uppväxta och fostrade inom den politiska adeln

Varför förlorade socialdemokraterna valen 2006 och 2010

Redan på valnatten 2006 meddelade Göran Persson att han skulle avgå. Göran Persson efterträddes av Mona Sahlin. Många har nog undrat över den hemliga process som förde henne till partiledarskapet. En efter en hoppade andra tänkbara kandidater av. Mona Sahlin har innehaft flera statsrådsposter och har haft ansvar för olika områden som arbetsmarknad, jämställdhet, integration, samhällsbyggnad och småföretag. Men hon förknippas, trots sina många år i politiken, inte med någon viktig reform eller några lysande idéer om hur samhället skall omdanas. Hon förknippas i stället med Tobleroneaffären, som inte enbart avsåg en chokladbit utan också andra inköp och bankomatuttag med regeringens kontokort. Till detta kom obetalda räkningar ett stort antal parkeringsböter av vilka en stor del gick till kronofogden för indrivning. När det gäller parkeringsförseelserna var hennes inställning, att den som bara betalar kan parkera hur som helst stötande. Även om förseelserna ligger många år tillbaka i tiden har de utgjort ett hinder i hennes verksamhet och har gett henne en utsatt position. Den som vill ”komma åt” henne kan när som helst plocka fram de gamla försyndelserna.

Socialdemokraterna tillsatte efter valet 2006 en grupp som analyserade valresultatet. Som främsta orsak till valnederlaget angav gruppen att socialdemokraterna inte i tillräcklig grad satsat på att minska arbetslösheten. Mona Sahlin utlovade en förnyelse av socialdemokratin men den måste ha kommit av sig. Hennes och andra ledande socialdemokraters funderingar förefaller att helt ha gått ut på frågan om hur de skulle kunna vinna nästa val. I det spelet ingicks alliansen med Miljöpartiet och Vänsterpartiet. Valet hösten 2010 blev ett totalt misslyckande för socialdemokraterna och det sämsta valresultatet sedan 1914. Vid ett möte med de socialdemokratiska distriktsordförandena den 14 nov 2010 meddelade Mona Sahlin att hon skulle avgå. Mona Sahlins avskedstal var som ett eko av Fredrik Reinfeldt. Inför partiledningen försvarade hon den borgerliga alliansens jobbskatteavdrag, föreslog en stramare A-kassa och en friare hållning till privatisering och vinster i vården.

Valresultatet 2010 kan nog främst ses som ett resultat av antipatier mot Mona Sahlin och att socialdemokraterna saknade visioner om vad de skulle ha regeringsmakten till. Gamla socialdemokrater som lyssnat till Thomas Östros, Mona Sahlin, Kjell Olof Feldt, Vidar Andersson och Ilija Batlijan måste ha undrat. Är de verkligen socialdemokrater?

En valberedning under ledning av Berit Andnor tillsattes som verkade under stort hemlighetsmakeri under flera veckor. Flera tänkbara partiledare figurerade i massmedia. Till sist föreslogs till ny ordförande Håkan Juholt och han valdes vid en extra partikongress den 25 mars 2011. Därefter har en hel del ommöbleringar skett i partitoppen. Men om vilken politik som skall föras har inte mycket framkommit. Juholt talar om ”social demokrati”, men innebörden är oklar. Söndagen den 10 april 2010 utfrågades Juholt i TV-programmet *Agenda*. Det var inga stora ideologiska frågor eller visioner som togs upp. Efter, som det föreföll, stor tankemöda förklarade dock Juholt att han ville avskaffa monarkin.

De medarbetare som Håkan Juholt, född 1962, samlat närmast kring sig är i ungefär samma ålder som han själv och liksom han själv saknar de flesta akademisk utbildning och erfarenheter från det vanliga arbetslivet. Det behövs naturligtvis människor med olika bakgrund och erfarenheter. Det måste emellertid stå klart att den som genomgått högre utbildning lärt sig något i jämförelse med den som inte gjort det. På samma sätt har den erfarenheter som arbetat inom industrin eller vård och omsorg erfarenheter som den inte har som inte gjort det. Håkan Juholt kallar sig journalist. Efter att ha gått två år på social linje på gymnasiet fick han anställning som

fotograf och reporter på socialdemokratiska tidningen *Nyheter* i Oskarshamn. Vad hade Juholt för kvalifikationer för det arbetet? Var det hans far kommunalrådet som fixade arbetet? Till socialdemokraternas ekonomiske talesman utsågs Tommy Waidelich. Han har en bakgrund som brevbärare. I sociala frågor är Tomas Eneroth talesman. Han har en bakgrund som metallarbetare, men har läst ett par ämnen på högskola. Peter Hultqvist som är försvarspolitisk talesman har en bakgrund som journalist utan journalistutbildning. Mikael Damberg, som liksom Juholt fötts in i politiken blev skolpolitisk talesman. Han har en bakgrund som ordförande i SSU och politisk sekreterare. Urban Ahlin som är utrikespolitisk talesman har varit högstadielärare. Det Juholt har gemensamt med dem han har som närmaste medarbetare förfaller bortsett från Urban Ahlin vara tidigare medlemskap i SSU och avsaknaden av akademiska meriter. Den som skall göra karriär inom socialdemokratin och närstående organisationer bör tidigt gå med i SSU så öppnas vägar till att bli journalist utan journalistutbildning, ombudsman inom SSU eller partiet, till kvalificerade arbeten inom till exempel departement, hyresgäströrelsen, Kooperationen, LO, ABF, HSB och PRO. När PRO 2011 utsåg en förbundssekreterare valdes Björn Lindh, som saknar akademiska meriter. Han har haft en rad uppdrag i organisationer med anknytning till socialdemokraterna. Formellt är han journalist, men saknar journalistutbildning och arbetade en gång i tiden på socialdemokratiska *Värmlands Folkblad*. Socialdemokratiska värderingar delas av många, men socialdemokratin upplevs sannolikt av många som en sluten värld i vilken det inte är lätt att tränga in. Ett medlemskap i SSU i unga år väger tyngre än akademiska meriter eller arbetslivserfarenhet.

Varför återfinns inte professor Lena Sommestad bland Juholts närmaste medarbetare? Varför har Juholt inte lyft fram yngre välutbildade socialdemokrater som Jytte Guteland och Ardalan Shekaribi? Och det finns många fler.

Valresultaten 2006 och 2010 bör ses som ett resultat av en länge pågående utveckling. Nedan redovisas valresultaten från 1970 då enkammarriksdagen infördes. Vid ungefär samma tid började Svenskt näringslivs storsatsning på att förändra åsiktsklimatet.

År	Valdeltagande i % av röst- berättigade	Procentuell fördelning av avgivna röster, som tillfallit partier över 4 %-spärren							
		S	V	S+V	MP	S+V+MP	Borgerliga	SD	
1970	88,1	45,6	4,4	50,0				47,4	
1973	90,8	43,6	5,3	48,9				48,0	
1976	91,8	42,7	4,8	47,5				50,8	
1979	90,7	43,2	5,6	48,8				49,0	
1982	91,4	45,6	5,6	51,2				45,0	
1985	89,9	44,7	5,4	50,1				47,9	
1988	86,0	43,2	5,8	49,0	5,5	54,5		41,8	Valsamverkan C och KD MP kom in i riksdagen
1991	86,7	37,7	4,5	42,2				55,5	KD och NyD kom in i riksdagen. MP åkte ur
1994	86,8	45,3	6,2	51,5	5,0	56,5		41,4	
1998	81,4	36,4	12,0	48,4	4,5	52,9		44,4	
2002	80,1	39,8	8,3	48,1	5,3	53,4		43,3	
2006	82,0	35,0	5,9	40,9	5,2	46,1		48,1	
2010	84,6	30,7	5,6	31,3	7,3	43,6		49,3	5,7

Under perioden efter mordet på Olof Palme 1986 har valdeltagandet minskat med drygt fem procent. Under samma period har socialdemokraterna gått tillbaka. Till valet 2006 med drygt 10 procent och till valet 2010 med 14 procent. Det dödande skottet mot Olof Palme var ett dödsskott även mot socialdemokraternas traditionella värderingar och politik. Ingen vet längre vad socialdemokratin i Sverige står för.

Av stor betydelse i sammanhanget är arbetarrörelsens bristande opinionsbildning och

Svenskt näringslivs enorma satsningar på detta område. Svenskt näringsliv satsar varje år hundratals miljoner för att påverka den svenska allmänheten, medierna och skolelever. I organisationen Svenskt näringsliv ingår numera även statliga företag som till exempel Sveriges radio, Sveriges television, Utbildningsradion, Posten och LKAB. Statliga företag bidrar således med pengar till Svenskt näringslivs agerande i politiska frågor.

Arbetarrörelsens tankesmedja har bristfälliga resurser med två tre personer anställda. Folkpartiet, Vänsterpartiet, Kristdemokraterna och Miljöpartiet saknar i stort sett resurser. Centerpartiet skapade efter att ha sålt sina tidningar Fores som försökt påverka opinionen till att avskaffa LAS. Moderaterna behöver inte öppna eget de har Svenskt näringsliv med Timbro. Den ekonomiska makten, den mediala makten och makten över den långsiktiga opinionsbildande verksamheten är samlad kring moderaterna. Finansieringen av Moderaternas parti och valkampanjer kan det bara spekuleras om eftersom moderaterna hittills vägrat att avslöja sina bidragsgivare, men nu efter klagomål från Europarådet vill ha en överenskommelse om redovisning av bidragsgivare som gett mer än 20000 kronor. Någon lagstiftning på området vill man inte ha.

Svenskt näringslivs kampanjer har haft sådan styrka att när Thomas Östros i en debattartikel i *Dagens Nyheter* (DN) ansåg att Socialdemokraternas politik skulle grundas på tidlösa värderingar så hänförde han till dessa ”Det skall löna sig att arbeta”. Denna tidlösa paroll måste han ha hämtat från Skattebetalarnas förening och Svenskt Näringsliv och den har alltid använts som ett argument för att sänka skatterna och ställts i motsats till sociala skyddsnet. Socialdemokratin har varit väl medveten om arbetets värde, men inte bara det arbete som utförs på en konkurrensutsatt marknad utan allt arbete. Det är det som skapar samhällets välstånd. En annan av Thomas Östros paroller var ”Sverige skall konkurrera med kunskap”. Kunskap reduceras med Östros synsätt enbart till en ekonomisk tillgång på exportmarknaden. Ett socialdemokratiskt kunskapsideal måste ha bredare ambitioner än så. Kunskapen skall vara berikande för alla människors både i arbetet och på fritiden.

Den 11 november 2010 deltog den tidigare SSU-ordföranden Niklas Nordström i TV:s *Aktuellt* för att diskutera socialdemokratin framtid. Han presenterades som en erfaren politiker och socialdemokrat. Hans råd var att socialdemokraterna skulle städa bort frågor där socialdemokraterna inte låg i samklang med väljarna. Det handlade om kärnkraftsfrågan, rutavdragen, fastighetsskatten och valfriheten i välfärden. Tillväxten var enligt Nordström helt avgörande och ”det begriper väljarna”. Utan tillväxt ingen välfärd. Få visste när programmet sändes att Niklas Nordström var konsult på PR-byrån Prime och att en av hans största kunder var Svenskt näringsliv som bara några månader tidigare gett Prime i uppdrag att driva socialdemokraterna mot en mer tillväxtvänlig politik. Enligt *Aftonbladet* erhöll Prime fyra miljoner kronor för uppdraget. Vid Prime arbetar flera som tidigare varit aktiva socialdemokrater. Det förefaller som om många socialdemokratiska företrädare tagit intryck av budskapet från Svenskt näringsliv via Prime.

På 1930-talet när socialdemokraterna kom till makten gav nationalekonomen John Maynard Keynes tankegångar vetenskapligt underlag för den politik man sedan förde. Genom mordet på Olof Palme fick de så kallade ”förnyarna” friare spelrum. Dessa företrädde bland annat av Ingvar Carlsson själv, Kjell Olof Feldt, Mona Sahlin, Erik Åsbrink och Margot Wallström. Keynes tankegångar ersattes av bland annat Milton Friedmans och Friedrich Hayeks, som fördes till torgs av Svenskt näringsliv. Den egoism som SAF propagerade för 1979 i kampanjen ”Satsa på dig själv” betyder samtidigt ”Bry dig inte om andra”. Svenskt näringsliv har fortsatt på den av SAF inslagna vägen. Svenskt näringslivs organisation Timbro har på 2000-talet gett ny näring åt egoismen genom att ge ut Ayn Rands böcker *Kapitalismen: det okända idealet* och *Själviskhetens dygd*.

Det förefaller som om det under de senaste 20 åren har uppstått ett slags konsensus över blockgränsen om att högre tillväxt – större BNP – är lösningen på alla problem och då kan även den fattige få det något bättre. Och högre tillväxt tror man åstadkoms genom ökade inkomstskillnader. Nationalekonomen John Kenneth Galbraigt kallade det här synsättet för hästskitsteoremet.

Om man utspisar hästen med mycket havre så blir det mycket skit där fåglarna kan picka i sig ett och annat korn.

BNP är ett dåligt mått på välfärd. Det säger ingenting om produktionen ökar till priset av miljöförstörelse och utslagning av människor. Det säger inte heller något om hur resurserna fördelas eller vilka den stigande produktionen tillfallit. Sänkt moms på restaurangbesök kommer sannolikt att öka BNP och kanske skapa ett och annat arbete. Men förbättrar denna åtgärd vård, skola och omsorg? Belysande för vilket dåligt mått på välfärd BNP är de snörika vintrarna 2010 och 2011. Dessa vintrar har ökat BNP genom att många sysselsatts med snöröjning. Men vintrarna har knappast förbättrat Sveriges välfärd.

Försök har gjorts att skapa andra välfärdsått. Det kan då handla om att mäta läskunnighet, konsumtion av tidningar böcker och teater, antal telefoner och datorer per invånare, arbetstid och semester, boendeförhållanden möjligheterna till vård och omsorg och så vidare. Sveriges BNP ökade 2010 och väntas öka under 2011. Men fördelningen av det som produceras är ojämn. Sänkta skatter prioriteras av den borgerliga alliansen till exempel framför utbyggnad och underhåll av järnvägarna, framför åtgärder för att spara energi i till exempel miljonprogramsområdena.

Sverige befinner sig i kris

Sverige var en gång en förebild för många andra länder med en väl utbyggd välfärd och minskande klyftor mellan rika och fattiga. Detta var innan marknadskrafterna fick fritt spelrum. Många inser sannolikt redan att Sverige och världen behöver en ny ekonomisk ordning. Men fortfarande dominerar tillväxttänkandet som lösning på alla problem. Olof Palme uttalade 1977: ”Jag är optimist när det gäller socialismens framtid, därför att den kommer att visa sig nödvändig. Risker är att en kapitalism på reträtt blir hård, brutal och repressiv.” En klimatkris och omställning från beroendet av kärnkraft kräver inte mer konkurrens utan solidaritet.

Vi kan redan se hur samhällsklimatet förråats, hur demokratin ifrågasätts eller ges en ny innebörd, hur frihet för högerkrafterna enbart betyder avsaknad av statliga ingripanden, hur sociobiologiska tankegångar vinner mark samtidigt som rasistiska tankegångar är vanliga, hur näringslivets attacker mot välfärdssamhället blir allt aggressivare och på nära håll har vi sett med hur hårda metoder samhället kan ingripa mot ungdomar som förespråkar en annan ekonomisk ordning. Sjuka och arbetslösa får en förnedrande behandling. På TV kan vi se en rad program där människor slås ut eller röstas ut. I flera program till exempel i *Talang* i TV 4 räcker det inte bara med utslagning utan dessutom hånas de utslagna med Bert Karlsson i täten. Barnaga förbjöds i Sverige 1979, men tycks enligt TV-programmet *Dokument inifrån* den 5 april 2010 bli allt vanligare och de straff som utdöms för barnaga är milda. En rektor som tilldelat en elev ett slag frikändes och blev kort därefter utsedd till skolchef. Skolminister Jan Björklund ansåg det inte vara fel när en lärare tilldelade en elev en örfil. En pensionär som tilldelat en pojke flera slag hyllades av andra pensionärer som en hjälte.

Även om rasism och främlingsfientlighet alltid funnits i det svenska samhället i all synnerhet inom Moderaterna (Högern) och Centerpartiet (Bondförbundet) har situationen nu förändrats genom att Sverige fått ett främlingsfientligt parti i riksdagen. Sverige har inte förmått att hantera invandringen under de senaste 20 åren, som i stor utsträckning kommit från utomeuropeiska och

muslimska länder. Man har också stått handfallen inför hur ett främlingsfientligt parti skall bemötas.

Vi har i många avseenden återförts till den ”lyckliga tid”, 1881 – 1913, som *DN* skrev om inför den svenska folkomröstningen om EMU.

Många undrar: Hur gick det till när det blev så här? Och hur kunde det gå så fort? Den svenska partistrukturen på riksnivå skapades i början av 1900-talet. Det dröjde ända till 1964 innan ytterligare ett parti, Kristen demokratisk samling, bildades och det dröjde ända till 1991 innan partiet kom in i riksdagen. Miljöpartiet bildades 1981 och kom in i riksdagen 1988, sannolikt som en följd av Tjernobykatakastrofen 1986.

Riksdagspartierna av vilka de flesta bildades i början av 1900-talet har värnat om sin egen ställning bland annat genom spärren för småpartier på fyra procent. Till detta kommer det partistöd som infördes på 1960-talet och som ökat kraftigt de senaste åren. Stödet från staten, kommuner och landsting uppgår nu till cirka en miljard kronor per år. Partistödet ökar i takt med att partiernas medlemssiffror rasar. Partierna har helt enkelt gjort sig ekonomiskt oberoende av sina medlemmar. Partistödet motiveras ofta med att det skall förstärka demokratin. Men det förhåller sig sannolikt tvärt om. Partierna utgör en politisk klass – en med allmänna medel finansierad politisk adel. Och inom denna adel tillåts ingen avvika från partilinjens för då kan vederbörande mista sitt adelskap och eventuellt kommande förläningar i form av landshövdinge- och generaldirektörtjänster eller välavlönade styrelseposter. Kanske är det så att småpartierna som Kristdemokraterna och Centerpartiet hålls vid liv tack vare partistödet. Partistödet har bidragit till att Sverigedemokraterna kom in i riksdagen och kommer att hjälpa dem att hålla sig kvar där även om medlemsantalet inte ökar. Ett särskilt problem utgör Svenskt näringsliv som under de senaste drygt 30 åren allt mer blandat sig i politiken. Och det är högerpolitik Svenskt Näringsliv propagerar för.

Blockpolitiken är förödande. Små partier som Centerpartiet och Kristdemokraterna får i förhållande till sin storlek ett orimligt inflytande. Dessutom förskjuts makten från riksdagen till en liten krets av partiledare där kompromisserna görs upp. Det är för enkelt att med bara någon procents övervikt på några få år rasera det som byggts upp under flera årtionden.

Socialdemokraterna (SAP) har nu enligt egna uppgifter drygt 100 000 medlemmar. Detta är ungefär lika många som i Skattebetalarnas förening har. Av SAP:s medlemmar är många funktionärer inom partiet, socialdemokratiska ungdomsförbundet (SSU), Arbetarnas bildningsförbund (ABF), Hyresgästernas riksförbund, fackföreningsrörelsen och även Pensionärernas riksorganisation (PRO) kan nog räknas dit. Dessa funktionärer är naturligtvis i hög grad beroende av dem som befinner sig högre upp i partihierarkin. Med det låga antalet medlemmar har partiet helt enkelt förlorat kontakten med sina väljare. När Ingvar Carlsson förklarade valnederlaget 1991 sade han: ”Vi nådde inte ut med budskapet”. Precis som om partiet var en reklambyrå som genomfört en misslyckad reklamkampanj. Sanningen kanske i stället var att han inte hade lyssnat på sina väljare utan i stället på ja-sägande funktionärer i den egna partihierarkin. Vid senaste valet var det drygt 1,8 miljoner väljare som röstade på socialdemokraterna dessa måste involveras i partiets verksamhet om partiet skall kunna kallas en rörelse. Många gånger har ledningen för partiet gått alldeles på tvärs mot majoriteten av sina väljare, som i brist på alternativ tvingats att ge partiet fortsatt stöd eller att avstå från att rösta. Vad fanns det för stöd bland socialdemokratiska väljarna för Sveriges EG-ansökan? Vad fanns det för stöd för avreglering av kreditmarknaden? Vad fanns det för stöd för andra avregleringar till exempel elmarknaden? Vad fanns det för stöd för införandet av ett nytt pensionssystem? Vad fanns det för stöd för partiledningens agerande i EMU-frågan? Vad hade Mona Sahlin för stöd för att gå i allians med Miljöpartiet och Vänsterpartiet? Sedan socialdemokraterna vid partikongressen 2001 strök den så kallade portalparagrafen som inledde partiprogrammet i 46 år saknar partiet en vision

om vad det är för samhälle man vill ha.

På samma sätt fungerar det inom andra partier. Maud Olofsson gör upp inom regeringen om kärnkraften utan hänsyn till Centerpartiets väljare. Jan Björklund kan väl knappast ha haft stöd bland sina väljare när han propagerade för att Sverige skulle ställa upp på USA:s sida i kriget i Irak. Och vilka intressen företräder egentligen Göran Hägglund?

Sverige hamnade i EU efter beslut av Ingvar Carlsson och kretsen närmast honom om att Sverige skulle ansöka om medlemskap och därefter en massiv propaganda från Svenskt näringsliv. Vid EU-valet 2009 var valdeltagandet 45,4 procent i Sverige och i hela EU 43 procent. Detta är siffror som visar att EU saknar legitimitet. För socialdemokraterna, som bara fick 24,4 procent av rösterna måste valet betraktas som en katastrof.

Den allmänna värnplikten har avskaffats utan att frågan har varit föremål för diskussioner. Sverige har utan stöd från en majoritet bland väljarna förts så nära NATO att förespråkarna för medlemskap nu kan anföra att vi i praktiken redan är med. Sveriges engagemang sida vid sida med USA i kriget i Afghanistan saknar folklig förankring. Som riksdagsman har Juholt haft försvaret som sitt viktigaste område. Men när det gäller Sveriges engagemang i Lybien har han tillsammans med Hultqvist och Ahlin trasslat till det så knappast någon längre vet varför Sverige är där.

Inget politiskt parti förefaller längre ifrågasätta den privatisering av vård, skola och omsorg som pågår för fullt. Att ekonomisk vinst kan vara en drivkraft förnekas nog inte av någon. Men det finns en konflikt mellan vinstintresse och samhällsintresse, som våra politiker inte tycks erkänna. Är det rimligt att SOS Alarm AB drivs i aktiebolagsform med vinstkrav. Är det rimligt att sjukvårdsrådgivning, ambulanstransporter privatiseras och konkurrensutsätts. När skolor drivs med vinst så borde det stå klart för alla att mer resurser skulle ha kunnat satsas på eleverna. Klasserna skulle till exempel ha kunnat vara mindre, lärarna mer kvalificerade, barn med särskilda behov skulle ha kunnat få mer stöd, lokalerna skulle ha kunnat vara bättre. På daghem som går med vinst skulle barngrupperna ha kunnat vara mindre. På samma sätt förhåller det sig när vårdföretag går med vinst. När brister kommer i dagen ropas på mer kontroll. Men kontrollen kostar också pengar och kan sannolikt aldrig bli tillräcklig. Vissa verksamheter passar helt enkelt inte in i ett system där det finns vinstintresse. Bland de första områden där privata företag släpptes in i statlig och kommunal verksamhet var städning. Resultatet blev bland annat dåligt städade sjukhus och skolor. Samtidigt som svart arbetskraft anlätades för att städa kommunala och statliga lokaler. Larmklockorna borde ringt för mer än 30 år sedan.

Boken *Jämlikhetsanden* utkom på svenska i början av år 2010. I boken visar två engelska epidemiologer Richard Wilkenson och Kate Pickett att ekonomisk ojämlikhet är orsaken till de flesta samhällsproblem. Höjd BNP och därmed växande rikedom kan i fattiga länder fungera som John Kenneth Galbraights hästskitsteorem. Även de fattiga kan få det något bättre. Men för världens rikaste industriländer leder inte höjd BNP till att länderna fungerar bättre. I länder med stor ekonomisk ojämlikhet är enligt de två forskarna barnadödligheten större, tonårsgraviditeter vanligare, levnadsåldern kortare, psykiska sjukdomar vanligare, fetman ett stort problem, miljöförstöringen större och brottsligheten större. Enda sättet att lösa problemen är att öka den ekonomiska jämlikheten. Wilkenson och Pickett underbygger sin tes med statistik från bland annat FN och OECD och den avser moderna industriländer. De samband mellan ojämlikhet och problem som redovisas är vetenskapligt belagda. En förklaring är att vi alla är beroende av samspel med andra och har ett grundläggande behov av att bevaka vår statusmässiga position. Stor ojämlikhet skapar stress. Värst är det för dem som befinner sig längst ned på inkomstskalan utan möjlighet att ta sig därifrån. Men även en direktör som tjänar 100 000 kronor i månaden kan känna sig underbetald och stressad när han jämför sig med andra. Tidigare chefen för Vattenfall intervjuades i TV:s *Rapport* den 26 mars 2010. Under de 10 år han varit chef för Vattenfall tjänade han i

genomsnitt 10 miljoner per år. När han nu avgått får han en pension under 20 år som uppgår 57 miljoner. När han tillfrågades om det varit pengarna som varit en pådrivande faktor för honom i arbetet förnekade han detta. Men han ansåg det nödvändigt att ha en lön som motsvarade vad andra hade i motsvarande position.

Med de allt större klyftorna i Sverige finns det anledning att oroas inför framtiden. De flesta tycks vara överens om att vi befinner oss inte bara i en finanskris utan också en klimatkris. Och efter jordbävningen och tsunamin i Japan också i en energikris. Lösningar på dessa kriser måste präglas av solidaritet och jämlikhet. Boken *Jämlikhetsanden* ger vetenskapligt underlag för att förändra Sverige till att bli ett jämlikare samhälle som är bra för alla. Milton Friedmans och Friedrich von Hayeks tankegångar kan inte längre tillåtas vara styrande

Sverige måste bli ett land där girighet och egoism får vika för solidaritet.

Profithunger, ansvar och plikt

”Leve profithungern!”, ”Privatisera!”, ”Konkurrensutsätt” Utropas från näringslivet och den borgerliga alliansen. De flesta har nog på ett eller annat sätt kommit i kontakt med profithungern. De kan ha drabbats själva eller läst om det. Där finns handlaren som inte avstår från att sälja öl till minderåriga. Där finns djuruppfödning och djurtransporter som sker under vidriga förhållanden. Där finns bilverkstäder som inte genomför de serviceprogram på bilar som utlovas, men ändå tar betalt för det. Där finns företag som gräver ner farligt avfall och förgiftar marken. Där finns taxiförarna som inte redovisar sina inkomster. Där finns de som kör svarttaxi. Där finns de som langar sprit till enskilda och restauranger. Där finns restaurangerna som inte stämplar in allt det lunchgästerna betalar i sin kassapparat och fuskar med mervärdeskatten. Där finns hantverkaren som tar betalt för fem timmar när arbetet i verkligheten tog tre och en halv. Där finns de som anlitar svart arbetskraft och där finns de som arbetar svart. Där finns grönsaksodlare i Skåne som låter utländska säsongsarbetare arbeta för låga löner och utan övertidsersättning och som låter dem bo under miserabla förhållanden. Där finns bärföretag som lockar hit bärplockare från Vietnam och som inte får en rimlig betalning eller ingen betalning alls. Där finns ICA-handlarna som märker om köttfärs där bäst före datum gått ut. Där finns Mac Donalds restauranger som anlitar städbolag som i sin tur utnyttjar invandrare som svart arbetskraft till orimligt låga löner. Där finns de som säljer apparatur för att varna för kameror för hastighetsövervakning och vill tjäna pengar på dem som överträder hastighetsgränserna. Där finns bussar och långtradare som överskrider hastighetsbegränsningarna och kör med dåliga däck och bromsar. Där finns läkare som tar betalt för undersökningar och behandlingar som aldrig utförts. Där finns vansinnigheter som att transportera mjölk till Sverige från Tyskland. Där finns transporter av slaktade djur till Polen för att styckas, för att därefter transporteras tillbaka. Där finns bemanningsföretag som gör stora pengar på att tillhandahålla personal till sjukhus under semestertider. Där finns de företag som tar emot långtidsarbetslösa i så kallad Fas 3-verksamhet utan att lägga två fingrar i kors men kvitterar ut 5000 kronor i månaden per arbetslös. Och där finns alla de som fixat till sig orimliga fallskärmar, bonusprogram och löner. I *Aftonbladet* den 13 maj 2010 presenterades en lång rad välkända och säkert också välbetalda artister som undanhållet stora belopp för beskattning. Listan skulle kunna göras lång. Där finns näringsminister Maud Olofsson som har mer än 112 000 kronor i månaden som statsråd och dessutom 400 000 kronor om året för att hon är ordförande i Centerpartiet. Själv tyckte hon inte att det är märkligt att hon hade så hög lön för hon hade tre arbeten. Hon var näringsminister, vice statsminister och ledare för Centerpartiet. Där finns också Vanja Lundby-Wedin som påtagit sig många inkomstbringande styrelseuppdrag och tydligen inte varit medveten om vilka beslut hon har varit med om att fatta. Sverige behöver bli mera rättfärdigt!

KAN MAN LÄRA AV HISTORIEN

Det finns i den svenska politiska historien åtskilligt att skämmas över. Dit hör den brutalitet med vilken demonstrationer för demokrati slogs ned. Dit hör till exempel en utbredd rasism som fortfarande lever vidare. Dit hör rasbiologiska tankegångar och åtgärder som nu lever vidare som sociobiologiska tankegångar. Dit hör en omfattande registrering och avlyssning av kommunister både före, under och efter andra världskriget och nu skall om EU får bestämma SMS- trafikerna registreras. Dit hör Sveriges flyktingpolitik på 1930-talet och som inte förefaller vara särskilt generös nu. Då fick judiska församlingen företrädare judar på flykt nu verkar det när det gäller flyktingar från muslimska länder vara imamer som får företrädare alla. Dit hör Sveriges eftergifter till Tyskland under andra världskriget. Nu tycks Sverige gå i USA:s ledband. Skämmas borde de styrande över att barnfattigdomen ökar i ett rikt land som Sverige och den förnedrande behandling som sjuka och arbetslösa utsätts för.

Men framför allt går det att lära sig genom att se sig runt omkring. Och fråga: Har utvecklingen gått åt rätt håll de senaste 25 åren?

Våren 2011 började moderaterna diskutera rättvisa påhejade av *Svenska Dagbladet*. De flesta tycker nog som *Svenska Dagbladet* att det är rimligt att den som arbetar mer skall tjäna mer om de utför samma arbete, att det skall vara lönsamt att utbilda sig och att den som är kreativ skall belönas för detta. Men det sociala arvet upphäver i hög grad idén om rättvis belöning för flit och redlighet. Det sociala arvet förknippas ofta med de mest utsatta, men är sannolikt mera verksamt i de övre skikten. Det är sannerligen inte bara kungen som ärvt sin ställning. Det är få som halkar nedåt såvida det inte rör sig om invandrare vars kompetens inte tas till vara. Läkare och civilingenjörer från andra länder kan tvingas bli städare, diskare eller starta pizzeria. Men svenskar som har rätt kulturell, social och ekonomisk bakgrund klarar sig alltid. Man blir inte knegare om inte föräldrarna är det. Den med rätt bakgrund hamnar i nätverk som kan hjälpa till med att skaffa arbete som är både trevliga och givande oavsett hur de har lyckats i skolan och på universiteten. De som föds med rätt föräldrar har inga bostadsproblem.

Är det rättvist att en del barn har eget rum och att andra delar rum med flera? Är det rättvist att en del barn har mobiltelefon och andra inte? Är det rättvist att en del barn har egen dator och andra inte? Är det rättvist att en del barn får läxhjälp och andra inte. Är det rättvist att en del barn har det så fattigt att de inte har råd att byta glasögon? Är det rättvist att en del barn inte har råd delta i skolresor? Är det rättvist att en del föräldrar inte har råd att låta barnen delta i idrottsaktiviteter? Det finns hur många orättvisor som helst att räkna upp. Det går sannolikt inte att skapa ett rättvist och jämlikt samhälle, men det går att göra det rättvisare och jämlikare – mer rättfärdigt.

Klyftorna mellan rika och fattiga ökar. Segregationen på bostadsmarknaden ökar. Sverige har inte skolor där alla ges samma chanser och särskilt stöd saknas ofta för dem som har behov av det. Men allvarligast är att demokratin fungerar dåligt. Sverige har fått en politisk adel. Bland dem som kan kallas vanliga människor är det ingen som förstår hur politiska ledare utses.

Det finns en sak i historien som kan inge hopp. De 80 första åren av Sveriges 1900-talshistoria visar att det går att omdana samhället om människor sluter sig samman. Nu tycks inget parti ha någon vision om hur Sverige skall se ut i framtiden. **Det behövs en ny rörelse för att skapa ett rättfärdigare samhälle. Nya människor måste engagera sig i politiken.** Den rörelsen skulle kunna låta den portalparagraf som inledde det socialdemokratiska partiprogrammet 1944 - 2001 tjäna som vägledning:

Socialdemokratin vill låta demokratins ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållanden för att därigenom ge var och en möjlighet till ett rikt och

meningsfullt liv. I detta syfte vill socialdemokratin så omdana samhället, att bestämmanderätten över produktionen och dess fördelning läggs i hela folkets händer, att medborgarna frigörs från beroende av varje slags maktgrupper utanför deras kontroll och att en på klasser uppbyggd samhällsordning lämnar plats för en gemenskap av på frihetens och likställighetens grund samverkande människor.

När paragrafen skrevs hade miljö- och klimatproblem inte observerats. Paragrafen behöver därför kompletteras med en mening med till exempel följande lydelse:

Rörelsen eftersträvar ett hållbart samhälle där människor tar ansvar för natur och miljö och för kommande generationer.

Partiprogrammet 1944 hade tre huvudpunkter *Full sysselsättning, Rättvis fördelning och Effektivitet och Demokrati inom arbetslivet.*

Här följer några punkter med åtgärder som står i samklang med socialdemokraternas ideologi som var rådande till mitten av 1980-talet:

1. Sveriges författning behöver en översyn. I översynen bör bland annat tas upp:
 - Avskaffande av monarkin som utgör en symbol för ett överklassamhälle och inte fyller någon funktion. Vår kung borde få alla svenskar att skämmas.
 - Riksdagsledamöterna måste utses på ett sätt som ger dem förankring bland väljarna och inte enbart i partihierarkin. Kanske bör Sverige ha enmansvalkretsar. Kanske borde valsyste­met till riksdagen förändras så att vissa mandat tillsätts successivt. Kanske är en ny första kammare en lösning. Härigenom undviks att tillfälliga svängningar i opinionen kan medföra att samhället omdanas så snabbt som skett de senaste åren.
 - Fyraprocentspärren bör tas bort för att underlätta för nya partier att bildas som är bättre anpassade till dagens problem än till exempel Centerpartiet och Kristdemokraterna.
 - Partistödet från staten och kommunerna bör avskaffas. Alla politiska partier och enskilda politiker skall öppet redovisa hur de finansierar sin verksamhet.
 - Sverige bör lämna EU. Det låga deltagandet i EU-valen visar att EU saknar legitimitet. Hur odemokratiskt EU fungerar har påtalats av många och bland annat i tidningen *Framtider* 1/2009, som utges av Institutet för framtidsstudier. Detta innebär inte att Sverige skall sluta att samarbeta med andra länder. I all synnerhet bör samarbetet med våra nordiska grannländer utvecklas.

2. Till det mest ojämlika i Sverige hör skillnaderna i levnadsålder. Statistiken om hur länge olika grupper lever är bristfällig. De män som lever i Pajala påstås leva ungefär nio år kortare tid än de män som lever i Danderyd. År 2003 förväntades en 30-årig man med enbart förgymnasial utbildning ha 47 år kvar att leva, mot 52 år för en man med eftergymnasial utbildning. Det är en skillnad på fem år. Sedan 1990-talet har skillnaderna i hälsa och livslängd ökat. Det är svårt att se någon andra främsta förklaring än att de med lägre utbildning slits hårdare i arbetslivet än andra. Det är dessa som drabbats av nuvarande

sjukförsäkringsregler med utförsäkring efter viss tid. Det är dessa som betalar in avgifter till pensioner till dem som lever länge. Arbetsförhållandena måste förbättras för flera yrkesgrupper så att fler än nu förmår arbeta längre.

3. Pensionssystemet måste förändras. Pensionssystemet har gröpts ur främst för att vi lever längre, men också av försämrade villkor vid sjukdom och arbetslöshet. En industriarbetare får nu ungefär drygt 50 procent av sin slutlön i inkomstpension från det nya systemet. Men frågan är om industriarbetarens pension sänks för att han lever längre eller om det beror på att de välutbildade och högavlönade gör det. Sverige måste ha ett rättvist pensionssystem. Kanske är den enklaste lösningen att alla får en grundpension som finansieras via statsbudgeten och att övriga pensionsförmåner får lösas av den enskilde och genom avtal mellan parterna på arbetsmarknaden.
4. Orättvisor och ojämlikhet är kanske allra mest framträdande när det gäller barn. Alla barn måste ges chans att lyckas här i livet oavsett social bakgrund. Friskolor som finansieras av allmänna medel måste avskaffas.
5. Banden mellan olika religioner och staten bör slutgiltigt klippas av. Begravningsväsendet göras till en kommunal angelägenhet. Vigsselförrättandet som är en juridisk handling som definierar den enskildes civilrättsliga ställning i samhället bör överföras till statliga eller kommunala myndigheter, som i sin tjänsteutövning inte tillåts göra skillnad på människor. Alla samfund bör själva ta in sina medlemsavgifter. Statsbidrag bör inte ges till religiösa organisationer.
6. Allmän värnplikt bör införas på nytt och yrkesarmen avskaffas. Sveriges engagemang i Afghanistan måste avvecklas.
7. Kärnkraften bör avvecklas. Sverige har haft kärnkraft i mer än 50 år. Avfallsproblemet är olöst. Risken för katastrofala misstag och sabotage kvarstår. Energiproblemet måste lösas genom energisparande åtgärder bland annat inom bostadssektorn. Vindkraftverken kan byggas ut och det finns åtskilliga platser där det går att bygga ut vattenkraften.
8. Viktiga funktioner som skola, vård och omsorg bör överföras i samhällets regi. Infrastruktur som post, telefoni, vägar, järnvägar, elförsörjning bör göras till en angelägenhet för det allmänna och skötas i det allmännas regi.
9. Lagen om anställningstrygghet måste i stället för att raderas förstärkas. Bemanningföretagens verksamhet måste begränsas.
10. Public Service företagen Sveriges radio och TV: s verksamhet måste ges möjlighet att utvecklas när ny teknik gör detta möjligt.
11. Sverige måste bli ett ekonomiskt jämlikare samhälle. Arvs- och gåvoskatt, förmögenhetsskatt och fastighetsskatt måste på nytt införas. Om någon skatt skall sänkas är det inkomstskatten. Ersättningen vid sjukdom och arbetslöshet måste förändras för att skapa större jämlikhet. Det är inte sjukdom och arbetslöshet som skapar utanförskap utan ersättningsnivåerna. Åtgärder måste sättas in i storstädernas problemområden för att bryta

den hopplöshet som nu tycks råda där.

- 12 Invandrapolitiken måste förändras så att de som kommer hit snabbare integreras i det svenska samhället. För att detta skall vara möjligt måste svenskundervisningen förbättras och arbetslösheten bekämpas. Invandrare måste i ett sekulärt samhälle som Sverige nås på andra sätt än genom självutnämnda religiösa ledare. De flesta som kommer till Sverige har flytt från våld och förtryck för att få frihet att själva kunna få forma sina liv. Den möjligheten skall Sverige erbjuda. Lagstiftningen skall inte påverkas av vare sig pingstvännars eller andra trosriktningars religiösa uppfattningar när det gäller till exempel familjepolitik, skolpolitik eller tryckfrihet. Invandramas kompetens måste tas till vara.
- 13 Sverige skall åter tillsammans med våra närmaste grannländer bli en röst i världen och ett föregångsland.
- 14 När det gäller sysselsättning måste på nytt Keynes tankegångar vara vägledande. I stället för skattesänkningar måste satsningar göras på vård och omsorg. Skolan måste tillföras resurser vilket är en investering för framtiden. Likaså måste stora investeringar göras på bland annat järnvägar och bostäder. Alla som kan och vill skall få arbete.
- 15 Företagande skall uppmuntras. Men fortfarande trots allt tal om tjänstesamhälle utgör industrin grunden för Sveriges välstånd. Satsningar på bland annat infrastruktur och bostadsbyggande kommer att gynna företagandet. Arbetsgivarnas ansvar för ersättning till sjuka under de första fjorton dagarna bör övertas av staten så att ingen företagare behöver oroas för att anställa någon som varit sjuk ofta.

Två saker som förmörkat slutet av 1900-talet måste slutgiltigt klaras upp. För det första måste ubåtsfrågan på nytt tas upp och Carl Bildt tvingas redovisa vad han hade för underlag för sitt föredrag hos Krigsvetenskapsakademin 1990. Beträffande mordet på Olof Palme måste man ta fasta på vad den senaste utredningen ansåg otillräckligt utrett.

LITTERATURFÖRTECKNING

Statliga utredningar:

SOU 1929:14 Betänkande med förslag till steriliseringslag
 SOU 1935:8 Betänkande från kommittén angående statsfientlig verksamhet
 SOU 1936: 46 Betänkande angående sterilisering
 SOU 1946: 36 Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst, I:
 Angående flyktingars behandling
 SOU 1946:75 Förhållandet mellan befäl och meniga inom krigsmakten
 SOU 1946: 93 Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst, II:
 Angående utlämnande av uppgifter om flyktingar
 SOU 1948:7 Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst, III:
 Betänkande angående säkerhetstjänstens verksamhet
 SOU 1983:13 Ubåtsskyddskommissionens rapport
 SUO 1995:135 Ubåtskommisionens rapport
 SOU 1999:88, Granskningskommissionens betänkande i anledning av
 Brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme.
 SOU 2002:87, Rikets säkerhet och den personliga integriteten
 SOU 2002:94, Övervakning av nazister och högerextremister
 Socialstyrelsen , Social rapport 2010

Bearbetningar:

Aalders Gerard & Wiebers Cees, Affärer till varje pris – Wallenbergs hemliga stöd till nazisterna, 1989
 Berggren Lena, Nationell upplysning, 1999
 Blomqvist Håkan, Gåtan Nils Flyg, 1999
 Boreus Kristina, Högervåg, 1994
 Carlgren W M, Korten på bordet – Svenska vitböcker om krigsårens utrikespolitik, 1989
 Carlgren W M, Mellan Hitler och Stalin, 1989
 Carlgren W M, Svensk underrättelsetjänst 1939-1945, 1985
 Flyghed Janne, Rättsstat i kris, 1992
 Hadenius Stig, Molin Björn, Wieslander Hans, Sverige efter 1900, 1988
 Heckscher Eli, Svenskt arbete och liv, 1985
 Holmäng Per Olof, Idrott och politik, 1988
 von Hofsten Hans, I kamp mot överheten, 1993
 Hübinette Tobias, Den svenska nationalsocialismen, medlemmar och sympatisörer 1931-1945, 2002
 Johansson Alf W., Per Albin och kriget, 1988
 Jolin Christoffer, Vänstervridningen, 1972
 Jolin Christoffer, Sverige nästa, 1976
 Koblik Steven, Om vi teg skulle stenarna ropa, 1987
 Molin Karl, Hemmakriget, 1982
 Mossberg Mathias, I mörka vatten. Hur svenska folket fördes bakom ljuset i ubåtsfrågan, 2009
 Nordin Svante, Filosofernas krig, 1998
 Oredsson Sverker, Lunds universitet under andra världskriget, 1996
 Paavolainen Jaakko, Röd och vit terror, 1986
 Richardsson Gunnar, Beundran och fruktan, Sverige inför Tyskland 1940-1942
 Sastamoinen Armas, Nynazismen, 1964
 Schön Bosse, Svenskarna som stred för Hitler, 1999
 Torstendahl Rolf, Mellan nykonservatism och liberalism, 1969
 Tingsten Herbert, Demokratiens problem, 1960
 Tingsten Herbert, Från idéer till idyll, 1967
 Tydén Mattias, Från politik till praktik, de svenska steriliseringslagarna 1935-1975, 1998
 Tydén Mattias, Svensk antisemitism 1880-1930, 1986
 Eriksson Lena, Flyghed Janne, Nilsson Anders, Stenberg Sten-Åke, Vräkt 2010
 Wilkenson Richard och Kate Picket, Jämlikhetsanden, 2010

Wärenstam Eric, Fascismen och nazismen i Sverige 1920-1940, 1970
 Wärenstam Eric, Sveriges Nationella Ungdomsförbund och högern, 1965
 Ylikangas Heikki, Vägen till Tammerfors, 1995
 Neutralitet och försvar, redaktör Bo Hugemark, 1980
 Stormaktstryck och småstatspolitik, redaktör Stig Ekman, 1986
 Stormvarning, Redaktör Bo Hugemark, 1990
 Urladdning, redaktör Bo Hugemark, 1990

Debatböcker (motsvarande):

Björk Kaj, Spanien i våra hjärtan, 2001
 Böök Fredrik, Hitlers Tyskland, 1933
 Carlsson Holger, Nazismen i Sverige . . . ett varningsord, 1942
 Boldt-Christmas Emil, Voro vi neutrala, 1946
 Edqvist Carl Göran m.fl., Land du förskingrade, 1979
 Elmbrandt Björn, Dom där uppe – dom där nere, 1997
 Essén Rütger, Demokratien och dess gärningar, 1955
 Fredborg Arvid, Bakom stålvallden, 1943
 Hansson Sven Ove, Till höger om neutraliteten, 1985
 Hansson Sven Ove, SAF i politiken, 1984
 Hansson Sven Ove & Lodenius Anna-Lena, Operation högervridning, 1988
 Hedin Sven, Utan uppdrag i Berlin, 1949
 Hermansson Håkan & Wenander Lars, Uppdrag Olof Palme, 1987
 Isaksson Anders, Den politiska adeln, 2006
 Kanger Thomas & Gummesson Jonas, Kommunistjägarna, 1990
 Klockare Sigurd, Den svenska revolutionen 1917-1918, 1967
 Krusell Ingemar, Palmemordets nakna fakta, 1998
 Langby Elisabeth, Vinter i välfärdslandet, 1993
 Larsson Stieg & Mikael Ekman, Sverigedemokraterna, 2001
 Mattsson Britt-Mari, Neutralitetens tid, 2010
 Myrdal Alva & Myrdal Gunnar, Kris i befolkningsfrågan, 1934
 Norman Birger, Ådalen 31, 1971
 Nyström Hans, Hungerupproret 1917, 1967
 Odeberg Ulf, Attentatet mot Norrskensflamman, 1972
 Poutiainen Kari & Poutiainen Pertti, Inuti labyrinten, 1995
 Sandström Allan, KDS partiet bakom fromhetsvallden, 1979
 Stenbock Magnus, Tankar och synpunkter, 1985
 Svensson Pelle, Sanningen om mordet på Olof Palme, 1998
 Trankell Arne, Chef för Grupp Norr: Endagdrömmares fantasier i skuggan av det kalla kriget, 1974
 Wall Gunnar, Mörkläggning – Statsmakten och Palmemordet, 1997
 Wijk Erik, Orätt – Rättsröten efter Göteborgskravallerna, 2002
 Östergren Bertil, Vem är Olof Palme? ett politiskt porträtt, 1984
 Bakläxa, Lyxell Sune m fl, 1975
 Det kämpande Tyskland, Hedin Sven m fl, 1941
 Förbindelserna mellan Chefen för Lantförsvarets kommandoexpedition och tyske militärattachen i Stockholm 1939-1945
 Heimdals årsbok, 1939 Fredborg Arvid m fl
 Riksföreningen Sverige-Tyskland, festskrift med anledning av föreningens femårsjubileum, 1942
 Ubåtsfrågan: En kritisk granskning av den svenska nutidshistoriens viktigaste säkerhetspolitiska dilemma, redigerad av Lars Bergström och Klas Åmark, 1999
 Ådalen – Glöm dem aldrig, 1981, redigerad av Hans Arvidsson m.fl.

Memoarer:

Andersson Gustav, Från bondetåget till samlingsregering, 1955
 Anderson Ivar, Åsyna vittne, 1968
 Anderson Ivar, Från det nära förflutna, 1969
 Burman Fale F:son, Född till soldat, 1969
 Carlsson Ingvar, Ur skuggan av Olof Palme, 1999
 Carlsson Ingvar, Så tänkte jag, 2003
 Douglas Archibald, Jag blev officer, 1950
 Ehrensvärd Carl August, I rikets tjänst, 1965
 Engdahl Per, Fribytare i Folkhemmet, 1979
 Erlander Tage, 1901-1939, 1972
 Erlander Tage, 1940-1949, 1973
 Erlander Tage, 1950-1954, 1974
 Gerhard Karl, I skuggan av en stövel, 1945
 Gerhard Karl, Om jag inte minns fel, 1953
 von Hoffsten Hans, I kamp mot överheten, 1993
 Horney Nils, Stora män och tidningsmän, 1969
 Hägglöf Gunnar, Samtida vittne, 1972
 Hägglöf Gunnar, Det kringrända Sverige, 1983
 Kellgren Henry, Sex år i Skölds skugga, 1951
 Nothin Torsten, Från Branting till Erlander, 1955
 Peterson Thage G., Resan mot Mars, 1999
 Tegnér Torsten, Kamrater jag mött på idrottsbanan, 1942
 Wigforss Ernst, Minnen I, 1951, Minnen II, 1951, Minnen III, 1954

Biografier

Andersson Ivar, Arvid Lindman och hans tid, 1956
 Elmbrandt Björn, Palme, 1989
 Fontander Björn; Carin Göring skriver hem, 1990
 Herrmans Ralph, Carl Gustaf von Rosen, 1975
 Wester Sivert, Martin Ekström – orädd frivillig i fem krig, 1986

Övrigt

Den nationella oppositionen, 1937, broschyr från Förbundet Svensk Ungdom författad av Gunnar Biörck
 Kungliga Krigsvetenskapsakademins Handlingar och Tidskrift, 1991:1, Carl Bildt, Ubåtskränkningar mot Sverige – bakgrund, mönster, motiv

Tidskrifter, tidningar och liknande

I regel görs hänvisning i den löpande texten

NAMNREGISTER

Namn	Sid	Balck Viktor	26
Aae Lennart	15	Bao Dai	162
Aalders Gerard	113	Bagge Gösta	71,77,87,98
Adaktusson Lars	228	Balck Viktor	26
Adelsohn – Liljeroth Lena	229	Banér Agneta	143
Adelsohn Ulf	147,180,183-184,216	Batista Fulgencio	161
Adenauer Conrad	120	Batlia Ilija	248
Adlercreutz Carlos	68-69,75,95,10	Beck-Fries Johan	24
Adler-Karlsson Gunnar	113	Bengtsson Lasse	212
Adrian Samuel	125,134	Berg Jonny	140
Ahlin Urban	149	Berg Richard	71
Albinsson Göran	137	Berg Ulla	128
Alfén Hannes	175	Berggren Hans	84
Agisa Ahmed	212	Berggren Hinke	14-16,18
Ahlbom Bengt	83	Berggren Rune	223
Ahlmark Per	179,215	Beghagen Lasse	181
Ahltin Peter	156,158	Bergling Stig	179
Ahnfeldt Sigmund	110	Berglund Carl	21
Allende Salvador	136,148,176	Berglund Åke	56,59,155
Alm Göran	124,220	Bergqvist Harry	58
Almgren Carl-Eric	135	Bergström Curt	134
Andersson (rådman)	26	Bergström Lars	185
Andersson Arne	124	Berlin Hjalmar	96
Andersson Gunnar	88	Bernadotte Folke	112
Andersson Gustaf	77,98	Bertil (prins)	81
Andersson Hilding	265	Bildt Carl	125-126,136,147, 149,178,183-187,189,197,200-207.215-216.224-231, 242-243,259
Andersson Ivar	63,81	Billström Tobias	229
Andersson Karl	186	Biörck Gunnar	65-66
Andersson Rune	137	Björk (major)	83
Andersson Sten	140-141	Björklund Jan	215,228,231-233 244,253
Andersson Stikkan	181	Björkman Ulf	213
Andersson Sven	168,184	Björkqvist Manfred	14-15
Andersson Vidar	202,248	Björling Eva	229
Andnor Berit	248	Björnsson Anders	146
Andrén Per G	92	Blad Gösta	158
Ankarcrona Hugo	93	Blix Hans	214-215
Annan Kofi	215	Blom Erik	112
Anners Erik	146	von Blomberg (general)	46,56
Arbatov Georgij	184	Bodström Lennart	184-186
Arkefors Christer	135	Bodström Thomas	202
Arkelsten Sofia	243	Boheman Erik	86,105
Ask Beatrice	233-234	Bohlin Ella	158
Ask Carl Jakob	127	Bojerud Stellan	141,166
Ask Upmark Erik	136	Boldt-Christmas Emil	106-111,131
Asp Kent	227	Boman Gösta	123,147,149,175, 178,184,188
Assarsson (envoye)	108-109	Bonde (officer)	103
Atmer-Langby Elisabeth	137,142,174,189	Borelius Maria	229
Attefall Stefan	157,238,243	Borg Anders	147,149,229
Atterberg Kurt	57	Borgenstierna Carl Göran	Se Edqvist
Attervall Hans	136	Brandell Georg	96,118-122
Auer Heimo	126		
Auren Sven	81,88		
Axelsson Johnsson Axel	113		
Baby Doc (öknman)	139		

Branting Georg	49-50,89,102	Danell Gusaf Adolf	125,134
Branting Hjalmar	12,18,26-30,36-38	Danielsen Nils	119,150
Bratt Anne Marie	141-142	Danielsson Axel	18
Bratt Peter	169	Danielsson Ivan	49
Bredberg Axel	104-105	Danielsson Lars	217,220
Bredberg Ernst	82-83	Darwin Charles	11
Bring Ove	211	Daud	210
Broström Dan	24-25	Davidsson Sven	139-140
Brunhoff Kurt	95	Dickson James	115,121,129
Brüning Heinrich	43	De Champs Henri	48,93
Brunnberg Ulf	142	De Champs Charles	93
Burenstam Linder Staffan	137,174	De Geer Lars	163
Busch George W	210,214-215	De Geer Louis	36
Bäckström Urban	224-225	De Geer Wilhelm	59
Böök Fredrik	45,50,57,122	Delblanc Sven	134
Carl XVI Gustaf	126,143,176,202, 219-222	Denckert Sigurd	193,195
Carlberg Carl Ernfriid	48,55,57,97,115- 116,121,130,194	Dennis Bengt	201
Carlgren Matts	173	Domö Fritjof	67,78
Carlsson Bert	199,251	Douglas Archibald	30,72,74,80-81,103- 104,107,109,111,115,129
Gottfrid Carlsson	56,66,96,97,115	Douglas Ludvig	24,30,72
Carlsson Holger	111	Douglas d y (son till Archibald)	111
Carlsson Ingvar	183,188,197-201 205-206,209,227,252	Douglas Robert	81
Carlsson Lizzi	56	Dubcek Alexander	163
Carlsson Sten	66	Edberg Rolf	107
Carlsson Stig	164	Edelstam Harald	176
Carter Jimmy	214	Edén Nils	17,29,31
Casparsson Ragnar	188	Edenman Ragnar	51
Cassel Gustav	34	Edin P O	181,197
Castro Fidel	161-162	Edman Olof	55
Cavalli Björkman Magnus	55	Edqvist Carl Göran	193-196
Cavallin Thor	132,135	Ehrensvärd C A	30,62,80-81,86,103, 105,131
Cedergren Sigge	195-196	Ehrensvärd Gösta	79
Cederholm Stig	129	Einhorn Jerzy	156
Cederskiöld Hugo	133	Ek Åke J	117,124,149
Chamberlain Houstone Stewart	11	Ekberg Gunnar	168
Chatham Gösta	49,121	Ekberg-Hedqvist Allan	59,103
Christiansen Anna	185	Ekdal Niklas	7
Christiansson Lars	184-185	Ekelund Bo	50,59,82-83
Chrusjtjov Nikita	161,163	Ekéus Rolf	185-187,200,214
Churchill Winstone	79,147	Eklöf Einar	120
Clase Nicola	231	Ekman Carl Gustaf	38,40-41
Colliander Harriet	199	Ekman Mikael	140
Collinder Björn	127	Ekstedt Birger	155
Croneborg Rutger	79	Ekstrand (amiral)	131
Cronstedt Jean	128	Ekström Allan	142
Dagerman Stig	222	Ekström Gustav	140
Dahlerus Birger	69,76-78	EkströmMartin	30,53-54,75,84, 101,129
Dahlsten Ulf	192	Elbaradei Muhammed	214
Dahlström Björn	53	Elmbrandt Björn	184
Dahlström Kata	53	Elmér Birger	67-68
Dahlqvist (metallarbetare)	165	Elmsäter Svärd Catharina	243
Daleus Lennart	207	Elmqvist Henning	55
Damberg Mikael	249	Enbom Fritjof	166

Enell Harald	80	Fredriksson (undervisningsråd)	35
Eneroth Tomas	249	Fredriksson Gunnar	186
Enerström Alf	134,137,156,188	Fredriksson Karl	97
Engberg Arthur	12,41	Freese Jan	142
Engdahl Per	51-58,73-75,109	Friedman Milton	174,250,254
126-130,135		Friedman Rose	174
Engdahl Sven	55	Friedrich (general)	58
Engelau Patrik	223	Friedsam (major)	129
Englund Göran	127-128,135	F:son Burman Fale	46
Englund Rolf	136	Fürst C M	12
Engström Hillevi	243	Furugård Birger	51-53,122
Erhart Artur	130	Furugård Gunnar	51-52
Ericsson Anatol	168	Furugård Sigurd	51-52,121-122
Ericsson Gunnar	163	Fälldin Torbjörn	157,175,178-179
Ericsson Leif	140	183,231	
Eriksson (bagare)	27	Galbraigh John Kenneth	251,253
Eriksson Arvid	87	Gahrton Per	180
Eriksson Elof	21-22,51,57,96,	de Gaulles Charles	162
119		Geigert Hagge	117
Eriksson Gunnar Hugo	121	Gehlin Jan	142
Eriksson Herman	76	Geijer Erik Gustaf	13
Ericsson H:son Stig	75,77	Gerara Gbeyo	143
Eriksson Lars – Erik	190	Gergils Håkan	142
Erlander Tage	74,75,101-103,109	Gerhard Karl	111-113
114-115,150-152,155,165-166		Gernandt Edvard	95
von der Esch Björn	137	Gerstenmaier (doktor)	120
Eskilsson Sture	142,173	Gester (kommendörkapten)	79
Estland	130	Gillberg Björn	134,156
Essén Rutger	54-60,93-97,103,	Gillner Sigrid	58
118-119,122,125,130,147		Gisecke Curt-Stefan	173
Estrada Filipe	246	Gjersvold Hugo	166
Eugen (prins)	64	Glad (länsdetektiv)	27-28
von Euler-Chelpin Hans	57,93	Glistrup Morgens	137
Ewe Christer	213	Goebbels Joseph	44,52,56
Fagerberg Sven	142	Gomulka Wladyslaw	161
Fahlander Nils	89	Gottwald Klement	160
Falk Hjalmar	55,93-96,103,111	Grafström Anders	116
122		Grafström Erik	28,30,54,61
von Falkenhorst Nicolaus	81	Gren Eric	122,130
Fast Erik	166	Grubb Gunnar	122
Feldt Kjell Olof	197-198,202,248,	Grönlund Erik	125,155,159
250		Guderian (generalöverste)	131
Ferm Anders	184	Guevara Che	161
Fevrell Emil	48,88	Guoillou Jan	131,169
Flech Rudolf	102	Gulin Sven	71
Flyg Nils	20,35,60,76-77,98	Günther Christian	75-78,90,105
Flyghed Janne	201	Günter Hans	144
Fonseca Juan	159	Gustaf Adolf (arvprins)	48,50,57,63-64,
Forshell Anders	75,80,86,107	69,82-83,93	
Forsström (länsman)	27	Gustaf II Adolf	15
Franchell Eva	212	Gustaf V	24,30,32,48,63,
Franco Francisco	49-50,125,147	76,78,84,87,101,104,109,126,152	
Franzén Vivianne	199	Gustaf VI Adolf	126
Fredborg Arvid	66,92-93,122-123,	Gyllenkrok Axel	58,75
147		Gyllensvärd (överste)	27
Fredric (kronprins)	221	Göring Hermann	31,43-51,63,69,76-

78,84		von Herder (tysk officer)	109
Görjes (statsråd)	109	Hermansson C H	20,154,168
Görnebrand John	142	Hermansson Håkan	124,142,189
Carl I Hagen	137	Hernstein Richard	146
Haage Fredrik	147,158,246	Herrman Stefan	139
Haahon VII	111	Herslow Carl P	137
Hagen Carl	137	Hess Rudolf	56
Hagman C W	55	Heuss (förbunds-president)	120
Hagman Torsten	79	Hildebrand Karl-Gustaf	66
Hagård Birger	117,123-124,134, 142,149	Himmler Heirich	92,113
Hagström Nils	122	von Hindenburg Paul	43-46
Hahn Gunnar	56	Hitler Adolf	43-49,51-54,57,59, 61-62,64,68-71,76-77,81-82,87,91,97,112,148-149 216
Halifax Edward Wood	69	Hjalmarsson Harald	30
Hallgren Eric	68	Hjalmarsson Jarl	30,152-153,165
Hallgren Konrad	51-52	Hjärne Harald	14
Hallberg Cuula Gösta	116	Ho Chi Minh	162
Hallberg Ebbe	74	von Hofsten Hans	125,142,184-185
Hallberg Otto	116	von Hofsten Nils	12
Hallström Erik	52	Holm Carl G	135-137
Hallström Sven	52,56,74,94,103	Holm Gösta	123,134,136
Hamacher Ulf	122,125,156	Holmber g Cay	185
Hambraeus Birgitta	175	Holmberg Ragnar	74
Hamilton Carl	82	Holmberg Yngve	117,175
Hamilton Lili	119-120,130	Holmér Hans	191-192
Hamilton Percy	120-122,194	Holmgren Björn	57
Hammar skjöld Hjalmar	24-25	Holmgren Israel	58
Hammarström Uno	55	Holmqvist Ivar	87
Hamrin Felix	41	Holmström B	138
Hane Lennart	124,135,137,142	Holmäng Per Olof	82
Hansson Lennart	116	Horm Arvo	142
Hansson Per Albin	7,13,18,26,38- 40,55,61-62,70,71,77-78,82,84,87,91-92,98-99,150	Horney Nils	29
Hansson Sven Ove	182,188	Hultén Gösta	137
Hansson Tommy	135,141,199	Hultqvist Peter	249
Hansson Valerius	71	Husak Gustav	163
von Hassel	58	Hussein Ousay	215
Haste Hans	181	Hussein Saddam	214-215
Hatt Anna-Karin	243	Hussein Uday	215
Hayek Friedrich	174,250,254	Hron John	143
Heckscher Gunnar	32,153	Hult Bertil	221
Hedengren Sven	51-53,110,115-11 121,131	Hultén Lars	117,121,140-141,196
Hedén	19	Hultman J V	12
Hedenius Ingemar	88	Husmark Persson Cristina	227,243
Hedenström (journalist)	74	Hyttinen Hannu	193,195
Hedin Sven	16,22,24,55-59, 93-96,111,119,122	Hårleman (polismästare)	27-28,31,39
Hedin Tore	119	Hägglund Göran	147,156-157,228, 238,243,246,253
Hedlund Gunnar	102,152,165,175	Hägglöf Gunnar	76-79,86
Hedwall Lennart	126	Häggqvist Gösta	56-57,93,122
Hegeland Hugo	135-136,156	Högberg (generalmajor)	73
von Heidenstam Verner	24,57	Höglund Zeth	14-15,18-20,45
Heinrich (generallöjtnant)	83	Högman A W	39,55,57
Helén Gunnar	155,175	Höjer Torvald	92
Hellberg Mauritz	12	Hökmark Gunnar	123,188,224
		Hörnlund Börje	231

Ihlefors Per-Olof	122	Kinberg Batra Anna	243
Ingeborg (prinsessa)	49	Kjaersgaard Pia	137
Isaksson Anders	231	Klarström Anders	140
Iveroth Axel	137,163,173	Kinberg Olof	12
Jackson Bruce P	228	Kinberg Batra Anna	243
Jaldung Håkan	208	Kjaersgaard Pia	137
Jansson Mikael	140	Klarström Anders	140
Jansson Sixtus	83	Klein (läkare)	128
Jeltsin Boris	186	von Konow Jan	137
Johansson Alf W	75	Koskimes (överste)	84
Johansson Arvid	74	Korpi Walter	223
Johansson Gustav	20,108-109,166	Koux (diretör)	95
Johansson Göran	216-217	Krantz Tomas	243
Johansson Ingemar	181	Kreuger Ivar	41
Johansson Mats	223	Kreuger Torsten	55,113
Johansson Olof	128,197,203	Ulf Kristersson	243,245
Johnsson Axel	71	Kristian Fredrik	15
Johnson Lyndon B	162	Kulle Jarl	142
Jolin Christopher (Erik Niloj)	123,134,140,142,182	Küng Andres	142
Josefsson Janne	213	Kuusinen Otto Wilhelm	72
Josephson Gunnar	64	Könberg Bo	203
Judd	180	Lagercrantz Olof	76
Håkan Juholt	248-249	Lagerlöf Selma	64
Julin-Dannfeldt Curt	80,81,91	von der Lancken Rickman	38,59,96-97,103, 118-119,131-132,169
Jung Helge	48,59,86,94-95, 103-107,164,166,169	Landin Per	131
Carin Jämtin	249	Landqvist Nils	196
Järte Otto	24,96	Langby Atmer Elisabeth	137,174,189
Kadar Janos	161	Lange Birgit	55
Khaffa Evin	231	Larsson Allan	198
Kallios Kyösti	80	Larsson Carl	13
Kamprad Ingvar	126	Larsson Madeleine	140
von Kantzow Thomas	69	Larsson Stieg	125,140,194
Karl XII	14,24,48,123,140, 149,220	Larsson Yngve	24
Karl XIII	15	Lassall Ferdinand	164
Karl XIVJohan	15	Laurell (kapten)	55
Karl Edvard av Sachsen Coburg	126	Laurell Rolf H	95
Karlsson (läkare)	128	Laurin Ulf	137
Karlsson Bert	199	Leander Torsten	169
Karlsson Henning	165	Leander Zarah	58,113
Karlsson Jan-Åke	125	Lejonborg Lars	205,229,231
Karlsson Peter	143	Leissner Maria	205
Karnell (Professor)	134	Leissner Åke	92
Katz Teodor	65	Lenin Wladimir	25,134,164
Kazai Hamid	211	Le Pen Jean-Marie	140
Kellgren Henry	81,104-106	Leube Kurt	55
Kelly Robert	193	Lidforss Bengt	11
Kempf Curt	105	Liebknecht Karl	164
Kennedy Joseph	50	Liljeblad Ragnar	116
Kerrl (riksminister)	56	Lind Anna	212,216
Keynes John Maynard	61,63,209,250	Lind Björn	249
Khomeini Ruollah	203	Lind Lars	121
Kjellén Rudolf	14,54	Lindberg (kronofogde)	26
Kihlberg Leif	165	Lindberg August	71,88
Kilbom Karl	19-20,41	Linde Ebbe	136
		Linder Ernst	30,75

Linderöth Sven	20	Mesterton (Kapten)	41
Lindgren Ann	138	Meyerhöffer Alf	54,93,109-110,115, 122,129-132
Lindgren Astrid	156	Milles Carl	57
Lindman Arvid	12,21,23,25,31, 39-40,53,54,64	Moberg Gustaf	56
Lindman Bo	50,58,82	Moberg Wilhelm	9
Lindhagen Arthur	110	Molin Adrian	54-55,57,61
Lindhagen Carl	22,64	Molinder (fjärdingsman)	27
Lindholm Elmo	54	Molnar Geza	135
Lindholm Sven Olof	51-53,110-111,116, 118	Montgomery B G	111
Lindholm Vera	117	Morelius Inge	191
Lindqvist Sven	131	Mossberg Eje	164-165
Lindskog (professor)	96	Mossberg Mathias	187
Lindstedt Gustaf	54	Muhammed al Zari	212
Lindsten Åke	112,124	Munck Bror	39
Lindström Gustav	93,196-107,109	Mundebo Ingemar	173
Lindström Rickard	81,107	Murray (landshövding)	27
Ling Per Henrik	13	Murray Charles	146
Littorin Sven Otto	231	Mussolini Benito	42-43,54,61-62, 96,111
Ljungberg Bengt-Olof	125-126,130	Myrdal Alva	62,169-170
Ljungqvist Sten	133	Myrdal Gunnar	62,101,110,150
Ljungström Harald	155-156	Myrdal Jan	131
Lodenus Anna – Lena	182,188,194	Månsson Fabian	25
Louise (kronprinsessa)	49	Möller Gustav	18,37,61,68,78, 89,102,109,150
Ludvid I av Baden	30	Möller Olle	194
Ludvigsson Bengt	147	Möllman-Palmgren Holger	52,55,121
Lundahl Björn	120,194	Mörner Marianne	57
Lundborg Herman	12,57,144	Najic Ljubisa	191
Lundby-Wedin Vanja	216,254	Nerman Ture	14,16,19,58,74, 110,113,115
Lundehäll Arne	116	Nagy Imre	161
Lundgren (riksdagsman)	165	Nestle Albert	46
Lundgren Bo	147,207,213	Ngo Dinh Diem	162
Lundkvist Artur	164	Nicolin Curt	34,123,172-173
Lundqvist Martin	89	Nieminen Yvonne	191
Luxemburg Rosa	164	Nilsson Anders	246
Lyndon La Rouché	124	Nilsson Anton	17,135
Lyxell Sune	125,135,137	Nilsson Birgit	181
Löfstedt Bengt	126-127	Nilsson-Ehle Hans	66
Lönn Erik	89	Nilsson –Ehle Herman	12,48,56,66,131
Lönnebo Martin	149	Nilsson Lars – Göran	192
Lönnegren Johan	101	Nilsson Nils Heribert	12
Löwenhielm Georg	126	Nilsson Rickhard	129-131,134
Magnusson David	123	Nilsson Torsten	165,167
Mandell Nils	118,140	Nixon Richard	163
Manner Kullervo	20	Nordenskiöld Bengt	169
Mannerheim Gustaf	30,75,80,84	Nordenson Jonas	163
Mao Zedong	135,160	Nordensvan Arthur	75,84,119
Marcos Ferdinand	139	Nordin Per Gunnar	92
Marx Karl	63,134,164,209	Norman Birger	40
Matz (kommerserråd)	59	Norman Peter	243
Matteotti Giacomo		Nothin Torsten	32,71
McCarty Joseph	161	Nyberg Lennart	125-126
Meidner Rudolf	178	Nygren Oscar	72-73
Meier Tove	221		
Mendel Gregor	11		

Nylander Leif	185	Picasso Pablo	50
Nyrén Peter	185	Pinochet Augusto	124,128,134-135, 147-148,156,174,176,199
Obama Barack	210	Pettersson Arne	167
Odeberg Hugo	55,115	Pettersson Christer	190-198
Odell Mats	158,243	Poutiainen Kari	117
Odenberg Mattias	147	Poutiainen Pertti	117
Odenberg Michael	229,233	Prawitz Gunnar	57,110,115,121, 125,130
Ohlin Bernt	127	Prytz Björn	78
Ohlin Bertil	98,150,152,165-166	Påhlson Svante	119
Ohlin Sven	127	Påhlman Ragnar	132
Ohly Lars	213,229	Ramel Stig	123,163
Olivercrona Karl	55-56,115	Rand Ayn	224,250
Oljelund Ivan	19	Randholm Gunnar	142,182,188
Olav(Kronprins)	82	Rapp Torsten	170
Olofsson Maud	228,231,233,238, 242,253-254	Rappe Axel	30,62,72,75-77,86, 95,104
Olsson A	60	Rasmusson Marianne	123,135,146-147
Olsson Henrik R S	148	Rauscher Deanne	221
Olsson Olle	128-129,137	Reagan Ronald	117,174,177,246
Olsson Knut	49	Redin Ivar	57
Oredsson Göran Assar	116-118	Regnell Göran	141
Oscar II	15,22	Rehn Gösta	97
Ossbar C P	56-58,111,116,132	Reinfeldt Fredrik	7,21,213,226-227, 230,231,233-237,239,24-248
Pagrotsky Leif	215-216	Reutersvärd (generalmajor)	74
Pallin H N	96	Rexed Ingemar	254
Palm August	18	Richert Arvid	76-78,91
Palm C (fänrik)	111	Rickman Alfred	88-89
Palm Veronica	249	von Ribbentrop Joachim	56,77,112
Palmlblad Lilly	101	Ricardo David	264
Palme Lisbeth	191-192	Richardsson Gunnar	82,87
Palme Mårten	190-191	Roosvelt Franklin D	59
Palme Nils	84	Rosbreg Algot	17
Palme Olof	121,123-125,132, 134-135,137-140,152,155,163,176-182,185,188,196- 197210,246,249-251,259	von Rosen Birgitta	46
Palme Sven Ulrik	51,62	von Rosen Clarence	47-48,55-56,58,93, 111-112
Palmstierna Erik	30	von Rosen Eric	30-31,46-47,50,53, 56,69,115
von Papen Franz	43-44,87,	von Rosen R	93
Parnevik Bosse	181	Rosenberg Alfred	52
Paulsson Robert	30,68-69,101-102	Rosenblad Carl	26
Pekul Nalin	219	Rosenblad Nils	93,102-104,109,122,125,131
Pering Ingvar	142	Rosengren Björn	207-208
Persson Göran	8,198,205-210	Rosaby (byråchef FRA)	105
Petersen (tysk överste)	81	Rubin Bertil	139,141
af Petersen Carl	30,68-69,101	Rudbeck Olof	13,56
Peterson Tage	185,188,196	Rudberg Per	125,142
Petre Gio	134,137,156	Rudkilde Erling	128
Petrén Alfred	12	Ruin Olof	220
Petrén Gustaf	126,134,139, 141-142,224	Rydberg (överste)	69
Petrén Karl	12	Rydberg Elof	74
Petrus Levi	14,155	Rydén Verner	30-32
Philipp zu Eulenburg	81	Rydenfelt Sven	123,129,135,137, 142,145,149,164,172,200
Peyron Henry	30,38,83,93		
Phelps Edmund S	227		
Philblad Anders	230		

Rydström Sven	116-117,119	Stolpe Sven	123,130,132,136-137
Ryhninger Werner	88,166	156	
Ryti Risto	76,80	Stefansson Bror	156
Röhm Ernst	46	Steffen Gustav	24
Saakasjvili (President)	228	Stern Alfred	17
Sabuni Nyamko	249	Sterner Richard	97
Sacrédeus Lennart	157	Strömbeck Helge	75,81,107-108,131
Sager Leo	54	Strasser Gregor	44,46
Sagrén Åke	133	Strasser Otto	46
Sahlin Mona	198,201,205-207, 248,250	Ståhl Ingemar	174
Samuelsson (kommendörkapten)	137	Ståhl Manne	165
Samuelsson Jan	137	Sundberg Ola	140
Sandell Bernt	141	Sundberg-Veitman Brita	142
Sandler Maja	49	Sundberg Halvar	131
Sandler Rickhard	7,38,49-50,63,71, 89,101-102	Sundberg Jakob	135
Sandström Allan	156	Sundelin Anders	167
Schacht Hjalmar	46,56	Sundblad Gunnar	119
Scharin Erik	119	Svanberg Carl-Henric	225
Schenström Ulrika	230-231	Svanbom (kapten)	74
von Schleicher Kurt	46	Svanström (kronofogde)	27
Schlingman Per	243	Swartz Carl	25,29,31
Schotte (civilminister)	31	Swedlund Nils	166,169
Schmith Paul	95	Svensson Alf	141,149,156-158,183
Schnurre Günther	85	Svensson Emil	186
Schyman Gudrun	203,213	Svensson Lill-Babs	181
Shekaribi Ardalan	249	Svensson Per (Pelle)	192,195-196
Segerstedt Torgny	44,49,58,71,76, 83,112	von Sydow Christian	119,150
Segerstedt Torgny d y	110	von Sydow Oscar	36
Selander J A	76,111	Synnergren Stig	168
Senander (Riksdagsman)	73,103-104	Söder Karin	197
von Seth T G	64	Söderbaum Kristina	58
Sibylla (prinsessa)	57,69,82,112	Söderberg Björn	143
Silvia (drottning)	143,220	Söderlund Gustaf	71,98
Sillén Hugo	20	Södersten Bo	148-149
Simonsson (amiral)	106	Tamm Fabian	48,76-79,86,106
Sköld Per Edvin	48,73-74,78,81, 86-88,102-103,105,109,150	Tanner (utrikesminister)	76
Sjöberg Lennart	188	Tarras-Wahlberg S (överste)	111
Sjöberg Stanley	158	Tarras Vahlberg Björn	148,174,197
Sjöberg Thomas	221	Tegnér Esaias	13
Sjöman Vilgot	155	Tegnér Torsten	47,50,82,115,119
Sjöö Tobias	148	Telander Teodor	93-96,102,118
Solzjenitsyn Alexandr	161	Teorin Maj-Britt	132
Smith – Hansen Paul	193	Treboven Joseph	51
Sommersdtad Lena	249	Tersmeden (överste)	93
Sommarström Hugo	96	Thatcher Margaret	174
Spaak Paul Heni	130	Thorén Harald	129
Staff Karl	21-24	Thorén Torgil	104-105
Stalin Josef	49,69,72-73, 101, 160-161	Thoresson William	128
Stegö Chiló Cecilia	229	Thorsson Fredrik	17,30
Stenbock Magnus	143-145,149	Thulin Georg	69,164
von Stendingk Gösta	48,83	Thulstrup Åke	134
		Thörnell Olof	48,62,68,72,75, 81,91,94-95,104-105
		Tingsten Herbert	165
		Tingström Lars	192-196
		Tolfors Stefan	229,233

Trankell Arne	166	Westling Daniel	221
Tito Josip	160		
Torstensson Åsa	243		
Torulf Nora	55	Westman K G	13,22,40,65,
Trotsky Leo	164	73-74,78,115	
Truman Harry S	160	Westman Karl Ivan	50
Trygger Carl	48	Wickman Johannes	107
Trygger Ernst		Wicksell Knut	15
Tschammer und Osten (rikssportledare)	58	Wide Edvin	83
Tunberg T	12	Wiebers Cees	113
Tydén Mattias	64	zu Wied Victor	87
af Ugglas Claes	122-123,147	Wigforss Ernst	37-38,71,78,97,
af Ugglas Margaretha	122-123,149	150,209	
Ullenhag Erik	243	Wijk Erik	209
Ullman U L	12	Wijkman Anders	156
Ullsten Ola	179,183	Viktor Emanuel (kung i Italien)	42
Unckel Per	200, 213	Viktoria (kronprinsessa)	221
Undén Östen	30,50,99,132,169	Wilcke C E	54,57,93
Unger Gunnar	92	Willamovitz-Möllendorf Fanny	46
Usama Bin Ladin	210	Wilthorn Johan	128
von Uthmann Bruno	81	Viktoria (drottning)	24,30
Wachtmeister Ian	135,141,149,158,	Wilhelm (prins)	64
199		Wilkenson Richard	253
Waidelich Tommy	249	Wohlin Lars	156
Wallén Otto	56,65,67,73,115	Wohlin Nils	12,22,40,58,111
Wallenberg Jakob	34,48,71,113-114,	Wollweber Ernst	73-74,89
122,172		Vougt Allan	79,81,103-111,115,
Wallenberg K A	24	150,165	
Wallenberg Marcus	35,48,113-114,	Wretman Tycho	65
122,150,198		Wästberg Olle	119
Wallenberg Marcus (häradshövdingen)	34	Zaremba Maciej	13
Wallenberg Marcus (dy)	221	Zeilon Leif	139
Wallenberg Peter	123,146	Zetterström (Hasse Z)	111-112
Walleberg Raul	92	Zetterberg Hans	123
Wallés Erik	110,115	Zondek Bernhard	64
Wallström Margot	197,250	Åkerhielm Hans	124,131
Wedén Sven	155	Åkerhielm Samuel	86,91,95,104-105
Wedin Bertil	117,121,138-139	Åkerman Nordal	182
Wedin Malte	52	Åkesson Jimmy	142,149,158
Weibull John	55,57,126	Ålander Ernst	57,129
Weimars Charlie	159	Åmark Klas	185
von Weisäcker	58	Åsbrink Erik	197,207
Wellander Erik	82	Öhrn Werner	117,122-125
Wenander Lars	124,142,189	Öman (Riksdagsman)	166
Wenner-Gren Axel	113	Österberg (amiral)	79
Wennersten Axel	24	Östergren Bertil	148,177,182
Wenersröm Stig	59,132,167	Östgaard N R	82
Westerberg Bengt	183,200-201,205	Östlund Roger	190
Westin Silverstolpe G	107	Östros Thomas	248,250

